This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Quintilianus.

De Institutione Oratoria

St (Cat. Col.)

Tub. ... [illegible]

97 - 4

88 - 12 - 99287

FG

31012

Digitized by Google

3.7.

87
Q
5

R. 149064

31012

M. F. QVINTILIANVS.

Digitized by Google

PHILIPPVS IVNTA ROBERTO ACCIAIOLO PATRICIO FLORENTINO. S.P.D.

NICOLAVS Angelius Bucinenſis, qua ſit utri-
uſq; linguæ peritia, quaq; examinis ſolertia, ſcri-
ptorum uirtuteſq;, & uitia cæleſti quodam naturæ be-
neficio, expẽdat, te Roberte Acciariole, q eo ſis aliquã-
do præceptore uſus, ut plurimi urbis noſtræ uiri doctiſ-
ſimi, nequaq fugit. Huius tam eruditi hominis opera
& induſtria ſumus ad cõmunem litteratorum utilita-
tem citra biennium uſi, in recenſendis optimis quibuſ-
dam latinis auctoribus, qui poſtea typis noſtris excuſi
in hominum manus, omnium emendatiſſimi qui ad
hanc diem circunferuntur, una legentium uoce & eru
ditorum approbatione, exiuere. Idem Nicolaus nuper
rogatu noſtro ſuſcepit recognoſcendas, Fabij Quintilia
ni oratorias, cuius rei eſt conſultiſſimus & publice pro
feſſor, inſtitutiones, maximo ſanè ſtudio ac diligẽtia, ſed
minore (quod ipſe mecum indoluit) ſucceſſu et fœlicita
te, plurimis enim in unum exemplaribus undiq; colla
tis, nulla eorum ope aut hominis coniectura licuit ali-
quot reponi locos qui in tam bono auctore ualde deſi-
derantur, deterſit alioqui in eo maculas plurimas. Has
tam diligentes recognitionis lucubrationes ſuas, tuo po
tiſſimum nomini nuncupandas uolenti mihi perſuaſit,
q eo eſſes nobiliſſimæ familiæ ſplẽdore, tanta bonarum
artium eruditione, quæ à clariſſimis maioribus tuis ac
proxime à Donato parente tuo præſtantiſſimo, uiro ſuis
ſcriptis immortali, tibi hæreditaria eſt, q eam in te iu-

Digitized by Google

dicij grauitatem, ingenij magnitudinem, rerum per-
ſpicientiam & nos admiremur, & nuper Leo Pont.
Max. & pauloante Galliæ Rex, cum Florentina lega-
tione apud eos honorificentiſſime fungeris, non ſine ad
miratione ſenſerint, ut digniſſimus ſis ꝑ ora eruditorũ
diuerſarum gentium qui nunc ſunt uel clariore huius
muneris præconio celebrari & ad poſteritatẽ maneas
diutiſſime nobilis. Vale.

Digitized by Google

CAPITA PRIMI LIBRI.

Quẽadmodũ prima elementa tradenda ſunt. car. 4. a.
Quales eſſe parentes, & præceptores debent. c. 4. b.
Vtrum utilius domi an in ſcholis erudiantur. c. 7. b.
Qua ratione ingenia puerorum dignoſcantur. c. 10. a.
De partibus orationis. c. 13. b.
Declinare inprimis nomina & uerba ſcire oportere pueros. c. 14. a.
De uerbis. c. 14. a.
De uirtutibus, & uitijs orationis. c. 15. a.
Cuiuſmodi uerbis utendum. c. 24. b.
De conſuetudine. c. 25. a.
De orthographia. c. 25. a.
De officio grammatici. c. 29. b.
De muſica. c. 31. a.
De prima pronunciatione, et geſtus inſtitutiõe. c. 34. b.
An plura eodem tempore doceri ætas poſſit. c. 36. a.

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Quando rhetori ſit tradendus puer. c. 38. a.
De moribus, & officijs præcæptoris. c. 39. b.
An protinus præcæptore optimo ſit utendum. c. 40. b.
De primis apud rhetorem exercitationibus. c. 41. b.
Qui primũ legendi. c. 47. a.
De lectione orato℞, & hiſtorico℞ apud rhetorẽ. 45. b.
An ſecundũ ſui qſq; ingenij docendus ſit naturã. 49. a.
De officio diſcipulorum. c. 50. a.
De utilitate, & ratione declamandi. c. 50. b.

Digitized by Google

An artis neceſſaria cognitio. c.51.b.
Quis modus in arte. c.53.b.
Diuiſio totius operis. c.55.a.
An utilis ſit rhetorice. c.59.a.
An rhetorice ſit ars. c.60.b.
Generalis diuiſio artiũ, & ex qbus ſit rhetorica.64.b.
Vtrũ plus conferat eloquentiæ an ars an natura.65.a.
An uirtus ſit rhetorica. c.65.a.
Quæ materia eius. c.66.b.

CAPITA TERTII LIBRI.

De ſcriptoribus artis rhetoricæ. c.68.b.
Quod initium rhetorices. c.70.b.
Quinq; ſunt partes rhetoricæ. c.71.a.
Quæ genera cauſarum. c.72.b.
Quibus contineatur omnis ratio dicendi. c.73.b.
Quid ſit ſtatus. c.75.b.
Vnde ducatur, & reus an actor ſtatum faciat. c.76.b.
Quot, & qui ſtatus. c.78.b.
De laude, & uituperatione. c.85.b.
De ſuaſoria, & proſopopeia. c.88.a.
De generibus. c.95.a.
Quid, & quæ ſit ratio, iudicatio, continens, & quatenus neceſſario. c.96.a.

CAPITA QVARTI LIBRI.

De exordio, narratione, egreſſione, propoſitione, partitione. c.98.b.
De exordio. c.99.a.

De narratione. c.106.b.
De egreſſione. c.108.b.
De propoſitione. c.120.a.

CAPITA QVINTI LIBRI.

De probationibus inartificialibus. c.124.a.
De præiudicijs. c.124.b.
De rumore, & fama. c.125.b.
De tormentis. c.125.b.
De tabulis. c.125.b.
De iureiurando. c.126.a.
De teſtibus. c.126.a.
De probatione artificiali. c.130.a.
De ſignis. c.130.b.
De argumentis. c.132.a.
De exemplis. c.143.b.
De uſu argumentorum. c.148.a.
De refutatione. c.150.b.
Quibus conſtet epichirema, & qbus refellatur. c.156.b.

CAPITA SEXTI LIBRI.

Procemium, in quo conqueſtio de fortuna ſua continetur. c.160.b.
De concluſione. c.162.a.
De effectibus. c.165.b.
De diuiſione affectuum, & quo mouendi ſunt. c.167.b.
De riſu. c.171.b.
De altercatione. c.181.a.

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

De diſpoſitione. c.186.a.
De coniectura. c.192.a.
De finitione. c.198.a.
De qualitate. c.202.a.
De qualitate iudiciali. c.206.a.
De ſtatu ex ſcripto, & uoluntate. c.206.b.
De contrarijs legibus. c.208.a.
De ſyllogiſmo, ſeu ratiocinatione. c.208.b.
De ambiguo, ſeu amphibologia. c.209.b.
Quæ ſit inter ſtatus cognatio, et quæ diuerſitas. c.210.b.

CAPITA OCTAVI LIBRI.

Quæ in oratione ſpectanda. c.215.b.
De perſpicuitate. c.216.a.
De ornatu. c.218.b.
De amplificatione. c.227.a.
De tropis. c.233.a.

CAPITA NONI LIBRI.

In quo differant figuræ à tropis. c.240.b.
De figuris ſententiarum. c.245.b.
De figuris, ſeu coloribus uerborum. c.256.b.
De compoſitione. c.266.b.

CAPITA DECIMI LIBRI.

De copia uerborum. c.281.a.

Digitized by Google

De imitatione. c.293.b.
Qui modus ſcribendi ſit c.296.a.
De emendatione. c.299.b.
Quæ ſcribenda ſunt præcipue. c.300.a.
De cogitatione. c.302.b.
Quemadmodum extemporalis facultas paretur, & contineatur. c.303.b.

CAPITA VNDECIMI LIBRI.

De apte dicendo. c.307.a.
De memoria. c.316.a.
De pronuntiatione. c.322.b.

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

Non poſſe oratorem niſi uirum bonum eſſe. c.340.a.
Cognoſcēda eſſe oratori q̄bus mores formētur.344.b.
Neceſſariam oratori uiris ciuilis ſcientiam. c.348.a.
Neceſſariam oratori cognitionem hiſtoriarū. c.349.a.
Quæ ſunt oratoris inſtrumenta. c.349.b.
Quod ſit incipiendi cauſas agere tempus. c.350.b.
Quæ in ſuſcipiēdis cauſis oratori obſeruāda ſint.351.a.
Quæ in diſcendis cauſis oratori obſeruāda ſint. 354.b.
Quæ ſeruanda in agendis cauſis oratori ſint. c.356.a.
De genere dicendi. c.358.a.
Quæ poſt finem ſtudia. c.366.a.

Digitized by Google

M. FABIVS QVINTILIANVS TRIPHONI BIBLIOPOLÆ. S.

EFFLAGITASTI *quotidiano conuitio, ut libros, quos ad* MARCELLUM *meum de inſtitutione oratoria ſcripſeram, iam emittere inciperē. nam ipſe eos non dum opinabar ſatis maturuiſſe, q̄bus componendis, ut ſcis, paulo plus q̃ biennium, tot alioqui negotijs diſtrictus impendi. quod tempus non tam ſtylo, q̃ inquiſitioni inſtituti operis propè infiniti, & legendis auctoribus, qui ſunt innumerabiles, datum eſt. deinde* Horatij *conſilio, qui in arte poetica ſuadet, ne præcipitetur editio, nonumq; prematur in annum, dabam ijs otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanq̃ lector perpenderē.* Sed, *ſi tantopere efflagitantur, q̃ tu affirmas, permittamus uela uẽtis, et orā ſoluẽtibus bene p̄cemur.* Multū *aūt in tua quoq; fide, ac diligentia poſitum eſt, ut in manus hominum quamemendatiſſimi ueniant.*

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA AD MARCELLVM VICTORIVM. LIB. I.

PROOEMIVM.

POST *impetratam ſtudijs meis quietem, quam per* XX. *annos erudiendis iuuenibus impenderam, cum à me quidam familiariter poſtularent, ut aliq̄d*

de ratione dicendi componerem, diu ſum equidem re-
luctatus, quod authores utriuſque linguæ clariſſimos
non ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinent,
diligentiſſime ſcripta poſteris reliquiſſe. Sed qua ego
ex cauſa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis ar-
bitrabar fore, hac accendebantur illi magis, quod inter
diuerſas opiniones priorum, & quaſdam etiam inter ſe
contrarias, difficilis eſſet electio, ut mihi, ſi non inueniē
di noua, at certe iudicandi de ueteribus iniungere labo-
rem non iniuſte uiderentur. Quamuis autem non tā me
uinceret præſtandi, quod exigebatur fiducia, quàm ne-
gandi uerecundia, latius ſe tn̄ aperiente materia, plus q̄
imponebatur oneris ſponte ſuſcepi, ſimul ut pleniori ob
ſequio demererer amantiſſimos mei, ſimul ne uulgarem
uiam ingreſſus alienis demum ueſtigijs inſiſterem. Nā
cæteri ferè, qui artem orandi litteris tradiderunt, ita ſūt
exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ ſum-
mam eloquentiæ manum imponerent, ſiue contemnētes
tanq̄ parua, quæ prius diſcimus ſtudia, ſiue non ad ſuū
pertinere officium opinati, quando diuiſæ profeſſionum
uices eſſent, ſeu quod proximum uero, nullam ingenij
ſperantes gratiam circa res, etiam ſi neceſſarias, procul
tamen ab oſtentatione poſitas, ut operum faſtigia ſpectā
tur, latent fundamenta. Ego, cum nihil exiſtimem arti
ortoriæ alienum, ſine quo fieri non poſſe oratorem fatē-
dum eſt, nec ad ullius rei ſummam niſi præcedentibus
initijs perueniri, ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, nō
ſit maioribus locus. demittere me non recuſabo, nec ali-
ter, quàm ſi mihi tradatur educandus orator, ſtudia eius
formare ab infantia incipiam. Quod opus tibi Marcelle

Digitized by Google

Victori dicamus, quem cum amiciſſimum nobis, tum eximio litterarum amore flagrantem, non propter hæc modo, quanquam ſunt magna, digniſſimum hoc mutuæ inter nos charitatis pignore iudicabamus, ſed, quod eru diendo nato tuo, cuius prima ætas manifeſtum iam ingenij lumen oſtendit, non inutiles fore libri uidebantur. quos ab ipſis dicendi uelut incunabulis per omnes, quæ modo aliquid oratori futuro conferant artes, ad ſummá eius operis perducere deſtinabamus, atq; eo magis, qđ duo iam ſub nomine meo libri ferebantur artis rhetoricæ, neq; editi à me, neq; in hoc comparati. Nanq; alterũ ſermone ꝑ biduum habito pueri, quibus id præſtabatur, exceperant, alterum pluribus ſanè diebus quantum notádo conſequi potuerant, interceptum boni iuuenes, ſed nimium amantes mei temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoq; libris erunt eadẽ aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uero compoſitiora, & quàm nos poterimus, elaborata. Oratorem autẽ inſtituimus illum perfectum, qui eſſe niſi uir bonus nõ põt, ideoq; non dicẽdi modo eximiam in eo facultatẽ ſed omneis animi uirtutes exigimus. Neq; enim hoc conceſſerim rationem rectæ, honeſtæq; uitæ, ut quidam putauerunt, ad philoſophos relegandá, cũ uir ille uere ciuilis, & publicaꝶ, priuatarũq; reꝶ adminiſtrationi accõmodatus, qui regere ꝯſilijs urbes, fundare legibus, emendare iudicijs poſſit, nõ alius ſit profecto, ꝗ orator. Quare tametſi me fateor uſuꝶ qbuſdá, ꝙ philoſophoꝶ libris ꝯtinentur, tñ ea iure, uereq; ꝯtenderim eſſe opis noſtri, propriéq; ad artẽ oratoriá ꝑtinere. An ſi freqñtiſſime de iuſtitia, fortitudine, tẽꝑantia, cæteriſq; ſimilibus ſit diſſè

Digitized by Google

rendum, & adeo, ut uix ulla poſſit cauſa reperiri, in quã non aliqua quæſtio ex his incidat, eaq́; omnia inuentione, atq; elocutione ſint explicanda, dubitabitur ubicunq; uis ingenij, & copia dicendi poſtulatur, ibi partes oratoris eẽ præcipuas? Fueruntq; hæc, ut Cicero aptiſſime colligit, quemadmodũ iuncta natura, ſic officio quoq; copulata, ut ijdem ſapientes, atq; eloquentes haberentur. Scidit deinde ſe ſtudium, atq; inertia factũ eſt, ut artes eſſe plures uiderentur. Nam ut primum lingua eſſe cœpit in quæſtu, inſtitutumq́; eloquẽtiæ bonis male uti, curã morum, qui diſerti habebantur, reliquerũt. Ea uero deſtituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidã contempto bene dicendi labore ad formandos animos, inſtituendasq; uitæ leges regreſſi, partem quidem potiorem, ſi diuidi poſſet, retinuerunt, nomen tñ ſibi inſolentiſſimum arrogauerunt, ut ſoli ſapientiæ ſtudioſi uocarentur. Quod neq; ſummi imperatores, neq; in conſilijs rerum maximarũ, ac totius admĩniſtratione reipu. præclariſſime uerſati, ſibi unq̃ uendicare ſunt auſi, facere. n. optima, q̃ promittere maluerũt. Ac ueterum quidem ſapientiæ profeſſorum multos, & honeſta præcepiſſe, & ut præceperunt, etiã uixiſſe facile conceſſerim, noſtris uero tpibus ſub hoc nomine maxima in pleriſq; uitia latuerunt. Non. n. uirtute, ac ſtudijs, ut haberentur philoſophi laborabant, ſed uultum, & triſtitiam, & diſſentientem à cæteris habitum, peſſimis moribus ꝑtendebant. Hæc aũt, quæ uelut propria philoſophiæ aſſeruntur, paſſim tractamus omnes. Quis. n. non de iuſto, æquo, ac bono, modo, non & uir peſſimus loquitur? Quis non etiam ruſticoꝝ, aliqua de cau

ſis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas, ac differentia omnibus, qui ſermonem curæ habent, debet eſſe cõis. ſed ea & ſciet optime, & eloquetur orator, qui ſi fuiſſet aliquando perfectus, non à philoſophorum ſcholis uirtutis præcepta peterentur. Nunc neceſſe eſt ad eos aliquando auctores recurrere, qui deſertam, ut dixi, partem oratoriæ artis, meliorem preſertim, occupauerunt, & uelut noſtrum repoſcere, non ut nos illorum utamur inuentis, ſed ut illos alienis uſos eſſe doceamus. Sit igitur orator uir talis, qualis uere ſapiens appellari poſſit, nec moribus modo perfectus, nam id mea quidem opinione, quanquam ſint qui diſſentiant, ſatis non eſt, ſed etiam ſcientia, & omni facultate dicendi, qualis adhuc fortaſſe nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad ſumma tendendũ eſt, quod fecerunt pleriq; ueterum, qui & ſi non dũ quenquam ſapientem repertum putabãt, præcepta tñ ſapiẽtiæ tradiderunt. Nam eſt certe aliquid conſumata eloquentia, neq; ad eam peruenire natura humani ingenij prohibet, quod ſi non contingat, altius tñ ibunt, qui ad ſumma nitentur, quàm qui præſumpta deſperatione quò uelint euadẽdi, protinus circa ima ſubſtiterint, quo magis impetranda uenia erit, ſi ne minora quidem illa, uerum operi quod inſtituimus neceſſaria, præteribo. Nã liber primus ea, quæ ſunt ante officium rhetoris continebit. Secundo prima apud rhetorẽ elementa, & quæ de ipſa rhetoricæ ſubſtantia quæruntur, tractabimus. Quinque deinceps inuentioni, nã & huic diſpoſitio ſubiũgitur. Quatuor elocutioni, in cuius partem memoria, ac pronunciatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipſe informandus eſt, ut qui mores eius, quæ

Digitized by Google

in ſuſcipiendis, diſcēdis, agendis cauſis ratio, quod elo quentiæ genus, quis agendi debeat eſſe finis, quæ poſt finem ſtudia, quantum noſtra ualebit infirmitas, diſſe- ramus. H*is omnibus admiſcebitur, ut quiſq; locus po- ſtulabit, dicendi ratio, quæ non eorum modo ſcientia, q bus ſolis qdā nomen artis dederunt, ſtudioſos inſtruat, & ut ſic dixerim, ius ipſum rhetorices interpretetur, ſed alere facundiam, uires augere eloquētiæ poſſit.* Nā *plerunq; nudæ illæ artes nimia ſubtilitatis affectatione frangunt, atq; concidunt quicquid eſt in oratione gene roſius, & omnem ſuccum ingenij bibunt, & oſſa dete- gunt, quæ ut eſſe, & aſtringi neruis ſuis debent, ſic cor pore operienda ſunt.* Ideoq; *nos non particulam illā, ſi- cut pleriq;, ſed qcquid utile ad inſtituendū oratorē pu- tabamus, in hos* XII. *libros contulimus, breuiter oīa de monſtrando. nam ſi quantum de quaq; re dici pōt pro- ſequamur, finis operis non reperietur.* Illud *tn̄ in pri- mis teſtandum eſt, nihil præcepta, atq; artes ualere, ni- ſi adiuuāte natura. Quapropter ei, cui deerit ingeniū, non magis hæc ſcripta ſunt, q̄ de agrorum cultu ſteri- libus terris.* Sunt *& alia ingenita quidem adiumēta uox, latus patiens laboris, ualetudo, conſtantia, decor, quæ ſi modica obtigerunt, poſſunt ratione ampliari, ſed nonnūquam ita deſunt, ut bona etiam ingenij, ſtudijq; corrumpant.* Sicut *& hæc ipſa ſine doctore perito ſtu- dio pertinaci ſcribendi, legendi, dicendi, multa, & con- tinua exercitatione per ſe nihil proſunt.*

Quemadmodum prima elementa tradenda ſunt. Cap. I.

IGITVR *nato filio pater ſpem de illo primum quamoptimam capiat, ita diligentior à principijs fiet, falſa enim eſt querela pauciſſimis hominibus uim percipiendi quæ tradãtur eſſe conceſſam, pleroſq; uero laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nam cõtra plures reperias & faciles in excogitando, & ad diſcẽdum promptos. Quippe id eſt homini naturale, ac ſicut aues ad uolatum, equi ad curſum, ad ſæuitiam feræ gignuntur, ita nobis propria eſt mentis agitatio, atq; ſolertia, unde origo animi cæleſtis creditur. hebetes uero, & indociles non magis ſecundum naturã homines eduntur, q̃ prodigioſa corpora, & monſtris inſignia. ſed hi pauci admodum fuerint. Argumentum, quod in pueris elucet, ſpes plurimoꝝ, quæ cum emoritur ætate, manifeſtum eſt non naturam defeciſſe, ſed curã. præſtat tamen ingenio alius alium, concedo, ſed plus efficiat, aut minus, nemo tamen reperitur, qui ſit ſtudio nihil cõſecutus. Hoc quippe protinus ut erit parẽs factus, acrẽ q̃maxime curam ſpei futuri oratoris impendat. Ante omnia ne ſit uitioſus ſermo nutricibus, quas, ſi fieri poſſet, ſapientes Chryſippus optauit, certe quantum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum quidem in his haud dubie prior ratio eſt. Recte tamen etiam loquantur, has primum audiet puer, harum uerba effingere imitãdo conabitur. Et natura tenaciſſimi ſumus eorum, quæ rudibus animis percepimus, ut ſapor, quo noua imbuas durat, nec lanarum colores, quibus ſimplex ille candor mutatus eſt, elui poſſunt. Et hæc ipſa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora ſunt. Nam bona facile mutantur in peius, nam quãdo in bonũ uerteris uitia?*

Digitized by Google

Non aſſueſcat ergo, ne dum infans q̃dem eſt, ſermoni, q̃ dediſcendus ſit. In parentibus uero q̃plurimum eſſe eruditionis optauerim. Verum nec de patribus tantũ loquor, nam Gracchorũ eloquentiæ multum contuliſſe accepimus Corneliã matrem, cuius doctiſſimus ſermo in poſteros quoq; eſt epiſtolis traditus. Et Lælij filia red didiſſe in loquendo paternam eloquentiam dicitur. Et Q. Hortẽſij filiæ oratio apud triũuiros habita legitur, non tm̃ in ſexus honorem. Nec tñ ij, quibus diſcere ipſis non contigit, minorem curã docendi liberos habeãt, ſed ſint propter hoc ipſum ad cætera magis diligentes. De pueris, inter quos educabitur ille huic ſpei deſtinatus, idem, quod de nutricibus, dictum ſit. De pædagogis hoc amplius, ut aut ſint eruditi planè, q̃ primã eſſe curam uelim, aut ſe nõ eſſe eruditos ſciant. Nihil. n. peius eſt ijs, qui paulũ aliquid ultra primas litteras progreſſi, falſam ſibi ſcientiæ perſuaſionem induerũt. nam & cedere præcipiendi peritis indignantur, & uelut iure quodam poteſtatis, quo ferè hoc hominum genus intumeſcit, imperioſi, atq; interim ſæuientes ſtultitiam ſuam perdocent. Nec minus error eorũ nocet moribus. ſiquidem Leonides Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibuſdam eum uitijs imbuit, quæ robuſtum quoq;, & maximũ regem ab illa inſtitutione puerili ſunt proſecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet oratorem inſtitui, rem arduam, etiã cum ei formando nihil defuerit, præterea plura, ac difficiliora ſupereſſe, nam & ſtudio perpetuo, & præſtantiſſimis præceptoribus, & pluribus diſciplinis opus eſt. Quapropter præcipienda ſunt optima, quæ ſiquis grauabi

tur, non rationi defuerit, ſed homini. Si tñ non continget, quales maxime uelim nutrices, pædagogosq́; pueros habere, at unus certe ſit aſſiduus, loquendi non imperitus, qui, ſiqua erunt ab his præſente alumno dicta uitioſe, corrigat protinus, nec inſidere illi ſinat, dum tñ intelligatur, id quod prius dixi, bonum eſſe, hoc, remedium. A ſermone græco puerum incipere malo, qa latinus, qui pluribus in uſu eſt, uel nobis nolentibus ſe præbet, ſimul quia diſciplinis quoq; græcis prius inſtituendus eſt, unde & noſtræ fluxerunt, non tñ hoc adeo ſuperſtitioſe uelim fieri, ut diu tantũ loquatur græce, aut diſcat, ſicut pleriſq; moris eſt. Hoc enim accedunt & oris plurima uitia in peregrinum ſonum corrupti, & ſermonis, cui cum græcæ figuræ aſſidua cõſuetudine hæſerunt, in diuerſa quoq; loquẽdi ratione pertinaciſſime durant. Non longe itaq; latina ſubſequi debent & cito pariter ire, ita fiet, ut cum æquali cura linguã utranq; tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam litteris inſtituendos, qui minores ſeptem annis eſſent, nõ putauerunt, quod illa primum ætas & intellectum diſciplinarum capere, & laborẽ pati non poſſit. In qua ſententia Heſiodum eſſe plurimi tradunt, qui ante grãmaticum Ariſtophanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκας, in quo libro ſcriptum hoc inuenitur, negauit eſſe huius poetæ. Sed alij quoq; authores, inter quos Eratoſthenes, idem præceperunt. Melius aũt, qui nullum tẽpus uacare cura uolunt, ut Chryſippus. nam is, quãuis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoq; iam formandam q̃optimis inſtitutis mentem infantium iudicat. Cur autem non pertineat ad litteras ætas, quæ

Digitized by Google

ad mores iam pertinet? Neq; ignoro toto illo, de quo loquor, tempore, uix tantum effici, quantũ cõferre unus poſtea poſſit annus. ſed tamen mihi, qui id ſenſerunt, uidentur non tam diſcentibus in hac parte, q̃ docentibus peperciſſe. Quid melius alioquin facient, ex quo loqui poterunt? faciant enim aliquid neceſſe eſt, aut cur hoc, quantulumcunq; eſt, uſq; ad ſeptem annos lucrum faſtidiamus? Nam certe quálibet paruum ſit, quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua diſcet puer eo ipſo anno, quo minora didiciſſet, hoc p̃ ſingulos annos prorogatum in ſummam proficit, & quantum in infantia præſumptum eſt temporis, adoleſcentiæ acquiritur. Idẽ etiã de ſequentibus annis præceptum ſit, ne quod cuiq; diſcẽdum eſt, ſerò diſcere incipiat. Non ergo perdamus primum ſtatim tempus, atq; eo minus ꝙ initia litterarum ſola memoria conſtant, quæ non modo iam eſt in paruis, ſed tum etiam tenaciſſima eſt. Nec ſum adeo ætatum imprudens, ut inſtandum protinus teneris acerbe putem, exigendamq́; plenã operam. Nã id in primis cauere oportebit, ne ſtudia, qui amare nõ dum põt, oderit, & amaritudinem ſemel perceptam ẽt ultra rudes annos reformidet. Luſus hic ſit, & rogetur, & laudetur, & nunq̃ non feciſſe ſe gaudeat, aliqñ ipſo nolẽte doceatur alius, cui inuideat, contendat interim, et ſæpius uincere ſe putet, premijs etiã, quæ capit illa ætas, euocetur. Parua docemus inſtituendũ oratorem profeſſi, ſed eſt ſua etiam ſtudijs infantia, & ut corporum mox fortiſſimorum educatio, à lacte, cuniſq́; initium ducit, ita futurus eloquentiſſimus edidit aliquando uagitum, & loqui primum incerta uoce tentauit, & hæſit circa for

mas litterarum. nec ſiquid diſcere ſatis nõ eſt, ideo nec neceſſe eſt. Quod ſi nemo reprehendit patrem, qui hæc non negligenda in ſuo filio putet, cur improbetur, ſiqs ea, quæ domi ſuæ recte faceret, in publicũ promit? atq; eo magis, quod minora ẽt facilius minores percipiunt? & ut corpora ad quoſdã membroꝝ flexus formari, niſi tenera ætate nõ poſſunt, ſic animos quoq; ad pleraq; duriores robur ipſum facit? An Philippus Macedonum rex Alexandro filio ſuo prima litterarũ elementa tradi ab Ariſtotele ſummo eius ætatis philoſopho uoluiſſet? aut ille ſuſcepiſſet hoc officiũ, ſi non ſtudioꝝ initia & à pfectiſſimo quoq; optime tractari, et ptinere ad ſummã credidiſſet? Fingamus igitur Alexandrũ dari nobis impoſitum gremio dignum tanta cura infantem, q̃q̃ ſuus cuiq; dignus eſt, pudeat'ne me in ipſis ſtatim elementis etiã breuia docendi monſtrare cõpendia? Neq;.n. mihi illud ſaltem placet, quod fieri in plurimis uideo, ut litterarum nomina, & contextum prius q̃ formas paruuli diſcant. Obſtat hoc agnitioni earum, non intendentibus mox animum ad ipſos ductus, dum antecedentẽ memoriam ſequuntur, quæ cauſa eſt præcipientibus, ut etiam cum ſatis affixiſſe eas pueris recto illo, quo primum ſcribi ſolent contextu uidentur, retro agant rurſus, & uaria permutatione perturbent, donec litteras, qui inſtituũtur, facie norint, nõ ordine. Quapropter optimi, ſicut hominũ, pariter & habitus, & noĩa edocebuntur, ſed quod in litteris obeſt, in ſyllabis non nocebit. Non excludo autem id, quod eſt notum, irritandæ ad addiſcendũ infantiæ gratia, eburneas etiam litterarum formas in luſum offerre, uel ſiqd aliud, quo magis

Digitized by Google

illa ætas gaudeat, inueniri pōt, quod tractare, intueri, nominare iucundum ſit. Cum uero iam ductus ſeq cœperit, non inutile erit eas tabellæ q̃optime inſculpi, ut per illos uelut ſulcos ducatur ſtylus. nam neque errabit quemadmodum in cæris (continebatur. n. utrinq; marginibus) nec extra præſcriptum poterit egredi, & celerius, ac ſæpius ſequendo certa ueſtigia formabit articulos, neq; egebit adiutorio manum ſuam manu ſuper impoſita regentis. Non eſt aliena res, quæ ferè ab honeſtis negligi ſolet, cura bene, ac uelociter ſcribendi. Nam cum ſit in ſtudijs præcipuum, quoq; ſolo uerus ille profectus, et altis radicibus nixus, paretur, ſcribere ipſum, tardior ſtylus, cogitationem moratur, rudis, & confuſus, intellectu caret. unde ſequitur alter dictādi, quæ ex his trāsferēda ſunt, labor. Quare cū ſemp, & ubiq;, tū p̄cipue in epiſtolis ſecretis, & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquiſſe. Syllabis nullū cōpendium eſt, perdiſcendæ omnes, nec, ut fit plerunq;, difficillima quæq; earum differēda, ut in omnibus ſcribendis deprehēdantur, quin immo ne primæ quidem memoriæ temere credēdum, repetere, & inculcare diu fuerit utilius, & in lectione quoq; non properare ad continuandam eam, uel accelerandam, niſi cū inoffenſa, atq; indubitata litterarum inter ſe coniunctio ſuppeditare ſine ulla cogitandi ſaltem mora poterit. Tunc ipſis ſyllabis uerba cōplecti, & his ſermonem connectere incipiat. Incredibile eſt quantum moræ lectioni feſtinatione adijciatur. Hinc. n. accidit dubitatio, intermiſſio, repetitio plus q̃ poſſunt audentibus, deinde cum errarunt etiam ijs, quæ iam ſciunt, diffidentibus. Certa ſit

Digitized by Google

ergo in primis lectio, deinde coniūcta, & diu lentior, donec exercitatione contingat emendata uelocitas. nā proſpicere in dextrum, quod omnes præcipiunt, et prouidere non rationis modo, ſed uſus quoq; eſt, quoniam ſequentia intuenti priora dicenda ſunt, & quod difficillimū eſt, diuidēda intentio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud non pœnitebit curaſſe, cum ſcribere nomina puer, quemadmodum moris eſt, cœperit, ne hanc operam in uocabulis uulgaribus, & forte occurrentibus perdat. protinus enim poteſt interpretationē linguæ ſecretioris, ideſt quas græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, ediſcere, et inter prima elementa cōſequi rem poſtea proprium tp̄s deſyderaturam. Et qm̄ circa res adhuc tenues moramur, ij quoq; uerſus, qui ad imitationem ſcribendi proponentur, non otioſas uelim ſententias habeant, ſed honeſtum aliqd monentes, proſeqtur hæc memoria in ſenectutem, et imp̄ſſa animo rudi, uſq; ad mores proficiet, ēt dicta claroꝝ uiroꝝ, et electos, ex poetis maxime, nāq; eorū paruis cognitio gratior eſt, locos ediſcere inter luſum licet, nam & maxime neceſſaria eſt oratori, ſicut ſuo loco dicā, memoria, & ea præcipue firmatur, atq; alitur, exercitatione, & in ijs, de quibus nunc loquimur, ætatibus, quæ dum nihil ipſæ generare ex ſe queunt, propè ſola eſt, quæ iuuari cura docentium poſſit. Non alienū fuerit exigere ab his ætatibus, quo ſit abſolutius os, & expreſſior ſermo, ut nomina quædam, uerſuſq; affectatæ difficultatis ex pluribus, & aſperrime coeuntibus inter ſe ſyllabis cathenatos, et ueluti confragoſos q̄citatiſſime uoluāt, χαλεποὶ græce uocantur, res modica dictu. qua tn̄ omiſ-

Digitized by Google

ſa multa linguæ uitia, niſi primis eximuntur annis, inemendabili in poſterum prauitate durantur.

Vtrum utilius domi, an in ſcholis erudiātur. Ca. II.

SED nobis iam paulatim accreſcre puer, & exire de gremio, & diſcere ſerio incipiat. Hoc igitur potiſſimum loco tractāda quæſtio eſt, utilius'ne ſit domi, atq; intra priuatos parietes ſtudentem continere, an frequentiæ ſcholarum, & uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum ijs, à quibus clariſſimarum ciuitatū mores ſunt inſtituti, tum eminentiſſimis authoribus uideo placuiſſe. Non eſt tamen diſſimulandū eſſe nonnullos, qui ab hoc propè publico more priuata quadam pſuaſione diſſentiant, ij duas præcipue rationes ſeq uidentur, unam, quod moribus magis conſulant, fugiendo turbam hominum, ætatis eius, quæ ſit ad uitia maxime prona, unde cauſas turpium factorum ſæpe extitiſſe utinam falſò iactaretur. Alteram, quod quiſquis futurus eſt ille præceptor, liberalius tempora ſua impenſurus uni uidetur, quàm ſi eadem in plures partiatur. prior cauſa prorſus grauis. nam ſi ſtudijs quidem ſcholas prodeſſe, moribus autem nocere conſtaret, potior mihi ratio uiuēdi honeſte, quàm uel optime diſcendi uideretur. Sed mea quidem ſententia iuncta iſta, atq; indiſcreta ſunt. Neq;.n.eē oratorem, niſi bonum uirum iudico, & fieri etiam ſi poteſt, nolo. De hac re igitur prius. Corrumpi mores ī ſcholis putant, nam & corrumpuntur interim, ſed domi quoq;, & ſunt multa eius rei exempla, tam læſæ hercle quàm conſeruatæ ſanctiſſimæ utrobiq; opinionis. Natura cuiuſq; tantum, curaq; diſtat, da mentem ad peiora

facilem, da negligentiam formandi, cuſtodiendique in ætate prima pudoris, non minorem flagitijs occaſionem ſecreta præbuerint. N*am &* *eſſe poteſt turpis domeſticus ille præceptor, nec tutior inter ſeruos malos, quàm ingenuos parum modeſtos conuerſatio eſt.* A*t ſi bona ipſius indoles, ſi non cæca, ac ſopita parentum ſecordia eſt & præceptorem eligere ſanctiſſimum quenq;, cuius rei præcipua prudentibus cura eſt, & diſciplinam, q̄ maxime ſeuera fuerit, licet & nihilo minus amicum grauē uirum, aut fidelem libertum lateri filij ſui adiungere, cuius aſſiduus comitatus etiam illos meliores faciet, qui timebunt, facile erat huius metus remedium.* V*tinam liberorum noſtrorum mores non ipſi perderemus.* I*nfantiam ſtatim delitijs ſoluimus, mollis illa educatio, quā indulgentiam uocamus, neruos omnes & mentis, & corporis frangit. Quid non adultus concupiſcet, qui in purpuris repit?* N*on dum prima uerba exprimit, iam coccum intelligit, iam conchylium poſcit, ante palatum eorum, quàm mores inſtituimus, in lecticis creſcunt, ſi terram attigerint, è manibus utrinq; ſuſtinentium pendent, gaudemus, ſiquid licentius dixerint, uerba ne alexandrinis quidem permittenda delitijs, riſu, et oſculo excipimus, nec mirum, nos docuimus, ex nobis audierūt, noſtras amicas, noſtros concubinos uident, omne conuiuium obſcœnis canticis ſtrepit, pudenda dictu ſpectantur, fit ex ijs conſuetudo, deinde natura, diſcunt, hæc miſeri ante quàm ſciant uitia eſſe, inde ſoluti, ac fluentes non accipiunt in ſcholis mala iſta, ſed in ſcholas afferunt.* V*erum in ſtudijs magis uacabit unus uni.* A*nte omnia nihil prohibet eſſe iſtum neſcio quem*

Digitized by Google

unum, etiam cum eo, qui in ſcholis eruditur. Sed etiã ſi iungi utrũq; nõ poſſet, lumen tñ illud conuentus honeſtiſſimi tenebris, ac ſolitudini prætuliſſem. Nam optimus quiſq; pceptor frequẽtia gaudet, ac maiore ſe theatro dignũ putat, at uero minores ex conſcientia ſuæ infirmitatis hærere ſingulis, & officio fungi quod ammodo pædagogoꝶ non indignantur. Sed præſtet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctiſſimum, atq; incõparabilem magiſtrum domi habeat, num tamen ille totum in uno diem cõſumpturus eſt? aut poteſt eſſe ulla tam perpetua diſcentis intentio, quæ non ut uiſus oculoꝶ obtuitu continuo fatigetur? cum preſertim multo plus ſecreti temporis ſtudia deſyderent, neq;.n. ediſcenti, ſcribenti, & cogitanti præceptor aſſiſtit, quorum aliqd agentibus cuiuſcũq; interuentus impedimẽto ẽ. lectio quoq; nõ omnis, nec ſemper præeunte, uel interpretante æget, qñ enim tot authorũ notitia ꝯtingeret? ergo modicum tẽpus eſt, quo in totum diem, uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire poſſunt, etiam quæ ſingulis tradenda ſunt, pleraq; uero hanc conditionem habent, ut eadem uoce ad omnes ſimul perferantur. Taceo de partitionibus, et declamationibus rhetorum, quibus certe quantuſcunq; numerus adhibeatur, tamen unuſquiſq; totum feret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna minus pluribus ſufficit, ſed ut ſol uniuerſis idem lucis caloriſq; largitur. Grammaticus quoq;, ſi de ratione loquendi diſſerat, quæſtiones explicet, hiſtorias exponat, poemata enarret, tot illa diſcent, quot audient. At enim emendationi, prælectioniq; numerus obſtat, ſit incõmodum, nam quid ferè undiq; placet? mox illud compara

Digitized by Google

bimus commodis. Nec ego tamen eò mitti puerum uolo ubi negligatur. Sed neq; præceptor bonus maiore ſe turba quàm ut ſuſtinere eam poſſit, onerauerit, & i primis ea habenda cura eſt, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus, nec officium in docendo ſpectet, ſed affectum, ita nunquam erimus in turba, nec ſanè q̃ſquam litteris ſaltem leuiter imbutus, eum, in quo ſtudium, ingeniumq́; perſpexerit, non in ſuam quoq; gloriam peculiariter fouebit. Sed, ut fugiendæ ſint magnæ ſcholæ (cui ne ipſi quidem rei aſſentior) ſi ad aliquem merito cō curritur) non tamen hoc eo ualet, ut fugiendæ ſint omnino ſcholæ, aliud eſt enim uitare eas, aliud eligere. Et ſi refutauimus, quæ contra dicuntur, iam explicemus q̃d ipſi ſequamur. Ante omnia futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media republica uiuendū ē, aſſueſcat iam à tenero non reformidare homines, neq; illa ſolitaria & uelut umbratili uita palleſcere, excitāda mēs. & attollenda ſemper eſt, quæ in huiuſmodi ſecretis aut langueſcit, & quēdam uelut in opaco ſitum ducit, aut contra tumeſcit inani perſuaſione. Neceſſe eſt.n.ſibi nimium tribuat, qui ſe nemini comparat. Deinde cū proferenda ſunt ſtudia, caligat in ſole, & omnia noua offendit, ut qui ſolus didicerit, quod inter multos faciendum eſt. Mitto amicitias, quæ uſq; ad ſenectutē firmiſſime durant religioſa quadā neceſſitudine imbutæ. Neq; enim eſt ſanctius ſacris ijſdem, q̃ ſtudijs initiari. Sēſum ipſum, qui cōmunis dicitur, ubi diſcet? cum ſe à ꝯgreſſu, qui nō hominibus ſolum, ſed mutis quoq; animalibus naturalis eſt, ſegregarit? Adde quod domi ea ſola diſcere poteſt, quæ ipſi præcipientur, in ſchola etiam, quæ alijs, audiet

Digitized by Google

multa quotidie probari, multa corrigi, proderit alicuius obiurgata deſidia, proderit laudata induſtria, excitabitur laude æmulatio, turpe ducet cedere pari, pulchrum ſuperaſſe maiores, accendunt omnia hæc animos, & licet ipſa uitium ſit ambitio, frequenter tamen cauſa uirtutum eſt. Non inutilem ſcio ſeruatum eſſe à præceptoribus meis morem, qui, cum pueros in claſſes diſtribuerant, ordinem dicendi ſecundum uires ingenij dabant, & ita ſuperiore loco quiſq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbebantur, ea nobis ingens palmæ ꝯtentio, ducere uero claſſem multo pulcherrimum. Nec de hoc ſemel decretum erat, triceſimus dies reddebat uicto certaminis poteſtatem. Ita nec ſuperior ſucceſſu curam remittebat, & dolor uictum ad depellẽdam ignominiam concitabat, id nobis acriores ad ſtudia diſcendi faces ſubdidiſſe, quàm exhortationem docẽtium, pædagogorum cuſtodiam, uota parentum, quantũ animi mei coniectura colligere poſſum, contenderim. Sed ſicut firmiores ĩ litteris profectus, alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris condiſcipulorũ, quàm præceptorum iucundior, hoc ipſo quod facilior, imitatio eſt. Vix enim ſe prima elementa ad ſpem tollere effingẽdæ, quam ſummam putant, eloquentiæ audebunt, proxima amplectuntur magis, ut uites arboribus applicitæ inferiores prius apprehendendo ramos in cacumina euadunt. Quod adeo uerum eſt, ut ipſius etiam magiſtri, ſi tamen ambitioſis utilia præferet, hoc opus ſit, cũ adhuc rudia tractabit ingenia non ſtatim onerare infirmitatẽ diſcentium, ſed temperare uires ſuas, & ad intellectum audientis deſcendere. Nam ut uaſcula oris anguſti ſup-

fuſam humoris copiam reſpuunt, ſenſim autem influenti bus, uel etiam inſtillatis complentur, ſic animi puerorũ quantum excipere poſſint, uidendum eſt. Nam maiora intellectu, uelut parum apertos ad percipiẽdum animos, non ſubibunt. Vtile igitur eſt habere, quos imitari primum, mox uincere uelis, ita paulatim & ſuperiorum ſpes erit. His adijcio, præceptores ipſos, non idem mentis, ac ſpiritus in dicendo poſſe concipere ſingulis tantum præſentibus, quod illa celebritate audientium inſtinctos. Maxima enim pars eloquentiæ conſtat animo, hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodam modo ad naturam eorum, de quibus loquimur, neceſſe eſt. Is porrò, quo generoſior, celſiorq; eſt, hoc maioribus uelut organis commouetur, ideoq; et laude creſcit, & impetu augetur, & aliquid magnum agere gaudet. Eſt quædam tacita dedignatio uim dicendi tantis comparatam laboribus ad unum auditorem demittere, pudet ſupra modum ſermonis attolli. Et ſanè quis concipiat mente, uel declamantis habitum, uel orãtis uocem, inceſſum, pronuntiationem, illum deniq; animi, & corporis motum, ſudorem, ut alia prætercam, et fatigationem, audiente uno, non ne quiddam pati furori ſimile uideatur? Non eſſet in rebus humanis eloquẽtia, ſi tantum cum ſingulis loqueremur.

Qua ratione ingenia puerorum dignoſcantur. Ca. III.

TRADITO ſibi puero, docendi peritus ingeniũ eius in primis, naturamq; proſpiciet. Ingenij ſignum in paruis præcipuum, memoria eſt. Eius duplex uirtus

Digitized by Google

facile percipere, & fideliter continere, proximum imitatio, nã id quoq; eſt docilis naturæ, ſic tamen ut ea, quæ diſcit, effingat non habitum forte, & inceſſum, & ſiqd in peius notabile eſt, nõ dabit mihi ſpem bonæ indolis, qui hoc imitandi ſtudio petet, ut rideatur. Nam probus quoq; in primis erit ille uere ingenioſus, alioquin non peius duxerim tardi eſſe ingenij, q̃ mali, Probus autem ab illo ſegni, & iacente plurimũ aberit. Hic meus quæ tradentur non difficulter accipiet, quædam etiam interrogabit, ſequetur tamen magis, q̃ præcurret. Illud ingeniorum uelut præcox genus, nõ temere unquam peruenit ad frugem, ij ſunt, qui parua facile faciunt, & audacia prouecti quicquid poſſunt, ſtatim oſtendunt, poſſunt autem id demum, quod in proximo eſt, uerba ꝯtinuãt, hæc uultu interrito, nulla tardati uerecundia proferũt, nõ multum præſtant, ſed cito, non ſubeſt uera uis, nec penitus immiſſis radicibus innititur, ut q̃ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina, celerius ſe effundũt, & imitatæ ſpicas herbulæ inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt, placent hæc annis comparata, deinde ſtat profectus, admiratio decreſcit. Hæc cum animaduerterit, perſpiciat deinceps quonam modo tractandus ſit diſcentis animus. Sũt quidam, niſi inſtiteris, remiſſi, quidam imperia indignantur, quoſdam continet metus, quoſdam debilitat, alios continuatio extundit, in alijs plus impetus facit. Mihi ille detur puer, quem laus excitet, quem gloria iuuet, qui uictus fleat, hic erit alendus ambitu, hunc mordebit obiurgatio, hunc honor excitabit, in hoc deſidiam nunq̃ uerebor. Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſſio, nõ ſolum, quia nulla res eſt, quæ perferre poſſit continuum

laborem, atq; ea quoq;, quæ ſenſu, & anima carent, ut ſeruare uim ſuam poſſint, uelut quiete alterna retendun tur, ſed quod ſtudium diſcendi uoluntate, quæ cogi non poteſt, conſtat. Itaq; & uirium plus afferunt ad diſcen dum renouati, ac recentes, & acriorem animũ, q̃ ferè neceſſitatibus repugnat. Nec me offenderit luſus in pue ris, eſt & hoc ſignum alacritatis, neq; illum triſtẽ, ſem perq; demiſſum ſperare poſſim erectæ circa ſtudia men tis fore, cum in hoc quoq; maxime naturali ætatibus illis impetu, iaceat, modus tamen ſit remiſſionibus, ne aut odium ſtudiorum faciant, negatæ, aut otij conſuetudi nem, nimiæ. Sunt etiam nonnulli acuẽdis puerorum in genijs non inutiles luſus, cum poſitis inuicem, cuiuſcũq; generis quæſtiunculis æmulantur. Mores quoq; ſe inter ludendũ ſimplicius detegunt, modo nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum, prauumq; ſit diſcat, tum uel maxime formanda, cum ſimulandi ne ſcia eſt, & præcipientibus facillime cedit. Frangas enim citius, q̃ corrigas, quæ in prauum induruerunt. Proti nus ergo, nequid cupide, nequid improbe, nequid impo tenter faciat, monẽdus eſt puer. Habendumq; in animo ſemper illud uirgilianum.

Adeo in teneris conſueſcere multum eſt.

Cædi uero diſcipulos, quanquam & receptum ſit, & Chryſippus non improbet, minime uelim, primum q̃a deforme, ac ſeruile eſt, & certe quod conuenit, ſi ætatem mutes, iniuria, deinde quod ſicui eſt mens tam illibera lis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiam ad plagas, ut peſſima quæq; mãcipia, durabitur. Poſtremo quod ne opus erit quidem hac caſtigatione, ſi aſſiduus ſtudiorum

Digitized by Google

exactor aſtiterit. Nunc ferè negligentia pædagogorum, ſic emendari uidẽtur, ut pueri, non facere, quæ recta ſunt coguntur, ſed cum non fecerint, puniantur. Deniq; cum paruulum uerberibus coegeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi poteſt hic metus, & maiora diſcẽda ſunt? Adde quod multa uapulantibus dictu deformia, et mox uerecundiæ futura ſæpe dolore, uel metu accidunt, q pudor refringit animum, & abijcit, atq; ipſius lucis fugã, & tædium dictat. Iam ſi minor in eligendis cuſtodum, & præceptorum moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines iſto cædẽdi iure abutantur, quã det alijs quoq; nonnunquam occaſionem hic miſerorum metus, non morabor in parte hac, nimium eſt, quod intelligitur. Quare hoc dixiſſe ſatis eſt, in ætatem infirmã, & iniuriæ obnoxiam nemini debet nimiũ licere. Nunc quibus inſtituendus ſit artibus, qui ſic formabitur, ut fieri poſſit orator, & quæ in quaq; ætate inchoanda, dicere ingrediar.

De grammatica. Cap. IIII.

PRIMVS in eo, qui legendi, ſcribendiq; adeptus erit facultatem, grammaticis eſt locus, nec refert de græco, an de latino loquar, quanquam græcum eſſe priorem placet. utriq; eadem uia eſt. Hæc igitur profeſſio cum breuiſſime in duas partes diuidatur, recte loquendi ſciẽtiam, & poetarum enarratiõem, plus habet in receſſu, quàm fronte promittit. Nam & ſcribendi ratio coniuncta cum loquendo eſt, & enarrationem præcedit emendata lectio. & miſtum his omnibus iudicium eſt. Quo quidam ita ſunt ſeuere uſi ueteres grammatici, ut non

Digitized by Google

uerſus modo cenſoria quadam uirgula notare, et libros, qui falsò uiderentur inſcripti, tanquam ſubditios ſumi mouere familia permiſerint ſibi, ſed authores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero. Nec poetas legiſſe ſatis eſt, excutiendum omne ſcriptorum genus, non propter hiſtorias modo, ſed uerba, quæ frequenter ius ab authoribus ſumunt. Tum nec citra muſicen grammatice poteſt eſſe perfecta, cum ei de metris, rhythmisq; dicendum ſit. Nec ſi rationem ſyderum ignoret, poetas intelligat, qui, ut alia omittam, toties ortu, occaſuq; ſignorum in declarandis temporibus utantur. Nec ignara philoſophiæ, cum propter plurimos, in omnibus ferè carminibus locos ex intima quæſtionum naturalium ſubtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in græcis, Varronem, ac Lucretium in latinis, qui præcepta ſapientiæ uerſibus tradiderunt. Eloquētia quoq; non mediocri eſt opus, ut de unaquaque earum, quas demonſtrauimus, rerum dicat proprie, & copioſe. Quo minus ſunt ferendi, qui hanc artem, ut tenuem, ac ieiunam cauillantur, quæ niſi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid ſuperſtruxeris corruet, neceſſaria pueris, iucunda ſenibus, dulcis ſecretorum comes, & quæ uel ſola omni ſtudiorum genere plus habeat operis, quàm oſtentationis. Ne quis igitur, tanquam parua faſtidiat grammatices elementa, non quia magnæ ſit operæ conſonantes à uocalibus diſcernere, ipſasq; eas in ſemiuocalium numerum, mutarumque partiri, ſed quia interiora uelut ſacri huius adeuntibus, apparebit multa rerum ſubtilitas, quæ non modo acuere ingenia puerilia, ſed exercere altiſſimam quoq;

Digitized by Google

eruditionem, ac ſcientiam poſſit. An cuiuſlibet auris eſt exigere litterarum ſonos? non hercle magis, quàm neruorum. At grammatici ſaltē omnes in hanc deſcendēt rerum tenuitatem, deſint'ne aliquæ nobis neceſſeriæ litteræ, non cum græca ſcribimus, tum enim ab ijſdē duas mutuamur, ſed proprie in latinis, ut in his, ſeruus, & uulgus æolicum digammō deſyderatur, & medius eſt quidam V & I litteræ ſonus. Non enim ſic optumum dicimus, ut opimum, & here, neq; E plane neq; I auditur. An rurſus aliæ redundent, præter illam aſpirationis, quæ ſi neceſſaria eſt, etiam contrariam ſibi poſcit, et Q quæ & ipſa quorundam nominum nota eſt, & K cuius ſimilis effectus, ſpeciesq;, niſi quod paulum à noſtris obliquatur, cappa apud græcos, nunc tantum in numero manet, & noſtrarum ultima. X. qua tamen carere potuimus, ſi non quæſiſſemus. Atq; etiā in ipſis uocalibus grammatici eſt uidere, an aliquas pro conſonantibus uſus acceperit, quia iam ſicut tam ſcribitur, & uos ut cos. Atq;, ut uocales iunguntur, aut unam lōgam faciant, ut ueteres ſcripſerunt, qui geminatione earum uelut apice utebantur, aut duas niſi quis putat etiā ex tribus uocalibus ſyllabam, quod neqt fieri, ſi non aliquæ officio conſonantium fungantur. Quæret hoc etiam quomodo duabus demum uocalibus in ſeipſas coeundi natura ſit, cum ꝯſonantiū nulla niſi alteram frāgat. Atqui littera. I. ſibi inſidit. ꝯijcit enim eſt ab illo, iacit. Et. V. quomodo nunc ſcribitur uulgus, & ſeruus. Sciat etiam Ciceroni placuiſſe aij, aijamq; gemnata . II. ſcribere. quod ſi eſt, etiam iungetur ut conſonans. Quare diſcat puer quid in litteris proprium, quid commune, quæ cū

[illegible] n. om [illegible] lectione habentq. I. inter duas uocales duplex ii. ſcribebat

Digitized by Google

quibus cognatio, nec miretur cur ex ſcamno fiat ſcabellum, aut à pinna, quod eſt acutum ſecuris, utrinq; habens aciem, bipennis, ne illorum ſequatur errorem, qui quia à pẽnis duabus hoc eſſe nomen exiſtimant, pinnas auium dici uolunt. Neq; has modo nouerit mutationes, quas afferunt declinatio, ac præpoſitio, ut ſecat, ſecuit. cadit, excidit. cædit, excidit. calcat, exculcat, & ſic à lauando lotus, & inde rurſus illotus, & mille alia. Sed & quæ rectis quoq; caſibus ætate tranſierunt, nam ut Valeſii, & Fuſii in Valerios, Furioſq; uenerunt, ita arbos, labos, uapos, etiam & clamos, ac paſſes ætatis fuerunt. Et hæc ipſa ,S, littera ab his nominibus excluſa, in quibuſdam ipſa alteri ſucceſſit, nam mertare, atq; pultare dicebant quin fordeum, fœduſq;, pro aſpiratione, uau ſimili littera utentes, nam contra græci aſpirare P ſolent, ut pro Fundanio Cicero, teſtem, qui primam eius litteram dicere non poſſet, irridet. Sed .B. quoq; in locum aliarum dedimus aliquando, unde byrrhus, & bruges, & belena, necnon eadem fecit ex duello ellum, unde duellos quidam dicere bellos auſi. Quid ſtlatum, ſtliteſq;? quid .D. litterræ cum .T. quædam cognatio? Quare minus mirum ſi uetuſtis operibus urbis noſtræ, & celebribus templis leguntur Alexanter, & Caſſantra. Quid .O. atque .V. permutatæ inuicem? ut Hecoba, & notrix, culchides, & pulyxena ſcriberentur, ac, ne in græcis id tantum notetur, dederont, ac probaueront, ſic ὀδυσσεὺς quem ὐδυσσέα fecerunt Æoles, ad Vlyſſem deductus eſt. Quid non .E. quoq; .I. loco fuit? ut minerua, & leber, & mageſter, & deioue uictore non deioui uictori. Sed mihi locum ſi-

Digitized by Google

gnare ſatis eſt. non enim doceo, ſed admoneo docturos. Inde in ſyllabas cura trāſibit, de qbus in orthographia pauca annotabo. Tū uidebit ad quē hoc pertinet, quot, & quæ partes orationis, q̃q̃ de numero parum cōuenit.

Veteres enim, quorum fuerunt Ariſtoteles, atq; Theodectes, uerba modo, & nomina, & conuinctiones tradiderunt, uidelicet quod in uerbis uim ſermonis, in nominibus materiam, quia alterum eſt, quod loquimur, alterum, de quo loquimur, in conuinctionibus autem eorū complexum eſſe iudicauerunt, quas coniūctiones à pleriſq; dici ſcio, ſed hæc uidetur ex ſyndeſmo magis propria tranſlatio. Paulatim à philoſophis, ac maxime ſtoicis auctus eſt numerus, ac primum conuinctionibus articuli adiecti, poſt præpoſitiones, nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde miſtum uerbo participium, ipſis uerbis aduerbia. Noſter ſermo articulos non deſyderat, ideoq; in alias partes orationis ſparguntur. Sed accedit ſupioribus interiectio, alij tamē ex idoneis authoribusq; octo dūtaxat partes ſecuti ſunt, ut Ariſtarchus, & ætate noſtra Palæmon, qui uocabulum, ſiue appellationem nomini ſubiecerunt tanquam ſpecies eius. At ij, qui aliud nomen, aliud uocabulum faciunt, nouem. nihilo minus fuerunt, qui ipſum adhuc uocabulum ab appellatione diducerent, ut eſſet uocabulum corpus uiſu, tactuq; manifeſtum domus, lectus, appellatio, cui uel alterum deeſt, uel utrunq;, uentus, cœlum, deus, uirtus. Adijciebant & aſſeuerationem, ut heu, & tractationē, ut faſceatim, quæ mihi non approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda ſit, προσηγορία, & ſubijcienda

nomini, nec'ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo. Nomina declinare, & uerba in primis pueri ſciant, neque enim aliter peruenire ad intellectum ſequentium poſſunt, quod etiam admonere ſuperuacuum fuerat, niſi ambitioſa feſtinatione plerique à poſterioribus inciperent. & dum oſtentare diſcipulos circa ſpecioſiora malunt, compendio morantur. Atqui ſiquis & didicerit ſatis, & quod non minus deeſſe interim ſolet, & uoluerit docere, quæ didicit, non erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea, quæ ſunt duobus, omnibus'ue communia. Nec ſtatim diligentem putabo, qui promiſcua, quæ epicœna dicuntur, oſtenderit, in quibus ſexus uterq; per alterum apparet, aut quæ fœminina poſitione mares, aut neutrali fœminas ſignificant, qualia ſunt murena, & Glicerium. Scrutabitur mille præceptor acer, atque ſubtilis origines nominum, quæ ex habitu corporis, ut Rufos, Longoſq; fecerunt. Vbi erit aliud ſecretius Syllæ, Burri, Galbæ, Plauti, Panſæ, Scauri, taliaq;. & ex caſu naſcentium, hinc Agrippa, & Opiter, & Cordus, & Poſthumus erunt, & ijs, quæ poſt natos eueniunt, unde Vopiſcus. Iam Cottæ, Scipiones, Lenates, Serani ſunt. & ex uarijs cauſis gentes quoq;, ac loca, & alia multa reperias inter nominũ cauſas. In ſeruis iam intercidit illud genus, quod ducebatur à domino, unde marcipores, publipores. Quærat etiam ſit'ne apud græcos uis quædam ſexti caſus, & apud nos quoq; ſeptimi. nam cum dico, haſta percuſſi, non utor ablatiui natura, nec ſi idem græce dicam, datiui, τῷ δορί. Sed in uerbis quoque quis eſt adeo

Digitized by Google

mippyſus qui exigimellis ... ſup ...

imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, et perſonas, & numeros? Litterarij penè iſta ſunt ludi, & triuialis ſcientiæ. Iam quoſdam illa turbabunt, quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædam, participia, an uerbi appellationes ſint, dubitari poteſt, quia aliud alio loco ualent, ut lectus, & ſapiens, quædam appellatiõibus ſimilia, ut fraudator, nutritor. Iam, itur in antiquam ſyluam, non'ne proprie cuiuſdam rationis eſt? Nam quod initium eius inuenias? cui ſimile fletur accipimus, aliter ut

Panditur interea domus omnipotentis olympi,

aliter, ut

Totis

Vſq; adeo turbatur agris. Eſt etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur, unde & campus curritur, & mare nauigatur. Pranſus quoq;, atq; potus diuerſum ualent, q̈ indicant. Quid quod multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutantur? ut fero in præterito. Quædam tertiæ denum perſonæ figura dicuntur, ut licet, piget. Quædam ſimile quiddam patiuntur uocabulis in aduerbiũ tranſeuntibus. Nam ut noctu, & diu, ita & dictu, et factu. Sunt enim hæc quoq; uerba participialia quidem, non tamen qualia dicto, factoq́;. Iam cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata ſit, quia dicere apte, quod eſt præcipuum, pleriq; ornatui ſubijciunt, totidem uitia, quæ ſunt ſupradictis contraria, emendate loquẽdi regulam, quæ grammatices prior eſt pars examinet. Hæc exigitur uerbis, aut ſingulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo, nam du-

Digitized by Google

plex eorum intellectus eſt, alter qui omnia, per quæ ſermo nectitur, ſignificat, ut apud Horatium.

Verbaq; præuiſam rem non inuita ſequentur, alter, in quo eſt una pars orationis, lego, ſcribo, quã uitantes ambiguitatem quidã dicere maluerunt uoces, dictiones, locutiones. Singula ſunt aut noſtra, aut peregrina, aut ſimplicia, aut compoſita, aut propria, aut trãſlata, aut uſitata, aut ficta. Vni uerbo uitium ſæpius, q̃ uirtus ineſt. Licet enim dicamus aliquid proprium, ſpecioſum, ſublime, nihil tamen horum, niſi in complexu loquendi, ſerieq; contingit. Laudamus enim uerba rebus bene accommodata. Sola eſt, quæ notari poſſit, uelut uocalitas, quæ ἐυφωνία dicitur, cuius in eo delectus eſt, ut inter duo, quæ idem ſignificant, ac tantundem ualent, q̃d melius ſonet, malis. Prima barbariſmi, ac ſolœciſmi fœditas abſit. Sed quia interim excuſantur hæc uitia, aut conſuetudine, aut authoritate, aut uetuſtate, aut deniq; uicinitate uirtutum. nam ſæpe à figuris ea ſeparare difficile eſt, ne quem tam lubrica obſeruatio fallat, acriter ſe in illud tenue diſcrimen grammaticus intendat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitiũ, quod fit ſingulis uerbis, ſit barbariſmus. Occurrat mihi forſan aliquis, q̃d hic promiſſor tanti operis dignum? aut quis hoc neſcit? alios barbariſmos ſcribendo fieri, alios loquẽdo, q̃a q̃d male ſcribitur, male ẽt dici neceſſe eſt, q̃ uitioſe dixerit, non utiq; et ſcripto peccat. Illud prius additione, detractione, ĩmutatione, tranſmutatione. hoc ſecundum, diuiſione, complexione, aſpiratione, ſono, contineri, ſed, ut parua ſint, hæc pueri docentur, adhuc, & grammaticos officij ſui

Vopiſcus qui ex geminis ſuperſtes erat

commonemus. Ex quibus ſiquis erit planè impolitus, et ueſtibulum modo artis huius ingreſſus intra hæc, quæ profitentium commentariolis uulgata ſunt, conſiſtet, doctiores multa adijcient, uel hoc primum, quod barbariſmum pluribus modis accipimus, unum in gente quale ſit, ſiquis afrum, uel hiſpanum latinæ orationi nomē inſerat, ut ferrū, quo rotæ uinciuntur, dici ſolet cantus, q̃q̃ eo tanq̃ recepto utitur Perſius, ſicut Catullus ploxenum circa Padum inuenit, & in oratione Labieni, ſiue illa Cornelij Galli eſt in Polliōem caſnar aſſectator è Gallia ductum eſt. Nam maſtrugam, quod ſardū eſt, illudens Cicero ex induſtria dixit. Alterū genus barbariſmi accipimus, quod fit animi natura, ut is, à quo inſolenter, q̃d aut minaciter, aut crudeliter dictum ſit, barbare locutus exiſtimatur. Tertium eſt illud uitium barbariſmi, cuius exempla uulgo ſunt plurima. Sibi etiam quiſq; fingere poteſt, ut uerbo, cui libebit, adijciat litteram, ſyllabam ue, uel detrahat aut aliam pro alia, aut eādem alio, q̃ rectum eſt, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationem eruditionis ſumere illa ex poetis ſolent, & authores, quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud ſcriptores carminum, aut uenia digna, aut etiam laude duci, potiuſq; illa docendi erūt minus uulgata. Nam duos in uno nomine faciebat barbariſmos Tinga placentinus, ſi reprehendenti Hortenſio credimus, perculam pro pergula dicens, & immutatione cū C pro G uteretur, & tranſmutatione, cum R præponeret antecedenti, at in eadem uitij geminatione, & Metioeo Suffecioeo oeo dicens Ennius poetico iure defenditur. Sed in proſa quoq; eſt quædam iam recepta im-

mutatio. N*am* Cicero *canopitarum exercitum dicit, ipſi canobon uocant, & tarſumenum pro thraſimeno multi authores etiam ſi eſt ĩ eo tranſu mutatio, uẽdicauerũt.* Similiter *alia, nam ſiue eſt aſſentior*, Siſenna *dixit aſſentio, multiq́; & hunc, & analogiam ſecuti, ſiue illud uerum eſt, hæc quoque pars conſenſu defenditur.* At *ille pexus, pinguisq́; doctor aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit. quid? quod quædam quæ ſingula proculdubio uitioſa ſunt, iuncta ſine reprehenſione dicuntur.* N*am dua, & tre, & pondo, diuerſorum generum ſunt barbariſmi. at dua pondo, & trepondo uſque ad noſtram ætatem ab omnibus dictum eſt, & recte dici* Meſ*ala confirmat.* Ab*ſurdum forſan uideatur dicere barbariſmum, quod eſt unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera, ſicut ſolœciſmum. ſcala tamen, & ſcopa, contraq́; hordea, & mulſa, licet litterarũ mutationẽ, detractionem, adiectionẽ non habeant, non alio uitioſa ſunt, q̃ q̃d pluralia ſingulariter et ſingularia pluraliter efferuntur, & gladia qui dixerunt, genere exciderunt.* S*ed hoc quoque notare contentus ſum, ne arti, culpa quorundam peruicacium, perplexe uideatur, & ipſe quæſtionem addidiſſe.* Plus *exigunt ſubtilitatis, quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla eorum tradi ſcripto non poſſunt, niſi cum in uerſus inciderunt, ut diuiſio* διαίρεσις *europai, aſiai, & ei contrarium uitium, quod* συναίρεσιν καὶ συναλοιφὴν *græci uocant, nos complexionẽ dicimus, qualis ẽ apud* P. V*arronem.*

C*um te flagranti deiectum fulmine* Ph*æton.*

N*am ſi eſſet proſa oratio, eaſdem litteras enũtiare ueris*

ſyllabis licebat. Præterea quæ fiunt ſpatio, ſiue cum ſylla ba correpta producitur, ut

Italiam fato profugus, ſeu longa corripitur, ut

Vnius ob noxam, & furias, extra carmen non deprehēdas, ſed nec in carmine uitia ducēda ſunt. Illa uero non niſi aure exiguntur, quæ fiunt per ſonos, quanq̃ per aſpirationem, ſiue adijcitur uitioſe, ſiue detra hitur, apud nos poteſt quæri an in ſcripto ſit uitium, ſi H littera eſt, non nota, cuius quidē rō mutata cum t pibus eſt ſæpius, parciſſime ea ueteres uſi etiā in uocalibus, cū ædos, ircosq; dicebant. Diu deinde reſeruatum, ne conſo nantibus aſpiraretur, ut in Graccis, & triumpis. Eru pit breui tempore nimius uſus, ut choronæ, chenturio nes, præchones adhuc quibuſdam inſcriptionibus ma neant. Qua de re Catulli nobile epigrāma eſt. inde du rat ad nos uſq;, uehementer, & comprehendere, & mi hi, nam mehe quoq; pro me apud antiquos, tragœdiarū præcipue ſcriptores in ueteribus libris inuenimus. Ad huc difficilior obſeruatio ē p tenores, quos quidem ab an tiqs dictos tonores comperi, ut uidelicet declinato à græ cis uerbo, qui τόνους dicunt, uel accentus, quas græci προσῳδίας uocant, cum acuta, & grauis alia pro alia ponitur, ut in hoc Cámillus, ſi acuitur prima, aut grauis pro flexa, ut Céthegus, & hic prima acuta. Nā ſic media mutatur, aut flexa pro graui, ut apice cir cunducta ſequente, quam ex duabus ſyllabis in unam cogentes, & deinde flectentes dupliciter peccant. Sed id ſæpius in græcis nominibus accidit, ut Atreus, quem nobis iuuenibus doctiſſimi ſenes acuta prima dicere ſo lebant, ut neceſſario ſecunda grauis eſſet. Itē Térei Né reiq;.

Digitized by Google

reliq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterũ iam ſcio quoſdam eruditos, nonnullos etiam grammaticos ſic docere, ac loqui, ut propter quædam uocum diſcrimina uerbum interim acuto ſono finiant, ut in illis.

quæ circum littora, circúm

piſcoſos ſcopulos. ne ſi grauem poſuerint ſecundam, circus dici uideatur, non circuitus. Item quántum quále interrogantes, graui comparantes, acuto tenore concludunt, quod tamen in aduerbijs ferè ſolis, ac pronoībus uēdicant, in cæteris ueterem legem ſequuntur. Mihi uidetur conditionem mutare, quod his locis uerba coniungimus, nam cum dico circum littora, tanquā unum enuntio diſſimulata diſtinctione, itaq; tanq̃ in una uoce una eſt acuta, quod idem accidit in illo.

Troiæ qui primus ab oris.

Euenit, ut metri quoq; conditio mutet accentum, ut

Pecudes, pictæq; uolúcres.

Nam uolúcres media acuta legam, quia, & ſi natura breuis, tñ poſitione longa eſt, ne faciat iambum, quem non recipit uerſus heroicus ſeparata uero hæc à pcepto noſtro nō recedent, aut ſi ꝯſuetudo uicerit, uetus lex ſermonis abolebitur, cuius difficilior apud græcos obſeruatio eſt, quia plura illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, et quod alias uitioſum, interim alias rectũ eſt, apud nos uero breuiſſima rō. Nanq; in oī uoce, acuta intra numerum trium ſyllabarum continetur, ſiue ea ſint in uerbo ſolæ, ſiue ultimæ, & in his, aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit, eodem loco breuis utiq; grauē habebit ſonum, ideoq; po

Digitized by Google

ſitam ante ſe, id eſt ab ultima tertiam acuet. Eſt autem in omni uoce utiq; acuta, ſed nunquam plus una, nec ultima unquam, ideoq; in diſyllabis prior. Præterea nunquam eadem flexa, & acuta, quia eadem flexa, & acuta. utiq; neutra claudet uocem latinam. Ea uero, q̄ ſunt ſyllabæ unius, erunt acuta. aut flexa, ne ſit aliqua uox ſine acuta. Et illa per ſonos accidunt, quæ demōſtrari ſcripto non poſſunt, uitia oris, & linguæ ἰωτακισμοὺς, & λαβδακισμοὺς, & ἰσχνοθέτας, & πλατειασμοὺς feliciores fingendis nominibus græci uocant, ſicut χειλοςομίαν, cum uox quaſi in receſſu oris auditur. Sunt etiam proprij quidam & inenarrabiles ſoni, q̄bus nonnunquam nationes reprehēdimus. Remotis igitur omnibus, de quibus ſupra diximus uitijs, erit illa, q̄ uocatur ὀρθοέπεια, ideſt emendata cum ſuauitate uocum explanatio. Nam ſic accipi poteſt recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus ſunt, quorū eſt ſolœciſmus q̄q̄ circa hoc quoq; diſputatum eſt. nam etiam qui cōtextu, uel complexu orationis accidere eum confitentur, q̄tā tñ unius emendatiōe uerbi corrigi poſſit, in uerbo eſſe uitium, non in ſermone contendunt, cum ſiue amaræ corticis, ſeu medio cortice per genus facit ſolœciſmum, quorū neutrum quidem reprehendo, cum ſit utriuſq; Virgilius author. Sed fingamus utrūlibet nō recte dictū mutatio uocis alterius, in qua uitium erat rectam loquendi rōnem ſic reddit, ut amari corticis fiat, uel media cortice, quod manifeſte calumniæ eſt. neutrum enim uitioſum ſeparatum eſt, ſed compoſitione peccatur, quæ iā ſermonis ē. Illud eruditius quæritur, an ſingulis quoq; uerbis poſſit fieri ſolœciſmus, uti ſi unum quis ad ſe uocans dicat,

Digitized by Google

uenite, aut ſi plures à ſe dimittens ita loquatur, abi, aut diſcede. Nec non cum reſponſum ab interrogante diſſentit, ut ſi dicenti quem uideo, ita occurras, ego. In geſtu ēt nonnulli putant illud idem uitium ineſſe, cum aliud uoce, aliud nutu, uel manu demonſtratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neque planè diſſentio. nam id fateor poſſe accidere uoce una, non tamen aliter, quàm ſi ſit aliq͞d, quod uim alterius uocis obtineat, ad q͞d uox illa referatur, ut ſolœciſmus ex complexu fiat eorum, quibus res ſignificantur, & uoluntas oſtenditur. Atque ut omnem effugiam cauillationem, ſit aliquando in uno uerbo, nunquam in ſolo uerbo. Per quot autem, & quas accidat ſpecies, non ſatis conuenit, qui pleniſſime, quadripartitam uolunt eſſe rationem, nec aliam, quàm barbariſmi, ut fiat adiectione, ut ueni de Suſis in Alexandriam, detractione, ambulo uiam, Aegypto uenio, nec hoc fecit, tranſmutatione, qua ordo turbatur, quoque ego enim hoc uolui, autem non habui, ex quo genere an ſit igitur in initio ſermonis poſitum, dubitari poteſt, quia maximos authores in diuerſa fuiſſe opinione uideo, cum apud alios ſit ēt frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam deducunt à ſolœciſmo, & adiectionis uitium, πλεονασμὸν, detractionis ἔλλειψιν, inuerſionis ἀναστροφὴν uocant, quæ ſi in ſpeciem ſolœciſmi cadant, ὑπερβατὸν quoq; appellari eodem modo poſſe. Immutatio ſine ꝯtrouerſia eſt, cum aliud pro alio ponitur, id per omnes orationis partes deprehendimus, frequētiſſime in uerbo. q̄a plurima huic accidunt, ideoq; in eo fiūt ſolœciſmi per genera

Digitized by Google

tēpora, perſonas, modos, ſiue cui ſtatus eos dici, ſeu qualitates placet, uel ſex, uel, ut alij dicunt, octo. nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot ſpecies eorum quodq;, de quibus ſupra dictum eſt, diuiſeris. Præterea numeros, in quibus nos ſingularem, ac pluralem habemus, græci, & δυικὸν quāquam fuerunt, qui nobis quoq; adijcerent dualem ſcripſere legere, quod deuitādæ aſperitatis gratia mollitum eſt, ut apud ueteres, pro male mereris male merere, ideoq; quod uocant dualē in illo ſolo genere conſiſtit, cum apud græcos, & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehēdatur. Et ſic quoq; rariſſimus eius ſit uſus, apud noſtrorum uero neminem hæc obſeruatio reperiatur, quin è contrario.

Deuenere locos, &

Conticuere omnes, &

Conſedere duces, aperte nos doceāt nil horum ad duos pertinere. Dixere quoq;, quāquam id Antonius Rufus ex diuerſo ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronunciet. Quid? non Liuius circa initia ſtatim primi libri, tenuere inquit arcem Sabini, et mox, in aduerſum Romani ſubiere. Sed quem potius ego, q̃ M. Tullium ſequar? qui in oratore nō reprehendo inquit ſcripſere, ſcripſerunt etiam uerius ſentio. Similiter ne in uocabulis, & nominibus fit ſolœciſmus genere, numero. proprie autem caſibus, quicquid eorum alter ſuccedet, huic parti ſubiungatur, licet per cōparationes, & ſuperlationes, itemq; in quibus patrium pro poſſeſſiuo dicitur, uel contra. Nam uitium, quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolum, erunt qui ſolœciſmum putent, quia pro nomine inte-

Digitized by Google

gro poſitum ſit diminutum. At ego dubito, an id im/proprium potius appellem, ſignificatione enim deerrat. Solœciſmi porrò uitium non eſt in ſenſu, ſed in complexu. In participio per genus, & caſum, ut in uocabulo, per tempora, ut in uerbo, per numerum, ut in utroq; peccatur. Pronomen quoq; genus, numerum, caſus habet, quæ omnia recipiunt huiuſmodi errorem. Fiunt ſolœciſmi, & quidem plurimi, per partes orationis, ſed id tradere ſatis non eſt, ne ita demum uitium credat eſſe puer, ſi pro alia ponatur alia, ut uerbum ubi nomē eſſe debuerit, uel aduerbium, ubi pronomen, & ſimilia. Nam ſunt quædam cognata, ut dicunt, ideſt eiuſdem generis, in quibus qui alia ſpecie, quam oportet, utetur, non minus, q̃ ipſo genere permutato deliquerit. nam & an, & aut coniunctiones ſunt, male tamen interroges, hic aut ille ſit, & ne, ac non aduerbia, q tñ dicat pro illo ne feceris, nō feceris, ĩ idem incidat uitium, quia alterum negandi eſt, alterum uetandi. hoc amplius. intro, & intus loci aduerbia, eo tamen intus, & intro ſum ſolœciſmi ſunt, eadē in diuerſitate pronominum, interiectionũ, præpoſitionum accident. Eſt etiam ſolœciſmus in oratione, comprehenſionis unius ſequentium, ac priorum inter ſe inconueniens poſitio. Quædam tamen & faciem ſolœciſmi habent, & dici uitioſa non poſſunt, ut tragœdia thyeſtes, & ludi floralia, ac megaleſia, quanquam hæc ſequenti tempore interciderunt, nunquam aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur frequentiora quidem apud poetas, ſed oratoribus quoq; permiſſa. Verum ſchema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus eo, quē pau

Digitized by Google

to ante promiſimus, loco. Sed hic quoq; quod ſchema uocatur, ſi ab aliquo per imprudentiam factum erit, ſolœciſmi uitio non carebit. In eadem ſpecie ſunt, ſed ſchemate carent, ut ſupra dixi, nomina fœminina, qbus mares utuntur, et neutralia, quibus fœminæ. Hactenus de ſolœciſmo. neq; enim artem grãmaticam cõponere aggreſſi ſumus, ſed cum in ordinem incurreret, inhonoratam tranſire noluimus. Hoc amplius, ut inſtitutum ordinem ſequar, uerba aut latina, aut peregrina ſunt, peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut inſtituta etiã multa uenerunt. Taceo de Thuſcis, & Sabinis, & Præneſtinis quoq;, nam ut eorum ſermone utentem Vectium Lucilius inſectatur, quemadmodum Pollio deprehendit in Liuio patauinitatem, licet omnia italica pro romanis habeam, plurima gallicæ ualuerunt, ut rheda, & petoritum quoq;, quorum altero Cicero tamen, altero Horatius utitur, & mappam quoq; uſitatum circo nomen, Pœni ſibi uindicant, & gurdos, quos pro ſtolidis accipit uulgus, ex Hiſpania duxiſſe originem audiui. Sed hæc diuiſio mea, ad græcum ſermonem præcipue pertinet, nam & maxima ex parte Romanis inde cõuerſus eſt, & cõfeſſis quoq; græcis utimur uerbis, ubi noſtra deſunt, ſicut illi à nobis nõnunquam mutuantur. Inde illa quæſtio exoritur, an eadem ratione per caſus duci externa, qua noſtra conueniat. At ſi reperias grammaticum ueterum amatorem, neget quicquam ex latina ratione mutandum, quia cum ſit apud nos caſus ablatiuus, quem illi non habent, parum conueniat, uno caſu noſtro, quinq; græcis uti, qn etiam laudet uirtutem eorum, qui potentiorẽ facere lin

guam latinam ſtudebant, nec alienis egere inſtitutis fa tebantur. Inde caſtorem media ſyllaba producta pronũ ciarunt, qa hoc omnibus noſtris nominibus accidebat, quorum prima poſitio in eaſdem, quas caſtor litteras exit, & ut Palæmo, ac Thelamo, & Plato (nam ſic eũ Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerunt, quia la tinum, quod O & N litteris finiretur, non reperiebãt. Nec in A quidem, atq; S litteras exire temere maſculi na græca nomina recto caſu patiebãtur. Ideoq;, et apud Cœlium legimus Pelia Cincinnatus, & apud Meſſa lam benefecit Euthia, & apud Ciceronẽ Hermagora. Ne miremur quod ab antiquorum pleriſq; Ænea, & Anchiſa ſit dictus. Nã ſi ut Mœcenas, ſuffenas, aſprenas dicerentur genitiuo caſu non AE littera ſed tis ſyllaba terminarentur. Inde olympo, & tyránno acutam me diam ſyllabam dederunt, quia duabus longis ſequenti bus primam breuem acui noſter ſermo non patitur. Sic genitiuus Achilli, & Vlyſſi fecit, ſic alia plurima. Nũc recentiores inſtituerũt græcis nominibus græcas decli nationes potius dare, quod tamen ipſum non ſemper fie ri poteſt. Mihi autem placet latinam rationem ſequi, quouſque patitur decor. Neque enim tam Calypſonem dixerim, ut Iunonem quanquam ſecutus antiquos. C. Cæſar utitur hac ratione declinandi. Sed authoritatem conſuetudo ſuperauit. In cæteris, quæ poterunt utroq; modo nõ indecenter efferri, qui græcam figuram ſequi mallet, non latine quidem, ſed citra reprehenſionem lo quetur. Simplices uoces prima poſitione, id eſt natura ſua conſtant, cõpoſitæ, aut præpoſitionibus ſubiungun tur, ut innocẽs pugnãtibus inter ſe duabus, quale ẽ im

Digitized by Google

perterritus, alioqn poſſunt aliquando continuari duæ, ut incompoſitus, reconditus, & quo Cicero utitur ſubabſurdum, aut è duobus quaſi corporibus coaleſcunt, ut maleficus. Nam ex tribus noſtræ utiq; linguæ non conceſſerim, quamuis capſis Cicero dicat compoſitum eſſe ex cape, & ſi uis, & inueniantur, qui lupercalia æque tres partes orationis eſſe contendant, quaſi luere per caprum, nã ſolita uirilia iam perſuaſum eſt eſſe ex ſue, oue, & tauro. Et ſanè ita ſe habet ſacrum, quale apud Homerum quoq; eſt. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coeunt. Cæterum etiam ex præpoſitione, & duobus uocabulis dure uidetur ſtruxiſſe Pacuuius.

Nerei repandi roſtrum incurui ceruicum pecus.

Iunguntur autem, aut ex duobus latinis integris, ut ſuperfui, & ſubterfugi, quanq̃ ex integris an compoſita ſint, quæritur, aut ex integro, & corrupto, ut maleuolus, aut ex corrupto, & integro, ut noctiuagus, aut duobus corruptis, ut pediſequus, aut ex noſtro, & peregrino, ut biclinium, contra ut epitogium, & anticato, aut ex duobus peregrinis, ut epirhedium. Nam cũ ſit præpoſitio ἐπὶ græca, rheda gallicum, nec græcus tamen, nec gallus utitur cõpoſito, romani ſuũ ex utroq; alieno fecerunt. Frequenter autem præpoſitiones quoq; copulatio iſta corrumpit, inde abſtulit, aufugit, amiſit, cum præpoſitio ſit ab ſola, & coit, cum ſit præpoſitio, con ſic ignaui, & e re p & ſimilia, ſed res tota magis græcos decet, nobis minus ſuccedit, nec id fieri natura puto, ſed alienis fauemus, ideoq; cum κυρτοαὺχενα mirati ſumus, in curuiceruicum uix à riſu defendimus.

Digitized by Google

Propria ſunt uerba, cum id ſignificant, in quod primo
denominata ſunt, tranſlata cum alium natura intelle/
ctum, alium loco præbent. Vſitatis tutius utimur. No/
ua non ſine quodam periculo fingimus. Nam ſi rece/
pta ſunt, modicam laudem afferunt orationi, repudia/
ta etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, nanq; ut
Cicero, ait etiam, quæ primo dura uiſa ſunt, uſu molliū
tur. Sed minime nobis conceſſa eſt ὀνοματοποιΐα,
quis enim ferat? ſiquid ſimile illis merito laudatis λίγ
ξεβιὸς, & σίζει ἀγεμος fingere audeamus? Iam'ne
ballare quidem, aut hinnire fortiter diceremus, niſi iu/
dicio uetuſtatis niterentur. Eſt etiam ſua loquētibus ob
ſeruatio, ſua ſcribentibus. Sermo conſtat ratione, uetuſta
te, authoritate, conſuetudine, ratiōem præſtat præcipue
analogia, nonnunquá, & etymologia, uetera maieſtas
quædam, &, ut ſic dixerim religio cōmendat, autho/
ritas ab oratoribus, uel hiſtoricis peti ſolet. Nā poetas
metri neceſſitas excuſat, niſi ſi qn̄ nihil impediente in
utroq; modulatione pedū, alterū malunt, qualia ſunt.
Imo de ſtirpe reciſum, &
Aeriæ quò congeſſere palumbes, &
Silice in nuda, & ſimilia, cum ſummorum
in eloquentia uirorū iudicium pro ratione, & uel er/
ror honeſtus eſt magnos duces ſequentibus. Cōſuetudo
uero certiſſima loquendi magiſtra, utendumq; planè
ſermone, ut nummo, cui publica forma eſt. Omnia tamen
hæc exigunt acre iudicium. Analogia, præcipue quam
proxime ex græco transferentes in latinum proportio
nem uocauerunt. Eius hæc uis eſt, ut id, quod dubium
eſt, ad aliquid ſimile, de quo non quæritur, referat, ut

Digitized by Google

incerta certis probet. Quod efficitur duplici uia, cōparatione ſimilium in extremis maxime ſyllabis, propter quod ea, quæ ſunt è ſingulis, negantur debere rationem, & diminutione. Cōparatio in nominibus aut genus deprehendit, aut declinationem. Genus ut ſi quæratur funis maſculinum ſit, an fœmininum, ſimile illi ſit panis. Declinatione, ut ſi ueniat in dubium, hac domu dicendum ſit, an hac domo, & domuum, an domorum: ſimilia ſunt domus, anus, manus. Diminutio genus modo detegit. Et ne ab eodem exemplo recedam, funē maſculinum eſſe funiculus oſtendit. Eadē in uerbis quoq; ratio, comparationis, ut ſiquis antiquos ſecutus feruere breui media ſyllaba dicat, deprehendatur uitioſe loqui, ꝙ omnia, quæ E & O litteris fatendi modo terminantur, eadem ſi infinitis E litteram media ſyllaba acceperunt utiq; productam habent, prandeo, pendeo, ſpondeo, prandere, pendere, ſpondere. At quæ O ſolam habent, dummodo per eandē litteram in infinito exeāt, breuia fiūt, lego, dico, curro, legere, dicere, currere. Etiāſi eſt apud Lucilium.

Feruit aqua, & feruet, feruit nunc, feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditiſſimi liceat, ſi feruit putat illi ſimile currit, et legit, feruo dicetur, ut curro, et lego, quod nobis inauditum eſt. Sed non eſt hæc uera cōparatio. nam feruit illi eſt ſimile ſeruit, quam proportionem ſequenti dicere neceſſe eſt, feruire, ut ſeruire. Prima quoq; aliquando poſitio ex obliquis inuenitur, ut memoria repeto conuictos à me qui reprehenderāt, quod hoc uerbo uſus eſſem, pepigi. Nam id quidem dixiſſe ſummos authores confitebantur, rationem tamen nega-

bant permittere, quia prima poſitio paciſcor, cum habe ret naturam patiendi, faceret tpe præterito pactus ſum, nos præter authoritatem oratorum, atq; hiſtoricorū ana logia quoq; hoc dictum tuebamur. Nam cum in. XII. tabulis legerimus, ni ita pagunt, inueniebamus ſimile huic cadunt. Inde prima poſitio ēt ſi uetuſtate exoleue rat, apparebat pago, ut cado, unde non erat dubiū, ſic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus non per omnia duci analogiæ poſſe rōnem, cum ſibi ipſa pluri mis in locis repugnet. Quædam ſine dubio conantur eruditi defendere, ut cum deprehenſum eſt lepus, & lu pus ſimili poſitione quantum caſibus, numeriſq; diſſen tiant, ita reſpōdent non eſſe paria, quia lepus epicœnū ſit, lupus maſculinum, quanquam Varro in eo libro, quo initia romanæ urbis enarrat, lupum fœminā dicit Ennium, pictoreniq; Fabium, ſecutus. Illi autem ijdem cum interrogantur, cur aper apri, & pater patris fa ciat, illud nomen poſitum, hoc ad aliqd eſſe contendūt. Præterea quoniam utrunq; à græcis ductum eſt, ad eā rationē recurrunt, ut πατρὸς patris, κάπρου apri faciat. Illa tamen quomodo effugient? ut, nomina q̃uis fœminina ſingulari nominatiuo us finita, nunquam ge nitiuo caſu ris ſyllaba terminantur, faciat tamen Ve nus ueneris. Item cū e s litteris finita per uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadem ris ſyllaba termina tos, Ceres cogat dici Cereris. Quid uero? quæ tota poſi tionis eiuſdē in diuerſos flexus exeunt, cū alba faciat al banus, & albenſis, uolo uolui, & uolaui, nam præteri to quidem tempore uarie formari uerba prima perſona O littera terminata ipſa analogia confitetur. Siquidē fa

cit cado cecidi, ſpondeo ſpopondi, pingo pinxi, lego legi, pono poſui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cum primum fingerentur homines analogia demiſſa cœlo formam loquendi dedit, ſed inuenta eſt poſtq̃ loquebãtur, & notatum in ſermone, quid quoq; modo caderet, itaq; non ratione nititur, ſed exemplo, nec lex eſt loquendi, ſed obſeruatio, ut ipſam analogiam nulla res alia fecerit, q̃ conſuetudo. Inhærent tamen quidam moleſtiſſima diligẽtiæ peruerſitate, ut audaciter potius dicant, q̃ audacter, licet omnes oratores aliud ſequantur, & emicauit, non emicuit, & conire non coire. His permittamus & audiuiſſe, & ſciuiſſe, & tribunale, & faciliter dicere, frugalis quoq; ſit apud illos, non frugi, nã quo alio modo fiat frugalitas? ijdem centum millia numum & fidem deum, oſtendant duplices quoq; ſolœciſmos eſſe, quando & caſum mutant, & numerum. Neſciebamus enim, ac non conſuetudini, & decori ſeruiebamus, ſicut in plurimis, quæ Tullius in oratore diuine, ut omnia, exequtur. Sed Auguſtus quoq; in epiſtolis ad C. Cæſarem ſcriptis emẽdat, quod is calidum dicere, q̃ caldum malit, non quia illud non ſit latinum, ſed quia ſit odioſum, & ut ipſe græco uerbo ſignificauit περίεργον atqui hanc quidam ὀρθοέπειαν ſolam putant, quam ego minime excludo. Quid enim tam neceſſarium, q̃ certa locutio? immo inhærendum ei iudico, quoad licet, diu etiam mutantibus repugnandũ, ſed abolita, atq; abrogata retinere, inſolentiæ cuiuſdam eſt & friuolæ in paruis iactantiæ. Multum enim litteratus, qui ſine aſpiratione, & producta ſecunda ſyllaba ſalutauit, auere, & enim, & calefacce dixerit potius, q̃

Digitized by Google

quod dicimus, & conſeruauiſſe. Iis adijciat face, & dice, & ſimilia, recta eſt hæc uia, quis negat? ſed adiacet & mollior, & magis trita. Ego tamen non alio magis angor, q̃ quod obliquis caſibus ducti, etiam primam ſibi poſitionem non inuenire, ſed mutare permittunt, ut cum ebur, & robur, ita dicta, ac ſcripta in ſummis authoribus in O litteram ſecundæ ſyllabæ transferunt, quia ſit roboris, & eboris. Sulfur autem, & guttur V litteram in genitiuo ſeruent, ideoq; iecur etiam, & femur controuerſiam fecerunt, quod non minus eſt licentioſum, q̃ ſi ſulfuri, & gutturi ſubijcerent, in genitiuo litteram O mediam, quia eſſet eboris, & roboris, ſicut Antonius Gniſo, qui robur quidem, & ebur, atq; etiã marmur fatetur eſſe, uerum fieri uult ex ijs robura, ebura, marmura, quod ſi animaduerterent litterarum affinitatem, ſcirent ſic ab eo, quod eſt robur, roboris fieri, quomodo ab eo, quod eſt miles, limes, militis, limitis, iudex, uindex, iudicis, uindicis, & quæ ſupra iam attigi. Quid? non ſimiles quoq;, ut dicebam, poſitiones in lõge diuerſas figuras per obliquos caſus exeunt? ut uirgo, Iuno, fuſus, luſus, cuſpis, puppis, & mille alia, cum illud etiam accidat, ut quædam pluraliter non dicantur, quædam contra ſingulari numero, quædã caſibus careant, quædam à primis ſtatim poſitionibus tota mutentur, ut Iuppiter. Quod uerbis etiam accidit, ut fero tuli, cuius præteritum perfectum, & ulterius non inuenitur, nec plurimũ refert, nulla hæc, an prædura ſint. Nam quid progenies genitiuo ſingulari, quid ſpes plurali faciet? Quomodo autem quire, et ruere, uel in præterita patiendi modo, uel in participia tranſibunt?

Digitized by Google

Quid de alijs dicam? cum ſenatus ſenatus ſenatui, an ſe-
natus ſenati ſenato faciat, incertum ſit. Quare mihi non
inuenuſte dici uidetur, aliud eſſe latine, aliud grammati
ce loqui. Hæc de analogia nimium. Etymologia, quæ
uerborum originem inquirit, à Cicerone dicta eſt nota-
tio, quia nomen eius apud Ariſtotelem inuenitur σύμ-
βολον, quod eſt nota, nam uerbum ex uerbo ductum,
ideſt ueriloquium ipſe Cicero, qui finxit, reformidat.
Sunt qui uim potius intuiti originationem uocent. Hæc
habet aliquando uſum neceſſarium, quoties interpreta-
tione res, de qua quæritur, eget, ut cum M. Cœlius ſe eſſe
hominē frugi uult probare, non q̃a abſtinēs ſit (nam id
ne mentiri quidē poterat) ſed quia utilis multis ideſt fru
ctuoſus, uñ ſit dicta frugalitas. Ideoq; in definitionibus
aſſignatur ætymologiæ locus, nonnunq̃ etiā barbara ab
emendatis conatur diſcernere, ut cum triquetram dici
Siciliam, an triquedrā meridiem an medidiē oporteat,
quæritur, aliaq;, quæ conſuetudini ſeruiunt, continet au-
tem in ſe multam eruditionem, ſiue illa ex græcis orta
tractemus, quæ ſunt plurima, præcipueq; æolica ratione
cui eſt ſermo noſter ſimillimus, declinata, ſiue ex hiſtoria
rum ueterum notitia nomina hominum, locorum, gen-
tium, urbium, requiramus, unde Bruti, Publicolæ, Pi-
thici, cur Latium, Italia, Beneuentum, quæ capitolium
& collem quirinalem, & argiletum, appellandi ratio.
Iā illa minora in quibus maxime ſtudioſi eius rei fatigan
tur, qui uerba paulum declinata uarie, & multiplici-
ter ad ueritatem reducunt, aut correptis, aut porrectis,
aut adiectis, aut detractis, aut permutatis litteris, ſylla-
bis'ue. Inde prauis ingenijs ad fœdiſſima, uſq; ludibria

Digitized by Google

dilabuntur. Sit'ne conſul à conſulendo, uel à iudicando. nam & hoc conſulere ueteres uocauerunt, unde adhuc remanet illud, rogat boni conſulas, ideſt bonum iudices. Senatui nomen dederit ætas, nam ijdem patres ſunt. & rex, & rector, & alia plurima indubitata, nec abnuerim tegulæ, regulæq;, & ſimilium his rationem. Iam ſit & claſſis à calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes etiam ne à contrarijs aliqua ſinemus trahi? ut lucus, quia umbra opacus parum luceat, & ludus, quia ſit longiſſime ab luſu, & ditis, quia minime diues, etiam ne hominem appellari, quia ſit humo natus quaſi uero non omnibus animalibus eadem origo, aut illi primi mortales, ante nomē impoſuerint terræ, quàm ſibi, & uerba ab aere uerberato, pergamus, ſic peruenie mus eo usq; ut ſtella luminis ſtilla credatur, cuius etymologiæ authorem clarum ſane in litteris nominari in ea parte, qua à me reprehenditur, inhumanum eſt, qui uero talia libris complexi ſunt, nomina ſua ipſi inſcripſerunt, ingenioſeq; uiſus eſt Caius cœlibes dicere ueluti cœlites, quod onere grauiſſimo uacent, idq; græco argumēto iuuit ἠιθέους enim eadem de cauſa dici affirmant, nec ei cedit Modeſtus inuentione. Nam quia Cœlo Saturnus genitalia abſciderit, hoc nomine appellatos, qui uxore careant, ait L. Aelius pituitam, quia petat uitam. Sed cui non poſt Varronem ſit uenia? qui agrum, quod in eo agatur aliquid, & graculos, quia gregatim uolent dictos, Ciceroni perſuadere uoluit (ad eum enim ſcribit) cum alterū ex græco ſit manifeſtū duci, alterum ex uocibus auiū. Sed hoc tāti fuit uertere, ut merula. quia ſola uolat, quaſi mera uolans nominaretur.

Digitized by Google

Quidam non dubitauerunt etymologiæ ſubijcere omnem nominis cauſam, ut ex habitu quemadmodum dixi Longos, & Rufos, ex ſono ſtrepere murmurare, etiã deriuata, ut à uelocitate dicitur uelox, & cõpoſita pluraq; his ſimilia, q̃ ſine dubio aliũde originem ducunt, ſed arte non egent, cuius in hoc opere non eſt uſus, niſi in dubijs. Verba & à uetuſtate repetita non ſolũ magnos aſſertores habent, ſed etiam afferunt orationi maieſtatem aliquam non ſine delectatione, nam & authoritatem antiquitatis habent, & quia intermiſſa ſunt, gratiam nouitati ſimilem parát. Sed opus eſt modo, ut neq; crebra ſint hæc, nec manifeſta, quia nihil eſt odioſius affectatione, nec utiq; ab ultimis etiam oblitteratis repetita temporibus, qualia ſunt topper, & antegerio, & exanclare, & proſapia, & ſaliorum carmina uix ſacerdotibus ſuis ſatis intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & cõſecratis utendum eſt. Oratio uero, cuius ſumma uirtus eſt perſpicuitas, quàm ſit uitioſa, ſi egeat interprete? Ergo ut nouorum optima erunt maxime uetera, ita ueterum maxime noua. Similis circa authoritatem ratio. Nam etiam ſi poteſt uideri, nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ ſummi authores tradiderunt, multum tamen refert, non ſolum, quid dixerint, ſed etiam quid perſuaſerint. Neque enim tiburchiambundum, & lurchiambundum, iam in nobis quiſquam ferat. Licet Cato ſit author, nec hos lodices, quanquam id Pollioni placeat, nec gladiolam, atque Meſſala dixit, nec parricidatum, quod in Cœlio uix tolerabile uidetur, nec collos mihi Caluus perſuaſerit, quæ nec ipſi iam dicerent.

SVPEREST *igitur conſuetudo, nam fuerit penè ridiculum malle ſermonem, quo locuti ſint homines, q̃ quo loquantur, & ſanè qd eſt aliud uetus ſermo, quàm uetus loquendi conſuetudo? Sed huic ipſi neceſſariũ eſt iudicium, conſtituẽdumq; in primis id ipſum, quid ſit, quod conſuetudinem uocemus, quæ ſi ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculoſiſſimum dabit pcepturn non orationi modo, ſed, quod maius eſt, uitæ. Vñ enim tantũ boni, ut pluribus, quæ recta ſunt, placeãt? igitur ut uelli, & comam in gradus frangere, et in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaſerint ciuitatem, non erit conſuetudo, quia nihil horum caret reprehẽſione, at lauamur, & tondemur, & conuiuimus ex ꝯſuetudine. Sic in loquendo, non ſiquid uitioſe multis inſederit, pro regula ſermonis accipiendum erit. Nam ut trãſeam quemadmodum uulgo imperiti loquuntur, tota ſæpe theatra, & omnem circi turbam exclamaſſe barbare ſcimus. Ergo conſuetudinem ſermõis uocabo, ꝯſenſum eruditorum, ſicut uiuendi conſenſum bonorum.*

De orthographia. Cap.VI.

NVNC *quoniam diximus, quæ ſit loquẽdi regula, dicendum quæ ſcribentibus cuſtodienda, quod græci* ὀρθογραφίαν *uocant, nos rectè ſcribendi ſcientiã noiemus, cuius ars non in hoc poſita eſt, ut nouerimus quibus quæq; ſyllaba litteris conſtet. Nam id quidem infra grammatici officium ẽ, ſed totam (ut mea fert opinio) ſubtilitatem in dubijs habet, ut longis ſyllabis omnibus apponere apicem, ineptiſſimum eſt, quia plurimæ natu*

Digitized by Google

ra ipſa uerbi, quod ſcribitur, patent, ſed interim neceſ-ſarium, cum eadem littera alium, atq; alium intelle-ctum, prout correpta, uel poducta eſt, facit, ut malus utrum arborem ſignificet, an hominem non bonũ, api-ce diſtinguitur, palus aliud priore ſyllaba longa, aliud ſequenti ſignificat, & cũ eadem litera nominatiuo caſu breuis, ablatiuo longa eſt, utrũ ſequamur, plerũq; hac nota monendi ſumus. Similiter putauerunt illa quoq; ſer-uanda diſcrimina, ut ex præpoſitionem, ſi uerbum ſe-queretur ſpecto abiecta ſecundæ ſyllabæ S littera expe-cto, ſed ſi pecto remota S ſcriberemus. Illa quoq; ſerua-ta eſt à multis differentia, ut ad, cum eſſet præpoſitio, D litteram, cum autem coniunctio, T acciperet. Itẽq; cum ſi tempus ſignificaret per. Q .u.o.m. ſi comitem per C. ac duas ſequentes ſcriberetur. Frigidiora ijs alia ut quicquid C quartam haberet, ne interrogare bis ui-deremur. Et quotidie non cotidie, ut ſit quot diebus. Ve-rum hæc iam etiam inter ipſas ineptias euanuerunt.

Quæri ſolet in ſcribendo præpoſitiones ſonum, quẽ iun-ctæ efficiunt, an quem ſeparatæ obſeruare conueniat, ut cum dico obtinuit, ſecundam enim B litteram ra-tio poſcit, aures magis audiunt P. Et immunis illud N, quod ueritas exigit, ſequentis ſyllabæ ſono ui-ctum M gemina commutatur. Eſt etiam in diuiden-dis uerbis obſeruatio mediam litteram conſonantem priori, an ſequenti ſyllabæ adiungas. Aruſpex enim, quia pars eius poſterior à ſpectando eſt, S litteram tertiæ dabimus, abſtemius, quia ex abſtinentia temeti compoſita uox eſt, primæ relinquetur. Nam K qui-dem in nullis uerbis utendum puto, niſi quæ ſignifi-

Digitized by Google

eat, etiam ut ſola ponatur, hoc eò non omiſi, quod qui-dam eam quoties A ſequatur neceſſariam credunt, cum ſit C littera, quæ ad omnes uocales uim ſuam perferat. Verum orthographia quoq; conſuetudini ſeruit, ideoq; ſæpe mutata eſt. Nam illa uetuſtiſſima tranſeo tempora, quibus & pauciores litteræ, nec ſimiles his noſtris earum formæ fuerunt, & uis quoq; diuerſa, ſicut apud græcos O litteræ, quæ interim longa, ac breuis, ut apud nos interim pro ſyllaba, quam nomine ſuo exprimit, poſita eſt, ut latinis ueteribus D pluri-mis in uerbis ultimam adiectam, quod manifeſtum eſt etiam ex columna roſtrata, quę eſt Iulio in foro poſita. Interim G quoque ut in puluinari ſolis, qui colitur iuſta ædem Quirini, ueſperug, quod ueſperuginem accipimus. De mutatione etiam litterarum, de qua ſupra dixi, nihil repetere hic neceſſe eſt. Fortaſſe enim ſicut ſcribebant, etiam loquebantur. Semiuocales geminare diu non fuit uſitatiſſimũ moris, atq; è contrario uſq; ad Accium, & ultra, porrectas ſyllabas geminis, ut dixi, uocalibus ſcripſerunt, diutius durauit, ut E I iungendis eadem ratione, qua græci ei, uterentur, ea caſibus, numeriſq; diſcreta eſt, ut Lucilius precipit.

Iam puerei uenere E poſtremũ facito, atq; I.
Vt puerei plures fiant, ac deinceps Idem.
Mendacei, fureiq; addes E cum dare furei
Iuſſeris, quod quidem, cum ſuperuacuum eſt, quia I tam longæ, quàm breuis naturam habet, tum incommodum aliquando. nam in ijs, quæ proximam ab ultima litteram E habebunt, et I longa terminabũtur, illã ratione ſeq̃ntes, utemur E gemina, qualia ſunt

Digitized by Google

hæc aureei, argenteei, & ſimilia. Idq; ijs præcipue, qui ad lectionem inſtituẽtur, etiam impedimento erit, ſicut in græcis accidit adiectiõe I litteræ, quã non ſolũ datiuis caſibus in parte ultima aſcribunt, ſed quibuſdam ĕt interponunt, ut in λῃςῃ quia etymologia ex diuiſiõe in triſyllabis facta deſyderet eam litteram. Ai ſyllabã, cuius ſecundam nunc E literam ponimus, uarie p A & I efferebant. Quidam ſemper, ut græci, quidã ſingulariter tantum, cum in datiuum, uel genitiuum caſum incidiſſent. Vnde pictai ueſtis, & aulai Virgilius amãtiſſimus uetuſtatis carminibus inſeruit. In iiſdem plurali numero E utebantur, hi Syllæ Galbæ. Eſt in hac quoq; parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uerſibus, ſiquis parum credat, apud ipſum in nono requirat. quid quod Ciceronis temporibus, paulumq; infra, ferè quoties S littera media uocalium lõgarum, uel ſubiecta longis eſſet, geminabatur? ut cauſſæ, caſſus, diuiſſiones? quo modo & ipſum, & Virgilium quoq; ſcripſiſſe manus eorum docent. At qui paululum ſuperiores etiam illud, quod nos gemina dicimus, iuſſi, una dixerunt, etiam optimus, maximus, ut mediam I litteram, quæ ueteribus V fuerat, acciperent, C. primũ Cæſaris inſcriptione traditur factum. here nũc E littera terminamus, at ueterum comicorum adhuc libris inuenio heri ad me uenit, quod idem in epiſtolis Auguſti, quas ſua manu ſcripſit, aut emendauit, deprehẽditur. quid? non Cato cenſorius dicam, & faciam, dicem, & faciem ſcripſit, eundemq; in cæteris, quæ ſimiliter cadunt, modum tenuit, quod & ex ueteribus eius libris manifeſtũ eſt. Et à Meſſala in libro de S littera poſitũ ſibe, et qua

Digitized by Google

ſe ſcriptum in multorũ libris, eſt. Sed an hoc uoluerint authores neſcio. T. Liuiũ, ita his uſum ex Pædiano cõperi, qui & ipſe eum ſequebatur, hæc nos I littera finimus. Quid dicam uortices, & uorſus, cæteraq; ad eundem modum, quæ primo Scipio Aphricanus in E litteram ſecundam uertiſſe dicitur? Noſtri præceptores ceruom, ſeruomq; V & O litteris ſcripſerunt, quia ſubiecta ſibi uocalis in unum ſonum coaleſcere, & confundi nequiret, nunc V gemina ſcribuntur ea ratione, quã reddidi, neutro ſanè modo uox, quã ſentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius æolicã illã ad hos uſus F litterã adiecerat. Illud nunc melius, q̃d cui tribus, quas propoſui, litteris, enotamus, in quo pueris nobis ad pinguem ſanè ſonum quoi utebãtur tantum, ut ab illo qui diſtingueretur. Quid quæ ſcribuntur aliter, quàm enuntiantur? Nam & Caius C litera notatur, quæ inuerſa mulierem declarat, quia tam Caias eſſe uocitatas, q̃ Caios etiã ex nuptialibus ſacris apparet. Nec Cneus eã litteram in p̃nominis nota accipit, qua ſonat et columa exẽpta N. et conſules geminata eadem littera SS legimus, et ſubura cum tribus litteris notatur, c tertiam oñdit. Multa ſunt generis huius. Sed hæc quoq; uereor, ne modum tam paruæ quæſtionis exceſſerint. Iudicium autẽ ſuum grammaticus interponat his omnibus. nam hoc ualere plurimum debet. Ego uero quod conſuetudo obtinuerit, ſic ſcribendũ quicq; iudico, quomodo ſonat. Hic enim eſt uſus litterarum, ut cuſtodiant uoces, & uelut depoſitum reddant legentibus. Itaq; id exprimere debent, quod dicturi ſumus. Hæ ferè ſunt emendatæ loq̃ndi, ſcribendiq; partes, duas reliquas ſignificanter, orna-

Digitized by Google

teq́; dicendi, non equidem grammaticis auſero. Sed cũ mihi officia rhetoris ſuperſint maiori operi reſeruo. Re*dit autem illa cogitatio quoſdam fore, qui hæc, quæ diximus, parua nimium, & impedimenta quoq; maius aliquid agendi putent, nec ipſe uſq; ad extremam anxietatem & ineptas cauillationes deſcendẽdum, atq; his ingenia concidi, & comminui credo.* Sed *nihil ex grammatica nocuerit, niſi quod ſuperuacuum eſt.* An *ideo minor eſt.* M. Tullius *orator, quod idem artis huius diligentiſſimus fuit? et in filio (ut in epiſtolis apparet) recte loquendi uſquequaq; aſper quoq; exactor.* Aut *uim.* C. *Cæſaris fregerunt editi de analogia libri?* Aut *ideo minus* Meſſala *nitidus, quia quoſdam totos libellos, non de uerbis modo ſingulis, ſed etiam litteris dedit?* Nõ *obſtant hæ diſciplinæ per illas euntibus, ſed crca illas hærẽtibus.* Supe*ſt lectio, in qua puer ut ſciat, ubi ſuſpendere ſpiritum debeat, quo loco uerſum diſtinguere, ubi claudatur ſenſus, unde incipiat, quãdo attollenda, uel ſummittenda ſit uox. quid quoq; flexu, quid lentius, celerius, concitatius, lenius dicendum, demonſtrari niſi in opere ipſo non poteſt.* V*num eſt igitur, q͠d in hac parte præcipiam, ut omnia iſta facere poſſit, intelligat.* Sit *aũt in primis lectio uirilis, & cum ſuauitate quadam grauis, & non quidem proſæ ſimilis, q͠a carmen eſt, & ſe poetæ canere teſtantur, non tñ in canticum diſſoluta, nec plaſmate, ut nunc à pleriſq; fit effœminata.* De *quo genere optime* C. *Cæſarem prætextatũ adhuc accepimus dixiſſe, ſi cantas male cantas, ſi legis cantas.* Nec *proſopopœias (ut quibuſdam placet) ad comicum morem pronuntiari uelim, eſſe tamen flexũ*

Digitized by Google

quendam, quo diſtinguantur ab hijs, in quibus poetæ perſona ſua utetur. Cætera admonitione magna egent, in primis, ut teneræ mentes, tracturæq; altius quicquid rudibus, & omnium ignaris inſederit, non modo, quæ diſerta, ſed uel magis quæ honeſta ſunt diſcant. Ideoq; optime inſtitutum eſt, ut ab Homero, atque Virgilio lectio inciperet, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes firmiori iudicio opus eēt. Sed huic rei ſupereſt tempus, nec enim ſemel legentur. Interim & ſublimitate heroici carminis animus aſſurgat, & ex magnitudine rerum ſpiritum ducat, & optimis imbuatur, utiles tragœdi, alunt & lyrici, ſi tamen in ijs non authores modo, ſed etiam partes operis elegeris. Nam & græci licenter multa, & Horatium in quibuſdam nolim interpretari. Elegia uero utiq; qua amat, & hendecaſyllabi, et qbus ſunt cōmata ſota deoꝝ. Nam de ſotadicis ne præcipiendū quidem eſt, amoueantur, ſi fieri pōt, ſi minus, certe ad firmius ætatis robur reſeruētur. Comœdiæ, quæ plurimū ad eloquentiā conferre pōt, cum per omnes & perſonas, & affectus eat, quem uſum in pueris putem, paulopoſt ſuo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit, de Mænandro loquor, nec tamē excluſerim alios. Nā latini quoq; authores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, q̄ maxime ingenium alant, atq; animum augeant, prælegenda, cæteris quæ ad eruditionem modo pertinent, longa ætas ſpatium dabit. Multum autem ueteres etiam latini conferunt, q̄q̄ pleriq; plus ingenio, q̄ arte ualuerunt in primis copiam uerborum, quorum in tragœdijs graui

Digitized by Google

tas, in comœdijs elegantia. Et quidã uelut ἐπιεικισμὸς inueniri poteſt, œconomia quoq; in his diligentior, q̃ in pleriſq; nouorum erit, qui omnium operum ſolam uirtutem ſententias putauerunt. Sanctitas certe, & , ut ſic dicam, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia deliciarum uitia dicendi quoq; ratione deflexímus, deniq; credamus ſummis oratoribus, qui ueterum poemata, uel ad fidem cauſarum, uel ad ornamentum eloquentiæ aſſumunt. Nam præcipue quidem apud Ciceronẽ, frequẽter tamen apud Aſinium etiam, & cæteros, q̃ ſunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terentij, Cæcilij, & aliorum inſeri uerſus ſumma non eruditiõis modo gratia, ſed etiam iucunditatis, cum poeticis uoluptatibus aures à forenſi aſperitate reſpirãt, quibus accedit non mediocris utilitas, cum ſententijs eorum uelut q̃buſdã teſtimonijs, quæ propoſuere, cõfirment. Verum priora illa ad pueros magis, hæc ſeq̃ntia ad robuſtiores pertinebunt. Cum grammatices amor, & uſus lectionis non ſcholarum temporibus, ſed uitæ ſpatio terminẽtur. In prælegendo grãmaticus, et illa quidem minora præſtare debebit, ut partes oratiõis reddi ſibi ſoluto uerſu deſyderet, & pedum proprietates, quæ adeo debent eſſe notæ in carminibus, ut etiã in oratoria compoſitione deſyderentur, deprehendatq;, quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi ſunt poſita, nõ ut ex his utiq; improbentur poetæ, quibus, quia plerunq; ſeruire metro cogũtur, adeo ignoſcitur, ut uitia ipſa alijs in carmine appellationibus nominentur. Metaplaſmos enim, et ſchematiſmos, & ſchemata, ut dixi, uocamus, & laudem uirtutis neceſſitati damus. Sed ut cõmoneat

artificialium, & memoriam agitet. Id quoq; inter prima rudimenta non inutile, demonſtrare quot quæq; uerba modis intelligenda ſint. circa gloſſemata etiã. i. uoces minus uſitatas non ultima eius profeſſionis diligentia eſt. Enimuero iam maiore cura doceat tropos oẽs, q̃bus præcipue non poema modo, ſed etiam oratio ornatur, ſchemata utraq;. i. figuras quæq; λέξεως, quæq; διανοίας uocãtur, quorum ego ſicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipue uero illa infigat animus, q̃ in œconomia uirtus, quæ in decore rerum, quid pſonæ cuiq; conuenerit, quid in ſenſibus laudandum, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. his accedet enarratio hiſtoriarum, diligens quidem illa, non tamen uſq; ad ſuperuacuum laborem occupata. Nã receptas, aut certe claris authoribus memoratas expoſuiſſe ſatis eſt, perſequi quidem quod quiſq; unquam uel contemptiſſimorum hominum dixerit, aut nimiæ miſeriæ, aut inanis iactantiæ eſt, & detinet, atq; obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione ſcedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam poteſt. atqui pleni ſunt eiuſmodi impedimentis grammaticorum commentarij, uix ipſis, qui cõpoſuerunt, ſatis noti. Nã Didymo, quo nemo plura ſcripſit, accidiſſe compertum eſt, ut cum hiſtoriæ cuidam tanquã uanæ repugnaret, ipſius proferretur liber, qui eam cõtinebat, quod euenit, præcipue in fabuloſis uſq; ad deridicula, quædam etiam pudenda, unde improbiſſimo cuiq; pleraq; fingendi licentia eſt, adeo ut de libris totis, & authoribus, ut ſuccurrit, mentiatur tutò,

Digitized by Google

quia inueniri qui nunq̃ fuere, non poſſunt. Nam in notioribus frequentiſſime deprehenduntur à curioſis. Ex quo mihi inter uirtutes grammatici habebitur, aliqua neſcire.

De officio grammatici. VI.

ET finitæ quidem ſunt partes duæ, quas hæc profeſſio pollicetur, id eſt ratio loquendi, & enarratio authorum, quarum illam methodicen, hāc hiſtoricen uocant. adijciamus tamen eorum curæ & quædā dicendi primordia, quibus ætates non dum rhetorem capiētes inſtituant. Igitur Aeſopi fabellas, quæ fabulis nutricularum proxime ſuccedunt, narrare ſermone puro, et nihil ſe ſupra modum extollente, deinde eandem gracilitatem ſtylo exigere condiſcant. uerſus primo ſoluere, mox mutatis uerbis interpretari, tum paraphraſi audacius uertere, qua & breuiare quædam, et exornare ſaluo modo poetæ ſenſu permittitur. Quod opus etiam cōſumatis profeſſoribus difficile, qui commode tractauerit cuicunq; dicendo ſufficiet. Sententiæ quoq;, & chriæ, & ethiologiæ ſubiectis dictorum rationibus apud grāmaticos ſcribantur, quia initiū ex lectione ducunt, quorum omnium ſimilis eſt ratio, forma diuerſa, quia ſententia uniuerſalis eſt uox ethiologia perſonis ꝯtinetur. Chriarum plura genera traduntur. Vnum ſimile ſententiæ, quod eſt poſitum in uoce ſimplici, dixit ille, aut dicere ſolebat. Alterum, quod eſt in reſpōdendo, interrogatus ille, uel cū hoc ei dictum eēt, reſpondit. Tertiū huic non diſſimile, cum quis. ſed dixiſſet aliquid non feciſſet, etiam in ipſorum factis eſſe chriā putant, ut Cra-

tes, cum indoctum puerum uidiſſet, pædagogum eius percuſſit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, ſed dicunt χρειώδεις, ut Milo, quem uitulum aſſueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus et declinatio per eoſdem ducitur caſus, & tam factorum, q̃ dictorum ratio eſt. Narratiunculas à poetis celebratas notitiæ cauſa, non eloquentiæ tractãdas puto. Cætera maioris operis, ac ſpiritus latini rhetores relinquendo, neceſſaria grammaticis fecerunt. Græci magis operum ſuorum & onera, & modum norunt.

An oratori futuro neceſſaria ſit plurium artium ſcientia. Cap. VII.

HAEC de grammatice quambreuiſſime potui, nõ ut omnia dicerem, ſectatus, quod infinitum erat, ſed ut maxime neceſſaria, nunc de cæteris artibus, quibus inſtituendos prius quàm rhetori tradantur pueros exiſtimo, ſtrictim ſubiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam græci ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Nam ijſdem ferè annis aliarum quoq; diſciplinarum ſtudia ingredienda ſunt, quæ quia & ipſæ artes ſunt, & eẽ perfecta ſine ijs orandi ſcientia non poteſt, nec rurſus ad efficiendum oratorem ſatis ualent ſolæ, an ſint huic opi neceſſariæ, quæritur. Nam quid inquiunt ad agendã cauſam, dicendamue ſententiam pertinet ſcire, quemadmodum inducta linea conſtitui triangula æquis lateribus poſſint? aut quo melius uel defendet reũ, uel reget conſilia, qui citharæ ſonos nominibus, & ſpatijs diſtinxe-

Digitized by Google

rit. Enumerent etiam fortaſſe multos quamlibet utiles foro, qui nec geometrem audierunt, nec muſicos, niſi hac cōmuni uoluptate aurium intelligant. Quibus ego primum hoc reſpondeo, quod & M. Cicero ſcripto ad Brutum libro frequentius teſtatur, non eum à nobis inſtitui oratorem, qui ſit, aut fuerit, ſed imaginem quandā concepiſſe nos animo, perfecti illius ex nulla p̄te ceſſantis. nam & ſapientem formantes eum, qui ſit futurus cōſumatus undiq;, &, ut dicunt, mortalis quidam deus, non modo cognitione cœleſtium, uel mortalium putāt inſtituendum, ſed per quædam parua ſanè ſi ipſa demū æſtimes, ducunt, ſicut exquiſitas interim ambiguitates, non quia ceratinæ, aut crocodilinæ poſſint facere ſapiētem, ſed quia illum ne in minimis quidem oporteat falli. ſimiliter oratorem, qui debet eſſe ſapiens, non geometres faciet, aut muſicus, quæq; his alia ſubiungam. ſed hæ quoq; artes, ut ſit cōſumatus, iuuabunt, niſi forte, antidotū q̄dē, atq; alia, quæ morbis, aut uulneribus medentur ex multis, atq; interim contrarijs quoq; inter ſe effectibus componi uidemus, quorum ex diuerſis fit illa miſtura una, quæ nulli earum ſimilis eſt, quibus ꝯſtat, ſed proprias uires ex oībus ſumit. Et muta animalia mellis illū inimitabilem humanæ rationi ſaporem uario florꝝ, ac ſuccorum genere perficiunt, nos mirabimur, ſi oratio, qua nihil præſtantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget, quæ etiam cum ſe non oſtendunt in dicendo, nec proferunt, uim tamen occultam ſuggerūt, & tacitæ quoq; ſentiuntur. Fuit aliquis ſine his diſertus, at ego oratorem uolo, non multum adijciunt, ſed utique non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum qui

dem hoc eſſe conueniet. cuius etiam ſi in arduo ſpes ē, nos tamen præcipiamus omnia, ut ſaltem plura fiant. ſed cur deficiat animus? natura.n.pfectum oratorem eē non probibet, turpiterq; deſperatur, qcqd fieri poteſt.

De muſica. Cap. VIII.

ATq; ego uel iudicio ueterum poteram eſſe cōtentus. nam quis ignorat muſicen, ut de hac primū loquar tantum illis iam antiquis temporibus, non ſtudij modo uerum etiam uenerationis habuiſſe, ut ijdem muſici, et uates, & ſapientes iudicarentur Mittam alios, Orpheus. & Linus, quorum utrunq; dijs genitum, alterum uero quia rudes quoq;, atq; agreſtes animos admiratione mulceret, non feras modo, ſed ſaxa etiam, ſyluasq; duxiſſe, poſteritatis memoriæ traditum eſt. Et Timagenes author eſt, omnium in litteris ſtudiorum, antiqſſimam muſicen extitiſſe. Et teſtimonio ſunt clariſſimi poetæ, apud quos inter regalia cōuiuia laudes heroum, ac deorum ad citharam canebantur. Iopas uero ille Virgilij, non ne Canit errantem lunam, ſoliſq; labores? & cætera? quibus certe palàm confirmat author eminentiſſimus muſicen cum diuinarum etiam rerū cognitione eſſe coniunctam, quod ſi datur, erit etiam oratori neceſſaria. ſiquidem, ut diximus, hæc quoq; pars, quæ ab oratoribus relicta, à philoſophis eſt occupata, noſtri operis fuit, ac ſine omnium talium ſcientia non poteſt eſſe perfecta eloquentia. Atq claros nomine ſapientiæ uiros nemo dubitauerit, ſtudioſos muſicæ fuiſſe, cum Pythagoras, atq; eum ſecuti acceptam ſine dubio anti-

Digitized by Google

quitus opinionem uulgauerint mundum ipſum eius ra
tione eſſe compoſitum, quam poſtea ſit lyra imitata, nec
illa modo contenti diſſimilium concordia, quam uocāt
ἁρμονίαν, ſonum quoq; his motibus dederunt. Nam
Plato cum in alijs quibuſdam, tum præcipue in Timæo
ne intelligi quidem niſi ab hijs, qui hanc quoq; partem
diſciplinæ diligēter perceperint, poteſt. de philoſophis
loquor, quorum fons ipſe Socrates ſe iam ſenex inſtitui
lyra non erubeſcebat. duces maximos & fidibus & ti
bijs ceciniſſe traditum eſt, exercitus Lacedæmoniorum
muſicis accenſos modis. Quid autem aliud in noſtris
legionibus cornua, ac tubæ faciunt? quorum concentus
quanto eſt uehementior tantum Romana in bellis glo
ria cæteris præſtat. Non igitur fruſtra Plato ciuili ui
ro, quem πολιτικὸν uocant, neceſſariam muſicen
credidit, & eius ſectæ, quæ alijs ſeueriſſima, alijs aſper
rima uidetur. principes in hac fuere ſententia, ut exiſti
marent ſapientum aliquos nonnullam operam his ſtu
dijs accommodaturos. Et Lycurgus duriſſimarum Lace
dæmonijs legum author, muſices diſciplinā probauit,
atq; eam natura ipſa uidetur ad tolerandos facilius la
bores, uelut muneri nobis dediſſe. Siquidem & remigē
cantus hortatur, nec ſolum in ijs operibus, in quibus
plurium conatus præeunte aliqua iucunda uoce conſpi
rat, ſed etiam ſingulorum fatigatio qualibet ſe rudi mo
dulatione ſolatur. Laudem adhuc dicere artis pulcher
rimæ uideor, non dum tamen eam oratori coniunge
re. Tranſeamus igitur id quoq;, quod grammatice quō
dam, ac muſice iunctæ fuerunt. Siquidem Architas, at
q; Ariſtoxenus etiam ſubiectam grammaticen muſicæ

Digitized by Google

putauerunt, & eoſdem utriuſq; rei præceptores fuiſſe,
cum Sophron oſtendit mimorum quidem ſcriptor, ſed
quē Plato adeo probauit, ut ſuppoſitos capiti libros eius
cum moreretur, habuiſſe tradatur, tum Eupolis, apud
quem Prodamus & muſicen, & literas docet. Et Mari
cas, qui eſt hyperbolus, nihil ſe ex muſicis ſcire, niſi lite
ras confitetur. Ariſtophanes quoq; non uno libro ſic in-
ſtitui pueros antiquitus ſolitos eſſe demonſtrat. Et apud
Menandrum in hypobolimæo ſenex, qui repoſcēti filiū
patri uelut rationem impendiorum, quæ in educationē
contulerat, exponens, pſaltrijs ſe, et geometris multa di
cit dediſſe. Vnde etiam ille mos, ut in conuiuijs poſt cœ-
nam circunferretur lyra, cuius cum ſe imperitum The
miſtocles confeſſus eſſet, ut uerbis Ciceronis utar, habi-
tus eſt indoctior. Sed ueterum quoq; romanorum epu
lis fides, ac tibias adhibere moris fuit. Verſus quoq; ſalio
rum habent carmen. Quæ cum omnia ſint à Numa re-
ge inſtituta, faciunt manifeſtum, ne illis quidem, qui ru-
des, ac bellicoſi uidentur, curam muſices, quantam illa
recipiebat ætas, defuiſſe. Deniq; in prouerbiū uſq; græ
corum celebratum eſt, indoctos à muſis, atq; gratijs ab
eſſe. Verum quid ex ea proprie petat futurus orator, diſ
ſeramus. Numeros muſicæ habet duplices, in uocibus, et
in corpore, utriuſq; enim rei aptus quidam modus deſy
deratur, uocis rationem Ariſtoxenus muſicus diuidit in
ῥυθμὸν & μέλος ἔμμετρον, quorū alterum modula
tione, canore alterum, ac ſonis conſtat. Num igitur hæc
non omnia oratori neceſſaria? quorum unum ad ge-
ſtū, alterum ad collocatiōem uerborum, tertium ad fle
xus uocis, qui ſunt in agendo quoq; plurimi, pertinet,

Digitized by Google

niſi forte in carminibus tantum, & in canticis exigitur ſtructura quædam, & inoffenſa copulatio uocum, in agendo ſuperuacua eſt, aut non compoſitio, et ſonus in oratione quoq; uarie pro rerum modo adhibetur, ſicut in muſicc. Nanq; & uoce, & modulatione grandia elate, iucunda dulciter, moderata leniter canit, totaq; arte conſentit cum eorum, quæ dicuntur, affectibus. At qui in orando quoq; intenſio uocis, remiſſio, flexus, ptinet ad mouendos audiētium affectus. Aliaq; et collocatiōis & uocis, ut eodem utar uerbo, modulatione concitationem iudicum, alia miſericordiam petimus, cum etiā organis, quibus ſermo exprimi nō poteſt, affici animos in diuerſum habitum ſentiamus. Corporis quoq; decēs & aptus motus, qui dicitur εὐρυθμία, et eſt neceſſarius, nec aliunde peti poteſt, in quo pars actionis non minima ꝯſiſtit, qua de re ſepoſitus nobis eſt locus. Age dū ſi habebit in primis curam uocis orator, quid tam muſices proprium? Sed ne hæc quidem præſumenda pars eſt, ut uno interim cōtenti ſimus exemplo. C. Gracchi p̄cipui ſuorum temporum oratoris, cui concionanti conſiſtens poſt eum muſicus fiſtula, quam tonarion uocāt, modos, quibus deberet intendi, miniſtrabat. Hæc etiā ei cura inter turbidiſſimas actiones, uel terenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet propter quoſdam imperitiores etiam craſſiore, ut uocant, muſa dubitationem huius utilitatis eximere. Nam poetas certe legendos oratori futuro conceſſerint, num igitur hi ſine muſice? At ſiqs tam cæcus animi eſt, ut de alijs dubitet, illos certe, qui carmina ad lyram compoſuerunt. hæc diutius forent dicenda, ſi hoc ſtudium uelut nouum præciperem. Cum

uero

Digitized by Google

uero antiquitus uſq; à Chirone, atq; Achille, uſq; ad noſtra tempora apud omnes, qui modo legitimam diſciplinam non ſint peroſi, durauerit, non eſt committendũ, ut illa dubia faciam defenſionis ſolicitudine. Quamuis autem ſatis iam ex ipſis, quibus ſum modo uſus exemplis, credam eſſe manifeſtum quæ mihi, & quatenus muſice placeat, apertius tamen profitendum puto, non hanc à me præcipi, quæ nunc in ſcenis effœminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, ſiquid in nobis uirilis roboris manebat, excidit. ſed qua laudes fortium canebantur, quaq; & ipſi fortes canebant. Nec pſalteria & ſpadicas etiam uirginibus probis recuſanda, ſed cognitionem rationis, quæ ad mouendos, leniendosq; affectus plurimum ualet. Nam & Pythagorã accepimus, concitatos ad uim pudicæ domui afferendam iuuenes, iuſſa mutare in ſpondeum modos tibicina, compoſuiſſe. Et Chryſippus etiam nutricum, quæ adhibentur infantibus allectationi ſuum quoddam carmen aſſignat. Eſt etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicen, qui ſacrificãti phrygium cecinerat, acto illo in inſaniam, & per præcipitia delato, accuſari, quod cauſa mortis extiterit, quæ ſi dici debent ab oratore, nec dici citra ſcientiam muſices poſſunt, quomodo non hanc quoq; artem neceſſariam eſſe operi noſtro, uel iniqui conſentient?

Commodam geometriam oratori. Cap. IX.

IN geometria partem fatentur eſſe utilem teneris ætatibus, agitari nanq; animos, atq; acui ingenia, et celeritatem percipiendi uenire inde concedunt, ſed pro-

Digitized by Google

deſſe eam, non ut cæteras artes, cum percepta ſint, ſed cum diſcatur, exiſtimant. Id uulgaris opinio eſt, nec ſine cauſa ſummi uiri etiam impenſam huic ſciētiæ operam dederunt. Nam cum ſit geometria diuiſa in numeros, atq; formas, numerorum quidem notitia non oratori modo, ſed cuicunq;, primis ſaltem litteris erudito, neceſſaria eſt, in cauſis uero uel frequentiſſime uerſari ſolet, in quibus actor non dico, ſi circa ſummas trepidat, ſed ſi digitorum ſaltem incerto, aut indecoro geſtu à cōputatione diſſentit, iudicatur indoctus. Illa uero linearis ratio, & ipſa quidem cadit frequenter in cauſas. nā de terminis, menſuriſq; ſunt lites, ſed habet maiorem quandam aliam cum arte oratoria cognationem. Iam primum ordo eſt geometriæ neceſſarius, non' ne et eloquentiæ? Ex prioribus geometria probat inſequentia, & certis incerta, non' ne id in dicendo facimus? quid illa propoſitarum quæſtionum concluſio, non tota ferè conſtat ſyllogiſmis? propter quod plures inuenias, qui dialecticæ ſimilem, quàm qui rhetoricæ fateantur hāc artem. Verum & orator, etiam ſi raro non tamen nunquam probauit dialectice. nam & ſyllogiſmis, ſi res poſcet, utetur, & certe enthymemate, qui rhetoricus ē ſyllogiſmus. Deniq; probationum, quæ ſunt potentiſſime grammice ἀποδείξεις uulgo dicuntur. quid autem magis oratio, quàm probationem petit? falſa quoq; ueriſimilia geometria ratione deprehendit. Fit hoc & in numeris per quaſdam, quas ψευδογραφίας uocant, quibus pueri ludere ſolebamus. ſed alia maiora ſunt. nam quis non ita proponenti credat, quorum locorum extremæ lineæ eandem menſuram colligunt, eo

rum ſpatium quoq;, quod ijs lineis continetur, par ſit, neceſſe eſt. at id falſum eſt. nam plurimum refert, cuius ſit formæ ille circuitus, reprehenſiq; ab geometris ſunt hiſtorici, qui magnitudinem inſularum ſatis ſignificari nauicationis ambitu crediderunt. Nam ut quæque forma perfectiſſima, ita capaciſſima eſt. Ideoq; illa circuncurrens linea, ſi efficiet orbem, quæ forma eſt in planis maxime perfecta, amplius ſpatium complectetur, quàm ſi quadratũ paribus oris efficiat, rurſus quadrata triangulis, triangula ipſa plus æquis lateribus, q̃ inæqualibus, ſed alia forſitan obſcuriora. Nos facillimum etiã imperitis ſequamur experimentum. Iugeri menſuram ducentos & quadraginta longitudinis pedes eẽ, dimidioq; in latudine patere, non ferè quiſq̃ eſt, qui ignoret. & qui ſit circuitus, & quantum campi claudat, colligere expeditum. at centeni, et octogeni in q̃q; partẽ pedes idẽ ſpatiũ extremitatis, ſed multo amplius clauſæ quatuor lineis areæ, faciũt. Id ſi ↄputare quẽ piget, breuioribus numeris idẽ diſcat, nã deni in quadrã pedes, quadraginta per oram, intra centum erũt. At ſi quinideni per latera, quini in fronte ſint, ex illo, quod amplectuntur, quartam deducent eodem circunductu. Si uero porrecti utrinq; undeuiceni ſingulis diſtent, nõ plures intus quadratos habebunt, quàm per quot longitudo ducetur, quæ circumibit autem linea, eiuſdem ſpatij erit, cuius ea, quæ centum continet. Itaque quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoque peribit. Ergo et id fieri poteſt, ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. hoc in planis, nam in collibus, uallibusq; etiã imperito patet, plus ſoli eẽ, q̃ cœli.

Digitized by Google

Quid quod ſe eadem geometria tollit ad rationem uſq; mundi? in qua cum ſyderum certos, conſtitutosq; curſus numeris docet, diſcimus nihil eſſe inordinatum, atque fortuitum, quod ipſum nonnunquam pertinere ad oratorem poteſt. An uero cum Pericles Athenienſes ſolis obſcuratiõe territos, redditis eius rei cauſis metu liberauit, Aut cũ Sulpitius ille gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectiõe diſſeruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militũ aĩ terrerẽtur, nõ uidetur eſſe uſus oratoris officio? Quod ſi Nicias in Sicilia ſciſſet, non eodem confuſus metu, pulcherrimum Athenienſium exercitum perdidiſſet, ſicut Dion, cum ad deſtruendam Dionyſii tyrannydem uenit, non eſt tali caſu deterritus, ſint extra licet uſus bellici, tranſeamusq; quod Archimedes unus obſidionem Syracuſarum in longius traxit. illud utiq; iam proprium ad efficiẽdum, quod intendimus, plurimas quæſtiones, quibus difficilior alia ratione explicatio ẽ, ut de ratione uidendi, de ſectione in infinitum, de celeritate augenda linearibus illis probationibus ſolui ſolere ut ſi eſt oratori, quod proximus demonſtrabit liber, de omnibus rebus dicendum, nullo modo ſine geometria eſſe poſſit orator.

De prima pronũciatiõis, & geſtus inſtitutione. Cap. X.

DANDVM aliquid comœdo quoq;, dum eatenus qua pronuntiandi ſcientiam futurus orator deſyderat. non enim puerum, quem in hoc inſtituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut ſeniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec ſeruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus diſcat affectum. Quæ neq; oratori ſunt neceſſaria, et mentem, præcipue

Digitized by Google

in ætate prima, teneram adhuc, & rudem, inficiunt.
Nam frequens imitatio tranſit in mores, ne geſtus qui-
dem omnis, ac motus à comædis petendus eſt, quáquá
enim utrunq; eorꝝ ad quẽdã modũ p̃ſtare debet orator,
plurimum tñ aberit à ſcenico, nec uultu, nec manu, nec
excurſionibus nimius. Nam ſiqua in his ars eſt dicen-
tium, ea prima eſt, ne ars eſſe uideatur. Quod eſt igi-
tur in his doctoris officium? In primis uitia, ſiqua ſunt
oris, emendet, ut expreſſa ſint uerba, ut ſuis quæq; litte-
res ſonis enuncientur. Quarundã enim uel exilitate, uel
pinguitudine nimia laboramus, quaſdam uelut acrio
res parum efficimus, & alijs non diſſimilibus, ſed qua
ſi hebetioribus permutamus. Quippe ρ litteræ, qua De
moſthenes quoq; laborauit. Λ ſuccedit, quarum uis
eſt apud nos quoq; & cum C, ac ſimiliter G non
ualuerunt in T, ac D molliuntur, ne illas quidẽ cir
ca S litteram delitias hic magiſter feret, nec uerba in
faucibus patietur audiri, nec oris inanitatem reſonare,
nec, quod minime ſermoni puro conueniat, ſimplicem
uocis naturam pleniore quodam ſono circumlinire, qđ
græci κατὰ ϖεϖλασμένον dicunt. Sic appellatur
cantus tibiarum, quæ præcluſis, quibus clareſcũt, fora-
minibus, recto modo exitu grauiorem ſpiritũ reddunt.
Curabunt etiam, ne extremæ ſyllabæ intercidãt, ut par
ſibi ſermo ſit, ut quoties exclamandum erit, lateris co-
natus ſit ille, non capitis, ut geſtus ad uocem, uultus ad
geſtum accommodetur. Obſeruandum erit etiam, ut
recta ſit facies dicentis, ne labra detorqueantur, ne im
modicus hiatus rictum diſtendat, ne ſupinus uultus, ne
deiecti in terram oculi, ne inclinata utrolibet ceruix.

Digitized by Google

Nã frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorum ſupercilia ad ſingulos uocis conatus alleuarẽtur, aliorum conſtricta, aliorum etiam diſſidentia, cũ altero in uerticem tenderent, altero penè oculus ipſe premeretur. Infinitum aũt, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momentũ eſt. Et nihil põt placere, quod non decet. Debet ẽt docere comœdus quõ narrandum, qua ſit authoritate ſuadendum, qua concitatione ꝯſurgat ira, qs flexus deceat miſeratiõem, quod ita optime faciet, ſi certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos.i.actionibus ſimiles. Iidem aũt non ad pronũtiandum mõ utiliſſimi, ue℞ ad augendã quoq; eloquẽtiã maxime accõmodati erũt. Et hæc, dũ infirma ætas maiora nõ capiet. Cæterum cũ legere orationes oportebit, cum uirtutes earũ iam ſentiet, tum mihi diligẽs aliqs, ac peritus aſſiſtat, neq; ſolum lectione formet, uerum etiã ediſcere electa ex his cogat, & ea dicere ſtãtem clare, & quemadmodũ agere oportebit, ut protinus pronuntiationem, uocem, memoriam exerceat. Ne illos quidem reprehẽdendos puto, qui paulum etiam palæſtricis uacauerunt. Non de ijs loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino conſumitur, qui corpo℞ cura mentem obruerunt. Hos.n.abeſſe ab eo, quem inſtituimus, q̃longiſſime uelim. Sed nomen eſt idem ijs, à quibus geſtus, motusq; formantur, ut recta ſint brachia, ne indoctæ, ruſticæ'ue manus, ne ſtatus indecorus, nequa in proferẽdis pedibus inſcitia, ne caput, oculiq; ab alia corporis inclinatione diſſideant. Nam hoc neq; eſſe in parte pronuntiationis negauerit quisquã, neq; ipſam pronuntiationem ab oratore ſecernet. Et certe quod fa-

Digitized by Google

tere oporteat non indignandũ eſt diſcere, cum præſertim hæc Chironomia, quæ eſt, ut nomine ipſo declaratur, lex geſtus, & ab illis tpibus heroicis orta ſit, & à ſummis Græciæ uiris, & ab ipſo etiã Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuilium poſita uirtutum, et à Chryſippo in præceptis de liberorꝶ educatione cõpoſitis non omiſſa. Nã Lacedæmonios quidem ẽt ſaltationem quandã tanq̃ ad bella quoq; utilem habuiſſe inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus romanis dedecori fuit. Argumentũ eſt ſacerdotũ noĩe eſt, ac religione durans ad hoc tp̃s ſaltatio. Et illa in tertio Ciceronis de Oratore libro uerba Craſſi, qbus præcepit, ut orator utatur laterũ inclinatione forti, ac uirili, nõ à ſcena, & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiã à palæſtra, cuius ẽt diſciplinæ uſus in noſtrã uſq; ætatem ſine reprehẽſione deſcendit, à me tñ, nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in ijs ipſis diu, neq; .n. geſtum oratoris cõponi ad ſimilitudinem ſaltationis uolo, ſed ſub eſſe aliquid ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille diſcentibus traditus, perſequatur.

An plura eodem tempore doceri prima etas poſſit. Cap. XI.

QVÆRI ſolet, an etiã ſi diſcenda ſint hæc, eodẽ tẽpore tamen tradi omnia, & percipi poſſint. Negãt .n. quidam, quia confundatur animus, ac fatigetur tot diſciplinis in diuerſum tendentibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipſe ſufficiat. Et ſi maxime hoc patiatur ætas robuſtior, tamẽ pueriles annos onerari non

Digitized by Google

oporteat. Sed non ſatis perſpiciunt quantum natura humani ingenij ualeat, quæ ita eſt agilis, & uelox, ſic in omnem dartem, ut ita dixerim, ſpectat, ut ne poſſit quidem aliquid agere tantum unum, in plura uero nõ eodem die modo, ſed eodem tpis momento, uim ſuam impendat. An uero citharœdi nõ ſimul et memoriæ, et ſono uocis et pluribus flexibus ſeruiunt? cũ interim alios neruos dextra percurrunt, alios leua trahunt, cõtinẽt, præbent, ne pes quidem otioſus, certam legem temporũ ſeruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agendi ſubita neceſſitate deprehenſi, non'ne alia dicimus, alia prouidemus? cum pariter inuentio rerum, electio uerborũ, cõpoſitio, geſtus, pronuntiatio, uultus, motusq; deſyderetur, q̃ ſi uelut ſub uno conatu tã diuerſa parẽt ſimul, cur non pluribus curis horas partiamur? cum præſertim reficiat animos, et reparet uarietas ipſa, cõtraq; ſit aliquanto difficilius in labore uno perſeuerare. Ideoq; et ſtylus lectione requieſcit, et ipſius lectionis tædium uicibus leuatur. Quãlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes ſumus ad id, quod incipimus. quis non obtundi poſſit, ſi per totum diem cuiuſcunq; artis unum magiſtrum ferat? mutatione recreabitur, ſicut in cibis, quorum diuerſitate reficitur ſtomachus, et pluribus minore faſtidio alitur, aut dicant iſti mihi, quæ ſit alia ratio diſcendi, ſi grammatico ſoli deſeruiamus, deinde geometri tantum, omittamus interim quod didicimus, mox tranſeamus ad muſicum, excidant priora, & cum latinis ſtudebimus litteris, nõ reſpiciamus ad græcas, &, ut ſemel finiam, nihil faciamus, niſi nouiſſimum. Cur non idem ſuademus agricolis, ne arua

ſimul, & uineta, et oleas, & arbuſtum colant? pratis, & pecoribus, & hortis, & alueáribus accõmodent curam? Cur ipſi aliquid forenſibus negotijs, aliqd deſyderijs amicorũ, aliquid rationibus domeſticis, aliqd curæ corporis, non nihil uoluptatibus quotidie damus? quarum nos una res quælibet nihil intermittentes fatigaret. Adeo facilius eſt multa facere, q̃ diu. Illud quidẽ minime uerendum eſt, ne laborem ſtudiorũ pueri difficilius tolerent. neq; n. ulla ætas minus fatigatur, mirum ſit forſitan, ſed experimentis deprehendas. Nã & dociliora ſunt ingenia prius q̃ obduruerũt, id uel hoc argumento patet, quod intra biennium, quàm uerba recte formare potuerunt, quamuis nullo inſtante, omnia ferè loquuntur, at nouicijs noſtris per quot annos ſermo latinus repugnat? magis ſcias ſiquem iam robuſtũ inſtituere litteris cœperis, non ſine cauſa dici παιδομαθεῖς eos, qui in ſua qdq; arte optime faciant. Et patientior eſt laboris natura pueris q̃ iuuenibus, uidelicet ut corpora infantium, nec caſus, quo in terrã toties deferuntur, tam grauiter affligit nec illa per manus, et genua reptatio, nec poſt breue tp̃s continui luſus, et totius diei diſcurſus, quia põdus illis abeſt, nec ſe ipſi grauant, ſic animi quoq; credo, quia minore conatu mouẽtur, nec ſuo niſu ſtudijs inſiſtunt, ſed formandos ſe tantũ modo præſtant, non ſimiliter fatigantur. Præterea ſecũdum aliã ætatis illius facilitatem uelut ſimplicius docentes ſequuntur, nec quæ iam egerint, metiantur. Abeſt illis adhuc etiã laboris iudiciũ, porrò, ut frequenter experti ſumus, minus afficit ſenſus fatigatio, q̃ cogitatio. Sed ne tp̃is quidẽ unq̃ plus erit, quia his ætatibus oĩs

in audiendo profectus eſt. Cum ad ſtylum ſecedet, cũ generabit ipſe aliquid, atq; cõponet, tum inchoare hæc ſtudia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum grammaticus totum diem occupare non poſſit, nec debeat, ne diſcentis animum tædio auertat, quibus potius ſtudijs hæc temporum uelut ſucciſiua donabimus? Nam nec ego conſumi ſtudentem in his artibus uolo, nec moduletur, aut muſicis notis cantica excipiat, nec utiq; ad minutiſſima uſq; geometriæ opera deſcendat, nõ comœdum in pronuntiando, nec ſaltatorẽ in geſtu facio, quæ ſi oĩa exigerem, ſuppeditabat tamen tempus, lõga eſt. n. quæ diſcit ætas, & ego non de tardis ingenijs loquor. Deniq; cur in ijs omnibus, quæ diſcenda oratori futuro puto, eminuit Plato, qui non contentus diſciplinis, quas præſtare poterant Athenæ, non pythagoreorũ, ad quos in Italiã nauigauerat, Aegypti quoq; ſacerdotes adijt, atq; eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia prætexímus ſegnicie. Neq;. n. nobis operis amor eſt, nec quia ſit honeſta, atq; rerum pulcherrima eloquentia, petitur ipſa ſed ad uilem uſum, & ſordidum lucrũ accingimur. Dicant ſine his in foro multi, & acqrant, dum ſit locupletior aliquis ſordidæ mercis negotiator, & plus uoci ſuæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari mihi, quid ſtudia referant computaturũ. Qui uero imaginem ipſam eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quiq; illam, ut ait Sophocles, non ignobilis tragicus reginam rerum orationem ponet ante oculos, fructumq; non ex ſtipe aduocatiõum, ſed ex animo ſuo, & contemplatione, ac ſcientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ ſubiectũ facile perſuadebit ſibi, ut tem

pora quæ ſpectaculis, campo, teſſeris, otioſis deniq; ſermonibus, ne dicam ſomno, & conuiuiorum mora conterunt, geometræ potius, ac muſico impēdat, quāto plus delectationis habiturus q̄ ex illis ineruditis uoluptatibus. Dedit enim hoc prouidētia hominibus munus, ut honeſta magis iuuarent. Sed nos hæc ipſa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de ſtudijs, quibus ante q̄ maiora capiat puer, inſtituendus eſt. Proximus liber uelut nouū ſumet exordiū, & ad rhetoris officia tranſibit.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTINOE ORATORIA.

LIBER SECVNDVS.

Quando Rhetori ſit tradendus puer. Cap. I.

ENVIT conſuetudo, quæ quotidie magis inualeſcit, ut præceptoribus eloquentiæ, latinis quidē, ſemper, ſed etiā græcis interim, diſcipuli ſerius q̄ ratio poſtulat, traderentur. Eius rei duplex eſt cauſa, quod & rhetores utiq; noſtri ſuas partes omiſerunt, & grāmatici alienas occupauerunt. Nā & illi declamare mō, & ſcientiam declamādi, ac facultatē tradere officij ſui ducunt, idq; intra deliberatiuas, iudicialesq; materias. nā cætera, ut profeſſiōe ſua minora deſpiciūt. Et hi nō ſatis credūt excepiſſe, q̄ derelicta erant (quo nomine gratia quoq; his

habenda eſt) ſed ad proſopopœias uſq;, ad ſuaſorias, in qbus onus dicendi uel maximũ eſt, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta ſint alterius nouiſſima, & ætas altioribus iam diſciplinis debita, in ſchola minore ſubſidat, ac rhetoricen apud grãmaticos exerceat. Itaq;, quod eſt maxime ridiculũ, nõ ante ad declamãdi magiſtrũ mittẽdus uidetur puer, q̃ declamare iam ſciat. Nos ſuũ cuiq; profeſſioni modũ demus, et grãmatice, quã in latinũ trãſferentes litteraturã uocauerũt, fines ſuos norit, p̃ſertim tm̃ ab hac appellationis ſuæ paupertate, intra quam primũ illi conſtitere, prouecta. nã tenuis à fonte, aſſumptis poetarũ, hiſtoricorũq; uiribus, pleno iam ſatis alueo fluit, cũ præter rõnem recte loquendi non parum alioqn copioſam, propè omniũ maximarũ artiũ ſcientiam amplexa ſit. & rhetorice, cui nomen uis eloquendi dedit, officia ſua nõ detrectet, nec occupari gaudeat pertinentẽ ad ſe laborẽ, quæ dum opere cedit, iam penè poſſeſſione depulſa eſt. Neq; inficiabor aliquem ex ijs, q grãmaticen profiteantur, eouſq; ſciẽtiæ progredi poſſe, ut ad hæc quoq; tradẽda ſufficiat, ſed cũ id aget, rhetoris officio fungetur non ſuo. Nos porrò q̃rimus, qñ ijs, quæ rhetorice præcipit, percipiẽdis puer maturus eſſe uideatur. In quo qdem non id eſt æſtimandũ cuius qſq; ſit ætatis, ſed q̃tũ in ſtudijs iam effecerit. Et ne diutius diſſeram, qñ ſit rhetori tradendus, ſic optime finiri credo, cũ poterit. Sed hoc ipſum ex ſuperiore pendet quæſtione. Nam ſi grammatices munus uſq; ad ſuaſorias, quæ ſunt apud rhetorẽ materiæ inter rudimẽta dicẽdi, prorogatur, tardius rhetore opus eſt. at ſi rhe

Digitized by Google

tor prima officia operis ſui non recuſat à narrationibus ſtatim, et laudandi, uituperandiq; opuſculis, cura eius deſyderatur. An ignoramus antiquis hoc fuiſſe ad augendam eloquentiam genus exercitationis, ut Theſis diſcerent, & cõmunes locos, & cætera citra cõplexum rerum, perſonarumq;, quibus ueræ, fictæq; controuerſiæ continentur? Ex quo palàm eſt, quàm turpiter deſerat eam partem rhetorices inſtitutio, quam & primã habuit, et diu ſolam. Quid aũt eſt ex ijs, de quibus ſupra dixi, quod non cum in alia, quæ ſunt rhetorũ propria, tum certe in illud iudiciale cauſæ genus incidat, an nõ in foro narrandũ eſt? qua in parte neſcio an ſit uel plurimum, nonne laus, ac uituperatio certaminibus illis frequenter inſeritur? Non cõmunes loci, ſiue qui ſunt in uitia directi, quales legimus à Cicerone cõpoſitos, ſeu quibus quæſtiones generaliter tractantur, quales ſunt editi à Quinto quoq; Hortẽſio, ut ſit ne paruis argumẽtis credendũ et pro teſtibus, & in teſtes, in medijs litiũ medullis uerſantur? Arma ſunt hæc quodãmodo præparanda ſemper, ut ijs, cũ res poſcat, utaris. quæ q pertinere ad orationẽ nõ putabit, is ne ſtatuã qdẽ inchoari credet, cum eius mẽbra fundentur. Neq; hanc, ut aliqui putabunt, feſtinationem meã ſic quiſq̃ calũnietur, tanq̃ eũ, qui ſit rhetori traditus, abducendũ protinus à grãmaticis putem. Dabũtur illis tũ quoq; tpa ſua, neq; erit uerendũ, ne binis præceptoribus oneretur puer. nõ enim creſcit, ſed diuiditur, qui ſub uno miſcebatur, labor, & erit ſui quiſq; operis magiſter utilior, quod adhuc obtinent græci, à latinis omiſſum eſt, & fieri uidetur excuſate, qa ſunt qui labori iſti ſucceſſerint.

Digitized by Google

De moribus, & officijs præceptoris. Cap. II.

ERGO cum ad eas in ſtudijs uires peruenerit puer, ut quæ prima eſſe præcepta rhetorum diximus, mente conſequi poſſit, tradendus eius artis magiſtris erit. quorum in primis inſpici mores oportebit, quod ego non iccirco potiſſimum in hac parte tractare ſum aggreſſus, quia non in cæteris quoq; doctoribus idem hoc examinandum quamdiligentiſſime putem, ſicut teſtatus ſum libro priore, ſed quod magis neceſſariam eius rei mentionem facit ætas ipſa diſcentium. Nam & adulti ferè pueri ad hos præceptores transferuntur, & apud eos iuuenes etiam facti perſeuerant. Ideoq; maior adhibenda tũ cura eſt, ut & teneriores annos ab iniuria ſanctitas docentis cuſtodiat, & ferociores à licentia grauitas deterreat. Neq; uero ſatis eſt ſummam præſtare abſtinentiã, niſi diſciplinæ ſeueritate conuenientium quoque ad ſe mores aſtrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga diſcipulos ſuos animum, ac ſuccedere ſe in eorum locum, à quibus ſibi liberi tradantur, exiſtimet. Ipſe nec habeat uitia, nec ferat, non auſteritas eius triſtis, nõ diſſoluta ſit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei, de honeſto, ac bono ſermo ſit. Nã quo ſæpius monuerit, hoc rarius caſtigabit, minime iracundus, nec tamen eorum, quæ emendanda erunt, diſſimulator, ſimplex in docendo, patiens laboris, aſſiduus potius quàm immodicus, interrogantibus libenter reſpondeat, non interrogantes percontetur ultro, in laudãdis diſcipulorum dictionibus, nec malignus, nec effuſus, quia res altera tædium laboris, altera ſecuritatem pa-

Digitized by Google

rit. In emendando quæ corrigenda erunt, non acerbus, minimeq́; contumelioſus. nam id quidem multos à propoſito ſtudendi fugat, quod quidam ſic obiurgant, quaſi oderint, ipſe aliquid, immo multa quotidie dicat, quæ ſecum audita referant. Licet enim ſatis exemplorum ad imitandum ex lectione ſuppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipueq́; præceptoris, quem diſcipuli, ſi modo recte ſunt inſtituti, & amant, & uerentur. Vix autem dici poteſt quāto libentius imitemur eos, quibus fauemus. Minime uero permittenda pueris, ut fit apud pleroſq́;, aſſurgendi, exultandiq́; in laudando licentia. Quin etiam iuuenum, modicum eſſe cum audient, teſtimonium debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris diſcipulus pendeat, atq; id ſe dixiſſe recte, quod ab eo probabitur, credat. Illa uero uitioſiſſima, quæ iam humanitas uocatur, inuicē qualiacūq; laudandi, cum eſt indecora, & theatralis, et ſeuere inſtitutis ſcholis aliena, tum ſtudiorum pernicioſiſſima hoſtis. Superuacua enim uidentur cura, ac labor, parata quicquid effuderint laude. Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiunt debent, quàm ipſe, qui dicit. Ita enim probanda, atq; improbanda diſcernent, ſi ſtylo facultas continget auditione iudicium. At nunc proni, atq; ſuccincti ad omnem clauſulam non exurgunt modo, uerum etiam excurrunt, et cum indecora exultatione conclamant, id mutuū eſt, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de ſe perſuaſio uſqueadeo, ut illo ꝯdiſcipulorum tumultu inflati, ſi parum à pceptore laudētur, ipſi de illo male ſentiāt. Sed ſe quoq; pceptores intente, ac modeſte audiri uelint. Nō .n. iudicio diſcipu-

loq; dicere debet magiſter, ſed diſcipuli magiſtri. Quin ſi fieri poteſt, intendendus animus in hoc quoq;, ut perſpiciat, quæ quiſq;. & quo modo laudet, & placere, q̃ bene dicet, non ſuo magis, quàm eorum nomine delectetur, qui recte iudicabunt. Pueros adoleſcentibus ſedere permiſtos non placet mihi. nam etiam ſi uir talis, qualẽ eſſe oportet ſtu diis, moribusq; præpoſitus, modeſtiam habere poteſt etiam iuuentutem, tamen uel infirmitas à robuſtioribus ſeparanda eſt, & carendum non ſolum crimine turpitudinis, uerum etiam ſuſpicione. Hæc notanda breuiter exiſtimaui. nam ut abſit ab ultimis uitiis ipſe, ac ſchola, ne præcipiendum quidem credo. Ac ſi quis eſt, qui flagitia manifeſta in eligẽdo filii præceptore nõ uitet, iam hinc ſciat cætera quoq;, quæ ad utilitatem iuuentutis componere conamur. eſſe ſibi, hac parte omiſſa, ſuperuacua.

An protinus præceptore optimo ſit utendum.

NE illorum quidem perſuaſio ſilentio tranſeunda eſt, qui etiam cum idoneos rhetori pueros putauerunt, non tamen continuo tradendos eminentiſſimo credũt. ſed apud minores aliquandiu detinent, tanquam inſtituendis artibus magis ſit apta mediocritas præceptoris, cum ad intellectum, atq; imitationem facilior, tum ad ſuſcipiendas elementorum moleſtias minus ſupba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandum, ut oſtendam quanto ſit melius optimis imbui, quanta in eluendis, q̃ ſemel inſederint, uitiis difficultas conſequatur, cum geminatum onus ſuccedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docendi. Propter quod Timotheum

Digitized by Google

motheum clarum in arte tibiarum ferunt duplices ab ijs, quos alius inſtituiſſet, ſolitum exigere mercedes, q̃ ſi rudes traderentur. Error tamen eſt in re duplex, unus, quod interim ſufficere illos minores exiſtimant, & bono ſanè ſtomacho contenti ſunt. Quæ quanquam & ipſa reprehenſione digna ſecuritas, tamen eſſet utcunq; tolerabilis, ſi eiuſmodi præceptores minus docerent, non peius. Alter, ille etiam frequentior, quod eos, q̄ ampliorem dicendi facultatem ſint conſecuti, non putát ad minora deſcendere. Idq; interim fieri, quia faſtidiant, præſtare hanc inferioribus curam, interim quia omnino nõ poſſint. Ego porrò eum, qui nolit, in numero præcipiẽtium non habeo, poſſe autem maxime, ſi uelit, optimũ quenq; contendo, primum, quod eum, qui eloquentia cæteris præſtet, illa quoq;, per quæ ad eloquentiam peruenitur, diligentiſſime percepiſſe credibile eſt. Deinde quia plurimum in præcipiendo ualet ratio, quæ doctiſſimo cuiq; planiſſima eſt, poſtremo quia nemo ſic in maioribus eminet, ut eum minora deficiant, niſi forte Iouẽ quidem Phidias optime fecit. Illa autem, quæ in ornamentum eius operis accedũt, alius melius elaboraſſet, aut orator loqui neſciet, aut leuiores morbos curare nõ poterit præſtantiſſimus medicus. Quid ergo? non ẽ quædam eloquentia maior, quàm ut eam intellectu conſeq̄ puerilis infirmitas poſſit. Ego uero confiteor, ſed hunc diſertum præceptorem prudentem quoque, et nõ ignarum docendi eẽ oportebit, ſubmittentem ſe ad mẽſurã diſcentis, ut uelociſſimus quiſq;, ſi forte iter cũ paruulo faciat, det manum, & gradum ſuum minuat, nec procedat ultra, quam comes poſſit. Quid ſi plerũq; accidit,

ut faciliora ſint ad intelligendum, & lucidiora multo, quæ à doctiſſimo quoq; dicuntur? Nam & prima ē eloquentiæ uirtus perſpicuitas, & quo quis ingenio minus ualet, hoc ſe magis attollere, & dilatare conatur, ut ſtatura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minātur. nam tumidos & corruptos, & tinnulos, et quocūq; alio cacozeliæ genere peccantes certum habeo, non uirium, ſed infirmitatis uitio laborare, ut corpora non robore, ſed ualetudine inflantur, et recto itinere lapſi plerunq; diuertunt. Erit ergo etiam obſcurior, quo quiſque deterior. Non excidit mihi ſcripſiſſe me in libro priore, cum potiorem in ſcholis eruditionem eſſe, quam domi dicerem, libētius ſe prima ſtudia, teneroſq; profectus ad imitationem condiſcipulorum, quæ facilior eſſet, erigere, quod à quibuſdam ſic accipi poteſt, tanquam hæc, quàm nūc tueor, ſententia priori diuerſa ſit. Id à me procul aberit. nāq; ea cauſa uel maxima eſt, cur optimo cuiq; præceptori ſit tradendus puer, quod apud eum diſcipuli quoq; melius inſtituti, aut dicent, quod inutile non ſit imitari, aut ſiquid errauerint, ſtatim corrigentur. At indoctus ille etiam probabit fortaſſe uitioſa, et placere audientibus iudicio ſuo coget. Sit ergo tam eloquentia, quàm moribus præſtantiſſimus, qui ad phœnicis Homerici exemplum dicere, ac facere doceat.

De primis apud rhetorem exercitationibus.

HINC iam quas primas in docendo partes rhetorum putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ ſola uulgo uocatur, arte rhetorica. at mihi opportunus maximè uidetur ingreſſus ab eo, cuius aliquid ſimi

Digitized by Google

le apud grāmaticos puer didicerit. Et quia narrationū, excepta, qua in cauſis utimur, tres accepimus ſpecies, fabulam, quæ uerſatur in tragœdijs, atq; carminibus, nō à ueritate modo, ſed etiam à forma ueritatis remotam. Argumētum, quod falſum, ſed uero ſimile comœdiæ fingunt. Hiſtoriam, in qua eſt geſtæ rei expoſitio. Grámaticis autem poeticas dedimus, apud rhetorem initium ſit hiſtorica tanto robuſtior, quanto uerior. Sed narrādi quidem quæ nobis optima ratio uideatur, demonſtrabimus, cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud ſat eſt, ut ſit ea neque arida prorſus, atque ieiuna, nam quid opus erat tantum ſtudijs laboris impendere, ſi res nudas, atque inornatas indicare ſatis uideretur? neque rurſus ſinuoſa, & accerſitis deſcriptionibus, in quas plerique imitatione poeticæ licentiæ ducuntur, laſciuiat, uitium utrunq;, peius tamen illud, q̄d ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi, nec ſperari poteſt, melior autem eſt indoles læta, generoſiq; conatus, & uel plura iuſto concipiens interim ſpiritus, nec unquam me in his diſcentis annis offendat, ſiq̄d ſuperfuerit, quin ipſis doctoribus hoc eſſe curæ uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, et ſatiari ueluti quodam iucundioris diſciplinæ cibo, lactæque patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas aſtringat. Hinc ſpes roboris. maciem nanq;, & infirmitatem in poſterum minari ſolet, protinus omnibus membris expreſſus infans. Audeat hæc ætas plura, et inueniat, & inuentis gaudeat, ſint licet illa non ſatis ſicca, interim ac ſeuera. Facile remediū eſt ubertatis,

Digitized by Google

ſterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum ſpei dederit, in qua ingenium iudicio p̄ſumitur. Materiam eſſe primum uolo, uel abundantiorẽ, atq; ultra, quàm oporteat fuſam, multum inde decoqñt anni, multum ratio limabit, aliquid uelut uſu ipſo deteretur. ſit modo unde excidi poſſit, et quod exculpi, erit autem ſi non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus ſentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit. Volo enim ſe efferat ne adoleſcente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipue. magiſter aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis ſiccum, & ſine humore ullo ſolum. Inde fiunt humiles ſtatim, et uelut terram ſpectantes, qui nihil ſupra quotidianum ſermonem attollere audeant. Macies illis pro ſanitate, & iudicij loco infirmitas eſt, et dũ ſatis putant uitio carere, in idipſum incidunt uitium, quod uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipſa feſtinet, nec muſta in lacu ſtatim auſtera ſint. Sic & annos ferent, & uetuſtate proficient. Ne illud q̄dem, quod admoneamus, indignum eſt, ingenia puerorum nimia interim emendatiõis ſeueritate deficere. nã & deſperant, & dolent, & nouiſſime oderunt, & qđ maxime nocet, dum omnia timent, nihil conantur, qđ etiam ruſticis notum eſt, qui frondibus teneris non putant adhibendam eſſe falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & non dum cicatricem pati poſſe. Iucũdus ergo tum maxime debet eſſe præceptor, ut remedia, quæ alioquin natura ſunt aſpera, molli manu leniantur, laudare aliqua, ferre quædam, mutare etiam, reddita cur

Digitized by Google

id fiat rõne, illuminare interponẽdo aliqd ſui. Nõnunq̃
quoq; hoc erit utile, totas ipſum dictare materias, quas
& imitetur puer, & interim tanquam ſuas amet. At ſi
tam negligens ei ſtylus fuerit, ut emendationem non re
cipiat, expertus ſum prodeſſe, quoties eandem materiã
rurſus à me retractatã ſcribere de integro iuberem, poſſe
enim eum adhuc melius, quatenus nullo magis ſtudia,
quàm ſpe gaudent. Aliter *autem alia ætas emendanda*
eſt, & pro modo uirium & exigendum opus, & corri
gendum Solebam *ego dicere pueris aliquid auſis licen*
tius, aut lætius, laudare illud me adhuc uenturum tem
pus, quo idem non permitterem, ita et ingenio gaude
bant, & iudicio non fallebantur. Sed *ut eo reuertar, un*
de egreſſus ſum, narrationes ſtylo componi, quanta ma
xima poſſit adhibita diligentia uolo. Nam *ut primo cũ*
ſermo inſtituitur dicere, quæ audierint, utile eſt pueris
ad loquendi facultatem, ideoq; & retro agere expoſitio
nem, & à media in utranq; partem diſcurrere, ſanè me
rito coguntur, ſed ad gremium præceptoris, & dũ non
poſſunt, & dum res, ac uerba connectere incipiunt, ut
protinus memoriam firment, ita cum iam formam re
ctæ, atq; emendatæ orationis accipient, ex temporalis
garulitas. nec expectata cogitatio, & uix ſurgendi mo
ra circulatoriæ uere iactationis eſt. Hinc *parentum im*
peritorum inane gaudium, ipſis uero contemptus ope
ris, & inuerecunda frons, & conſuetudo peſſime dicen
di, & malorum exhortatio, & quæ magnos quoq; pro
fectus frequenter perdidit arrogans de ſe perſuaſio inna
ſcitur. Erit *ſuũ parãdæ fœlicitati tẽpus, neq; à nobis ne*
gligẽter locus iſte trãſibitur. Interim *ſatis eſt, ſi puer oĩ*

cura, & ſummo, quantum illa ætas capit, labore aliqđ probabile ſcripſerit, in hoc aſſueſcat. huius rei ſibi naturam faciat. Ille demũ in id, quod quærimus, aut ei proximum poterit euadere, qui ante diſcet recte dicere, q̃ cito. Narrationibus non inutiliter ſubiungitur opus deſtruendi, ↄfirmandiq; eas, quod ἀνασκευὴ καὶ κατασκευὴ uocatur. Id porrò non tm̃ in fabuloſis, & carmine traditis fieri pōt, uerum etiam in ipſis annaliũ monimentis, ut ſi quæratur an ſit credibile ſuper caput Valerij pugnantis ſediſſe coruũ, qui os, oculosq; hoſtis galli roſtro, atq; alis euerberaret. Sit in utrãq; partẽ ingẽs ad dicendũ materia, ut de ſerpente, quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, & Aegeria Numæ. Nã græcis hiſtoricis plerũq; poeticæ ſimilis eſt licentia. Sæpe ẽt quæri ſolet de tpe, de loco, quo geſta res dicitur, nonnunq̃ de perſona quoq; ſicut Liuius frequentiſſime dubitat, & alij ab alijs hiſtoricis diſſentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros. & uituperare improbos, quod nõ ſimplicis utilitatis opus eſt. Nãq; et ingeniũ exercetur multiplici, uariaq; materia, & animus contemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerũ uenit, exẽplisq;, quæ ſunt in omni genere cauſarũ potentiſſima, iam tum inſtruitur, cũ res poſcet, uſurus. Hinc illa quoq; exercitatio ſubit cõparationis, uter melior, uter'ue deterior, quæ q̃q̃ uerſatur in rõne ſimili, tñ & duplicat materiam, & uirtutum, uitiorũq; non tm̃ naturã, ſed etiam modũ tractat. Verũ de ordine laudis, contraq;, qm̃ hæc tertia rhetorices pars eſt, præcipiemus ſuo tpe. Communes loci, de ijs loquor, quibus citra perſonas in ipſa uitia moris eſt

Digitized by Google

perorare, ut in adulterũ, aleatorem, petulantẽ ex medijs ſunt iudicijs, et ſi reum adijcias accuſationes, q̃q̃ hi quoq; ab illo generali tractatu ad quaſdã deduci ſpẽs ſolent, ut ſi ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans ſenex, hñt aũt nonnunq̃ & defenſionem. nam & pro luxuria, & pro amore dicimus, & leno interim, paraſituſq; defenditur, ſic ut nõ homini patrocinemur ſed crimini. Theſis aũt, quæ ſumuntur ex rerum cõparatione, ut ruſtica'ne uita an urbana potior, iuris periti, an militaris uiri laus maior, mire ſunt ad exercitationem dicendi ſpecioſæ, atq; uberes, quæ uel ad ſuadẽdi officium, uel ẽt ad iudiciorum diſceptationẽ iuuãt plurimum. Nam poſterior ex prædictis locus in cauſa Murenæ copioſiſſime à Cicerone tractatur. Sũnt & illæ penè totæ ad deliberatiuũ pertinentes genus, ducenda'ne uxor, petendi'ne ſint magiſtratus. nãq; hæ perſonis modo adiectis ſuaſoriæ erunt. Solebant præceptores mei, nec inutili, & nobis etiã iucundo genere exercitationis pparare nos cõiecturalibus cauſis, cum quærere, atq; exequi iuberẽt. Cur armata apud Lacedæmonios Venus, & q̃d ita crederetur cupido puer, ac uolucer, & ſagittis, ac face armatus? & ſimilia, in quibus ſcrutabamur uoluntatem, cuius in controuerſijs frequens quæſtio eſt, quod genus chriæ uideri poteſt. Nam locos quidem quales ſunt de teſtibus, ſemper'ne his credendum, & de argumentis, an habenda etiam paruis fides, adeo manifeſtum eſt, ad forenſes actiones pertinere, ut quidam nec ignobiles in officijs ciuilibus ſcriptos eos, memoriæq; diligentiſſime mandatos in promptu habuerint, ut quoties eſſet occaſio, extemporales

Digitized by Google

eorum dictiones his uelut emblematis exornarentur.

Quo quidem, nec enim huius rei iudicium differre ſuſtineo, ſummam uidebantur mihi infirmitatem de ſe confiteri. nam quid hi poſſint in cauſis, quarum uaria, & noua ſemper eſt facies, proprium inuenire? Quomodo propoſitis ex parte diuerſa reſpondere? altercationibus uelociter occurrere? teſtem rogare? qui etiam in ijs, quæ ſunt communia, & in plurimis cauſis tractantur, uulgatiſſimos ſenſus uerbis, niſi tanto ante præparatis proſequi nequeant. Neceſſe eſt his, cum eadem iudicijs pluribus dicunt, aut faſtidium moueant ueluti frigidi, & repoſiti cibi, aut pudorem deprehenſa toties audientium memoria infelix ſupellex, quæ ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus, & diuerſis officijs conteratur, cum eo quidem, quod uix ullus eſt tam cõmunis locus, qui poſſit cohærere, cum cauſa, niſi aliquo propriæ quæſtionis uinculo copulatus, appareatq; eum non tam inſertum, q̃ applicitũ, uel quod diſſimilis eſt cæteris, uel quod plerunq; aſſumi etiam parum apte ſolet, non q̃a deſyderatur, ſed quia paratus eſt, ut quidam ſententiarum gratia uerboſiſſimos locos arceſſunt, cũ ex locis debeat naſci ſententia. Ita ſunt autem ſpecioſa hæc, & utilia, ſi oriuntur ex cauſa. Cæterum quamlibet pulchra locutio, niſi ad uictoriam tẽdit utiq; ſuperuacua, ſed interim etiam contraria eſt. Verum hactenus euagari ſatis fuerit. legum laus, & uituperatio, iam maiores, ac propè ſummis operibus ſuffectur as uires deſyderant, quæ quidem ſuaſorijs, an controuerſijs magis accommodata ſit exercitatio, conſuetudine, & iure ciuitatum differt. Apud græcos enim lator earum ad iudicem uocabatur.

Digitized by Google

Romanis pro conciõe ſuadere, ac diſſuadere moris fuit. Vtroq; aūt modo pauca de his, & ferè certa dicuntur. Nā & genera ſunt tria, ſacri, publici, priuati iuris, quæ diuiſio ad laudem magis ſpectat, ſi quis eā per gradus augeat, quod lex, quod publica, quod ad religionem deum comparata ſit. Ea quidem, de quibus quæri ſolet, cōmunia omnibus. Aut enim de iure dubitari põt eius, qui rogat, ut de P. Clodij, qui non rite creatus tribunus arguebatur, aut de ipſius rogationis, quod eſt uariū, ſiue non trino forte nūdino promulgata, ſiue nõ idoneo die, ſiue contra interceſſiões, uel auſpicia, aliud ue qd, quod legitimis obſtet, dicitur lata eſſe, uel ferri, ſiue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad illas primas exercitationes non pertinent, nam ſunt hæ citra cõplexum perſonarum, temporum, cauſarum. Reliqua eadē ferè uero, fictoq; certamine huiuſmodi tractantur. Nam uitiū, aut in uerbis, aut in rebus ē. In uerbis quæritur an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid ambiguū. In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in præteritum referri debeat, an in ſingulos homines. Maxime uero cōmune eſt quærere, an ſit honeſta, an inutilis. nec ignoro plures fieri à pleriſq; partes. Sed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteraq; his ſimilia honeſto complectimur. Iuſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolent, aut .n. de re ipſa quæritur, ut dignáne pœna, uel premio ſit, aut de modo premij, pœnæ ue, qui tam maior q̃ minor culpari poteſt. Vtilitas quoq; interim natura diſcernitur, interim tempore, quædam an obtineri poſſint ambigi ſolet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehendi ſolere,

Digitized by Google

cum exemplū rei utriuſq; nobis claris orationibus præbeatur. nec me fallit eas quoq; leges eſſe, quæ nō in perpetuum rogentur, ſed de honoribus, aut imperijs, qualis manilia fuit, de qua Ciceronis oratio eſt, ſed de his nihil hoc loco præcipi pōt. Cōſtant. n. propria rerum, de quibus agitur, non cōi qualitate. his ferè ueteres facultatem dicendi exercuerunt, aſſumpta tamen à dialecticis argumentandi ratione. nam fictas ad imitatiōem fori, conſiliorumq; materias, apud græcos dicere circa Demetrium phalerea inſtitutum ferè conſtat. An ab ipſo id genus exercitationis ſit inuentum, ut alio quoq; libro ſum confeſſus, parum comperi. Sed ne ij quidem, qui hoc fortiſſime affirmāt, ullo ſatis idoneo authore nituntur. Latinos uero dicendi præceptores extremis L. Craſſi temporibus cœpiſſe Cicero author eſt, quorū inſignis maxime Plotius fuit.

De lectione oratorum, & hiſtoricorum apud rhetorem.

SED *de ratione declamandi poſt paulo. Interim, quia prima rhetorices rudimenta tractamus, non omittendum uidetur, id quoq;, ut moneam quantum ſit collaturus ad profectum diſcentium rhetor, ſi quemadmodum à grāmaticis exigitur poetarum enarratio, ita ipſe quoq; hiſtoriæ, atq; etiam magis orationum lectione ſuſceptos à ſe diſcipulos inſtruxerit, quod nos in paucis, quorum id ætas exigebat, & parentes utile eſſe crediderant, ſeruauimus. Cæterum ſentiētibus iam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quod & longa*

conſuetudo aliter docendi fecerat legem, & robuſti fere iuuenes, nec hunc laborem deſyderantes, exemplum noſtrum ſequebantur. Nec tamen etiam ſiquid noui uel ſerò inueniſſem, præcipere in poſterum puderet. Nunc uero ſcio id fieri apud græcos, ſed magis per adiutores, quia non uidentur tempora ſuffectura, ſi legentibus ſingulis præire ſemper ipſi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facile, atq; diſtincte pueri ſcripta oculis ſequantur, etiam illa, quæ uim cuiusq; uerbi, ſiquid minus uſitatum incidat, docet, multũ infra rhetoris officium exiſtimanda eſt. At demonſtrare uirtutes, uel, ſiquando ita incidat, uitia, id profeſſionis eius, atq; promiſſi, quo ſe magiſtrum eloquentiæ pollicetur, maxime proprium eſt, eo quidem ualidius, quod non utiq; hunc laborem docentium poſtulo, ut ad gremium reuocatis cuiuſquisq; eorum uelit libri lectioni deſeruiant. Nam mihi cum facilius, tum etiam multo uidetur magis utile facto ſilẽtio, unum aliquem, quod ipſum imperari per uices optimum eſt, conſtituere lectorem, ut protinus pronuntiationi quoq; aſſueſcant, tum expoſita cauſa, in quam ſcripta legetur oratio, (nam ſic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otioſum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandum erit, quæ in procemio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando conſilium, & quàm occulta calliditas, nanq; ea ſola in hoc ars eſt, quæ intelligi niſi ab artifice non poſſit, quanta deinceps in diuidendo prudẽtia, quàm ſubtilis, & crebra argumentatio, quibus ui

ribus inſpiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis aſperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrumpat, animũq; iudicum ſimilem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in ratiõe eloquendi quod uerbum proprium, ornatum, ſublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria, qđ ſpecioſe tranſlatum, quæ figura uerborum, quæ lenis, & quadrata, ſed uirilis tamen compoſitio. Ne id quidem inutile etiam corruptas aliquãdo, & uitioſas orationes, quas tamen plerięq; iudicioꝝ prauitate mirãtur, legi palàm oſtendiq́; in ijs quàm multa impropria, obſcura, tumida, hũilia, ſordida, laſciua, effœminata ſint, quæ non laudãtur modo à pleriſq;, ſed, quod peius eſt, propter hoc ipſum, quod ſunt praua, laudantur. Nam ſermo rectus, & ſecundum naturam enũtiatus nihil habere ex ingenio uidetur, illa uero, quæ utcunq; deflexa ſunt, tanq̃ exquiſitiora miramur, non aliter q̃ diſtortis, & quocunq; modo prodigioſis corporibus apud quoſdam maius eſt pretium, q̃ ijs, quæ nihil ex communis habitus bonis perdiderunt, atq; etiam qui ſpecie capiũtur uulſis, leuatisq́; & inuſtas comas acu cõmentibus, & non ſuo colore nitidis plus eſſe formæ putant quàm poſſit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Nec ſolũ hæc ipſe debebit docere præceptor, ſed frequenter interrogare, & iudicium diſcipulorum experiri. Sic audiẽtibus ſecuritas aberit, nec quæ dicentur, perfluent aures, ſimul ad id perducentur, quod ex hoc quæritur, ut inueniant ipſi, & intelligant. Nã quid aliud agimus docendo eos, q̃ ne ſemper docendi ſint? Hoc diligentiæ ge

nus auſim dicere plus collaturum diſcentibus q̃ omnes omnium artes, quæ iuuant ſine dubio multum, ſed latio re quadam comprehenſione per omnes quidem ſpecies rerum quotidie penè naſcentium ire qui poſſunt? ſicut de re militari quanq̃ ſunt tradita quædã præcepta com munia, magis tñ proderit ſcire, qua ducũ quiſq; ratio/ ne, in quali loco, tpe, ſit uſus ſapienter, aut contra. nã in omnibus ferè minus ualent præcepta q̃ experimenta. An uero declamabit quidem præceptor, ut ſit exemplo ſuis auditoribus? non plus contulerint lecti Cicero, ac Demoſthenes, corrigetur palàm, ſiqd in declamãdo di ſcipulus errauerit? non potentius erit emendare oratio nem? qnimmo etiam iucundius, aliena.n.uitia quiſq; reprehendi mauult q̃ ſua. Nec deerant plura, quæ dice rem, ſed neminem hæc utilitas fugit, atq; utinã tam non pigeat facere iſtud, q̃ non diſplicebit.

Qui primi legendi.

QVOD ſi potuerit obtineri, non ita difficilis ſup/ erit quæſtio, qui legendi ſint incipientibus. nã qdã illos minores, qa facilior eorꝶ intellectus uidebatur, probaue runt, alij floridius genus, ut ad alẽda primarũ ætatum ingenia magis accõmodatum. Ego optimos qdẽ & ſta tim, & ſemper, ſed tñ eorꝶ candidiſſimũ quenq;, et ma/ xime expolitum uelim, ut Liuiũ à Pueris magis q̃ Salu ſtium, & hic hiſtoriæ maior eſt author, ad quem tñ in/ telligendũ iam profectu opus ſit. Cicero, ut mihi qdem uidetur, & iucundus incipiẽtibus quoq;, et apertus eſt ſatis, nec prodeſſe tm̃, ſed etiã amari poteſt, tum quẽad/ modum Liuius præcipit, ut quiſq; erit Ciceroni ſimilli/

Digitized by Google

mus. Duo *autem genera maxime cauenda pueris puto, unũ nequis eos antiqtatis nimius admirator in Gracchorum, Catoniſq́;, & aliorum ſimilium lectione dureſcere uelit, fient.n. horridi, atq; ieiuni. nam neq; uim eoꝶ adhuc intellectu conſequentur, & elocutione, quae tum ſine dubio erat optima, ſed noſtris tẽporibus aliena, contenti, quod eſt peſſimum, ſimiles ſibi magnis uiris uidebuntur.* Alteꝶ, *quod huic diuerſum eſt, ne recentis huius laſciuiæ floſculis capti uoluptate quadam praua deliniantur, ut prædulce illud genus, & puerilibus ingenijs hoc gratius, quo propius eſt, adamẽt.* Firmis *aũt iudicijs, iamq́; extra periculũ poſitis ſuaſerim & antiquos legere, ex quibus ſi aſſumatur ſolida, ac uirilis ingenij uis deterſo rudis ſeculi ſqualore, tũ noſter hic cultus clarius eniteſcet.* Et *nouos, quibus & ipſis multa uirtus adeſt.* Nec.*n. nos tarditatis natura dãnauit dicẽdi mutauimus genus, & ultra nobis ꝗ̃ oportebat, indulſimus, ita non tã ingenio illi nos ſuperauerũt, ꝗ̃ propoſito.* Multa *ergo licebit eligere.* Sed *curandũ erit, ne ijs, qbus permiſta ſunt, inquinẽtur.* Quoſ*dã uero ẽt, quos totos imitari oporteat, & fuiſſe nuper. & nunc eẽ, quid ni libenter nõ ꝯceſſerim modo, ueꝶ etiam contẽderim. ſed ij qui ſunt, non cuiuſq; eſt pronunciare.* Tutius *circa priores, uel erratur.* Ideoq́; *hanc nouorum diſtuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.*

De *diuiſione.*

FVIT *etiam in hoc diuerſum præcipiẽtium propoſitum, quod eorum quidam materias, quas diſcipulis addicendum dabant, non contenti diuiſione dirige*

Digitized by Google

re, latius dicendo proſequebantur, nec ſolum probatiõi bus implebant, ſed etiam affectibus. Alij cũ primas mo do lineas duxiſſent, poſt declamationes, quid omiſiſſet quiſq; tractabant, quoſdam uero locos non minore cu ra, q̃ cum ad dicendum ipſi ſurgerent, excolebant. Vti le utrunq;, & ideo neutrum ab altero ſeparo. Sed ſi fa cere tantum alterum neceſſe ſit, plus proderit demon ſtraſſe rectam protinus uiam, quàm reuocare ab errore iam lapſos, primum quia emendationem auribus mõ accipiunt, diuiſionem uero ad cogitationem etiã, et ſty lum perferunt. Deinde quod libentius præcipientẽ au diunt, q̃ reprehendentem. Siqui uero paulo ſunt uiua ciores, in his præſertim moribus, etiã iraſcuntur admo nitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tñ minus uitia aperte coarguenda ſunt. Habẽda enim ratio cæterorũ, qui recta eſſe, quæ præceptor non emendauerit, credẽt. Vtraq; autem ratio miſcenda eſt, & ita tractanda, ut res ipſæ poſtulabunt. Namq; incipientibus danda erit, uelut præformata materia, ſecundum cuiuſq; uires. At cũ ſatis cõpoſuiſſe ſe ad exẽplum uidebuntur, breuia q̃ dam demonſtranda ueſtigia, quæ perſecuti iam ſuis uiri bus ſine adminiculo progredi poſſint. Nonnunquã cre di ſibi eos oportebit, ne mala conſuetudine ſemp alienũ laborem ſequendi nihil per ſe conari, & querere ſciant. Quod ſi ſatis prudenter dicenda uiderint, iam propè conſumata fuerit præcipientis opera. Siquid errauе rint, adhuc erunt ad ducem reducendi. Cui rei ſimi le quiddam facientes aues cernimus, quæ teneris, in firmisq; fœtibus, cibos ore ſuo collatos partiuntur. at cũ uiſi ſunt adulti, paululum egredi nidis, & circũuo

Digitized by Google

lare ſedem illam praecedentes ipſae docent, tum expertas uires libero cœlo, ſuaeq; ipſorum fiduciae permittunt.

De ediſcendo.

ILLVD ex conſuetudine mutandum prorſus exiſtimo in his, de quibus nunc diſſerimus aetatibus, ne omnia, quae ſcripſerint, ediſcant, & certa, ut moris eſt, die dicant. Quod quidem maxime patres exigunt, atq; ita demum ſtudere liberos ſuos, ſi quam frequentiſſime declamauerint, credunt, cum profectus precipue diligētia conſtet. Nam ut ſcribere pueros, plurimumq; eē in hoc opere planè uelim, ſic ediſcere electos ex orationibus, uel hiſtorijs, alioue quo genere dignorꝫ ea cura uoluminū, locos, multo magis ſuadeā. nā ēt exercebitur acrius memoria aliena ꝯplectēdo q̄ ſua. Et q̄ erūt ī diffi ciliore huius generis labore uerſati ſine moleſtia, q̄ ipſi ꝯpoſuerunt iā familiarius aīo ſuo affigent, et aſſueſcēt optimis, ſemꝑq; habebūt intra ſe qđ imitentur. Etiam nō ſentientes formā oratiōis illā, quā mēte penitus acceperint. exprimēt. Abūdabunt aūt copia uerborꝫ optimorꝫ, et cōpoſitione, ac figuris iā nō quaeſitis, ſed ſponte, & ex repoſito uelut theſauro ſe offerētibus. Accedit his & iucunda in ſermone bene a quoq; dictorum relatio, & in cauſis utilis. Nam & plus authoritatis afferunt ea, quae non praeſentis gratia litis ſunt comparata, & laudem ſaepe maiorem, quàm ſi noſtra ſint, conciliant. Aliquando tamen permittēdum, quae ipſi ſcripſerint, dicere, ut laboris ſui fructum etiam ex illa, q̄ maxime petitur, laude plurium capiant. Verum id quoque tum fieri oportebit, cū aliquid cōmodius elimauerint,

Digitized by Google

ut eo uelut præmio ſtudij ſui donentur, ac ſe meruiſſe ut dicerent, gaudeant.

An ſecūdū ſui quiſq; ingenij docendus ſit naturā.

VIRTVS præceptoris haberi ſolet, nec immerito diligenter in ijs, quos erudiendos ſuſceperit, notare diſcrimina ingeniorum, & quo quenq; natura maxime ferat, ſcire. Nam eſt in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorum penè, quàm corporū formæ. Quod intelligi etiam ex ipſis oratoribus poteſt, q tantum inter ſe diſtant genere dicendi, ut nemo ſit alteri ſimilis, q̄uis plurimi ſe ad eorꝝ, quos probabāt, imitationē compoſuerint. Vtile deinde pleriſq; uiſum eſt ita quenq; inſtituere, ut propria naturæ bona doctrina fouerent, & in id potiſſimum ingenia, quo tenderent, adiuuarētur, ut ſiquis palæſtræ peritus, cum in aliquod plenum pueris gymnaſium uenerit, expertus eorum omni modo corpus animumq;, diſcernat, cui quiſq; certamini præparandus ſit. Ita præceptorem eloquentiæ, cum ſagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium preſſo, limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aſpero, nitido, urbano maxime gaudeat, ita ſe commodaturum ſingulis, ut in eo, quo quiſq; eminet, prouehatur, quod et adiuta cura natura magis eualeſcat, & qui in diuerſa ducatur, nec in ijs, quibus minus aptus eſt, ſatis poſſit efficere, & ea, in quæ natus uidetur, deſerendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim, uel contra receptas pſuaſiones rationem ſequēti ſententia eſt) in parte uerum uidetur. Nam proprietates ingeniorum diſpicere prorſus neceſſarium eſt, in his quoq; certum ſtudiorum face

Digitized by Google

re delectum nemo diſſuaſerit. Nanq; erit alius hiſtoriæ magis idoneus, alius compoſitus ad carmen, alius utilis ſtu dio iuris, ut nõnulli rus fortaſſe mittendi. ſic diſcernet hæc dicendi magiſter, quo modo palæſtricus ille curſorẽ faciet, aut pugilem, aut luctatorem, aliud'ue quid ex ijs quæ ſunt ſacrorum certaminum. Verum ei, qui foro de ſtinabitur, non in unam partem aliquam, ſed in omnia quæ ſunt eius operis, etiam ſiqua difficiliora diſcenti ui debuntur, elaborandum eſt. nam & omnino ſuperua cua erat doctrina, ſi natura ſufficeret, an ſiquis ingenio corruptus, ac tumidus, ut pleriq; ſunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur? aridum, atq; ieiunum non alemus? & quaſi ueſtiemus? Nam ſi quædam detrahere neceſſa rium eſt, cur non ſit adijcere conceſſum? Neq; ego cõtra naturam pugno, non enim deſerendũ id bonum, ſiquod ingenitum eſt, exiſtimo, ſed augendum, addendumq; quod ceſſat. An uero clariſſimus ille præceptor Iſocrates quem non magis libri bene dixiſſe, quàm diſcipuli bene docuiſſe teſtantur, cum de Ephoro, atq; Theopompo ſic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus eſſe dice ret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in illo penè præ cipiti concitationem adiuuãdam docendo exiſtmauit? cum alterum alterius natura miſcendum arbitraretur, Imbecillis tamen ingenijs ſanè ſic obſequendum ſit, ut tantum in id, quò uocat natura, ducantur. Ita enim q̃d ſolum poſſunt, melius efficient. Si uero liberalior natu ra contigerit, & in qua merito ad ſpem oratoris ſimus aggreſſi, nulla dicendi uirtus omittenda eſt. Nam licet ſit aliquam in partem pronior, ut neceſſe eſt, cæteris ta men non repugnabit, atq; ea cura paria faciet ijs, in qui

Digitized by Google

bus eminebit. Sicut ille, ne ab eodẽ exemplo recedamus exercendi corpora peritus, non ſi docendum pancratiaſten ſuſceperit, pugno ferire. uel calce tantum, aut nexus modo, atq; in his certos aliquos docebit, ſed omnia, quæ ſunt eius certaminis. Erit qui ex ijs aliqua non poſſit, in id maxime, quod poterit, incumbet. Nam ſunt hæc duo uitanda prorſus, unum, ne tentes, quod effici nõ poſſit, alterum, ne ab eo, quod quis optime facit, in aliud, cui minus eſt idoneus, transferas. at ſi fuerit, qui docebitur, ille, quem adoleſcentes ſenem uidimus, Nicoſtratus omnibus in eo docẽdi partibus ſimiliter utetur, efficietq; illũ, qualis hic fuit luctãdo, pugnãdoq;, quorũ utroq; certamine ijſdẽ diebus coronabatur inuictũ. Et quanto id magis oratoris futuri magiſtro prouidendum erit. Nõ enim ſatis eſt dicere preſſe tantum, aut ſubtiliter, aut aſpere, non magis quàm Phonaſco, acutis tantũ, aut medijs, aut grauibus ſonis, aut horũ etiam particulis, excellere. Nam ſicut cithara, ita oratio perfecta nõ eſt, niſi ab imo ad ſummum oĩbus intenta neruis conſentiat.

De officio diſcipulorum.

PLVRA de officijs docentium locutus, diſcipulos id unum interim moneo, ut præceptores ſuos nõ minus, quàm ipſa ſtudia ament, & parentes eſſe, non quidem corporum, ſed mentium credãt. Multum hæc pietas confert ſtudio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, & eſſe ſimiles concupiſcent in ipſos deniq; cœtus ſcholarum læti, & alacres conuenient, emendati non iraſcentur, laudati gaudebunt, ut ſint cariſſimi ſtudio merebuntur. Nam ut illorum officium eſt docere, ſic horum præbere ſe dociles, alioquin neutrum ſine al

Digitized by Google

tero ſufficit. Et ſicut hominis ortus ex utroq; gignentiũ confertur, & fruſtra ſparſeris ſemina, niſi illa præmollitus fouerit ſulcus, ita eloquentia coaleſcere ne quit, niſi ſociata tradentis, accipientisq; concordia.

De utilitate & ratione declamandi.

IN his primis operibus, quæ non ipſa parua ſunt, ſed maiorum quaſi membra, atq; partes, bene inſtituto, ac ſatis exercitato, iam ferè tempus appetet aggrediendi ſuaſorias. iudicialesq; materias, quarum ante quàm uiam ingrediar pauca mihi de ipſa declamandi ratiõe dicenda ſunt, quæ quidem ut ex omnibus nouiſſime inuenta, ita multo eſt utiliſſima. Nam & cuncta illa, de quibus diximus, in ſe ferè continet, & ueritati proximam imaginem reddit. Ideoq; ita eſt celebrata, ut plerisq; uideretur ad formandam eloquentiam, uel ſola ſufficere. Neq; enim uirtus ulla perpetuæ dũtaxat orationis reperiri poteſt, quæ non ſit cum hac dicendi meditatione communis. Eo quidem res iſta in culpam docentium recidit, ut inter præcipuas, quæ corrũperent eloquẽtiam, cauſas, licentia, atq; inſcitia declamantium fuerit. Sed eo, quod natura bonum eſt, bene uti licet. Sint ergo & ipſæ materiæ, quæ fingentur, quamſimillimæ ueritati. Et declamatio in quantum maxime poteſt, imitetur eas actiones, in quarum exercitationem reperta eſt. Nã magos, & peſtilentiam, & reſponſa, & ſæuiores tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabuloſa fruſtra inter ſpõſiones, et interdicta quæremus. Quid ergo, nunquam hæc ſupra fidem, & poetica, ut uere dixerim, themata iuue

nibus tractare permittemus? ut expatientur, & gaudeant materia, et quaſi in corpus eant, erit optimum, ſed certe ſint grandia, et tumida, non ſtulta etiam, et acrioribus oculis intuenti ridicula, ut ſi iam cedendum eſt, impleat ſe declamator aliquando, dum ſciat, ut quadrupedes cum uiridi pabulo diſtentæ ſunt, ſanguinis detractione curantur, & ſic ad cibos uiribus conſeruãdis idoneos redeunt, ita ſibi quoq; tenuandos adipes, et quicquid humoris corrupti contraxerit, emittendum, ſi eſſe ſanus, ac robuſtus uolet. Alioquin tumor ille inanis primo cuiuſq; ueri operis conatu deprehendetur. Totum aũt declamandi opus, qui diuerſum omnimodo à forẽſibus cauſis exiſtimant, ij profecto, ne rationem quidem, qua iſta exercitatio inuenta ſit, peruident. Nam ſi foro non præparat, aut ſcenicæ oſtentationi, aut furioſæ uociferationi ſimillimum eſt. Quid enim attinet iudicem præparare, qui nullus eſt? Narrare quod omnes ſciant falſum? probatiões adhibere cauſæ, de qua nemo ſit pronunciaturus? Et hæc quidem otioſa tantum, affici uero & ira uel luctu permouere, cuius eſt ludibrij? niſi quibuſdã pugnæ ſimulachris ad uerum diſcrimen, aciẽq; iuſtam conſueſcimus. Nihil ergo inter forenſe genus dicendi, atq; hoc declamatoriũ interierit? ſi profectus gratia dicimus, nihil. Vtinamq; adijci ad conſuetudinem poſſet, ut nominibus uteremur, & perplexæ magis, & longioris aliquando actus controuerſiæ fingerentur. Et uerba in uſu quotidiano poſita minus timeremus, & iocos inſerere moris eſſet, ob quæ nos qualibet propter alia in ſcholis exercitati ſimus, tirones in foro inueniumt. Si uero in oſtentatiõem comparetur declamatio, ſanè pau

Digitized by Google

lulum aliquid inclamare ad uoluntatem audientium debemus. Nam & in ijs actionibus, quæ in aliqua ſine dubio ueritate uerſantur, ſed ſunt ad popularē aptatæ delectationē, quales legimus Panegyricos, totumq; hoc demōſtratiuū genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artem, quæ latere plerunq; in iudicijs debet non confiteri modo, ſed oſtentare etiā, hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam eſt iudiciorū, conſiliorumq; imago, ſimilis eſſe debet ueritati, quoniam autem aliquid in ſe habet ἐπιδεικτικὸν non nihil ſibi nitoris aſſumere, quod faciunt actores comici, qui nec ita prorſus, ut nos uulgo loquimur, pronuntiant, quod eſſet ſine arte, nec tamen procul à natura recedunt, quo uitio periret imitatio, ſed morem communis huius ſermonis decore quodam ſcenico exornant. Sic quoq; aliqua nos incommoda ex ijs, quas finxerimus, materijs conſequentur, in eo præcipue, quod multa in his relinquuntur incerta, quæ ſumimus, ut uidētur ætates, facultates, liberi, parentes, urbiū ipſarū uires, iura, mores, alia his ſimilia. Quin aliquando etiā argumenta ex ipſis poſitionum uitijs ducimus. Sed hæc ſuo quoq; loco. Quamuis enim omne propoſitum operis à nobis deſtinati eò ſpectet, ut orator inſtituatur, tamen ne quid ſtudioſi requirant, etiā ſiquid erit, quod ad ſcholas pertineat proprie, in tranſitu non omittemus.

An artis neceſſaria cognitio.

IAM hinc ergo nobis inchoanda eſt ea pars artis, ex qua capere initium ſolent, qui priora omiſerunt, q̄q̄

Digitized by Google

uideo quoſdam in ipſo ſtatim limine obſtaturos mihi, q nihil ægere eiuſmodi præceptis eloquentiã putent, ſed natura ſua, & uulgari modo, & ſcholarũ exercitatiõe ɔtenti, rideant etiam diligẽtiã noſtrã, exẽplo magni quoq; nominis profeſſorũ, quorũ aliqs, ut opinor, interrogatus quid eſſet ſchema, & noema neſcire ſe quidẽ, ſed ſi ad rem pertineret, eſſe in ſua declamatione reſpõdit. Alius percunctanti Theodoreus, an Apollodoreus eſſet, ego inquit parmularius, nec ſanè potuit urbanius ex confeſſione inſcitiæ ſuæ elabi, porrò hi, qa & beneficio ingenij præſtantes ſunt habiti, & multa etiã memoria digna exclamauerunt, plurimos habent ſimiles negligentiæ ſuæ, pauciſſimos naturæ. Igitur & impetu dicere ſe, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus eſſe probatione, aut diſpoſitione in rebus fictis, ſed cuius rei gratia plenum ſit auditoriũ, ſententijs grandibus, quarum optima quæq; à periculo petatur. quinetiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuẽtes, magnum aliquid, quod ultro ſe offerat, pluribus ſæpe diebus expectant, aut murmure incerto, uelut claſſico inſtincti concitatiſſimum corporis motũ non enuntiandis, ſed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa ſibi initia prius q̃ ſenſum inuenerint, deſtinant, quibus aliquid diſerti ſubiungendum ſit, eaq; diu ſecum ipſi, clareq; meditati deſperata connectendi facultate deſerunt, & ad alia deinceps, atq; inde alia non minus communia ac nota deuertunt. qui plurimum uidentur habere rationis, non in cauſas tamen laborem ſuũ, ſed in locos intendunt, atq; in ijs non corpori proſpiciunt, ſed abrupta quædam, ut forte ad manum uenere.

Digitized by Google

iaculantur. Vnde fit ut diſſoluta, & ex diuerſis cõgeſta oratio cohærere non poſſit, ſimilisq; ſit cõmentarijs puerorũ, in quos ea, quæ alijs declamãtibus laudata ſunt, regerunt. Magnas tñ ſententias & res bonas (ita enim gloriari ſolent) elidunt, nam & barbari, & ſerui, & ſi hoc ſat eſt, nulla eſt ratio dicendi.

Quare inerudíti ingenioſiores uulgo habentur.

NE hoc quidem negauerim ſequi plerũq; hanc opinionem, ut fortius dicere uideantur indocti, primũ uitio male iudicantium, qui maiorẽ habere uim credunt ea, quæ nõ habent artem, ut effringere, q̃ aperire, rumpere, q̃ ſoluere, trahere, q̃ ducere putant robuſtius. Nã & gladiator, qui armorum inſcius in rixam ruit, & luctator, qui totius corporis niſu in id, quod ſemel inuaſit, incumbit, fortior ab his uocatur, cum interim, & hic frequenter ſuis uiribus ipſe proſternitur, & illũ uehementis impetus, excipit aduerſarij mollis articulus. Sed ſunt in hac parte, quæ imperitos etiam naturaliter fallant, nam & diuiſio cum plurimum ualeat in cauſis, ſpeciem uirium minuit, & rudia politis, maiora, et ſparſa compoſitis numeroſiora creduntur. Eſt præterea quædam uirtutum, uitiorumq; uicinia, qua maledicus pro libero, temerarius pro forti, effuſus pro copioſo accipitur. Maledicit autem ineruditus apertius, & ſæpius, uel cum periculo ſuſcepti litigatoris, frequenter etiam ſuo. Affert & iſta res opinionem, quia libentiſſime homines audiũt ea, quæ ipſi dicere uoluiſſent. Illud quoq; alterum, quod eſt in elocutione ipſa, periculum, minus

uitat, conaturq; perdite. unde euenit nonnunquam, ut aliquid grande inueniat, qui ſemper quærit, quod nimium eſt, uerum & raro euenit, & certa uitia nō penſat. propter hoc quoq; interdum uidētur indocti copiā habere maiorem, quod dicunt omnia, doctis eſt & electio, & modus. His accedit, quod à cura docendi, qđ intenderint recedunt. Itaq; illud quæſtionum, & argumentorum apud corrupta iudicia frigus euitāt, nihilq; aliud q̃ quo uel prauis uoluptatibus aures aſſiſtentium permulceant, quærunt. Sententiæ quoq; ipſæ, quas ſolas petunt, magis eminent, cum omnia circa illas ſordida, & abiecta ſunt, ut lumina non inter umbras, quemadmodum Cicero dicit. Sed planè inter tenebras clariora ſunt. Itaq; ingenioſi uocentur, ut libet, dum tamen conſtet contumelioſe ſic laudari diſertum. Nihilo minus confitendum eſt etiam detrahere doctrinam aliquid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, & uino uetuſtatem, ſed uitia detrahit, atq; eo ſolo minus eſt, qđ litteræ prępolierunt, quo melius. Verum hi pronūtiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt. Nā & clamāt ubiq;, & omnia leuata, ut ipſi uocant, manu emugiunt, multo diſcurſu, hanelitu, iactatione, geſtu, motu capitis furētes. Iam collidere manus, terræ pedem incutere, femur, pectus, frontem cædere, mire ad pullatum circulum facit. cum ille eruditus, ut in oratione multa ſummittere, uariare, diſponere, ita etiam in pronuntiando ſuum cuiq; eorum, quæ dicit, colori accōmodare actū ſciat, & ſiquid ſit perpetua obſeruatione dignum, modeſtus, & eſſe, & uideri malit. At illi hāc uim appellant, quæ eſt potius uiolētia. Cū interim non actores mō aliquos

Digitized by Google

inuenias, ſed quod eſt turpius, præceptores etiam, qui breuem dicendi exercitationem conſecuti omiſſa ratione, ut tulit impetus, paſſim tumultuentur, eosq;, qui plus honoris litteris tribuerũt, ineptos, et ieiunos, et trepidos, & infirmos, ut quodq; uerbum contumelioſiſſimum occurrit appellent. Verum illis quidem gratulemur ſine labore, ſine ratione, ſine diſciplina diſertis. Nos quando & præcipiendi munus, & iampridem deprecati ſumus, & in foro quoq; dicendi, quia honeſtiſſimum finem putabamus, deſinere dum deſyderaremur, inquirendo, ſcribendoq; talia conſolemur otiũ noſtrũ, quæ futura uſui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certe ſunt uoluptati.

Quis modus in arte.

NEMO autem à me exigat id præceptorũ genus, quod eſt à pleriſq; ſcriptoribus artium traditum, ut quaſi quaſdam leges immutabili neceſſitate cõſtrictas ſtudioſis dicendi feram. Vtiq; procemium, & id quale, proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi, propoſitio poſt hanc, uel ut quibuſdam placuit, excurſio, tum certus ordo quæſtionum, cæteraq;, quæ uelut ſi aliter facere fas non ſit, quidam tanquam iuſſi ſequuntur. Erat enim rhetorice res prorſus facilis, ac parua, ſi uno, & breui præſcripto contineretur. Sed mutantur pleraque cauſis, temporibus, occaſione, neceſſitate. Atque ideo res in oratore præcipua conſilium eſt, quia uarie, & ad rerum momenta conuertitur. Quid enim ſi præcipias imperatori quoties aciem inſtruet, dirigat frontem, cornua utrinque promoueat, equites pro cor

nibus locet? erit hæc quidem rectiſſima fortaſſe ratio, quoties licebit. Sed mutabitur natura loci, ſi mons occurret, ſi flumen obſtabit, ſi collibus, ſyluis, alia'ue aſperitate aliqua prohibebitur. Mutabit hoſtiū genus, mutabit præſentis conditio diſcriminis nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur. nonnunquam terga etiam dediſſe ſimulata fuga proderit. Ita prooemium neceſſarium an ſuperuacuum, breue, an longius, ad iudicem omni ſermone directo, an aliquando auerſo per aliquam figuram dicendum ſit, conſtricta an latius fuſa narratio, continua, an diuiſa, recta an ordine permutato cauſæ docebunt. Itemq; de quæſtionum ordine, cum in eadem controuerſia aliud alij parti prius quæri frequenter expediat. Neq; enim rogationibus, plebis'ue ſcitis ſancta ſunt iſta præcepta, ſed hoc, quicquid eſt, utilitas excogitauit. Non negabo autem ſic utile eſſe plerunq;, alioquin nec ſcriberem, uerum ſi eadem illa nobis aliud ſuadebit utilitas, hanc relictis magiſtrorum authoritatibus ſequemur. Equidem id maxime præcipiam, ac repetens iterūq; iterumq; monebo. Res duas in omni actu ſpectet orator. quid deceat, quid expediat. Expedit autē ſæpe mutare ex illo conſtituto, traditoq; ordine aliqua, et interim decet, ut in ſtatuis, atq; picturis uidemus, uariari habitus, uultus, ſtatus. Nā recti quidē corporis, uel minima gratia eſt. Nempe enim aduerſa ſit facies, et demiſſa brachia, & iuncti pedes, & à ſummis ad ima rigens opus. flexus ille, &, ut ſic dixerim, motus, dat actum quendam, & factum. Ideo nec ad unum modum formatæ manus, et in uultu mille ſpecies, curſum

Digitized by Google

habent quædam, & impetum, ſedent alia, uel incum bũt, nuda hæc, illa uelata ſunt, quædã miſta ex utroq;. Quid tam diſtortum, & elaboratum, q̃ eſt ille Diſco bolos Myronis? Siquis tñ ut parũ rectũ iprobet opus, non'ne ab intellectu artis abfuerit? in qua uel præcipue laudabilis eſt illa ipſa nouitas, ac difficultas. Quã qui dem gratiam, et delectationem afferunt figuræ, quæq; in ſenſibus, quæq; in uerbis ſunt. Mutant.n. aliqd à re cto, atq; hanc præ ſe uirtutem ferunt, quod à conſuetudi ne uulgari receſſerunt. Habet in pictura ſpeciem tota fa cies. Apelles tamẽ imaginem Antigoni latere tm̃ altero oſtendit, ut amiſſi oculi deformitas lateret? Quid? non in oratione operienda ſunt quædam? ſiue oſtendi non debent, ſiue exprimi pro dignitate non poſſunt, ut fecit Timantes, opinor, Cithnius in ea tabula, qua Clotem Teium uicit, nam cum Iphigeniæ immolatione pinxiſ ſet triſtem Chalcantem, triſtiorem Vlyſſem, addidiſſet Menelao, quem ſummum poterat ars efficere mœrorẽ, conſumptis affectibus non reperiens, quo digne modo patris uultum poſſet exprimere, uelauit eius caput, et ſuo cuiq; animo dedit æſtimandum, Non'ne huic eſt il lud ſimile Salluſtianum? Nam de Carthagine tacere ſa tius puto, q̃ parũ dicere. Propter quæ mihi ſemper mo ris fuit q̃minime alligare me ad præcepta, quæ καθο λικὰ uocant, id eſt, ut dicamus q̃uo poſſumus, uniuer ſalia, uel perpetualia. Raro.n. reperitur hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, & ſubrui poſſit. Sed de his plenius ſuo quicq; loco tractabimus. Interim nolo ſe iuuenes ſatis inſtructos, ſiquem ex ijs, qui breues ple runq; circunferuntur, artis libellũ edidicerint, et uelut

decretis technicorum, tutos putent, multo labore, aſſiduo ſtudio, uaria exercitatione, pluribus experimentis altiſſima prudentia, præſentiſſimo conſilio conſtat ars dicendi. Sed adiuuatur his quoq;, ſi tñ rectam uiã non unam orbitam monſtrent, qua declinare qui crediderit nefas, patiatur neceſſe eſt illam per funes ingredientiũ tarditatem. Itaq; & ſtratũ militari labore, iter ſæpe deſerimus cõpendio ducti, & ſi rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur, et ſi ianua tenebitur incendio per parietem exibimus, late fuſum opus eſt, & multiplex, & propè quotidie nouum, & de quo nunq̃ dicta erunt omnia. Quæ ſint tñ tradita, quid ex ijs optimum, & ſi qua mutari, adijci, detrahi, melius uidebitur, dicere experiar.

Diuiſio totius operis.

RHETORICEN in latinũ trãsferentes, tum oratoriã, tum oratricem noĩauerunt, quos equidẽ non fraudauerim debita laude, quod copiã Romani ſermonis augere tentauerint. Sed non oĩa nos ducentes ex græco ſequũtur, ſicut ne illos quidem quoties ſuis utiq; uerbis ſignare noſtra uoluerunt, & hæc interpretatio nõ minus dura eſt, q̃ illa Plauti eſſentia, atq; entia. Sed ne propria quidem, nam oratoria ſic efferetur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa aũt, de qua loquimur, rhetorice talis eſt, qualis eloquentia. Nec dubie apud græcos quoq; duplicem intellectum habet. nanq; uno modo fit appoſitum ars rhetorica, ut nauis piratica, altero nomen rei, qualis eſt philoſophia, amicitia. Nos

Digitized by Google

ipſam nunc uolumus ſignificare ſubſtantiam, ut grammatice, litteratura eſt, non litteratrix, quemadmodum oratrix, nec litteratoria quemadmodum oratoria, uerũ in rhetorice non fit. Ne pugnemus igitur, cum præſertim plurimis alioquin græcis ſit utendum. Nã certe et philoſophos, & muſicos, & geometras dicam, nec uim afferam nominibus his, indecora in latinum ſermonem mutatione. Deniq; cum. M. Tullius etiam ipſis librorũ, quos hac de re primum ſcripſerat, titulis græco nomine utatur, profecto non eſt uerendum, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis ſuæ credidiſſe. Igitur rhetorice (iam enim ſine metu cauillationis utemur hac appellatione) ſic, ut opinor, optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ diſciplina percipi debet, ea eſt bene dicendi ſcientia. Artifex ẽ, qui pcepit hanc artem, id eſt orator, cuius ẽ ſumma bene dicere, opus, quod efficitur ab artifice, id eſt bona oratio. Hæc omnia rurſus diducuntur in ſpecies. Sed illa ſequentia ſuo loco. Nunc quæ de prima parte tractanda ſunt, ordiar.

Quid ſit rhetorice, & quis eius finis.

ANTE omnia quid ſit rhetorice, quæ finitur quidem uarie, ſed quæſtiõem habet duplicem, aut enim de qualitate ipſius rei, aut de comprehenſione uerborum diſſenſio ẽ. Prima, atq; præcipua opinionum circa hoc differẽtia, quod alij malos quoq; uiros poſſe oratores dici putãt, alij, quoꝝ nos ſentẽtiæ accedimus, nomen hoc artẽq;, de quã loquimur, bonis demũ tribui uolunt. Eorum autem, qui dicendi facultatem à maiore, ac magis

expetenda uitæ laude ſecernunt quidã rhetoricen uim tantum, quidam ſcientiam, ſed non uirtutem, quidam uſum, quidam artem quidem, ſed à ſcientia, & uirtute diſiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis id eſt κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in perſuadendo, aut in dicendo apposite ad perſuadendũ poſitum orandi munus ſunt arbitrati, id enim fieri poteſt ab eo quoque, qui uir bonus non ſit. Eſt igitur frequentiſſimus finis rhetoricen eſſe uim perſuadendi, quod ego uim appello, plerique poteſtatem, nonnulli facultatem uocant, quæ res ne quid afferat ambiguitatis uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Iſocrate (ſi tamen re uera ars, quæ circunfertur, eius eſt) duxit. Qui cum longe ſit à uoluntate infamantium officia oratoris, finem artis temere comprehendit, dicens eſſe rhetoricen perſuadendi opificem, id eſt πειθοῦς δημιουργόν. Neque enim mihi permiſerim eadem uti declaratione, qua Ennius. M. Cæthegum ſuadem medullam uocat. Apud Platonem quoq; Gorgias in libro qui nomine eius inſcriptus eſt, idem ferè dicit, ſed hanc Plato illius opiniõem uult accipi non ſuam. Cicero pluribus locis ſcripſit officium oratoris eſſe dicere apposite ad perſuadendum. In rhetoricis etiam, quos ſine dubio ipſe non probat, finem facit perſuadere. Verum, & pecunia perſuadet, & gratia, & authoritas dicentis, & dignitas, poſtremo aſpectus etiã ipſe ſine uoce, quo uel recordatio meritorum cuiuſq;, uel facies aliqua miſerabilis, uel formæ pulchritudo ſententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cum ſciſſa ueſte cicatrices, quas is pro patria pecto-

Digitized by Google

re aduerſo ſuſcepiſſet, oſtendit, nō orationis habuit fiduciam, ſed oculis populi Ro. uim attulit, quem illo ipſo aſpectu maxime motum in hoc, ut abſolueret reum, creditum eſt. Seruium quidem Galbam miſeratione ſola, qua non ſuos modo liberos paruulos in concione produxerat. Sed Galli etiam Sulpitij filium ſuis ipſe manibus circuntulerat, elapſum eſſe, cum aliorum monimentis, tum Catonis oratione teſtatum eſt. Et Phrynē non hyperidis actione, quanquam admirabili, ſed conſpectu corporis, quod illa ſpecioſiſſimum alioquin, deducta nudauerat tunica, putāt periculo liberatā. Quæ ſi omnia perſuadent, nōn eſt hic, de quo locuti ſumus, idoneus finis. Ideoq; diligentiores ſunt uiſi ſibi, qui cum de rhetorice idem ſentirent, exiſtimarunt eam uim dicendo perſuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo ſupra diximus, libro, uelut coactus à Socrate facit, à quo non diſſentit Theodectes, ſiue ipſius id opus eſt, quod de rhetorice, nomine eius inſcribitur, ſiue, ut creditum eſt, Ariſtotelis, in quo eſt finem eſſe rhetorices, ducere homines dicendo in id, quod actor uelit. Sed ne hic quidem ſatis eſt comprehenſum. perſuadent enim dicēdo, uel ducunt in id, quod uolunt, alij quoq; ut meretrices, adulatores, corruptores. At contra non pſuadet ſemper orator, ut interim non ſit proprius hic finis eius, interim ſit communis cum ijs, q ab oratore procul abſūt. At qui non multum ab hoc fine abeſt Apollodorus, dicens iudicialis orationis primum, & ſuper omnia eſſe perſuadere iudici, et ſententiam eius ducere in id, quod uelit. Nam & ipſe oratorem fortunæ ſubijcit, ut ſi non perſuaſerit, nomen ſuum retinere non poſſit. Quidam

receſſerunt

receſſerunt ab euentu, ſicut Ariſtoteles, qui dicit, rhetorice eſt uis inueniendi omnia in oratione perſuaſibilia. Qui finis & illud uitium, de quo ſupra diximus, habet, & inſuper quod nihil niſi inuentionem complectitur, quæ ſine elocutione non eſt oratio. Hermagoræ, q finem eius eſſe ait, perſuaſibiliter dicere, & alijs, qui eandem ſententiam, non iiſdem tantum uerbis explicant, ac finem eſſe demonſtrant, dicere quæ oporteat, omnia ad perſuadendum, ſatis reſponſum eſt, cum perſuadere nõ tantum oratoris eſſe conuicimus. Addita ſunt his alia uarie. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modo uerſari rhetoricen putauerũt, quorũ uerius utrũ ſit in eo loco, qui huius quæſtionis proprius eſt, dicam. Omnia ſubiecisse oratori uidetur Ariſtoteles, cum dixit uim eſſe dicendi, quid in quaq; re poſſit eſſe perſuaſibile. Et Patrocles, qui non quidem adijcit in quaque re ſed nihil excipiẽdo idem oſtendit. uim enim uocat inueniendi, quod ſit in oratione perſuaſibile, qui fines et ipſi ſolam complectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens Theodorus uim putat inueniendi, & eloquendi cũ ornatu credibilia in omni oratione, ſed cum eodem modo credibilia, quo perſuaſibilia etiam non orator inueniat, adijciendo in omni oratione, magis quàm ſuperiores concedit ſcelera quoque ſuadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem ſuadẽdi ſe artificẽ in iudicijs, & alijs cœtibus eſſe ait. De iuſtis quoque et iniuſtis tractare, cui Socrates perſuadendi non docendi concedit facultatẽ. Qui uero non omnia ſubijciebant oratori ſolicitius, ac uerboſius, ut neceſſe erat, adhibuerunt diſcrimina, quorum fuit Ariſton Critolai peripatetici di

Digitized by Google

ſcipulus, cuius hic finis eſt, ſcientia uidendi, & agendi in quæſtionibus ciuilibus per orationem popularis perſuaſionis. hic ſcientiã, qua peripateticus eſt, non ut ſtoici uirtutis loco ponit; popularem autem comprehendendo tantum perſuaſionem, etiam cotumelioſus eſt aduerſus artem orandi, quam nihil putat doctis perſuaſurã. Illud de omnibus, qui circa ciuiles demum queſtiones oratorem iudicant uerſari, dictum ſit, excludi ab ijs plurima oratoris officia, illam certe laudatiuam totam, q̃ eſt rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidem eſſe eã, ſed non uirtutem putauerunt. Ita enim dicit. ut ipſis eorũ uerbis utar, qui hoc ex græco tranſtulerunt, ars inuentrix, & iudicatrix, & enunciatrix decenti ornatu ſecũdum inuentionem eius, quod in quoq; poteſt ſumi perſuaſibile in materia ciuili. Itemq; Cornelius Celſus, qui finem rhetorices, ait dicere perſuaſibiliter in dubia, & ciuili materia. quibus ſunt non diſſimiles, qui ab alijs traduntur, qualis eſt, & ille uis uidendi, & eloquendi de rebus ciuilibus ſubiectis ſibi cum quadam perſuaſione, & quodam corporis habitu, & eorum, quæ dicet, pronunciatione. Mille alia, ſed aut eadem, aut ex iiſdẽ compoſita, quibus item cum de materia rhetorices dicẽdum erit, reſpondebimus. Quidam eam neq; uim, neq; ſcientiam, neq; artem putauerunt. Sed Critolaus uſum dicendi. nam hoc τριβὴ ſignificat. Athenæus fallendi artem. pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperite excerpta legere contenti, neq; hoc totum, nec alia eius uolumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt, creduntq; eum in hac eſſe opinione,

ut rhetoricen non artem, ſed peritiam quandam gra-
tiæ, ac uoluptatis exiſtimet, & alio loco ciuilitatis par
ticulæ ſimulachrum, & quartam partem adulatiōis,
quod duas partes ciuilitatis corpori aſſignet, medici=
nam, et quam interpretantur exercitatricem, duas ani
mo, legalem, atq; iuſtitiam, adulationem autem medi-
cinæ uocet, cocorum artificium, & exercitatricis man
gonum, qui colorem fuco, & uerum robur inani ſagi-
na mentiātur, legalis cauillatricem, iuſtitiæ rhetoricen.
Quæ omnia ſunt quidem ſcripta in hoc libro. dictaq; à
Socrate, cuius perſona uidetur Plato ſignificare, q̃d ſen-
tiat. Sed alij ſunt eius ſermones ad coarguendos, qui cō
tra diſputant cōpoſiti, quos ἐλεγκτικοὺς uocant, alij
ad præcipiēdum qui δογματικοὶ appellantur. Socra
tes autem, ſeu Plato, eam quidem, quæ tum exerceba-
tur, rhetoricen talem putauit, nam & dicit his uerbis
τοῦτον τὸν τρόπον ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε, nō au
tem ueram, & honeſtam intelligit. Itaq; diſputatio il-
la contra Gorgiam ita clauditur οὐκοῦν ἀνάγκη ῥη=
τορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι
δίκαια πράσσειν, ad quod ille quidem conticeſcit,
ſed ſermonem ſuſcipit Polus iuuenili calore inconſyde-
ratior, contra quem illa de ſimulachro, & adulatio
ne dicuntur. Tum Calicles adhuc concitatior, qui
tamen ad hāc producitur clauſulam τὸν μέλλοντα
ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶ-
ναι ἐπιστήμονα τῶν δικαίων, ut appareat Platoni
nō rhetoricen uideri malū, ſed eā uerā niſi iuſto, et bo-
no nō ꝯtingere. Adhuc aūt in Phedro manifeſtius facit
hanc artem conſumari citra iuſtitiæ quoque ſcientiam

Digitized by Google

non poſſe, cui opinioni nos quoq; accedimus. an aliter defenſionem Socratis, & eorum, qui pro patria ceciderant, laudem ſcripſiſſet? quæ certe ſunt oratoris opera, ſed in illud hominum genus, quod facultate dicēdi male utebatur, inuectus eſt. Nam & Socrates inhoneſtam ſibi credidit orationem, quā ei Lyſias reo compoſuerat, & tum maxime ſcribere litigatoribus, quæ illi pro ſe ipſi dicerent erat moris, atq; ita iuri, quo non licebat pro altero agere fraus adhibebatur. Doctoresq; eius artis parum idonei Platoni uidebantur, qui rhetoricen à iuſtitia ſepararent, & ueris credibilia præferrent. nam id quoq; dicit in phædro. Conſenſiſſe autem illis ſuperioribus uideri poteſt etiam Cornelius Celſus, cuius hæc uerba ſunt. Orator ſimile tantum ueri petit. Deinde paulo poſt. Non enim bona conſcientia, ſed uictoria litigantis eſt præmium. Quæ ſi uera eſſent peſſimorum hominū foret hæc tam pernicioſa nocentiſſimis moribus dare inſtrumenta, & nequitiam præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis ſuæ uiderint. Nos autem ingreſſi formare optimum oratorem, quem in primis eſſe bonum uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius ſentiunt, reuertamur Rhetoricen autem quidam eandē ciuilitatem eſſe iudicauerunt. Cicero ſcientiæ ciuilis partem uocat. ciuilis autem ſcientia idē, quod ſapientia eſt, quidam etiam philoſophiæ, quorum eſt Iſocrates. Huic ſubſtantiæ maxime conueniet finitio, rhetoricen eſſe bene dicendi ſcientiam. nam & orationis omnes uirtutes ſemel complectitur, & protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere nō poſſit niſi bonus. Idem ualet Chryſippi finis ille, ductus à Cleante, ſcientia recte dicen-

di. Sunt plures eiuſdem, ſed ad alias quæſtiones magis pertinent. Idem ſentiret finis hoc modo comprehenſus, perſuadere quod oporteat, niſi quod artem ad exitum alligat. At bene Areus dicere ſecundum uirtutem orationis. Excludunt à rhetorice malos, & illi qui ſcientiam ciuilium officiorum eam putauerunt, ſi ſcientiā uirtutem iudicant, ſed anguſte intraq; ciuiles quæſtiōes coercent. Albutius non obſcurus profeſſor, atq; author ſcientiam bene dicendi eſſe conſentit, ſed exceptionibus peccat, adijciendo circa ciuiles quæſtiones, & credibiliter, quarum iam utriq; reſponſum eſt. Probabilis & illi uoluntatis, qui recte ſentire, & dicere rhetorices putauerunt. Hi ſunt ferè fines maxime illuſtres, & de quibus præcipue diſputatur. Nam omnes quidem perſequi, neque attinet, neque poſſum, cum prauum quoddam, ut arbitror, ſtudium circa ſcriptores artium extiterit, nihil eiſdem uerbis, quæ prior aliquis occupaſſet finiendo, q̄ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utiq; quæ īuenero, ſed quæ placebunt, ſicut hoc rhetoricen eē bene dicendi ſcientiam, cum reperto quod eſt optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, ſimul manifeſtum ē illud quoq; quem finem, uel quid ſummum, & ultimum habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam ſi eſt ipſa bene dicēdi ſcientia, finis eius & ſummum eſt bene dicere.

An utilis.

SEQVITVR quæſtio an utilis rhetorice, nam quidā uehementer in eam inuehi ſolent, & quod ſit indigniſſimum in accuſationem orationis utuntur oran-

Digitized by Google

dĩ uiribus, eloquẽtiam eſſe, quæ pœnis eripiat ſceleſtos, cuius fraude damnentur interim boni, conſilia ducantur in peius, nec ſeditiones modo turbæq; populares, ſed bella etiam inexpugnabilia excitẽtur, cuius deniq; tum maximus ſit uſus, cum pro falſis cõtra ueritatem ualet. Nam et Socrati obijciunt comici, docere eum quomodo peiorem cauſam meliorem faciat, & contra Tyſiam, et Gorgiam ſimilia dicit polliceri Plato. Et his adijciunt exempla græcorũ, Romanorumq;, & enumerant qui pernicioſa non ſingulis tantum, ſed rebus etiã publicis uſi eloquentia turbauerunt ciuitatum ſtatus, uel euerterunt, eoq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulſam, & Athenis quoq;, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut, reciſam orandi poteſtatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magiſtratus, nec medicina, nec deniq; ipſa ſapientia. Nam & dux Flaminius, et Gracchi, Saturnini, Glauciæ magiſtratus, & in medicis uenena, et in ijs, qui philoſophorum nomine male utuntur, grauiſſima nonnunquã flagitia deprehenſa ſunt. cibos aſpernemur, attulerunt ſæpe ualetudinis cauſas, nunquam tecta ſubeamus, ſuper habitantes aliqñ procumbunt, non fabricetur militi gladius, poteſt uti eodẽ ferro latro, quis neſcit ignes, aquas, ſine quibus nulla ſit uita, & ne terrenis immorer, ſolem, lunamq; præcipua ſyderũ aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem Cæcus ille Appius dicendi uiribus diremiſſe? Aut non diuina M. Tullij eloquentia, & ↄtra leges agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam, et ſupplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit?

Digitized by Google

Num perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus laudem uita potiorē eſſe perſuadet? Nec uero Lacedæmonij, atq; Athenienſes magis mouerint, quàm populus Romanus, apud quem ſumma ſemper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuiſſe, ut uaga illa multitudo coiret in populos, niſi docta uoce commota, nec legum repertores ſine ſumma ui orandi conſecutos, ut ſe ipſi homines ad ſeruitutem iuris aſtringerent. Quin ipſa uitæ præcepta etiã ſi natura ſunt honeſta, plus tamen ad formandas mẽtes ualent, quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam ſi in utranq; partem ualẽt arma facundiæ, non tamen eſt æquum id haberi malũ, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forſitan quærãtur, qui ſummam rhetorices ad perſuadendi uim retulerunt. Si uero eſt bene dicendi ſciẽtia, quem nos finem ſequimur, ut ſit orator in primis uir bonus, utilem certe eſſe eam cõfitendum eſt. Et hercle deus ille princeps parens rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominẽ ſeparauit à cæteris (quæ quidem mortalia eſſent) animalibus, q̃ dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præſtantiora in illis mutis uidemus, eodẽ minus ægere acquiſitæ opis extrinſecus. Nam & ingredi citius, & paſci, et tranare aquas citra docentẽ natura ipſa ſciũt. Et pleraq; ↄtra frigus ex ſuo corpore ueſtiuntur, & arma ijs ingenita quædã, & ex obuio ferè uictus, circa q̃ oĩa multus hoĩbus labor eſt. Rõnem igitur nobis præcipuã dedit, eiuſq; nos ſocios eſſe cũ dijs ĩmortalibus uo-

Digitized by Google

luit. Sed ipſa rõneq; nos tam iuuaret, neq; tam eſſet in nobis manifeſta, niſi q̃ ꝓcepiſſemus mente, promere ẽt loquendo poſſemus, qđ magis deeſſe cæteris aĩaibus, q̃ intellectum, & cogitationem quãdam uidemus. nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hyemem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia ſunt cerarum, ac mellis, efficere, nonnullius fortaſſe rationis eſt, ſed quia carent ſermone, quæ id faciunt, muta, atq; irrationabilia uocantur. Deniq; homines, qbus negata uox eſt, quantulum adiuuat animus ille cœleſtis? Quare ſi nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu, ac labore ducamus? aut in quo malimus præſtare hominibus, q̃ quo ipſi homines cæteris animalibus præſtant? Eo quidem magis, quod nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeo manifeſtum erit, ſi cogitauerimus unde et quouſq; iam prouecta ſit orãdi facultas, et adhuc augeri poteſt. Nam ut omittam defendere amicos, regere conſilijs ſenatum, populum, exercitum, in quæ uult ducere, q̃ ſit utile, conueniatq; bono uiro, non ne pulchrum uel hoc ipſum eſt ex communi intellectu, uerbiſq;, quibus utantur omnes, tantũ aſſequi laudis, et gloriæ, ut nõ loqui, et orare, ſed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare uidearis.

An ars.

FINIS non erit, ſi ex patiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Tranſeamus igitur ad eam quæſtiõem, quæ ſequitur, an rhetorice ars ſit. Quod qui

Digitized by Google

dem adeo ex ijs, qui præcepta dicendi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipſis librorum titulis teſtatum ſit, ſcriptos eſſe de arte rhetorica. Cicero uero etiã eam, quæ rhetorice uocetur, eſſe artificioſam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantum uindicauerunt, ut ſtudijs aliquid ſuis præſtitiſſe uideantur. Sed cum ijs philoſophi, et ſtoici, et peripatetici pleriq; conſentiunt. At me dubitaſſe confiteor, an hanc partem quæſtionis tractãdam putarem. Nam quis eſt adeo non ab eruditiõe modo, ſed à ſenſu remotus hominis, ut fabricandi quidem, et texendi et è luto uaſa ducendi artem putet? rhetoricen autem maximum, ac pulcherrimum, ut ſupra diximus, opus in tam ſublime faſtigium exiſtimet ſine arte ueniſſe? Equidem illos, qui contra diſputauerunt, nõ tam id ſenſiſſe, quod dicerent, q̃ exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluiſſe, ſicut Polycratem, cũ Buſirim laudaret, et Clytemneſtram, q̃q; is, quod his diſſimile non eſſet, compoſuiſſe orationem, quæ eſt habita contra Socratem, dicitur. quidam naturalem eſſe rhetoricen uolunt, & tamen adiuuari exercitatiõe nõ diffitentur, ut in libris Ciceronis de oratore dicit Antonius, obſeruationem quandam eſſe non artem. Quod nõ ideo ut pro uero accipiamus eſt poſitum, ſed ut Antonij perſona ſeruetur, qui diſſimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuiſſe Lyſias uidetur, cuius ſententiæ talis defenſio eſt, quod indocti, & barbari, & ſerui pro ſe cum loquuntur, aliquid dicant ſimile princicipio, narrent, probent, refutent, et q̃d uim habeat epilogi, deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillatiões, nihil quod ex arte fiat, ante artem fuiſſe. atq;

dixiſſe homines pro ſe, & in alios ſemper, doctores artis ſerò & circa Thyſiam, & Coraca primum repertos, orationem igitur ante artem fuiſſe, eoque artem non eſſe. Nos porrò qñ cœperit huius rei doctrina non laboramus, quanq̃ apud Homerum et præceptorem Phœnicem tum agendi, tum etiã eloquendi, et oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, et certamina quoq; propoſita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus, quin in cælatura clypei Achillis, & lites ſunt, & actores. Illud .n. admonere ſatis eſt, omnia, quæ ars conſumauerit, à natura initia duxiſſe, aut tollatur medicina, quæ ex obſeruatione ſalubrium, atq; his ɔtrariorum reperta eſt, &, ut quibuſdam placet, tota conſtat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliquis ante q̃ hæc ars eſſet, et febrem quiete, & abſtinentia, non q̃a rationem uidebat, ſed quia id ualetudo ipſa coegerat, mitigauit. Nec fabrica ſit ars, caſas .n. primi illi ſine arte fecerunt. Nec muſica cantatur, ac ſaltatur per omnes gẽtes aliquo modo, Ita ſi rhetorice uocari debet ſermo quicunq;, fuiſſe eam ante q̃ eſſet ars, confitebor. Si uero non quiſquis loquitur orator eſt, & tum non tanq̃ oratores loquebantur, neceſſe eſt oratorem factum arte, nec ante artem fuiſſe fateãtur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicunt non eſſe artis id, quod faciant, qui nõ didicerint, dicere aũt homines, et qui non didicerint. Ad cuius rei confirmationem afferunt Demadẽ remigem, & Æſchinem Hypocriten, oratores fuiſſe falsò. Nam neq; orator eſſe qui non didicit põt, & hos ſerò potius, q̃ nunq̃ didiciſſe quis dixerit? q̃q̃ Aeſchines ab initio ſit uerſatus in litteris, quas pater eius ẽt docebat. Demadem neq;

non didiciſſe certum ſit, & continua dicendi exercitatione potuerit tm̃ quantuſcunq; poſtea fuit, feciſſe. nam id potentiſſimum dicendi genus eſt, ſed & præſtantiorem, ſi didiciſſet, futurum fuiſſe dicere licebit. Neq;.n. oratiões ſcribere eſt auſus, ut eum multũ ualuiſſe indicendo ſciamus. Ariſtoteles, ut ſolet, quærendi gratia quædam ſubtilitatis ſuæ argumenta excogitauit in Gryllo, ſed idem & de arte rhetorica tres libros ſcripſit, & in eorũ primo non artẽ ſolũ eã fatetur, ſed ei particulã ciuilitatis, ſicut dialecticis aſſignat. Multa Critolaus ꝯtra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon qdẽ detraxit ſibi inſcriptione ipſa fidem, qua rhetorices accuſationẽ profeſſus eſt. Nã de Epicuro q̃ diſciplinas oẽs fugit, nihil miror. Hi cõplura dicunt, ſed ex paucis locis ducta. Itaq; potentiſſimus eorꝫ breuiter occurrã, ne in infinitũ quæſtio euadat. Prima his argumẽtatio ex materia eſt. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod eſt uerũ, rhetorices nullam eſſe propriã, quod eſſe falſum in ſequentibus probabo. Altera eſt calumnia, nullã artem falſis aſſentire opinionibus, q̃a cõſtitui ſine præceptione non poſſit, quæ ſemper uera ſit, rhetoricen aſſentiri falſis, nõ eſſe igitur artem. Ego rhetoricen nonnunq̃ dicere falſa pro ueris confitebor. Sed nõ ideo in falſa quoq; eſſe opinione concedam, quia longe diuerſum eſt ſibi ipſi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nam & imperator falſis utitur ſæpe, ut Hannibal, cũ incluſus à Fabio ſarmentis circum cornua boum deligatis incenſiſq; per noctẽ in aduerſos montes agens armenta, ſpẽm hoſti abeuntis exercitus dedit, ſed illum fefellit, ipſe quid uerum eſſet non ignorauit. Nec uero Theopompus lacedæmo-

nius, cum permutato cum uxore habitu è cuſtodia ut mulier euaſit, falſam de ſe opinionem habuit, ſed cuſtodibus præbuit. Item orator cũ falſo utitur pro uero ſcit eſſe falſum, eoq́; ſe pro uero uti, non ergo falſam ipſe habet opinionem ſed fallit alium, nec Cicero cum ſe tenebras offudiſſe iudicibus in cauſa Cluentij gloriatus eſt, nihil ipſe uidit. Et pictor cum ui artis ſuæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædã receſſiſſe credamus, ipſe ea plana eſſe non neſcit. Aiunt etiam omnes artes habere finem aliquem propoſitum ad quẽ tendant, hunc modo nullum eſſe in rhetorice, modo nõ præſtari eum, qui promittatur, mentiũtur. Nos enim eſſe finem iam oſtendimus, & quis eſſet diximus, præſtabit hunc ſemper orator, ſemper. n. bene dicet. Firmum autem hoc, quod opponitur aduerſus eos fortaſſe ſit, qui perſuadere finẽ putauerunt. Noſter orator, arsq́; à nobis finita non ſunt poſita in euẽtu. Tendit quidem ad uictoriam qui dicit, ſed cum bene dixit, etiam ſi non uincat, id, quod arte cõtinetur, effecit. Nam & gubernator uult ſalua naue in portum peruenire, ſi tamen tempeſtate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator, dicetq́; notum illud, dũ clauum rectum teneam. Et medicus ſanitatem ægri petit, ſi tamen aut ualetudinis ui, aut intẽperantia ægri, alió ue quo caſu ſumma non contigit, dum ipſe omnia ſecundum ratiõem fecerit, medicinæ fine non excidet. Ita oratori bene dixiſſe finis eſt. Nam eſt ars ea (ut poſt paulum clarius oſtendemus) in actu poſita non in effectu. Ita falſum erit illud quoq́;, quod dicitur, artes ſcire quando ſint finem conſecutæ, rhetoricen neſcire, nam ſe quiſq́; bene dicere intelligit. Vti etiam uitijs rhetoricen

Digitized by Google

quod ars nulla faciat, criminantur, quia & falſum dicat, & affectus moueat, quorum neutrum eſt turpe, cũ ex bona ratione proficiſcitur, ideoq; nec uitium. Nã & mendacium dicere etiam ſapienti aliquando cõceſſum eſt, & affectus, ſi aliter ad æquitatem perduci iudex nõ poterit, neceſſario mouebit orator. Imperiti enim iudicant, & q frequẽter in hoc ipſum fallendi ſint, ne errẽt. Nam ſi mihi ſapientes iudices dentur, ſapientium cõciones, atq; omne cõſilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præſumpta falſiq; teſtes, per quã ſit exiguus eloquentiæ locus, & propè in ſola delectatiõe ponatur. Sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandum eſt, & adhibenda quæ proſunt, nec.n q recta uia depulſus eſt, reduci ad eam niſi alio flexu põt. Plurima uero ex eo ↄtra rhetoricen cauillatio eſt, qđ ex utraq; cãæ parte dicatur. Inde hæc, nullã eſſe artem ↄtrariã ſibi, rhetoricã eſſe ↄtrariã ſibi, nullã artẽ deſtruere, qđ effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item aut dicenda eã docere, aut non dicenda ita, uel per hoc non eſſe artem, quod nõ dicenda præcipiat, uel per hoc, quod cum dicenda præceperit, etiam cõtraria his doceat. Quæ omnia apparet de ea rhetorice dici, quæ ſit à bono uiro, atq; ab ipſa uirtute ſeiuncta, alioquin ubi iniuſta cauſa eſt, ibi rhetorice non eſt, adeo ut uix admirabili quodam caſu poſſit accidere, ut ex utraq; parte orator ideſt uir bonus dicat. Tamen quoniam hoc quoq; in rerum naturã cadit, ut duos ſapientes aliquando iuſtæ cauſæ in diuerſum trahant, quando etiam pugnaturos eos inter ſe, ſi ratio ita duxerit, credunt, reſpondebo propoſitis, atq; ita qdem,

Digitized by Google

ut appareat hæc aduerſus eos quoq; fruſtra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non eſt contraria ſibi, cauſa enim cum cauſa, non illa ſecum ipſa componitur. Nec, ſi pugnent inter ſe, qui idem didicerunt, iccirco ars, quæ utriq; tradita eſt, non erit, alioquin nec armorum, quia ſæpe gladiatores ſub eodem magiſtro eruditi inter ſe componuntur, nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator eſt gubernatori aduerſus. Nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. Item non euertit opus rhetorice, quod efficit, nec enim poſitum à ſe argumentum ſoluit orator, ſed ne rhetorice quidem, quia apud eos, qui in pſuadendo finem putant, aut ſiquis, ut dixi, caſus duos inter ſe bonos uiros compoſuerit, ueriſimilia quærũtur. Non autem, ſiquid eſt altero credibilius, id ei cõtrariũ eſt, quod fuit credibile, nam ut candido candidius, & dulci dulcius non eſt aduerſum, ita nec probabili probabilius. Neq; præcipit unquam non dicenda, nec dicẽdis contraria, ſed quæ in quaq; cauſa dicenda ſunt. Nõ ſemper autem etiam ſi frequentiſſime tuenda erit ueritas, ſed aliquando exigit communis utilitas, ut etiã falſa defendat. Ponuntur hæ quoq; in ſecundo Ciceronis de oratore libro contradictiones, artem earum rerum eẽ, quæ ſciantur, oratoris omnem actionem opinione non ſcientia cõtineri, quia & apud eos dicat, qui neſciãt, & ipſe dicat aliquando quæ neſciat. Ex his alterum id eſt an ſciat iudex, de quo dicatur nihil ad oratoris artem, alteri reſpondendum. Ars earum rerum eſt, que ſciũtur, rhetorice ars eſt bene dicendi, bene autem dicere ſit orator. Sed neſcit an uerum ſit, quod dicit, ne ij quidem, qui

ignem, aut aquã, aut quatuor elementa, aut corpora inſecabilia eſſe, ex qbus res omnes initium duxerũt, tradunt, nec q interualla ſyderũ, & menſuras ſolis, ac terræ colligunt, diſciplinam tñ ſuam artem uocant. Quod ſi ratio efficit, ut hæc nõ opinari, ſed pp uim probationũ ſcire uideantur, eadem ratio idem præſtare oratori põt, ſed an cã uera ſit, neſcit. Ne medicus quidẽ an dolorẽ capitis habeat, qui hoc ſe pati dicet, curabit tñ tãquam id uerum ſit, & erit ars medicina. Quid quod rhetorice, non utiq; propoſitum habet ſemper uera dicendi, ſed ſemper ueriſimilia, ſcit aũt eſſe ueriſimilia, q̃ dicit. Adijciunt ijs, qui contra ſentiunt, quod ſæpe quæ in alijs litibus impugnarunt actores cauſarum, eadem in alijs defendant, quod non artis, ſed hominis eſt uitiũ. Hæc ſunt præcipua, quæ contra rhetoricen dicantur, alia et minora, & tñ ex his fontibus deriuata. Confirmatur aũt eã eſſe artẽ breuiter. Nã ſiue, ut Cleantes uoluit, ars eſt poteſtas, uiam, atq; ordinem efficiens, eſſe certã uiã, atq; ordinẽ in bene dicẽdo nemo dubitauerit, ſiue ille ab oĩbus ferè approbatus finis obſeruatur, artẽ conſtare ex p̃ceptionibus conſentientibus, & coexercitatis ad finẽ utilẽ uitæ, iã oſtendimus nihil nõ horũ in rhetorice ineſſe. Quid? qđ et inſpectione, et exercitatione, ut artes cæteræ conſtat, nec põt ars non eſſe. ſi eſt ars dialectice, qđ ferè ↄſtat, cũ ab ea ſpecie magis q̃ genere differat. Sed nec illa omittenda ſunt, qua in re alius ſe inartificialiter. alius artificialiter gerat in ea eẽ artẽ, & in eo qđ qui didicerit melius faciat, quàm qui non didicerit eſſe artẽ. At qui non ſolũ doctus indoctum, ſed etiã doctior doctum in rhetorices opere ſuperabit, nec eſſent eius aliter tam

Digitized by Google

multa præcepta, tamq; magni, qui docerent, idq; cum omnibus confitendum eſt, tum nobis præcipue, qui rationem dicendi à bono uiro non ſeparamus.

Generalis diuiſio artium, & ex qbus ſit rhetorica.

CVM *ſint autem artium aliæ poſitæ in inſpectiōe ideſt cognitione, & æſtimatione rerum, qualis ē aſtrologia, nullum exigens actum, ſed ipſo rei, cuius ſtudiū habet, intellectu contenta, quæ* θεωρηκὴ *uocatur, aliæ in agendo, quarum in hoc finis eſt, & ipſo actu perficiuntur, nihilq; poſt actum operis relinquunt, quæ practice dicitur, qualis ſaltatio eſt, aliæ in effectu, quæ operis, quod oculis ſubijciuntur, conſumationem nō finem accipiunt, quam poeticen appellamus, qualis eſt pictura, ferè iudicandum eſt rhetoricen in actu cōſiſtere. Hoc enim, quod eſt officij ſui, perficit, atq; ita ab omnibus dictum eſt. Mihi autem uidetur etiam ex illis cæteris artibus multum aſſumere. nam & poteſt aliquādo ipſa res per ſe inſpectione eſſe contenta. Erit. n. rhetorice in oratore etiam tacente, & ſi deſierit agere, uel propoſito, uel aliquo caſu impeditus, non magis deſinet eſſe orator, q̄ medicus, qui curandi fecerit finem. Nam eſt aliquis, ac neſcio, an maximus etiam ex ſecretis ſtudijs fructus, ac tum pura uoluptas litterarum cum ab actu, ideſt opere receſſerunt, & contemplatione ſui fruuntur. Sed effectiue quoq; aliquid ſimile ſcriptis orationibus, uel hiſtorijs, quod ipſum opus in parte oratoria merito ponimus, conſequetur. Si tamen una ex tribus artibus habenda ſit, quia maximus eius uſus actu continetur, atq; eſt in eo*

in eo frequẽtiſſima, dicatur actiua, uel adminiſtratiua. nam & hoc eiuſdem rei nomen eſt.

Vtrum plus conferat eloquentię an ars, an natura.

SCIO quæri etiam naturá ne plus ad eloquentiã conferat, an doctrina, quod ad propoſitum quidem noſtri operis nihil pertinet. Neq; enim conſumatus orator niſi ex utroque fieri poteſt, plurimum tamen referre arbitror, quàm eſſe quæſtionem in hoc loco uelimus. Nã ſi parti utrilibet omnino alterem detrahas, natura etiã ſine doctrina multum ualebit, doctrina nulla eſſe ſine natura poterit. Sin ex pari coeant, in mediocribus quidem utriſq; maius adhuc naturæ credam eſſe momentũ. conſumatos autem plus doctrinæ debere, quàm naturæ putabo. Sicut terræ nullam fertilitatem habenti nihil optimus agricola profuerit, è terra uberi utile aliquid etiã nullo colente naſcetur. at in ſolo fœcundo plus cultor, quàm ipſa per ſe bonitas ſoli efficiet. Et ſi Praxiteles ſignum aliquod ex molari lapide conatus eſſet exculpere, parium marmor mallem rudæ. At ſi illud idem artifex expoliſſet, plus in manibus fuiſſet, quàm in marmore. Deniq; natura materia, ars doctrinæ eſt. Hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars ſine materia, materiæ etiã ſine arte pretium eſt. Ars ſumma, materia optima melior eſt.

An uirtus ſit rhetorica.

ILLA quæſtio eſt maior ex medijs artibus, q̃ neq; laudari per ſe, nec uituperari poſſunt, ſed utiles, aut ſecus ſecundum mores utentium fiunt, habenda ſit rhetori

Digitized by Google

ce, an ſit, ut compluribus etiam philoſophorum placet, uirtus. Equidem illud, quod in ſtudijs dicendi pleriq; exercuerũt, & exercent, aut nullam artem, quæ ἀτεχνία nominatur, puto. multos enim uideo ſine ratione. ſine litteris, qua uel impudentia, uel fames duxit ruẽtes, aut malam quaſi artẽ, quam κακοτεχνίαν dicimus. nam & fuiſſe multos, & eſſe nonnullos exiſtimo, qui facultatem dicendi ad hominum perniciem conuerterũt. ματαιοτεχνία quoque eſt quædam, id eſt ſuperuacua artis imitatio, quæ nihil ſanè nec boni, nec mali habeat, ſed uanum laborem qualis illius fuit, qui grana ciceris ex ſpatio diſtante miſſa in acum continue, & ſine fruſtratione inſerebat, quem cum ſpectaſſet Alexãder, donaſſe dicitur eiuſdem leguminis modio. Quod quidẽ præmium fuit illo opere digniſſimum. His ego comparandos exiſtimo, qui in declamationibus, quas eſſe ueritati diſſimillimas uolunt, ætatem multo ſtudio, ac labore conſumunt. Verum hæc, quam inſtituere conamur, & cuius imaginem animo concepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; eſt uera rhetorice, uirtus erit, quod philoſophi quidem multis, & acutis concluſionibus colligunt. Mihi uero etiam planiore hac, proprieq; noſtra probatione uidetur eſſe perſpicuum. Ab his hæc dicuntur. Si conſonare ſibi in faciendis, ac non faciendis uirtutis eſt, quæ pars eius prudentia uocatur, eadem in dicẽdis, ac non dicendis erit. Et ſi uirtutes ſunt, ad quas nobis etiam ante quàm doceremur, initia quædam, ac ſemina ſunt conceſſa natura, ut ad iuſtitiam, cuius ruſticis quoq;, ac barbaris apparet aliqua imago, nos certe ſic eſſe ab initio formatos, ut poſſemus orare pro bonis, ẽt

ſi nõ perfectè, tamẽ ut ineſſent quædam, ut dixi, ſemina eius facultatis manifeſtum eſt. non eadem aũt his natura artibus ẽ, quæ à uirtute ſunt remotæ. Itaq; cũ duo ſint genera orationis, altera perpetua, quæ rhetorice dicitur, altera conciſa, quæ dialectice, quas quidem Zeno adeo coniunxit, ut hanc compreſſæ in pugnum manus, illã explicitæ diceret ſimilem, etiam diſputatrix uirtus erit. adeo de hac, quæ ſpecioſior, atq; apertior tanto eſt, nihil dubitabitur. Sed plenius hoc idem, atq; apertius intueri ex ipſis operibus uolo. Nam quid orator in laudãdo faciet, niſi honeſtorum, ac turpium peritus, aut in ſuadendo, niſi utilitate perſpecta, aut in iudicijs, ſi iuſtitiæ ſit ignarus? Quid non fortitudinem poſtulat res eadem? cum ſæpe contra turbulentas populi minas, ſæpe cum periculoſa potentium offenſa, nonnunquam, ut in iudicio miloniano, inter circunfuſa militum arma dicendum ſit, ut ſi uirtus non eſt, ne perfecta quidem eſſe poſſit oratio. Quod ſi ea in quoque animalium eſt uirtus, qua præſtat cætera, uel pleraque, ut in leone impetus, in equo uelocitas, hominem porrò ratione, atq; oratione excellere cæteris certum eſt, cur non tam in eloquentia, q̃ in ratione uirtutẽ eius eſſe credamus? recteq; hoc apud Cicerõem dixerit Craſſus. Eſt enim eloquentia una quædam de ſummis uirtutibus. Et ipſe Cicero ſua perſona, tum ad Brutum in epiſtolis, tum etiam in alijs locis uirtutem eam appellat. At procemium aliquando, ac narrationem dicit malus homo, & argumenta ſic, ut nihil ſit in his requirendum. Nam et latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, & tormẽta ſine gemitu feret malus ſeruus, tolerãtia tamẽ

Digitized by Google

doloris laude ſua non carebit, multa fiunt eadem, ſed aliter. Sufficiant igitur hæc, quia de utilitate ſupra tractauimus.

Quæ materia eius.

MATERIAM *rhetorices quidam dixerũt eſſe orationem, quam ſententiam ponit apud* Platonẽ Gorgias, *quæ ſi ita accipitur, ut ſermo quacunq; de re compoſitus, dicatur oratio, non materia, ſed opus eſt, ut ſtatuarij ſtatua.* Nam *& oratio efficitur arte, ſicut ſtatua.* Sin *hac appellatione uerba ipſa ſignificari putamus, nihil hæc ſine rerum ſubſtantia faciunt. quidam argumenta perſuaſibilia, quæ & ipſa in parte ſunt operis, & arte fiũt, & materia egent. quidam ciuiles quæſtiões, quorum opinio non qualitate, ſed modo errauit. eſt enim hæc materia rhetorices, ſed non ſola. quidam quia uirtus ſit rhetorice, materiam eius totam uitam uocãt. Alij, quia nõ omnium uirtutum materia ſit tota uita, ſed pleræq; earum uerſentur in partibus, ſicut iuſtitia, fortitudo, continentia proprijs officijs, & ſuo fine intelligũtur rhetoricen quoque dicunt in una aliqua parte ponẽdã, eiq; locum in ethice negocialem aſſignant, ideſt* πραγματικόν. E*go, nec id ſine authoribus, materiã eſſe rhetorices iudico, omnes res quæcunque ei ad dicẽdum ſubiectæ erunt.* Nam Socrates *apud* Platonem *dicere* Gorgiæ *uidetur, non in uerbis eſſe materiam, ſed in rebus.* Et *in phædro palàm non in iudicijs modo, & concionibus, ſed in rebus etiam priuatis, ac domeſticis rhetoricen eſſe demonſtrat. Quo manifeſtum eſt hanc opinionem ipſius* Platonis *fuiſſe.* Et Cicero *quodam loco*

materiam rhetorices uocat res, quæ ſubiectæ ſunt ei, Sed certas demum putat eſſe ſubiectas, alio uero de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur his quidem uerbis.

Quanquam uis oratoris, profeſſioq; ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere, ac polliceri uidetur, ut omni de re, quæcunq; ſit propoſita, ornate ab eo, copioſeq; dicatur. Atq; adhuc alibi, uero enim oratori, quæ ſunt in hominum uita, quandoquidem in ea uerſatur orator, atq; ea eſt ei ſubiecta materia, omnia quæſita, audita, lecta, diſputata, tractata, agitata eſſe debent. Hanc autem, quam nos materiam uocamus, ideſt res ſubiectas, quidam modo infinitam, modo non proprie rhetorices eſſe dixerunt, eamq; artem circuncurrentem uocauerunt, quod in omni materia diceret, cum quibus mihi minima pugna ē. Nam de omni materia dicere eam fatentur, propriã habere materiam, quia multiplicem habeat, negant. Sed nec infinita eſt, etiam ſi eſt multiplex, & aliæ quoque artes minores habent multiplicem materiam, uelut architectonice. Nanq; in omnibus, quæ ſunt ædificio utilia, uerſatur. Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam ſcalptura etiam lignum, ebur, marmor, uitrum, gemmas, præter ea, quæ ſupra dixi, complectitur. Nec protinus non eſt materia rhetorices, ſi in eadem uerſatur & alius. Nam ſi quæram, quæ ſit materia ſtatuarij, dicetur æs, ſi quæram, quæ ſit excuſoris, ideſt eius fabricæ, quam græci uocant χαλκευτικὴν ſimiliter æs eſſe reſpondeant. Atqui plurimũ ſtatuis differunt uaſa, nec medicina ideo non erit ars, quia unctio, & exercitatio cum palæſtrica, ciborum

Digitized by Google

uero qualitas etiã cum cocorũ ei ſit arte cõis. Quod uero de bono, utili, iuſto, diſſerere philoſophiæ officium eſſe dicunt, nõ obſtat. nam cũ philoſophum dicunt hoc accipi uolunt uirum bonum. Cur igitur oratorem, quẽ à bono uiro nõ ſeparo, in eadem materia uerſari mirer? Cũ præſertim primo libro iam oſtenderim philoſophos omiſſam hanc ab oratoribus partẽ occupaſſe, quæ rhetorices propria ſemp fuiſſet, ut illi potius in noſtra materia uerſentur. Deniq; cum ſit dialectices materia de rebus ſubiectis diſputare, ſit aũt dialectices oratio cõciſa, cur nõ eadem perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibuſdam & illud poni. Omniũ igitur artium peritus erit orator, ſi de omnibus ei dicendũ eſt. Poſſem hic Ciceronis reſpõdere uerbis, apud quem hoc inuenio. Mea qdem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omniũ rerum magnarum, atq; artium ſcientiã conſecutus, ſed mihi ſatis eſt eius eſſe oratorem rei, de qua dicit nõ inſcium. nec. n. oẽs cauſas nouit, & debet poſſe de omnibus dicere, de qbus ergo dicet? de qbus didicit. Similiter de artibus quoq;, de qbus dicendum erit, interim diſcet, & de qbus didicerit dicet. Quid ergo non faber aut de fabrica melius, aut de muſice muſicus? ſi neſciat orator, qd ſit, de quo quæratur, planè melius. Nã et litigator ruſticus, illitteratuſq;, de cauſa ſua, melius, q̃ orator, qui neſciet, qd in lite ſit, dicet. Sed accepta à muſico, à fabro, ſicut à litigatore melius orator, q̃ ipſe, qui docuerit. Verũ & faber cum de fabrica, & muſicus cũ de muſica, ſiquid confirmatiõem deſyderauerit, dicet, non erit quidẽ orator, ſed faciet illud quaſi orator. Sicut cum uulnus imperitus deliga

uit, nō erit medicus, ſed faciet ut medicus. An hmōi res nec in laudem, nec in deliberationē, nec in iudiciū ueniunt? Ergo cū de faciendo portu hoſtienſi deliberatum eſt, nō debuit dicere ſententiam orator? atqui opus erat rōne architecto℞. Liuores, & tumores in corpore cruditatis, an ueneni ſigna ſint, nō tractat orator? at eſt id ex rōne medicinæ. circa menſuras, & numeros nō uerſabitur? dicamus has geometriæ eſſe partes. Eqdem oīa ferè poſſe credo caſu aliquo uenire in officiū oratoris, qđ ſi non accidet, nō erunt ei ſubiecta. Ita ſic quoq; recte diximus materiā rhetorices eſſe oēs res addicendum ei ſubiectas. Quod qdem probat ēt ſermo cōis. Nam cum aliqd, de quo dicamus, accepimus, poſitā nobis eſſe materiam, frequenter ēt præfatione teſtamur. Gorgias quidem adeo rhetori, de oībus putauit eſſe dicendum, ut ſe in auditorijs interrogari pateretur, qua qſq; audire de re uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam eſſe in cā, & in qōnibus, oēs res ſubiectas erat cōplexus. Sed qōnes ſi negat ad rhetoricen pertinere, diſſentit à nobis. Si aūt ad rhetoricen ptinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil eſt.n. qđ nō in cām, aut in qōnes cadat. Ariſtoteles tres faciēdo partes orationis, iudicialē, deliberatiuā, demonſtratiuā, penè & ipſe oratori ſubiecit omnia, nihil.n. nō in hæc cadit. Quæſitum à pauciſſimis ēt de inſtrumento eſt. Inſtrm̄ uoco, ſine quo formari materia, in id, quod uelimus effici opus nō poſſit. Ve℞ hoc ego nō artem credo agere, ſed artificē. Neq;.n. ſciētia deſyderat inſtrumentū, q̄ pōt eſſe cōſumata, ēt ſi nihil faciat, ſed ille opifex, ut cælator cœlū, et pictor penicilla. Ita q̄ hæc in eū locū q̄ de oratore dicturi ſumus, differamus.

Digitized by Google

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER TERTIVS.

De ſcriptoribus artis rhetoricæ.

QVONIAM *in libro ſecundo quæſitum eſt, quid eſſet rhetorice, & quis finis eius, artem quoq; eſſe eam, & utilem, & uirtutem, ut uires noſtræ tulerunt, oſtendimus, materiamq; ei res omnes, de quibus dicere oporteret, ſubiecimus.* Iam *hinc unde cœperit, quibus cõſtet, quo quæq; in ea modo inuenienda, atq; tractanda ſint exequar.* Intra *quem modum pleriq; ſcriptores artium conſtiterunt, adeo ut* Apollodorus *contentus ſolis iudicialibus fuerit.* Nec *ſum ignarus hoc à me præcipue, qđ hic liber inchoat, opus ſtudioſos eius deſyderaſſe, ut inquiſitione opinionum, quæ diuerſiſſimæ fuerunt, longe difficillimum, ita neſcio an minime legentibus futurum uoluptati, quippe quod propè nudam præceptorũ traditionem deſyderet.* In *cæteris enim admiſcere tentauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia, nanq; in id eligi materia poterat uberior, ſed ut hoc ipſo alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ neceſſaria ſtudijs arbitrabamur, ſi ducti iucunditate aliqua lectionis, libentius diſcerent ea, quorum ne ieiuna, atq; arida traditio auerteret animos, & aures, præſertim tam delicatas raderet, uerebamur.* Qua *ratiõe ſe* Lucretius *dicit præcepta philoſophiæ carmine eſſe cõple-*

Digitized by Google

rum.nanq; hac (ut eſt notum) ſimilitudine utitur.

Ac ueluti pueris abſynthia tetra medentes, Amara
Cum dare conantur prius oras pocula circum,
Aſpirant mellis dulci, flauoq; liquore. circum liniunt

Et quæ ſequuntur. Sed nos nunc ueremur, ne parum hic liber mellis, & abſynthij multum habere uideatur, ſitq; ſalubrior ſtudijs, q̃ dulcior, quinetiam hoc timeo, ne ex eo minorem gratiam ineat quod pleraq; non inuenta per me, ſed ab alijs tradita continebit. habeat etiam quoſdam, qui contra ſentiant, & aduerſentur, propterea quod plurimi authores, quãuis eodẽ tenderent, diuerſas tamen uias inuenerũt, atq; in ſuam quiſq; induxit ſequentes. Illi autem probant qualecũq; ingreſſi ſunt iter. nec facile inculcatas pueris perſuaſiones mutaueris, quia nemo non didiciſſe mauult q̃ diſcere. Eſt autem, ut procedente libro patebit, infinita diſſenſio authorum. Primo ad ea, quæ rudia, atq; imperfecta adhuc erant adijcientibus quod inueniſſent ſcriptoribus, mox, ut aliquid ſui uiderentur afferre, etiã recta mutantibus. Nam primus poſt eos, quos poetæ tradiderunt, mouiſſe aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artium autem ſcriptores antiquiſſimi Corax, & Thyſias ſiculi, quos inſecutus eſt uir eiuſdẽ inſulæ Gorgias Leontinus Empedoclis, ut traditur, diſcipulus. Is beneficio longiſſimæ ætatis. (Nam centum & nouem uixit annos (cum multis ſimul floruit. Ideoq; & illorũ, de quibus ſupra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem uſq; durauit. Traſimachus Calcedonius cum hoc, & Prodicus Cius, & Abderites Protagoras, à quo decẽ millibus denariorum didiciſſe artem, q̃ edidit, Euathius

discipulos

dicitur, & Hippias æleus, & quem Palameda Plato appellat, Alcidamas Eleates, Antiphon quoq; & primus omniũ orationem ſcripſit, & nihilominus artem, & ipſe cõpoſuit, & pro ſe dixiſſe optime eſt creditus. Etiam Polycrates, à quo ſcriptam in Socratẽ diximus orationem, & Theodorus Byzantius ex his & ipſe, quos Plato appellat λογοδαιδάλους, horum primi cõmunes locos tractaſſe dicuntur Protagoras, Gorgias, Prodichus, & Traſimachus. Cicero in Bruto negat ante Periclem ſcriptum quicq̃, quod ornatum oratorium habeat, eius aliqua ferri, equidem non reperio quicq̃ tanta eloquentiæ fama dignũ. Ideoq; minus miror eſſe, qui nihil ab eo ſcriptum putent. Hæc aũt, quæ feruntur ab alijs eſſe compoſita. His ſucceſſere multi, ſed clariſſimus Gorgiæ auditor Iſocrates, q̃q̃ de præceptore eius inter authores non conuenit. Nos autẽ Ariſtoteli credimus, hinc uelut diuerſæ ſecari cœperunt uiæ. Nã & Iſocratis præſtantiſſimi diſcipuli fuerunt in omni ſtudiorum genere, eoq; iam ſeniore (octauum .n. & nonageſimum impleuit annum) poſt meridianis ſcholis Ariſtoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto quidem illo, ut traditur, uerſu ex Philocteta frequenter uſus.

αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ Ἰσοκράτη ἐᾶν λέγειν,

Turpe eſſe tacere, & Iſocratem pati dicere. Ars eſt utriuſq; ſed pluribus eam libris Ariſtoteles complexus eſt. Eodem tempore Theodectes fuit de cuius opere ſupra dictum eſt. Theophraſtus quoq; Ariſtotelis diſcipulus de rhetorice diligenter ſcripſit, atq; hinc uel ſtudioſius philoſophi, q̃ rhetores, præcipueq; ſtoicorum, ac peripateticorum principes, fecit deinde uelut propriam

Hermagoras uiam quãplurimi ſunt ſecuti, Cui maxi-me par, atq; æmulus uidetur Athenæus fuiſſe. Multa poſt Apollonius Molon, multa Areus, multa Cæcilius, & Halicarnaſeus Dionyſius, præcipue tamen in ſe conuerterunt ſtudia Apollodorus Pergamenus, qui præce-ptor Apolloniæ Cæſaris Augusti fuit, et Theodorus Gadareus, qui ſe dici maluit Rhodium, quem ſtudioſe au-diſſe, cum in eam inſulam ſeceſſiſſet, dicitur Tyberius Cæſar. Hi diuerſas opiniones tradiderunt, appellatiq; inde Apollodorei, ac Theodorei, ad morem certas in philoſophia ſectas ſequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex diſcipulis cognoſcas, quorũ diligentiſſimus in tradendo latine fuit Eualgius, græce Atticus. Nam ipſius ſola uidetur ars edita ad Matiũ, quã cæteras miſ-ſa ad Donatium epiſtola, non agnoſcit. Plura ſcripſit Theodorus, cuius auditorem Hermagorã ſunt qui ui-derunt. Romanorũ primus quantum ego quidẽ ſciam, condidit aliqua in hanc materiã. M. Cato, poſt. M. Antonius ille Cenſorius inchoauit. Nã hoc ſolũ opus eius, atq; id ipſum imperfectũ manet. Secuti minus celebres, quorum memoriam, ſiquo loco res poſcet, non omittã. præcipuum uero lumen, ſicut eloquẽtiæ, ita præceptis quoq; eius dedit, unicum apud nos ſpecimen orandi, docendiq; oratorias artes. M. Tullius, poſt quem tacere modeſtiſſimum foret, niſi & rhetoricos ſuos ipſe adole-ſcenti ſibi elapſos diceret, et in oratorijs hæc minora, q̃ pleriq; deſyderant ſciens omiſiſſet. Scripſit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, non nihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celſus, & Lenas, & ætatis noſtræ Virginius, Plynius,

Tutilius. Sunt et hodie clari eiuſdem operis anthores, qui ſi omnia complexi forent, conſuluiſſent labori meo, ſed parco nominibus uiuentium, ueniet eorum laudi ſuum tempus. Ad poſteros enim uirtus durabit, nõ perueniet inuidia. Non tamen poſt tot, ac tantos ſcriptores pigebit meam quibuſdam locis poſuiſſe ſententiã. Neq; enim me cuiq̃ ſectæ uelut quadam ſuperſtitione imbutus addixi, & electuris, quæ uolent faciẽda copia fuit. Sicut ipſe plurium in unum confero inuenta, ubicunq; ingenio non erit locus, curæ teſtimonium promeruiſſe contentus.

Quod initium rhetorices.

NEC diu nos moretur quæſtio, quæ rhetorices origo ſit. nam cui dubium eſt, quin ſermonem ab ipſa rerũ natura geniti protinus homines acceperint, quod certe principium eſt eius rei huic ſtudium, & incrementũ dederit utilitas, ſummã ratio, et exercitatio. Nec uideo quare curam dicendi putent quidam inde cœpiſſe, qđ ij, qui in diſcrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui defendendi ſui gratia inſtituerint. Hæc enim ut honeſtior cauſa, ita non utiq; prior eſt, cum præſertim accuſatio præcedat defenſionem, niſi quis dicit etiam gladium fabricatum ab eo prius, qui ferrum in tutelã ſui, q̃ qui in perniciem alterius compararit. Initium ergo dicẽdi dedit natura, initium artis obſeruatio, homines enim, ſicut in medicina cum uiderent alia ſalubria, alia inſalubria, ex obſeruatione eorum effecerunt artem, ita cum in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandum, uitandumq;, et quæ

dam ſecūdum rationem eorum adiecerunt ipſi quoq;, hæc confirmata ſunt uſu. Tum quæ ſciebat quiſq; docu it. Cicero quidem initium orādi conditoribus urbium, ac legum latoribus dedit, in quibus fuiſſe uim dicendi neceſſe eſt. Cur tamen hanc primam originē putet, nō uideo, cum ſint adhuc quædam uagæ, et ſine urbibus, ac ſine legibus gentes, & tamen qui ſunt in iis nati, & legationibus funguntur, & accuſent aliqua, ac defen dant, & deniq; alium melius alio loqui credant.

Quinq; ſunt partes rhetoricæ.

OMNIS autem orandi ratio, ut plurimi, maxi miq; authores tradiderunt, quinq; partibus conſtat, in uentione, diſpoſitione, elocutione, memoria, pronūtia tione, ſiue actione, utroq; enim modo dicitur. Omnis ue ro ſermo, quo quidem uoluntas aliqua enuntiatur, ha beat neceſſe eſt & rem, & uerbum. at ſi eſt breuis, & una concluſione finitus, nihil fortaſſe ultra deſyderet. at oratio longior plura exigit. Non enim tantū refert, quid, & quomodo dicamus, ſed etiā quo loco, opus er go eſt & diſpoſitione. Sed nec omnia, quæ res poſtulat dicere, nec ſuo quæq; loco poterimus, niſi adiuuāte me moria. quapropter ea quoq; pars quarta erit, uerū hæc cuncta corrumpit, ac propemodū perdit indecora uel uoce, uel geſtu pronuntiatio. huic quoq; igitur neceſſa rio tribuendus eſt quintus locus. Nec audiendi qdam, quorum eſt Albutius, qui treis modo primas eſſe par tes uolunt, quia memoria, atq; actio natura non arte cō tingant, quarum nos præcepta ſuo loco dabimus, licet Thraſimachus quoq; idē de actiōe crediderit. his adie

cerunt quidam ſextam partem, ita ut inuentioni iudicium ſubnecterent, quia primum eſſet inuenire, deinde iudicare. Ego porrò ne inueniſſe quidem credo eum, q non iudicauit, nec enim contraria, communia, ſtulta inueniſſe dicitur quiſquam, ſed non uitaſſe. Et Cicero quidem in topicis iudicium ſubiecit inuentioni. Mihi autem adeo primis tribus partibus uidetur eſſe permiſtũ, nam nec diſpoſitio ſine eo, nec elocutio fuerit, ut pronũciationem quoq; uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in partitionibus oratoris ad eaſdem, de quibus ſupra dictum eſt, quinq; peruenit partes, nam cum dupliciter primum diuiſiſſet inuentionem, atq; elocutionem, res ac diſpoſitionum inuentioni, uerba, & pronuntiationem elocutioni dedit, quintam quoq; conſtituit communem, ac uelut cuſtodẽ omnium memoriam. Item in oratore quinq; rebus conſtare eloquentiam dicit, in quibus poſtea ſcriptis certior eius ſententia eſt. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuiſſe, qui adiecerunt ordinem cũ diſpoſitionem dixiſſent, quaſi aliud ſit diſpoſitio q̃ rerꝝ ordine, quam optima collocatio. Dion inuentionem, modo et diſpoſitionem tradidit, ſed utranq; duplicem rerꝝ, ac uerborꝝ, ut ſit elocutio inuentionis, pronuntiatio diſpoſitionis, his quinta pars memoria accedat. Theodorei ferè inuentionem duplicem rerum, atq; elocutionis, deinde treis partes cæteras. Hermagoras iudiciũ, partitionem, ordinem, quæq; elocutionis ſunt ſubiecit œconomiæ, q̃ græce appellata ex cura rerum domeſticarꝝ, & hic per abuſionem poſita nomine latino caret, eſt etiã circa hoc quæſtio, quod memoriam in ordine partium, quidã in

uentioni, quidam diſpoſitioni ſubiunxerunt, nobis quartus eius locus maxime placet. Non enim tantum inuēta tenere, ut diſponamus, nec diſpoſita, ut eloquamur. ſed etiam uerbis formata memoriæ mādare debemus. Hac enim omnia quæcunq; in orationem collata ſunt, continentur. fuerunt etiam in hac opinione nō pauci, ut has non rhetorices partes eſſe exiſtimarent, ſed opera oratoris. eius enim eſſe inuenire, diſponere, eloqui & cætera. Quod ſi accipiamus, nihil arti relinquemus. Nā bene dicere eſt oratoris, rhetorice tñ eſt bene dicēdi ſcientia, uel, ut alij putant, artificis eſt perſuadere. uis autē perſuadendi artis, ita inuenire quidem & diſponere oratoris. Inuentio autem & diſpoſitio rhetorices propria uideri pōt. In eo plures diſſenſerunt, utrum ne hæ p̄tes eſſent rhetorices, an eiuſdē opera, an, ut Athenæus credit, elementa, quæ uocãtur ςοιχεῖα. Sed neq; elemēta recte qs dixerit, alioquin tm̄ initia erūt, ut mūdi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora inſecabilia. Nec operū recte nomen accipient, quæ nec ab alijs perficiūtur, ſed & aliud ipſa p̄ficiunt. partes igitur, nā cū ſit ex his rhetorice, fieri nō pōt, ut cū totum ex partibus conſtet, non ſint partes totius, ex quibus ꝯſtat. Videntur aūt mihi, q hæc op̄a dixerūt eo quoq; moti. quod in alia rurſus diuiſione nollent in idem nomen incidere. partes enim rhetorices eſſe dicebant, laudatiuā, deliberatiuā, iudicialē. quæ ſi partes ſunt, materiæ ſunt potius q̄ artis. Nāq; in his ſingulis rhetorice tota eſt, quia & inuētionē, & diſpoſitionem, & elocutionē, et memoriam, & pronuntiationem, quæcunq; earum deſyderat. Itaq; quidam genera tria rhetorices dicere maluerunt. Opti-

Digitized by Google

me autem ij, quos ſecutus eſt Cicero genera cauſarum.

Quæ genera cauſarum.

SED tria an plura ſint ambigitur, nec dubie propè omnes utiq; ſūmæ apud antiquos authoritatis ſcriptores Ariſtotelem ſecuti, qui nomine tantum alio concionalē pro deliberatiua appellat, hac partitiōe cōtēti fuerunt. Verum & tum leuiter eſt tentatum cum apud græcos quoſdam, tum apud Cicerōem in libris de oratore, & nunc maximo temporum noſtrorum authore propè impulſum, ut non modo plura hæc genera, ſed etiam penè innumerabilia uideantur. Nam ſi laudandi, ac uituperandi officium in parte tertia ponimus in quo genere uerſari uidebimur, cum querimur, conſolamur, mitigamus, cōcitamus, terremus, confirmamus præcipimus, obſcure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, deſcribimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur plurima alia ut mihi in illa uetere perſuaſione permanenti, uel ut petenda ſit uenia, quærendumq; quo moti priores, rem tam late fuſam tā breuiter aſtrinxerint, Quos qui erraſſe putant, hoc ſecutos arbitrantur, quod in his ferè uerſari tum oratores uidebant. Nam & laudes, & uituperationes ſcribebantur, Et ἐπιδαφίους dicere erat moris, & plurimum in cōſilijs, ac iudicijs inſumebatur operæ, ut ſcriptores artiū pro ſolis comprehenderint frequentiſſima. Qui uero defendunt tria faciunt genera auditorum, unū, quod ad delectationem conueniat, alterum, quod conſilium accipiat, tertium, quod de cauſis iudicet. Mihi cuncta rimanti,

manti, et talis quædam ratio ſuccurrit, quod omne oratoris officium, aut in iudicijs eſt, aut extra iudicia eorum, de quibus iudicio quæritur, manifeſtum genus ē, ea, quæ ad iudicem non ueniūt, aut præteritum habēt tempus, aut futurum, præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris deliberamus. Item omnia, de quibus dicendum eſt, aut certa ſint neceſſe eſt, aut dubia, certa ut cuiq; ē animus, laudat, aut culpat ex dubijs partim nobis ipſis ad electiōem ſunt libera de his deliberatur, partim aliorum ſententiæ commiſſa, de his lite contēditur. Anaximenes iudicialem, & concionalem generales partes eſſe uoluit. ſeptem autem ſpecies hortandi, dehortandi, laudandi, uituperandi, accuſandi, defendendi, exquirēdi, quod etiam ἐξεταστικὸν dicitur, quarum duæ primæ deliberatiui, duæ ſequentes demonſtratiui, tres ultimæ iudicialis generis ſunt partes. Protagoram tranſeo, qui interrogandi, reſpondendi, mandandi, precandi, quod εὐχωλὴν dixit, partes ſolas putat. Plato in ſophiſte iudiciali, & concionali tertiam adiecit προσομιλητικὴν, quam ſanè permittamus nobis dicere ſermocinatricem, quæ à forenſi ratione diſiungitur, & eſt accommodata priuatis diſputationibus, cuius uis eadē profectò eſt, quæ dialecticæ. Iſocrates in omni genere laudem, ac uituperationem exiſtimauit. Nobis autem, & tutiſſimum eſt authores plures ſequi, & ita uidetur ratio dictare. Eſt igitur, ut dixi, unum genus, quo laus, ac uituperatio continetur, ſed eſt appellatum à parte meliore laudatiuum, idem alij demonſtratiuum uocant, utrunq; nomen ex græco creditur fluxiſſe. Nam et ἐγκωμιαστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν dicunt. Sed mihi ἐπι

δεικτικὸν non tā demonſtrationis uim habere, quàm
oſtentationis uidetur, & multum ab illo ἐγκωμιαστι-
κῶ differre. nam ut continet laudatiuum in ſe genus,
ita non intra hoc ſolum conſiſtit. An quiſquam negaue
rit panegyricos ἐπιδεικτικοὺς eſſe. Atqui formā ſua
dendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ lo
quuntur, ut cauſarum quidem genera tria ſint, ſed ea
tum in negocijs, tum in oſtentatione poſita, niſi forte nō
ex græco mutantes demonſtratiuum uocant. Verū id
ſequuntur, quod laus, ac uituperatio quale ſit quicq;, de
monſtrat, alterum eſt deliberatiuum, tertium iudiciale.
Cæteræ ſpecies in hæc tria incident genera. Nec inue-
nietur ex his ulla, in qua nō laudare, ac uituperare, ſua
dere, aut diſſuadere, intendere, quid, uel depellere de-
beamus. Illa quoq; ſunt cōmunia, cōciliare, narrare, do
cere, augere, diminuere, concitandis, componendiſue
affectibus animos audientium fingere. Ne ijs quidem ac
ceſſerim, qui laudatiuam materiam honeſtorum, deli-
beratiuam utilium, iudicialem iuſtorum quæſtione con
tineri putant, celeri magis, ac rotunda uſi diſtributione,
q̄ uera. Stant.n. quodammodo mutuis auxilijs omnia.
nam & in laude iuſtitia, utilitasq; tractantur, & in cō
ſilijs honeſtas, & raro inueneris iudicialem cauſam, in
cuius non parte aliq̄d eoꝝ, q̄ ſupra diximus reperiatur.

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

OMNIS autem oratio conſtat aut ex ijs, q̄ ſignifi
cantur, aut ex ijs, quæ ſignificant, id eſt rebus, & uer-
bis. Facultas orandi conſumatur natura, arte, exercitatio
ne, cui quartam partem adijciunt quidam imitationis,

Digitized by Google

quam nos arti ſubijcimus. Tria ſunt autem, quæ præſtare debeat orator, ut doceat, moueat, delectet, hæc enim clarior diuiſio quàm eorum, qui totum opus in res, & in affectus partiuntur. Non ſemper autem omnia in eã, quæ tractabitur, materiam cadent. Erunt enim quædã remotæ ab affectibus, qui ut non ubiq; habent locum, ita quocunq; irrumpunt, plurimum ualent. Præſtantiſſimis authoribus placet alia in rhetorica eſſe, quæ probationem deſyderent, alia, quæ non deſyderent, cũ quibus ipſe conſentio. Quidam uero, ut Celſus, de nulla re dicturum oratorem, niſi de qua quæritur, exiſtimant, cui cum maxima pars ſcriptorum repugnat, tum etiam ipſa partitio, niſi forte laudare, quæ conſtent eſſẽ honeſta, & uituperare, quæ ex confeſſo ſint turpia, non eſt oratoris officium. Illud iam omnes fatentur eẽ quæſtiones, aut in ſcripto, aut in non ſcripto, in ſcripto ſunt de iure, in non ſcripto de re. Illud legale, hoc rationale genus Hermagoras, atque eum ſecuti uocant, id eſt νομικὸν, & λογικὸν. Idem ſentiunt, qui omnẽ quæſtionem ponunt in rebus, & in uerbis. Item conuenit quæſtiones eſſe aut infinitas, aut finitas. Infinitæ ſunt, quæ remotis perſonis, & temporibus, & locis, cæteriſq; ſimilibus in utranq; partem tractãtur, quod græci θέσεις dicunt, Cicero propoſitum, alij quæſtiões uniuerſales ciuiles, alij quæſtiones philoſopho conueniẽtes, Athenæus partem cauſæ appellat. Hoc genus Cicero ſcientia, & actione diſtinguit, ut ſit ſcientiæ, an prouidentia mundus regatur, actionis, an accedendum ad rẽ pub. adminiſtrandam. Prius trium generum, an ſit, qd ſit, quale ſit. Omnia enim hæc ignorari põt. Seqns,

Digitized by Google

duorum, quomodo adipiſcamur, quomodo utamur. Finitæ autem ſunt ex complexu rerum, perſonarum, temporum, cæterorumq́;. hæ ὑποθέσεις à græcis dicuntur, cauſæ à noſtris. In his omnis quæſtio uidetur circa res, perſonasq; conſiſtere. Amplior eſt ſemper infinita, inde enim finita deſcendit. Quod ut exemplo pateat. Infinita eſt an uxor ducenda, finita an Catoni ducenda. Ideoq; eſſe ſuaſoria poteſt. Sed etiam remotæ à perſonis proprijs ad aliquid referri ſolēt. Eſt.n. ſimplex, an reſp. adminiſtranda, refertur ad aliquid, an in tyrannide adminiſtranda. Sed hic quoq; ſubeſt uelut latens pſona. tyrannus.n. geminat quæſtionem, ſubeſtq; & temporis, & qualitatis tacita uis, non dum tamen proprie dixeris cauſam. Hæ autem, quas infinitas uoco, & generales appellantur, quod ſi eſt uerum, finitæ ſpecies erunt. In omni autem ſpeciali utiq; ineſt generalis, ut quæ ſit prior. Ac neſcio an in cauſis quoque, quicquid in quæſtionem uenit qualitatis, generale ſit. Milo Clodium occidit, iure occiderit inſidiatorem, non ne hoc quæritur, an ſit ius inſidiatorem occidendi? Quid in coniecturis? non illa generalia, an cauſa ſceleris, odium, cupiditas, an tormentis credēdum, teſtibus, an argumentis maior fides habenda? nam finitione quidem comprehendi nihil non in uniuerſum certum erit. Quidam putant etiā eas poſſe theſis aliquando nominari, quæ perſonis, cauſisq; contineantur, aliter tantummodo poſitas, ut cauſa ſit, cum Oreſtes accuſatur. Theſis an Horeſtes recte ſit abſolutus, cuius generis eſt, an Cato recte Martiā Hortenſio tradiderit. hi Theſim à cauſa ſic diſtinguunt, ut illa ſit ſpectatiuæ partis. hæc actiuæ. Illic enim ueritatis

gratia tantum diſputari, hic negotium agi. Quanquã inutiles quidam oratori putant uniuerſales quæſtiones, quia nihil proſit, quod conſtet, ducendam eſſe uxorem, uel adminiſtrandam remp ſiquis uel ætate, uel ualetudine impediatur. Sed non in omnibus eiſdem quæſtionibus ſic occurri poteſt, ut illis ſit ne uirtus finis, regatur ne mundus prouidentia. Quin etiam in ijs, quæ ad perſonam referuntur, ut non eſt ſatis generalem tractaſſe q̃ſtionem. ita perueniri ad ſpeciem, niſi illa prius excuſſa non poteſt. Nam quomodo an ſibi uxor ducenda ſit deliberabit Cato, niſi cõſtiterit uxores eſſe ducendas? Et quomodo an ducere debeat Martiam quæretur, niſi Catoni ducenda uxor eſt? Sunt tamen inſcripti nomĩe Hermagoræ libri, qui confirment illam opinionem, ſiue falſus eſt titulus, ſiue hic Hermagoras alius fuit. Nam eiuſdem eſſe quomodo poſſunt, qui de hac arte mirabiliter multa compoſuit. Cum ſicut ex Ciceronis quoq; rhetorico primo manifeſtum eſt, materiam rhetorices in Theſis, et cauſas diuiſerit. Quod reprehendit Cicero, ac theſim nihil ad oratorem pertinere contendit, totumq́; hoc genus quæſtõis ad philoſophos refert. Sed me liberauit reſpondendi uerecundia, et quod ipſe hos libros improbat, & quod in oratore, atq; ijs, quos de oratore ſcripſit libris, & topicis pcipit, ut à proprijs perſonis, atq; tpibus auocemus cõtrouerſiã, qa latius liceat dicere de genere, q̃ de ſpecie, & qd in uniuerſo probatũ ſit id in parte probatum eſſe neceſſe ſit. Status aũt in hoc oẽ genus materiæ ijdem, qui in cauſam cadunt. Adhuc adijcitur alias eẽ quæſtiões in rebus ipſis. alias quæ ad aliqd referantur. Illud an uxor ducẽda, hoc an ſeni ducẽda.

Digitized by Google

illud an fortis, hoc an fortior, & ſimilia. Cauſam finit Apollodorus, ut interpretatione Valgi diſcipuli eius utar ita, cauſa eſt negotium omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionem, aut cauſa eſt negotium, cuius finis eſt controuerſia. Ipſum deinde negotium ſic finit. Negotium eſt congregatio perſonarum, locorum, temporum, cauſarum, modorum, caſuum, factorum, inſtrumentorum, ſermonum, ſcriptorum, & non ſcriptorum. Cām nunc intelligamus ὑπόθεσιν, negotium περίστασιν. Sed ipſam cauſam quidam ſimiliter finierunt, ut Apollodorus negotium, Iſocrates cām ait quæſtionem finitā ciuilem, aut rem controuerſam in perſonarum finitarū complexu, Cicero his uerbis, cauſa certis perſonis, locis, temporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in oībus, aut in pleriſq; eorum.

Quid ſit ſtatus.

ERGO cum omnis cauſa cōtineatur aliquo ſtatu, priusq̄ dicere aggredior quomodo genus quodq; cauſæ ſit tractandum, id quod commune eſt omnibus, quid ſit ſtatus, & unde ducatur, & quot, & qui ſint, intuē dum pato, quāquam id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt, quorum inſcitiam cum omnia tria genera fuero executus, res ipſa deprehēdet. Quod nos ſtatum, id quidam conſtitutionem uocāt, alij quæſtionem, alij quod ex quæſtione appareat. Theodorus caput, id eſt κεφάλαιον γενικώτατον, ad quod referātur omnia, quorum diuerſa appellatio uis eadem eſt, nec intereſt diſcentium, quibus quicq; nominibus appelletur, dum res ipſa manifeſta ſit. Statum græci

στάσιν uocant, quod nomen non primum ab Hermago ra traditum putant, ſed alij ab Heucrate Iſocratis diſci pulo, alij à Zopyro Clazomenio, quanquam uidetur Aeſchines quoque in oratione contra Cteſiphontem uti hoc uerbo, cum à iudicibus petit, ne Demoſthenem permittant euagari, ſed eum dicere de ipſo cauſæ ſta tu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo, quod ibi ſit primus cauſæ congreſſus, uel quod in hoc cauſa conſiſtat. Et nominis quidem hæc origo, nunc q̃d ſit. Statum quidam dixerunt primam cauſarum con flictionem, quos recte ſenſiſſe, parum elocutos puto, non enim eſt ſtatus prima cõflictio, feciſti, non feci, ſed quod ex prima conflictione naſcitur, id eſt genus quæſtionis, feciſti, non feci, an fecerit, hoc feciſti, non hoc feci, quid fe cerit, quia ex his apparet illud coniectura, hoc finitio ne quærẽdum, atq; in quo pars utraq; inſiſtit, erit quæ ſtio coniecturalis, uel finitiui ſtatus. Quid ſi enim dicat quis, ſonus eſt duorum inter ſe corporum conflictio, er ret, ut opinor, non enim ſonus eſt conflictio, ſed ex con flictione, et hoc leuius intelligitur enim utcunq; dictũ. Inde uero ingens male interpretantibus innatus eſt er ror, qui quia primã conflictionem legerant, crediderũt ſtatum ſemper ex prima quæſtione ducendũ, quod eſt ui tioſiſſimum. nam quæſtio nulla nõ habet utiq; ſtatum. ꝯſtat. n. ex intentione, & depulſione, ſed aliæ ſunt pro priæ cauſarum, de quibus ferenda ſententia eſt, aliæ ad ductæ extrinſecus, aliquid tamen ad ſummã cauſæ con ferentes, uelut auxilia quædam, quo fit, ut in contro uerſia una, plures quæſtiões eſſe dicantur. Porrò harum plerunq; leuiſſima quæq; primo loco fungitur. Nanque

Digitized by Google

& illud frequens eſt, ut ea, quibus minus confidimus, cum tractata ſint, omittamus, interim ſponte noſtra uelut donantes, interim ad ea, quæ ſunt potentiora gradũ ex his feciſſe contenti. Simplex autem cauſa etiã ſi uarie defenditur, non poteſt habere plus uno, de quo pronuntietur, atq; erit inde ſtatus cauſæ, quod & orator præcipue ſibi opponendum, & iudex ſpectandum maxime intelligit, in hoc enim cauſa conſiſtet. Cæterum q̃onum poſſunt eſſe diuerſi. Quod ut breuiſſimo pateat exẽplo, cum dicit reus, etiam ſi feci, recte feci, qualitatis utitur ſtatu, cum dicit, non feci, coniecturam mouet. Semper autem firmius eſt non feciſſe. Ideoq; ſtatum eſſe in eo iudicabo, quod dicerem ſi mihi plus q̃ unum dicere non liceret. Recte igitur eſt appellata cauſarum prima conflictio non quæſtionum. Nam & pro Rabirio poſthumo Cicero prima parte orationis hoc intendit, ut actionem competere in equitem Romanum neget, ſecunda, nullam ad eum pecuniam perueniſſe confirmat. Statũ tamen dicam in eo fuiſſe, quod eſt potentius. Nec in cauſa Milonis circa primas quæſtiões, quæ ſunt ante proœmium poſitæ, iudicabo conflixiſſe cauſam, ſed ubi totis uiribus inſidiator Clodius, ideoq; iure interfectus oſtenditur. Et hoc eſt, quod ante omnia conſtituere in animo ſuo debeat orator, ẽt ſi pro cauſa plura dicturus eſt, qđ maxime liquere iudici uelit. Quod tamen ut primũ cogitandum, ita non utiq; primum dicendum erit.

Vnde ducatur, & reus an actor ſtatum faciat.

ALII ſtatum crediderunt primam eius, cũ quo ageretur, deprecationem. Quam ſententiã his uerbis Ci

Digitized by Google

cero cōplectitur. In quo primum inſiſtit quaſi ad repu gnandum cōgreſſa defenſio. Vnde rurſus alia quæſtio, an eum ſemper is faciat, qui reſpōdet. Cui rei præcipue repugnat Cornelius Celſus, dicens non à depulſione ſu mi. ſed ab eo, qui propoſitionem ſuam cōfirmat, ut ſi ho minem occiſum reus negat, ſtatus ab accuſatore naſca- tur, quia is uelit probare, ſi iure occiſum reus dicit trāſ lata probationis neceſſitate, idem à reo fiet, & ſit eius intentio, cui nō accedo equidem, nam eſt uero propius, quod contra dicitur, nullam eſſe litem ſi is, cū quo aga tur, nihil reſpondeat. Ideoq; fieri ſtatum à reſpondēte. Mea tamen ſententia uarium id eſt, & accidit pro con ditione cauſarum, & quia uideri poteſt propoſitio ali- quādo ſtatum facere, ut in coniecturalibus cauſis, utitur enim coniectura magis qui agit, quo moti quidam eun dem à reo inficialem eſſe dixerunt, & in ſyllogiſmo to ta ratiocinatio ab eo eſt, qui intendit. Sed qa uidetur il- lis quoq; neceſſitatē hos ſtatus exequendi facere, qui ne- gat. is. n. ſi dicat non feci, coget aduerſarium cōiectura uti, & ſi dicat non habet legem, ſyllogiſmo. cōcedamus de expulſione naſci ſtatum. nihilo minus. n. res eò reuer tetur, ut modo is, qui agit, modo ijs, cum quo agitur, ſta tum faciat. Sit. n. accuſatoris intētio hominē occidiſti, ſi neget reus faciet ſtatum qui negat. Quid ſi cōfitetur, ſed iure à ſe adulterū dicit occiſum? Nempe legem eſſe certū eſt, quæ pmittat, niſi aliqd accuſator reſpondeat, nulla lis eſt, nō fuit inquit, adulter. Ergo depulſio inci pit eſſe actoris, ille ſtatum faciet. Ita erit quidē ſtatus ex prima depulſione, ſed ea fiet ab accuſatore, non à reo. Quid quod eadē quæſtio pōt eundem uel accuſatorem

facere, uel reũ? qui artem ludicram exercuerit, in. xiiij. primis ordinibus ne ſedeat, qui ſe prætori in hortis oſtẽderat, neq; erat productus, ſedit in. xiiij. ordinibus, nẽpe intentio eſt, artem ludicrã exercuiſti. depulſio, non exercui artem ludicrã. quæſtio, quid ſit artem ludicram exercere. Si accuſabitur theatrali lege, depulſio erit rei ſi excitatus fuerit de ſpectaculis, & aget iniuriarũ, depulſio erit accuſatoris. Frequentius tñ illud accidet, qđ eſt à plurimis traditum. Effugerunt has q̃ões, qui dixerunt ſtatum eſſe id, quod appareat ex intentione, et depulſione, ut feciſti, non feci, aut recte feci. Viderimus tamen, utrum id ſit ſtatus, an in eo ſtatus. Hermagoras ſtatum uocat, per quem ſubiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partiũ referantur. Noſtra opinio ſemper hæc fuit, cum eſſent frequenter in cauſa diuerſi quæſtiõum ſtatus, in eo credere ſtatum cauſæ, qđ eſſet in ea potentiſſimũ, & in quo maxime res uerteretur. Id ſiquis generalem quæſtionem, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi non erit pugna, non magis, q̃ ſi aliud adhuc, quo idem intelligatur, eius rei nomen inuenerit, quãquam tota uolumina in hanc diſputationem impendiſſe multos ſciã, nobis ſtatim dici placet. Sed cum in alijs omnibus inter ſcriptores ſumma diſſenſio eſt, tum in hoc præcipue uidetur mihi ſtudiũ quoq; diuerſa tradendi fuiſſe, adeo nec qui ſit numerus, nec quæ nomina, nec qui generales, qui ue ſpeciales ſint ſtatus conuenit. Ac primum Ariſtoteles elementa decem cõſtituit, circa quæ uerſari uideatur omnis quæſtio, οὐσίαν, quã Plautus eſſentiam uocat, nec ſanè aliud eſt eius nomen latinum, ſed ea quæritur an ſit. Quali

tatem, cuius apertus intellectus eſt. Quantitatem, quæ dupliciter à poſterioribus diuiſa eſt, q̃ magnum, & q̃ multum ſit. Ad aliquid, unde ductæ tranſlatio, & cõparatio. Poſt hæc ubi, & quando, deinde facere, pati, habere, quod eſt quaſi armatum eſſe, ueſtitum eſſe, nouiſſime κεῖσθαι quod eſt compoſitum eſſe quodammodo, ut calere, ſtare, iraſci. Sed ex his oĩbus prima quatuor ad ſtatus pertinere, cætera ad quoſdam locos argumentorum uidentur. Alij nouem elementa poſuerũt, perſonam, in qua de animo, corpore extra poſitis quæratur, quod pertinere ad picturæ, & qualitatis inſtrumenta uideo. Tempus, qđ χρόνον uocant, ex quo quæſtio, an is, quem dum addicta eſt mater peperit, ſeruus ſit natus. Locus unde controuerſia uidetur, an fas fuerit tyrannum in templo occidere, an exulauerit qui domi latuit. Tp̃s iterum quod καιρὸν appellant. hanc autẽ uideri uolũt ſpẽm illius tp̃is, ut æſtatem, uel hyemem, huic ſubijcitur ille in peſtilentia comeſſator. Actũ ideſt πρᾶξιν, quod eo referunt, ſciens commiſerit, an inſciẽs, neceſſitate, an caſu, et talia. Numerũ qui cadit in ſpẽm quãtitatis. An Thraſybulo triginta premia debeãtur, qui tot tyrannos ſuſtulerit. Cãm, cui plurimæ ſubiacent lites, quoties factum non negatur, ſed quia iuſta ratione ſit factum, defenditur. Τρόπον cum id, quod alio modo fieri licet, alio dicitur factũ, hinc eſt adulter loris cæſus, uel famæ necatus. Occaſionẽ factorũ, quod eſt apertius, q̃ ut uel interpretandũ, uel exemplo ſit demonſtrãdum, tamen ἀφορμὰς ἔργων uocant. Hi quoq; nullam quæſtionem extra hæc putant. Quidam detrahũt duas partes, numerũ, & occaſionẽ, & pro illo, quem

Digitized by Google

dixi actu, ſubijciunt res .i. πράγματα, quæ ne præteriſſe uiderer, ſatis habui attingere. Cæterum his nec ſtatus ſatis oſtendi, nec oẽs contineri locos credo, quod apparebit diligentius legentibus quæ de utraq; re dicam. Erunt.n.plura multo q̈ ꝗ quæ his elementis cõprehendũtur. Apud plures authores legi, placuiſſe quibuſdã unũ omnino ſtatum eſſe coniecturalem. Sed quibus placuerit, neq; illi tradiderunt, nec ego uſq̃ reperire potui. Rationem tñ hanc ſecuti dicuntur, quod res omnis ſignis colligeretur quomodolicet, qualitatis quoq; ſolũ ſtatum faciant, quia ubiq; qualis ſit cuiuſq; rei natura quæri poteſt, ſed utrocunq; modo ſequetur ſumma confuſio. Neq; intereſt unum qui ſtatum faciat, an nullum, ſi omnes cauſæ ſint conditionis eiuſdem. Coniectura dicta eſt à coniectu, id eſt directione quadam rationis ad ueritatem, unde etiam ſomniorum, atq; omnium interpretes coniectores uocantur, appellatum tamen eſt hoc genus uarie, ſicut ſequentibus apparebit.

Quot, & qui ſtatus.

FVERVNT qui duos ſtatus facerent. Archidemus coniecturalem, & finitiuũ excluſa qualitate, quia ſic de ea quæri exiſtimabat, q̃d eſſet iniquũ, q̃d iniuſtũ, q̃d dicto non audientẽ eſſe, quod uocat de eodem, & alio. Huic diuerſa ſentẽtia eoꝝ fuit, qui duos q̃dẽ ſtatus eſſe uoluerunt, ſed unũ inficialem, alteꝝ iuridicialẽ. Inficialis, quem nos dicimus cõiecturalẽ, cui ab inficiando nomen alij in totũ dederunt, alij in partẽ, qui accuſatorem cõiectura, reum inficiatione uti putauerunt. Iuridicialis eſt, qui δικαιολογικὸς græce dicitur, ſed

Digitized by Google

queādmodū ab Archidemo qualitas excluſa eſt, ſic ab his repudiata finitio. Nā ſubijciunt eā iuridiciali, quærendumq; arbitrantur iuſtum ne ſit ſacrilegiū appellari, quod obijciatur, uel furtū, uel amentiā. Qua in opinione Pāphilus fuit. Sed qualitatē in plura partitus ē. Plurimi deinceps mutatis tm̄ noībus in rem, de qua nō ꝯſtet, & in rem, de qua ꝯſtet. Nā eſt uerum, nec aliter fieri pōt, q̄ ut aut certū ſit, factū eſſe qd, aut nō ſit, ſi nō eſt certū, coniectura ſit, ſi certū eſt, reliqui ſtatus. Nam idem dicit Apollodorus cum quæſtionem aut in rebus extra poſitis, qbus cōiectura explicatur, aut in noſtris opinionibus exiſtimet poſitam, quorꝝ illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας uocat, idemq; ἄπορον καὶ προληπτικὸν dicunt, quo dubiū, & præſumptū ſignificatur, de quo liquet. Itē Theodorus, qui de eo an ſit, & de accidentibus ei, quod eſſe cōſtet. i. περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων exiſtimat quæri. Nā in his omnibus prius genus cōiecturā habet, ſequēs reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult eſſe, qualitatem, & de noīe. i. finitiuā. Theodorus qd, quale, quantū, ad aliquid. Sunt qui & de eodē, & de alio modo qualitatē eſſe, modo finitionē uelint. In duo & Poſſidonius diuidit, uocem, et res. In uoce quæri putat an ſignificet qd quā multa, quo modo rebus cōiecturā, quod κατάστασιν, uocat, & qualitatē, & finitionē, cui nomen dat κατ᾽ ἔννοιαν, & ad aliquid, unde & illa diuiſio eſt, alia eſſe ſcripta, & alia inſcripta. Celſus Cornelius duos & ipſe fecit ſtatus generales, an ſit, quale ſit. priori ſubiecit finitionem, qa æque quæratur, an ſit ſacrilegus qui nihil ſe ſuſtuliſſe de tēplo dicit, et qui priuatam pe

cuniā confitetur ſe ſuſtuliſſe. Qualitatem in rem, & ſcriptū diuidit. Scripto quatuor partes legales excluſa trāſlatione, quantitatem, & mentis quæſtiones coniecturæ ſubiecit. Eſt etiam alia in duos diuidendi ſtatus ratio, q̄ docet, aut de ſubſtantia controuerſiam eſſe, aut de qualitate. Ipſam porrò qualitatem aut in ſummo genere cōſiſtere, aut in ſuccedentibus, de ſubſtantia eſt coniectura, quæſtio enim tractatur rei, an facta ſit, an fiat, an futura ſit. Interdum etiā mentis, idq; melius quàm quod ijs placuit, qui ſtatum eundem facti nominauerunt, tāq̄ de præterito tantum. & tantum de facto quæreretur ps qualitatis, quæ eſt de ſummo genere raro in iudicium uenit, quale eſt. id ne ſit honeſtum, quod uulgo laudatur. Succedentium autem aliæ de communi appellatione, ut ſit ne ſacrilegus, qui pecuniam priuatam ex templo furatus eſt, aut de re denominata, ubi & factum eē certum eſt, nec dubitatur quid ſit, quod factum eſt, cui ſubiacent omnes de honeſtis, iuſtis, utilibus quæſtiones. his etiam cæteri ſtatus contineri dicuntur, quia & quātitas modo ad coniecturam refertur, ut maior ne ſol, q̄ terra, modo ad qualitatem, quanta pœna quempiam, quantóue præmio ſit affici iuſtum, & tranſlatio uerſetur circa qualitatem, & definitio pars ſit traſlationis. Quinetiam contrariæ leges, & ratiocinatiuus ſtatus, id eſt ſyllogiſmus, & plerunq; ſcripti, & uolūtatis æquo nitantur, niſi quod hic tertius aliquando coniecturam accipit, quid ſenſerit legis conſtitutor. Ambiguitatē uero ſemper coniectura explicari neceſſe ſit, quia cum ſit manifeſtum uerborum duplicem eſſe intellectum, de ſola quæritur uoluntate. A plurimis tres ſunt facti gene

Digitized by Google

rales ſtatus, quibus & Cicero in oratore utitur, & om-
nia, quæ aut in controuerſiam, aut in contentionem ue
niant, contineri putat, ſit ne, quid ſit, quale ſit, quorum
nomina apertiora ſunt, quàm ut dicenda ſint. Idem Pa-
trocles ſentit. Tres fecit, & M. Antonius his quidē uer-
bis, Paucæ res ſunt, quibus ex rebus omnes orationes na
ſcuntur, factum, non factum, ius, iniuria, bonum, ma-
lum. Sed quoniam quod iure dicimur feciſſe, non hunc
ſolum intellectum habet, ut lege, ſed illum quoque, ut
iuſte feciſſe uideamr. ſecuti Antonium apertius uolue-
runt eoſdem ſtatus diſtinguere. Itaq; dixerunt coniectu
ralem, legalem, iuridicialem. qui & Virginio placent.
Horum deinde fecerunt ſpecies, ita ut legali ſubijcerent
finitionem, & alios, qui ex ſcripto ducuntur, legum cō
trariarum, quæ ἀντινομία dicitur, & ſcripti, & ſen-
tentiæ, uel uoluntatis, ideſt κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν
& μετάληψιν, quam nos uarie trãſlatiuam, trãſum
ptiuam, trãſpoſitiuam uocamus. συλλογισμὸν, quē
accipimus ratiocinatiuum, uel collectiuum, ambiguita
tis, quæ ἀμφιβολία nominatur. Quos poſui, qã & ip
ſi à pleriſq; ſtatus appellãtur, quibuſdã legales potius q̃
ſtiones eas dici placuit. Quattuor fecit Athenæus προ
τρεπτικὴν στάσιν, uel παρορμητικὴν, ideſt exhorta
tiuũ, qã ſuaſoriæ eſt proprius, συντελικὴν, qua ꝯiectu
rã ſignificari magis ex ijs, quæ ſequuntur, quàm ex ipſo
nomine appareat, ὑπαλλακτικὴν ea finitio eſt, mu
tatione enim nominis conſtat, iuridicialem eadē appel
latione græca, qua cæteri uſus. Nam eſt, ut dixi, multa
in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλλακτικὴν
tranſlationē eſſe exiſtiment ſecuti hãc mutatiõis ſignifi

Digitized by Google

cationem. fecerunt alij totidem ſtatus, ſed alios, an ſit, q̃d ſit, quale ſit, quantum ſit, ut Cæcilius, & Theon. Ariſtoteles in rhetoricis etiam ſic omne opus diuidit in ueritatem, & petenda, ac fugienda, quod eſt ſuaſoriæ, & de eodem, atq; alio partiendo. tamen ad hæc peruenit an ſit, quid, quale, quantum, & quàm multum ſit quærendum putat. Quodam tamen loco finitionis quoque uim intelligit, quo dicit, quædam ſic defendi. ſuſtuli, ſed non furtum feci, percuſſi, ſed non iniuriam feci. Poſuerat & Cicero in libris rhetoricis, facti. nominis, generis, actionis, ut in facto coniectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione ius intelligatur. Iuri ſubiecerat tranſlationem. Verum hic legales quoq; quæſtiões alio loco tractat, ut ſpecies actionis. Fuerunt qui facerẽt quinq;, coniecturam, finitionem, qualitatem, quantitatem, ad aliquid. Theodorus quoq;, ut dixi, iiſdem generalibus capitibus utitur, an ſit, quid ſit, quale ſit, quantũ ſit, ad aliquid. Hoc ultimum maxime in comparatiuo genere uerſari putat, quoniam melius, ac peius, maius, et minus, niſi alio relata non intelligũtur. Sed in illas quoq; tranſlatiuas, ut ſupra ſignificaui, quæſtiones incidũt, an huic uis agendi ſit, uel facere aliquid conueniat, an contra hunc, an hoc tempore, an ſic. Omnia enim iſta referri ad aliquid neceſſe eſt. Alij ſex ſtatus putant coniecturam, quam γὲνεσιν uocant, & qualitatẽ, & proprietatem, id eſt ἰδιότητα, quo uerbo finitio oſtẽditur, & quantitatem, quam ἀξίαν dicunt, & comparationem, & tranſlationem, cuius ab hoc nouum nomen inuentum eſt μετάςασις nouum tanquã in ſtatu alio qui ab Hermagora inter ſpecies iuridiciales ponitur, uſitatum.

Digitized by Google

tatum. Alijs ſeptem eſſe placuit, à quibus nec tranſlatio, nec quantitas, nec comparatio recepta eſt. Sed in horũ trium locum ſubditæ quatuor legales, adiectæq; illis tribus rationalibus, alij peruenerunt uſq; ad octo tranſlatione ad ſeptem ſuperiores adiecta. A quibuſdam deinde diuiſa ratio eſt, ut ſtatus rationales appellarẽt quæſtiones, quemadmodum ſupra dixi legales. In illis de re in his de ſcripto quæreretur. Quidam in diuerſum hos ſtatus eſſe, illas quæſtiones maluerunt. Sed a ij ratiõales tres putauerunt, an ſit, quid ſit, quale ſit. Hermagoras ſolum quatuor, coniecturam, proprietatem, trãſlationẽ, qualitatem, quam per accidentia, ideſt κατὰ συμβεβηκὸς uocat. hac interpretatione, an illi accidat uiro bono eſſe, uel malo. Hanc ita diuidit de appetendis, & fugiendis, quæ eſt pars deliberatiua. De perſona, ea oſtẽditur laudatiua. Negotialem, quam πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipſis quæritur, remoto perſonarũ complexu, ut ſit ne liber, qui eſt in aſſertione, an diuitiæ ſuperbiam pariant, an iuſtum quid, an bonum ſit. Iuridicialem, in qua ferè eadem, ſed certis, deſtinatiſq; perſonis q̃ratur, an ille hoc iuſte fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis rhetorico aliam eſſe loci negotialis interpretationem, cum ita ſcriptum ſit. Negotialis ẽ in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate ſit, conſyderatur, cui diligentiæ præeſſe apud nos iuris conſulti exiſtimantur. Sed quod ipſius de ijs libris iudicium fuerit. ſupra dixi. Sunt enim uelut regeſtæ in hos commentarios, quos adoleſcens deduxerat, ſcholæ, & ſiqua eſt in his culpa, tradentis eſt, ſiue eum mouit, quod Hermagoras prima in hoc loco poſuit exempla ex quæſtioni

Digitized by Google

bus iuris, ſiue quod græci πραγματικοὺς uocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de oratore ſubſtituit. Ideoq; culpari tanq̃ falſa præcipiat, non poteſt. nos ad Hermagoram. Tranſlationē hic primus omnium tradidit, quanquam ſemina eius quædam citra nomen ipſum apud Ariſtotelem reperiuntur. legales autem quæſtiones has fecit, ſcripti, & uoluntatis, quam ipſe uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, id eſt dictum, & exceptionem, quorum prius ei cum omnibus commune eſt, exceptionis nomen minus uſitatum ratiocinatiuum, ambiguitatis, legum contrariarum. Albutius eadem diuiſione uſus detrahit tranſlationē, ſubijciens eam iuridiciali. In legalibus quoq; quæſtionibus nullum putat eſſe, qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuenturos adhuc, qui legere antiquos ſtudioſius uolēt. Sed ne hæc quoq; exceſſerint modū uereor. Ipſe me paulum in alia, quam prius habuerim opinione nunc eſſe confiteor. Et fortaſſe tutiſſimum erat, modo famæ ſtudenti nihil ex eo mutare, quod multis annis non ſenſiſſem modo, uerum etiam approbaſſem. Sed non ſuſtineo eſſe conſcius mihi diſſimulati in eo præſertim opere, q̃d ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem componimus, in ulla parte iudicij mei. Nā et Hippocrates clarus arte medicinæ uidetur honeſtiſſime feciſſe, quod quoſdā errores ſuos, ne poſteri errarent, confeſſus eſt. Et. M. Tullius non dubitauit aliquos ſuos libros iam editos, alijs poſtea ſcriptis ipſe damnare, ſicut Catulum, atq; Lucullum, et hos ipſos, de quibus modo ſum locutus, artis rhetorice. Etenim ſuperuacuus foret in ſtudijs lōgior labor, ſi nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; tñ ex his

quicquam, quæ tum præcepi, ſuperuacuum fuit. Ad eaſdem enim particulas hæc quoq; quæ nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminem didiciſſe pœniteat. Colligere tantum eadē, ac diſponere paulo ſignificantius conor, omnibus autem ſatisfactum uolo, non me hæc ſerius demonſtrare alijs, q̃ mihi ipſi perſuaſerim. Secundum plurimos authores ſeruabam treis rationales ſtatus, cõiecturam, finitionem, qualitatem, unum legalem. Hi mihi ſtatus generales erant. Legalem in quinq; ſpecies partiebar, ſcripti, & uoluntatis, legum contrariarum, collectiuum, ambiguitatis, tranſlationis nunc quartum ex generalibus intelligo poſſe remoueri. Sufficit enim prima diuiſio, qua diximus, alios legales, alios rationales eſſe, ita non erit ſtatus, ſed quæſtionum genus, alioqn & rõnalis ſtatus eſſet. Ex ijs etiam, quos ſpeciales uocabã, remoui tranſlationē, frequēter qdē ſicut oēs, q me ſecuti ſunt meminiſſe poſſunt, teſtatus & in ipſis etiam illis ſermõibus me nolente uulgatis, tñ hoc complexus uix in ulla cõtrouerſia tranſlationis ſtatum poſſe reperiri, ut nõ & alius in eadē recte dici uideretur. Ideoq; à qbuſdã eum excluſum, neq; ignoro multa trãſferri, cũ in omnibus ferè cauſis, in qbus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint q̃ſtiones, an huic, an cũ hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tpe liceat agere. Et ſiqua ſunt talia, ſed perſonæ, tēpora, actionis, cæteraq; propter aliquam cãm transferuntur. Ita non eſt in tranſlatione quæſtio, ſed in eo propter qđ transferuntur. Non debes apud prætorē petere fidei cõmiſſum, ſed apud conſules, maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur an maior ſumma ſit, facti controuerſia eſt, nõ licet tibi agere mecum, cognitor

Digitized by Google

enim fieri non potuiſti. Iudicatio eſt, an potuerit, non de
buiſti interdicere, ſed petere, an recte interdictum ſit am
bigitur, que omnia ſuccedunt legitimis quæſtionibus.
An non præſcriptiones etiam, in quibus maxime uide=
tur manifeſta tranſlatio, eaſdem oēs ſpēs habēt, quas hæ
leges, quibus agitur, ut aut de nomine, aut de ſcripto,
& ſententia, uel rōcinatione quæratur? deinde ſtatus ex
quæſtione oriatur? Tranſlatio nō habet q̄onem, de qua
contendit orator, ſed propter quam ꝯtendit, hoc aperti/
us. Occidiſti hominem, non occidi, q̄ō an occiderit, ſta/
tus, coniectura non eſt. Tale, habeo ius actionis, nō ha
bes, ut ſit quæſtio, an habeat, & inde ſtatus, accipiat .n.
actionem, nec ne ad euentum pertinet, non ad cauſam,
& ad id, quod pronuntiat iudex, non id, propter quod
pronuntiat. hoc illi ſimile eſt, puniendus es, non ſum, ui
debit iudex, an puniendus ſit. Sed non hic erit quæſtio,
nec hic ſtatus. Vbi ergo? puniendus es, hominem occidi
ſti, non occidi, an occiderit. honorandus ſum, nō es, nū
ſtatū habet? non, ut puto, honorandus ſum, quia tyrānū
occidi, nō occidiſti, q̄ō, et ſtatus. Similiter nō recte agis,
recte ago, nō habet ſtatū. Vbi ē ergo? nō recte agis igno
minioſus, q̄ritur an ignominioſus ſit, aut an agere igno
minioſo liceat, & q̄ōnes, & ſtatus. Ergo tranſlatiuū ge
nus cauſæ eſt, ut comparatiuum, & mutuæ accuſatio/
nis. At, enim ſimile eſt illi, ius habeo, ius non habes, oc/
cidiſti, recte occidi, non nego, ſed nec hæc res ſtatum fa/
cit. Non enim hæ ſunt propoſitiones, alioquin cauſa nō
explicabitur, ſed cum ſuis rationibus. Scelus commiſit
Horatius, ſororem enim occidit, nō commiſit, debuit .n.
occidere eam, quæ hoſtis morte mœrebat, q̄ſtio, an hæc

Digitized by Google

iuſta cauſa, ita qualitas, at ſimiliter in tranſlatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioſo non eſt actio, habeo ius, q̃a abdicatio actio non eſt. quæritur q̃d ſit actio finienus, non licet abdicare filios, ſyllogiſmo. Item cætera per omnes & rationales, & legales ſtatus. Nec ignoro fuiſſe quoſdam, q̃ traſlationem in rationali quoque genere ponerent, hoc modo, hominem occidi iuſſus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deſerui, tempeſtatibus, fluminibus, ualetudine impeditus, ideſt non per me ſtetit, ſed per illud, à quibus etiam liberius diſſentio. non enim actio transfertur, ſed cauſa facti, q̃d accidit penè in omni defenſione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio non recedit à forma qualitatis. Dicit. n. ſe culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio facienda ſit, altera qua & factum defenditur, altera, qua tm̃ reus. Credendum eſt igitur iis, quorum authoritatem ſecutus eſt Cicero. Tria eſſe, quæ in omni diſputatione q̃rantur, an ſit, quid ſit, quale ſit. quod etiam nobis ipſa natura præſcribit. Nam primum oportet ſubeſſe aliq̃d, de quo ambigitur, quod, quid ſit, & quale ſit, certe nõ poteſt æſtimari. niſi prius eẽ conſtiterit. Ideoq; ea prima quæſtio, ſed non ſtatim, quod eſſe manifeſtum eſt, etiam quid ſit apparet. hoc quoq; conſtituto nouiſſima qualitas ſupereſt, nec iis exploratis aliud eſt ultra. His infinitæ quæſtiones. his finitæ continentur. Horum aliqua in demonſtratiua, deliberatiua, iudiciali materia utique tractantur. Hæc rurſus iudicialeis cauſas, & rationali parte, & legali continet, nec enim ulla iuris diſceptatio niſi finitione, qualitate, coniectura poteſt explicari. Sed inſtituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fuſa

Digitized by Google

ratio, etſi non ſtatim rectiſſima linea tenſa, facilior tñ, et apertior uia. Diſcant igitur ante omnia quadripartitã in omnibus cauſis eſſe rationem, q̃ primum intueri debeat, qui acturus eſt. Nam ut à defenſore potiſſimum incipiam, longe fortiſſima tuẽdi ſe ratio eſt, ſi quod obijcitur negari poteſt. proxima ſi non id, quod obijcitur, factum eſſe dicitur, tertia honeſtiſſima, qua recte factum defenditur, qbus ſi deficiantur, ultima quidem, ſed iam ſola ſupereſt ſalus aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod neq; negari, nec defendi poteſt, ut non uideatur iure actio intendi. Hic illæ quæſtiones ſiue actionis, ſiue tranſlationis. Sunt enim quædam non laudabilia natura, ſed iure conceſſa, ut in. xij. tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit, quam legem mos publicus repudiauit, etiam aliquid æquum, ſed prohibitum iure, ut libertas teſtamentorum. Accuſatori nihilo plura intuenda ſunt, ut probet factum eſſe, hoc eſſe factum, non recte factum, iure ſe intendere. Ita circa ſpecies eaſdem, lis omnis uerſabitur tranſlatis tantum aliquãdo partibus, ut in cauſis, quibus de premio agitur, recte factum petitor probat. Hæc quatuor uelut propoſita formæq; actiõis, quæ tum generales ſtatus uocabã, in duo, ut oſtendi, genera deſcendunt, rationale, & legale. Rationale ſimplicius eſt, quia ipſius tantũ naturæ contemplatione conſtat. Itaq; in eo ſatis eſt oſtendiſſe cõiecturã, finitionem, qualitatem. Legaliũ plures ſint ſpecies neceſſe eſt, propterea quod multæ ſunt leges, et uarias habent formas, alia eſt, cuius uerbis nitimur, alia, cuius uolũtate, alias nobis, cum ipſi nullam habemus, adiungimus, alias inter ſe cõparamus, alias in diuer-

ſum interpretamur. Si naſcūtur hæc ueluti ſimulachra ex illis tribus, interim ſimplicia, interim et miſta, propriam tamen faciem oſtendentia, ut ſcripti, & uoluntatis, quæ ſine dubio aut qualitate, aut coniectura continentur, & ſyllogiſmus, qui eſt maxime qualitatis, & legis contrariæ, quæ iiſdem, qbus ſcriptum, & uoluntas ↄſtat, & ἀμφιβολία, q̄ ſemp cōiectura explicatur. finitio quoq; utriq; generi, qdq; rerū, quodq; ſcripti contemplatione conſtat, cōmunis eſt. Hæc omnia etiā ſi in illo tres ſtatus ueniunt, tamen quia, ut dixi, habent aliquid uelut proprium, uidentur demonſtranda diſcentibus, & permittendum ea dicere, uel ſtatus legales, uel qōnes, uel capita quædam minora, dum ſciant nihil ne in his quidem præter tria, quæ prædiximus, quæri. At quantum, & q̄ multum, & ad aliqd, &, ut nonnulli putauerunt comparatiuos, non eandem rōnē hn̄t. Sunt enim hæc non ad uarietatem iuris, ſed ad ſolam rationem referenda. Ideoq; ſemper in parte, aut coniecturæ, aut qualitatis ponenda ſunt, ut qua mente, & quo tempore, & quo loco. Sed de ſingulis dicemus q̄ſtionibus, cum tractare præcepta diuiſionis cœperimus. Hoc inter oēs conuenit, in cauſis ſimplicibus ſingulos ſtatus eē cauſarum, quæſtionum autem, quæ uelut ſubiacentes, & ad illud, quo iudiciū continetur, referuntur. ſæpe in unam cadere plures poſſe. Etiam credo aliquādo dubitari quo ſtatu ſit utendum, cū aduerſus unā intentiōem plura opponuntur. Et ſicut in colore dicitur, narrationis eum eſſe optimum, quem actor optime tueatur. Ita hic quoq; poſſe dici, eum ſtatum eſſe faciendum, in quo tuendo plurimum adhibere uirium poſſit orator,

Ideoq; pro Milone aliud Ciceroni agẽti placuit, aliud
Bruto, cum exercitationis gratia componeret oratiõem,
cum ille iure tanquam inſidiatorem occiſum, & tamẽ
non Milonis conſilio, dixerit, hic etiam gloriatus ſit oc
ciſo malo ciue. In coniunctis uero poſſe duos, & tres
inueniri, uel diuerſos, ut ſiquis aliud ſe non feciſſe, aliud
recte feciſſe defendat, uel generis eiuſdem, ut ſiquis duo
crimina, uel omnia neget. Quod accidit etiam ſi de una
re quæratur aliqua, ſed eam plures petant, uel eodẽ iu
re, ut proximitatis, uel diuerſo, ut cum hic teſtamento,
ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alij petito
ri opponitur, diſſimilis eſſe ſtatus neceſſe eſt, ut in illa cõ
trouerſia, teſtamenta legibus facta, rata ſint. Inteſtatorũ
parentum liberi hæredes ſint, abdicatus nequid de bo-
nis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legiti-
mus filius ſit, poſt legitimum natus tantum ciuis. In ad
optionem dare liceat. In adoptionem dato redire in fa-
miliam liceat, ſi pater naturalis ſine liberis deceſſit. qui
ex duobus legitimis, alterũ in adoptionẽ dederat, alterũ
abdicauerat, ſuſtulit nothũ, Inſtituto hærede abdicato
deceſſit. Tres oẽs de bonis ꝯtendunt, νόθον, q nõ ſit le
gitimus græci uocant latinũ rei nomen, ut Cato quoq;
in oratione quadã teſtatus eſt, non habemus, ideoq; uti
mur peregrino. Sed ad propoſitum, hæredi ſcripto op
ponitur lex, abdicatus neqd de bonis patris capiat, fit
ſtatus ſcripti, & uolũtatis, an ullo mõ capere poſſit, an
ex uolũtate patris, an hæres ſcriptus. Notho duplex fit
quæſtio, quod poſt legitimos natus ſit, et qđ non ſit ante
legitimos natus. prior ſyllogiſmũ habet, an pro non na
tis ſint habendi, q à familia ſunt alienati, altera ſcripti,

Digitized by Google

& uoluntatis, non enim eſſe hunc natum ante legitimum conuenit, ſed uoluntate legis ſe tuebitur, quam dicet talem fuiſſe, ut legitimus eſſet nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non eſſet. Scriptum quoq; legis excludet, dicens non utiq;, ſi poſtea legitimus natus non ſit, notho nocere. Vteturq; hoc argumento, finge ſolum natum nothum, cuius conditionis erit, tantũ ciuis? atqui non erit poſt legitimum natus filius, atqui non erit ante legitimos natus, quare, ſi uerbis legis ſtari non poteſt, uoluntate ſtandum eſt. Nec quenquam turbet, quod ex una lege duo ſtatus fiant, duplex eſt, ita uim duarum habet. Redire in familiam uolenti dicitur ab altero. Primum ut tibi redire liceat, hæres ſum, idẽ ſtatus, qui in petitione abdicati. Quæritur enim, an poſſit eſſe hæres abdicatus, adijcitur cõmuniter à duobus, redire tibi in familiam, non licet. non enim pater ſine liberis deceſſit. Sed in hoc propria quiſq; eorum quæſtione nitetur. alter enim dicet, abdicatum quoq; inter liberos eſſe, & argumentum ducet ex ipſa, qua repellitur, lege. Superuacuum enim fuiſſe prohiberi patris bonis abdicatum, ſi eſſet numero alienorum, nũc, quia filij iure futurus fuerit inteſtati hæres, oppoſitam eſſe legem, quæ tamen id non efficiat, ne filius ſit, ſed ne hæres ſit. Status finitiuus, quid ſit filius, rurſus nothus eiſdem colligit argumentis, non ſine liberis patrem deceſſiſſe, quibus in petitiõe uſus eſt, ut probaret eſſe ſe filiũ, niſi forte & hic finitionem mouet, an liberi ſint etiam non legitimi. Cadent ergo in unam controuerſiam uel ſpecialiter duo legitimi ſtatus, ſcripti, & uoluntatis, & ſyllogiſmus, & præterea finitio, uel tres illi qui natura

ſoli ſunt coniectura in ſcripto, & uoluntate, qualitas in ſyllogiſmo, & quæ per ſe eſt aperta finitio. Cauſa quoq;, & iudicatio, & continẽs eſt in omni genere cauſarum. nihil enim dicetur, cui non inſit ratio, & quò iudicium referatur, & quod rem maxime cõtineat. Sed qa magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita ſunt ab iis, qui de iudicialibus cauſis aliqua compoſuerunt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera cauſas diuiſi, ordinem ſequar.

De laude, & uituperatione.

AC potiſſimũ incipiam ab ea, quæ conſtat laude, et uituperatiõe, quod genus uidetur Ariſtoteles, atq; eũ ſecutus Theophraſtus à parte negotiali, hoc eſt πραγματικοῆς remouiſſe, totamq; ad ſolos auditores releгaſſe, & id eius nominis, quod ab oſtentatiõe ducitur, proprium eſt. Sed mos Romanus etiã negotiis hoc munus inſeruit. nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex ſenatuſcõſulto magiſtratibus ſæpe mandantur, & laudare teſtem, uel contra pertinet ad momentum iudicioꝝ, & ipſis etiam reis dare laudatores licet, & editi in cõpetitores, in. L. Piſonem, & Clodium, & Curionem libri uituperationem continent, & tamen in ſenatu loco ſunt habiti ſententiæ. Nec inficias eo eſſe quaſdam ex hoc genere materias ad ſolam compoſitas oſtentationẽ, ut laudes deorum, uirorumq;, quos priora tẽpora tulerunt. Quo ſoluitur q̃ſtio ſupra tractata, manifeſtumq; eſt errare eos, qui nunq̃ oratorẽ dicturũ, niſi de re dubia putauerunt,

an laudes capitolini Iouis ꝑpetua ſacri certaminis ma
teria uel dubiæ ſunt? uel nõ oratorio genere tractãtur?
ut deſyderat aũt laus, quæ negotijs adhibetur probatio
nem, ſic etiã illa, quæ oſtentationi cõponitur. Habet in
terim aliquam ſpeciem probationis, ut qui Romulum
Martis filium educatumq́; à Lupa dicat in argumen-
tum cœleſtis ortus utatur his, quod abiectus in pro-
fluentem nõ potuerit extingui, quod omnia ſic ægerit,
ut genitum præſide bellorum deo, incredibile non eſſet,
quod ipſum quoq; cœlo receptum tpis eius homines nõ
dubitauerint. Quædã uero etiã in defenſionis ſpeciem
cadent, ut ſi in laude Herculis permutatum cũ regina
Lydiæ habitum, et imperata, ut traditur, Penſa orator
excuſet. Sed propriũ laudis eſt res amplificare, & or-
nare, quæ materia præcipue ꝗdem in deos, et homines
cadit. Eſt tñ & aliorum animalium etiam carentium
anima. Verum in deis generaliter primũ maieſtatem
ipſius eorũ naturæ uenerabimur. Deinde proprie uim
cuiusq́;, & inuenta, quæ utile aliquid hominibus attu
lerunt. Vis oſtenditur, ut in Ioue regendorum omniũ, in
Marte belli, in Neptuno maris. Inuenta, ut artiũ in Mi
nerua, Mercurio litterarũ, medicine Apolline, Cerere
frugũ, libero uini. Tũ ſiqua ab his acta uetuſtas tradi-
dit cõmemorãda. Addunt etiã dijs honorẽ parentes, ut
ſiquis ſit filius Iouis. Addit antiqtas, ut ijs, qui ſunt ex
chao. progenies q̊q;, ut Apollo, ac Diana Latonæ. Lau
dandũ in ꝗbuſdã, quod geniti immortales, in qbuſdã
qđ immortalitatẽ uirtute ſint conſecuti, qđ pietas prin
cipis noſtri præſentium quoq; temporũ decus fecit. Ma
gis eſt uaria laus hominũ. nã primũ diuiditur in tpa,

quodq; ante eos fuit, quodq; ipſi uixerunt. In iis autem, qui fato ſunt functi etiam quod eſt inſecutum. Ante hominem patria, ac parentes, maioresq; erunt, quorũ duplex tractatus eſt, aut. n. reſpondiſſe nobilitati pulchrũ erit, aut humilius genus illuſtraſſe factis. Illa quoq; interim ex eo, quod ante ipſum fuit tẽpore trahentur, quæ reſponſis, uel augurijs futuram claritatem promiſerint. Sicut eum, qui ex Thetide natus eſſet, maiorẽ patre ſuo futurum cecinisse dicũtur oracula. Ipſius uero laus hominis ex animo, et corpore, & extra poſitis peti debet. Et corporis quidem, fortuitorumq;, tum leuior, tũ non uno modo tractanda eſt. Nã & pulchritudinem interim, roburq; proſequimur honore uerborum, ut Homerus in Agamemnone, atq; Achille. Interim confert admirationi multum etiã infirmitas, ut cum idem Tydea paruum, ſed bellatorẽ dicit fuiſſe. Fortuna uero tum dignitatem affert, ut in regibus, principibusq;, nanq; eſt hæc materia oſtendendæ uirtutis uberior, tum quo minores opes fuerunt, eo maiorẽ beneficijs gloriam parit. Sed omnia, quæ extra nos bona ſunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, nõ ideo laudantur, quod habuerit qs ea, ſed quod iis honeſte ſit uſus. Nã diuitiæ, & potẽtia, & gratia cum plurimũ uirium dent, in utrãq; partem certiſſimum faciunt mo℞ experimentum, aut. n. meliores propter hæc, aut peiores ſumus. Animi ſemper uera laus, ſed non una per hoc opus uia ducitur. Nanq; alias ætatis gradus, geſtarumq; rerum ordinem ſequi ſpecioſius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tũ diſciplinæ, poſt hæc operum ideſt facto℞, dictorumq; contextus, alias in ſpẽs uirtutum diuidere laudẽ fortitu-

dinis, iuſtitiæ, continẽtiæ, cæterarumq́; , ac ſingulis aſſignare, quæ ſecundum quanq́; earum geſta erunt. Vtra ſit aũt harum uia utilior cum materia deliberabimus, dum ſciamus gratiora eſſe audientibus, quæ ſolus quis aut primus, aut certe cum paucis feciſſe dicetur, ſiqd præterea ſupra ſpem, aut expectationem, præcipue qđ aliena potius cauſa, q̃ ſua. Tẽpus quod finem hominis inſequitur, non ſemper tractare contingit, non ſolum, quod uiuentes aliquãdo laudamus, ſed quod rara hæc occaſio eſt, ut referri poſſint diuini honores, & decreta, ut publicæ ſtatuæ conſtitutæ. Inter quæ enumrauerim ingenioꝝ̃ monimenta, quæ ſeculis probarentur. Nam quidam, ſicut Menander, iuſtiora poſterorum q̃ ſuæ ætatis iudicia ſunt conſecuti. Afferunt laudem liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentoribus, necnõ inſtituta quoq; authoribus, ut à Numa traditũ deos colere, à Publicola, faſces populo ſummittere. Qui omnis etiam in uituperatione ordo conſtabit tantũ in diuerſum. Nã & turpitudo generis opprobrio multis fuit, & quoſdam claritas ipſa notiores circa uitia, & inuiſos magis fecit, et in quibuſdã, ut in Paride traditũ eſt, prædicta pernicies & corporis, & fortunæ. quibuſdam mala contemptum, ut Therſitæ. At uero quibuſdã bona uitijs corrupta odiũ attulerũt. ut Nirea imbellem, Pliſthenẽ impudicũ à poetis accepimus. Et animi totidem uitia, quot uirtutes ſunt, nec minus, q̃ in laudibus duplici ratione tractantur. Et poſt mortem adiecta quibuſdam ignominia eſt, ut Melio, cuius domus ſolo æquata. M. q́; Mãlio, cuius prænomẽ è familia in poſterũ exemptum eſt, & parentes maloꝝ

odimus, & eſt conditoribus urbium infame contraxiſſe aliquam pernicioſam cæteris gentem, qualis ē primus iudaicæ ſuperſtitionis author & Gracchorum leges inuiſæ. Et ſiquod eſt exemplum deforme poſteris traditū, quale libidinoſus uir Perſes in muliere Samia inſtituere auſus dicitur primus. Sed i uiuentibus quoq; iudicia hominum uelut argumenta ſunt morum, & honos, aut ignominia ueram eſſe laudem, uel uituperationem probat. Intereſſe tamen Ariſtoteles putat, ubi quicq; laudetur, aut uituperetur. Nā plurimū refert q ſint audiētiū mores, quæ publice recepta perſuaſio, ut illa maxime, q̄ probant eſſe, in eo, qui laudabitur, credant, aut in eo, contra quem dicemus, ea, quæ oderunt, ita non dubium erit iudicium, quod orationem præceſſerit, ipſorū etiam permiſcenda laus ſemper, nam id beneuolos facit. Quoties aūt fieri poterit, cum materiæ utilitate iungenda, minus Lacedæmone ſtudia litterarum, quàm Athenis honoris merebuntur, plus patientia, uel fortitudo, rapto uiuere quibuſdam hōeſtum, alijs cura legum, frugalitas apud Sybaritas forſitan odio foret. Veteribus Romanis ſummum luxuriæ crimen, eadem in ſingulis differētia. Maxime fauet iudex, qui ſibi dicentem aſſentari putat. Idem præcepit illud quoq;, quod mox Cornelius Celſus propè ſupra modū inuaſit, quia ſit quædam uirtutibus, ac uitijs uicinitas, utendū proxima deriuatione uerborū, ut pro temerario fortē, pro prodigo liberalem, pro auaro parcū uocemus, quæ eadem etiam contra ualēt, quod quidem orator, ideſt uir bonus nunquam faciet, niſi forte communi utilitate ducatur. Laudantur autem urbes ſimiliter, atque homines. Nam pro parente eſt condi-

tor, & multum authoritatis affert uetuſtas, ut ijs, q ter ra dicuntur orti. & uirtutes, ac uitia circa res geſtas, eademq; in ſingulis, illa propria, quæ ex loci poſitiõe, aut munitione ſunt, ciues illis, ut hominibus liberi. decori ẽ laus, & magnitudo operum, in quibus honor, utilitas, pulchritudo, author expectari ſolet. honor, ut ĩ tẽplis, utilitas, ut ĩ muris, pulchritudo, uel author utrobiq; ẽ, et locoꝝ, qualis Siciliæ apud Ciceronẽ, in quibus ſimiliter ſpeciem, & utilitatem intuemur, ſpeciẽ maritimis, planis, amœnis, utilitatem ſalubribus, fertilibus. Erit ẽt dictorum honeſtorum, factorumq; laus generalis, erit & rerum omnis modi. Nam & ſomni, & mortis ſcriptæ laudes, & quorundam à medicis ciborum. Itaq; ut non conſenſi hoc laudatiuum genus circa ſolam uerſari honeſti queſtionem, ſic qualitate maxime contineri puto, quanquam omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poſſint. His quoq; uſum G. Cæſarem in uituperãdo Catone notauerit Cicero. Totum autem habet aliquid ſimile ſuaſorijs, quia plerunque eadem illic ſuaderi, hic laudari ſolent.

De ſuaſoria, & proſopopœia.

DELIBERATIVAS quoq; miror à quibuſdam ſola utilitate definitas. At ſiquid in his unum ſeq oporteret, potior fuiſſet apud me Ciceronis ſententia, q hoc materiæ genus dignitate maxime contineri putat. Nec dubito quin ij, qui ſunt in illa priore ſententia ſecundum opiniõem pulcherrimam, ne utile quidem niſi qđ honeſtum eſſet, exiſtimarint. Et eſt hæc ratio ueriſſima,

Digitized by Google

ſi conſilium contingat ſemper bonorum, atq; ſapiētum. Verum apud imperitos, apud quos frequenter dicenda ſententia eſt, populumq; præcipue, qui ex pluribus conſtat indoctis, diſcernenda ſunt hæc, & ſecundum communes magis intellectus loquendum, ſunt enim multi, qui etiam quæ credunt honeſta, non tamen ſatis eadem utilia quoq; exiſtiment, quæ turpia eſſe dubitare nō poſſunt, utilitatis ſpecie ducti probent, ut fœdus numantinum, iugumq; caudinum. Ne qualitatis quidem ſtatu, in quo & honeſtorum, & utilium quæſtio eſt, complecti eas ſatis eſt. Nam frequenter in ijs etiam coniecturæ locus eſt. Nonnunquam tractatur aliqua finitio, aliqñ etiam incidere poſſunt legales tractatus in priuata maxime conſilia, ſiquando ambigitur an liceat. De cōiectura paulopoſt pluribus. Interim eſt finitio apud Demoſthenem, det halonēſum Philippus an reddat. apud Ciceronem in philippicis. quid ſit tumultus. Quid? non illa ſimilis iudicialium quæſtio, de ſtatua Seruij Sulpitij, an ijs demum ponēda ſit, qui in legatione ferro ſunt interempti? Ergo pars deliberatiua, quæ eadē ſuaſoria dicitur, de tempore futuro conſultans, quærit etiam de pterito. Officijs conſtat duobus, ſuadendi, & diſſuadendi, Procœmio, quale eſt in iudicialibus, non ubiq; eget, q̃a conciliatus eſt ei quiſq;, quem conſulit. Initium tn̄ quodcūq; debet habere aliquam procœmij ſpeciem, nec enim abrupte, nec unde libet incipiendum, quia eſt aliquid in omni materia naturaliter primū. In ſenatu, & utique in ꝯcionibus eadem rō, quæ apud iudices acquirendæ ſibi plerunq, eorum, apud quos dicendum ſit beniuolentiæ. Nec mirum cum etiam in panegyricis petatur audientium

dientium fauor, ubi emolumentum non utilitate aliqua ſed in ſola laude conſiſtit. Ariſtoteles quidem nec ſine cā putat & à noſtra, & ab eius, qui diſſentiet perſona duci frequenter in conſilijs exordium, quaſi mutuantibus hoc nobis à iudiciali genere, nōnunquam etiā, ut minor res maior ne uideatur. In demonſtratiuis uero procœmio eſſe maxime libera exiſtimat. Nam & longe à materia duci hoc, ut in Helenes laude Iſocrates fecerit, et ex aliqua rei uicinia, ut idem in panegyrico, cū queritur plus honoris corporum, quàm animorum uirtutibus dari. Et Gorgias in olympico laudans eos, qui primi tales inſtituerunt conuentus, quos ſecutus uidelicet Caius Saluſtius in bello iugurthino, & Catilinario nihil ad hiſtoriam pertinentibus principijs orſus eſt. Sed nunc ad ſuaſoriam, in qua etiam cum procœmio utemur, breuiore tamen & uelut quodam capite tantum, & initio debebimus eſſe contenti. Narrationem uero unquam exiget priuata deliberatio eius dūtaxat rei, de qua dicenda ſententia eſt, quia nemo ignorat id, de quo conſulit. Extriſecus poſſunt pertinentia ad deliberationem multa narrari. In concionibus ſæpe eſt etiam illa, quæ ordinem rei docet, neceſſaria ad affectus, ut quæ maxime poſtulabit. Nam & concitanda, & lenienda frequenter eſt ira, & ad metum, cupiditatem, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquam etiam mouenda miſeratio, ſiue ut auxilium obſeſſis feratur, ſuadere oportebit, ſiue ſociæ ciuitatis euerſionem deflebimus. Valet autem in cōſilijs authoritas plurimum. nam & prudentiſſimus eē haberiq; & optimus debet, qui ſententiæ ſuæ de utilibus, atque honeſtis credere omnes uelit. In iudicijs enim

Digitized by Google

uulgo fas habetur indulgere aliquid ſtudio ſuo conſiliũ nemo eſt, qui neget ſecundum mores dari. Græcorũ quidẽ plurimi oẽ hoc officium concionale eſſe iudicauerũt, & in ſola reipublicæ adminiſtratione poſuerunt. quin & Cicero in hac maxime parte uerſatur. Ideoq; ſuaſuris de pace, bello, copijs, opibus, uectigalibus, hæc duo præcipue nota eſſe uoluit, uires ciuitatis, & mores, ut ex natura tum ipſarum rerum, tum audientium ratio ſuadendi duceretur, nobis maior in re uidetur uarietas, nam & conſultantium, & conſiliorum plurima ſunt genera, Quare in ſuadendo, & diſſuadendo tria primum ſpectanda erunt. Quid ſit, de quo deliberetur, qui ſint, qui deliberent, qui ſit, qui ſuadeat. Rem, de qua deliberatur, aut certum eſt poſſe fieri, aut incertum. Si incertum, hæc erit quæſtio ſola aut potentiſſima. Sæpe enim accidet, ut prius dicamus, ne ſi poſſit quidẽ fieri, eſſe faciendum, deinde fieri non poſſe. Cum autem de hoc quæritur, coniectura eſt, an Iſthmos intercidi, an ſiccari palus pontina, an portus fieri hoſtiæ poſſit, an Alexander terras ultra Oceanum ſit inuenturus. Sed in ijs quoque, quæ conſtabit poſſe fieri, coniectura erit aliquando, ut ſi quæratur an utiq; futurum ſit, ut Carthaginem ſuperent Romani, ut redeat Annibal, ſi Scipio exercitum in Aphricam tranſtulerit, ut ſeruent fidem Samnites, ſi Romani arma depoſuerint. Quædam & fieri poſſe, & futura eſſe credibile eſt, ſed aut alio tempore, aut alio loco, aut alio modo, ubi coniecturæ non erit locus, alia ſunt intuenda. Et primum, aut propter ipſam rem, de qua ſententiæ rogantur conſultabitur, aut propter alias aduenientes extrinſecus cauſas propter ipſam

Digitized by Google

deliberant.p.c,an ſtipendiũ militi conſtituant. Hæc materia ſimplex erit. Accedunt cauſæ aut faciendi, ut, deliberant.p.c.an Fabios dedant gallis bellum minitantibus, aut non faciendi, deliberat C.Cæ. an perſeueret in Germaniam ire, cum milites paſſim teſtamenta facerẽt. Hæ ſuaſoriæ duplices ſunt. Nam & illic cauſa deliberãdi eſt, quod bellum galli minitentur, eſſe tamen quæſtio poteſt, dedendi ne fuerint etiam citra hanc denuntiationem, qui contra fas cum legati miſſi eſſent prælium inierint, regemq́;, ad quẽ mandata acceperant, trucidarint. Et hic nihil Cæſar ſine dubio deliberet, niſi propter hãc militum perturbationem. Eſt tamen locus quærẽdi, an citra hunc quoq; caſum penetrandum in Germaniam fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari etiam detractis ſequentibus poſſit. Partis ſuadẽdi quidam putauerunt honeſtum, utile, neceſſariũ. ego non inuenio huic tertiæ locum. quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortaſſe pati ſit neceſſe, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. Quod ſi hanc uocant neceſſitatem, in qua homines grauiorum metu coguntur, utilitatis erit quæſtio, ut ſi obſeſſi, & impares, & aqua, ciboq́; defecti de facienda ad hoſtem deditione deliberẽt, & dicatur neceſſe eſt, nempe ſequitur, ut hoc ſubijciatur alioquin pereundum eſt, ita propter idipſum nõ eſt neceſſe, quia perire potius licet. Deniq; non fecerunt Saguntini, nec in rate opitergina circũuẽti. Igitur in his quoq; cauſis aut de ſola utilitate ambigetur, aut quæſtio inter utile, atq; honeſtum conſiſtet. At enim ſiquis liberos procreare uolet, neceſſe habeat uxorẽ ducere. qs dubitat? Sed ei, q pater uult fieri, liq̃t neceſſe eſt uxorẽ eẽ ducẽ

Digitized by Google

dam. Itaq; mihi ne conſilium quidem uidetur ubi neceſſitas eſt, non magis, quàm ubi conſtat quid fieri nō poſſe. Omnis n. deliberatio de dubijs eſt. Mellus igitur qui tertiam partem dixerunt δυνατὸν, quod noſtri poſſibile nonūnant, quæ ut dura uideatur appellatio, tñ ſola eſt. Quas partes non omnes in omnem cadere ſuaſoriā manifeſtius eſt, quàm ut docendum ſit, tamen apud pleroſq; earum numerus augetur, à quibus ponuntur, ut partes, quæ ſpecies ſunt partium. Nam fas, iuſtum, piū, æquum, manſuetum quoq;, ſic enim ſunt interpretati τὸ ἥμερον, & ſiqua adhuc adijcere, qui eiuſdem generis uelit, ſubijci poſſunt honeſtati. An ſit autem facile, magnū, iucundum ſine periculo ad queſtionem pertinet utilitatis, qui loci oriuntur ex contradictione eſt quidem utile, ſed difficile, paruum, iniucundum, periculoſum. Tamen quibuſdam uidetur eſſe nonnunquam de iucūditate ſola conſultatio, ut ſi de ædificando theatro inſtituendis ludis deliberetur. Sed neminem adeo ſolutum luxu puto, ut nihil cā ſuadendi ſequatur præter uoluptatem. Præcedat. n. ſemper aliquid neceſſe eſt, ut in ludis honor deorum, in theatro, nō inutilis laborū remiſſio, deformis & incōmoda turbæ, ſi id non ſit, conflictatio, & nihilo minus eadem illa religio cum theatrum uelu ti quoddam illius ſacri templum uocabimus. ſæpe uero & utilitatem deſpiciendam eſſe dicimus, ut honeſta faciamus, ut cum illis opitergínis damus conſilium, ne ſe hoſtibus dedant, quanquam perituri ſint, niſi fecerint, & utilia honeſtis præferimus, ut cum ſuademus, ut bello punico ſerui armentur. Sed tamen neq; hic planè concedendum eſt eſſe id inhoneſtum, liberos enim natura

Digitized by Google

omnes & iiſdem conſtare elementis & fortaſſe antiquis etiam nobilibus ortos dici poteſt. Et illic, ubi maniſeſtũ periculum eſt, opponenda alia, ut crudelius etiam peri turos affirmemus, ſi ſe dediderint, ſiue hoſtis nõ ſeruaue rit fidem, ſiue Cæſar uicerit, quod eſt uero ſimilius. Hæc autem, quæ tantum inter ſe pugnant, plerunq; nomini bus deflecti ſolent. nam & utilitas ipſa expugnatur ab iis, qui dicunt non ſolum potiora eſſe honeſta quàm uti lia, ſed ne utilia quidem eſſe, quæ non ſunt honeſta, & contra quod nos honeſtum, illi uanum, ambitioſum, ſto lidum uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantũ inutilibus comparantur utilia, ſed inter ſe quoq; ipſa, ut ſi ex duobus eligamus, in altero quid ſit magis, in alte ro quid ſit minus, creſcit hoc adhuc. Nã interim tripli ces etiam ſuaſoriæ incidunt, ut cum Pompeius delibera uit, Parthos, an Aphricam, an Aegyptum peteret. Ita non tantum utrum melius, ſed quid ſit optimum, quæ ritur. Idemq; contra, nec unquam incidet in hoc gene re materiæ dubitatio rei, quæ undiq; ſecundum nos ſit. Nam ubi contradictioni locus non eſt. quæ poteſt eẽ cã dubitandi? Ita ferè omnis ſuaſoria nihil eſt aliud, quàm comparatio, uidendumq; quid conſecuturi ſumus, & propter quid, ut æſtimari poſſit, plus in eo, quod peti mus, ſit commodi, an uero in eo, per quod petimus in commodi. Eſt utilitatis, & in tempore, quæſtio expedit, ſed non nunc & in loco, non hic, & in perſona, non no bis, non contra hos, & in genere agendi non ſic, & in modo non in tantum. Sed perſonam ſæpius decoris gra tia intuemur, quæ & in nobis, & in iis, qui deliberant, ſpectanda eſt. Itaque quamuis exempla plurimum in

conſilijs poſſint, quia facillime ad conſentiendum homi-nes ducuntur experimentis, refert tamen quorũ autho-ritas, & quibus adhibeatur. Diuerſi ſunt enim delibe-rantium animi, duplex conditio, nã conſultant aut plu-res, aut ſinguli, ſed in utriſq; differentia, quia & in plu-ribus multũ intereſt, ſenatus ſit, an populus, Romani, an Fidenates, græci, an barbari, & in ſingulis Catoni petendos honores ſuadeamus, an C. Mario. De ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuen-da, ſexus, dignitas, ætas, ſed mores præcipue diſcrimen dabunt. Et honeſta quidem honeſtis ſuadere facillimũ eſt. Si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne ui deamur exprobrare diuerſam uitæ ſectam, cauendum eſt, et animus deliberantis, nõ ipſa honeſti natura, quã ille non reſpicit, permouendus, ſed laude, uulgi opinio-ne, & ſi parum proficiet hæc uanitas, ſecutura ex his utilitate, aliquanto uero magis obijciendo aliquos, ſi di uerſa fecerint, metus. Nã præter id, quod his leuiſſimi cuiuſq; animus facillime terretur, neſcio an etiam natu-raliter apud plurimos plus ualeat maloꝝ timor q̃ ſpes bonoꝝ, ſicut facilior eiſdem turpium q̃ honeſtoꝝ intelle ctus eſt. aliqñ bonis quoq; ſuadentur parũ decora, dan tur parum bonis conſilia, in quibus ipſorum, qui conſu lunt, ſpectatur utilitas. Nec me fallit, quæ ſtatim cogita-tio ſubire poſſit legentem. Hoc ergo præcipis et hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, qui ita ſcribit ad Brutum. Propoſitis plurimis, quæ honeſte ſuaderi Cæ ſari poſſent. Sim ne bonus uir, ſi hæc ſuadeam? minime. Suaſoris enim eſt finis utilitas eius, cui quiſq; ſuadet, at recta ſunt, quis negat? ſed non eſt ſemper rectis in ſua-

dendo locus. Sed quia eſt altior quæſtio, nec tantũ ad
ſuaſorias pertinet, deſtinatus eſt mihi hic locus duodeci
mo, qui ſummus futurus eſt, libro. Nec ego qcq̃ fieri tur-
piter uelim. Verum interim hæc, uel ad ſcholarũ exer-
citationes pertinere credantur, nam & iniquorũ ratio
noſcenda eſt, ut melius æqua tueamur. Interim ſi qs bo-
no inhoneſta, ſuadebit, meminerit non ſuadere tanq̃ in-
honeſta, ut quidã declamatores, Sex. Põpeium ad pira
ticam, propter hoc ipſum, quod turpis, ac crudelis ſit,
impellunt. Sed dandus illis deformibus color, idq; etiã
apud malos, nec .n. eſt quiſq̃ tam malus, ut uideri ue-
lit. Sic Catilina apud Salluſtium loquitur, ut rem ſcele
ratiſſimam, non malitia, ſed indignatione uideatur au
dere. Sic Atreus apud Varium.

Iam fero (inquit) infandiſſima, iam facere cogor.

Quanto magis eis, qbus fuit aliqua cura famæ, ꝯſeruan
dus eſt hic ambitus? Quare & cũ Ciceroni dabimus
conſilium, ut Antonium roget, uel etiã ut philippicas,
ita uitam pollicente eo, exurat, nõ cupiditatem lucis al-
legabimus. Hæc enim ſi ualet in animo eius, tacentibus
quoq; nobis ualet. Sed ut ſe reipub. ſeruet, hortabimur.
Hac illi opus eſt occaſione, ne eum talium precum pu
deat. Et C. Cæſari ſuadentes regnum, affirmabimus ſta
re iam rempu. niſi uno regente non poſſe. Nam qui de
re nefaria deliberat, id ſolum quærit quõ q̃minimũ pec
care uideatur. Multũ refert etiã quæ ſit perſona ſuaden
tis, qa ante acta uita ſi illuſtris fuit, aut clarius genus,
aut ætas, aut fortuna, affert expectationem. Prouiden-
dum eſt, ne quæ dicuntur, ab eo, qui dicit, diſſentiãt. At
ijs cõtraria ſummiſſiorẽ quendam modum poſtulant.

Digitized by Google

Nam quæ in alijs libertas eſt, in alijs licentia uocatur. Et quibuſdã ſufficit authoritas, quoſdã ratio ipſa ægre tuetur. Ideoq; longe mihi uidentur difficillimæ proſopopœiæ, in quibus ad reliquum ſuaſoriæ laborem, accedit etiã perſonæ difficultas. Nanq; illud idem aliter Cæſar, aliter Cicero, aliter Cato ſuadere debebit. Vtiliſſima uero hæc exercitatio, uel quod duplicis eſt operis, uel q̃d poetis quoq;, aut hiſtoriarum futuris ſcriptoribus plurimum confert. Verũ & oratoribus neceſſaria. Nam ſũt multæ à græcis, latiniſq; cõpoſitæ orationes, q̃bus alij uterentur, ad quorum conditionem, uitamq́; aptanda, quæ dicebãtur, fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandem perſonam induit Cicero, cum ſcriberet Cn. Põpeio, & cum. C. Domitio, cæteris'ue, ac non uniuſcuiuſq; eorum fortunã, dignitatem, res geſtas, intuitus, omnium etiam, quibus uocem dabat, imaginem expreſſit? ut melius quidem, ſed tñ ipſi dicere uiderentur. Nec enim minus uitioſa eſt oratio, ſi ab homine, q̃ ſi à re, cui acõmodari debuit, diſſidet. Ideoq; Lyſias optime uidetur in ijs, quæ ſcribebat, indoctis ſeruaſſe ueritatis fidẽ. Enimuero præcipue declamatoribus conſyderandũ eſt, quid cuiq; perſonæ conueniat, qui pauciſſimas controuerſias ita dicunt, ut aduocati, plerũq; filij, patres diuites, ſenes, aſperi, lenes, auari, deniq; ſuperſtitioſi, timidi, deriſores fiunt, ut uix comœdiarũ actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi ſint, q̃ his in dicẽdo, quæ omnia uideri poſſunt proſopopœiæ, quas ego ſuaſorijs ſubieci, quia nullo alio ab his, q̃ perſona diſtant, q̃q̃ hoc aliquando etiam in controuerſias ducitur, quæ ex hiſtorijs compoſitæ certis agentium nominibus continẽ

tur. Neq; ignoro plerunq; exercitationis gratia poni et poeticas & hiſtoricas, ut Priami uerba apud Achillem, aut Syllæ dictaturam deponentis in concione. Sed hæc in partem cedent trium generum, in quæ cauſas diuiſimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere, & alia, de quibus ſupra dictum eſt, uariæ, atq; ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonſtratiua ſubijcere ſolemus. Frequẽtiſſime uero in his utimur ficta perſonarum, quas ipſi ſubſtituimus, oratione, ut apud Ciceronem pro Cœlio in Clodiam, & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in caſtigationem, hic in orationem morum compoſitus alloquitur. Solent in ſcholis fingi materiæ ad deliberandum ſimiliores controuerſijs, & ex utroq; genere commiſtæ, ut cum apud C. Cæſarem conſultatio de pœna Theodoti ponitur. Cõſtat enim accuſatione, & defenſione cauſæ, quod eſt iudicialiũ propriũ, permiſta autem eſt & utilitatis ratio, an pro Cæſare fuerit occidi Pompeium, an timendum à rege bellum, ſi Theodotus ſit occiſus, an id minime opportunũ hoc tempore, & periculoſum, & certe longum ſit futurum. Quæritur & de honeſto, deceat'ne Cæſarem ultio Pompeij, an ſit uerendum ne peiorem faciat ſuarum partium cauſam, ſi Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam ueritati poteſt. Nõ ſimplex autem circa ſuaſorias error in pleriſq; declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuerſum, atq; in totum illi iudiciali contrarium eſſe exiſtimauerunt. nam & principia abrupta, & concitatam ſemper orationem, & in uerbis effuſiorem, ut ipſi uocant, cultum affectauerunt, & eaꝶ breuiores utiq; cõmentarios, q̃ lega

lis materiæ facere elaborarunt. Ego porrò uti procemio
uideo non utiq; opus eſſe ſuaſorijs propter quas dixi ſu-
pra cauſas, ita cur initio furioſe ſit exclamandum, non
intelligo, cum propoſita conſultatiõe rogatus ſententiã,
ſi modo eſt ſanus, nõ quæritet, ſed q̃maxime põt, ciuili,
& humano ingreſſu mereri aſſenſum deliberantis ue-
lit. Cur aũt torrens, et utiq; æqualiter concitata ſit in ea
dicentis oratio, cum uel præcipue moderationem, ratio
nemq́; conſilia deſiderent. Neq; ego negauerim ſæpius
ſubſidere in controuerſiis impetum dicendi, procemio,
narratione, argumentis, quæ ſi detrahas, id ferè ſuper-
erit, quo ſuaſoriæ conſtant. Verũ id quoq; æqualius erit,
non tumultuoſius, atq; turbidius, uerborũ aũt magnifi-
centia non ualidius eſt affectanda, ſuaſorias declaman-
tibus, ſed contigit magis. Nam & perſonæ ferè magnæ
fingentibus placent, regum, principũ, populi, ſenatus,
& res ampliores, ita cũ uerba rebus aptentur, ipſo ma-
teriæ nitore clareſcunt. Alia ueris cõſilijs rõ eſt. Ideoq́;
Theophraſtus q̃maxime remotum ab omni affectione
in deliberatiuo genere uoluit eſſe ſermonem, ſecutus in
hoc authoritatẽ præceptoris ſui, q̃q̃ diſſentire ab eo nõ
timide ſolet. Nãq; Ariſtoteles idoneã maxime ad ſcribẽ
dũ demonſtratiuã, proximãq; ab ea iudicialẽ putauit
uidelicet q̃m prior illa tota eſſet oſtentationis, hæc ſecun
da egeret artis, uel ad fallendũ, ſi ita popoſciſſet utili-
tas, conſilia, fide, prudentiaq; conſtarent. Quibus in de-
monſtratiua conſentio. nam & omnes alij ſcriptores idẽ
tradiderunt. In iudicijs autem, conſilijsq; ſecundum con
ditionem ipſius, quæ tractababitur, rei accommodandã
dicendi credo rationem, nã & philippicas Demoſthe-

nis iiſdem, quibus habitas in iudiciis orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis ſententiæ; & conciões non minus clarũm, q̃ eſt in accuſationibus, ac defenſio nibus eloquentiæ lumen oſtendunt. Dicit tamẽ idem de ſuaſoria hoc modo. Tota autem oratio ſimplex, & gra uis, & ſententiis debet ornatior eſſe, q̃ uerbis. Vſum exẽ plorum nulli materiæ magis conuenire merito ferè oẽs conſentiunt, cum plerunq; uideantur reſpondere futura præteritis, habeaturq; experimentum uelut quoddam rationis teſtimonium. Breuitas quoq;, aut copia non ge nere materiæ, ſed modo conſtant. nam ut in ↄſiliis ple runq; ſimplicior q̃ eſt, ita ſæpe in cauſis minor. Quæ omnia uera eſſe ſciet, ſiquis non orationes modo, ſed hi ſtorias etiam, (nanq; in his cõciones, atq; ſententiæ ple runq; ſuadendi, ac diſſuadendi funguntur officio) lege re maluerit, q̃ in comenmtariis rhetorum conſeneſcere. Inueniet enim nec in conſiliis abrupta initia, & con citatius ſæpe in iudiciis dictum, et uerba aptata rebus in utroq; genere, & breuiores aliquando cauſarũ ora tiones q̃ ſententiarum. ne illa quidem in iis uitia depre hendet, quibus quidam declamatores laborant, quod & contra ſentientibus inhumanæ conuitiantur, & ita plerunq; dicunt tanquam ab iis, qui deliberant, utiq; diſſentiant. Ideoq; obiurgantibus ſimiliores ſunt, q̃ ſua dentibus. Hæc adoleſcentes ſibi ſcripta ſciant, ne ali ter quàm dicturi ſint, exerceri uelint, & in deſueſcen dis morentur. Cæterum cum aduocari cœperint in cõ ſilia amicorum, dicere ſententiam in ſenatu, ſuadere, ſi quid conſulet princeps, quod præceptis fortaſſe nõ cre dunt uſu docebuntur.

Digitized by Google

De partibus cauſarum iudicialium.

NVNC de iudiciali genere, qđ eſt præcipue multiplex, ſed officijs conſtat duobus, intẽtiõis, ac depulſionis, cuius partes, ut pluribus authoribus placuit, quinq; ſunt, procemiũ, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerunt quidã partitionem, propoſitionẽ, exceſſum, quarũ priores duæ probationi ſuccedunt. Nã proponere quidẽ quæ ſis probaturus neceſſe eſt, ſed & concludere. Cur igitur ſi illa pars cauſæ eſt, nõ & hæc ſit? Partitio uero diſpoſitionis eſt ſpẽs. ipſa diſpoſitio pars rhetorices, & per omnes materias, totumq; earum corpus æqualiter fuſa, ſicut inuentio, elocutio. Ideoq; eam non orationis totius partem unã eſſe credendũ eſt, ſed quæſtiõum etiã ſingularum, quæ. n. eſt quæſtio, in qua non promittere poſſit orator, quid primo, quid ſecũdo, qui tertio ſit loco dicturus? quod eſt proprium partitionis. Quàm ergo ridiculum eſt quæſtionem quidem ſpeciem eſſe probationis, partitionem aũt, quæ ſit ſpecies quæſtionis partem totius orationis uocari. Egreſſio uero, uel quod uſitatius eſſe cœpit, exceſſus, ſiue eſt extra cauſam non põt eſſe pars cauſæ, ſiue eſt in cauſa, adiutorium, uel ornamentũ ꝑtiũ earũ eſt, ex quibus egreditur. Nã ſi quicqd in cauſa eſt, pars cauſæ uocabitur. cur nõ argumentum, ſimilitudo, locus cõmunis, affectus, exẽpla partes uocentur? Tamẽ neq; ijs aſſentior, qui detrahunt refutationem tanquam probationi ſubiectam, ut Ariſtoteles. Hæc enim eſt, quæ conſtituat, illa, quæ deſtruat. Hoc quoq; idem aliquatenus nouat, quod procemio non narrationem ſubiungit, ſed propoſitionẽ. Ve

rum id facit, quia propoſitio ei genus, narratio ſpẽs uidetur, & hac non ſemper, illa ſemper, & ubiq; credit opus eſſe. Verum ex ijs, quas conſtitui, partibus, non ut quicq; primum dicendum, ita primum cogitandũ eſt. Sed ante omnia intueri oportet, quid ſit genus cauſæ, quid in ea quæratur, quæ proſint, quæ noceant, deinde quid confirmandum ſit ac refellendum, tum quomodo narrandum. Expoſitio enim probationum eſt præparatio, nec eſſe utilis poteſt, niſi prius conſtituerit qd debeat de probatione promittere. Poſtremo intuendum quemadmodum iudex ſit cõciliandus, nec enim niſi totis cauſæ partibus diligenter inſpectis, ſcire poſſumus, qualem nobis facere animum cognoſcentis expediat, ſeuerum, an nitem, concitatum, an remiſſum, aduerſum gratiæ, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, qui ſcribẽdum quoq; proœmium nouiſſime putant. Nam, ut cõferri omnem materiam, & quid quoq; ſit opus conſtare debet, ante q̃ dicere, aut ſcribere ordiamur, ita incipiendum ab ijs, quæ prima ſunt, nam nec pingere quiſquam, aut fingere cœpit à pedibus, nec deniq; ars ulla conſumatur ibi, unde ordiẽdum eſt. Quid fiet alioquin ſi ſpatium componendi orationẽ ſtylo nõ fuerit? non'ne nos hæc inuerſa conſuetudo deceperit? Inſpiciẽda igitur materia eſt, quo præcipimus ordine, ſcribenda quo dicimus.

De generibus.

CÆTERVM cã oĩs, in qua pars altera agentis eſt, altera recuſantis, aut unius rei ꝯtrouerſia ꝯſtat, aut plurium. Hæc ſimplex dicitur, illa coniuncta. Vna

Digitized by Google

controuerſia eſt per ſe furti, per ſe adulterij, plures aut eiuſdem generis, ut in pecunijs repetundis, aut diuerſi, ut ſiquis ſacrilegij, & homicidij ſimul accuſetur, quod nunc in publicis iudicijs non accidit, quoniam prætor certa lege ſortitur. principum autem & ſenatus cognitionibus frequens eſt, & populi fuit. priuata quoq; iudicia ſæpe unum iudicem habere multis, & diuerſis formulis ſolent, nec aliæ ſpecies erunt, etiam ſi unus à duobus dūtaxat eãdem rem, atque ex eadem cauſa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus, quod accidere in hæreditarijs litibus interim ſcimus, quia quamuis in multis perſonis, cauſa tamen una eſt, niſi conditio perſonarum quæſtiones uariauerit. Diuerſum his tertium genus, quod dicitur comparatiuum, cuius rei tractatus in parte cauſæ frequens eſt, ut cum apud centumuiros poſt alia quæritur & hoc, uter dignior hæreditate ſit. Rarum eſt autem, ut in foro iudicia propter id ſolum conſtituantur, ſicut diuinationes, quæ fiunt de accuſatore conſtituendo, et nonnunquam inter delatores uter præmium meruerit. Adiecerunt quidam numero mutuam accuſationem, quæ ἀντικατηγορία uocatur, alijs uidelicet ſuccedere hanc quoque comparatiuo generi exiſtimantibus, cui ſimilis erit petitionum inuicem diuerſarum, quod accidit uel frequentiſſime (& ſi id ipſum uocari debet ἀντικατηγορία. nam proprio caret nomine) duo ergo erunt genera eius, alterum, quo litigatores idē crimen inuicem intentant, alterum, quo aliud, atq; aliud, cui & petitionum conditio par eſt. Cum apparuerit genus cauſæ, tum intuebimur negetur ne factum. quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appel-

letur, an à genere actionis repellatur, unde ſunt ſtatus.

Quid, & quæ ſit ratio, iudicatio, continẽs, & quatenus neceſſaria.

HIS inuentis, intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, quid ſit queſtio, ratio, iudicatio, continens, ideſt σύνεχον, uel, ut alij uocant, firmamentum. Quæſtio latius intelligitur omnis, de qua in utranq; partem, uel in plures dici credibiliter poteſt. In iudiciali autem materia dupliciter accipiẽda eſt, altero modo, quo dicimus multas quæſtiones habere controuerſiam, quo etiam minores omnes complectimur, altero, quo ſignificamus ſummam illam, in qua cauſa uertitur. de hac nunc loquor, ex qua naſcitur ſtatus, an factum ſit, quid factũ ſit, an recte factum ſit. Has Hermagoras, & Apollodorus, et alij plurimi ſcriptores proprie quæſtiones uocãt, Theodorus, ut dixi, capita generalia, ſicut illas minores aut ex illis pendẽtes ſpecialia. Nã & quæſtionẽ ex q̃one naſci, & ſpẽm in ſpẽs diuidi conuenit. Hanc igitur q̃onem ueluti principalem uocãt ζήτημα. Ratio autẽ eſt, qua id, quod factũ eẽ ꝯſtat, defenditur, et cur nõ utamur eodẽ, quo ſunt uſi ferè oẽs, exẽplo? Oreſtes matrẽ occidit. Hoc ꝯſtat, dicit ſe iuſte feciſſe, ſtatus erit qualitatis, quæſtio an iuſte fecerit. Ratio, quod Clytẽneſtra maritũ ſuum patrẽ Oreſtis occidit, hoc αἴτιον dicitur κρινόμενον autem iudicatio, an oportuerit uel nocentẽ matrẽ à filio occidi. Quidã diuiſerũt αἴτιον, & αἰτίαν ut eẽt altera, propter quã iudiciũ ꝯſtitutũ ẽ, ut occiſa Clytẽneſtra, altera, qua factum defenditur, ut occiſus Agamẽnõ. Sed tãta ẽ circa uerba diſſenſio, ut alij αἰτίαν cau

Digitized by Google

ſam iudicij, αἴτιον autem facti uocent, alij eandem in contrarium uertant. Latinorum quidam hæc initium, & rationem uocauerunt, quidam utrunq; eodem nomine appellant. Cauſa quoq; ex cauſa, ideſt αἴτιον ex αἰτίου naſci uidetur, quale eſt, occidit Agamẽnonem Clytemneſtra, quia ille filiam communem immolauerat, & captiuam pellicem adducebat. Iidem putant & ſub una quæſtione plures eſſe rationes, ut ſi Oreſtes & alteram afferat cãm matris necatæ, quod reſpõſis ſit impulſus. Quod autem cauſas faciẽdi, totidem iudicatiões, nã & hæc erit iudicatio, an reſponſis parere debuerit. Sed & una cauſa plures habere quæſtiones, & iudicatiões (ut ego arbitror) poteſt, ut in eo qui cum adulterã deprehenſam occidiſſet, adulterum, qui tum effugerat, poſtea in foro occidit. Cauſa enim eſt una, adulter fuit, qõnes, & iudicationes, an illo tempore, an illo loco licuerit occidere. Sed ſicut cũ ſint plures quæſtiones, omneſq; ſuos ſtatus habeant, cauſæ tamen ſtatus unus ſit, ad quẽ referuntur omnia, ita iudicatio maxime propria, de qua pronuntiatur. συνέχον autem, quod (ut dixi) cõtinens alij, firmamentum alij putant, Cicero firmiſſimã argumentationem defenſoris, & appoſitiſſimam adiudicationem. Quibuſdam id uidetur eſſe, poſt quod nihil quæritur, quibuſdam id, quod ad iudicationẽ firmiſſimum affertur. Cauſa facti non in omnes controuerſias cadit, nã quæ fuerit cauſa faciendi ubi factum negatur? at ubi cauſa tractatur, negant eodem loco eſſe iudicationem, quo quæſtionem, idq; & in rhetoricis Cicero, & in partitionibus dicit. Nam in coniectura eſt quæſtio, ex illo factũ non factum, an factum ſit, ibi ergo iudicatio, ubi qõ. qa

in eadem

in eadem re, prima quæſtio, & extrema diſceptatio. At in qualitate matrem Oreſtes occidit, recte, non recte, an recte occiderit, quæſtio. nec ſtatim iudicatio, quando ergo? illa patrem meum occiderat, ſed non ideo tu matrē debuiſti occidere, an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipſius ponam. Si uelit Oreſtes dicere eiuſmodi animum matris ſuæ in patrem ſuum, in ſe ipſum, ac ſorores, in regnum, in famam generis, ac familiæ, ut merito ab ea pœnas liberi ſui potiſſimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exemplis, qui bona paterna conſumpſerit, ne concionetur, in opera publica conſumpſit, quæſtio, an quiſquis conſumpſerit, prohibēdus ſit, Iudicatio, an qui ſit, uel ut in cauſa militis Arunci, qui Luſium tribunum uim ſibi inferentem interfecit, quæſtio, an iure fecerit, ratio, quod is uim inferebat, iudicatio, an indemnatum, an tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiam ſtatus quæſtionem, alterius iudicationem putant. Quæſtio qualitatis, an recte Clodiū Milo occiderit, iudicatio coniecturalis, an Clodius inſidias fecerit. ponunt &, illud ſæpe cauſam in aliquam rem dimitti, quæ non ſit propria quæſtionis, & de ea iudicari, à quibus multum diſſentio. Nam & illa quæſtio an omnes, qui paterna bona conſumpſerint, concioē ſint prohibendi, habeat oportet ſuam iudicationem, ergo nō alia quæſtio, alia iudicatio erit, ſed plures quæſtiones, et plures iudicationes. Quid non in cauſa Milonis ipſa coniectura referatur ad qualitatem. nam ſi ē inſidiatus Clodius, ſequitur ut recte ſit occiſus. Cum uero in aliquam rem miſſa cauſa eſt, receſſum & à quæſtione, quæ erat conſtituta, hic quæſtio, ubi iudicatio eſt. Paulum in his

Quintilia. n

ſecum etiam Cicero diſſentit. Nam in rhetoricis, quem-admodum ſupra dixi, Hermagoram eſſe ſecutus, in topicis ex ſtatu effectam contentionem κρινόμενον exiſtimat, idq; Trebatio, qui iuris erat conſultus alludẽs, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, continentia quaſi firmamenta defenſionis, qbus ſublatis defenſio nulla ſit. At in partitionibus oratorijs firmamentum, quod opponitur defenſioni, quia continens, quod primum ſit ab accuſatore dicatur, ratio à reo ex rationis, & firmamenti quæſtione diſceptatio ſit iudicationum. Verius igitur, & breuius qui ſtatum, & continens, & iudicationem eẽ uoluerint, continens autem id eſſe, quo ſublato, lis eſſe non poſſit. hoc mihi uidentur utranque cauſam complexi, & quod Oreſtes matrem, & quod Clytemneſtra Agamemnonem occiderit. Iidem iudicationẽ & ſtatum conſentire ſemper exiſtimarunt. Nec enim aliud eorum rationi conueniens fuiſſet. Verum hæc affectata ſubtilitas circa nomina rerum ambitioſe laboret à nobis in hoc aſſumpta ſolum, ne parum diligenter inquiſiſſe de opere, quod aggreſſi ſumus, uideremur. Simplicius autem inſtituenti non eſt neceſſe per tam minutas rerum particulas rationem dicendi concidere. Quo uitio multi quidem laborauerunt, præcipue tamen Hermagoras uir alioquin ſubtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium ſolicitæ, ut ipſa eius reprehenſio laude aliqua non indigna ſit. Hæc autem breuior. & uel ideo lucidior multo uia, nec diſcentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momẽta diducendo conſumet. Nam qui uiderit quid ſit. quod in controuerſiam ueniat, quid in eo, & per quæ uelit ef

ficere pars diuerſa, quid noſtra, quod in primis eſt intu endum, nihil eorũ ignorare, de quibus ſupra diximus, poterit. Nec eſt ferè quiſquam modo non ſtultus, atque ab omni prorſus uſu dicendi remotus, quin ſciat, & qd litem faciat, quod ab illis cauſa, uel continens dicitur, & quæ ſit inter litigantes quæſtio, & de quo iudicari opor tet quæ omnia idem ſunt. Nam & de eo quæſtio eſt, qd in controuerſiam uenit, & de eo iudicatur, de quo quæ ſtio eſt. Sed non perpetuo intendimus in hæc animum, & cupiditate laudis, utcunq; acquirendæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando uberior ſemper extra cau ſam materia eſt, quia in controuerſia pauca ſunt extra omnia, & hic dicitur de ijs, quæ accepimus, illic de qui bus uolumus. Nec tam hoc præcipiendum eſt, ut quæ ſtionem, continens, iudicationem inueniamus. Nam id quidem facile eſt, quàm ut intueamur ſemper certa, aut ſi digreſſi fuerimus, ſaltem reſpiciamus, ne plauſum af fectantibus arma excidant. Theodori ſchola, ut dixi, omnia refert ad capita, his plura intelliguntur. Vno mo do ſumma quæſtio. item ut ſtatus, altero cæteræ, quæ ad ſummam referantur. tertio propoſitio cum affirmatione, ut dicimus, caput rei ẽ apud Menandrum κεφάλαιον ἐςιν. In uniuerſum autem quicquid probandum eſt erit caput, ſed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant à ſcriptoribus artium tradita, uerboſius etiam q̃ neceſſe erat, expoſuimus; præterea quæ partes eſſent iu dicialium cauſarum ſupra dictum eſt, proximus liber procemia, ideſt exordia incipiet.

M. FABII QVINTILIANI ORATO-RIARVM INSTITVTIONVM LIBER QVARTVS.

De exordio, narratiõe, egreſſiõe, propoſitiõe, partitiõe.

p ERFECTO Marcelle Victori
operis tibi dedicati tertio libro, et iã
quarta ferè laboris parte tranſacta,
nouæ inſuper mihi diligentiæ cauſa,
& altior ſolicitudo, quale iudicium
hominum emererer, acceſſit. adhuc
enim uelut ſtudia inter nos conferebamus; & ſi parum
noſtra inſtitutio probaretur à cæteris, contenti fore dome
ſtico uſu uidebamur. ut tui, meiq; filij diſciplinã formari
ſatis putaremus. Cũ uero mihi Domitianus Auguſtus
ſororis ſuæ nepotum delegauerit curam, non ſatis hono
rem iudiciorum cœleſtium intelligam, niſi ex hoc, one
ris quoq; magnitudinem metiar. Quis enim mihi aut
mores excolendi ſit modus, ut eos nõ immerito probaue
rit ſanctiſſimus cenſor, aut ſtudia, ne feſelliſſe in his ui-
deat principem, ut in omnibus, ita in eloquentia quoq;
eminentiſſimum? Quod ſi nemo miratur poetas maxi-
mos ſæpe feciſſe, ut non ſolum initijs operum ſuorũ mu
ſas inuocarent, ſed prouecti quoq; longius, cũ ad aliquẽ
grauiorem ueniſſent locum, repeterent uota, & uelut
noua precatione uterentur. Mihi quoq; profecto poterit
ignoſci, ſi quod initio, quo primum hanc materiam in-
choaui, non feceram, nunc omnes in auxilium deos, ip-
ſumq; in primis, quo neq; præſentius aliud, neq; ſtudijs

Digitized by Google

magis propitium numen eſt, inuocem, ut quantum nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aſpiret, dexterq́; ac uolens adſit, & me qualem eſſe credidit faciat, cuius mihi religionis non hæc ſola ratio, quæ maxima ē ſed alioquin ſic procedit ipſum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua ſint, quæ ingredior. Sequitur enim, ut iudicialium cauſarum, quæ ſunt maxime uariæ, atq; multiplices ordo explicetur, quod procemij ſit officium quæ ratio narrandi, quæ probationum ſit fides, ſeu propoſita confirmamus, ſeu contradicta diſſoluimus, quanta'uis in perorando, ſeu reficienda breui repetitione rerū memoria eſt iudicis, ſiue affectus, quod eſt longe potentiſſimum commouendi. De quibus partibus ſingulis quidam ſeparatim ſcribere maluerunt, uelut onus totius corporis veriti, & ſic quoque complureis de unaquaq; earum libros ediderunt, quas ego omnes auſus contexere propè infinitum mihi laborem proſpicio, & ipſa cogitatione ſuſcepti muneris fatigor. Sed durandum eſt. quia cœpimus, & ſi uiribus deficiemur, animo tamen perſeuerandum.

De exordio.

QVOD principium latine, uel exordium dicitur maiore quadam ratione græci uidētur προοίμιον nominaſſe, quia à noſtris initium modo ſignificatur. Illi ſatis clare partem hanc eſſe ante ingreſſum rei, de qua dicendum ſit, oſtendunt. Nam ſiue propterea quod οἴμη cantus eſt, & citharœdi pauca illa, quæ ante quàm legitimum certamen inchoent emerendi fauoris gratia, canunt, prooemium cognominauerunt. Oratores quoq; ea

quæ prius q̃ cauſam exordiantur, ad cõciliandos ſibi iu/dicum animos præloquuntur, eadẽ appellatione ſigna/runt. Siue quod οἶμον ijdem græci uiam appellant, id quod ante ingreſſum rei ponitur, ſic uocare eſt inſtitu/tum. Certe procemium eſt, quod apud iudicẽ dici prius q̃ cauſam cognouerit, proſit. Vitioſeq; in ſcholis faci/mus, quod exordio ſemper ſic utimur quaſi cauſam iu/dex iam nouerit, cuius rei licentia ex hoc eſt, quod an/te declamatiõem illam uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoq; contingere iſtud principiorum genus ſecũ dis actionibus poteſt, primis quidem raro, uel nunquã niſi forte apud eum, cui res aliunde iam nota ſit, dici/mus. Cauſa principij nulla alia eſt, q̃ ut auditorẽ, quo ſit nobis in cæteris partibus accommodatior, præpare/mus. Id fieri tribus maxime rebus inter authores pluri/mos conſtat, ſi beneuolũ, attentum, docilem fecerimus, non quia iſta non per totam actionem ſint cuſtodienda, ſed quia initijs maxime neceſſaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultra poſſimus, admittimur. Bene uolentiã aut à perſonis duci, aut à cauſis accepimus, ſed perſonarum non eſt, ut pleriq; crediderunt, triplex ra/tio, ex litigatore, & aduerſario, & iudice, nã exordiũ duci nonnunq̃ etiam ab actore cauſæ ſolet, quanq̃ enim pauciora de ſe ipſo dicit, & parcius, plurimũ tamẽ ad omnia momenti eſt in hoc poſitũ, ſi uir bonus creditur, ſic.n. continget, ut non ſtudium aduocati uideatur affer re, ſed penè teſtis fidem. Quare in primis exiſtimetur ue niſſe ad agendũ ductus officio uel cognationis, uel ami/citiæ, maximeq;, ſi fieri poterit, reipub. aut alicuius cer/te nõ mediocris exempli. quod ſine dubio multo magis

ipſis litigatoribus faciendum eſt, ut ad agendũ magna, atq; honeſta ratione, aut etiam neceſſitate acceſſiſſe uideãtur. Sed ut præcipua in hoc dicentis authoritas ſit, ſi omnis in ſubeũdo negotio ſuſpicio ſordium, aut odiorum, aut ambitionis abſuerit. ita quædã in iis quoq; cõmendatio tacita, ſi nos infirmos, & impares agentium contra ingeniis dixerimus, qualia ſunt pleraq; Meſſalæ procœmia. Eſt.n. naturalis fauor pro laborantibus, et iudex religioſus libentiſſime patronum audit, quem iuſtitiæ ſuæ minime timet. Inde illa ueterum circa occultãdam eloquentiam ſimulatio multum ab hac noſtrorũ temporũ iactatione diuerſa. Vitandum etiam ne contumelioſi, maligni, ſuperbi, maledici in quenq̃ hominem, ordinem'ue uideamur, præcipueq; eorum, qui lædi niſi aduerſa iudicum uoluntate non poſſint. Nam in iudicẽ nequid dicatur non modo palàm, ſed quod omnino intelligi poſſit, ſtultum erat monere, niſi fieret. Etiam partis aduerſæ patronus dabit exordio materiam, interim cum honore, ſi eloquentiam eius, ac gratiam nos timere fingẽdo, ut ea ſuſpecta ſint iudici, fecerimus. Interim per contumeliam, ſed hoc perquã raro, ut Aſinius pro Vrbiniæ hæredibus, Labienum aduerſarii patronum inter argumenta cãæ malæ poſuit. Negat hæc eſſe procœmia Cornelius Celſus, qa ſint extra litem. Sed ego tum authoritate ſummorum authorum magis ducor, tum pertinere ad cauſam puto, quicquid ad dicentem pertinet, cum ſit naturale ut iudices iis, quos libentius audiunt, etiã facilius credant. ipſius autem litigatoris perſona tractanda uarie eſt. nã tum dignitas eius allegatur, tum cõmendatur infirmitas, nonnunq̃ contingit relatio

Digitized by Google

meritorum, de quibus uerecundius dicendum erit ſua, q̃ aliena laudanti. Multum agit *ſexus, ætas, conditio, ut fœminis, ſenibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. nam ſola rectum quoq; iudicem inclinat miſeratio, deguſtanda tamen hæc procœmio non conſumenda.* Aduerſarij *uero perſona propè ijſdem omnibus, ſed è contrario ductis impugnari ſolet.* Nam & *potentes ſequitur inuidia, & humiles, abiectosq; ɔtẽptus, et turpes, ac nocentes odiũ. Quæ tria ſunt ad alienandos iudicum animos potentiſſima, neq; hæc dicere ſatis eſt, quod datur etiam imperitis, pleraq; augenda, aut minuenda, ut expediet.* Hoc. n. *oratoris eſt, illa cauſæ.* Iudicem cõ*ciliabimus nobis non tantum laudando eum, quod* & *fieri cum modo debet, & eſt tamen parti utriq; cõmune, ſed ſi laudẽ eius ad utilitatem noſtræ cãæ coniũxerimus, ut allegemus pro hõeſtis dignitatẽ illi ſuã, pro humilibus iuſtitiã, pro infelicibus miſericordiã, pro læſis ſeueritatem, & ſimiliter cætera.* Mores *quoq;, ſi fieri põt, iudicis uelim noſſe, nã prout aſperi, lenes, iucundi, graues, duri, remiſſi erunt, aut aſſumere in cauſam naturas eorum, qua cõpetent, aut mitigare, qua repugnabunt, oportebit.* Accidit *aũt interim hoc quoq;, ut aut nobis inimicus, aut aduerſario ſit amicus, qui iudicat, quæ res utriq; parti tractanda eſt, ac neſcio an ei magis, in quã uidetur propenſior.* Eſt *enim nonnunquam prauis hic ambitus aduerſus amicos, aut pro ijs, quibus cum ſimultates gerant, pronuntiandi, faciendiq; iniuſte, ne feciſſe uideantur. fuerunt etiam quidam rerum ſuarum iudices.* Nam *& in libris obſeruationem à* Septimio *editis affuiſſe* Ciceronem *tali cauſæ inuenio. et ego pro* Regi

cauſæ

na Berenice apud ipſam eam dixi. Similis hic quoq; ſu‑
perioribus ratio eſt. aduerſarius enim fiduciam partis
ſuæ iactat, patronus timet cognoſcentis uerecundiam.
Præterea detrahenda, uel confirmanda opinio, ſiquam
præcipue domo uidebitur iudex attuliſſe. Metus etiam
nonnunq̃ eſt amouendus, ut Cicero pro Milone, ne ar/
ma Pompeij diſpoſita contra ſe putarent, laborauit. nõ/
nunquam adhibendus, ut idem in Verrem facit, ſed ad
hibendi modus alter ille frequens, et fauorabilis, ne ma
le ſentiat populus. Ro. ne iudicia transferantur, alter au
tẽ aſper, & rarus, quo minatur corruptis accuſationẽ,
& id quidem in concilio ampliore, utcunq; tutius, nã
& mali inhibentur, et boni gaudent, apud ſingulos ue
ro nunq̃ ſuaſerim niſi defecerint omnia, quod ſi neceſſi/
tas exigit, non erit iam ex arte oratoria, nõ magis q̃ ap
pellare, etiam ſi id quoq; ſæpe utile eſt, aut anteq̃ pro/
nuntiet, reum facere. Nam & minari, et deferre etiam
non orator poteſt. Si cauſa conciliandi nobis iudicis ma
teriam dabit, ex hac potiſſimum aliqua in uſum prin/
cipij, quæ maxime fauorabilia uidebũtur, decerpi opor/
tebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro pla
cere tradit, ut ex ſingulis quæſtionibus ſinguli ſenſus in
procemium conferantur, nam ille non hoc dicit, ſed
ad potentiſſimas quæſtiones iudicem præparandum,
in quo uitij nihil erat, niſi in uniuerſum id præciperet,
quod nec omnis actio patitur, nec omnis cauſa deſyde/
rat. Nam protinus à petitore primo loco, dum ignota
iudici lis eſt, quomodo ex quæſtionibus ducemus ſentẽ/
tias? nimirũ res erunt indicandæ prius, demus aliquas,
nam id exigit ratio nonnunquam, etiam ne potentiſſi/

Digitized by Google

mas omnes, id eſt totam cauſam? ſic erit in proœmio per acta narratio. Quid uero ſi, ut frequenter accidit, paulo eſt durior cã, non beneuolentia iudicis petenda ex alijs partibus erit? ſed nõ niſi ante conciliato eius animo, nuda quæſtiõum cõmittetur aſperitas, quæ ſi recte ſemper initio dicendi tractarentur, nihil proœmio opus eſſet. Aliqua ergo nonnunq̃, quæ erunt ad conciliandum nobis iudicem potentiſſima, nõ inutiliter interim ex quæſtionibus in exordio locabũtur. Quæ ſint porrò in cauſis fauorabilia enumerare non eſt neceſſe, qm̃ & manifeſta erunt, cognita cuiuſq; controuerſiæ conditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate non poſſunt. Vt aũt hæc inuenire, & augere, ita quod lædit aut oĩo repellere, aut certe minuere ex cauſa eſt. Miſeratio quoq; aliqñ ex eadem uenit, ſiue quid paſſi ſumus graue, ſiue paſſuri, neq;.n. ſum in hac opinione, qua quidam, ut eo diſtare proœmium ab epilogo credã, quod in hoc præterita, in illo futura dicantur. Sed quod in ingreſſu parcius, & modeſtius prætẽtanda eſt iudicis miſericordia. In epilogo uero liceat totos effundere affectus, & fictã orationem induere perſonis, & defunctos excitare, & pignora eoꝝ producere, quæ minus exordijs ſunt uſitata. Sed hæc quæ ſupra dixi, nõ mouere tantum, uerum ex diuerſo amoliri quoq; proœmio opus eſt. Vt autem noſtrum miſerabilem, ſi uincamur, exitum, ita aduerſariorum ſuperbum, ſi uicerint, utile eſt credi. Sed ex ijs, quoq;, quæ non ſunt perſonarum, nec cauſarum, uerum adiuncta perſonis, & cauſis, duci proœmia ſolent. Perſonis applicantur, non pignora modo, de quibus ſupra dixi, ſed propinquitates, amicitiæ, interim regiones

etiam, ciuitateſq́;, & ſiquid alıud eius, quem defendimus, caſu lædi poteſt. Ad cauſam extra pertinet tempus, unde principium pro Cœlio. locus, unde pro Deiotaro. habitus, unde pro Milone. opinio, unde in Verrem. Deinceps ne omnia enumerem, fama iudiciorum, expectatio uulgi, nihil. n. horum in cauſa eſt, ad cām tamen pertinet. Adijcit Theophraſtus ab actione principium, quale uidetur eſſe Demoſthenis pro Cteſiphonte, ut ſibi dicere ſuo potius arbitrio liceat rogantis, q̃ eo modo, quem accuſator actione præſcripſerit. Fiducia ipſa ſolet opinione arrogantiæ laborare, faciunt fauorem, & illa penè cōmunia, non tamen omittenda, uel ideo ne occupētur, optare, abominari, rogare, ſolicitum agere, quæ plerūq; attentum iudicem faciunt, ſi res agi uidetur, noua, magna, atrox, pertinens ad exemplū, præcipue tamen ſi iudex aut ſua uice, aut reipub. commouetur, cuius animus ſpe, metu, admonitione, precibus, uanitate deniq; ſi id profuturū credimus, agitandus eſt. Sunt et illa excitādis ad audiēdū nō inutilia, ſi nos nec diu moraturos, nec extra cauſam dicturos exiſtiment. Docilem ſine dubio & hæc ipſa præſtat attentio, ſed et illud ſi breuiter, & dilucide ſummā rei, de qua cognoſcere debeat, indicarimus, quod Homerus, atq; Virgilius operum ſuorꝝ principijs faciunt, Nam iſtius rei modus eſt, ut propoſitiōi ſimilior ſit, q̃ expoſitioni, nec qūo quicq́; ſit actū, ſed de q̄bus dicturus ſit orator, oſtēdat, nec uideo quod huius rei apud oratores poſſit reperiri melius exemplum, q̃ Ciceronis pro. A. Cluentio. Aiaduerti iudices oēm accuſatoris orationē in duas diuiſam eſſe partes, quarū altera mihi niti, & magnopere cōfi

*dere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicij iuniani,
altera tantummodo conſuetudinis cauſa timide, et diffi
denter attingere rationem ueneficij criminum, qua de
re lege hæc eſt quæſtio conſtituta. Id tamen totum reſpō
denti facilius eſt, q̃ proponenti, quia hic admonēdus iu
dex, illic docendus eſt. Nec me quanquam magni au
thores in hoc duxerint, ut non ſemper facere attentum,
ac docilem iudicem uelim, non quia neſciam id, quod
ab illis dicitur, eſſe pro mala cauſa, qualis ea ſit, non in
telligi. Verum quia iſtud non negligentia iudicis cōtin
git, ſed errore (dixit enim aduerſarius, & fortaſſe per
ſuaſit) nobis opus eſt eius diuerſa opinione, quæ mutaa
ri non poteſt, niſi illum fecerimus ad ea, quæ dicemus,
docilem, et attentum. Quid ergo eſt? imminuēda quæ
dam, & leuāda, & quaſi contemnenda eſſe conſentio
ad remittendam intentionem iudicis, quam aduerſario
præſtat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat
aliud ironia illa, q̃ ut Cæſar minus ſe in rem tanq̃ non
nouam intenderet? Quid pro Cœlio, q̃ ut res expecta
tione minor uideretur. Verū ex iis, quæ propoſui, aliud
in alio genere cauſæ deſyderari palàm eſt. Genera por
ro cauſarum plurimi quinq; fecerunt, honeſtum, humi
le, dubiū, uel anceps, admirabile, obſcurū. i.* ἔνδοξον,
ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολού
θητον. *Sunt q̄bus recte uideatur adijci turpe, quod alij
humili, alii admirabili ſubiiciunt. Admirabile autem
uocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitu
tum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obſcu
ro docilem, in humili attentum parare debemus. nam
honeſtum quidem ad conciliationem ſatis per ſe ualet.*

In admirabili, & turpi remediis opus eſt. Et eo q̃dam
exordium in duas diuidunt partes, principium, & in-
ſinuationem, ut ſit in principiis recta beneuolentiæ, &
attentionis poſtulatio, quæ quia eſſe in turpi genere cau
ſæ non poſſit, inſinuatio ſurrepat animos maxime, ubi
frons cauſæ non ſatis honeſta eſt, uel quia res ſit impro-
ba, uel quia ab hominibus parum probetur, aut ſi facie
ipſa quoq; prematur, uel inuidioſa conſiſtentis ex diuer-
ſo patroni, aut patris, uel miſerabilis ſenis, cæci, infan-
tis. Et *quidã quibus aduerſus hæc modis ſit medendũ,*
uerboſius tradunt, materiasq; ſibi ipſi fingunt, & ad
morem actionum proſequuntur. Sed *cum hæc oriãtur*
ex cauſis, quarum ſpecies conſequi omnes nõ poſſumus,
niſi generaliter comprehendãtur, in infinitum ſunt ex
trahendæ. Quare ſingulis conſiliũ ex propria ratiõe na
ſcetur. Illud in uniuerſum p̃ceperim, ut ab iis, q̃ lædũt,
ad ea q̃, proſunt, refugiamus. Si *cã laboramus, perſona*
ſubueniat, ſi perſona, cã, ſi nihil, quod nos adiuuet, erit,
quæramus quid aduerſarium lædat. N*am ut optabile*
eſt plus fauoris mereri, ſic proximũ odii minus. In iis,
quæ negari non poterunt, elaborandum, ut aut mino-
ra, q̃ dictum eſt, aut alia mente facta, aut nihil ad præ-
ſentem quæſtionem pertinere, aut emendari poſſe pœni
tentia, aut ſatis iam punita uideantur. Ideoq; agere ad-
uocato quàm litigatori facilius, quia & laudat ſine ar-
rogantiæ crimine, & aliquando utiliter etiam reprehẽ
dere poteſt. N*am ſe quoq; moueri interim finget, ut pro*
Rabirio Poſthumo Cicero, *dum aditum ſibi ad aures*
facit, & authoritatem induit uera ſentientis, quo ma-
gis credatur uel defendenti eadem, uel neganti. Ideoq;

primum hoc intueamur, litigatoris, an aduocati perſona ſit utendum, quoties utrunq; fieri poteſt. nam illud in ſcholis liberum eſt, in foro rarum, ut ſit idoneus ſuæ rei quiſq; defenſor. Declamaturus autem maxime poſitas in affectibus cauſas proprijs perſonis debet induere. Hi ſũt enim, qui mandari non poſſunt, nec eadem ui perferuntur alieni animi, qua ſui motus. His etiam de cauſis inſinuatione uidetur opus eſſe, ſi aduerſarij actio iudicum animos occupauerit. uel ſi dicendum apud fatigatos ē, quorum alterum promittendo noſtras probationes, & aduerſas eludendo uitabimus, alterum & ſpe breuitatis, & ijs, quibus attentum fieri iudicem docuimus, & urbanitas opportuna reficit animos, & undecunq; petita iudicis uoluptas leuat tædium. Non inutilis etiã eſt ratio occupandi, quæ uidentur obſtare, ut Cicero dicit, ſcire ſe mirari quoſdam, ꝙ is, qui per tot annos defenderit multos, læſerit neminem, ad accuſandum Verrē deſcenderit, deinde oſtendit hãc ipſam ſociorũ defenſionē, quod ſchema. prolepſis dicitur, id cum ſit utile aliquando, nunc à declamatoribus quibuſdam penè ſemper aſſumitur, qui fas non putant, niſi à contrario incipere. Negant Apollodorum ſecuti tres eſſe, de quibus diximus, præparandi iudicis partes. Sed multas ſpecies enumerant, ut ex moribus iudicis, ex opinionibus ad cauſam extra pertinentibus, ex opinione de ipſa cauſa, quæ ſunt propè infinitæ, tum ijs, ex quibus omnes conſtant cõtrouerſiæ, perſonis, factis, dictis, cauſis, temporibus, locis, occaſionibus cæteris, quas ueras eſſe fateor. ſed in hæc tria genera recidere. Nam ſi iudicem beneuolum, attentũ, docilem habeo, quod amplius debeam optare nõ re

perio, cũ metus ipſe, qui maxime uidetur eſſe extra hæc, & attentum iudicem faciat, & ab aduerſo fauore deterreat. Verum, qm̃ non eſt ſatis demonſtrare diſcẽtibus quæ ſint in ratione proœmij, ſed dicendum etiam quomodo perſpici facillime poſſint, hoc adijcio, ut dicturus intueatur quid, apud quem, pro quo, contra quem, quo tẽpore, quo loco, quo rerũ ſtatu, qua uulgi fama dicendũ ſit, quid iudicem ſentire credibile ſit ante q̃ incipimus, tum quid aut deſyderemus, aut deprecemur, ipſa illum natura eò ducet, ut ſciat quid primum dicẽdum ſit. At nunc omne, quod cœperint, proœmium putant, & ut quicq; ſuccurrerit, utiq; ſi aliqua ſententia blandiatur, exordiũ. Multa autem ſine dubio ex alijs partibus ſunt, aut alijs partibus cauſæ cõmunia, nihil tñ in quaq; melius dicitur, q̃ quod æque bene dici alibi non poſſit. Multum gratiæ exordio eſt, quod ab actione diuerſæ p̃tis materiam trahit, hoc ipſo, quod non compoſitum domi, ſed ibi, atq; è re natum, & facilitate famã ingenij auget, & facie ſimplicis, ſumptiq; ex proximo ſermonis fidẽ quoq; acq̃rit, adeo ut ẽt ſi reliqua ſcripta, atq; elaborata ſint, tñ plerunq; uideatur tota extemporalis oratio, cuius initiũ nihil præparatũ habuiſſe manifeſtũ eſt. Frequentiſſime uero proœmium decebit, & ſententiarũ, & cõpoſitionis, & uocis, & uultus modeſtia, adeo ut in genere cãæ ẽt indubitabili fiducia ſeipſa nimiũ exerere nõ debeat. Odit. n. iudex fr̃e litigantis ſecuritatẽ, cũq; ius ſuũ intelligat, tacitus reuerẽtiam poſtulat. Nec minus diligẽter, ne ſuſpecti ſimus ulla parte uitãdũ, propter quod minime oſtẽtari debet in prĩcipijs cura, q̃a uidetur ars omnis dicẽtis contra iudicẽ adhiberi. Sed ipſum iſtud euita

re ſummæ artis. Nam id ſine dubio ab omnibus, et qui dem optime præceptum eſt. Verum aliquatenus tempo rum conditione mutatur, quia iam quibuſdam in iudi cijs, maximeq́; capitalibus, ut apud centumuiros, ipſi iu dices exigunt ſolicitas & accuratas actiones, contēniq́; ſe, niſi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tm̄, ſed ēt delectari uolunt. Et ē difficilis hu ius rei moderatio, quæ tamen ita temperari poteſt, ut ui deamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet, ne quod inſolens uerbum, ne audacius tranſlatum, ne aut obſoleta uetuſtate, aut poetica licētia ſumptum in principio deprehendatur. Non dum enim recepti ſumus. & cuſtodit nos recens audientium inten tio, magis conciliatis animis, & iam calentibus hæc li bertas feretur, maximeq́; cum in locos fuerimus ingreſſi quorum naturalis ubertas licentiam uerbi notari circum fuſo nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec lo cis, nec narrationi ſimilis eſſe in procœmio debet oratio. Nec tamen deducta ſemper, atq; circūlata, ſed ſæpe ſim plici, atq; inelaboratæ ſimilis nec uerbis, uultuq́; nimia promittens. Diſſimulata enim, & ut græci dicunt, ἀνε πίφατος actio melius ſæpe ſurrepit, ſed hæc prout for mari animum iudicū expediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba facultate deſtitui, nuſquam turpius, cum uitioſum procœmium poſſit uideri cicatricoſa facies & peſſimus certe gubernator, qui nauem, dum portum egreditur, impegit. Modus autem principij pro cauſa, nam breuius ſimplices, longius perplexæ, ſuſpectæq́;, & infames deſyderant. Ridendi uero, qui uelut leges procœ mijs omnibus dederunt, ut intra quatuor ſenſus termina

rentur

Digitized by Google

rentur. Nec minus euitanda eſt immodica eius longitudo, ne in caput excreuiſſe uideatur, et quo præparare debuit, fatiget. Sermonem à perſona iudicis auerſum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, quidam in totum à procœmio ſummouent, nonnulla quidem in hanc perſuaſionem ratiōe ducti. Nam prorſus eſſe hoc magis ſecundum naturā cōfitendum eſt, ut eos alloquamur potiſſimum, quos conciliare nobis ſtudemus. interim tamen, & eſt hoc procœmio neceſſarius, ſenſus aliquis, & is acrior fit, atq; uehementior ad perſonam directus alterius. Quod ſi accidat quo iure, aut qua tanta ſuperſtitione prohibemur dare per hanc figuram ſententiæ uires? Neq; enim iſtud ſcriptores artium, quia non liceat, ſed quia non putant utile, uetant. Ita ſi uincet utilitas propter eandem cauſam facere debebimus, propter quā uetamur. Et Demoſthenes autem ad Aeſchinem orationem in procœmio ꝯuertit. Et. M. Tullius tum pro alijs quibuſdam, ad quos ei uiſum eſt, tum pro Ligario ad Tuberonem. nā erat multo futura languidior, ſi eſſet aliter figurata, quod facilius cognoſcet, ſiquis illam totam partem uehemētiſſimā cuius hæc forma eſt. Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, & cætera, conuertat ad iudicem, tum enim uere auerſa uideatur oratio, & lāgueſcat uis omnis dicentibus nobis. Habet igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum. Illo enim modo preſſit, atq; inſtitit, hoc tantum indicaſſet, quod idē in Demoſthenem, ſi flexum illi mutaueris, accidet. quid nō Saluſtius directo ad Ciceronem, in quem ipſum dicebat uſus eſt principio, & quidem protinus. Grauiter et iniquo animo maledicta tua paterer M. Tulli. Sicut & Ci-

Digitized by Google

cero fecerat in Catilinam. Quouſq; tandem abutere patientia noſtra? ac nequis apoſtrophen miretur, idem Cicero pro Scauro ambitus reo, quæ cauſa eſt in commentarijs, nam bis eundem defendit, proſopopœia loquentis, pro reo utitur, pro Rabirio uero Poſthumo, eodemq; Scauro reo repetundarum etiam exemplis, pro Cluentio, ut modo oſtendi, partitione. Non tamen hæc, qa poſſunt bene aliquando fieri, paſſim facienda ſunt, ſed quoties præceptum uicerit ratio, quomodo & ſimilitudine dum breuis, & tranſlatione, atq; alijs tropis, quæ omnia cauti illi, ac diligentes prohibent, utemur interim, niſi cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulo ante dixeram, diſplicet. Alia exordiorum uitia uerius tradiderunt, quod in plures cauſas accomodari poteſt, uulgare dicitur id minus fauorabile, aliquando tamen non inutiliter aſſumimus à magnis ſæpe oratoribus non euitatum. Quo & aduerſarius uti poteſt, commune appellatur, quod aduerſarius in ſuam utilitatem deflectere poteſt, commutabile, quod cauſæ non cohæret, ſeparatum. qđ aliunde trahitur, tranſlatum. Præterea qđ longum, quod contra præcepta eſt, quorum pleraq; non principij modo ſunt uitia, ſed totius orationis. Hæc de proœmio quoties erit eius uſus, non ſemper autem eſt, nam et ſuperuacuum aliquando eſt, ſi ſit præparatus, ſatis etiã ſine hoc iudex, aut ſi res præparatione non æget. Ariſtotelis quidem in totum id neceſſarium apud bonos iudices negat, aliquando tamen uti nec ſi uelimus eo licet, cum iudex occupatus, cum anguſta ſunt tempora, cum maior poteſtas ab ipſa re cogit incipere. Contraq; ē interim proœmij uis etiam non exordio. nam iudices & in

Digitized by Google

narratione nonnunquam, & in argumentis, ut attendant, & ut faueant rogamus. Quo Prodichus uelut dormitantes eos excitari putabat, quale eſt, Cum. C. Varenus, qui à familia anchariana occiſus eſt, hoc quæſo iudices diligenter attendite. Vtiq; ſi multiplex cauſa ē ſua quibuſq; partibus danda præfatio eſt, ut audite nūc reliqua, & tranſeo nunc illuc. Sed in ipſis etiam probationibus multa funguntur proœmij uice, ut facit Cicero pro Cluentio, dicturus contra cenſores, pro Murena cum Seruio ſe excuſat. Verum id frequētius eſt, quàm ut exēplo confirmandum ſit. Quoties autem proœmio fuerimus uſi, tum ſiue ad expoſitionem tranſibimus, ſiue protinus ad probationē, id debebit in principio poſtremū eſſe, cui commodiſſime iungi initium conſequentium poterit. Illa uero frigida, & puerilis eſt in ſcholis affectio ut ipſe tranſitus efficiat aliquam utiq; ſententiam. Et huius uelut præſtigiæ plauſum petat, ut Ouidius laſciuire in methamorphoſi ſolet, quem tamē excuſare neceſſitas poteſt, res diuerſiſſimas in ſpeciem unius corporis colligentem, oratori uero quid eſt neceſſe ſurripere hāc tranſgreſſionem, & iudicem fallere? qui ut ordini rerū animum intendat, etiam commonendus eſt, peribit enim prima pars expoſitionis, ſi iudex non dum narrari ſciet. Quapropter ut non abrupte cadere in narrationem, ita non obſcure tranſcendere eſt optimum. Si uero longior ſequetur, ac perplexa magis expoſitio, ad eam ipſam p̄parādus iudex erit, ut Cicero ſæpius, ſed hoc loco fecit. Paulo longius exordium rei demonſtrandæ gratia, repetam. quod quæſo iudices, ne moleſte patiamini, principijs enim cognitis, multo facilius extrema intelligetis.

Hæc mihi ferè ſunt de exordio comperta.

De narratione.

MAXIME naturale eſt, & fieri frequẽtiſſime debet, ut præparato per hæc, quæ ſupra dicta ſunt, iudice, res, de qua pronuntiaturus eſt, indicetur. Ea ē narratio, in qua ſciens tranſcurram ſubtiles nimium diuiſiones quorundam, plura eius genera facientium. Non. n. ſolā uolunt eſſe illam negocij, de quo apud iudices quæritur. expoſitionem, ſed perſonæ, ut. M. Acilius Palicanus humili loco picens, magis loquax, quàm facundus. Loci, ut oppidũ eſt in Helleſpõto Lãpſacum iudices. Tẽporis, ut

Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
Liquitur.

Cauſarum, quibus hiſtorici frequentiſſime utuntur, cum exponunt, unde bellum, ſeditio, peſtilẽtia. præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocãt, quod quis ignorat? Adijciunt expoſitionem, & præteritorum eſſe temporum, quæ eſt frequentiſſima, & præſentium, qualis eſt Ciceronis de diſcurſu amicoꝝ. Chryſogonus poſtquam eſt nominatus, & futurorum, quæ ſolis dari uaticinantibus poteſt. Nam ὑποτύπωσις nõ eſt habenda narratio, ſed nos potioribus uacemus. Pleriq; ſemper narrandum putauerunt, quod falſum eė pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues cauſæ, ut propoſitionem potius habeant, quàm narrationem. Id accidit aliquando utriq; parti, cum uel nulla expoſitio eſt, uel de re conſtat, de iure quæritur, ut apud centumuiros, filius an frater debeat eſſe inteſtatæ hæres, pubertas annis, an habitu corporis æſtimetur, aut cum eſt quidem in re narrationi locus, ſed ante aut in-

dici nota ſunt omnia, aut priore loco recte expoſita. Accidit aliquando alteri, & ſæpius ab actore, uel quia ſatis eſt proponere, uel quia ſic magis expedit, ſatis eſt dixiſſe, certam creditam pecuniam peto ex ſtipulatione, legatum peto ex teſtamento, diuerſæ partis expoſitio ē, cur ea non debeatur, & ſatis eſt actori, & magis expedit ſic indicare, dico ab Horatio ſororem ſuam interfectam. Nanq; & tum ex propoſitione iudex crimen omne cognoſcit, & ordo, & cauſa facti pro aduerſario magis eſt. Reus contra tunc narrationem ſubtrahit, cum id quod obijcitur, neque negari, neque excuſari poterit, ſed in ſola iuris quæſtione conſiſtet, ut in eo, qui cum pecuniam priuatam ex æde ſacra ſurripuerit, ſacrilegij reus eſt, confeſſio uerecundior eſt, quàm expoſitio, non negamus pecuniam de templo eſſe ſublatam, calumniatur tamen accuſator actione ſacrilegij, cum priuata fuerit, non ſacra, uos autem de hoc cognoſcetis, an ſacrilegium ſit admiſſum. Sed ut has aliquando non narrandi cauſas puto, ſic ab illis diſſentio, qui non eſſe narrandum exiſtiment, cum reus quod obijcitur tantum neget. In qua eſt opinione Cornelius Celſus, qui conditionis huius eſſe arbitratur pleraſq; cædis cauſas, & omnes ambitus, ac repetundarum. Non enim putat eē narrationem, niſi quæ ſummam criminis, de quo iudicium eſt, cōtinet. Deinde fatetur ipſe pro Rabirio Poſthumo narraſſe Ciceronem, atq; ille & negauit perueniſſe ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quæſtio conſtituta. Et in hac narratione nihil de crimine expoſuit. Ego autem magnos alioquin ſecutus authores duas eē in iudicijs narrationum ſpecies exiſtimo, alteram ipſius

Cornelij opinio no eē narrandu[m]

Quot ſint ſpēs narrationum.

cauſæ, alteram in rerum ad cauſam pertinẽtium expoſitione. non occidi hominem. nulla narratio eſt, ꝯuenit. Sed erit aliqua, & interim etiã longa contra argumenta eius criminis de anteacta uita, de cauſis, propter q̃s innocens in periculum deducatur, alijs cauſis, q̄bus incredibile id, quod obijcitur, fiat. nec. n. accuſator hoc tãtum dicit occidiſti, ſed q̄bus id probet narrat, ut in tragœdijs, cum Teucer Vlyſſem reum facit Aiacis occiſi, dicens inuentum eũ in ſolitudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento, non id modo Vlyſſes reſpõdet, nõ eſſe à ſe id facinus admiſſum, ſed ſibi nullas cum Aiace inimicitias fuiſſe, de laude inter ipſos certatũ. Deinde ſubiungit q̃uo in eam ſolitudinem uenerit, iacentem exanimem ſit conſpicatus, gladium è uulnere extraxerit, his ſubtexitur argumentatio. Sed ne illud quidem ſine narratione eſt dicente accuſatore, fuiſti in eo loco, in quo tuus inimicus occiſus eſt, non fui, dicendũ. n. ubi fuerit. Quare ambitus quoq; cauſæ, & repetundarum, hoc etiam plures eiuſmodi narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In quibus, ipſa quidem neganda ſunt, ſed argumentis expoſitione contraria reſiſtendum, & interdum ſingulis, interdum uniuerſis. an reus ambitus male narrabit, quos parentes habuerit, quemadmodum ipſe uixerit, quibus meritis fretus ad petitionem deſcenderit? aut qui repetundarum inſimulabitur, non & ante actam uitam, et quibus de cauſis per prouinciam uniuerſam, uel accuſatorem, aut teſtem offenderit, non inutiliter exponet? quæ ſi narratio nõ eſt, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio prima, cuius eſt initium. A. Cluẽtius habitus, nihil. n. hic de ueneficio,

Narratio in Vliſſis cauſa.

Digitized by Google

ſed de cauſis, quibus ei' mater inimica ſit, dicit. Illæ duæ quoq; ſunt pertinentes ad cauſam, ſed non ipſius cauſæ narrationes, uel exempli gratia, ut in Verrem de L. Domitio, qui paſtorem, quod is aprum, quem ipſi muneri obtulerat, exceptum eſſe à ſe uenabulo confeſſus eſſet, in crucem ſuſtulit, uel excutiendi alicuius extrinſecus criminis, ut pro Rabirio Poſthumo. Nam ut uentũ Alexandriam eſt iudices, hæc una ratio à rege propoſita Poſthumo eſt ſeruandæ pecuniæ, ſi curationem, et quaſi diſpenſatiõem regiam ſuſcepiſſet. Vel augendi, ut deſcribitur iter Verris. ficta interim narratio introduci ſolet, uel ad ꝯcitãdos indices, ut pro Roſcio contra Chryſogonum, cuius paulo ante habui mentionem, uel ad reſoluendos aliqua urbanitate, ut pro Cluentio cõtra fratres Cepaſios, interdum per digreſſionem decoris gratiã, qualis rurſus in Verrem de Proſerpina, In his quondam locis mater, filiam quæſiſſe dicitur. Quæ omnia eò pertinent, ut appareat nõ utiq; non narrare eũ, qui negat, ſed illud ipſum narrare, quod negat. Nec hoc quidem ſimpliciter accipiendum, quod eſt à me poſitum, ſuperuacuam eſſe narrationem rei, quam iudex nouerit. Quod ſic intelligi uolo, ſi non modo factum quid ſit ſciet, ſed ita factum etiã, ut nobis expedit, opinabitur. Neque enim narratio in hoc reperta eſt, ut tantum cognoſcat iudex, ſed aliquando magis ut conſentiat. Quare etiam ſi non erit docendus, ſed aliquo modo afficiendus, narrabimus cum præparatione quadam, ſcire quidem eum in ſumma quid actum ſit. Tamen rationem quoq; facti cuiuſq; cognoſcere ne grauetur. Interim propter aliquẽ in conſiliũ adhibitum nos repetere illa ſimus.

Digitized by Google

lemus. Interim ut rei, quæ ex aduerſo proponatur, iniq tatem omnes etiam circunſtantes intelligant. in quo ge nere plurimis figuris erit uarianda expoſitio ad effugi endum tædium, cum ſint nota audienti, ſicut meminiſti, & fortaſſe ſuperuacuũ fuerit hic cõmorari, ſed quid ego diutius cum tu optime noris, illud quale ſit tu ſcias, & his ſimilia, alioquin ſi apud iudicem, cui nota cauſa eſt, narratio ſemper uidetur ſuperuacua, põt uideri non ſemper eſſe etiam ipſa actio neceſſaria. Alterum eſt, de quo frequentius quæritur, an ſit utiq; narratio procœmio ſubijcienda. Quod qui opinantur, nõ poſſunt uideri nulla ratione ducti. Nam cum procœmium iccirco cõparatum ſit, ut iudex ad rem accipiendam fiat conciliatior, docilior, & intentior, & probatio niſi cauſa prius cognita, non poſſit adhiberi, protinus iudex notitia rerũ inſtruẽdus uidetur. Sed hoc quoq; interdũ mutat cõditio cauſarũ, niſi forte M. Tullius in oratione pulcherrima, quam pro Milone ſcriptam reliquit, male diſtuliſſe narratiõem uidetur, tribus præpoſitis quæſtionibus, aut profuiſſet exponere quomõ inſidias Miloni feciſſet Clodius, ſi reum, qui à ſe hominem occiſum fateretur, defendi omnino fas non fuiſſet, aut ſi iam præiudicio ſenatus damnatus eſſet Milo, aut ſi Cn. Pompeius, qui propter aliquam gratiã iudicium militibus armatis clauſerat, tanquam aduerſus ei timeretur. Ergo hæ quoq; quæſtiones uim procœmij obtinebunt, cum oẽs iudicem præparauerint. Sed aliter pro L. Murena quoq; poſtea narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet utiliter, quoties crimẽ non repellendum tantũ, ſed etiam transferendum erit, ut prius ijs defenſis, uelut initiũ ſit alium culpãdi nar-

ratio, ut in armoꝝ ratione antiquior cauendi q̃ ictũ inferendi cura eſt. Erunt quædam cauſæ, nec id raro, crimini quidem, de quo cognitum eſt, faciles ad diluendum, ſed multis ante actæ uitæ flagitijs. & grauibus criminibus oneratæ, quæ prius amouenda ſunt, ut propitius iudex defenſionem ipſius negotij, cuius propria quæſtio, audiat, ut ſi defendẽdus eſt M. Cœlius, non ne optimus patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantiæ impudicitiæ q̃ ueneficij, in q̃bus ſolis omnis Ciceronis uerſatur oratio. Deinde tum narret de bonis paulatim, totamq; deinde explicet cãm, quæ eſt ipſius actione defenſa. Sed nos ducit ſcholarũ conſuetudo, in qbus certa quædam ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil eſt diluendum. Ideoq; narratio prooemio ſemper ſubiungitur, inde libertas declamatoribus, ut etiã ſecũdo partis ſuæ loco narrare uideantur. Nã cum pro petitore dicunt et expoſitione, tanq̃ priores agant, uti ſolẽt, & contradictione tanq̃ reſpondeant, idq; fit nõ recte. Nam cum ſit declamatio forenſiũ actionum meditatio, cur nõ in utrũq; protinus locũ ſe exerceant? cuius rõnis ignari ex more cui aſſueuerunt, nihil in foro putant eſſe mutandũ. Sed in ſcholaſticis quoq; nonnunq̃ euenit, ut pro narratione ſit propoſitio. Nã qd exponet quæ Zelotypum male tractationis accuſat, aut qui cynicũ apud cenſores reũ de moribus facit, cũ totũ crimẽ uno uerbo in qualibet actiõis parte propoſito ſatis indicetur. Sed hæc hactenus, nũc q̃ ſit rõ narrandi ſubiũgã. Narratio eſt rei factæ, aut nõ factæ utilis ad pſuadendum expoſitio, uel, ut Apollodorus finit, oratio docẽs auditorẽ, qd in cõtrouerſia ſit. Eã pleriq; ſcriptores, maxime q ſunt

melior.

fallunt qui in declamando hoc in filiis mis. ita in foribus se gerunt

Narratio non e. quod expositio, & no omnis expositio narratio e.

ab Iſocrate, uolunt eſſe lucidam, breuem, ueriſimilẽ, nec .n. refert an pro lucida perſpicuã, pro ueriſimili probabilem, credibilem'ue dicamus. Eadẽ nobis placet diuiſio, q̃q̃ Ariſtoteles ab Iſocrate p̃te in una diſſenſerit, præceptum breuitatis irridens, tanq̃ neceſſe ſit longam, aut breuem expoſitionem, nec liceat ire per mediũ. Theodorei quoq; ſolam relinquunt ultimã partem, q̃a nec breuiter utiq;, nec dilucide ſemper ſit utile exponere, quo diligentius diſtinguenda ſunt ſingula, ut q̃d quoq; loco proſit oſtendam. Narratio eſt aut tota pro nobis, aut tota pro aduerſarijs, aut miſta ex utriſq;. Si erit tota pro nobis, contenti ſumus iis tribus partibus. per quas efficitur, quo iudex facilius intelligat, meminerit, credat. nec quiſq̃ reprehenſione dignum putet, quod propoſuerim eã, quæ ſit tota pro nobis, debere eſſe ueriſimilẽ, cũ uera ſit. Sunt .n. plurima uera quidẽ, ſed parũ credibilia, ſicut falſa quoq; frequenter ueriſimilia. Quare nõ minus laborandum eſt, ut iudex quæ uera dicimus, q̃ quæ fingimus credat. Sunt quidem hæ, quas ſupra retuli, uirtutes aliarũ quoq; partium. Nã & per totam actionẽ uitanda eſt obſcuritas, & modus ubiq; cuſtodiendus, & credibilia eſſe oportet omnia, quæ dicuntur. Maxime tamen hæc in ea parte cuſtodienda ſunt, quæ prima iudicem docet, in qua ſi acciderit, ut aut non intelligat, aut nõ meminerit, aut non credat, fruſtra in reliquis laborabimus. Erit aũt narratio aperta, atq; dilucida, ſi fuerit primũ expoſita uerbis proprijs, & ſignificantibus, & nõ ſordidis quidem, non tñ exquiſitis, & ab uſu remotis, tum diſtincta rebus, perſonis, tpibus, locis, cauſis, ipſa etiã pronuntiatione in hoc accõmodata, ut iudex

Digitized by Google

quæ dicuntur, q̃ facillime accipiat. Quæ quidẽ uirtus negligitur à plurimis, qui ad clamorẽ, diſpoſitæ, uel etiã forte circunfuſæ multitudinis cõpoſiti, non ferunt illud intentionis ſilẽtium, nec ſibi diſerti uidentur, niſi omnia tumultu & uociferatione concuſſerint. rem indicare, ſermonis quotidiani, & in quemcunq; etiam indoctorũ cadentis, eſſe exiſtimant, cum interim quod tanq̃ facile contemnunt, neſcias præſtare uelint minus, an poſſint. Neq; enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperiẽt, quàm id, quod ſe dicturos fuiſſe omnes putant, poſtq̃ audierunt, quia non bona iudicant eſſe illa, ſed uera. Tum aũt optime dicit orator cum uidetur uera dicere. At nunc uelut campum nacti expoſitiõis hic potiſſimum, & uocem flectunt, & ceruicem reponũt, & brachium in latus iactant, totoq; & rerum, et uerborum, & compoſitionis genere laſciuiunt. deinde qđ ſit monſtro ſimile, placet actio, cauſa non intelligitur. Verum hoc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offenſæ reprehendendo praua, mereamur. Breuis erit narratio ante omnia ſi inde cœperimus rem exponere, unde ad iudicem pertinet. Deinde ſi nihil extra cauſam dixerimus, tum etiã ſi reciderimus oĩa, quibus ſublatis nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. Solet enim eſſe quædam partium breuitas, quæ longam tamen efficit ſummam, in portum ueni, nauim proſpexi, quãti ueheret interrogaui, de pretio conueni, cõſcendi, ſublatæ ſunt anchoræ, ſoluimus oram, prouecti ſumus, nihil horã dici celerius poteſt, ſed ſufficit dicere è portu nauigaui, & quoties exitus rei ſatis oſtendit priora, debemus hoc eſſe ꝯtenti, quo reliqua in

Digitized by Google

telliguntur. Quare cum dicere liceat, eſt mihi filius iu uenis, omnia illa ſuperuacua, cupidus ego liberorū uxo rem duxi, natum ſuſtuli, filium educaui, in adoleſcentiā perduxi, ideoq; græcorum aliqui aliud circūciſam ex poſitionem, ideſt σύντομον, aliud breuem putauerūt, quod illa ſuperuacuis careret, hæc poſſet aliquid ex ne ceſſarijs deſyderare. Nos autem breuitatem in hoc po nimus, non ut minus, ſed ne plus dicatur q̃ oporteat. nā iterationes quidem, & ταυτολογίας, & περισσολογίας, quas in narratione uitandas quidam ſcripto res artium tradiderunt, tranſeo. Sunt enim hæc uitia non tantum breuitatis gratia fugienda. Non minus au tem cauenda erit, quæ nimium corripientes omnia ſe quitur, obſcuritas. Satiusq; aliquid narrationi ſupereſſe quàm deeſſe. Nam ſuperuacua cum tædio dicuntur, ne ceſſaria cum periculo ſubtrahuntur. Quare uitanda ēt illa Salluſtiana, quanquam in ipſo uirtutis obtinet lo cum breuitas, & abruptum ſermonis genus, quod otio ſum fortaſſe lectorem minus fallat, audientem tranſuo lat, nec dum repetatur, expectat, cum præſertim lector non ferè ſit niſi eruditus, iudicē rura plerūq; in decurias mittant, de eo pronūtiaturum quod intellexerit, ut for taſſe ubiq;, in narratione tamen præcipue media hæc te nenda ſit uia, dicendi quantum opus eſt, quantum ſa tis eſt, quantum opus eſt autem, nō ita ſolum accipi uo lo, quantum ad indicandum ſufficit, quia nō inornata debet eſſe breuitas, alioquin ſit indocta, nā & fallit uo luptas, et minus longa quæ delectāt, uidentur, ut amœ num, ac molle iter etiā ſi eſt ſpatii amplioris minus fati gat q̃ durū, arduumq; cōpendiū. Nec. n. mihi unq̃ tan

ta ſuerit cura breuitatis, ut nõ ea, quæ credibilẽ faciunt expoſitionẽ, inſeri uelim. ſimplex. n. & undiq; præciſa nõ tam narratio põt uocari q̃ confuſio. Sunt porrò multæ conditione ipſa rei, longæ narrationes, quibus, extrema ut præcepi procœmii parte, ad intentionẽ præparãdus eſt iudex, deinde curãdũ, ut omnia arte, uel ex ſpatio eius detrahamus aliqd, uel ex tædio, ut minus lõga ſit efficiemus, quæ poterimus differendo, non tamen ſine mentione eorum, quæ differemus. Quas cauſas occidendi habuerit, quos aſſumpſerit ſocios, quemadmodum diſpoſuerit inſidias, probationis loco dicam. Quædã uero ex ordine prætermittenda, quale eſt apud Ciceronem moritur Fulcinius. multa. n. quæ ſunt in re, qa remota ſunt à cã prætermittam. At partitio tædiũ leuat, dicã quæ acta ſint ante ipſum rei contractũ, dicã quæ in re ipſa, dicã quæ poſtea. Ita tres potius modicæ uidebuntur narrationes, q̃ una longa, Interim expediet expoſitiones breui interfatione diſtinguere. Audiſtis q̃ ante acta ſunt, accipite nunc q̃ inſequũtur. reficietur. n. iudex prioꝝ fine, & ſe uelut ad nouũ rurſus initiũ præparabit. Si tñ adhibitis quoq; his artibus in longũ exierit ordo rerum, erit nõ inutilis in extrema parte cõmonitio, quod Cicero etiã in breui narratione facit, adhuc Cæſar. Q. Ligarius omni culpa caret, domo eſt egreſſus, nõ modo nullũ ad bellũ, ſed ne ad minimã qdẽ belli ſuſpicionem, & cætera. Credibilis aũt erit narratio ante omnia, ſi prius ↄſuluerimus noſtrũ animũ nequid naturæ dicamus aduerſum. Deinde ſi cauſas, ac rõnes factis præpoſuerimus nõ omnibus, ſed de qbus quæritur. Si perſonas conuenientes iis, quæ facta credi uolemus,

conſtituerimus, ut furti reum cupidum, adulterij libidi-noſum, homicidij temerarium, uel cōtra ſi defendemus, præterea loca, tempora, & ſimilia. Eſt autem quidā & ductus rei credibilis, qualis in comœdijs etiam, & in mimis. aliqua enim naturaliter ſequuntur, & cohærent. ut ſi bene priora narraueris, iudex ipſe, quod poſtea ſis narraturus expectet. Ne illud quidem fuerit inutile, ſe-mina quædam probationum ſpargere, uerum ſic ut nar rationem eſſe meminerimus, non probationem, nonnun quam etiam tamen argumento aliquo confirmabimus, quod propoſuerimus, ſed ſimplici, & breui, ut in uene ficijs, ſanus bibit, ſtatim concidit, liuor, ac tumor cōfeſtim eſt conſecutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, cum reus dicatur robuſtus, armatus, contra infirmos, inermes ſecuros. Omnia deniq; quæ probatione tractaturi ſumus perſonam, cauſam, locum, tempus, inſtrumentum, occa ſionē narratione delibabimus. Aliquando ſi deſtituti fue rimus his, etiam fatebimur uix eſſe credibile, ſed uerum & hoc maius habendum ſcelus. neſcire nos quomodo factum ſit, aut quare mirari, ſed probaturos. Optimæ ue ro præparationes erunt, quæ latuerint, ut à Cicerōe ſunt quidem utiliſſima prædicta omnia, per quæ Miloni Clo dius, non Clodio Milo inſidiatus eſſe uideatur. Plurimū tamen facit illa callidiſſima ſimplicitatis imitatio. Milo autem, cum in ſenatu fuiſſet eo die, quoad ſenatus eſt di-miſſus, domū uenit, calceos, et ueſtimenta mutauit, pau liſper, dum ſe uxor, ut fit, comparat, commoratus eſt, q̈ nihil præparato, nihil feſtinato feciſſe uidetur Milo, qđ non ſolum rebus ipſis uir eloquentiſſimus, quibus moras & lentum profectionis ordinem ducit, ſed uerbis etiā

Digitized by Google

uulgaribus, & quotidianis, & arte occulta conſecutus eſt, quæ ſi aliter dicta eſſent, ſtrepitu ipſum iudicem, deinde patronũ excitaſſent. Frigida uidentur iſta pleriſq;, ſed hoc ipſum manifeſtum eſt, quomodo iudicem feſellerint, quod uix à lectore deprehẽditur. Hæ ſunt, quæ credibilem faciant expoſitionem, nam ne contraria, aut ſibi repugnantia in narratione dicamus, ſicui præcipiẽdum eſt, is reliqua fruſtra docetur, etiam ſi quidam ſcriptores artium hoc quoq; tanquam occultum, et à ſe prudẽter erutum tradunt. His tribus narrandi uirtutibus adijciunt quidam magnificentiã, quã μεγαλοπρέπειαν uocant, quæ neq; in omnes cauſas cadit (nam qd in pleriſq; iudicijs priuatis de re certa, credita, locato, & conducto, interdictis habere loci poteſt, ſupramodũ ſe tollens oratio?) nec ſemper eſt utilis, ut uel proximo miloniano exẽplo patet. Et meminerimus multas eẽ cauſas, in quibus confitendum, excuſandum, ſummittendũ ſit, quod exponimus, quibus omnibus aliena ẽ illa magnificentiæ uirtus. Quare non magis proprium narrationis eſt magnifice dicere, quàm miſerabiliter, inuidioſe, grauiter, dulciter, urbane, quæ cum quoq; loco ſint laudabilia, non ſunt huic parti proprie aſſignata, & uelut dedita. Illa quoque ut narratiõi apta, ita cum cæteris partibus communis eſt uirtus, quam Theodectes huic uni proprie dedit, non enim magnificam modo uult eſſe, uerum etiam iucundam expoſitionem. Sunt qui adijciãt his euidentiam, quæ ἐνέργεια græce uocatur, Nec ego quenquam deceperim, ut diſſimulem Ciceroni quoq; plures partes placere. Nam præterquam planã & breuem, & credibilem, uult eſſe euidentem, moratã, cum

Digitized by Google

dignitate ornatam. Sed in oratione morata debent eſſe omnia cum dignitate, quæ potuerunt, euidentia in narratione quantum ego intelligo eſt quidem magna uirtus. cum quid ueri non dicendum eſt, ſed quodammodo etiam oſtendendum eſt. Sed ſubijci perſpicuitati poteſt, quam quidam etiam contrariam interim putauerunt, quia in quibuſdam cauſis obſcuranda ueritas eſt, quod eſt ridiculum. nam qui obſcurare uult, narrat falſa pro ueris, & in ijs, quæ narrat, debet laborare, ut uideãtur quam euidentiſſima. Sed quatenus etiam ſorte quadam peruenimus ad difficilius narrationum genus, iã de ijs loquamur, in quibus res contra nos erit. quo loco nõnulli prætereundam narrationem putauerunt. Et ſanè nihil eſt facilius, niſi prorſus totam cauſam omnino non agere. Sed ſi aliqua iuſta ratione huiuſmodi ſuſceperis litẽ, cuius artis eſt malam eſſe cauſam ſilentio confiteri? niſi forte tam hebes futurus eſt iudex. ut ſecundum id pronũciet, quod ſciet narrare te noluiſſe. Neq; inficias eo ĩ narratione ut aliqua neganda, aliqua adijciẽda, aliqua mutanda, ſic aliqua etiam tacenda. ſed tacenda, quæ tacere oportebit, & liberum erit, quod fit nonnunquam breuitatis quoq; gratia, quale illud eſt. Reſpondit quæ ei uiſũ eſt. Diſtinguamus igitur genera cauſarũ. nanq; in qbus non de culpa quæritur, ſed actione, etiam ſi erunt cõtra nos themata, confiteri nobis licebit. pecuniam de tẽplo ſuſtulit, ſed priuatam, ideoq; nõ ſacrilegus eſt. uirginem rapuit, non tamen optio patri dabitur. ingenuũ ſtuprauit, & ſtupratus ſe ſuſpendit, non tamen ideo ſtuprator capite, ut mortis cã puniatur, ſed decem millia, quæ pœna ſtupratori conſtituta eſt, dabit. Verũ in his quoq; confeſſionibus

feſſionibus eſt aliquid, quod ex inuidia, quam expoſitio aduerſarij fecit, detrahi poſſit, cum etiam ſerui noſtri de peccatis ſuis mollius loquantur. Quædã enim quaſi non narrantes mitigabimus, non quidem ut aduerſarius dicit, conſilium furti in templum attulit, nec diu captauit eius rei tempus, ſed occaſione, & abſentia cuſtodũ corruptus, & pecunia, quæ nimirum in animis hominum poteſt, uictus eſt. Sed quid refert, peccauit, & fur eſt, & nihil attinet id defendere, cuius pœnam non recuſamus. Interdum quaſi damnemus ipſi, ut ſi dicam uino impulſum, errore lapſum, nocte deceptum, uera ſunt iſta fortaſſe, tu tamen ingenuum ſtupraſti, ſolue decem. M. Nonnunquam præpoſitione præmuniri poteſt cauſa, & deinde exponi. Contraria ſunt omnia tribus filijs, qui in mortem patris coniurarant, ſortiti noctem ſinguli per ordinem cum ferro cubiculum intrauerũt patre dormiẽte, cum occidere eum nemo potuiſſet, excitato omnia indicauerunt. Si tamen pater, qui diuiſit patrimonium, & reos parricidij defendit, ſic agat. Quod cõtra legem ſufficit, parricidium obijcitur iuuenibus, quorum pater uiuit, atque etiam liberis ſuis adeſt. Ordinem rei narrare quidem nihil neceſſe eſt, cum ad legem nihil pertineat, ſed ſi confeſſionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, quod iam melius ab his adminiſtrari poterat, tenax cuſtos. deinde ſubijcitur ſtimulatos ab ijs, quorum indulgentiores parentes erant, ſemper tamẽ eum habuiſſe animum, qui ſit euentu deprehenſus, ut occidere patrem non poſſent. Nec enim iureiurando opus fuiſſet, ſi alioquin hoc mentis habuiſſent, nec ſorte, niſi quod ſe quiſq; eximi uoluerit, omnia hæc qualiacunque

Digitized by Google

placidioribus animis accipientur. illa breui primæ propoſitiōis defenſione mollita. At cum quæritur an factū ſit, uel quale factum ſit, licet omnia contra nos ſint, quo modo tamen euitare expoſitionem ſalua cauſæ ratione poſſumus? Narrauit accuſator, nec ita ut quæque eſſent acta tantum indicaret, ſed adiecit inuidiam, rem uerbis exaſperauit, acceſſerunt probationes, peroratio incendit, & plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex quid narretur à nobis, ſi nihil exponimus, illa eſſe, quæ aduerſarius dixit, & talia, qualia dixit, credat neceſſe eſt. Quid ergo eadem exponemus? Si de qualitate agetur, cuius tum demum quæſtio eſt, cum de re conſtat eadem, ſed non eodem modo, alias cauſas, aliam, atque aliam rationem dabo. Verbis eleuare quædam licebit, luxuria hilaritatis, auaritia parſimoniæ, negligentia ſimplicitatis nomine lenietur, uultu denique, uoce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miſerationis merebor. Solet nonnunquam mouere lachrymas ipſa confeſſio, atq; ego libenter interrogem, ſint illa defenſuri, quæ non narrauerint, nec ne. nam ſi nec defenderint, nec narrauerit, tota cauſa prodetur. At ſi defenſuri ſunt, proponere certe plerunq; id, quod confirmaturi ſumus, oportet. Cur ergo nō exponamus, quòd & dilui poteſt, & ut hoc contingat utiq; indicandum eſt, aut quid inter probationem, & narrationem intereſt? niſi quod narratio eſt probationis continua propoſitio, rurſus probatio narrationi congruens confirmatio. Videamus ergo, num expoſitio hæc lōgior demum eſſe debeat, & paulo uerboſior præparatione, & quibuſdam argumentis, argumentis dico, nō tamen argumentatione, cui tamen plurimum cōfert fre

quens affirmatio, effecturos nos, quod dicimus, non poſſe uim rerum oſtendi prima expoſitione expectent, & opiniones ſuas differant, & bene ſperent. Deniq; utique narrandum eſt, quicquid aliter quàm aduerſarius expoſuit, narrari poteſt, aut eo etiã procemia ſunt in his cauſis ſuperuacua. Quæ quid magis agunt, quàm ut cognitioni rerum accommodatiorem iudicem faciant? atqui cõſtabit nuſquam eorum maiorem uſum, quàm ubi animus iudicis ab aliqua contra nos inſita opinione flectendus eſt. Coniecturales autem cauſæ, in qbus de facto q̃ritur, non tam ſæpe rei, de qua iudiciũ eſt, q̃ eoꝶ, ꝑ quæ res colligenda eſt, expoſitionem habent. Quæ cum accuſator ſuſpicioſe narret, reus leuare ſuſpicionẽ debeat, aliter ab hoc, atq; ab illo ad iudicem ꝑferri oportet. At. n. quædã argumenta turba ualent deducta leuiora ſunt. Id qdem nõ eo ꝑtinet, ut quæratur, an narrandũ ſit, ſed quomodo narrandum ſit. Nã & cõgerere plura expoſitione qs prohibet, ſi id utile eſt cauſæ, & promittere, ſed & diuidere narrationẽ, & probationes ſubiũgere partibus, atq; ita tranſire ad ſequentia. nam neq; ijs quidẽ accedo, qui ſemꝑ eo putant ordine, quo qd actum ſit, eſſẽ narrandũ, ſed eo modo narrare, quo expedit, quod fieri plurimis figuris licet. Nam & aliqñ excidiſſe ſimulamus, cum quid utiliore loco reducimus. & interim nos reducturos relictum ordinem teſtamur. quia ſic futura ſit cauſa lucidior. Interim re expoſita, ſubiungimus cauſas quæ anteceſſerunt. Nec enim eſt una lex defenſionis. Certumq; eſt præſcriptum, pro re, pro tempore intuenda, quæ proſint, atq; ut erit uulnus, ita uel curandum protinus, uel, ſi curatio differri poteſt, interim deligandũ. Nec

Digitized by Google

dixerim ſæpius narrare nefas, quod Cicero pro Cluētio fecit. Eſtq; non conceſſum modo, ſed aliquando etiam neceſſarium, ut in cauſis repetundarum, omnibusq́; quæ ſimplices non ſunt, amentis eſt enim ſuperſtitione præceptorum contra rationem cauſæ trahi narrationem, ideo añ probatiões exponere eſt inſtitutum, ne iudex qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur ſi ſingula probanda aut refellenda erunt, non ſingula etiam narrentur? Me certe, quantacunq; noſtris experimentis habenda eſt fides, feciſſe hoc in foro, quoties ipſa deſyderabat utilitas, probātibus & eruditis, & ijs, qui iudicabant, ſcio, et quod non arroganter dixerim, qā ſunt plurimi, quibus cū egi qui me refellere poſſint, ſi mentiar, ferè exponendæ à me cauſæ officiū exigebatur. Neq; ideo tñ nõ ſæpius facere oportebit, ut rerū ordinem ſequamur. Quædam uero ēt turpiter conuertuntur, ut ſi peperiſſe narres, deinde cōcepiſſe, apertum teſtamentum, deinde ſignatum. In qbus ſi id, quod poſterius eſt, dixeris, de priore tacere optimū eſt. Sunt quædam & falſæ expoſitiones, quarum in foro duplex genus eſt, alterum, quod inſtrumentis adiuuatur, ut P. Clodius fiducia teſtium, qua nocte inceſtū Romæ cõmiſerat, interamne ſe fuiſſe dicebat, alterū qđ eſt tuendum dicentis ingenio, id interim ad ſolam uerecundiam pertinet, unde etiam mihi uidetur dici color, interim ad quæſtionem. Sed utruncūq; erit, prima ſit curarum, ut id, quod fingimus, fieri poſſit. deinde ut et ꝑſonæ, & loco, & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinem habeat, ſi continget etiam ueræ alicui rei cohæreat, aut argumento, quod ſit in cā confirmetur. Nā quæ tota extra rē petita ſunt, mentiendi licentiā

Digitized by Google

produnt. Curandum præcipue quod fingentibus freq̃n
ter accidit, ne qua inter ſe pugnent. Quædam enim par
tibus blandiuntur, ſed in ſummam non conſentiunt. Præ
terea ne ijs, quæ uera eſſe conſtabit, aduerſa ſint, in ſcho
la etiam ne color extra themata quæratur. Vtrobiq; au
tem orator meminiſſe debebit actione tota quid finxerit
quoniam ſolent excidere, quæ falſa ſint, uerumq; eſt il=
lud, quod uulgo dicitur, mendacem memorem eſſe opor
tere. Sciamus autem, ſi de noſtro facto quæratur, unũ no
bis aliquem eſſe dicendum, ſi de alieno, mittere ĩ plures
ſuſpiciones licere. Eſt tamen quibuſdam ſcholaſticis cõ
trouerſiis, in quibus ponitur aliquem non reſpondere,
ad quæ interrogatur, libertas omnia enumerandi, quæ
reſponderi potuiſſent. fingenda uero meminerimus ea,
quæ non cadent in teſtem, ſunt autem quæ noſtro dicun
tur animo, cuius ipſi tantum conſcij ſumus. Item quod à
defunctis, nec enim hoc eſt, qui neget. Itemq; ab eo, cui
idẽ expediet, is enim non negabit, ab aduerſario quoq;
quia non eſt habiturus in negando fidem. Somniorum,
& ſuperſtitionum colores ipſa iam facilitate authorita
tem perdiderunt. Non eſt autem ſatis in narratiõe uti co
loribus, niſi per totam actionem conſentiunt, cum præ
ſertim quorundam probatio ſola ſit in aſſeueratione, &
perſeuerantia, ut ille paraſitus, qui ter abdicatum à diui
te iuuenem, & abſolutum tanquam ſuum filium aſſe
rit, habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatẽ
ſibi cauſam exponendi fuiſſe, & ideo à ſe paraſiti perſo
nam eſſe ſuſceptam, quia in illa domo filium haberet, et
ideo illum innocentem ter abdicatum, quia filius abdi
cantis non eẽt, niſi tamen omnibus uerbis, et amorẽ pa

Digitized by Google

trium, atq; hunc quidem ardentiſſimum oſtenderit, & odium diuitis, & metum pro iuuene, quem perіculoſe manſurum in illa domo, in qua tam inuiſus ſit, ſciat, ſuſpicione ſubiecti petitoris non carebit. Euenit aliquando in ſcholaſticis controuerſiis, quod in foro, an poſſit accidere dubito, ut eodē colore pars utraq; utatur. Deinde eñ pro ſe quiſq; defendat, ut in illa controuerſia, uxor marito dixit, appellatam ſe de ſtupro à priuigno, & ſibi ꝯſtitutum tempus, & locum, eadem ꝯtra filius detulit de nouerca, edito tñ alio tēpore, ac loco, qa pater in eo, quem uxor prædixerat, filium inuenit, in eo, quē filius uxorem, illam repudiauit, qua tacente filium abdicat, nihil dici pōt pro iuuene, quod non idē ſit pro nouerca, ponentur tamen omnia cōmunia. Deinde ex perſonarum cōparatione, & indicij ordine, & ſilētio repudiatæ argumenta ducentur. Ne illud quidē ignorare oportet, quædam eſſe, quæ colorem non recipiāt, ſed tamen defendēda ſint, qualis eſt ille diues, qui ſtatuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus eſt iniuriarum. Nā factum eius modeſtum eſſe nemo dixerit, fortaſſe ut ſit tutū obtinebit. Quod ſi pars expoſitionis pro nobis, pars contra nos erit, miſcenda ſit, an ſeparanda narratio cum ipſa cauſæ conditione deliberandum eſt. Nam ſi plura ſunt, quæ nocent, quæ proſunt obruentur. Itaq; tunc diuidere optimum erit, & ijs, quæ partem noſtrā adiuuabunt, expoſitis, & confirmatis, aduerſus reliqua uti remedijs, de quibus ſupra dictum eſt. Si plura proderunt, etiam coniungere licebit, ut quæ obſtant in medio uelut auxilijs noſtris poſita minus habeāt uirium, quæ tñ non erunt nuda ponenda, ſed ut & noſtra ali-

Digitized by Google

qua argumentatione firmemus, & diuerſa cur credibi
lia nō ſint, adijciamus, qa niſi diſtinxerimus, uerendū
eſt, ne bona noſtra permiſtis malis inqnētur. Illa quoq;
de narratione præcipi ſolent, ne qua ex ea fiat excurſio,
ne auertatur à iudice ſermo, ne alienæ perſonæ uocē de
mus, ne argumentemur, adijciūt qdam etiā, ne utamur
affectibus. Quorū pleraq; frequentiſſime cuſtodiēda, im
mo nunq̃, niſi ratio coegerit, mutanda, ut ſit expoſitio
perſpicua, & breuis, nihil quidē tam raro poterit habe
re rōnem, q̈ excurſio, nec unq̃ debebit eſſe niſi breuis,
& talis, ut ui quadam uideamur affectus, uelut recto
itinere depulſi, qualis eſt Ciceronis circa nuptias Saſiæ,
O mulieris ſcelus incredibile, & præter hāc unam in — Exclamatio in narratione
omni uita inauditum, o libidinem effrenatam, et indo
mitam, o audaciā ſingularē. nōne timuiſſe ſi minus uim
deorū, hominūq; famā, at illam ipſam noctē, facesq; il
las nuptiales, nō limen cubiculi, nō cubile filiæ, non pa
rietes deniq; ipſos ſuperiorū teſtes nuptiarū? Sermo uer
ſus à iudice & breuius indicat interim, et coarguit ma
gis interim, qua de re idem, quod de proœmio dixerā,
ſentio, ſicut de proſopopœia quoq;, qua tn̄ non Seruius
modo Sulpitius utitur pro Aufidia, Somno'ne te langui
do, an graui lethargo putē preſſum. Sed Marcus quoq;
Tullius circa nauarchos. Nam ea quoq; rei expoſitio
eſt, ut ad eas tantū dabis, & reliqua. Quid pro Cluen
tio Staleni, Bulbiq; colloquiū, non'ne ad celeritatē plu
rimum, & fidem confert? Quæ ne feciſſe ſine obſeruan
tia quadā uideatur, quanq̃ hoc in illo credibile nō eſt, — hyronice dictum
in partitionibus præcipit, ut habeat narratio ſuauita
tem, admirationes, expectatiōes, exitus inopinatos collo — Que possint conti[illegible] gere narrationi auctore. Ci.

quia perſonarum, omnes affectus. argumentabimur in narratione, ut dixi, nunq̃, argumentũ ponemus aliqñ. Quod facit pro Ligario Cicero, cum dicit ſic eum prouinciæ præfuiſſe, ut illi pacem eſſe expediret. Inſeremus expoſitioni & breuem, cum res poſcet, defenſionem, & rõnem factorũ, nec.n. narrandum eſt tanq̃ teſti, ſed tanq̃ patrono. rei ordo per ſe talis eſt. Q. Ligarius legatus in Africam cum C. Conſidio profectus eſt. Quid ergo M. Tullius? Q. igitur (inquit) Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Cõſidio profectus eſt. Alibi, nõ modo ullum ad bellũ, ſed ne ad minimã qdem ſuſpicionem belli, & cũ eſſet indicaturo ſatis. Q. Ligarius nullo ſe implicari negotio paſſus eſt. adiecit. domum ſpectans, ad ſuos redire cupiens. Ita quod exponebat, & rõne fecit credibile, et affectus quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui non putant utendum in narratione affectibus, qui ſi hoc dicunt, nõ diu, nec ut in epilogo, mecũ ſentiunt, ſunt.n. effugiendæ moræ. Cæterum cur ego iudicem nolim, cũ ego doceo etiã moueri? Cur quod in ſumma parte ſum actiõis petiturus, nõ in primo ſtatim rerum ingreſſu, ſi fieri põt, cõſequar? cum præſertim etiã in probationibus faciliorem animo eius abuſurus occupato uel ira, uel miſeratione. An non M. Tullius circa uerbera ciuis Romani oẽs breuiſſime mouet affectus? non ſolum conditione ipſius, loco iniuriæ, genere uerberum, ſed animi quoq; cõmendatione. ſummum.n. uirum oſtendit, qui cum uirgis cæderetur, non ingemuerit, non rogauerit, ſed tantum ciuem ſe Romanum eſſe cum inuidia cædentis, & fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami caſum? nõ'ne cũ

Affectus in nar-
ratione ut Ma-
rcus tullius doc-

per totam expoſitionē incendit inuidia, tum in ſuppli-
cio ipſo lachrymis impleuit, cum flentes nō tam narra-
ret q̄ oſtēderet, patrem de morte filij, filium de patris?
Quid ulli epilogi poſſunt magis habere miſerabile? Se-
rum eſt.n. aduocari his rebus affectum in peroratione,
quas ſecurus narrauerit. Aſſueuit illis iudex, iamq; eas
ſine motu mentis accipit, qbus cōmotus nouus nō eſt, et
difficile eſt nobis mutare habitum animi ſemel cōſtitu-
tum. Ego uero (neq;.n. diſſimulabo iudicium meum q̄q̄
id, quod ſum dicturus, exēplis magis q̄ præceptis ullis
ↄtinetur) narrationē, ſi ullam partem orationis oī, qua
pōt, gratia, & uenere exornandā puto. Sed plurimum
refert quæ ſit natura eius rei, quā exponimus. In paruis
ergo quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus, & uelut
applicitus rei cultus, in uerbis ſumma diligētia, quæ in
locis impetu feruntur, & circuniectæ oratiōis copia la-
tent, hic expreſſa, & , ut uult Zeno, ſenſu tincta eſſe de-
bebunt, compoſitio diſſimulata quidem, ſed tamen q̄iu-
cundiſſima. figuræ non illæ poeticæ, & contra ratiōem
loquendi authoritate ueterum receptæ. Nam debet eſſe
q̄puriſſimus ſermo, & qui uarietate tædium effugiat,
& mutationibus animum leuet, ne in eundem caſum,
ſimilem compoſitionem, pares elocutionum tractus in-
cidamus, caret enim cæteris lenocinijs expoſitio, et niſi
commēdetur hac uenuſtate, iaceat neceſſe eſt, nec in ul-
la parte intentior eſt iudex, eoq; nihil recte dictū perit.
Præterea neſcio quomodo etiam facilius credit, quæ au-
dienti iucunda ſunt, & uoluptate ad fidem ducitur.
Vbi uero maior res erit, & atrocia inuidioſe, et triſtia
miſerabiliter dicere licebit, nō ut conſumantur affectus,

Sine affectibus

Omni grā & uenere ē exornanda narratio

Qual' in paruis debeat eē Narratio

[illegible]

Modus sit in affectibus int. Narrandum. [illegible] [illegible] loco aptiori

Digitized by Google

ſed ut tñ uelut primis lineis deſignẽtur, ut planè qualis futura ſit imago rei ſtatim appareat. Ne ſnia quidem uelut fatigatũ intentione ſtomachum iudicis reficere diſſuaſerim, maxime qdẽ breuiter iniecta, qualis eſt illa, fecerunt ſerui Milonis, quod ſuos qſq; ſeruos in re tali facere uoluiſſet. Interim paulo liberiore, qualis eſt illa, nubit genero ſocrus, nullis auſpicibus, nullis authoribus, funeſtis ominibus omniũ, qđ cũ ſit factum ijs quoq; tpibus, qbus omnis, ad utilitatem potius q̃ ad oſtentationem cõponebatur oratio, & erant adhuc ſeueriora iudicia, q̃to nunc faciundũ magis, cum in ipſa capitis, aut fortunarũ pericula irrupit uoluptas? cui hominum deſiderio quantũ dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendũ eſſe confiteor. Multum cõfert adiecta ueris credibilis rerum imago, quæ uelut in rem p̃ſentẽ perducere audientes uidetur, qualis eſt illa M. Cœlij in Antonium deſcriptio. Náq; ipſum offendunt temulẽto ſopore profligatum, totis præcordijs ſtertentẽ, ructuoſos ſpũs geminare, præclaraſq; cõtubernales ab oĩbus ſpondis tráſuerſas incubare, & reliquas circumiacere paſſim, quæ tñ exanimatæ terrore, hoſtiũ aduentu pcepto, excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, fruſtra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, uehemẽtius ẽt nonnulla feriebat, quarum cũ omniũ uocẽ, tactumq; noſcitaret, proximæ cuiusq; collum amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, ſed ſemiſomno ſopore inter manus centurionum, concubinarumq; iactabatur. Nihil his nec credibilius fingi, nec uehementius exprobrari, nec manifeſtius oſtendi poteſt. Ne illud quidem præteribo,

quantā afferat fidem expoſitioni narrantis authoritas, quā mereri debemus ante omnia quidē uita, ſed & ipſo genere orationis. Quod quo fuerit grauius, ſanctius, hoc plus habeat neceſſe eſt in affirmādo quoq; ponderis. Effugiēda igitur in hac præcipue parte oīs calliditatis ſuſpicio, neq; .n. ſe uſq̄ cuſtodit magis iudex, nihil uideatur fictū, nihil ſolicitum, oīa potius à cā, q̄ ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati nō poſſumus, & perire artem putamus, niſi appareat, cū deſinat, ars eſſe, ſi apparet, pendemus ex laude, atq; hanc laboris noſtri ducimus ſummā. Itaq; cū circunſtantibus oſtētare uolumus, iudicibus prodimus. Eſt q̄dā & repetita narratio, q̄ ἐπιδιήγησις dicitur, ſanè res declamatoria magis q̄ forenſis. Iō aūt reperta, ut qa narratio breuis debet eē, fuſius, & ornatius res poſſet exponi, quod ſit uel inuidiæ gratia, uel miſerationis. Idem raro faciendū iudico, neq; ſic unq̄, ut totus ordo repetatur. licet .n. per partes idē conſequi. Cæterum qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rem loco ſtringat, & ɔtentus indicare, qđ factū ſit, quo ſit modo factum, plenius ſe loco ſuo expoſiturum eſſe promittat. Initiū narrationis qdā utiq; faciendum à perſona putant, eamq;, ſi noſtra ſit, ornandam, ſi aliena, infamandā ſtatim. hoc ſanè frequētiſſimū eſt, qa perſonæ ſunt, inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cū ſuis accidentibus ponendæ, cum id profuturum eſt, ut A. Cluētius Habitus fuit pater huiuſce iudices inqt, homo non ſolum municipij larinatis, ex quo erat, ſed etiam regionis illius & uicinitatis uirtute, æſtimatione, nobilitate facile princeps. Interim ſine his, ut. Q. Ligarius, cum eſſet. Frequenter uero & à re, ſicut pro

Authoritas dicentis fidem affert

oīa ut fidem tra⟨h⟩ant aca. potius q̄ ab ipſo oratore ſi... debent

Digitized by Google

Tullio Cicero. Fundum habet in agro turino. M. Tullius paternum. Demoſthenes pro Cteſiphonte τοῦ ἰωνικοῦ φωνικοῦ συςάντος πολέμου. De fine narrationis cum ijs contentio eſt, qui perduci expoſitionem uolunt eò unde quæſtio oritur. His rebus ita geſtis P. Dolabella prætor interdixit, ut eſt conſuetudo de ui hominibus armatis ſine ulla exceptione, tantum ut unde deiecißet reſtitueret, reſtituiſſe ſe dixit, ſponſio facta eſt, hac de ſpõſione uobis iudicandum eſt. Id à petitore ſemper fieri poteſt, à defenſore non ſemper.

De egreſſione.

ORDINE ipſo narratiõem ſequitur confirmatio, probãda ſunt enim quæ propter hoc expoſuimus. Sed priusq̃ ingrediar hanc partem, pauca mihi de quorundam opinione dicenda ſunt. Pleriſq; moris eſt prolato rerum ordine protinus utiq; in aliquem lætum, ac plauſibilem locum q̃maxime poſſint fauorabiliter excurrere. Quod quidem natum ab oſtentatione declamatoria iam in forum uenit, poſtq̃ agere cauſas non ad utilitatem litigatorꝶ, ſed ad patronorꝶ iactationem repertum eſt, ne ſi preſſæ illi, qualis ſæpius deſyderatur, narrationis gracilitati coniuncta argumentorꝶ pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicendi uoluptatibus oratio refrigeſcat. In quo uitium illud eſt, quod ſine diſcrimine cauſarum, atq; utilitatis, hoc tanq̃ ſemper expediat, aut etiã neceſſe ſit, faciunt, eo ꝙ deſumptas ex ijs partibus, quarum alius erat locus ſententias in hanc congerunt, ut plurima, aut iterum dicenda ſint, aut quia alieno loco dicta ſunt, dici ſuo nõ poſſint. Ego aũt confiteor hoc ex

Digitized by Google

pacandi genus non modo narrationi quidem, ſed etiã quõnibus, uel uniuerſis, uel interim ſingulis opportune poſſe ſubiũgi, cum res poſtulat, aut certe permittit, atq; eo uel maxime illuſtrari, ornariq; orationem. Sed ſi cohæret, & ſequitur, non ſi per uim cuneatur, & quæ natura iuncta erat, diſtrahit. Nihil.n.tam eſt conſequens q̃ narrationi probatio, & ſi excurſus ille, uel quaſi finis narrationis, uel quaſi initium probationis eſt. Erit ergo illi nonnunq̃ locus, ut ſi expoſitio circa finem atrox fuerit, proſequamur eam uelut ſpiritu erumpẽte protinus indignatione. Quod tñ ita fieri oportebit, ſi res dubitationem non habebit, alioquin prius eſt, quod obijcias, uerum efficere, q̃ magnũ, quia criminum inuidia pro reo eſt priusq̃ probatur. Difficillima.eſt.n.grauiſſimi cuiusq; ſceleris fides. Idem fieri non inutiliter poteſt, uti ſi merita in aduerſarium aliqua expoſueris, in ingratum inueharis, aut ſi uarietatem criminũ narratiõe demonſtraueris, quantũ ab ea periculum intentetur oſtẽdas. Verum hæc breuiter omnia, iudex enim ordine audito feſtinat ad probationem, & q̃primũ certus eſſe ſententiæ cupit. Præterea cauendum eſt, ne ipſa expoſitio uaneſcat, auerſis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non ſemper eſt neceſſaria poſt narrationẽ illa procurſio, ita frequenter utilis ante quæſtionem præparatio. Vtiq; ſi prima ſpecie minus erit fauorabilis, ſi legem aſperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Eſt hic locus uelut ſequentis exordij ad concilian dum probationibus noſtris iudicem, mitigandũ, concitandum. Quod liberius hic, & uehementius fieri põt, q͞a iudici cã iam nota eſt. His igitur uelut fomẽtis ſiq͞d

erit aſperum, præmollienius, quo facilius aures iudicis, quæ poſt dicturi erimus admittãt, ne ius noſtrũ oderint nihil.n. facile perſuadetur inuitis. Quo loco tñ iudicis quoq; natura noſcenda eſt, iuri magis, an æquo ſit appoſitus. Proinde enim magis, aut minus hoc erit neceſſarium. Cæterũ res eadẽ, & poſt qõnem perorationis uice fungitur. Hanc partem παρέκβασιν uocant græci, latini egreſſum, uel egreſſionem. Sed hæ ſunt plures, ut dixi, quæ per totam cauſam uarios habẽt excurſus, ut laus hominum, locorumq; ut deſcriptio regionum, expoſitio quarundam rerum geſtarum, ſed etiam fabuloſarũ. Quo ex genere eſt in orationibus contra Verrem cõpoſitis, Siciliæ laus, Proſerpinæ raptus, pro C. Cornelio, popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio, ĩ quá ille diuinus orator, uelut nomine ipſo ducis curſus dicendi teneretur, abrupto, quem inchoauerat, ſermone diuertit, actutum. παρέκβασις eſt, ut mea quidem fert opinio, alicuius rei, ſed ad utilitatem cauſæ pertinentis, extra ordinem excurrẽs tractatio. Quapropter non uideo cur hunc ei potiſſimum locum aſſignent, qui rerum ordinẽ ſequitur, non magis quàm illud, cur hoc ita demũ proprium putent, ſi alicui in digreſſu ſit exponendum, cum tot modis à recto itinere declinet oratio. Nam quicquid dicitur præter illas quinq;, quas fecimus, ptes, egreſſio eſt, indignatio, miſeratio. inuidia, conuitium, excuſatio, conciliatio, maledictorum refutatio, ſimilia ijs, quæ non ſunt in quæſtione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus, atque ea maxime iucundam, & ornatam faciunt orationem, de luxuria, de auaritia, de religione, de officijs, quæ cum ſint argumentis ſubiecta ſimi

lium rerum, quia cohærent, egredi non uidentur. Sed plurima ſunt, quæ rebus non ſecum cohærentibus inſeruntur, quibus iudex reficitur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. innumerabilia ſunt hæc, quorum alia ſicut præparata afferimus, quædam ex occaſione, uel neceſſitate dicimus, ſiquid nobis agentibus noui accidit, interpellatio, interuentus alicuius, tumultus. Vnde quoq; Ciceroni in proœmio, cum diceret pro Milone, digredi fuit neceſſe, ut ipſa oratiuncula, qua uſus eſt, patet. poterit autem paulo longius exire, qui præparat aliquid ante quæſtionem, & qui finitæ probationi uelut commendationem adijcit, at qui ex medio erumpit, cito ad id redire debet, unde diuertit.

De propoſitione.

SVNT qui narrationi propoſitionem ſubiungant tanquam partem iudicialis materiæ, cui opinioni reſpõdimus. Mihi autem propoſitio uidetur omnis confirmationis initium, quod non modo in oſtendenda quæſtione principali, ſed nonnunquam etiam in ſingulis argumẽtis proponi ſolet. maximeq; in ijs, quæ ἐπιχειρήματα uocantur. Sed nunc de priore loquimur. Ea non ſemper uti neceſſe eſt, aliquando enim ſine propoſitione aliqua quoq; ſatis manifeſtum eſt, quid in quæſtione uerſetur. Vtiq; ſi narratio ibi finem habet, ubi initium quæſtio adeo ut aliquñ ſubiungatur expoſitioni, quæ ſolet in argumentis eſſe ſumma collectio. Hæc ſicut expoſui, ita geſta ſunt iudices, inſidiator ſuperatus eſt, ui uicta uis, uel potius oppreſſa uirtute audacia eſt. Sed nõnũquam

Digitized by Google

ualde utilis eſt, præcipue ubi res defendi non poteſt, & de iure quæritur, ut pro eo, qui pecuniam priuatam de tẽplo ſuſtulit, ſacrilegij agitur, de ſacrilegio cognoſcitis, ut iudex intelligit, id unum eſſe officij ſui quærere, an id quod obijcitur ſacrilegium ſit. Item in cauſis obſcuris, aut multiplicibus, nec ſemper propter hoc ſolum, ut ſit cauſa lucidior, ſed aliquando etiam ut magis moueat, mouet autem, ſi protinus ſubtexantur aliqua, quæ proſint. Lex aperte ſcripta eſt, ut peregrinus, qui murũ aſcenderit, morte multetur, peregrinum te eſſe certũ eſt, quin aſcenderis murum non quæritur, quid ſupereſt, niſi ut te puniri oporteat? Hæc enim propoſitio conceſſionem aduerſarij premit, & quodammodo iudicandi moram tollit, nec indicat quæſtionem, ſed adiuuat. Sũt autem propoſitiones & ſimplices plerunq;, & duplices, uel multiplices, quod accidit non uno modo, nam et plura crimina iungũtur, ut cũ Socrates accuſatus eſt, quod corrumperet iuuentutem, & nouas ſuperſtitiões induceret, & ſingula ex pluribus colliguntur, ut cum legatio male geſta obijcitur Aeſchini, quod mentitus ſit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus ſit, quod munera acceperit. Recuſatio quoq; plures interim propoſitiones habet, ut contra petitorẽ pecuniæ, male petis, procuratori enim tibi eſſe non licuit, ſed nec illi, cuius nomine litigas habere procuratorem, ſed neq; es hæres eius, à quo accepiſſe nummum dicor, nec ipſi debui, multiplicari hæc in quantumlibet poſſunt, ſed rem oſtendiſſe ſatis eſt, Hæ ſi ponantur ſingulæ ſubiectis probationibus, plures erũt propoſitiões, ſi coniungantur, in partitionem cadũt. Eſt & nuda propoſitio, qualis ferè in coniecturalibus, cæ

dis ago

Demosthenes in Aeschinem

Digitized by Google

dis ago, furtum obijcio. Eſt ratione ſubiecta, ut maieſtatē minuit. C. Cornelius, nam codicem tribunus plebis ipſe, pro concione legit. Præter hoc utimur propoſitiōe, aut noſtra, ut adulterium obijcio, aut aduerſarij, ut adulterij mecum agitur, aut communi, ut inter me, & aduerſarium quæſtio eſt, uter ſit inteſtato propior. Nonnunquā diuerſas quoque coniungimus. ego hoc dico, aduerſarius hoc. habet interim uim propoſitionis, etiam ſi per ſe non eſt propoſitio, ut cum expoſito rerum ordine, ſubijcimus, de his cognoſcitis, ut ſit hæc commonitio iudicis, quo ſe ad quæſtionem acrius intendat, & uelut quodā tactu excitatus finem eſſe narrationis, & initium probationis intelligat, & nobis confirmationem ingredientibus, ipſe quoque quodammodo nouum audiendi ſumat exordium.

De partitione.

PARTITIO eſt noſtrarum, aut aduerſarij propoſitionum aut utrarumq; ordine collata enumeratio. Hac quidam utendum ſemper putant, quòd de ea fiat cauſa lucidior, & iudex intentior, ac docilior, ſi ſcierit, & de quo dicimus, et de quo dicturi poſtea ſumus. Rurſus quidam periculoſum id oratori arbitrantur duabus ex cauſis, quod nonnunquam & excidere ſoleāt, quæ promiſimus, & ſiqua in partiendo præterierimus occurrere. Quod quidē nemini accidit, niſi qui planè uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendum nihil cogitati, præmeditatiq; detulerit. Alioquin quæ tam manifeſta, et lucida eſt ratio, quàm rectæ partitionis, ſequitur enim naturam ducem, adeo ut memoriæ id maximum ſit auxiliū, uia

Digitized by Google

dicendi non decedere. Quapropter ne illos quidem probauerim, qui partitionem uetant ultra treis propoſitiones extendere, quæ ſine dubio, ſi nimium ſit multiplex, fugiet memoriam iudicis, & turbabit intentiõem. Hoc tamen numero uelut lege non eſt alliganda, cum poſſit cauſa plures deſyderare. Alia ſunt magis, propter quæ partitione non eſt ſemper utendum, primum, quia pleraque gratiora ſunt, ſi inuenta ſubito, nec domo allata, ſed interdicendum è re ipſa nata uideantur. Vnde illa non iniucunda ſchemata, penè excidit mihi, & fugerat me. & recte admones. propoſitis enim probationibus omnis in reliquum gratia nouitatis præcerpitur. Interim uero etiam fallendus eſt iudex, & uarijs artibus ſubeundus, ut aliud agi, quàm quod nos petimus, putet. Nam eſt nonnunquam dura propoſitio, quam iudex ſi præuidet, non aliter præformidat, quàm qui ferrum medici prius quàm curetur, aſpexit, at ſi re non ante propoſita ſecurum, ac nulla denuntiatione in ſe conuerſum intrarit oratio, efficiet quod promittenti nõ crederetur. Interim refugienda non modo diſtinctio quæſtionum eſt, ſed omnino tractatio, affectibus perturbandus, & ab intentione auferendus auditor, non enim ſolum oratoris eſt docere, ſed plus eloquentia circa mouendum ualet. Cui rei contraria eſt maxime tenuis illa, & ſcrupuloſe in partes ſecta diuiſionis diligentia, eo tempore, quo cognoſcendi iudicium conamur auferre. Quid quod interim, quæ per ſe leuia ſunt & infirma, turba ualent. Ideoq; cõgerenda ſunt potius, & uelut eruptione pugnandum, quod tamen rarum eſſe debet, & ex neceſſitate demum. Cum ipſum hoc quod diſſimile ra-

tioni eſt, coegerit ratio. Præter hæc in omni partitiõe eſt utiq; aliquid potentiſſimum, quod cum audiuit iudex, cætera tãquam ſuperuacua grauari ſolet. Itaq; ſi plura uel obijcienda ſunt, uel diluenda, & utilis, & iucunda partitio eſt, ut quod quaq; de re dicturi ſumus, ordine appareat. At ſi unum crimen uarie defenderimus ſuperuacua, ut ſi illa partiamur, dicam non talem eſſe hũc, quẽ tueor, reum, ut in eo credibile uideri poſſit homicidiũ, dicam occidendi cauſam huic non fuiſſe, dicam hũc eo tempore, quo homo occiſus eſt, trans mare fuiſſe. Omnia quæ antequam id, quod ultimum eſt, exequaris, inania uideri neceſſe eſt. Feſtinat enim iudex ad id, quod potentiſſimum eſt, & uelut obligatum promiſſo patronum, ſi eſt patientior tacitus appellat, ſi uel occupatus, uel in aliqua poteſtate, uel etiam ſi ſit moribus incompoſitus cum conuitio efflagitat. Itaque non defuerunt, qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionem improbarent, qua ſe dicturum eſſe promiſit. Primum, neminẽ maioribus criminibus, grauioribus teſtibus in iudicium uocatum. quàm Opianicum, deinde præiudicia eſſe facta ab ijs ipſis iudicibus, à quibus condemnatus ſit. Poſtremo iudicium pecunia tentatum non à Cluentio, ſed contra Cluentium. quia ſi probari poſſet, quod eſt tertium nihil neceſſe fuerit dicere priora. Rurſus nemo erit tam aut iniuſtus, aut ſtultus, quin eũ optime fateatur pro Murena eſſe partitum. Intelligo iudices tres totius accuſationis partes fuiſſe, & earum unam in reprehenſione uitæ, alteram in contentione dignitatis, tertiam in criminibus ambitus eſſe uerſatam. Nam ſic & oſtendit lucidiſſime cauſam, & nihil fecit altero ſuperuacuum.

De illo quoque genere defenſionis pleriq; dubitant, ſi occidi, recte feci, ſed non occidi, quo prius enim pertinere, ſi ſequens firmum ſit? hæc inuicem obſtare, & utroque utentibus in neutro haberi fidem. quod ſanè in parte uerum eſt, cum illo ſequenti, ſi modo indubitabile eſt, ſit ſolo utendum. At ſiquid in eo, quod ē fortius, timebimus, utraque probatione nitemur. Alius enim alio moueri ſolet, & qui factum putauit iuſtum credere poteſt, qui tā q̃ iuſto non mouebitur, factum fortaſſe non credet. Vt certa manus uno telo poſſet eē contenta incertæ plura ſpargenda ſunt, ut ſit & fortunæ locus. Egregie uero Cicero pro Milone inſidiatorem primo Clodium oſtendit, tum addit ex abundanti etiamſi id non fuiſſet, talem tamen ciuem cum ſumma uirtute interfectoris. et gloria necari potuiſſe. Neque illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim, quia quædam, etſi ipſa ſunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant, quæ ſequuntur, nec omnino ſine ratione eſt id, quod uulgo dicitur, iniquum petendum, ut æquum feras, quod tamen nemo ſic accipiat, ut omnia credat audenda. Recte enim græci præcipiunt non tentanda, quæ effici omnino non poſſunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defenſione utemur, id laborandum eſt, ut in illam partem ſequentem fides ex priore ducatur. Poteſt enim uideri, qui tutò etiā confeſſurus fuit mentiendi cauſam in negando non habere, & illud utiq; faciendum eſt, ut quoties ſuſpicabimur à iudice aliam probationem deſyderari, quàm de quo loquimur, promittamus nos plene, & ſtatim de eo ſatis eſſe facturos, præcipueq; ſi de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut cauſa parum uerecunda iure tuta ſit,

turpia

Vt quid ſi latronē occidiſſem tn no occidi. latrones enim occidere licet forte obiin pt. ſi dormiētē. non inſidiantez. latroēz trucidarim quod nō lz.

ſi de pud. de re turpi,

de quo ne inuiti iudices audiant, & aduerſi frequenti-
us ſunt admonendi ſecuturam defenſionem probitatis, ac
dignitatis, expectent paulum, & agi ordine ſinant. q̄-
dam interim nos, & inuitis litigatoribus ſimulandum
eſt dicere, quod Cicero pro Cluentio facit circa iudicia-
riam legem. nonnunquam quaſi interpellemur ab his
ſubſiſtere, ſæpe aduertenda ad ipſos oratio, hortandi ut
ſinant nos uti noſtro conſilio, ita ſurrepetur animo iudi-
cis, & dum ſperat probationem pudoris, aſperioribus
illis minus repugnabit. Quæ cum receperit etiam uere-
cundiæ defenſioni facilior erit, ſic utraq; res inuicem iu-
uabit. Eritq; iudex circa ius noſtrum ſpe modeſtiæ atten-
tior, circa modeſtiam iuris probatione procliuior. Sed
ut non ſemper neceſſaria, aut etiam ſuperuacua partitio
eſt, ita opportune adhibita plurimum orationi lucis,
& gratiæ confert. Neque enim id ſolum efficit, ut clario-
ra fiant, quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis,
& in conſpectu iudicum poſitis, ſed reficit quoque audi-
entem certo ſingularum partium fine, non aliter quàm
facientibus iter multū detrahūt fatigatiōis notata inſcri-
ptis lapidibus ſpacia. Nam & exhauſtis laboribus noſ-
ſe menſuram uoluptati eſt, & hortatur ad reliqua for-
tius exequenda ſcire quantum ſuperſit. nihil enim lon-
gum uideri neceſſe eſt, in quo quit ultimum ſit certum
eſt. Nec immerito multum ex diligentia partiendi tulit
laudis. Q. Hortenſius, cuius tamen diuiſionem in digi-
tos diductam nonnunquam Cicero leuiter eludit. Nam
eſt certus ſuus modus, & euitanda utique maxime con-
ciſa nimium, & uelut articuloſa partitio. Nam & au-
thoritati plurimum detrahunt minuta illa, nec iam

membra, ſed fruſta, & huius gloriæ cupidi, quo ſubtilius, & copioſius diuiſiſſe uideantur, & ſuperuacua aſſumunt, & quæ natura ſingularia ſunt, ſecant, nec tam plura faciunt, q̃ minora. Deinde cum fecerũt mille particulas in eandem incidunt obſcuritatem, contra quam partitio inuenta eſt. diuiſa, & ſimplex propoſitio, quoties utiliter adhiberi poteſt, primum debet eſſe aperta, atq; lucida. Nam quid ſit turpius, q̃ id eſſe obſcurum ipſum, quod in eum ſolum adhibetur uſum, ne ſint cætera obſcura, tum breuis, nec ullo ſuperuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, ſed de quo dicturi ſumus oſtendimus. Obtinendum etiam ne quid in ea deſit, ne quid ſuperſit. Supereſt autem ſic ferè, cum aut in ſpecies partimur, quod in genera partiri ſit ſatis, aut genere poſito ſubijcitur ſpecies, ut ſi dicam de uirtute, iuſtitia, continentia, cum iuſtitia, atq; continentia uirtutis ſint ſpecies. Partitio proponit, quid ſit de quo cõueniat, q̃d de quo ambigatur in eo, quod conuenit, quid aduerſarius fateatur, quid nos in eo, de quo ambigitur, quæ dicturi ſumus, quæ noſtræ propoſitiones, quæ partis aduerſæ, turpiſſimum uero non eodem ordine exequi, quo quicque propoſueris.

Digitized by Google

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER QVINTVS.

De probationibus inartificialibus.

f VERVNT & clari quidem authores, quibus ſolum uideretur oratoris officium docere. Nãq; & affectus duplici ratione excludẽdos putabant. Primum quia uitium eſſet omnis animi perturbatio. Deinde q̃a iudicẽ à ueritate depelli miſericordia, uel ira, ſimilibuſq; non oporteret. Et uoluptatem audientium petere cum uincendi gratia tantũ diceretur, non mõ agenti ſuperuacuum, ſed uix etiam uiro dignum arbitrabantur. Plures uero, qui nec ab illis ſine dubio partibus rõnem orandi ſummouerent, hoc tñ proprium, atq; præcipuum crederent opus, ſua confirmare, et quæ ex aduerſo proponerentur refutare. Vtrũcunq; eſt (neq;.n. hoc loco meam interpono ſententiam) hic erit liber illorũ opinione maxime neceſſarius, quo toto hæc ſola tractãtur, quibus ſanè & ea quæ de iudicialibus cauſis iam dicta ſunt, ſeruiunt. Nam neq; procœmij, nec narrationis alius uſus, q̃ ut iudicem præparent, & ſtatus noſſe, atq; ea, de quibus ſupra ſcripſimus, intueri ſuperuacuum foret, niſi ad hanc perueniremus. Deniq; ex quinque, quas iudicialis materiæ fecimus, partibus, quæcunque alia poteſt aliquando neceſſaria cauſæ non eſſe, lis nulla eſt, cui probatione opus non ſit. Eius p̃cepta ſic optime diuiſuri

uidemur, ut prius quæ in commune ad omnes quæſtiones pertinent oſtendamus. Deinde quæ in quoq; cauſæ genere propria ſunt, exequamur. Ac prima quidem illa partitio ab Ariſtotele tradita conſenſum ferè omniū meruit, alias eſſe probationes, quas extra dicendi ratiōem acciperet orator, alias, quas ex cauſa traheret ipſe, & quodammodo gigneret, ideoq; illas ἀτέχνους, ideſt inartificiales, has ἐντέχνους, ideſt artificiales uocauerunt, ex illo priore genere ſunt præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes, in quibus pars maxima contentionum forenſium conſiſtit, ſed ut ipſa per ſe carent arte, ita ſummis eloquentiæ uiribus & alleuanda ſunt plerunq;, & refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnādi, qui totum hoc genus à præceptis remouerunt. Nec tamen in animo eſt omnia, quæ pro bis, aut contra dici ſolent, complecti. Nō enim communes locos tradere deſtinamus, quod eſſet operis infiniti, ſed uim quandam, atq; rationem. Quibus demonſtratis non modo in exequendo ſuas quiſq; uires debet adhibere, ſed etiam inueniendo ſimilia, ut quæq; conditio litiū poſcet. Nec enim de omnibus cauſis dicere quiſq̃ poteſt ſaltem præteritis, ut taceam de futuris.

De præiudicijs.

NAM præiudiciorum uis omnis tribus in generibus uerſatur. rebus, quæ aliquando ex paribus cauſis ſunt iudicatæ, quæ exempla rectius dicuntur, ut de reſciſſis patrum teſtamentis, uel contra in filios cōfirmatis. Iudicijs ad ipſam cauſam pertinentibus, unde etiam nomen ductum eſt, qualia in Opianicum facta dicun-

tur. & à ſenatu aduerſus Milonem, aut cum de eadem cauſa pronunciatum eſt, ut in reis deportatis, & aſſertione ſecunda, & de partibus centumuiralium, quæ in duas haſtas diuiſæ ſunt. Confirmantur præcipue duobus, authoritate eorum, qui pronuntiauerunt, & ſimilitudine rerum, de quibus quæritur. Refelluntur autem raro per contumeliam iudicum, niſi forte manifeſta in his culpa erit. Vult enim cognoſcentium quiſq; firmam eſſe alterius ſententiam, & ipſe pronuntiaturus, exemplum non libenter, quod in ſe fortaſſe recidat, facit. Confugiendum ergo eſt in duobus ſuperioribus, ſi res feret, ad aliquam diſſimilitudinem cauſæ, uix autẽ ulla eſt per omnia alteri ſimilis. ſi id non continget, aut eadem cauſa erit, actorum incuſanda negligentia, aut de infirmitate perſonarum querendum, contra quas erit iudicatum, aut de gratia, quæ teſtes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorantia, aut inueniendum quod cauſæ poſtea acceſſerit, quorum ſi nihil erit, licebit tamen dicere multas iudiciorum cauſas ad inique pronũciandum ualere. Ideoq; damnatum Rutilium, abſolutos Clodium, atq; Catilinam, rogandi etiam iudices, ut rem potius intueantur ipſam, quàm iuriiurando alieno, ſuum donent. Aduerſus conſulta autem ſenatus, & decreta principum, uel magiſtratuum, remedium nullum eſt, niſi aut inuentæ quantulumcunq; cauſæ differentia, aut aliqua eorundem, uel eiuſdem poteſtatis hominũ poſterior conſtitutio, quæ ſit priori contraria, quæ ſi deerunt, lis non erit.

De rumore, & fama.

FAMAM, atq; rumores pars altera conſenſum ciuitatis, & uelut publicum teſtimonium uocat, altera ſermonem ſine ullo certo authore diſperſum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas, quod nulli non etiam innocentiſſimo poſſet accidere fraude inimicorum falſa uulgantium, exempla utrinque non deerunt.

De tormentis.

SICVT in tormentis quoq; qui eſt locus frequentiſſimus, cum pars altera. Quæſtionem, uera fatendi neceſſitatem uocet, altera ſæpe etiam cauſam falſa dicēdi, quod alijs patientia facile mendacium faciat, alijs infirmitas neceſſariū, qd attinet de his plura? plenæ sūt orationes ueteꝝ, ac nouoꝝ. Quædam tñ in hac parte erūt propria cuiuſq; litis. Nam ſiue de habenda quæſtione agetur, plurimū intererit, quis, & quem poſtulet, aut offerat, & in quem, & ex qua cauſa, ſiue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo ſit tortus, an credibilia dixerit, an inter ſe conſtantia, perſeuerauerit in eo, quod cœperat, an aliquid dolore mutauerit, prima parte quæſtiōis, an procedēte cruciatu, quæ utrinq; tam infinita ſunt, q̄ ipſarum rerum uarietas.

De tabulis.

CONTRA tabulas quoq; ſæpe dictum, ſæpe dicendum eſt, cum eas non ſolum refelli, ſed etiam accuſari ſciamus eſſe uſitatum. Cum ſit autem in his aut ſcelus ſignatorū, aut ignorantia, tutius, ac facilius id quod ſecundo loco diximus, tractatur, quod ſcilicet pauci o-

res rei fiunt. Sed hoc ipſum argumenta ex cauſa trahit, ſi forte aut incredibile eſt id actũ eſſe, quod tabulæ continent, aut, ut frequentius euenit, alijs probationibus æque inartificialibus ſoluitur, ſi aut is, in quem ſignatum eſt, aut aliquis ſignator dicitur abfuiſſe, uel prius eſſe defunctus, ſi tempora non congruunt, ſi uel antecedentia, uel inſequentia tabulis repugnant, inſpectio ipſa etiam ſæpe falſum deprehendit.

De iureiurando.

IVSIVRANDVM litigatores aut offerũt ſuũ, aut non reſpuunt oblatum, aut ab aduerſario exigunt, aut recuſant, cum ab ipſis exigatur. offerre ſuũ ſine illa conditione, ut uel aduerſarius iuret ferè improbum eſt. qui tamen id faciet, aut uita ſe tuebitur, ut eum non ſit credibile peieraturũ, aut ipſa ui religionis, in qua plus fidei conſequitur, ſi id ægerit, non ut cupide ad hoc deſcendere, ſed ne hoc quidem recuſare uideatur, aut ſi cauſa patietur, modo litis, propter quam deuoturus ſe ipſe nõ fuerit, aut ſi præter alia cauſæ inſtrumenta, adijcit ex abundanti hanc quoq; conſcientiæ ſuæ fiduciam. Qui non recipiet iniquam conditionem, & à multis cõtemni iuriſiurãdi metum dicet, cum & philoſophi quidam ſint reperti, qui deos habere rerum humanarum curam negarent. Eum uero, qui nullo offerente iurare ſit paratus, & ſeipſum uelle de cauſa ſua pronuntiare, & quàm id, quod offert leue, ac facile credat, oſtendere. at is, qui defert, alioquin agere modeſte uidetur, cum litis aduerſarium iudicem faciat, et eum cuius cognitio eſt, onere liberet, qui profecto alieno iureiurando ſtari,

quàm ſuo mauult, quo difficilior recuſatio eſt, niſi fortè res eſt ea, quàm credibile ſit notam ipſi non eſſe, quæ excuſatio ſi deerit, hoc unũ relinquetur, ut inuidiam ſibi quæri ab aduerſario dicat, atq; id agi, ut in ea cauſa, in qua uincere nõ poſſit, quæri poſſit. Itaq; hominem quidem malum occupaturum hanc conditionẽ fuiſſe, ſe autem probare malle quæ affirmet, quàm dubium cuiq; relinquere, an peierarit. Sed nobis adoleſcentibus ſeniores in agendo facti præcipere ſolebant, ne unq̃ iuſiurandum deferremus, ſicut neq; optio iudicis aduerſario eſt permittenda, nec ex aduocatis partis aduerſæ iudex eligendus. Nã ſi dicere cõtraria turpe aduocato uideatur, certe turpius habendum, facere quod noceat.

De teſtibus.

MAXIMVS tñ patronis circa teſtimonia ſudor eſt, ea dñr aut p tabulas, aut à præſentibus teſtibus ſimplicior contra tabulas pugna, nam et minus uidetur obſtitiſſe pudor inter paucos ſignatores, & pro diffidentia premitur abſentia, ſi reprehenſionem non capit ipſa perſona, infamare ſignatores licet. Tacita præterea quædam ſignificatio refragatur his omnibus, quod nemo per tabulas dat teſtimonium niſi ſua uoluntate, quo ipſo non eſſe amicum ei ſe, contra quem dicit, fatetur, nec tamen protinus ceſſerit orator, quo minus & amicus pro amico, et inimicus contra inimicum poſſit uerum, ſi integra ſit ei fides, dicere. Sed late locus uterq; tractatur. Cum præſentibus uero ingens dimicatio eſt. Ideoq; uelut duplici contra eos, proq; his acie confligitur actionum, & interrogationum. In actionibus primũ genus

Digitized by Google

raliter pro teſtibus, atq; in teſtes dici ſolet. Eſt hic commu nis locus, cum pars altera nullã firmiorẽ probationem eſſe contendit, quàm quæ ſit hominum ſcientia nixa, al tera ad detrahendam illis fidem, omnia, per quæ fieri ſoleant falſa teſtimonia, enumerat. Sequens ratio eſt, cũ ſpecialiter quidem, ſed tñ multos pariter inuadere pa troni ſolent. Nã & gentium ſimul uniuerſarum eleua ta teſtimonia ab oratoribus ſcimus, & tota genera teſti moniorum, ut de auditionibus. non enim ipſos eſſe te ſtes, ſed iniuratorum afferre uoces, ut in cauſis repetun darum, qui ſe reo numeraſſe pecunias iurant, litigatorꝫ non teſtium habendos loco. Interim aduerſus ſingulos dirigitur actio. Quod inſectationis genus & permiſtũ defenſioni legimus in orationibus plurimis, & ſepara tim editum, ſicut in Vatinium teſtem. Totum igitur ex cutiamus locum, quando uniuerſam inſtitutionem ag greſſi ſumus. ſufficiebant alioquin libri duo à Domitio Afro in hanc rem compoſiti, quem adoleſcentulus ſenẽ colui, ut non lecta mihi tantum ea, ſed pleraq; ex ipſo ſint cognita. Is ueriſſime præcipit primum eſſe in hac parte officium oratoris, ut totam cauſam familiariter norit, quod ſine dubio ad omnia pertinet, & quomodo contingat explicabimus, cum ad deſtinatum huic parti locum uenerimus, ea res ſuggeret materiam interroga tioni, & ueluti tela ad manum ſubminiſtrabit. eadem docebit, ad quæ iudicis animus actione ſit præparan dus. Debet. n. uel fieri, uel detrahi teſtibus fides oratio ne perpetua, quia ſic dictis quiſq; mouetur, ut eſt ad cre dendum, uel non credendum ante formatus. Et quoniã duo ſunt genera teſtium, aut uoluntariorꝫ, aut eorum,

ut ſuam

ſineuit

quibus iudex in publicis iudicijs lege denuntiare ſolet, quorum altero utraq; pars utitur, alterū accuſatoribus tantum conceſſum eſt, ſeparemus officium dantis teſtes, & refellentis. Qui uoluntarium producit, ſcire quid is dicturus eſt, poteſt. Ideoq; faciliorem uidetur in rogando habere rationem. Sed hæc quoq; pars acumen, ac uigilantiam poſcit, prouidendumq;, ne timidus, ne inconſtans, ne imprudens ſit teſtis, turbantur .n. & à patrōis diuerſæ partis inducuntur in laqueum. Sed & plus deprehēſi nocent, quàm firmi, & interriti profuiſſent, multum igitur domi ante uerſandi & uarijs percunctationibus, quales haberi ab aduerſario poſſunt, explorandi ſunt, ſic fit, ut aut conſtent ſibi, aut ſiquid titubauerint, opportuna rurſus eius, à quo producti ſunt, interrogatione uelut in gradum reponantur. In his quoq; adhuc, q conſtiterint ſibi uitandæ inſidiæ, nam frequēter ſubijci ab aduerſario ſolent, & omnia profutura polliciti diuerſa reſpondent, & authoritatem habent non arguentium illa, ſed ꝯfitentium. Explorandum igitur quas cauſas lædendi aduerſarium afferant, nec id ſatis eſt inimicos fuiſſe, ſed an deſierint, an per hoc ipſum reconciliari uelint, ne corrupti ſint, ne pœnitentia propoſitum mutauerint. Quod cum in iis quoq;, qui ea, quæ dicturi uidentur, re uera ſciunt, neceſſariū eſt ꝓcauere, tum multo magis in ijs, qui ſe dicturos quæ falſa ſunt, pollicentur. Nā & frequentior eoꝝ pœnitentia eſt, & promiſſum ſuſpectius, & ſi ꝑſeuerauerint reprehenſio facilior. Eoꝝ uero q̄bus denūtiatur pars teſtiū eſt, quæ reū lædere uelit, pars quæ nolit. Idq; interim ſcit accuſator, interim neſcit, fingamus in ꝑſentia ſcire. In utroq; .n. genere ſummis artibus

Digitized by Google

interrogantis opus eſt, nam ſi habet teſtem cupidũ lædẽdi, cauere debet hoc ipſum, ne cupiditas eius appareat, nec ſtatim de eo, quod in iudicium uenit, rogare, ſed aliquo circuitu ad id peruenire, ut illi quod maxime dicere uoluit, uideatur expreſſum, nec nimiũ inſtare interrogationi, ne ad omnia reſpondendo teſtis fidẽ ſuam minuat, ſed in tm̃ euocare eum, quãtũ ſumere ex uno ſatis ſit. At in eo, qui uerum inuitus dicturus eſt, prima felicitas interrogantis eſt, extorquere quod is noluerit, hoc non alio modo fieri poteſt, quàm longius interrogatione repetita. reſpondebit enim quæ nocere cauſæ non arbitrabitur. Ex pluribus deinde, quæ confeſſus erit, eò perducetur. ut quod dicere non uult negare non poſſit, nã ut in oratione, ſparſa plerunq; colligimus argumenta, q̃ per ſe nihil reum aggrauare uideantur, congregatione deinde eorum factum conuincimus; ita huiuſmodi teſtis multa de anteactis, multa de inſecutis, loco, tempore, perſona, cæteriſq; eſt interrogandus, ut in aliquod reſpõſum incidat, poſt quod illi uel fateri, quæ uolumus neceſſe ſit uel iis, quæ iam dixerat, repugnare. Id ſi non contingit, reliquum erit, ut eum nolle dicere manifeſtum ſit, protrahenduſq; ut in aliquo, quod uel extra cauſam ſit, deprehẽdatur, tenendus etiam diutius, ut omnia, ac plura quàm res deſyderat pro reo dicendo, ſuſpectus iudici fiat, quo non minus nocebit, quàm ſi uera in reum dixiſſet. At ſi, quod ſecundo loco diximus, neſciet actor, qd propoſiti teſtis attulerit, paulatim, & ut dicitur, pedetentim interrogando experietur animum eius, et ad id reſponſum, quod eliciendum erit, per gradus ducet. Sed quia nonnunquam ſunt hæ quoq; teſtiũ artes, ut pri

nium ad uoluntatem rñdeant, quo maiore fide diuerſa poſtea dicant, eſt oratoris ſuſpectũ teſtem, dũ prodeſt, dimittere. Patronoꝝ in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio ē, difficilior hoc, quod raro unq̃ poſſint ante iudicium ſcire, qđ teſtis dicturus ſit expeditior, qđ cum interrogandum eſt, ſciunt quid dixerit. Itaq; in eo quod incertum eſt, cura, & inquiſitione opus eſt, quis reum premat, quas, et quibus ex cauſis inimicitias habeat, eaq; in oratione prædicenda, atq; amolienda ſunt, ſiue odio conflatos teſtes, ſiue inuidia, ſiue gratia, ſiue pecunia uideri uolumus, & ſi deficietur numero pars diuerſa, paucitatem, ſi abundabit, conſpirationem, ſi humiles producet, uilitatem, ſi potentes, gratiã oportebit inceſſere. plus tamen proderit cauſas, propter quas reũ lædat, exponere, quæ ſunt uariæ & pro conditione cuiuſq; litis, aut litigatoris. Nam contra illa, quæ ſupra diximus ſimili ratione reſponderi locis communibus ſolet, quia & in paucis, atq; humilibus accuſator ſimplicitate gloriari poteſt, quod neminem præter eos, qui poſſunt ſcire. quæſierit, & multos, atq; honeſtos commendare aliquãdo eſt facilius. Verum interim & ſingulos ut exornare ita deſtruere contingit, aut recitatis in actione, aut nominatis teſtibus, quod ijs temporibus, quibus teſtis non poſt finitas actiones rogabatur, & facilius, et frequentius fuit. Quid autem in quenquam teſtium dicendum ſit, ſummi niſi ex ipſorum perſonis non poteſt. Reliquæ interrogandi ſunt partes, qua in re primum eſt noſſe teſtem, nam timidus terreri, ſtultus decipi, iracundus concitari, ambitioſus inflari, longus protrahi poteſt. prudẽs uero, et conſtans, uel tanquam inimicus, & peruicax dimittẽdus ſtatim,

dus ſtatim, uel non interrogatione, ſed breui interlocutione patroni refutandus eſt, aut aliquo ſi continget, urbane dicto refrigerandus, aut ſiquid in eius uitam dici poterit, infamia criminum deſtruendus. Probos quoſdam & uerecundos non aſpere inceſſere profuit, nam ſæpe q aduerſus inſectantem pugnaſſent, modeſtia mitigantur.

Omnis autem interrogatio eſt aut in cauſa, aut extra cauſam, in cauſa, ſicut accuſatori præcepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil ſuſpecti ſit, repetita percontatione priora ſequentibus applicando ſæpe eò perducit homines, ut inuitis, quod proſit extorqueat, eius rei ſine dubio, neque diſciplina ulla in ſcholis, neque exercitatio traditur, & naturali magis acumine, aut uſu contingit hæc uirtus. Si quod tamen exemplum ad imitationem demonſtrandum ſit, ſolum eſt, quod ex dialogis Socraticorum, maximeq; Platonis duci poteſt, in quibus adeo ſcitæ ſunt interrogationes, ut cum pleriſque bene reſpondeatur, res tamen ad id, quod uolunt efficere, perueniat, illud fortuna interim præſtat, ut aliquid, quod inter ſe parum conſentiat, à teſte dicatur, interim, quod ſæpius euenit, ut teſtis teſti diuerſa dicat, acuta autem interrogatio ad hoc, quod caſu fieri ſolet, etiam ratione pducet. Extra cauſam quoque multa, quæ proſint, interrogari ſolent, de uita teſtium aliorum, de ſua quiſque, ſi turpitudo, ſi humilitas, ſi amicitia accuſatoris, ſi inimicitiæ cum reo, in quibus aut dicant aliquid, quod proſit, aut in mendacio, uel cupiditate lædendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet eſſe circumſpecta, quia multa contra patronos uenuſte teſtis ſæpe reſpondet, eiq; præcipue uulgo fauetur, tum uerbis quàm ma-

Digitized by Google

xime ex medio ſumptis, ut qui rogatur, is autem eſt ſa-
pius & imperitus, intelligat, aut ne intelligere ſe neget
quod interrogantis non leue frigus eſt. Illæ uero peſſi-
mæ artes teſtem ſubornatum in ſubſellia aduerſarij mitte-
re, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra re-
um, cum quo ſederit, uel cum adiuuiſſe teſtimonio uide-
bitur faciendo ex induſtria, multa immodeſte, atq; intē-
peranter, per quæ non à ſe tantum dictis detrahat fidē,
ſed cæteris quoq;, qui profuerant, auferat authoritatem
quorum mentionem habui, non ut fierent, ſed ut uitarē-
tur. Sæpe inter ſe collidi ſolent, inde teſtatio, hinc teſtes,
locus utrinq;. Hæc enim pars ſe iureiurando, illa conſen
ſu ſignantium tuetur. Sæpe inter teſtes & argumenta q̄ſi
tum eſt, inde ſcientiam in teſtibus, & religionem, inge-
nia eſſe in argumentis dicitur, hinc teſtem, gratia, metu
pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex
natura duci, in his iudicem ſibi, in illis alij credere. Cō-
munia hæc pluribus cauſis, multumq; iactata ſunt, ſem-
perq; tamen iactabuntur. aliquando utrinq; ſunt teſtes,
& quæſtio, ſequitur, ex ipſis utri meliores uiri, ex cauſis,
utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gra
tia magis ualuerint. Hijs adijcere ſiquis uolet ea, quæ di
uina teſtimonia uocantur, ex reſponſis, oraculis, omini-
bus, duplicem ſciat eorum eſſe tractatum, generalem al
terum, in quo inter ſtoicos, & Epicuri ſectam ſecutos pu
gna perpetua eſt, regatur ne prouidentia mundus. Spe-
cialem alterum contra partem diuinationis, ut quæq; in
quæſtionem cadit, aliter enim oraculorum, aliter aruſpi
cum, augurum, coniectorum, & mathematicorum fi-
des confirmari, aut refelli poteſt, cum ſit rerum earum

ratio diuerſa. Circa huiuſmodi quoq; inſtrumenta firmã-da, uel deſtruenda multum habet operis oratio, ſi quæ ſint uoces per uinum, ſomnium, dementiam emiſſæ, uel excepta paruulorum indicia quos pars altera nihil fingere, altera nihil indicare dictura eſt. Nec tantum præſtari hoc genus poteſt, ſed etiam ubi non eſt, deſyderari ſolet, pecuniam dediſti, quis numerauit, ubi, unde? Venenum arguis, ubi emi, à quo, quanti, per quem dedi, quo conſcio? quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quam breuiſſime potui.

De probatione artificiali.

PARS altera probationum, quæ eſt tota in arte, conſtatq; rebus ad faciendam fidem appoſitis, pleruncq; aut omnino negligitur, aut leuiſſime attingitur ab ijs, qui argumenta uelut horrida, & confragoſa uitantes amœnioribus locis deſident. Neq; aliter q̃ ij, qui traduntur à poetis, guſtu cuiuſdã apud lotophagos graminis, & ſyrenum cantu deliniti uoluptatem ſaluti prætuliſſe, dum laudis falſam imaginem perſequuntur, ipſa, propter quam dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera, quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxilium, atque ornamentum argumentorum comparantur, neruiſque illis, quibus cauſa continetur, adijciunt inducti ſuper corporis ſpeciem, ut ſi forte quid factum, ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius quàm cuiuſq; affectus natura ſit, proſequemur. ijſdem laudamus, incuſamus, augemus, minuimus, deſcribimus, deterremus, querimur, conſolamur, hortamur. Sed horum

Digitized by Google

eſſe opera in rebus aut certis, aut de quibus tanquã certis loquimur, poteſt. Nec abnuerim eſſe aliquid in delectatione, multum uero in commouendis affectibus. Sed hæc ipſa plus ualent, cum ſe didiciſſe iudex putat, quod conſequi niſi argumentatione, aliaq; omni fide rerũ non poſſumus, quorum prius q̃ partior ſpecies, indicandum eſſe reor quædam in omni genere probationum communia. Nam neque ulla quæſtio eſt, quæ non ſit aut i re aut in perſona, neq; eſſe argumentorum loci poſſunt, niſi in ijs, quæ rebus, aut perſonis accidunt, eaq; aut per ſe inſpici ſolent, aut ad aliud referri. Nec ulla confirmatio, niſi aut ex antecedentibus, aut ex conſequentibus, aut ex repugnãtibus, & hæc neceſſe eſt aut ex p̃terito tp̃e, aut ex coniuncto, aut ex ſequenti petere. Nec ulla res probari niſi ex alia poteſt, eaq; ſit oportet aut maior, aut par aut minor. Argumenta uero reperiuntur aut in quæſtionibus, quæ etiam ſeparatæ à complexu rerum, perſonarumq; ſpectari per ſe poſſint, aut in ipſa cauſa, cum inuenitur aliquid in ea, non ex communi ratione ductum ſed eius iudicij, de quo cognoſcitur proprium. Probationum præterea omnium, aliæ ſunt neceſſariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Et adhuc omnium probationũ quadruplex ratio ẽ, ut uel quia aliquid eſt, aliud non ſit, ut dies eſt, nox non eſt, uel quia eſt aliquid, & aliud ſit, ſol eſt ſuper terram, dies eſt, uel quia aliqd non eſt, aliud ſit, ut nox non eſt, dies eſt, uel quia aliud non eſt, nec aliud ſit, non eſt rationalis, nec homo eſt. his in uniuerſum prædictis partes ſubijciam.

De ſignis.

Digitized by Google

OMNIS *igitur probatio artificialis conſtat aut ſignis, aut argumentis, aut exẽplis.* Nec ignoro pleriſq; *uideri ſigna partem argumentorum, quæ mihi ſeparandi ratio hæc fuit.* Prima *quod ſunt penè ex illis inartificialibus, cruenta enim ueſtis, & clamor, & liuor, et talia ſunt inſtrumenta, qualia tabulæ, rumores, teſtes. nec inueniuntur ab oratore, ſed ad eum cum ipſa cauſa deferũtur. altera, ꝙ ſigna ſiue indubitata ſint, non ſint argumenta, quia ubi illa ſunt, quæſtio non eſt, argumento autem niſi in re controuerſa locus eſſe nõ poteſt, ſiue dubia, non ſunt argumenta, ſed ipſa argumentis egent.* Diuiduntur *autem in has primas duas ſpecies, ꝙ eorum alia ſunt, ut dixi, quæ neceſſaria ſunt, quæq; aliter habere ſe nõ poſſunt, quæ græci* τεκμήρια *uocant, alia quæ* σημεῖα, *quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidẽtur.* Nam *ubi eſt ſignum inſolubile, ibi nec lis quidem eſt.* Id *autem accidit, cum quid aut neceſſe eſt fieri, factũue eſſe, aut certe omnino non poteſt fieri, uel eẽ factum, quo in cauſis poſito, non eſt lis niſi facti.* Hoc *genus per omnia tempora perpẽdi ſolet.* Nã *& coiiſſe eã cũ uiro, q̃ peperit, quod eſt p̃teriti, & fluctus eſſe, cũ magna uis uẽti in mare incubuit, quod coniũcti, & eũ mori, cuius cor eſt uulneratũ, quod futuri neceſſe eſt, nec fieri poteſt ut ibi meſſis ſit, ubi ſatum nõ eſt, ut quis* Romæ *ſit, cum eſt* Athenis, *ut ſit ferro uulneratus, qui ſine cicatrice eſt.* Sed *quædã & retrorſum idem ualent, ut uiuere hoĩem, qui ſpirat, & ſpirare qui uiuit.* Quædam *in contrariũ nõ recurrunt, nec .n. quia mouetur, qui ingreditur, etiã ingreditur, qui mouetur, quare poteſt & coiiſſe cum uiro, quæ non peperit, & non eſſe uentus in mari, cum*

eſſet fluctus, nec utiq; cor eius uulneratū eſſe, qui perit, ac ſimiliter ſatum fuiſſe pōt, ubi nō fuit meſſis, nec fuiſſe Romæ, qui nō fuit Athenis, nec fuiſſe ferro uulneratus, qui habet cicatricem. Alia ſunt ſigna nō neceſſaria, quæ εἰκότα græci uocant, quæ etiam ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamē adiuncta cæteris plurimum ualent. Signum uocāt, ut dixi σημεῖον, q̄q̄ id quidam indicium, quidam ueſtigiū nominauerunt, per quod alia res intelligitur, ut per ſanguinē cædes, at ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtem pōt, uel è naribus profluxiſſe, non utiq; qui ueſtem cruentam habuerit, homicidium fecerit, ſed ut per ſe non ſufficit, ita cæteris adiunctum teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodem loco fuit. Quibus ſignū cum acceſſit, efficit, ut quæ ſuſpecta erant, certa uideantur. Alioqn ſunt quædam ſigna utriq; parti communia, ut liuores, tumores, nam uideri poſſunt & ueneficij, & cruditatis, & uulnus in pectore ſua manu, & aliena periſſe dicentibus, in quo eſt. Hæc perinde firma habētur, atq; extrinſecus adiuuātur. Eorum aūt, quæ ſigna ſunt quidē, ſed non neceſſeria genus Hermagoras putat, non eſſe uirginem Athalantam, quia cum iuuenibus per ſyluas uagetur. Quod ſi receperimus, uereor ne omnia, quæ ex facto ducuntur, ſigna faciamus. Eadem tñ ratione, qua ſigna tractantur. Nec mihi uidētur Ariopagitæ, cū damnauerint puerum, coturnicum oculos eruentem, aliud indicaſſe q̄ id ſignum eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multisq; malo futuræ ſi adoleuiſſet. Vnde Spurij Melij. M. Q. Manlij popularitas ſignum affectati regni eſt exiſtimatum. Sed uereor, ne longe nimiū nos ducat hæc uia.

Digitized by Google

nam ſi eſt ſignum adulteræ lauari cum uiris, erit & cõuiuere cum adoleſcentibus. Deinde etiã familiariter alicuius amicitia uti, aut fortaſſe corpus uulſum, fractum, inceſſum, ueſtem muliebrem, dixerit mollis, & parum uiri ſigna, ſicut, cum ſignum id proprie ſit, quod ex eo, de quo quæritur, natum ſub oculos uenit, ut ſanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideãtur. Ea quoq;, quæ, quia plerunq; obſeruata ſunt, uulgo ſigna creduntur, ut pronoſtica.

Vento rubet aurea phœbe,
Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce.

Si cauſas ex qualitate cœli trahunt, ſanè ita appellẽtur. nam ſi uento rubet luna, ſignum uenti eſt rubor. Et ſi, ut idem poeta colligit, denſatus, & laxatus aer facit, ut ſit inde ille auium concentus, idem ſentiemus. Sunt autem etiam ſigna parua magnorum, ut uel hæc ipſa cornix. Nam maiora minorum eſſe nemo miratur.

De argumentis.

NVNC de argumentis, hoc.n.noie cõplectimur omnia, q̃ græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant, q̃q; apud illos aliqua hoꝝ nominum differentia, etiam ſi uis eodem ferè tendit. Nã ἐνθύμημα, quod nos cõmentum ſanè, aut cõmentationem interpretamur, q̃a aliter non poſſumus, græco melius uſuri. Vnum intellectum habet, quo omnia mente ꝯcepta ſignificat, ſed nunc de eo non loquimur. Alterũ, quo ſententiam cum ratione. Tertium, quo certam quandã argumenti concluſionem, uel ex conſequentibus, uel ex repugnantibus, q̃q; de hoc parũ conuenit. Sunt enim qui

illud prius ἐπιχείρημα dicant, pluresque inuenias in ea opinione, ut id demum, quo pugna conſtat, enthymema accipi uelint. Et idem illi ut Cornificius contrarium appellant, hunc alij rhetoricum ſyllogiſmum, alij imperfectum ſyllogiſmum uocauerunt, quia nec diſtinctis, nec totidem partibus concluderetur, quod ſanè non utiq; ab oratore deſyderatur. Ἐπιχείρημα Valgius aggreſſionem uocat, Celſus aũt iudicat non noſtrã adminiſtrationem, ſed ipſam rem, quã aggredimur, ideſt argumentũ, quo aliqd probaturi ſumus, etiã ſi nõdum uerbis explanatum, iam tñ mente conceptum, ἐπιχείρημα dici. alijs uidetur non deſtinatam, uel inchoatã, ſed perfectã orationem hoc nomen accipere, & ultimã ſpeciem. Ideoq; propria eius appellatio & maxime in uſu poſita eſt, qua ſignificatur certa quædam ſententiæ comprehenſio, quæ ex tribus partibus conſtat. Quidam epichirema rationem appellauerunt. Cicero melius ratiocinatiuum, q̃q & ille nomen hoc duxiſſe magis à ſyllogiſmo uidetur, nam & ſtatum ſyllogiſticum ratiocinatiuum appellat, exemplisq; utitur philoſophorum. Et quoniam eſt quædam inter ſyllogiſmum, & epichirema uicinitas, põt uideri hoc noĩe recte abuſus. Ἀπόδειξις eſt euidẽs probatio, iõq; apud geometras γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicuntur. Hãc & ab epichiremate Cæcilius putat differre ſolo genere ↄcluſionis, & eſſe apodixim imperfectum epichirema, eadem cauſa, qua diximus, & enthymema ſyllogiſmo diſtare, nã & epichirema ſyllogiſmi pars eſt. Quidam ineſſe epichiremati apodixim putant, & eſſe partem eius confirmantẽ. Vtrunq; autem, quanq̃ diuerſi authores, eodem modo

Digitized by Google

finiũt, ut ſit oratio per ea, quæ certa ſunt, incertis fidem non dubiam afferens, quæ natura eſt omnium argumentorum, neq; enim incerta incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστεις appellant, quod & ſi pro pria interpretatione dicere fidem poſſumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoq; plura ſignificat, nam & fabulæ ad actus ſcenarum cõpoſitæ argumenta dicuntur, & orationum Ciceronis uelut thema ipſa exponens Pedianus inquit argumentum tale eſt. Et ipſe Cicero ad Brutũ ita ſcribit. Veritus fortaſſe, ne nos in Catonem noſtrum transferremus, illi mali quid eſt, & ſi argumentum ſimile non erat, quo apparet omnem ad ſcribendum deſtinatam materiam ita appellari. nec mirũ cum id inter opifices quoq; uulgatum ſit. Vnde Virgilius.

Argumentũ ingens Vulgoq; paulo numeroſius opus dicitur argumentoſum. Sed nunc de eo dicendum argumento eſt, quod probationem, indicium, fidem, aggreſſionem eiuſdem rei nomina facit parum diſtincte, ut arbitror. Nã probatio, & fides efficitur non tantum per hæc, quæ ſunt rõnis, ſed etiam per inartificialia, ſignũ autem, quod ille indicium uocat, ab argumentis iam ſeparaui. Ergo cum ſit argumentum ratio probationem præſtans, qua colligitur aliud per aliud, etiã, quæ quod eſt dubium per id, quod non eſt dubium confirmat, neceſſe eſt eſſe aliquid in cauſa, quod probatione non egeat, alioquin nihil erit, quo probemus, niſi fuerit quod aut ſit uerũ, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus primum, quæ ſenſibus percipiuntur, ut quæ uidimus, audiuimus, qualia ſunt ſigna de

Inde ea, in quæ communi opinione conſenſum eſt, deos eſſe, præſtandam pietatem parentibus. Prӕterea, quæ legibus cauta ſunt, quæ perſuaſione etiam ſi non omnium hominum, eius tamen ciuitatis, aut gentis in qua res agitur, in mores recepta ſunt, ut pleraq; in iure non legibus, ſed moribus conſtant, ſiquid inter utranque partem conuenit, ſiquid probatum eſt. denique cuicunque aduerſarius non contradicit. Sic enim fiet argumentũ, cum prouidentia mundus regatur, adminiſtranda res pub. ſit, ſi liquebit mundum prouidentia regi. Debet etiam nota eſſe recte argumenta tractaturo uis, & natura omnium rerum, & quid quæq; earum plerunq; efficiat. Hinc enim ſunt, quæ εἰκότα dicuntur. Credibilium autẽ genera ſunt tria, unum firmiſſimũ, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus amari, alterum uelut propenſius, eum, qui recte ualeat, in craſtinum peruenturum. Tertium tantum non repugnans, in domo furtum factum ab eo, qui domi fuit. Ideoq; Ariſtoteles in ſecundo de arte rhetorica libro diligentiſſime eſt executus, quid cuique rei, & quid cuiq; homini ſoleat accidere, & quas res, quosq; homines, qbus rebus, aut hominibus uel conciliaſſet, uel alienaſſet ipſa natura, ut diuitias quid ſequatur, aut ambitum, aut ſuperſtitionem. Quid boni probent, quid mali petant, quid milites, qd ruſtici, quo quæq; modo res uitari, uel appeti ſoleat. Verum hoc exequi mitto, non enim longum tantum, ſed etiã impoſſibile, ac potius infinitum eſt, prӕterea poſitum in cõmuni omnium intellectu, ſiquis tamen deſyderauerit, à quo peteret oſtendi. Omnia aũt credibilia, in qbus pars maxima conſiſtit argumentationis, ex hu

iuſmodi fontibus fluunt, an credibile ſit à filio patrē occiſum, inceſtum cum filia cōmiſſum, & contra ueneficium in nouerca, adulteriū in luxurioſo. Illa quoq; an ſcelus palàm factum, an falſum propter exiguam ſummam, qa ſuos quiſq; horum uelut mores habet, plerūq; tamen, non ſemper alioqn indubitata eſſent, non argumenta. Excutiamus nunc argumentoꝝ locos, q̈q̄ quibuſdam ij quoq; de quibus ſupra dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgo nunc intelliguntur, in luxuriē, & adulterium, & ſimilia, ſed ſedes argumentoꝝ, in quibus latent, ex qbus ſunt petenda. Nam ut in terra non omni generātur omnia, nec auem aut feram reperias, ubi quæq; naſci, aut morari ſoleat ignarus, & piſcium quoq; genera alia planis gaudent, alia ſaxoſis regionibus etiā, littoribuſq; diſcreta ſunt. nec helopem noſtro mari, aut ſcarum ducas. Ita non omne argumentū undiq; uenit. Ideoq; nō paſſim quærendū eſt, multus alioquin error in exhauſto labore, quod non ratione ſcrutabimur, nō poterimus inuenire niſi caſu, at ſi ſcierimus ubi quodq; naſcatur, cum ad locum uentum erit, facile quod in eo erit peruidebimus. In primis igitur argumenta ſæpe à perſona ducenda ſunt, cum ſit, ut dixi, diuiſio, ut omnia in hæc duo partiamur, res, atq; pſonas, ut cauſa, tempus, locus, occaſio, inſtrumentum, modus, & cætera rerum ſint accidentia. Perſonis autem nō qcquid accidit, exequendum mihi eſt, ut pleriq; fecerunt, ſed unde argumenta ſumi poſſunt. Ea porrò ſunt, genus. Nam ſimiles parentibus, ac maioribus ſuis filij plerunq; creduntur, & nonnunquā ad honeſte, turpiterq; uiuendum, inde cauſæ fluunt. Natio, nam & gentibus

propriꝫ mores ſunt, nec idem in barbaro, romano, græco probabile eſt. Patria, quia ſimiliter, etiã ciuitatum leges, inſtituta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in fœmina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio, & diſciplina, quoniam refert à quibus, & quo quiſq; modo ſit inſtitutus. Habitus corporis, ducitur. n. frequenter in argumentum ſpecies libidinis, robur petulantiæ. Iis contraria in diuerſum. Fortuna, neq; enim tam idem credibile eſt in diuite, ac paupere, propinqs, amicis, clientibus, abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiã diſtantia eſt. nam clarus, an obſcurus, magiſtratus, an priuatus, pater, an filius, ciuis, an peregrinus, liber, an ſeruus, maritus, an cœlebs, parens liberorum, an orbus ſit, plurimum diſtat. Animi natura, etenim auaritia, iracundia, miſericordia, crudelitas, ſeueritas, aliaq; iis ſimilia afferunt frequenter fidem, aut detrahunt, ſicut uictus luxurioſus, an frugi, an ſordidus quæritur. Studia quoq;, nanq; ruſticus, forenſis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud, atq; aliud efficiũt. Intuendum etiam quid affectet quiſq;, locuples uideri, an diſertus, iuſtus, an potens. Spectantur ante acta, dictaq;. Ex præteritis enim æſtimari ſolent præſentia His adijciunt quidam commotionem, hanc accipi uolunt tẽporarium animi motum, ſicut iram, pauorem. Conſilia autem, & præſentis, & præteriti, & futuri temporis, quæ mihi, etiam ſi perſonis accidunt, referenda tamen ad illam partem argumentorum uidentur, quã ex cauſis ducimus, ſicut habitus quidam animi, quo tractatur, amicus, inimicus. Ponunt in perſona & nomen, quod

Patria · institutᵃ
nuitᵐ
Sexus
Ætas
Educatio & disip.
Habitº spes libidi
Robur petulātie
Fortuna
Conditionis distantia,
Animi natura
Studia

Digitized by Google

q̃dē ei accidere neceſſe ē, ſed in argumentū raro cadit, niſi cum aut ex cauſa datum eſt, ut ſapiēs, magnus, plenus, aut & ipſum alicuius cogitationis attulit cauſam, ut Lentulo coniurationis, quod libris ſibyllinis, aruſpicumq; reſponſis dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, ſeq; eum tertium eſſe credebat poſt Syllam, Cinnamq;, quia & ipſe Cornelius erat. Nam et illud apud Euripidem frigidum ſanè, quod nomen Polynicis, ut argumentum frater morum inceſſit. Iocorum tamen ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non ſemel uſus eſt. Verres ou Verris Hæc ferè circa perſonas ſūt, aut his ſimilia, nec enim complecti omnia, uel in hac parte, uel in cæteris poſſumus contenti rationem plura quæſituris oſtendere. Nunc ad res tranſeo, in quibus maxime ſunt perſonis iuncta, quæ agimus. Ideoq; prima tractanda, in omnibus porrò, quæ fiūt, quæritur, aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut per quæ facta ſunt. Ducuntur igitur argumenta ex cauſis factorum, uel futurorum, quarum materiam, quam ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerunt, in duo genera, ſed quaternas utriuſque diuidunt ſpecies. Nam ferè uerſatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum, conſeruationem, uſum, aut maloꝝ euitationem, liberationem, imminutionem, conuerſionem. Quæ & in deliberando plurimum ualent. Sed has cauſas habent recta, praua contra ex falſis opinionibus ueniunt. Nam eſt his initium ex ijs, quæ credunt bona, aut mala, inde errores exiſtunt, & peſſimi affectus, in quibus ſunt ira, odium, inuidia, cupditas, ſpes, ambitus, audacia, metus, cætera eiuſdem generis. Accedunt aliquando fortuna,

Digitized by Google

ebrietas, ignorantia, quæ interim ad ueniam ualent, in terim ad probationem criminum. Vt ſiquis, dum alij inſidiatur, alium dicitur intereműſſe. Cauſæ porrò nō ad conuincendum modo quod obijcitur, ſed ad defēdēdū quoq; excuti ſolent, cū quis ſe recte feciſſe, ideſt honeſta cā contendit, qua de re latius in tertio libro dictum eſt. fi nitiões interim ex cauſis pendent, an tyrānicida, qui ty/ rannum, à quo deprehenſus in adulterio fuerat, occidit, an ſacrilegus, qui ut hoſtes urbe expelleret, arma tēplo affixa detraxit. Ducuntur argumenta et ex loco, ſpecta tur enim ad fidem probationis, montanus, an planus, maritimus, an mediterraneus, conſitus, an incultus, fre/ quens, an deſertus, propinquus, an remotus. opportunus conſilijs, an aduerſus. Quam partem uidemus uehemen tiſſime pro Milone tractaſſe Ciceronem. Et hæc quidem ac ſimilia ad coniecturam frequentius pertinent. Sed in/ terim locus quoq; priuatus, an publicus, ſacer, an pro/ fanus, noſter an alienus. Vt in perſona magiſtratus, pa/ ter, peregrinus. Hinc enim quæſtiones oriuntur, priua tam pecuniam ſuſtuliſti, uerum, quia de templo, nō fur/ tum, ſed ſacrilegium eſt. Occidiſti adulterum, quod lex permittit, ſed quia in lupanari, cædes eſt. Iniuriam feci/ ſti, ſed quia magiſtratui maieſtatis actio eſt, uel contra, li cuit, quia pater eram, quia magiſtratus. Sed circa facti controuerſiam argumenta præſtant, circa iuris lites, ma teriam quæſtionum. Ad qualitatem quoq; frequenter p/ tinet locus. Neque enim idem ubiq; aut licet, aut deco/ rum eſt. quin etiam in qua ciuitate quicq; quæratur in/ tereſt. moribus enim, & legibus diſtant. Ad commen/ dationem quoq; et inuidiam ualet, nam & Aiax apud

Ouidium inquit. Ante rates agimus cauſam, & mecũ confertur Vlyſſes? & Miloni inter cætera obiectum eſt, quod Clodius in monimentis ab eo maiorum ſuorum eſſet occiſus. Ad ſuadendum momẽta idem ualent, ſicut tempus cuius tractatum ſubiungam. Eius autẽ, ut alio loco iam dixi, duplex ſignificatio eſt, generaliter enim, & ſpecialiter accipitur. prius illud eſt. Nunc olim, tũc ſub Alexandro, cum apud Ilion pugnatum eſt, denique præteritum inſtans futurum, hoc ſequens habet & conſtituta diſcrimina æſtate, hyeme, noctu, interdiu, et fortuita, in peſtilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum quidam ſatis ſignificari putauerunt, ſi illud generale tempus, hoc ſpeciale tempora u carent. Quorum utrorũq; ratio, & in cõſilijs quidem, & in illo demonſtratiuo genere uerſatur, ſed in iudicijs frequentiſſima eſt. nam & iuris quæſtiones facit, & qualitatem diſtinguit, & ad coniecturam plurimum confert. Vt qui interim probationes inexpugnabiles afferat, quales ſunt, ſi dicatur (ut ſupra poſui) ſignator, qui ante diem tabularum deceſſit, commiſiſſe aliquid, uel cum infans eſſet, uel cum adhuc omnino natus non eſſet. Præter id, quod omnia facile argumenta, aut ex ijs, quæ ante rem facta ſunt, aut ex coniunctis rei, aut conſequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, mortem minatus es, noctu exiſti, proficiſcentem anteceſſiſti. cauſæ quoq; factorum præteriti ſunt tẽporis, Sed tempus ſubtilius quidam quàm neceſſe erat, diuiſerunt, ut eſſet iuncti, ſonus auditus eſt, adherentis, clamor ſublatus eſt, inſequentis ſunt illa, latuiſti, profugiſti, liuores, & tumores apparuerunt. Iiſdem temporum gradibus defenſor utetur, ad detrahendã ei, quod

tpus adherẽtis te inde. ſimil [illegible] Vitã clamor [illegible] Vt ſi quis eadem hora q̃ clamitare deſineret. Spiraret,

obijcitur, fidem. In ijs omnis factorum, dictorumq́; ratio
uerſatur, ſed dupliciter. Nam ſunt quædam, quia aliud
poſtea futurum eſt, quædam, quia aliud ante factum eſt,
ut cum obijcitur reo lenocinij ſpecioſæ marito, quod ſpe-
cioſam adulterij damnatam quãdam emerit, aut parrici
dij reo luxurioſo, quod dixerit patri, nõ me amplius ob
iurgabis. Nam & ille non quia emit leno eſt, ſed qa le-
no erat, emit, nec hic, quia ſic erat locutus, occidit, ſed
quia erat occiſurus, ſic locutus eſt. Caſus autem, qui &
ipſe præſtat argumentis locum, ſine dubio eſt ex inſeqn
tibus, ſed quadam proprietate diſtinguitur, ut ſi dicam,
melior dux Scipio, quàm Annibal, uicit enim Anniba-
lem, bonus gubernator nunquam fecit naufragium, bo-
nus agricola magnos ſuſtulit fructus. Et contra ſumptuo
ſus fuit, patrimonium exhauſit, turpiter uixit, uel omni-
bus inuiſus eſt. Intuendæ ſunt præcipuæ in coniecturis
& facultates. credibilius ē enim occiſos à pluribus pau-
ciores, à firmioribus imbecilliores, à uigilantibus dormi
entes, à præparatis inopinantes. Quorũ contraria in di-
uerſum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in
iudicijs ad duas res ſolemus referre, an uoluerit quis, an
potuerit, nam & uoluntatem ſpes facit. hinc illa apud
Ciceronem coniectura. Inſidiatus eſt Clodius Miloni,
non Milo Clodio, ille cum ſeruis robuſtis, hic cum mu-
lierũ comitatu, ille equis, hic rheda. ille expeditus, hic
penula irretitus. Facultati autem licet inſtrumentum cõ
iungere. Sunt enim in parte facultatis, & copiæ, ſed ex
inſtrumento aliquando etiam ſigna naſcuntur, ut ſpicu
lum in corpore inuentum. His adijcitur modus, quem
τρόπον dicunt, quo quæritur, quéadmodum quid ſit
factum,

factum, idq́; ad qualitatem, ſcriptumq́; pertinet, ut ſi ne gemus adulterū ueneno occidiſſe, cum ferro licuiſſet occidere, ſed uel oportuiſſet. Tum ad coniecturas quoq́;, ut ſi dicam bona mente factum. ideoq́; palàm. mala, ideoq́; ex inſidijs, noctu, in ſolitudine. In rebus autem omnibus de quarum ui, aut natura quæritur, quaſq́; etiam citra complexum perſonarum, cæterorumq́;, ex quibus ſit cā per ſe intueri poſſumus, tria ſine dubio rurſus ſpectanda ſunt, an ſit, quid ſit, quale ſit. Sed quia ſunt quidam loci argumentorū ijs oībus cōes, diuidi hæc tria genera non poſſunt. Ideoq́; locis potius, ut quoſq́; incurrent, ſubijciẽnda ſunt. Ducuntur ergo argumenta ex finitione, ſeu fine (nam utroq́; modo traditur) eius duplex ratio eſt. aut enim ſimpliciter quæritur, ſit ne hoc uirtus, aut præcedẽte finitione quid ſit uirtus, ita aut in uniuerſum uim uerbi complectimur, ut rhetorice eſt bene dicendi ſcientia, aut per partes, ut rhetorice eſt recte inueniendi, & diſponendi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis ſcientia. Præterea finimus, aut ui, ſicut ſuperiora, aut ἐτυμολογίᾳ, ut ſi aſſiduum ab aſſe dãdo. & locupletem à locorum, pecunioſum à pecorum copia. Finitioni ſubiecta maxime uidentur, genus, ſpẽs, differens, proprium, ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam ſpeciem minimum ualet, plurimum ad refellendam. Itaq́; non quia eſt arbor, platanus eſt. at quod non eſt arbor, utiq́; platanus non eſt, qd non eſt uirtus utique non poteſt eſſe iuſtitia, Itaque genere perueniendum eſt ad ultimam ſpeciem, ut homo eſt animal, non eſt ſatis, id enim genus eſt, mortale, etiam ſi ſpecies eſt, cum alijs tamen communis finitio, rationa

Digitized by Google

le nihil ſupererit ad demonſtrandum quod uelis. Contra ſpecies firmam probationem habet generis, infirmã refutationem. Nam quod iuſtitia eſt, utiq; uirtus eſt, q̃d non eſt iuſtitia poteſt eſſe uirtus, ut ſi eſt fortitudo continentia, conſtantia, nunquam ita tolletur à ſpecie genus, niſi omnes ſpecies, quæ ſunt generi ſubiectæ remoueãtur hoc modo, quod neque immortale eſt, neque mortale, animal non eſt. His adijciunt propria, & differentia, proprijs confirmatur finitio, differentibus ſoluitur. Proprium autem eſt aut quod ſoli accidit, ut homini ſermo, riſus. aut quod utique accidit, ſed non ſoli ut igni calefacere. Et ſunt eiuſdem rei plura propria, ut ipſius ignis lucere, calere. Itaq; quodcũq; proprium deerit, ſoluet finitionem. non utiq; quodcunque erit, confirmabit. Sæpiſſime autem quid ſit proprium cuiuſq; queritur, ut ſi per ἐτυμολογίαν dicatur, tyrannicidæ propriũ eſt tyrannum occidere, ne genus. non enim ſi traditum ſibi eũ carnifex occiderit, tyrannicida uocatur, nec ſi imprudens, uel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud eſt ſeruum eſſe, aliud ſeruire, qualis eẽ in addictis quæſtio ſolet. Qui ſeruus eſt, ſi manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus, & plura, de quibus alio loco. Illud quoq; differens uocant cum genere in ſpeciem adducto ſpecies ipſa diſcernitur, animal genus, mortale ſpecies, terrenum, uel bipes differens. Non dum enim proprium eſt, ſed iam differt à marino, uel quadrupede, quod non tam ad argumentum pertinet, quàm ad diligentem finitionis comprehenſionem. Cicero genus, & ſpeciem, quam eandem formam uocat, à finitione diducit, & ijs, quæ ad aliquid ſunt. ſubijcit, ut

Digitized by Google

ſi is, cui omne argentum legatum eſt, petat ſignatum quoq;, utatur genere, at ſiquis cum legatum ſit ei, quæ uiro materfamilias eſſet, neget deberi ei, quæ in manum non conuenerit ſpecie, quoniam duæ formæ ſint matrimoniorũ. Diuiſione autem adiuuari finitionem docet, eamq; differre à partitione, quod hæc ſit totius in partes, illa generis in formas. partes incertas eſſe, ut q̃bus conſtet reſpu. formas certas, ut quot ſint ſpecies rerum publicarum, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius poteſtate regerentur. Et ille quidem nõ his exemplis utitur, quia ſcribens Ad Trebatium ex iure ea ducere maluit, ego apertiora poſui, Propria uero ad coniecturæ quoq; pertinent partem, ut proprium eſt boni recte facere, iracundi uerbis excandeſcere, ac contra, quædam in quibuſdam utiq; non ſunt, & ratio, quãuis ex diuerſo, tamen eadem eſt. Diuiſio & ad probandum ſimili uia ualet, & ad refellendum. Probationi interim ſatis eſt unum habere hoc modo, ut ſi ciuis ſit q̃s aut natus ſit oportet, aut factus, utrunq; tollendum eſt, nec natus, nec factus eſt. Fit hoc & multiplex, idq; ẽ argumentorum genus ex remotione, quo, modo efficitur totum falſum, modo id, quod relinquitur, ue℞, totum falſum eſt, hoc mõ, pecuniã credidiſſe te dicis, aut habuiſti ipſe, aut ab aliquo accepiſti, aut inueniſti, aut ſurripuiſti, ſi neq; domi hñiſti, neq; ab aliquo accepiſti, et cætera, nec credidiſti. Reliquum fit uerum, ſi hic eſt ſeruus, quẽ tibi uendicas, aut uerna tuus eſt, aut emptus, aut donatus, aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus, aut alienus, deinde remotis prioribus, ſuperit alienus. Periculoſum, & cum cura intuendum genus, quia ſi in proponendo

Digitized by Google

unum quodlibet omiſerimus, cũ riſu quoq; tota res ſol uitur. tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, ſi hæc actio non ſit, quæ ſit, ſimul enim remouentur omnia, uel cum duo ponentur inter ſe contraria, quorũ tenuiſſe utrumlibet ſufficiet, quale Ciceronis. Vnũ quidem. certe nemo erit tam inimicus Cluctio, qui mihi nõ concedat, ſi cõſtet corruptum illud eſſe iudicium, aut ab Habito, aut ab Oppianico eſſe corruptum, ſi doceo non ab Habito, uinco ab Oppianico, ſi oſtendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiam ex duobus, quorum neceſſe eſt alterum, uerum, eligendi aduerſario poteſtas, efficiturq; ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cicero pro Oppio. utrum cum Cottam appetiſſet, aut ipſe cum ſeſe conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum eſt. & pro Vareno, Optio uobis datur, utrum uelitis caſu illo itinere Varenum uſum eſſe, an huius perſuaſu, & inductu. deinde utraque facit accuſatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electum idem efficiat, quale eſt philoſophandum eſt, etiam ſi non eſt philoſophandum, & illud uulgatum, quo ſchema ſi intelligitur, quo ſi non intelligitur, & mentietur in tormentis, qui dolorem pati poteſt, mentietur qui non poteſt. Vt ſunt autem tria tempora. ita ordo rerum tribus momentis conſertus eſt. Habent enim omnia exordium, incrementum, ſummam, ut iurgium, deinde cædes, & strages. Eſt ergo hic quoque argumentorum locus inuicem probantium. Nam & ex initijs ſumma colligitur, quale eſt. non poſſum togam prætextam ſperare, cum exordium pullum uideam, & contra, non dominationis cauſa Syllam arma ſumpſiſſe argumentum eſt dicta-

tura poſita. Similiter ex incremento in utranq; partem ducitur rei ratio, cum in coniectura, tum etiá in tractatu æquitatis, an ad initium ſumma referenda ſit, id eſt an ei cædes imputanda ſit, à quo iurgium cœpit. Eſt argumẽtorum locus ex ſimilibus, ſi continentia uirtus, utique & abſtinentia. ſi fidem debet tutor, & procurator. hoc eſt ex eo genere, quod ἐπαγωγὴν græci uocant, Cicero inductionem. Ex diſſimilibus, non ſi lætitia bonum, & uoluptas. non quod mulieri, idem pupillo. Ex cõtrarijs, frugalitas bonum, luxuria enim malum. ſi malorũ cauſa bellum eſt, erit emendatio pax. ſi ueniam meretur, q̃ imprudens nocuit, non meretur præmium, qui imprudens profuit. Ex repugnantibus qui eſt ſapiens, ſtultus non eſt. Ex conſequentibus, ſiue adiunctis, ſi iuſtitia ẽ bonum, recte iudicandum, ſi malum perfidia, non eſt fallendum. Idem retro. Nec ſunt his diſſimilia. Ideoq; huic loco ſubijcienda, cum & ipſa naturaliter congruant, quod quis non habuit non perdidit, quem quis amat, ſciens non lædit, quem quis hæredem ſuum eſſe uoluit, carum habuit, habet, habebit? Sed cum ſint indubitata, uim habẽt penè ſignorum immutabilium. Sed hæc conſequentia dico ἀκόλουθα. Eſt enim conſequens ſapientiæ bonitas, illa ſequentia, ἐπαγόμενα, quæ poſtea facta ſunt, aut futura, nec ſum de nominibus anxius. uocet enim, ut uoluerit quiſq;, dum uis rerum ipſa manifeſta ſit, appareatq; hoc tẽporis, illud eẽ naturæ. Itaq; nõ dubito hæc quoq; conſequẽtia. q̃uis ex prioribus dent argumentum ad ea, quæ ſequuntur, quorum quidam duas ſpẽs eſſe uoluerunt, actionis, ut pro Oppio. Quos educere inuitos in prouinciá non potuit, eos inuitos re-

tinere qui potuit. Tēporis, in Verrem, ſi finem prætoris edicto afferunt kal. Ianuarij, cur non initium quoq; edicti naſcatur à Kalendis Ian. Quod utrūq; exemplum tale eſt, ut idē in diuerſum ſi retro agas ualeat. ꝯſequēs eſt enim eos, qui inuiti duci non potuerunt, inuitos non potuiſſe retineri. Illa quoq;, quæ ex rebus mutuam confirmationem præſtantibus ducentur, quæ proprij generis quidam uideri uolunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἄλληλα Cicero ex rebus ſub eandem rōnem uenientibus, fortiter cōſequentibus iunxerim, ſi portorium Rhodijs locare honeſtum eſt, & Hermocreonti ꝯducere, & qđ diſcere honeſtum, & docere. Vnde illa non hac ratione dicta, ſed efficiens idē Domitij Afri ſententia eſt pulchra. Ego accuſaui, uos dānaſtis. Eſt inuicem ꝯſequens, & quod ex diuerſis idem oſtendit, ut qui mundum naſci dicit, per hoc ipſum & deficere ſignificat, q̄a deficit omne, qđ naſcitur. Simillima eſt his argumentatio, quæ colligi ſolent ex ijs quæ faciunt ea, quæ efficiuntur, aut contra, quod genus à cauſis uocant. Hæc interim neceſſario fiunt, interim plerūq;, ſed non neceſſario. nā corpus in lumine utiq; umbram facit, & umbra ubicunq; eſt, ibi corpus eſſe oſtendit. Alia ſunt, ut dixi, nō neceſſaria, uel utrinq; uel ex altera parte, ſol colorat, non utiq; qui eſt coloratus, à ſole eſt, iter puluerulentum facit, ſed nec omne iter puluerem mouet, nec quiſquis eſt puluerulentus ex itinere eſt. Quæ utiq; talia fiunt, talia ſunt, ſi ſapientia bonum uirum facit, bonus uir eſt utiq; ſapiēs. Ideoq; boni eſt honeſte facere, mali turpiter, & qui honeſte faciunt, boni, qui turpiter, mali recte iudicātur. At exercitatio plerūq; robuſtum corpus facit, ſed non q̄ſq̄s

eſt robuſtus, exercitatus, nec quiſquis exercitatus, robuſtus eſt, nec quia fortitudo præſtat ne mortẽ timeamus, quiſquis mortem non timuerit, uir fortis erit exiſtimandus, nec ſi capitis dolorem facit, inutilis hominibus ſol eſt, & hæc ad hortatiuũ genus maxime pertinent. Virtus facit laudẽ, ſequenda igitur. at uoluptas infamiã, fugienda igitur. Recte aũt monemur, cauſas non uniq; ab ultimo eſſe retinendas, ut Medea, Vtinam ne in nemore pelio· quaſi uero id eã fecerit miſerã, aut nocentẽ, qđ illic ceciderint abiegnæ ad terrã trabes, & Phyloctetæ Paridi. Si imperaſſes tibi, ego nunc non eſſem miſer, quo puenire quolibet, retro cauſas agentibus licet. His illud adijcere ridiculum putarem, niſi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocant, ut eos, qui rem iuſtam faciant, iuſte facere, quod certe nõ eget probatione. Quod cõpaſcuum eſt, cõpaſcere licere. Quidam hæc, quæ uel ex cauſis, uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ἔκβασις, ideſt exitus. nam nec hic aliud tractatur, q̃ quid ex quoq; eueniat. Appoſitiua, uel comparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus confirmant. Coniectura ex maiore ſiquis ſacrilegium facit, faciet & furtum. Ex minore, qui facile, ac palàm mentitur peierabit. Ex pari qui ob rem iudicandam pecuniam accepit, & ob dicendum falſum teſtimonium accipiet. Iuris confirmatio eſt huiuſmodi. Ex maiore, ſi adulterum occidere licet, & loris cædere. Ex minore, ſi furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, quæ pœna aduerſus interfectorẽ patris iuſta eſt, eadem aduerſus matris, quorũ omnium tractatus uerſatur in ſyllogiſmis.

Digitized by Google

Illa magis in finitionibus, aut qualitatibus proſunt. ſi robur corporibus bonum non eſt, minus ſanitas. Si furtum ſcelus, magis ſacrilegium. Si abſtinentia uirtus, & continentia. Sĩ mundus prouidentia regitur, adminiſtrã da eſt reſpu. Si domus ædificari ſine ratione non poteſt, quid agendum in naualium cura, & armorũ? Ac mihi quidem ſufficeret hoc genus, ſed in ſpecies ſecatur, nã ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura. Vnde eſt, quod ſemel, & ſæpius, & ex parte ad totum, & ex genere ad ſpeciem, ex eo quod continet ad id, quod cõtinetur, aut ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe poſitis ad propiora, & ad omnia, quæ contra hæc ſunt, eadem ratione argumenta ducuntur. Sunt enim & hæc maiora, & minora, aut certe uim ſimilẽ obtinent, quæ ſi perſequamur, nullus erit ea concidendi modus. Infinita eſt enim rerum cõparatio, iucundiora, gratiora, magis neceſſaria, honeſtiora, utiliora, ſed omittamus plura, ne in eam ipſam, quàm uito, loquacitatem incidam, exemplorum quoq; ad hæc infinitus eſt numerus. Sed pauciſſima attingam. Ex maiori, pro Cecinna, qui exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorũ non uidebitur mouiſſe. Ex faciliore, in Clodium, et Curionẽ. Ac uide an facile fieri tu potueris, cum is factus non ſit, cui tu conceſſiſti. Ex difficiliore, uide quæſo Tubero, ut qui de meo facto non dubitem, de Ligarij audeã confiteri. Et ibi. An ſperandi Ligario cã non ſit, cũ mihi apud te locus ſit etiam pro altero deprecandi. Ex minore pro Cecinna. Ita ne uero ſcire eſſe armatos ſat eſt, ut uim factam probes, in manus eorum incidere non ſatis eſt. Ergo ut breuiter contraham ſummã, ducuntur argumenta

Digitized by Google

à perſonis, cauſa, locis, tpe, cuius tres partes diximus, præcedens, coniunctum, inſequens, facultatibus, quibus inſtrumentum ſubiecimus. modo, ideſt ut quidq; ſit factum, finitione, genere, ſpecie, differentibus proprijs, remotione, diuiſiõe, initio, incremẽtis, ſumma, ſimilibus, diſſimilibus, pugnãtibus, ꝯſequẽtibus, efficientibus, effectis, euentis, iugatis, cõparatione, quæ in plures diducitur ſpecies. Illud adijciendum uidetur, duci argumenta non à confeſſis tantum, ſed etiam à fictione, quam græci καθ᾽ ὑπόθεσιν uocant. Et quidem ex omnibus iiſdẽ locis, quibus ſuperiora, quia totidem ſpẽs eſſẽ poſſunt fictæ, quot ueræ. Nam fingere hoc loco, ideſt proponere aliquid, quod ſi uerum ſit, aut ſoluat quæſtiõem, aut adiuuet, deinde id, de quo q̃ritur, facere illi ſimile, id quo facilius accipiant iuuenes nõ dum ſcholam egreſſi. primo familiaribus, magisq; uſitatis exemplis oſtendam. Lex, qui parẽtes non aluerit uinciatur, non alit qs, & uincula nihilo minus recuſat, utitur fictione. Simile, ſi infans ſit, ſi reip. cauſa abſit, & illa contra optiõem fortium, ſi tyrannidem petat, ſi templorum euerſiõem. plurimumq; uirium ea res habet contra ſcriptum. Vtitur his Cicero pro Cecinna. Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. ſi me uillicus tuus ſolus deieciſſet, ſi uero ne habeas quidem ſeruum præter eũ, qui me deiecerit, & alia in eodem libro plurima. Verũ eadem fictio ualet, & ad qualitates. ſi Catilina cum ſuo ꝯſilio nefariorũ hominum, quos ſecum eduxit, hac de re poſſet iudicare, cõdemnaret Lucium Murenam, & ad amplificationem. ſi hoc tibi inter cœnam in illis immanibus poculis tuis accidiſſet, ſic &, ſi reſp. uocẽ haberet. Has ferè ſedes ac-

cepimus probationum in uniuerſum, quas nec generatim tradere ſat eſt, cum ex qualibet earum innumerabilis argumentorum copia oriatur, nec per ſingulas ſpẽs exequi patitur natura rerum, quod qui ſunt facere conati, duo pariter ſubierunt incõmoda, ut & nimium dicerent, nec tñ totum. Vnde plurimi, cum in hos inexplicabiles laqueos inciderunt, oẽm etiã, quem ex ingenio ſuo potuerant habere conatum, uelut aſtricti certis legũ uinculis, perdiderunt, & magiſtrũ reſpicientes naturã ducem ſequi deſierunt. Nam ut per ſe non ſufficiet ſcire oẽs probationes, aut à rebus, aut à perſonis peti, quia utrũq; in plura diuiditur, ita ex antecedentibus, & iunctis, & inſequentibus trahenda eſſe argumẽta qui acceperit, protinus in hoc ſit inſtructus, ut qd in quaq; cã dicendũ ſit, ex his ſciat, preſertim cũ plurimæ probationes in ipſo cauſarum cõplexu reperiantur, ita ut ſint cũ alia lite nulla cõmunes. Eæq; ſint & potentiſſimæ, & minime obuiæ, quia cõmunibus ex præceptis propria inuenienda ſunt, hoc genus argumentorum ſanè dicamus ex circunſtantia, quia περίςασιν dicere aliter nõ poſſumus, uel ex iјs, quæ cuiuſq; cauſæ propria ſunt, ut in illo adultero ſacerdote, qui lege, qua unius ſeruandi poteſtatem habebat, ſe ipſe ſeruare uoluit, proprium eſt controuerſiæ dicere, non unum nocentem ſeruabas, qa ante adultero dimiſſo, adulteram occidere nõ licebat. Hoc.n. argumentum lex facit, quæ prohibet adulterã ſine adultero occidi, & illa, in qua lata lex eſt, ut argentarij dimidium ex eo, quod debebant, ſoluerent, creditum ſuum totum exigerent. Argentarius ab argentario ſolidum petit, proprium ex materia eſt argumentũ

creditoris. Iccirco adiectum eſſe in lege, ut argētarius totum exigeret, aduerſus.n. alios non opus fuiſſe lege, cum oēs, præterq̄ ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Cum multa aūt nouantur in omni genere materiæ, tum præcipue in ijs quæſtionibus, quæ ſcripto conſtant, quia uocum eſt, in ſingulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipſa plurium legū, aliorum'ue ſcriptorum uel congruentiū, uel repugnantium cōplexu uarientur neceſſe eſt, cum res rei, aut ius iuris quaſi ſignum eſt. Non debui tibi pecuniam nunq̄ me appellaſti, uſuram non accepiſti, ultro à me mutuatus es. Lex eſt, qui patri proditionis reo non affuerit, exhæres ſit, negat, niſi ſi pater abſolutus ſit, qd ſigni quod lex altera, proditionis damnatus cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio. P. Popilium, & Tiberium guttam dicit non iudicij corrupti, ſed ambitus eſſe damnatos, quid ſigni, quod accuſatores eorum, qui erāt, & ipſi ambitus damnati, è lege ſint poſt hanc uictoriam reſtituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendū, q̄ quomodo ſit, quod propoſueris probandum. Hic omnino uis inuentionis, et ſi non maior, certe prior. Nā ut tela ſuperuacua ſunt neſcienti qd petat, ſic argumenta, niſi præuideris cui rei adhibenda ſint. Hoc eſt, quod comprehendi arte non poſſit. Ideoq; cū plures eadem didicerint, generibus argumentoꝝ ſimilibus utētur, alius tamen alio plura, quibus utatur inueniet. Sit exēpli gratia propoſita ꝯtrouerſia, quæ minime cōmunes cum alijs quæſtiones habet. Cum Thebas euertiſſet Alexander, inuenit tabulas, quibus centum talenta mutua Theſſalis dediſſe Thebanos, continebatur.

Has, quia erat uſus cōmilitio Theſſalorū, donauit iis ultro, poſtea reſtituti à Caſſandro repoſcunt Thebani Theſſalos (apud Amphictyonas agitur) centum talenta, & credidiſſe eos conſtat, & non recepiſſe ea. Lis omnis ex eo, quod Alexāder ea Theſſalis donaſſe dicitur, pendet. conſtat quoq; illud non eſſe iis ab Alexandro pecuniam datam. Quæritur ergo an perinde ſit, quod datum eſt, ac ſi pecuniam dederit, quid proderunt argumentorum loci, niſi hæc prius uidero, nihil eum ægiſſe donando, non potuiſſe donare, non donaſſe. Et prima quidem actio facilis, ac fauorabilis repetentium iure, quod ui ſit ablatum. Sed hinc aſpera, & uehemens quæſtio exoritur de iure belli dicentibus Theſſalis, hoc regna, populos, fines gentium, atq; urbium contineri. Inueniēdum ptra eſt, quo diſtet hæc cauſa à cæteris, quæ in poteſtatem uictoris uenirent, nec circa probationem res hæret, ſed circa propoſitionem. Dicamus in primis in eo, quod in iudicium deduci pōt, nihil ualere ius belli, nec armis erepta, niſi armis poſſe retineri. Itaq; ubi illa ualeant, non eſſe iudicē, ubi iudex ſit, illa nihil ualere, hoc inueniēdum eſt, ut adhiberi poſſit argumentum, ideo captiuos, ſi in patriam ſuā redierint liberos, eſſe, qa bello parta non niſi eadem ui poſſideantur. Proprium eſt & illud cauſæ, quod Amphictyones iudicant, ut alia apud centumuiros, alia apud iudicem priuatū in iiſdē quæſtionibus ratio ſit. Tum ſecundo gradu non potuiſſe donari à uictore ius, quia id demum ſit eius, quod teneat, ius, quod ſit incorporale, apprehendi manu non poſſe. Hoc reperire difficilius, q̄ cū inueneris, argumentis adiuuare, ut alia ſit conditio hæredis, alia uictoris,

quia ad illum ius, ad hunc res tranſeat. Propriũ deinde materiæ, ius publici crediti tranſire ad uictorem nõ potuiſſe, q̃a quod populus crediderit, omnibus debeatur, & q̃diu quilibet unus ſuperfuerit, eſſe eũ totius ſummæ creditorem. Thebanos aũt non oẽs in Alexãdri manus ueniſſe, hoc nõ extrinſecus probatur, quæ uis eſt argumẽti, ſed ipſum per ſe ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris, non in tabulis eſſe. Ius itaq; multis argumentis defendi põt, mens quoq; Alexandri duci debet in dubiũ, honorarit eos, an deceperit. Illud iam rurſus materiæ propriũ, & uelut nouæ ↄtrouerſiæ, quod reſtitutione recepiſſe ius, etiã ſi q̃d amiſerint, Thebani uidẽtur. Hic & quid Caſſander uelit, quæritur. Sed uel potentiſſima apud Amphictyonas æqui tractatio eſt. Hæc .n. non icc irco dico, quod inutilem hoꝝ locoꝝ, ex q̃bus argumenta ducuntur, cognitionẽ putem, alioq̃n nec tradidiſſem, ſed ne, ſi q̃ cognouerint iſta, ſi cætera negligãt, perfectos ſe protinus, atq; conſummatos putent, & niſi in cæteris, quæ mox præcipienda ſunt, elaborauerint, mutam quandã ſcientiã ſe cõſecutos intelligant. Neq; .n. artibus editis factũ eſt, ut argumẽta inueniremus, ſed dicta ſunt omnia ante q̃ præciperentur, mox ea ſcriptores obſeruata, et collecta ediderunt. Cuius rei probatio eſt, ꝙ exemplis eoꝝ ueteribus utuntur, & ab oratoribus illa repetunt, ipſi nullũ nouum, & quod editũ nõ ſit, inueniunt. artifices ergo illi, q̃ dixerunt. Sed habenda his quoq; gratia eſt, per quos labor nobis detractus eſt. Nã quæ priores beneficio ingenij ſingula inuenerũt, nobis & non ſunt req̃renda, & nota ſunt omnia, ſed non magis hoc ſat eſt, q̃ palæſtrã didiciſſe, niſi corpus exercita

tione, continẽtia, cibis, ante oĩa natura iuuetur. Sicut cõ/tra, ne illa quidem ſatis ſine arte profuerint. Illud quoq; ſtudioſi eloquentiæ cogitent, neq; omnibus in cauſis ea, q̃ demõſtrauimus, cuncta poſſe reperiri, neq; cũ propoſita fuerit materia dicẽdi, ſcrutanda ſingula, et uelut hoſtia/tim pulſanda, ut ſciant an ad probandum id, quod intẽdimus, forte reſpondeant, niſi cum diſcunt, et adhuc uſu carent. Infinitam .n. faciet ipſa res dicẽdi tarditatem, ſi ſemp ſit neceſſe, ut tentantes unũquodq; eoꝝ, q̃d ſit aptũ atq; conueniens, experiendo noſcamus, neſcio an ẽt impedimento futura ſint, niſi & animi quædã ingenita natura, & ſtudio exercitata uelocitas recta nos ad ea, quæ conueniãt cauſæ, ferant. Nã ut cantus uocis plurimum ĩuuat ſociata neruoꝝ ꝯcordia, ſi tamen tardior manus niſi inſpectis, demenſiſq; ſingulis, q̃bus quæq; uox fidibus iungenda ſit, dubitet, potius fuerit eſſe contentum eo, q̃d ſimplex natura canendi tulerit. Ita huiuſmodi præceptis debet quidẽ apta eẽ, & cítharæ mõ intenta ratio doctrinæ, ſed hoc exercitatione multa conſequendũ, ut queãdmodum illoꝝ artificũ, etiã ſi alio ſpectẽt, manus tamen ĩpſa conſuetudine ad graues, acutos, medioſq; horum ſonos fertur, ſic oratoris cogitationẽ nihil moretur hæc uarietas argumentorum, & copia, ſed quaſi offerat ſe, & occurrat, & ut litteræ, ſyllabæq; ſcribentium cogitationẽ non exigũt, ſic rationes quadã ſponte ſequantur.

De exemplis.

TERTIVM eſt genus ex ijs, quæ extrinſecus adducuntur in cauſam, græci uocant παράδειγμα, quo nomine & generaliter uſi ſunt in omni ſimiliũ ap/

Digitized by Google

poſitione, & ſpecialiter in ijs, quæ rerum geſtarum auctoritate nituntur, noſtri ferè ſimilitudinem uocari maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur, hoc alterũ exemplum, quanquam & hoc ſimile eſt, & illud exẽplum, nos quo facilius propoſitum explicemus, utrunq; παράδειγμα eſſe credamus, & ipſi appellemus exẽplum. Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, quanquam collationem ſeparat ab exẽplo. nam idem omnẽ argumentationem diuidit in duas partes, inductionem & ratiocinationem, ut pleriq; græcorũ in παραδείγματα, & ἐπιχειρήματα, dixeruntq; παράδειγμα ῥητορικὴν ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimũ eſt Socrates uſus, hanc habuit uiam, cum plura interrogaſſet, quæ fateri aduerſario neceſſe eſſet, nouiſſime id, de quo quærebatur, inferebat, ut ſimile conceſſiſſet, id eſt inductio. hoc in oratione fieri non poteſt, ſed quod illic interrogatur, hic ferè ſumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, quod eſt pomum generoſiſſimum, non ne quod optimum? concederetur, quid equus? qui generoſiſſimus? nõ ne qui optimus? & plura in eundem modum, deinde cuius rei gratia rogatum eſt, quid homo? nõ ne is generoſiſſimus, qui optimus? fatendũ erit. Hoc in teſtium interrogatione ualet plurimum, in oratione perpetua diſſimile eſt, etenim ſibi ipſe reſpondet orator, q̄d pomũ generoſiſſimum? puto q̄d optimũ, & equus qui uelociſſimus, ita hominum non qui claritate naſcendi, ſed q̄ uirtute maxime excellet. Omnia igitur ex hoc genere ſumpta neceſſe eſt aut ſimilia eſſe, aut diſſimilia, aut contraria. Similitudo aſſumitur interim, & ad oratiõis ornatum, ſed illa cum res exiget, nunc ea, quæ ad proba-

tionem pertinent, exequar, potentiſſimum autem eſt inter ea, quæ ſunt huius generis, quod proprie uocamus exemplum, id eſt rei geſtæ, aut ut geſtæ utilis ad perſuadendum id, quod intenderis, commemoratio. Intuendũ igitur totum ſimile ſit, an ex parte, ut aut omnia ex eo ſumamus, aut quæ utilia erũt. ſimile eſt, iure ẽ occiſus Saturninus, ſicut Gracchi. Diſſimile, Brutus occidit liberos proditionem molientes. Manlius uirtutem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamẽta Syracuſanis hoſtibus reſtituit. Verres eadem ſocijs abſtulit, et probandorum, & culpandorum ex his ꝯfirmatio eoſdem gradus habet. Etiam in ijs, quæ futura dicemus, utilis ſimilium admonitio eſt, ut ſi quis dicens, Dionyſium iccirco petere cuſtodes ſalutis ſuæ, ut eorum adiutus armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplum, eadem ratione Piſiſtratum ad dominationẽ perueniſſe. Sed ut ſunt exempla interim tota ſimilia, ut hoc proximum, ſic interim ex maioribus ad minora, ex minoribus ad maiora ducuntur. Si propter matrimonia uiolata urbes euerſæ ſunt, quid fieri adultero par eſt? Tibicines cũ ab urbe diſceſſiſſent, publice reuocati ſunt, quanto magis principes ciuitatis uiri, & bene de rep. meriti, cum inuidiæ ceſſerint ab exilio reducendi? Ad exhortationem uero præcipue ualent imparia. Admirabilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare ſi ad fortiter faciendum accendatur aliquis, non tantum afferet momenti Horatius, & Torquatus, quantum illa mulier, cuius manu Pyrrhus interfectus. & ad moriendum non tam Cato, et Scipio quàm Lucretia, quod ipſum eſt ex minoribus ad maiora. Singula igitur horum generum ex Cicerone. Nam unde

Digitized by Google

unde potius exempla ponamus? Simile eſt hoc pro Murena. Etenim mihi ipſi accidit, ut cũ duobus patricijs, altero improbiſſimo, altero modeſtiſſimo, atq; optimo uiro peterẽ, ſuperaui tñ dignitate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone. Negant intueri lucẽ eſſe fas ei, qui à ſe hominem occiſum fateatur, in qua tandem urbe hoc homines ſtultiſſimi diſputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite uidit Marci Horatij fortiſſimi uiri, qui non dum libera ciuitate, tamẽ populi Roma. comitijs liberatus eſt, cum ſua manu ſororẽ eſſe interfectam fateretur. Minus maioris, occidi non Spurium Melium, qui annona leuanda, iacturaq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem uidebatur, in ſuſpitionem incidit regni appetendi, & cætera, deinde. ſed eum (auderet enim dicere) cum patriam periculo liberaſſet, cuius nefandum adulterium in puluinaribus, & totus in Clodium locus. Diſſimile ex ſe plures caſus habet. fit enim genere, modo, tẽpore, loco, cæterisq; per quæ ferè omnia Cicero præiudicia, quæ de Cluẽtio uidebantur facta, ſubuertit. Econtrario uero exẽplo cenſoriam notam, laudando cenſorem Africanum, qui eum quem peieraſſẽ conceptis uerbis palàm dixiſſet, etiam teſtimonium pollicitus, ſiquis contradiceret, nullo accuſante traducere equum paſſus eſſet, quæ quia erant longiora, non ſuis uerbis expoſui. Breue autem apud Virgilium contrarij exemplum eſt.

At non ille, ſatum quo te mentiris Achilles.
Talis in hoſte fuit Priamo.

Quædam autem ex ijs quæ geſta ſunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone. pudicitiã cum eriperet militi tribunus militaris i exer

citu. C. Marij propinquus eius imperatoris, interfectus ab eo eſt, cui uim afferebat. Facere enim probus adoleſcens periculoſe, q̃ turpiter perpeti maluit, atq; hunc ille ſummus uir ſcelere ſolutum periculo liberauit. Quædã ſignificare ſatis erit, ut idẽ, ac pro eodẽ. Neq;.n. poſſet, aut Hala ille Seruilius, aut Publius Naſica, aut Lucius Opimius, aut. C. Marius, aut me conſule, ſenatus nõ nefarius haberi, ſi ſceleratos interfici nefas eſſet. Hæc ita dicentur prout nota erunt, uel utilitas cauſæ, aut decor poſtulabit. Eadem ratio ẽ eorum, quæ ex poeticis fabulis ducuntur, niſi quod his minus affirmationis adhibetur, cuius uſus qualis eſſe deberet, idem optimus author, ac magiſter eloquentiæ oſtendit. Nam huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exemplum. Itaq; hoc iudices non ſine cauſa etiam fictis fabulis doctiſſimi homines memoriæ prodiderũt, eum, qui patris ulciſcendi cã matrem necauiſſet, uariatis hominum ſententijs non ſolum diuina, ſed etiam ſapientiſſimæ deæ ſententia liberatum. Ille quoq; fabulæ, quæ etiamſi ab Aeſopo originẽ nõ acceperũt (Nã uidetur earum primus author Heſiodus) nomine tñ Aeſopi maxime celebrantur, ducere animos ſolent, præcipue ruſticoꝝ, & imperitoꝝ, qui & ſimplicius, quæ ficta ſunt audiunt, & capti uoluptate facile ijs, quibus delectantur. ꝯſentiunt. Siquidẽ & Menenius Agrippa plebẽ cũ patribus in gratiã traditur reduxiſſe nota illa de mẽbris humanis aduerſus uentrẽ diſcordãtibus fabula, & Horatius, ne in poemate quidẽ humilẽ uſum huius generis putauit in illis uerſibus.

Olim quod uulpes ægroto cauta leoni. αἶνον græci uocant, & αἰσοποποιητὸν, ut dixi λύγοις μυθι-

κοῖς noſtrorum quidam non ſana, recepto in uſum noīe
apologationem, cui confine eſt παροιμίας genus illud,
quod eſt uelut fabella breuior, & per allegoriam accipi
tur, nos noſtrū inqt onus, uos clitellas. Proximas exē
plo uires habet ſimilitudo, præcipueq́; illa, quæ ducitur
citra ullam tranſlationū mixturā ex rebus penè paribus:
ut qui accipere in campo conſueuerunt, iis candidatis,
quorū numos ſuppreſſos eſſe putant, inimiciſſimi ſolent
eſſe, ſic huiuſmodi iudices infeſti tum reo uenerant. Nam
παραβολὴ, quam Cicero collationem uocat, longius
res, quæ parentur repetere ſolet, nec hominum modo in
ter ſe opera ſimilia ſpectantur, ut Cicero pro Murena fa-
cit. Quod ſi è portu ſoluentibus ij, qui iā in portū ex al
to inuehuntur, pcipere ſummo ſtudio ſolent & tempeſta
tum rōnem, & prædonum, & locorū, quod natura fert
ut ijs faueamus, qui eadē pericula, quibus nos pfuncti ſu
mus, ingrediantur, quo me tandem aīo eē oportet pro-
pè iā ex magna iactatione terrā uidentē in hunc, cui ui
deo maximas reip. tempeſtates eſſe ſubeūdas. ſed παρα
βολὴ à mutis, atq; etiam inanimis interim huiuſmodi
ducitur. Et qm̄ ſimilium alia, atq; alia facies, in tali rō-
ne admonendū eſt rarius eſſe in oratione illud genus, qđ
εἰκόνα græci uocant, in quo exprimitur rerū, aut perſo
narū imago, ut Caſſius, quis iſtā faciē planipedis ſenis
torquens, q̄ id, quo probabilius fit, quod intendimus, ut
ſi animū dicas excolēdū, ſimilitudine utaris terræ, quæ
neglecta ſentes, atq; dumos, exculta fructus creat, aut
ſi ad curā reip. horteris, oſtendas apes etiam, formicasq́;
nō modo muta, ſed etiam parua animalia, in commune
tn̄ laborare. Ex hoc genere dictum eſt illud Ciceronis.

ut corpora noſtra ſine mente, ita ciuitas ſine lege ſuis partibus, ut neruis, ac ſanguine, & membris uti non poteſt. Sed ut hoc corporis humani pro Cluentio, ita pro Cornelio equorum, pro Archia ſaxorum quoq; eſt uſus ſimilitudine. Illa, ut dixi, propiora, ut remiges ſine gubernatore, ita milites ſine imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere ſimilitudinum ſpecies. Ideoq; adhibendum eſt his iudicium, neq; enim ut nauis utilior noua quàm uetus, ſic amicitia. uel ut laudanda, quæ pecuniam ſuã pluribus largitur, ita quæ formam. uerba ſunt in his ſimilia largitionis, & uetuſtatis, uis quidem longæ diuerſa pecuniæ, & pudicitiæ. Itaq; in hoc genere maxime q̃ritur, an ſimile ſit, quod infertur. Etiam in illis interrogationibus Socratis, quarum paulo ante feci mentionẽ cauendum ne incaute reſpondeas, ut apud Aeſchinem ſocraticum male reſpondit Aſpaſia Xenophontis uxor. Quod Cicero his uerbis transfert. Dic mihi quæſo Xenophontis uxor, ſi uicina tua melius habeat aurum q̃ tu habes, utrum illius, an tuum malis? illius inquit. Quod ſi ueſtem, & cæterum ornatum muliebrem pretij maioris habeat, quàm tu habeas, tuum, an illius malis? illius reſpondit. Age ſis, quid, ſi uirum illa meliorem habeat q̃ tu habes, utrum ne tuum uirum malis, an illius? hic mulier erubuit. merito, male enim reſponderat, ſe malle alienum aurum, quàm ſuum. Nam eſt id improbum, at ſi reſpondiſſet ſe malle aurum ſuum tale eſſe, quale illud eſſet, potuiſſet pudice reſpondere, malle ſe uirum ſuum talẽ eſſe, qualis melior eſſet. Scio quoſdam inani diligentia per minutiſſimas partes iſta ſecuiſſe, & aliquid eſſe ſimile minus, ut ſimia hominum, & marmora de-

formata prima manu. aliquid plus, ut illud, non ouum tam ſimile ouo, & diſſimilibus ineſſe ſimile, ut formicæ & elephanto genus, quia ſunt animalia, & ſimilibus diſſimile, ut canibus catulos, & matribus hædos, differunt enim ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi oppoſita, ut noctem luci. aliter noxia, ut frigidam febri, aliter repugnantia, ut uerum falſo, aliter diſparata, ut dura non duris. Sed quid hæc ad præſens propoſitum magnopere pertineant, non reperio. Illud eſt annotandum magis argumenta duci ex iure ſimili, ut Cicero ī topicis ei, cui domus uſus fructus relictus ſit, non reſtituturū hæredem. ſi corruerit, quia non reſtituat ſeruum, ſi is deceſſerit. Ex contrario nihil obſtat, quo minus iuſtum matrimonium ſit mente coeuntiū, etiam ſi tabulæ ſignatæ non fuerint, nihil enim proderit ſignaſſe tabulas, ſi mentem matrimonij non fuiſſe conſtabit. Ex diſſimili quale ē Ciceronis pro Cecinna, ut ſiquis domo me exire coegiſſet armis, haberem actionem. ſiquis introire prohibuiſſet, non haberem. Diſſimilia ſic deprehendūtur, non ſi qui argentum omne legauit, uideri poteſt ſignatam quoq; pecuniam reliquiſſe, ideo etiam quod ē in nominibus dari uoluiſſe creditur. Ἀναλογίαν quidam à ſimili ſeparauerūt, nos eā ſubiectā huic generi putamus. Nā ut unū ad decē, & decē ad centū ſimile eſt certe, & ut hoſtis, ſic malus ciuis. q̄q hæc ulterius quoq; procedere ſolent. Si turpis dominæ ꝯſuetudo cum ſeruo, turpis domini cū ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idem homini. cui rei facillime occurrit ex diſſimilibus argumentatio, non idē eſt dominum cum ancilla coiſſe, quod dominā cum ſeruo. nec ſi mutis finis uoluptas, rationabi

Digitized by Google

libus quoq;, immo ex contrario, quia mutis; ideo nõ rõnabilibus. Adhibetur *extrinſecus in cãm et authoritas. Hæc, ſecuti græcos, à quibus* κρίσεις *dicuntur iudicia, aut indicationes uocant, non de qbus ex cauſa dicta ſententia eſt, nã ea quidem in exemplorꝝ locum cedũt.* Sed *ſiquid ita uiſum gentibus, populis, ſapientibus uiris, claris ciuibus, illuſtribus poetis, referri poteſt, ne hæc quidem uulgo dicta, & recepta perſuaſione populari ſine uſu fuerint. teſtimonia ſunt enim quodammodo, uel potentiora etiam, quod non cauſis accõmodata, ſed liberis odio, & gratia mentibus ideo tantum dicta, factaq;, qa aut honeſtiſſima, aut ueriſſima uidebãtur.* An *uero me de incommodis uitæ diſſerentem non adiuuabit earum perſuaſio nationum, quæ fletibus natos, lætitia defunctos proſequuntur? aut ſi miſericordiam commendabo iudici, nihil proderit quod prudentiſſima ciuitas* Athenienſium, *non eam pro affectu, ſed pro animo accepit?* Iam *illa ſeptem præcepta ſapientum non' ne quaſdam uitæ leges exiſtimamus?* Si *cauſam ueneficij dicat adultera, non* M. *Catonis iudicio damnata uideatur? qui nullam adulteram non eandem eſſe ueneficam dixit?* Iam *ſententijs quidem poetarum non orationes modo ſunt refertæ, ſed libri etiam philoſophorum, qui q̃q̃ inferiora omnia præceptis ſuis, ac litteris credunt, repetere tamẽ authoritatem à plurimis uerſibus non faſtidierunt. neq; eſt ignobile exemplum,* Megareos *ab* Athenienſibus *cum de* Salamine *contenderent, uictos* Homeri *uerſu, qui tñ ipſe non in omni editione reperitur ſignificans* Aiacem *naues ſuas* Athenienſibus *iunxiſſe.* Ea *quoq;, quæ uulgo recepta ſunt, hoc ipſo, ꝙ incertum authorem habẽt,*

uelut omnium ſiunt, quale eſt, ubi amici, ibi opes, et cō ſcientia mille teſtes. Et apud Ciceroēm, pares aūt (ut eſt in ueteri prouerbio) cum paribus facillime congregantur. neq;.n. duraſſent hæc in æternum, niſi uera omnibus uiderentur. Ponitur à quibuſdam, & quidē in parte prima, deorum authoritas, quæ eſt ex reſpōſis, ut Socratem eſſe ſapientiſſimū. id rarum eſt, tñ utitur eo Cicero in libro de aruſpicum reſponſis. Et in concione contra Catilinam, cum ſignum Iouis columnæ impoſitum populo oſtendit. Et pro Ligario, cum cauſam Caij Cæſaris meliorem, quia iudicauerunt hoc dij, confitetur, quæ cū propria cauſæ ſint, diuina teſtimonia uocantur, cū aliunde accerſuntur, argumenta. nonnunquam contigit iudicis quoq;, aut aduerſarij, aut eius, qui ex diuerſo agit, dictum aliquod, aut factum aſſumere ad eorū, quæ intendimus, fidem, propter quod fuerunt, qui exempla et has authoritates probationum inartificialium eſſe arbitrarentur, quod ea non inueniret orator, ſed acciperet. plurimum aūt refert, nam teſtis, et quæſtio, & his ſimilia, de ipſa re, quæ in iudicio eſt, pronuntiant. extra petita niſi ad aliquam præſentis diſceptationis utilitatem ingenio applicantur, nihil per ſe ualent.

De uſu argumentorum.

HÆC ferè de probatione uel ab alijs tradita, uel uſu percepta in hoc tempus ſciebam, nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eſſe contēdam, quinimmo hortor ad quærendū, & inueniri poſſe fateor, quæ tamen adiecta fuerint, non multum ab his abhorrebunt. Nunc breuiter quemadmodū ſit utendū his, ſubiungā. Traditum ferè

Digitized by Google

eſt, argumentum oportere eſſe confeſſum, dubijs.n.probari dubia qui poſſunt? Quædã tñ, quæ in alterius rei probationem ducimus, ipſa probanda ſunt. occidiſti uirum, eras.n.adultera. prius de adulterio conuincendũ eſt, ut cum id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumẽtum. ſpiculum tuum in corpore occiſi inuentum eſt, negat ſuum, ut probationi proſit, probandũ eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, q̃ quæ ex dubijs facta ſunt certa, cædes à te facta eſt, cruentam ueſtem habuiſti, nõ eſt tam graue argumentũ ſi fatetur, q̃ ſi conuincitur. nam ſi fatetur, multis ex cauſis potuit cruenta eſſe ueſtis. ſi negat, hic cauſæ cardinem ponit, in quo ſi uictus fuerit, etiam in ſequentibus ruit. Nõ .n.uidetur in negando mentiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi, ſi confiteretur. Firmiſſimis argumentorum ſingulis inſtandũ, infirmiora cõgreganda ſunt, qa illa per ſe fortia non oportet circunſtantibus obſcurare, ut qualia ſunt appareant. Hæc imbecilla natura mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaq; ſi non poſſunt ualere, quia magna nõ ſunt, ualebunt quia multa ſunt, quæ ad eiuſdem rei probationem omnia ſpectant. Vt ſiqs hæreditatis gratia hominẽ occidiſſe dicatur. hæreditatem ſperabas, & magnã hæreditatem, & pauper eras, & tum maxime à creditoribus appellabaris, & offenderas eũ, cuius hæres eras, & mutaturũ tabulas ſciebas. ſingula leuia ſunt, & cõia. uniuerſa uero nocent, etiam ſi nõ ut fulmine, tñ ut grandine. Quædam argumenta ponere ſatis non eſt, adiuuanda ſunt, ut cupiditas cauſa ſceleris fuit quæ ſit uis eius, ira quantum efficiat in animis hominum talis affectio, ita & firmiora erunt ipſa, &

plus habebunt decoris, ſi nõ nudos, & uelut carne ſpoliatos artus oſtenderint. Multum etiã refert, ſi argumento nitemur odij. Vtrũ hoc ex inuidia ſit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduerſus inferiorem, parem, an ſuperiorem, alienum, an propinquũ, ſuos habent omnia iſta tractatus, & ad utilitatem partis eius, quam tuemur, referenda ſunt. Nec tñ omnibus ſemper, quæ inuenerimus, argumentis onerandus eſt iudex, q̃a & tædium afferunt, & fidem detrahunt. neq;.n. poteſt iudex credere ſatis eſſe ea potentia, quæ nõ putamus ipſi ſufficere, qui diximus. In rebus uero apertis argumẽtari tam ſit ſtultum, q̃ in clariſſimum ſolem mortale lumen inferre. His quidam probationes adijciunt, quas παθητικὰς uocant, ductas ex affectibus, atq; Ariſtoteles quidem potẽtiſſimum putat ex eo, qui dicit, ſi ſit uir optimus, quod ut optimum eſt, ita longe quidem, ſed ſequitur tamen uideri. Inde.n. illa nobilis Scauri defenſio, Quintus Varius Succonenſis ait Aemylium Scaurum rempu. prodidiſſe, Aemylius Scaurus negat. Cui ſimile quiddam feciſſe Iphicrates dicitur, qui cum Ariſtophontem, quo accuſante ſimilis criminis reus erat, interrogaſſet, an is accepta pecunia rẽpu. proditurus eſſet, iſq; id negaſſet. Quod igitur inquit tu nõ feciſſes, ego feci. Intuendum autem eſt quis ſit, apud quem dicimus, et id, quod illi maxime probabile uideatur, requirendũ, qua de re locuti ſumus & proœmij, & ſuaſoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio eſt. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixiſti. Et ò facinus indignum, & ſimilia, quæ non debent deeſſe quidem orationi, & ſi deſunt, multũ nocent, non tamen habenda ſunt inter magna præſidia,

Digitized by Google

cum hoc in eadem cã fieri ex utraq; parte ſimiliter poſ-
ſit. Illæ firmiores ex ſua cuiq; perſona probationes, quæ
credibilem rationem ſubiectam habent, ut uulneratus,
aut filio orbatus, non fuerit alium accuſaturus q̃ nocen
tem, qñ ſi negotium innocenti facit, liberet eum noxa,
qui admiſerit. hinc & patres aduerſus liberos, & ad-
uerſus ſuos quiſq; neceſſarios authoritatẽ petunt. Quæ
ſitum etiam potentiſſima argumenta. primó ne ponẽda
ſint loco, ut occupent animos, an ſummo, ut inde dimit
tant. an partita primo, ſummoq;, ut homerica diſpoſitio
ne in medio ſint infirma, an à minimis creſcant. Quæ
prout ratio cauſæ cuiuſq; poſtulabit ordinabuntur, uno
ut ego cenſeo excepto, ne à potẽtiſſimis ad leuiſſima de
creſcat oratio. Ego hæc breuiter demonſtraſſe ꝯtẽtus, ita
poſui, ut locos ipſos, et genera q̃ poſſem apertiſſime oſtẽ
derem. Quidam executi ſunt uerboſius, quibus placuit
propoſita locorum cõmunium materia, quo quæq; res
modo dici poſſet, oſtendere. Sed mihi ſuperuacuum ui-
debatur. Nam & ferè apparet, quid in iniuriam, quid
in auaritiam, quid in teſtem inimicum, qd pro teſte ami
co dicendum ſit. Et de omnibus his omnia dicere infini
tum eſt, tam hercule, q̃ ſi controuerſiaꝝ quæ ſunt, quæq;
futuræ ſint quæſtiones, argumenta, ſententias tradere ue
lim. Ipſas autem uelut argumentorum ſedes, non me q̃-
dem omnes oſtendiſſe confido, plurimas tamen, quod eo
diligentius faciendũ fuit, quia declamationes, qbus ad
pugnam forenſem uelut præpilatis exerceri ſolebamus,
olim iam ab illa uera imagine orandi receſſerunt, atq;
ad ſolam cõpoſitæ uoluptatem neruis carent, non alio
medius fidius uitio dicentium, q̃ quo mancipiorũ nego-

tiatores, formæ pueroꝝ uirilitate exciſa lenocinãtur. Nã
ut illi robur, ac lacertos, barbamq́; ante omnia, & alia,
quæ natura propria maribus dedit, parum exiſtimant
decora, quæq́; fortia, ſi liceret, forent, ut dura molliunt,
ita nos habitum orationis ipſum uirilem, & illã uim ſtri
cte, robuſteq́; dicendi, tenera quadã elocutionis cute ope
rimus, & dum leuia ſint, ac nitida, quantũ ualeant ni
hil intereſſe arbitramur. Sed mihi naturã intuẽti nemo
non uir ſpadone formoſior erit, neq; tam auerſa unq̃ ui
debitur ab opere ſuo prouidentia, ut debilitas inter opti
ma inuẽta ſit, nec id ferro ſpecioſum fieri putabo, quod
ſi naſceretur, monſtrũ erat, libidinem iuuet ipſum effœ-
minati ſexus mendacium, nunq̃ tñ hoc continget malis
moribus regum, ut ſiqua pretioſa fecit, fecerit & bona.
Quapropter eloquentiam licet hanc (ut ſentio.n. dica-
mus) libidinoſam, reſupinam uoluptate auditoria pro-
bent, nullã eſſe exiſtimabo, quæ ne minimũ quidẽ in ſe
indicium maſculi, & incorrupti ne dicã grauis, et ſan
cti uiri oſtendet. an uero ſtatuarũ artifices, pictoresq́; cla
riſſimi, cum corpora, q̃ ſpecioſiſſime fingendo, pingendo
ue effingere cuperent, nunq̃ tñ in hunc inciderunt er-
rorem, ut Bacchiam, aut Megabyzum aliquẽ in exem
plum operis aſſumerent ſibi, ſed Doryphoron illum,
aptum uel militiæ, uel palæſtræ, aliorum quoq; iuuenũ
bellicorum, & athletarum corpora decorare exiſtima
uerunt? Nos qui oratorẽ ſtudemus effingere, non arma,
ſed tympana eloquentiæ demus. Igitur & ille, quẽ inſti
tuimus, adoleſcens q̃maxime põt componat ſe ad imita
tionẽ ueritatis, initurusq́; frequenter forenſiũ certaminũ
pugnam, iam in ſchola uictoriam ſpectet, & ferire ui-

Digitized by Google

talia, ac ueri ſciat, & præceptor id maxime exigat, & inuentum præcipue probet. Nam ut ad peiora iuuenes laude ducuntur, ita laudari in bonis gaudent. Nunc illud mali eſt, quod neceſſaria plerunq; ſilentio trāſeūt. Nec in dicendo uidetur inter bona utilitas. Sed hæc & in alio nobis tractata ſunt opere, & in hoc ſæpe repetenda nunc ad ordinem inceptum.

De refutatione.

REFVTATIO dupliciter accipi pōt. nam & pars defenſoris tota eſt poſita in refutatione, & quæ dicta ſunt ex diuerſo, debent utrinq; diſſolui, & hæc eſt proprie, cui in cauſis quartus aſſignatur locus, ſed utriuſq; ſimilis conditio eſt. neq; uero ex alijs locis rō argumentorum in hac parte peti pōt, q̄ in cōfirmatione, nec locorum, aut ſententiarū, aut uerborum, & figurarum alia conditio eſt. affectus plerunq; hæc pars mitiores habet. Non ſine cā tñ difficilius ſemper eſt creditum, quod Cicero ſæpe teſtatur defendere, q̄ accuſare. primū quod eſt res illa ſimplicior, proponitur. n. uno modo, uarie diſſoluitur, cum accuſatori ſatis ſit plerunq; uerū eſſe id, quod obiecerit, patronus neget, defendat, transferat, excuſet, depcetur, molliat, minuat, auertat, deſpiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atq;, ut ſic dixerim, clamoſa eſt actio. hinc mille flexus, & artes, deſyderantur, accuſator præmeditate pleraq; domo affert, patronus etiā inopinatis frequenter occurrit, accuſator dat teſtem, patronus ex re ipſa refellit, accuſator criminū inuidia, & ſi falſa ſit, materiam dicendi trahit de parricidio, ſacrilegio, maieſtate, quæ patrono tm̄ neganda ſunt. Ideoq; ac

Digitized by Google

cuſationibus etiam mediocres in dicendo ſuffecerũt, bonus defenſor nemo, niſi qui eloquentiſſimus fuit. Nam ut quod ſentio ſemel finiam, tanto eſt accuſare, q̃ defendere, quanto facere, q̃ ſanare uulnera facilius. Plurimũ aũt refert, & quid protulerit aduerſarius, & quomodo. Primũ igitur intuendũ eſt id cui reſponſuri ſumus, proprium ſit eius iudicij, an ad cãm extra accerſitum. Nã ſi eſt pro[p]rium aut negandum, aut defendẽdum, aut transferendum, extra hæc in iudicijs ferè nihil eſt. Deprecatio qdem quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis rara admodum, & apud eos ſolos iudices, qui nulla certa forma pronuntiandi tenentur, quanq̃ ille quoq; apud C. Cæſarem, & triumuiros pro diuerſarum partiũ hominibus actiones, etiã ſi precibus utuntur, adhibent tñ patrocinia, niſi hoc non fortiſſime defendentis eſt dicere. Quid aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic põt, nos poſſemus? Quod ſiqñ apud principem, aliúmue, cui utrum uelit liceat, dicendum erit. Dignum quidẽ morte eum, pro quo loquemur, clementia tamen ſeruandum eſſe uel talem. primũ omnium nõ erit res nobis cum aduerſario, ſed cum iudice. Deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, q̃ iudicialis utemur. ſuadebimus. n. ut laudem humanitatis potius q̃ uoluptatem ultionis concupiſcat. Apud iudices quidem ſecundum legem dicturos ſententiam, de confeſſis præcipere ridiculum eſt. Ergo quæ neq; negari, neq; transferri poſſunt, utiq; defendenda ſunt, qualiacunq; ſint, aut cauſa cedendum. negandi duplicem oſtendimus formam, aut non eſſe factum, aut non hoc eſſe, quod factum ſit. Quæ neq; defendi, neq; transferri poſſunt, utiq; neganda, nec ſo-

lum ſi finitio poteſt eſſe pro nobis, ſed etiam ſi nuda inficiatio ſupereſt. teſtes erũt, multa in eos dicere licet. chirographum, de ſimilitudine litterarum diſſerendum. Vtiq; nihil erit peius, quàm confeſſio. Vltima eſt actiõis controuerſia, cum defendendi, negandiue non eſt locus translatio. Atqui quædam ſunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri poſſint. adulterij rea eſt, quæ cũ anno uidua fuiſſet, enixa eſt, lis non erit. Quare illud ſtultiſſime præcipitur. quod defendi non poſſit, ſilentio diſſimulandum, ſiquidem eſt id, de quo iudex pronuntiaturus eſt. At ſi extra cauſam ſit adductum, & tñ coniunctum, malim quidem dicere nihil ad quæſtionem, nec eſſe in his morandum, & minus eſſe, quàm aduerſarius dicit, tamen uelut huic ſimulationi obliuiõis ignoſcã (debet enim bonus aduocatus pro rei ſalute breuem negligentiæ reprehenſionem non pertimeſcere). Videndũ etiam, an ſimul nobis plura aggredienda ſint, an amolienda ſingula. plura ſimul inuadimus, ſi aut tam infirma ſunt, ut pariter impelli poſſint, aut tam moleſta, ut pedem conferre cum ſingulis non expediat. tum enim toto corpore enitendum, &, ut ſic dixerim, directa fronte pugnandum eſt. Interim ſi reſoluere ex parte diuerſa dicta difficilius erit, noſtra argumenta cum aduerſariorũ argumentis conferemus, ſi modo, hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uero turba ualebunt, diducenda erunt, ut, quod paulo ante dixi, eras hæres, & pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus & offenderas, & mutaturũ tabulas teſtamenti ſciebas. urgent uniuerſa. At ſi ſingula quæq; diſſolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis q

bus alebatur concidet. Vt ſi uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet tranſitum præbent. Itaque propoſitio quoq; ſecundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nunc ſingula oſtendamus, nūc complectamur uniuerſa. Nam interim quod pluribus collegit aduerſarius, ſatis eſt ſemel proponere, ut ſi multas cauſas faciendi, quod arguit reo dicet accuſator fuiſſe, nos non enumeratis ſingulis ſemel hoc intuendum negemus, quia non quiſquis cauſam faciendi ſceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accuſatori congerere argumenta, reo diſſoluere expediet. Id autem, quod erit ab aduerſario dictū quomodo refutari debeat intuendum eſt. Nam ſi erit palàm falſum, negare ſatis eſt, ut pro Cluētio Cicero, eum quem dixerat accuſator epoto poculo concidiſſe, negat eodem die mortuum. palàm etiam contraria, & ſuperuacua, & ſtulta reprehendere nullius artis eſt. Ideoq; nec rationes eorum, nec exempla tradere neceſſe eſt. Id quoque obſcurum uocant, quod ſecreto, & ſine teſte, aut argumento dicitur factum, ſatis natura ſua infirmum eſt, ſufficit enim quod aduerſarius non probat. Item quod ad cauſam non pertinet. Et tamen interim oratoris eſt efficere, ut quid aut contrarium eſſe, aut à cauſa diuerſum, aut incredibile, aut ſuperuacuum, aut noſtræ potius cauſæ uideatur eſſe coniunctum.

Obijcitur Oppio, quod de militum cibarijs detraxerit, aſperum crimen, ſed id contrarium oſtendit Cicero, quia ijdem accuſatores obiecerunt Oppio, quod is uoluerit largiendo corrumpere exercitum. Teſtes in Cornelium accuſator lecti à tribuno codicis pollicetur. Facit hoc Cicero ſuperuacuū, quia ipſe fateatur, petit accuſa-

tionem in Verrem Q.Cæcilius, quod fuerat q̃ſtor eius ipſum Cicero, ut pro ſe uideretur, effecit. cætera, quæ pro ponuntur, communeis locos habent. aut enim conjectura excutiuntur, an uera ſint, aut finitione, an propria, aut qualitate, an inhoneſta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera, quæ ei generi accidunt, eaq; nõ modo in propoſitionibus, aut rationibus, ſed in toto genere actionis intuẽda. an ſit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduelionis. Inhumana, ut Tuberonis Ligarium exulem accuſantis, atq; id agentis, ne ei Cæſar ignoſcat. Superba ut in Oppium ex epiſtola Cottæ reũ factum. proinde præcipites, inſidioſæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortiſſime inuaſeris, quod eſt aut omnibus periculuſum, ut dicit Cicero pro Tullio quis hoc ſtatuit unquam, aut cui concedi ſine ſummo oĩum periculo poteſt? ut eũ iure potuerit occidere, à quo metuiſſe ſe dicat, ne ipſe poſterius occideretur. aut ipis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equeſtrem ordinem admittant. nonnunquam tamen quædam bene contemnuntur, uel tanquam leuia uel tanquam ad cauſam nihil pertinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc ſimulatio interim huc uſque procedit, ut quæ dicendo refutare non poſſumus, quaſi faſtidiendo calcemus. Quoniam uero maxima pars eorum ſimilibus conſtat, rimandum erit diligentiſſime, quid ſit in quoq;, quod aſſumitur. diſſimile id in iure facile deprehenditur. Eſt enim ſcriptum de rebus utiq; diuerſis, tantoq; magis ipſa rerum differentia poteſt eſſe manifeſta. Illas uero ſimilitudines, quæ ducuntur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile eſt eludere. Exẽpla rerũ uarie

tractanda

tractanda ſunt, ſi nocebunt, quæ ſi uetera erunt, fabuloſa dicere licebit. Si indubia, maxime quidem diſſimilia, neq;.n. fieri poteſt ut paria ſint omnia, ut ſi Naſica poſt occiſum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius eſt interfectus. Melium regni affectatorem fuiſſe, à Graccho leges modo latas eſſe populares, Halam magiſtrum equitum fuiſſe, Naſicam priuatum eſſe, dicatur. Si defecerint omnia, tum uidendum erit, an obtineri poſſit, ne illud quidem recte factum. Quod de exemplis etiam idem de iudicatis obſeruandum. Quod autem poſui referre, quo quicq; accuſator modo dixerit, huc pertinet, ut ſi è minus efficaciter locutus, ipſa eius uerba ponantur, ſi acri, & uehementi uſus fuerit oratione, eãdem rẽ noſtris uerbis mitioribus proferamus, ut Cicero pro Cornelio codicem attigit, & protinus cum quadam defenſione, ut ſi pro luxurioſo dicendum ſit, obiecta eſt paulo liberalior uita, ſic & pro ſordido parcum, pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum eſt, ut aduerſariorum dicta cum ſua confirmatiõe referamus. aut etiam loci alicuius executione adiuues, niſi cum eludẽda. apud exercitũ mihi fueris inqt, tot annis forum non attigeris, aſ fueris tandiu, & cum tã longo interuallo ueneris, cum ijs, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas. Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur, ut Cicero pro Scauro cõtra Boſtarem facit, uelut orationem diuerſæ partis imitatus, aut pluribus propoſitionibus iunctis, ut pro Vareno. cum iter per agros, & loca ſola faceret, cum Populeno, in familiam anchariana m incidiſſe dixerũt, deinde Populenum occiſum eſſe, ilico Varenum uinctum

Digitized by Google

adſeruatum, dum hic oſtenderet, quid de eo fieri uellet. quod eſt utile, ſi erit incredibilis rei ordo, & ipſa expoſitione fidem perditurus. Interin per partes diſſoluitur, quod contextu nocet, & plerunque id eſt tutius. Quædam contradictiones natura ſunt ſingulæ. id exemplis non eget. Communia bene reprehenduntur, non tantum, quia utriuſque ſunt partis, ſed quia plus proſunt reſpondenti. neque enim pigebit, quod ſæpe monui, referre. commune qui prior dicit contrarium facit, eſt enim contrarium, quo aduerſarius bene uti poteſt. At enim non uerisimile eſt tantum ſcelus M. Cottam eſſe commentum, quid hoc uerisimile eſt tantum ſcelus Oppium eſſe conatum? Artificis autem eſt inuenire in actione aduerſarij, quæ inter ſemetipſa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipſis manifeſta ſunt, ut in cauſa Cœliana. Clodia aurum ſe Cœlio commodaſſe dicit, quod ſignum magnæ familiaritatis eſt. uenenum ſibi paratum, quod ſummi odij argumentum eſt. Tubero Ligarium accuſat, quod is in Africa fuerit, & queritur quod ab eo ipſe in Africam non ſit admiſſus. Aliquando uero præbet eius rei occaſionem minus conſyderata ex aduerſo dicentis oratio, quod accidit præcipue cupidis ſententiarum, ut ducti occaſione dicendi non reſpiciant quid dixerint. dum locum præſentem non totam cauſam intuentur. Quid tam uideri poteſt contra Cluentium, quàm cenſoria nota? quid tam contra eundem, quàm filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Oppianicum circumueniſſet crimine exhæredatum? At hæc Cicero pugnare inuicem oſtendit. Sed tu Acci conſyderes cenſeo diligenter, utrum cen

ſorium iudicium graue uelis eſſe, an Egnatij, ſi Egnatij, leue eſt, quod cenſores de cæteris ſubſcripſerunt. Ipſum enim Egnatium, quem tu grauem eſſe uis, ex ſenatu eiecerunt. Sin autem cenſorium, hunc Egnatium, quem pater cenſoria ſubſcriptione exhæredauit, cenſores in ſenatu, cum patrem eieciſſent, retinuerunt. Illa magis uitioſe dicuntur, quàm acute reprehenduntur, argumentum dubium pro neceſſario, controuerſum pro confeſſo, commune pluribus, pro proprio, uulgare, ſuperuacuũ, ſerius conſtitutum, contra fidem. nam & illa accidũt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandum eſt. de facto diſputent, cum de authore quæratur. impoſſibilia aggrediantur, pro effectis. relinquãt uix dũ inchoata. de homine dicere, quàm de cauſa malint. hominum uitam rebus aſſignent, ut ſiquis decemuiratum accuſet, non Appium. manifeſtis repugnent, dicant, quod aliter accipi poſſit. ſummam quæſtionis non intueantur. non ad propoſita reſpondeant, quod unum aliquando recipi poteſt, cum mala cauſa adhibitis extrinſecus remedijs menda eſt, ut cum peculatus Verres reus fortiter, et induſtrie tutatus contra Piratas Siciliam dicitur. Eadem aduerſus contradictiones nobis oppoſitas præcepta ſunt. Hoc tñ amplius, quod circa eas multi duobus uitijs diuerſis laborant. Nam quidam etiam in foro tanquã moleſtum rem, & odioſam prætereunt. Et his plerunque, quæ compoſita domo attulerunt, contẽti ſine aduerſario dicunt. & ſi licet multo magis in ſcholis, in quibus non ſolum contradictiones omittuntur, uerum etiã ipſæ materiæ, ſic plerunq; finguntur, ut nihil dici pro altera parte poſſit. Alij diligentia lapſi uerbis etiam, uel ſenten

Digitized by Google

tiolis omnibus reſpondendum putant, quod eſt & infinitum, & ſuperuacuum. Non *enim cauſa reprehenditur. ſed actor, quem ego ſemper uideri mallem ſic diſertũ ut ſi dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus eẽ non cauſæ, ſiquando forte non lædat, cauſæ non ingenij culpa.* Itaq; *illæ reprehenſiones, aut obſcuritatis, qualis in* Rullum *infantiæ in dicendo, qualis in* Piſonem, *inſcitiæ rerum, uerborumq;, & inſulſitatis etiam, qualis in* Antonium *eſt, accommodantur, ut iuſtis odijs, ſuntque utiles ad conciliandum ijs, quos inuiſos facere uolueris, odium. alia reſpondendi patronis ratio, & aliquando tamen eorum non oratio modo, ſed uita etiã, uultus deniq;, inceſſus. habitus recte incuſari ſolet.* Vt *aduerſus Quintium* Cicero, *nõ hæc ſolum, ſed ipſam etiam ꝑtextam demiſſam ad talos inſectatus eſt.* Preſſerat *enim turbulentis concionibus* Cluentium Quintius. Nonnũquã *eleuandæ inuidiæ gratia, quæ aſperius dicta ſunt, eludũtur, ut à* Cicerone Triarius, *nam cum* Scauri *columnas per urbem plauſtris uectas eſſe dixit.* Ego *porrò inquit, qui albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui.* Et *magis hoc in accuſatores conceſſum eſt, quibus conuitiari aliquando patrocinij fides cogit.* Illa *uero aduerſus omnes & recepta, & non inhumana conquæſtio, ſi callide quid acuiſſe, breuiaſſe, obſcuraſſe. diſtuliſſe dicũtur.* Defenſionis *quoq; permutatio reprehenditur ſæpe, ſicut* Accius *aduerſus* Cluentium, Aeſchines *aduerſus* Cteſiphontem *facit,* Cum *ille* Ciceronem *lege uſurum modo bicmi nime de lege dicturum* Demoſthenem *queritur.* Declamatores *uero in primis ſunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facilli mereſpõderi poſ*

ſit, neu ſibi ſtultum aduerſarium fingant. facimus autem quod maxime uberes loci, popularesq; ſententiæ naſcuntur, materiam dicendi, nobis quò uolumus ducentibus, ut non ſit ille inutilis uerſus.

Nō male reſpondit, male enim prior ille rogarat.

Fallet hæc nos in foro conſuetudo, ubi aduerſario non ipſi nobis reſpondebimus. Aiunt Accium interrogatum, cur cauſas non ageret, cum apud eum in tragœdijs tanta uis eſſet optime reſpōdendi, hanc reddidiſſe ratiōem quod illic ea dicerentur, quæ ipſe uellet, in foro eſſent dicturi aduerſarij, quæ minime uellet. Ridiculum eſt ergo in exercitationibus, quæ foro præparantur, prius cogitare quid reſponderi, quàm quid ex aduerſo dici poſſit. Et bonus præceptor non minus diſcipulum laudare debet, ſiquid pro diuerſa, quàm ſiquid pro ſua parte acriter excogitauit. Rurſus aliquid in ſcholis permittēdum ſemper, in foro raro. Nam loco à petitore primo contradictione uti qui poſſumus? ubi uera res agitur. cum aduerſarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen plerique in hoc uitium uel conſuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantq; de ſe reſpondentibus uenuſtiſſimos luſus, cum modo ſe uero nihil dixiſſe, nec tam ſtulte dicturos, modo bene admonitos ab aduerſario, & agere gratias, quod adiuti ſint iocantur. Frequentiſſime uero id quod firmiſſimum ē, nunquam his reſponſurum aduerſarium fuiſſe, quæ propoſita nō eſſent, niſi ſciret illa uera eſſe, & ad fatendum conſcientia eſſet impulſus, ut pro Cluentio Cicero. Nam hoc perſæpe dixiſti tibi, ſic renuntiari, me habere in animo cauſam hanc præſidio legis defendere, ita ne eſt?

Digitized by Google

ab amicis imprudentes uidelicet prodimur. Et eſt ne‑ſcio quis de iis, quos amicos eſſe nobis arbitramur, qui noſtra conſilia ad aduerſarium deferat. Quiſnam tibi hoc renuntiauit? quis tam improbus fuit? cui autē ego narrauit? nemo ut opinor, in culpa eſt, nimirum tibi iſtud lex ipſa renuntiauit. At quidā contradictione non contenti totos etiam locos explicant, ſcire ſe hoc dictu‑ros aduerſarios, & ita perſecuturos, quod factum uenu‑ſte temporibus noſtris eluſit Vibius Criſpus uir ingenij iucundi, & elegantis. Ego uero inquit, iſta non dico, quid.n. attinet illa bis dici? Nonnunquam tamen ali‑quid ſimile contradictioni poni poteſt, ſiquid ab aduer‑ſario teſtationibus comprehenſum, in aduocationibus iactatum, reſpondebimus enim rei ab illis dictæ, non à nobis excogitatæ, aut ſi id genus erit cauſæ, ut propone‑re poſſimus certa, extra quæ nihil dici poſſit, ut cū res furtiua in domo deprehēſa ſit, dicat neceſſe eſt reus, aut ſe ignorante illatam, aut depoſitam apud ſe, aut dona‑tam ſibi, quibus omnibus etiam ſi propoſita non ſint, re‑ſponderi poteſt. At in ſcholis recte & interpellationi‑bus, & contradictionibus occurremus, ut in utrūq; lo‑cum ideſt primum, & ſecundum plurimū ſimul exer‑ceamur, quod niſi fecerimus, nunquam utemur cōtra‑dictione, non enim erit cui reſpondeamus. Eſt & illud uitium nimium ſoliciti, & circa omnia momenta luctā‑tis, ſuſpectam.n. facit iudici cauſam, & frequenter quæ ſtatim dicta omnē dubitationem ſuſtuliſſent, dilata ipſis præparationibus fidem perdūt, quia patronus, et alijs crediderit opus fuiſſe. fiduciam igitur orator præ ſe fe‑rat, ſemperq; ita dicat, tanquā de cauſa optime ſentiat.

Quod, ſicut omnia, in Cicerone præcipuum eſt. Nã illa ſumma cura ſecuritatis eſt ſimilis, tantaq; in oratiõe autoritas, ut probationis locum obtineat dubitare nobis non audentibus. Porrò qui ſcierit quid pars aduerſa, quid noſtra habeat ualentiſſimum, facile iudicabit, quibus maxime rebus uel occurrendum ſit, uel inſtandum. Ordo quidem in parte nulla minus affert laboris, nã ſi agimus, noſtra confirmãda ſunt primum, tum quæ noſtris opponuntur refutanda. ſi reſpondemus, prius incipiendum eſt à refutatione. Naſcuntur autẽ ex iis, quæ contradictioni oppoſuimus, aliæ contradictiones. Euntq; interim longius, ut gladiatorum manus, quæ ſecundæ uocantur. Fiunt & tertiæ, ſi prima ad euocandũ aduerſarii ictum prolata erit. Et quartæ, ſi geminata captatio eſt, ut bis etiam cauere, bis repetere oportuerit. Quæ rõ & ultra ducit, ſed illa etiã, quam ſupra oſtendi, ſimplicem ex affectibus, atq; ex affirmatiõe ſola probationem recipit refutatio, qualis eſt illa Scauri, de qua dixi ſupra. Quin neſcio an etiam frequentior ubi quid negatur. Videndum præcipue utriq; parti, ubi ſit rei ſumma. Nam ferè accidit, ut in cauſis multa dicantur, de paucis iudicetur, in his probandi, refutandiq; ratio eſt, ſed adiuuanda uiribus dicentis, & adornanda. Quanlibet enim ſint ad dicendum, quod uolumus accommodata, tamen erunt infirma, niſi maiore quodam oratoris ſpiritu implentur. Quare et illi cõmunes loci, de teſtibus, de tabulis, de argumentis, aliiſq; ſimilibus magnam uim animis iudicum afferunt. Et ii proprii, quibus factum quoque laudamus, aut contra iuſtũ, uel iniuſtum docemus, maius, aut minus, aſperius, aut mi-

tius. Ex his autem alij ad comparationem ſingulorũ argumentorũ faciunt, alij ad plurium, alij ad totius cauſæ iudicationem. Ex quibus ſunt, quæ præparent animũ iudicis, ſunt quæ confirment. Sed præparatio quoq;, aut confirmatio aliquando totius cauſæ eſt, aliquando partium. Et proinde, ut cuiq; cõueniunt, ſubijciẽda. Ideoq; miror inter duos diuerſarum ſectarum uelut duces nõ mediocri contentione quæſitum, ſingulis'ne quæſtiõibus ſubijciendi eſſent loci, ut Theodoro placet, an prius docendus iudex, q̃ mouẽdus, ut præcipit Apollodorus tan q̃ perierit hæc ratio media, et nihil cum ipſius cauſæ utilitate ſit deliberandum. Hæc præcipiunt, qui ipſi nõ dicunt in foro, ut artes à ſecuris, otioſisq; compoſitæ, ipſa pugnæ neceſſitate turbentur. Nanq; omnes ferè, qui legem dicendi, quaſi quædam myſteria tradiderunt certis non inueniendorum modo argumentorum locis, ſed concludendorum quoq; nos præceptis alligauerunt, de quibus breuiſſime praelocutus, quid ipſe ſentiã, ideſt qd clariſſimos oratores feciſſe uideam, non tacebo.

Quibus conſtet epichirema, & quibus refellatur.

IGITVR enthymema, & argumentum ipſum, ideſt rem, quæ probationi alterius adhibetur, appellãt, & argumenti elocutionem. Eam uero, ut dixi, duplicem. Ex conſequentibus. quod habet propoſitionem, cõiunctamq; ei protinus probationem, quale pro Ligario. Cauſa tum dubia, quod erat aliquid in utraq; parte, quod probari poſſet, nunc melior certe ea iudicanda eſt, quam etiam dij adiuuerunt. Habet enim ratio

nem & propoſitionem, non autem cõcluſionem. Ita eſt ille imperfectus ſyllogiſmus. Ex pugnantibus uero, qđ etiam ſolum enthymema quidam uocant, fortior multo probatio eſt. Tale eſt Ciceronis pro Milone. Eius igitur mortis ſedetis ultores, cuius uitam ſi putetis per uos reſtitui poſſe, nolitis. quod quidem etiam aliquãdo multiplicari ſolet, ut eſt ab eodem, & pro eodem reo factum. Quem igitur cum aliqua gratia noluit, hũc uoluit cum aliquoꝝ querela, quem iure, quem loco, quem tempore non eſt auſus, hunc iniuria iniquo loco, alieno tempore cum periculo capitis non dubitauit occidere. Optimum autem uidetur enthymematis genus, cum propoſito diſſimili, uel contrario, ratio ſubiũgitur, quale eſt Demoſthenis. Non enim ſiquid unquam contra leges factum eſt, idq; tu es imitatus, iccirco te conuenit pœna liberari, quin è contrario damnari multo magis. Nam ut ſiquis eorum damnatus eſſet, tu hoc non ſcripſiſſes, ita damnatus ſi tu fueris, non ſcribet alius. Epichirematis & quatuor, & quinq;, & ſex etiam factæ ſunt partes à quibuſdam. Cicero maxime quinq; defendit, ut ſit propoſitio, deinde ratio eius, tum aſſumptio, & eius probatio, quinta complexio, quia interim, & propoſitio non egeat rationis, & aſſumptio probationis. Nonnunquam etiam complexione opus non ſit, et quadripartitam, & tripartitam, & bipartitam quoq; fieri poſſe ratiocinatiõem, mihi, & plurimis nihilo minus authoribus tres ad ſummum uidentur. Nã ita ſe habet iſta natura, ut ſit de quo quæratur, & per quod probetur, tertium adijci poteſt, uelut conſenſu duoꝝ antecedẽtium, ita erit prima intentio, ſecũda aſſumptio, tertia

connexio. Nam confirmatio primæ, ac ſecundæ partis exornatio eſt, & eiſdem cedere poſſunt, quibus ſubijciũtur. Sumamus enim ex Cicerone quinq; partium exẽplum. Melius gubernantur ea, quæ conſilio regũtur, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Hanc primã partem numerant, eam deinceps rationibus uarijs, & q̃copioſiſſimis uerbis approbari putant oportere. Hoc ego totũ cum ſua ratione unum puto, alioquin ſi ratio pars eſt (eſt autem uaria ratio) plures partes eſſe dicantur. Aſſumptionem deinde ponit, nihil aũt omnium rerum melius q̃ omnis mundus adminiſtratur. Huius aſſumptionis quarto in loco iam porrò inducunt approbationem, de quo idem, quod ſupra dico. Quinto inducunt loco cõplexiõem, quæ aut id fert ſolum, quod ex oĩbus partibus cogitur hoc modo. Conſilio igitur mundus adminiſtratur, aut unum in locum cum conduxerit breuiter expoſitionẽ, & aſſumptionem adiungit q̃d ex his conficiatur ad hunc modum. Quod ſi melius geruntur quæ conſilio, q̃ quæ ſine conſilio adminiſtrantur. Nihil aũt omnium rerũ melius q̃ omnis mundus adminiſtratur, ꝯſilio igitur mundus adminiſtratur, cui parti cõſentio. In tribus aũt, quas fecimus, partibus non eſt forma ſemper eadem, ſed una, in qua idem concluditur, quod intenditur. Anima immortalis ẽ, nam quicq̃d ex ſe ipſo mouetur immortale eſt, anima autẽ ex ſe ipſa mouetur, immortalis igitur eſt anima. hoc fit non ſolũ in ſingulis argumentis, ſed in totis cauſis, quæ ſunt ſimplices, et in quæſtionibus. nam & eæ primam habent expoſitionẽ, ſacrilegium commiſiſti, non quiſquis hominem occidit, cædis tenetur, deinde rationem. Sed hæc eſt in cauſis,

& quæſtione longior, q̃ in ſingulis argumentis, et plerunq; ſumma cõplexione, uel per enumerationem, uel per breuem concluſionẽ teſtantur quid effecerint. in hoc genere propoſitio dubia eſt, de hac enim quæritur. Altera eſt complexio non par intentioni, ſed uim habẽs parem. Mors nihil ad nos. Nam quod eſt diſſolutum ſenſu caret, quod aũt ſenſu caret, nihil ad nos. In alio genere non eadem propoſitio eſt, quæ connexio, omnia animalia meliora ſunt, q̃ inanima, nihil autem melius eſt mũdo, mundus igitur animal, hic poteſt uideri de re ꝯtentio, potuit. n. ſic conſtitui rõcinatio, animal eſt mundus, omnia enim animalia meliora ſunt, q̃ inanima. Cæterũ hæc propoſitio aut confeſſa eſt, ut proxima, aut probã da, ut qui beatam uitam uiuere uolet, philoſophetur oporteat. Hoc. n. conceditur. Cætera ſequi niſi confirmata prima parte non poſſunt. Eſt & aſſumptio interim ꝯfeſſa, ut omnes autem uolunt uitam beatam uiuere, interim probãda, ut illa, quod eſt diſſolutum ſenſu caret, Cum ſoluta corpore anima, an ſit immortalis, uel ad tempus certum maneat, ſit in dubio, quam aſſumptionẽ alij, rationem alij uocant, alij epichirema. Epichirema autem nullo differt à ſyllogiſmis, niſi quod illi & plures habent ſpecies, & uera colligunt ueris. Epichirematis frequentior circa credibilia eſt uſus, nam ſi cõtingeret ſemper controuerſiam confeſſis probare, uix eſſet in hoc genere uſus oratoris. Nam quid ingenio eſt opus, ut dicas bona ad me pertinent? Solus. n. ſum filius defuncti, uel ſolus hæres, cum iure bonorum poſſeſſio teſtati, ſecũdam tabulas teſtamenti detur, ad me igitur pertinent. Sed cum ipſa ratio in quæſtionem uenit, efficiendum

Digitized by Google

eſt certum id, quod probaturi ſumus, quod incertum eſt, ut ſi ipſa ferè intentione dicatur, aut filius nõ es, aut nõ es legitimus, aut non es ſolus. Itemq; aut non es hæres, aut non iuſtum teſtamentum eſt, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendum eſt iuſtum, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum eſt neceſſaria illa ſumma connexio, cũ interuenit oratio largior. Aliquando ſufficiunt intentio, ac ratio, ſilent enim leges inter arma, nec ſe expectari iubent, cum ei, qui expectari uelit, ante iniuſta pœna luenda ſit, q̃ iuſta repetenda. Ideoq; id enthymema, quod eſt ex conſequentibus rationi ſimile dixerunt. Sed & ſingula quoq; interim recte ponuntur, ut ipſum illud, ſilent leges inter arma, & à ratione fas eſt incipere, deinde concludere, ut idẽ. ſi. xij. tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnũ autem ſi ſe telo defenderet, interfici impune uoluerunt, quis eſt, qui quoquo modo quis interfectus ſit, puniendum putet? Variant aũt hic adhuc, & rurſus rõnem tertio loco ponunt. Cum uideant aliquando gladium nobis ab ipſis porrigi legibus. Prioris aũt partis duxit, ordinem. inſidiatori aũt, & latroni quæ poteſt inferri iuſta nex? hæc intentio. quid comitatus noſtri, q̃d gladij uolunt? hæc ratio. Quos habere certe non liceret, ſi illis nullo pacto uti liceret. hæc ex intentione, & ratione cõnexio. Huic generi probatiõis tribus occurritur modis, ideſt per omnes partes, aut enim expugnatur intentio, aut aſſumptio, aut concluſio, nonnunq̃ omnia, ſed oĩa hæc tria ſunt. Intentio expugnatur, iure occidi eum, qui inſidiatus ſit. Nam prima ſtatim pro Milone quæſtio eſt, an ei ſit fas lucem intueri, qui à ſe hominẽ necatum

eſſe fateatur. Expugnatur aſſumptio omnibus iis, quæ de refutatione diximus. Et rō q̃dē nōnunq̃ ē uera, cū eius propoſitio uera non ſit. Interim ueræ propoſitiōis falſa ratio eſt. uirtus bonum eſt, uerum eſt, ſi q̃s rōnem ſubii-ciat, quod ea locupletes faciat, ueræ intentionis falſa ſit ratio. Connexio aut uera negatur, cum aliud colligit q̃ id, quod ex prioribus concipitur, aut nihil ad quæſtio-nem dicitur pertinere, non eſt uera ſic, inſidiator iure oc-ciditur. nam qui curauit, ut uim afferat ut hoſtis, debet etiā ut hoſtis repelli. Recte igitur Clodius ut hoſtis occī-ſus eſt, non utiq;, non dum. n. Clodium inſidiatorē oſtē-dimus. Sed ſit uera connexio. recte igitur inſidiator, ut hoſtis occiditur, nihil ad nos, non dum enim Clodius inſidiator apparet. Sed ut poteſt eſſe uera intentio, & ratio, & tamen falſa connexio, ita ſi illa falſa ſunt, nūq̃ eſt uera cōnexio. Enthymema ab aliis oratorius ſyllogiſ-mus, ab aliis pars dicitur ſyllogiſmi, propterea quod ſyl-logiſmus utiq; concluſionem, & propoſitionem habet, & per omnes partes efficit, quod propoſuit. Enthyme-ma tantum intenta intelligi contentum ſit. Syllogiſmus talis. Solum bonum uirtus, nam id demum bonū eſt, quo nemo male uti pōt, uirtute nemo male uti pōt, bo-num eſt ergo uirtus. Enthymema ex conſequentibus, bo-num eſt uirtus, qua nemo male uti pōt. Et contra, nō eſt bonum pecunia. Nō. n. bonum, quo quiſq̃ male uti po-teſt, pecunia poteſt quis male uti, non igitur bonum eſt pecunia. Enthymema ex pugnātibus, an bonū eſt pecu-nia, qua quiſq; poteſt male uti? Si pecunia, quæ eſt in argento ſignato, argentū eſt, qui argentū omne legauit, & pecuniā, quæ eſt in argento ſignato, legauit, argen-

Digitized by Google

tum autem omne legauit igitur & pecuniam, quæ eſt in argento, legauit. Habebit formam ſyllogiſmi, Oratori ſatis eſt dicere, cum argentum legauerit omne, pecuniam quoque legauit, quæ eſt in argento. Peregiſſe mihi uideor ſacra tradentium artes, ſed conſilio locus ſupeſt. Nanq; ego ut in oratione ſyllogiſmo quidem aliquando uti nefas non duco, ita conſtare totam, aut certe confertã eſſe aggreſſionum, & enthymematum ſtipatione minime uelim. Dialogis enim, & dialecticis diſputatiõibus erit ſimilior, quàm noſtri operis actionibus, quæ q̃dem inter ſe plurimum differunt. Nanq; illi homines docti, & inter doctos uerum quærentes, minutius, & ſcrupuloſius ſcrutantur omnia, & ad liquidum, confeſſumq; perducunt, ut qui ſibi & inueniendi, & iudicandi uindicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν uocant, nobis ad aliorum iudicia componenda eſt oratio, & ſæpius apud omnino imperitos, atq; aliarum certe ignaros litterarum loquendum eſt, quos niſi delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & nonnũquam turbamus affectibus, ipſa, quæ iuſta, ac uera ſunt, tenere non poſſumus. Locuples, & ſpecioſa uult eſſe eloquentia, quorum nihil conſequetur, ſi concluſionibus certis, & crebris, & in unam propè formam cadentibus conciſa, & contemptum ex humilitate, & odiũ ex quadam ſeruitute, & ex copia ſacietatum, & ex amplitudine faſtidium tulerit. Feratur igitur non ſemitis, ſed cãpis non uti fontes anguſtis fiſtulis colliguntur, ſed ut latiſſimi amnes totis uallibus fluat, ac ſibi uiam ſiquando non acceperit faciat. Nam quid illa miſerius lege, uelut præformatas infantibus litteras proſequentium, &, ut græ

ei dicere ſolent, quem mater amictum dedit ſolicite cuſto dientium, propoſitio, ac concluſio, et conſequentibus pu gnantibus. non inſpiret, non augeat, nõ mille figuris ua riet, ac uerſet, ut ea naſci, & ipſa prouenire natura, non manu facta, & arte ſuſcepta, magiſtrum fateri ubiq; ui deantur. Quis unquam ſic dixit orator? non ne apud ip ſum Demoſthenem pauciſſima huiuſmodi reperiuntur? quæ apprehenſa græci magis (nam hoc ſolum nobis pe ius faciunt) in cathenas ligant, & inexplicabili ſerie cõ nectunt, & indubitata colligunt, & probant confeſſa, & ſe antiquis per hoc ſimiles uocant. Deinde interroga ti nunquam reſpondebunt, quem imitentur, ſed de figu ris alio loco, nunc illud adijciendum ne ijs quidem con ſentire me, qui ſemper argumenta ſermone puro, & dilu cido, & diſtincto, cæterum minime lato, ornatoq; putát eſſe dicenda, nanq; ea diſtincta quidem, ac perſpicua de bere eſſe confiteor. In rebus uero minoribus etiam ſermo ne, ac uerbis quammaxime proprijs, & ex uſu, at ſi ma ior erit materia, nullum ornatum ijs., qui modo non ob ſcuret, ſubtrahendum puto. Nam & ſæpe plurimũ lu cis affert ipſa tranſlatio, cum etiam ipſi iuriſcõſulti, quo rum ſummus circa uerborum proprietatem labor eſt, li tus audeant eſſe dicere, qua fluctus alludit, quoq; qd na tura magis aſperũ, hoc pluribus condiendũ eſt uolupta tibus, & nimis ſuſpecta argumẽtatio diſſimulatione. et multũ ad fidem adiuuat audientis uoluptas, niſi forte exiſtimamus Ciceronem, hæc male ipſa in argumenta= tione dixiſſe, ſilere leges inter arma, & gladium nobis interim ab ipſis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut ſint ornamento non impedimento.

Digitized by Google

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER SEXTVS.

Procemium, in quo conqueſtio de fortuna ſua continetur.

h

AEC Marcelle Victori ex tua uoluntate maxime ingreſſus, tū ſiqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire poſſet utilitas, nouiſſime penè ēt neceſſitate quadam officij delegati mihi, ſedulo laborabam, reſpiciens tamen illam curam meæ uoluptatis, qđ filio, cuius eminens ingenium, ſolicitam quoq; parentis diligentiā merebatur, hanc optimam partem relicturus hæreditatis uidebar, ut ſi me, quod æquum, & optabile fuit, fata intercepiſſent, præceptore tamen patre uterentur. At me fortuna id agentem diebus, ac noctibus, feſtinantemq; metu meæ mortalitatis, ita ſubito proſtrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minusq̄ ad me pertineret. Illum enim, de quo ſumma conceperam, & in quo ſpem unicam ſenectutis reponebam, repetito uulnere orbitatis, amiſi. Quid nunc agam? aut quem ultra eſſe uſum mei dijs reprobantibus credam? Nam ita forte accidit, ut eū quoq; librum, quem de cauſis corruptæ eloquētiæ emiſi, iam ſcribere aggreſſus ictu ſimili ferirer. Tunc igitur optimum fuit, infauſtum opus, & quicquid hoc eſt in me infelicium litterarum ſuper immaturum funus conſumpturis uiſcera mea flammis inijcere? Neq; hanc impiā uiuacitatem

Digitized by Google

*uiuacitatem nouis inſuper curis fatigare? quis enim mi-
hi bonus parens ignoſcat, ſi ſtudere amplius poſſum, ac
non oderit hanc animi mei infirmitatem, ſiquis in me ē
alius uſus uocis, quàm ut incuſem deos ſuperſtes omniū
meorum, nullam terras deſpicere prouidentiam teſter,
ſi non meo caſu, cui tamen nihil obijci, niſi quod uiuam,
poteſt, at illorum certe, quos utiq; immeritos mors acer-
ba damnauit, erepta mihi prius eorundem matre, quæ
non dum expleto ætatis undeuiceſimo anno, duos enixa
filios, quamuis acerbiſſimis rapta fatis infelix deceſſit,
hoc ego uel uno malo ſic eram afflictus, ut me iā nulla
fortuna poſſet efficere fœlicem. Nam cum omni uirtute,
quæ in fœminas cadit, functa ſit, inſanabilem attulit ma
rito dolorem, tum ætate tam puellari, præſertim meæ cō
parata, poteſt & ipſa numerari inter uulnera orbitatis,
liberis tamen ſupſtitibus oblectabar. Et quod nefas erat,
ſæua, ſed optabat ipſa, me ſaluo maximos cruciatus præ
cipiti uia effugit. Mihi filius minor quintum egreſſus an
num, ut in malis agerem, prior alterū ex duobus eruit
lumen. Non ſum ambitioſus in malis, nec augere lachry
marum cauſas uolo. utinamq; eſſet ratio minuendi, ſed
diſſimulare qui poſſum? quid gratiæ illæ in uultu, quid
iucunditatis in ſermone, quos ingenij igniculos, quā præ
ſtantiam placidæ, &, quod ſcio uix poſſe credi tantum,
altæ mentis oſtenderit, qualis amorem quicunq; alienus
infans mereretur. Illud uero inſidiantis. quo me ualidi-
us cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blandiſſimus me ſu
is nutricibus, me auiæ educanti, me omnibus, qui ſolici-
tare illas ætates ſolent, anteferret. Quapropter illi dolori
quem ex matre optima, atq; laudem omnem ſupergreſ-*

Digitized by Google

ſa paucos ante mēſes ceperam, gratulor, Minus enim ē, quod flendum meo nomine, quàm quod illius gaudendum eſt. Vna poſt hæc Quintiliani mei ſpe, ac uoluptate nitebar, & poterat ſufficere ſolatio, non enim floſculos, ſicut prior, ſed iam decimum ætatis ingreſſus annū, certos, atq; deformatos fructus oſtenderat. Iuro per mala mea, per infelicem conſcientiam, per illos manes numina doloris mei, has me in illo uidiſſe uirtutes ingenij, nō modo ad percipiendas diſciplinas, quo nihil præſtantius cognoui, plurima expertus, ſtudijq; iam tum non coactí (ſciunt præceptores) ſed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorſus poſſit hinc eſſe tanti fulminis metus. quod obſeruatum ferè eſt celerius occidere feſtinatam maturitatem. Et eſſe neſcio quam, quæ ſpes tātas decerpat, inuidiam, ne uidelicet ultra, quàm homini datum eſt, noſtra proueherentur. Etiam illa fortunæ aderant omnia, uocis iucunditas, claritasq;, oris ſuauitas, & in utracunq; lingua tanquam ad eam demum natus eſſet, expreſſa proprietas omnium litterarum. Sed hæc ſpes, adhuc illa maiora, conſtantia, grauitas, contra dolores etiam, ac metus, robur. Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione menſium octo ualetudinem tulit? ut me in ſupremis conſolatus eſt? quàm etiam deficiens? quamq; non noſter ipſum illum alienatæ mētis errorem circa ſolas litteras habuit? Tuos ne ego (ò meæ ſpes inanes) labentes oculos, tuum fugientem ſpiritum uidi, tuum corpus frigidum, exangue complexus, animam recipere, auramq; communem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus, quos fero, dignus his cogitationibus, te ne conſulari nuper adoptione ad omnium

ſpes honorum prius admotum, te auunculo prætori generum deſtinatum, te omnium ſpe acutæ eloquentiæ cãdidatum, ſuperſtes parens tantum ad pœnas, & ſi non cupido lucis certe patientia uindicet, te à reliqua mea ætate, nam fruſtra mala omnia ad crimen fortunæ relegamus. Nemo, niſi ſua culpa, diu dolet. Sed uiuimus, & aliqua uiuendi ratio quærenda eſt, credendumq; doctiſſimis hominibus, qui unicum aduerſorum ſolatium litteras putauerunt. Siquando tamen ita reſederit pſens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogitatio inſeri poſſit, non iniuſtæ petierim moræ ueniam. Quis enim dilata ſtudia miretur? quæ potius non abrupta eſſe mirandũ eſt, tum ſiqua minus fuerint effecta ijs, quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, imperitiæ, aut fortunæ remittantur quæ, ſiquid mediocrium alioquin in noſtro ingenio uirium fuit, ut non extinxerit, debilitauit tamen, ſed uel propter hoc nos contumacius erigamus, quia illam ut pferre nobis difficile eſt, ita facile contemnere, nihil enim ſibi aduerſus me reliquit, & infelicem quidem, ſed certiſſimã tamen attulit mihi ex his malis ſecuritatẽ. bonũ autem conſulere noſtrum laborem, uel propter hoc, certum eſt, quod in nullum iam proprium uſum perſeueramus. Sed omnis hæc cura ad alienos, ut alienis utilis, ſi modo quid utile ſcribimus, ſpectat. Nos miſeri ſicut facultates patrimonij noſtri, ita hoc opus alijs præparabamus, alijs relinquemus.

De concluſione.

PERORATIO ſequebatur, quam cumulum qdã, concluſionẽ alij uocant. Eius duplex rõ eſt, poſita

Digitized by Google

aut in rebus, aut in affectibus. Rerum repetitio, & congregatio, quæ græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις à quibuſdam latinorum enumaratio, & memoriam iudicis reficit, & totam ſimul cauſam ponit ante oculos, & et ſi per ſingula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus, quambreuiſſime dicenda ſunt, &, quod græco uerbo patet, decurrendum per capita. Nam ſi morabimur, non iam enumeratio, ſed altera quaſi fiet oratio. Quæ autem enumeranda uidentur, cum pōdere aliquo dicenda ſunt, & aptis excitanda ſententijs, & figuris utiq; narianda, alioquin nihil eſt odioſius recta illa repetitione uelut memoriæ iudicum diffidentis. Sunt autem īnnumerabiles, optimæq; in Verrem Ciceronis, Si pater ipſe iudicaret, quæ diceret, cum hæc probarentur, & deinde ſubiecit enumerationem, aut cum idem & in eundem, per inuocationem deorum ſpoliata à prætore templa dinumerat, licet & dubitare numquid & nos fugerit, & qd reſponſuri ſint aduerſarij his. & his, aut quā ſpem accuſator habeat oībus ita defenſis? Illa uero iucūdiſſima, ſi ꝯtingat aliqđ ex aduerſario ducere argumentū, ut ſi dicas reliqt hanc partē cāæ, aut inuidia ꝑmere maluit, aut ad ꝑces ꝯfugit, & merito cū ſciret hæc, & hæc. Sed nō sūt ſingulæ ſpecies proſeqndæ, ne ſola uideātur, quæ forte nunc dixero, cum occaſiones, & ex cauſis & ex dictis aduerſariorum, & ex quibuſdam fortuitis quoque oriantur, nec referenda modo noſtra, ſed poſtulandum eſt etiam ab aduerſarijs, ut ad quædam reſpondeant. Id autem ſi & actiōis ſupererit locus, & ea propoſuerimus, quæ refelli nō poſſunt, nam prouocare quæ inde ſint fortia, non arguentis eſt, ſed monentis. Id unū

epilogi genus uiſum eſt pleriſq; atticoꝝ, & philoſophis ferè omnibus, qui de arte oratoria ſcriptum aliquid reliquerunt. Id ſenſiſſe atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per præconem prohibebatur orator. philoſophos minus miror, apud quos uitij eſt loco affici, nec boni mores uidentur, ſic à uero iudicem auerti, nec conuenire bono uiro uitijs uti, neceſſarios tamen affectus fatebuntur, ſi aliter obtineri uera, & iuſta, & in commune profutura non poſſint. Cæterum illud conſtitit inter omnes, etiam in alijs partibus actionis, ſi multiplex cauſa ſit, & pluribus argumentis defenſa utiliter ἀνακεφαλαίωσιν fieri ſolere. Sicut nemo dubitauerit multas eē cauſas, in quibus nullo loco ſit neceſſaria, ſi breues, & ſimplices fuerint. Hæc pars perorationis accuſatori, patronoq; æque communis eſt. Affectibus quoq; eiſdem fere utuntur, ſed rarius hic, ille ſæpius, ac magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere conuenit. Verum & accuſator habet interim lachrymas ex miſeratiōe eius rei, quem ulciſcitur. Et reus de indignitate calumniæ conſpirationis uehementius interim queritur. Diuidere igitur hæc officia commodiſſimum, quæ plerunque ſunt, ut dixi, proœmio ſimilia, ſed liberiora, plenioraq;, inclinatio enim iudicum ad nos petitur, initio parcius, tum admitti ſatis eſt, & oratio tota ſupereſt, in epilogo uero eſt qualem animum iudex in conſilium ferat, & iam nihil amplius dicturi ſumus, nec reſtat quo ſeruemur. Eſt igitur utriſque commune conciliare ſibi, auertere ab aduerſario iudicem, concitare affectus, & componere. Et breuiſſimum quidem hoc præceptum dari utriq; parti poteſt, ut totas cauſæ ſuæ uires orator ante oculos ponat.

Digitized by Google

Et cum uiderit quid inuidioſum, fauorabile, inuiſum, miſerabile, aut ſit in rebus, aut uideri poſſit, ea dicat, q bus ſi iudex eſſet ipſe, maxime moueretur. Sed certius eſt ire per ſingula, & quæ concilient quidem accuſatorem in præceptis exordij iam diximus. Quædá tamen, quæ illic oſtendere ſatis eſt, in peroratione implēda ſunt, magis ſi contra impotētem, inuiſum, pernicioſum ſuſcepta cauſa eſt, ſi iudicibus ipſis, aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati futura abſolutio. Nam egregie in Vatinium Caluus. Factum inquit, ambitum ſcitis omnes, & hæc uos ſcire omnes ſciunt. Cicero quidem in Verrem etiam emendari poſſe infamiam iudiciorum damnato reo dicit, quod eſt unum ex ſupradictis. Metus etiam ſi eſt adhibendus, ut facit idem, hunc habeat locum fortiorem, quàm in prooemio. Qua de re quid ſentirem alio libro iam expoſui. Concitare quoq; inuidiam, odium, iram, liberius in peroratione cōtingit, quorum inuidiā gratia, odium turpitudo, iram offenſio iudicis facit. Si contumax, arrogans ſecurus ſit, quia nō ex facto modo, dicto'ue aliquo, ſed uultu, habitu, aſpectu moueri ſolet. Egregieq; nobis adoleſcentibus dixiſſe accuſator Caſſutiani Capitonis uidebatur, græce quidem, ſed in hunc ſenſum. erubeſcit Cæſarem timere. Summa tamen concitandi affectus accuſatori in hoc eſt, ut id, quod obiecit, aut quam atrociſſimum, aut etiam, ſi fieri poteſt, quāmaxime miſerabile eſſe uideatur. Atrocitas creſcit ex his, quid factum ſit, à quo, in quē, quo animo, quo tempore, quo loco, quo modo, quæ omnia infinitos anfractus habent. pulſatum querimur, de re primum ipſa dicendum, tum ſi ſenex, ſi puer, ſi magiſtratus, ſi probus, ſi

Digitized by Google

bene de rep. meritus, etiam ſi percuſſus ſit à uili aliquo, contemptoq́;, uel ex contrario à potente nimium, uel ab eo, quem minime oportuit. Et ſi die forte ſolenni, aut ijs temporibus, cum iudicia huius rei maxime exercerentur, aut in ſolicito ciuitatis ſtatu. Item in theatro, in templo, in concione creſcit inuidia. Et ſi nō errore, nec ira, uel etiam ſi forte ira, ſed iniqua, quod patri abfuiſſet, q̃d reſpōdiſſet, quod honores contra peteret. Et ſi plus etiã uideri poteſt uoluiſſe, q̃ fecit, plurimum tamen affert atrocitatis modus, ſi grauiter, ſi contumelioſe, ut Demoſthenes ex parte percuſſi corporis, ex uultu ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. occiſus eſt, utrum ferro, an igne, an ueneno, uno uulnere, an pluribus, ſubito, an expectatione tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Vtitur frequenter accuſator & miſeratione, cum aut eius caſum, quem ulciſcitur, aut liberorum, aut parentum ſolitudinem conqueritur. Etiam futuri temporis imagine iudices mouet, qui maneant eos, caſus, q̃ de ui, & iniuria queſti ſunt, niſi uindicentur, fugiendũ de ciuitate, cedendũ bonis, aut oĩa quæcunq; inimicus fecerit, perferenda. Sed ſæpius id eſt accuſatoris auertere iudicem à miſeratione, qua reus ſit uſurus, atq; ad fortiter iudicandũ concitare. Cuius loci eſt ẽt occupare, quæ dicturum, facturum'ue aduerſariũ putes. Nã et cautiores ad cuſtodiã ſuæ religionis iudices facit, & gratiã reſpōſuris aufert, cum ea prædicta ſunt ab accuſatore, iam ſi pro reo petentur, non ſint noua, ut Seruius Sulpitius cõtra Aufidiam, ne ſignatorum ab ipſis diſcrimen obijciatur ſibi præmonet, nec non ab Æſchine quali ſit uſurus Demoſthenes actione prædictum eſt. Docendi interim

Digitized by Google

quoq; iudices quid rogantibus reſpondere debeant, qd eſt unum repetitionis genus. Periclitantem uero com*mendat dignitas,& ſtudia fortia,& ſuſceptæ bello ci*catrices,& nobilitas, & merita maiorum, hoc, quod proxime dixi,Cicero,atq; Aſinius certatim ſunt uſi,pro Scauro patre hic,ille pro filio,commendat & cauſa pe riculi,ſi ſuſcepiſſe inimicitias ob aliquod factum hone ſtum uidetur, præcipue bonitas, humanitas,miſericor dia. Iuſtius enim tunc petere ea quiſq; uidetur à iudice, quæ alijs ipſe præſtiterit. Referenda hæc pars quoq; ad utilitatem reipu. ad iudicum gloriam, ad exemplum, ad memoriam poſteritatis. Plurimum tamen ualet mi ſeratio, quæ iudicem flecti non tantum cogit, ſed motum quoq; animi ſui lachrymis confiteri. Hæc petentur aut ex ijs, quæ paſſus eſt reus, aut ex ijs, quæ tum quàm ma xime patitur, aut ex ijs, quæ damnatum manent, quæ et ipſa duplicantur, cum dicimus ex qua illa fortuna, et in quam recidendum ſit. Affert in ijs momentum, et ætas, & ſexus, & pignora, liberi dico, & parentes, & pro pinqui, quæ omnia tractari uarie ſolent. Nonnunquam etiam & ipſe patronus has partes ſubit, ut Cicero pro Milone. O me miſerum, o te infœlicem, reuocare tu me in patriam Milo potuiſti per hos, ego te in patria per eoſdem retinere non potero? Maximeq; ſi, ut tunc ac cidit, non conueniunt ei, qui accuſatur, preces. Nam qs ferret Milonem pro capite ſuo ſupplicantem? qui à ſe ui rum nobilem interfectum, quia id fieri oportuiſſet, fate retur? Ergo & ille captauit ex illa præſtantia animi fa uorem, & in locum lachrymarum eius ipſe ſucceſſit. His præcipue locis utiles ſunt proſopopœiæ, ideſt fictæ

Digitized by Google

alienarum perſonarum orationes, quales litigatorem decet, uel patronum. Vnde tantum res mouent aut cū ipſis loquimur, aut cum ipſos loqui fingimus, ex perſo/nis quoq; trahitur affectus, non enim audire iudex ui/detur aliena mala deflentes, ſed ſenſum, ac uocem auri/bus accipere miſerorum, quorum etiā mutus aſpectus lachrymas mouet, quantoq; eſſent miſerabiliora, ſi ea di cerent ipſi, tanto ſunt quadam portione ad afficiēdum potentiora, cum uelut ipſorum ore dicuntur, ut ſcenicis actoribus eadem uox, eadem pronunciatio, plus ad mo uendos affectus ſub perſona ualet. Itaque idem Cicero quanquam preces non dat Miloni, eumq; potius ani/mi præſtantia cummendat, accommodauit ei tamen & uerba, & conueniētes etiam forti uiro conquæſtiones. Fruſtra inquit, mei ſuſcepti labores, o ſpes fallaces, o co/gitationes meas inanes. Nunquam tamen debet eſſe lō/ga miſeratio, nec ſine cauſa dictum eſt, nihil facilius, q̈ lachrymas inareſcere. Nam cum etiam ueros dolores mitiget tempus, citius euaneſcat neceſſe eſt illa, q̈ dicen/do effinximus, imago, in qua ſi moramur, lachrymis fa tigatur auditor, & requieſcit, & ab illo, quem cœpe/rat, impetu ad rationem redit. Non patiamur igitur fri geſcere hoc opus, & affectum, cum ad ſumnum produ xerimus, relinquamus, nec ſperemus fore, ut aliena ma la aliquis quādiu deploret. Ideoq; cum in alijs, tum ma xime in hac parte debet creſcere oratio, quia quicquid non adijcit prioribus etiam detrahere uidetur, & faci/le deficit affectus, qui deſcendit.

De affectibus.

NON ſolum autem dicendo, ſed etiã faciẽdo quædam, lachrymas mouemus, unde & producere ipſos, qui periclitentur, ſqualidos, atq; deformes, et liberos eorum, ac parentes inſtitutum, & ab accuſatoribus oſtendi cruentum gladium, & lecta è uulneribus oſſa, & ueſtes ſanguine perfuſas uidemus, & uulnera reſolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum reꝶ ingens plerunq; uis eſt, uelut in rem præſentem animos hominũ ducentium, & populum Ro. egit in furorem prætexta C. Cæſaris prolata in foro cruenta. Sciebatur interfectũ eum, corpus deniq; ipſum impoſitum lecto erat. At ueſtis tamen illa ſanguine madens, ita repreſentauit imaginem ſceleris, ut non occiſus eſſe Cæſar, ſed tum maxime occidi uideretur. Sed non ideo probauerim, quod factũ & lego, & ipſe aliqñ uidi depictam tabulam ſupra Iouem in imaginem rei, cuius atrocitate iudex erat cõmouendus. Quæ. n. eſt actoris infantia, quæ mutam illam effigiem magis, q̃ oratiõem per ſe putat locuturam? At ſordes, & ſqualores, & propinquorum quoq; ſimilem habitum ſcio profuiſſe, & magnum ad ſalutem momentum preces attuliſſe. Quare & obſecratio illa iudicum per cariſſima pignora, utiq; ſi reo ſint liberi, coniunx, parentes, utilis erit. Et deorum etiam inuocatio, uelut ex bona cõſcientia profecta uideri ſolet. Stratum deniq; iacere, & genua complecti, niſi tñ perſona nos, & antea acta uita, & rei conditio prohibebit. Quædam. n. tam fortiter tuenda, q̃ facta ſunt, uerum ſic eſt habenda authoritatis ratio, ne ſit inuiſa ſecuritas. Fuit quondam inter hæc omnia potentiſſimum, quo L. Murenam Cicero accuſantibus clariſſimis uiris eripuiſſe præcipue ui-

Digitized by Google

detur, perſuaſitq; nihil eſſe ad præſentem rerum ſtatum utilius, q̃ pridie Calen. Ianuarias ingredi conſulatum, quod genus noſtris temporibus totum penè ſublatum eſt. Cum omnia curæ, tutelæq; unius innixa periclitari nullo iudicij exitu poſſint. De accuſatoribus, & reis ſum locutus, qa in periculis maxime uerſatur affectus. Sed priuatæ quoq; cauſæ utrunq; habent perorationis genus, & illud, quod eſt ex enumeratione probationũ, & hoc, quod ex lachrymis, ſi aut ſtatu periclitari, aut opinione litigator uidetur. Nam in paruis quidem litibus has tragœdias mouere tale eſt, quaſi ſi perſonã Herculis, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignũ quidem eſt admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti diſcrimen, quomodo ſe dicenti, qui excitatur accommodet. Nam & imperitia, & ruſticitas, & rigor, & deformitas afferunt interim frigus, diligenterq; hæc ſunt actori prouidenda. Equidem repugnantes eos patrono, & nihil uultu cõmotos, & intẽpeſtiue ridentes, & facto aliquo, uel ipſo uultu riſum mouentes ſæpe etiã uidi, præcipue uero cum aliqua uelut ſcenice fiunt, alias cadunt. Trãſtulit patronus aliquando puellam, quæ ſoror eſſe aduerſarij dicebatur, nã de hoc lis erat, in aduerſa ſubſellia, tanq̃ in gremio fratris relicturus. At is à nobis præmonitus diſceſſerat. Tum ille alioquin uir facundus inopinatæ rei caſu obmutuit, & infantem ſuam frigidiſſime reportauit. Alius imaginẽ mariti pro rea proferre magni putauit; at ea ſæpius riſum fecit. Nã & ij, quorũ officij erat, ut traderẽt eam, ignari qui eſſet epilogus, quoties reſpexiſſet patronus, offerebant palàm, & prolata nouiſſime deformitate ip

ſa, nam ſenis cadaueri infuſa, præteritam quoq; oratiõis
gratiam perdidit. Nec ignotum quid Gliconi (cui Spiri
don fuit cognomẽ) acciderit. Huic puer, quẽ in ius pro
ductum, qd fleret interrogabat, ex pædagogo ſe uellica
ri rñdit. Sed nihil illa contra Cepaſios Ciceronis fabula
efficacius, ad pericula epilogoꝝ. Omnia tamen hæc to-
lerabilia, qbus actionem mutare facile eſt. Atqui à ſtylo
non recedunt, aut ꝯticeſcunt ad hos caſus, aut frequen-
tiſſime falſa dicunt. Inde eſt.n.tendit ad ueſtra genua
ſupplices manus, & hæret in cõplexu liberoꝝ miſer, et
reuocat ecce me, & ſi nihil horum is, de quo dicitur, fa
ciat, & è ſcholis hæc uitia, in qbus omnia libere fingi-
mus, & impune, qa pro facto eſt qcquid uolumus, nõ
admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregieq; Caſſius dicenti
adoleſcentulo, qd me toruo uultu intueris ſeuere? non
mehercules inquit faciebã, ſed ſic ſcripſiſti, Ecce, et q̃ po
tuit truculentiſſime eum aſpexit. Illud præcipue monen
dum, neq; niſi ſummis ingenij uiribus ad mouendas la
chrymas aggredi audeat. Nã ut eſt lõge uehementiſſi-
mus hic, cum inualuit, affectus, ita ſi nihil efficit, tepet,
quẽ melius infirmus actor tacitis iudicum cogitatiõibus
reliquiſſet. Nã & uultus, & uox, & ipſa illa excitan-
dæ rei facies, ludibrio ẽt plerunq; ſunt hominibus, quos
non permouerunt. Quare metiatur, ac diligẽter æſtimet
uires ſuas actor, et quantũ onus ſubiturus ſit, intelligat.
nihil habet iſta res mediũ, ſed aut lachrymas meretur,
aut riſum. Non aũt cõmouere tm̃ miſerationem, ſed etiã
diſcutere epilogi eſt proprium, cum oratione continua,
quæ motos lachrymis iudices ad iuſtitiam reducat, tum
etiã quibuſdam urbane dictis, quale eſt, date puero pa

nem ne ploret, & corpulento litigatori, cuius aduerſa-
rius item puer circa iudices erat aduocato latus, quid fa
ciant? ego te baiulare non poſſum. Sed hæc tamen non
debent eſſe nimica. ita neq; illum probauerim, quanq̃
inter clariſſimos ſui temporis oratores fuit, qui pueris
in epilogum productis, talos iecit in mediũ, quos illi di
ripere cœperunt. Nãq; & hæc ipſa diſcriminis ſui igno
rantia potuit eſſe miſerabilis, neq; illum, qui, cum eſſet
cruentus gladius eius ab accuſatore prolatus, quo is ho
minem probabat occiſum, ſubito ex ſubſellijs, ut territus
fugit, & capite ex parte uelato, cum ad agendũ ex tur-
ba proſpexiſſet, interrogauit, an iam ille cum gladio re
ceſſiſſet, fecit enim riſum, ſed ridiculus fuit, diſcutiendæ
tñ oratione huiuſmodi ſcenæ, egregiæq; Cicero, qui con
tra imaginem Saturnini pro Rabirio grauiter, & con-
tra iuuenem, cuius ſubinde uulnus in iudicio reſolueba
tur pro Vareno multa dixit urbane. Sunt & illi lenio-
res epilogi, qbus aduerſario ſatisfacimus, ſi forte ſit eius
perſona talis, ut illi debeatur reuerentia, aut cum amice
aliquid cõmonemus, & ad concordiam hortamur, qđ
eſt genus egregie tractatum à Paſſieno, cum Domitiæ
uxoris ſuæ pecuniaria lite aduerſus fratrem eius Aeno-
barbum ageret. Nam cum de neceſſitudine multa di-
xiſſet, de fortuna quoq;, qua uterq; abundabat, adiecit,
nihil uobis minus deeſt, q̃ de quo contenditis. Omnes
autem hos affectus etiam ſi quibuſdã uidentur in proœ-
mio, atq; in epilogo ſedem habere, in quibus ſanè ſunt
frequentiſſimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt, ſed
breuiores, ut cum ex ijs plurima ſint reſeruãda. At hic,
ſi uſquam totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nam ex

Digitized by Google

ijs, ſi bene diximus reliqua, poſſidebimus iam iudicum
animos, & confragoſis, atq; aſperis euecti toto ſinu pan
dere poſſumus uela, & cũ ſit maxima pars epilogi am
plificatio, uerbis, atq; ſententijs uti licet magnificis, atq;
ornatis, tunc eſt commouendum theatrum, cum uetũ
eſt ad ipm illud, quo ueteres tragœdiæ, comœdiæq; clau
duntur, plaudite. In alijs autem partibus tractandus af-
fectus erit, ut quiſq; naſcetur. Nam neq; exponi ſine hoc
res atroces, & miſerabiles debent, cum de qualitate ali
cuius rei quæſtio eſt, probationibus uniuſcuiuſq; rei re-
ctè ſubiungitur. Vbi uero coniunctam ex pluribus cau-
ſam agimus, etiam neceſſe erit uti pluribus quaſi epilo-
gis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, &
nauarchis, & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs pluri
mis ſuas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικοῦς ἐπι-
λόγους uocent, quo partitam perorationem ſignificãt
mihi non tam partes eius, quàm ſpecies uidentur, ſiqui-
dem hæc epilogi, & perorationis nomina ipſa apertè ſa
tis oſtendunt, hanc eſſe conſumationem orationis.

De diuiſione affectuũ, & quomodo mouendi ſunt.

QVAMVIS autem pars hæc iudicialiũ cauſarũ
ſit ſumma, p̃cipueq; ꝯſtet affectibus, & aliqua de his ne
ceſſario dixerim, non tñ potui, ac ne debui quidem locũ
iſtum in unam ſpeciem concludere. Quare adhuc opus
ſupereſt, cum ad optinẽda, quæ uolumus, potentiſſimũ,
tũ ſupradictis multo difficilius, mouendi iudicum aĩos,
atq; in eum, quem uolumus, habitum formandi, & ue
lut transfigurãdi. Qua de re pauca, quæ poſtulabat ma
teria, ſic attigi, ut magis quid oporteret fieri, quàm quo

Digitized by Google

id modo conſequi poſſemus oſtenderem. Nunc altius om
nis rei repetenda ratio ē, nam & per totam, ut diximus
cauſam locus eſt affectibus, & eorum non ſimplex na-
tura, nec ī trāſitu tractanda, quo nihil maius afferre uis
orandi poteſt. Nam cætera forſitan tenuis quoq;, & an
guſta ingenij uena, ſi modo uel doctrina, uel uſu ſit adiu
ta, generare, atq; ad frugem aliquam perducere queat.
certe ſunt, ſemperq́; fuerunt non parum multi, qui ſatis
perite, quæ eſſent probationibus utilia reperirent, quos
equidem non contemno, ſed hactenus utiles credo, neq́d
per eos iudici ſit ignotum, atq;, ut dicam quod ſentio, di
gnos, à quibus cauſas diſerti docerentur. qui uero iudicē
rapere, & in quem uellet habitum animi poſſet perdu-
cere, quo dicto flendum, & iraſcendum eſſet, rarius fu-
it. atq; hoc eſt, quod dominetur in iudicijs, hæc eloquen
tiam regunt. nanq; argumenta plerunq; naſcuntur ex
cauſa, & pro meliore parte plura ſunt ſemper, ut qui p
hæc uicit, tantum non defuiſſe ſibi aduocatum ſciat. Vbi
uero animis iudicum uis afferenda eſt, & ab ipſa ueri
contemplatione abducenda mens, ibi proprium oratoris
opus eſt, hoc non docet litigator, hoc cauſarum libellis
non continetur. Probationes enim efficient ſanè, ut cau-
ſam noſtram meliorem eſſe iudices putent, affectus præ-
ſtant, ut etiam uelint, ſed id quia uolūt, credunt quoq;.
Nam cum iraſci, fauere, odiſſe, miſereri cœperunt, agi
iam rem ſuam exiſtimant, & ſicut amantes de forma iu
dicare non poſſunt, quia ſenſum oculorū preuit amor,
ita omnem inquirendæ ueritatis rationem iudex amittit
occupatus affectibus æſtu fertur, & uelut rapido flumi-
ni obſequitur, ita argumenta, ac teſtes quid ægerint pro-

Digitized by Google

nũtiatio oſtendit, commotus autem ab oratore iudex q̃d ſentiat ſedens adhuc, atq; audiens confitetur. An cum ille, qui plerisq; perorationibus petitur, fletus erumpit, non palàm dicta ſententia eſt? Huc igitur incumbat orator, hoc opus eius, hic labor eſt, ſine quo cætera nuda, ieiuna, infirma, ingrata ſunt, adeo uelut ſpiritus opis huius, atq; animus eſt in affectibus. Horum autem, ſicut antiquitus traditũ accepimus, duæ ſunt ſpecies, alterá græci πάθος uocant, quam nos recte uertentes, ac proprie affectum dicimus. alteram ἦθος, cuius nomine, ut ego quidem ſentio, caret ſermo romanus, mores appellantur, atq; inde pars quoq; illa philoſophiæ ἠθικὴ moralis eſt dicta. Sed ipſam rei naturam ſpectanti mihi, non tam mores ſignificari uidentur, quàm morum quædam proprietas, nam ipſis quidem omnes habitus mentis continẽtur. Cautiores uoluntatem complecti, quàm nomina interpretari maluerunt. affectus igitur hos concitatos, illos mites. atq; compoſitos eſſe dixerunt. In altero uehementer commotos, in altero lenes. deniq; hos imperare, illos perſuadere, hos ad perturbationem, illos ad beneuolentiam præualere. adÿciunt quidam peritorum, πάθος temporale eſſe. Quod ut accidere frequentius fateor, ita nonnullas credo eſſe materias, quæ continuum deſyderent affectum, nec tamen minus artis, aut uſus ei leniores habent, uirium, atq; impetus non tantundẽ exigũt. In cauſis uero etiam pluribus uerſantur, immo ſecundũ quendam intellectum in omnibus. Nam cum niſi ex illo et hoc loco nihil ab oratore tractetur, quicquid de honeſtis, & de utilibus deniq; faciendis, & non faciendis dicitur, hoc uocari poteſt. quidam commendationẽ atq;

excuſationem

excuſationem propria huius officij putauerunt, nec ab=
nuo eſſe iſta in hac parte, ſed non concedo, ut ſola ſint,
quin illud adhuc adijcio, πάθος, atque ἦθος. Sed in-
terim ex eadem natura, ita ut illud maius ſit, hoc minus
ut amor πάθος, caritas ἦθος. Interdum diuerſa inter
ſe, ſicut in epilogis, nanque πάθος concitat, ἦθος ſolet
mitigare, propria tamen mihi huius nominis exprimen
da natura eſt, quatenus appellatione ipſa non ſatis ſigni
ficare uidetur ἦθος, quod intelligimus, quodq; à docenti
bus deſyderamus, id erit, quod ante omnia bonitate cō
mendabitur, non ſolum mite, ac placidum, ſed plerunq;
blandum, & humanum, & audientibus amabile, atq;
iucundum, in quo exprimendo ſumma uirtus ea eſt, ut
fluere omnia ex natura rerum, hominumq; uideantur,
quo mores dicentis ex oratione perluceant, & quodam
modo agnoſcantur, quod eſt ſine dubio inter coniunctas
maxime perſonas, quoties perferimus, ignoſcimus, ſatiſ-
facimus, monemus procul ab ira, procul ab odio, ſed ta-
men alia patris aduerſus filium, tutoris aduerſus pupil-
lum, mariti aduerſus uxorem moderatio eſt. Hi enim p̄
ſe ferunt eorum ipſorum, à quibus læduntur, caritatem,
neque alio modo inuiſos eos faciunt, quàm quod amare
ipſi uidentur, alia cum ſenex adoleſcentis, alia cū uitiū
honeſtus inferioris fert. Hic enim tm̄ concitari, illic etiā
affici debet. Sunt & illa ex eadem natura, ſed motus ad
huc minoris, ueniā petere, adoleſcentiæ defendere amo
res nonnunquam etiam lenis alieni caloris deriſus, ex
hac forma uenit. Sed non his locis tantum, uerum ali-
quanto magis propriæ ſunt uirtutes ſimulationis ſatisfa-
ciendi, rogandi, & εἰρωνείας, quæ aduerſum ei, quod

Digitized by Google

dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille maior ad concitandum odiũ naſci affectus ſolet, cum hoc ipſo, quo nos aduerſarijs ſubmittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanque eo graues, & intolerabiles id ipſum demonſtrat, quod cedimus, & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis plus inuidiã, quàm conuitium poſſe, nam inuidia aduerſarios, conuitium nos inuiſos facit. Ille iam penè medius affectus eſt ex amoribus, & ex deſyderijs amicorum, & neceſſariorum, nam & hoc maior eſt, & illo minor. Non parum ſignificanter etiam illa in ſcholis ἤθη dixerimus. quibus plerunque ruſticos, ſuperſtitioſos, auaros, timidos, ſecundum conditionem propoſitionum effingimus, nam ſic ἤθη mores ſunt, cum hos imitamur, & ex his ducimus orationem. Denique hoc omne bonum, & comem uirum poſcit, quas uirtutes cum etiam in litigatore debeat orator, ſi fieri poteſt, approbare, utique ipſe aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimum cauſis, quibus ex ſua bonitate faciet fidem, nam q, dum dicit, malus uidetur, utique male dicit. non enim uidetur iuſta dicere, alioquin qui ἦθος uideretur? quare & ipſum etiam dicendi genus in hoc placidum debet eſſe, ac mite, nihil ſuperbum, nihil elatum ſaltẽ, ac ſublime deſyderet, proprie, iucunde, credibiliter dicere ſat eſt. Ideoq; & medius ille orationis modus maxime conuenit. Diuerſum eſt huic, quod πάθος dicitur, quodq; nos affectum proprie uocamus, & ut proxime utriuſq; differentiam ſignem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ ſimile. hæc pars circa iram, odium, metum, inuidiam, miſerationem ferè tota uerſatur, quæ quibus ex locis

ducenda ſunt, & manifeſtum omnibus, & à nobis in ratione procemij, atque epilogi dictum eſt. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus, & inuidiam, nanque altera inuidum, altera inuidioſum facit, hoc autē hominis, illud rei eſt, in quo & plus habet operis oratio. Nā quædam uidētur grauia per ſe, parricidium, cædes, ueneficium, quædam efficienda ſunt. Id autem contingit cum magnis alioquin malis grauius eſſe id, quod paſſi ſumus, oſtenditur. Quale eſt apud Virgilium.

O felix una ante alias priameia uirgo,
Hoſtilem ad tumulum Troiæ ſub mœnibus altis
Iuſſa mori. *Quàm miſer enim caſus Andromachæ, ſi comparata ei felix Polyſſena, aut cum ita exaggeramus iniuriam noſtram, ut etiam quæ multo minora ſunt, intoleranda dicamus. ſi pulſaſſes defendi non poteras, uulneraſti. Sed hæc diligentius cum ad amplificationem uenerimus. dicemus. Interim notaſſe contentus ſum, non id ſolum agere affectus, ut quæ ſunt, oſtendantur acerba, ac luctuoſa, ſed etiam, ut quæ toleranda haberi ſolent, grauia uideantur, ut cum in maledicto plus iniuriæ, quàm in ma[illegible]famia plus pœnæ dicimus, quàm in morte. Nanque in hoc eloquentiæ uis eſt, ut iudicem non ad id tantum compellat, in quod ipſa rei natura ducetur. Sed aut qui non eſt, aut maiorem, quàm eſt, faciat affectum. Hæc eſt illa, quæ δείνωσις uocatur rebus in dignis, aſperis, inuidioſis. addens uim oratio, qua uirtute præter alias plurimum Demoſthenes ualuit. Quod ſi mihi tradita præcepta ſequi ſufficeret, ſatisfeceram huic parti, nihil eorum, quæ*

Digitized by Google

legi, uel didici, quod modo probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo eſt, quæ latent penitus ipſa huius loci aperire penetralia, quæ quidem non aliquo tradente, ſed experimento meo, ac natura ipſa duce accepi. Sũma enim, quantum ego quidem ſentio, circa mouendos affectus, in hoc poſita eſt, ut moueamur ipſi. Nam et luctus & iræ, & indignationis, aliquando etiam ridicula fuerit imitatio, ſi uerba, uultumq; tantum non etiam aĩum accommodauerimus. Quid enim aliud eſt cauſæ, ut lugentes utiq; ĩ recenti dolore diſertiſſime quædam exclamare uideantur, & ira nonnunquam indoctis quoque eloquentiam faciat, quàm quod illis ineſt uis mentis, et ueritas ipſa morum? Quare in ijs, quæ uериſimilia eẽ uolumus, ſimus ipſi ſimiles eorum, qui uere patiuntur, affectibus, & à tali animo proficiſcatur oratio, qualem facere iudicem uolet. an ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicam non dolentem? iraſcetur, ſi nihil ipſe, qui in iram concitat, id quod exigit ſimile patietur? ſiccis agentis oculis lachrymas dabit, fieri non poteſt, nec incendit niſi ignis, nec madeſcimus niſi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipſa non habet. Primum eſt igitur ut apud nos ualeant ea, quæ ualere apud iudicem uolumus, afficiamurq; ante quàm afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neque enim ſunt motus in noſtra poteſtate. Tentabo etiam de hoc dicere, quaas φαντασίας græci uocant, nos ſanè uiſiones appellemus, ꝑ quas imagines rerum abſentium ita repreſentantur animo, ut eas cernere oculis, ac ꝑſentes habere uideamur. Has quiſquis bene conceperit, is erit in affectibus potentiſſimus, hunc quidam dicunt εὐφαντασίωτον, qui ſibi

res, uoces, actus ſecundum uerum optime finget, quod quidem nobis uolentibus facile continget. Nam ut inter otia animorũ, & ſpes inanes, & uelut ſomnia quędã uigilantium, ita nos hæ, de quibus loquimur, imagines proſequuntur, ut peregrinari, nauigare, prœliari, populos alloqui, diuitiarum, quas non habemus, uſum uideamur diſponere. nec cogitare, ſed facere, hoc animi uitiũ ad utilitatem non transferemus? At hominem occiſum queror, non omnia, quæ in re præſenti accidiſſe credibile eſt, in oculis habebo? non percuſſor ille ſubitus erumpet? non expaueſcet circunuentus? exclamabit, uel rogabit, uel fugiet? non ferientem, non concidentem uidebo? non animo ſanguis, & pauor, & gemitus, extremus denique expirantis hiatus inſidet? inſequitur ἐνέργεια, quæ à Cicerone illuſtratio, & euidentia nominatur, quæ non tam dicere uidetur, quàm oſtendere, & affectus non aliter, quàm ſi rebus ipſis interſimus, ſequentur, an non ex his uiſionibus illa ſunt?

Excuſſi manibus radij, reuolutaq; penſa,

Leuiq; patens in pectore uulnus,

Et equus ille in funere Pallantis poſitis inſignibus, quid non idem poeta penitus ultimi fati cœpit imaginem, ut diceret.

Et dulcis moriens reminiſcitur argos.

Vbi uero miſeratiõe opus erit, nobis ea, de q̃bus q̃rimur accidiſſe credamus, atque animo noſtro perſuadeamus nos illi ſimus, quos grauia. indigna, triſtia paſſos queramur, nec agamus rem quaſi alienam, ſed aſſumamus parum per illum dolorem. Ita dicemus quæ in ſimili noſtro caſu dicturi eſſemus. Vidi ego ſæpe hiſtriones, atq;

comœdos cum ex aliquo grauiore actu perſonam depoſuiſſent, flentes adhuc egredi, quod ſi in alienis ſcriptis ſola pronũciatio ita falſis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa cogitare debemus, & moueri periclitantium uice poſſumus. Sed in ſchola rebus quoq; ipſis affici conuenit, eaſq; ueras ſibi fingere, hoc magis, quod illic ut litigatores loquimur frequentius q̃ ut aduocati. orbum agimus, & naufragum, & periclitantem, quorum induere perſonas non attinet niſi affectus aſſumimus. Hæc diſſimulanda mihi non fuerunt, quibus ipſe, quantuſcunq; ſim, nam perueniſſe me ad aliquod nomen ingenij credo, frequenter motus ſum, ut me lachrymæ non ſolum deprehenderent, ſed pallor, & uero ſimilis dolor.

De riſu.

HVIC diuerſa uirtus, quæ riſum iudicis mouendo, & illos triſtes ſoluit affectus, & animum ab intentione rerum frequenter auertit, & aliquando etiam reficit, & à ſatietate, uel à fatigatione renouat, quanta ſit autem in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter græcæ, alter latinæ eloquentiæ principes docent. Nam pleriq; Demoſtheni facultatem huius rei defuiſſe credunt, Ciceroni modum, nec uideri poteſt noluiſſe Demoſthenes, cuius pauca admodum dicta, nec ſanè cæteris eius uirtutibus reſpondentia, palàm oſtendunt, non diſplicuiſſe illi iocos, ſed non contigiſſe. Noſter uero non ſolum extra iudicia, ſed etiam in ipſis orationibus habitus eſt nimius riſus affectator. Mihi quidem ſiue id recte iudico, ſiue amore immodico præcipui in eloquen-

Digitized by Google

tia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuiſſe urba- nitas. Nam & in ſermone quotidiano multa, & in al- tercationibus, & interrogandis teſtibus plura, quàm quiſquam dixit, facete, & ipſa illa, quæ ſunt in Verrem dicta frigidius, alijs aſſignauit, & teſtimonij loco po- ſuit, ut quo ſunt magis uulgaria, eo ſit credibilius illa ab oratore non ficta, ſed paſſim eſſe iactata. Vtinamq; libertus eius Tiro, & alius quiſquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictorum numero indul- ſiſſent, & plus iudicij in eligendis, quàm in congeren- dis ſtudij adhibuiſſent, minus obiectus locus calumniā- tibus foret, qui tamen nunc quoq;, ut in omni eius in- genio facilius quid reijci, quàm quid adijci poſſit, inue- nient. Affert autem ſummam rei difficultatem. Primū quia ridiculum dictum plerunq; falſum eſt, hoc ſemper humile, ſæpe ex induſtria deprauatum, præterea nunq̄ honorificū, tū uaria hominū iudicia in eo, q̄a non rōne aliqua, ſed motu animi quodā, neſcio an enarrabili iudi catur, neq;.n. hoc ab ullo ſatis explicari puto, licet multi tentauerint, unde riſus, qui nō ſolum facto aliquo, dictó ue, ſed interdum quodam ēt corporis tractu laceſſitus. Præterea non una rōne moueri ſoleat, neq;.n. acute tm̄, ac uenuſte, ſed ſtulte, iracunde, timide, dicta, ac facta ri- dētur. Iōq; anceps eius rei rō eſt, q̄d à deriſu nō procul abeſt riſus. Habet.n. ut Cicero dicit, ſedē in deformitate aliqua, & turpitudine, quæ cū in alijs demonſtrantur, urbanitas, cū in ipſum dicentē recidunt, ſtultitia uoca- tur. Cum uideatur autē res leuis, & quæ ab ſcurris, mi mis, inſipientibus deniq; ſæpe moueatur, tamen habet uim neſcio an imperioſiſſimā, et cui repugnari minime

Digitized by Google

poteſt. Erumpit etiam inuitis ſæpe, nec uultus modo, ac uocis exprimit confeſſionem, ſed totum corpus ui ſua cõcutit. Rerum aũt ſæpe, ut dixi, maximarum momenta uertit, cum odium, iramq; frequentiſſime frangat, documento ſunt iuuenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege ſecurius inter cœnam locuti, cum rationem facti repoſcerentur, & neq; negari res, neque defendi poſſet, riſu ſunt, & opportuno ioco elapſi. Nanque unus ex ijs, immo inquit, niſi lagæna defeciſſet, occidiſſemus te, eaq; urbanitate tota eſt inuidia criminis diſſoluta. Verũ hoc quicquid eſt, ut non auſim dicere carere omnino arte, quia nonnullam obſeruationem habet, ſuntq; ad id pertinentia, & à græcis, & à latinis compoſita præcepta, ita planè affirmo præcipue poſitum eſſe in natura, et occaſione. Porrò natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis, atq; habilior ſit ad inueniendum, nam id ſanè doctrina poſſit augeri, ſed ineſt proprius quibuſdã decor in habitu, atq; uultu, ut eadem illa minus dicente alio uideantur urbana eſſe. Occaſioni uero, & in rebus eſt tanta uis, ut ſæpe adiuti ea nõ indocti modo, ſed etiam ruſtici ſalſe dicant, & in eo quiſquis dixerit aliquid prior. Sunt enim longe uenuſtiora omnia in reſpõdendo q̃ in prouocando. Accedit difficultati, quod eius rei nulla exercitatio eſt, nulli præceptores. Vtiq; in conuiuijs, & ſermonibus multi dicaces, ſed quia in hoc uſu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara, nec ex arte propria, ſed ad hanc conſuetudinem commendata. Nihil autem uetabat & componi materias in hoc idoneas, ut controuerſiæ permiſtis ſalibus fingerentur, uel res proponi ſingulas ad iuuenum talem exercitationẽ.

Digitized by Google

quin illæ ipſæ dicta ſunt, ac uocãtur, quas certis diebus feſtæ licentiæ dicere ſolebamus, ſi paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his ſerium quoq; eſſet admiſtum plurimum poterat utilitatis afferre, quæ nũc iuuenum uel ſibi ludentiũ exercitatio eſt. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgo utimur, quæ tamen ſi diducas, ſuam propriam quãdam uim oſtendent. Nã & urbanitas dicitur, qua quidem ſignificari uideo ſermonem præ ſe ferentem in uerbis, & ſono, & uſu proprium quendam guſtum urbis, & ſumptam ex cõuerſatione doctorum tacitam eruditionem. Deniq; cui contraria ſit ruſticitas. Venuſtum eſſe, quod cũ gratia quadam, & uenere dicatur, apparet. Salſum in cõſuetudine pro ridiculo tantũ accepimus, natura non utiq; hoc eſt, q̃q̃ & ridicula oporteat eſſe ſalſa. Nam & Cicero, Omne quod ſalſum ſit, ait eſſe atticorum, non quia ſunt maxime ad riſum compoſiti. Et Catullus cum dicit.

Nulla in tam magno eſt corpore mica ſalis,

Hoc dicit nihil in corpore eius eſſe ridiculum. Salſum igitur erit, quod non erit inſulſum, uelut quoddam ſimplex orationis condimentum, quod ſentitur latente iudicio, & uelut palatum excitat, quod & à tædio defendit orationem. Sanè tamen, ut ille in cibis paulo liberalius aſperſus, ſi tamen non ſit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis, ita hi quoq; in dicendo habẽt quiddam, quod nobis faciat audiendi ſitim. Facetum quoq; non tantum circa ridicula opinor conſiſtere. Neq; enim diceret Horatius facetum carminis genus, natura conceſſum eſſe Virgilio, decoris hãc magis, & excultæ cuiuſdam elegantiæ, appellationem puto. Ideoq; in epiſto

Digitized by Google

lis Cicero hæc Bruti refert uerba, ne ulli ſunt pedes face ti, ac delitijs ingredienti mollius, quod conuenit cum il lo horatiano.

Molle, atq; facetum

Virgilio. Iocum uero accipimus, quod eſt contrariũ ſerio. Nam & fingere, & terrere, & promittere inte- rim iocus eſt. Dicacitas ſine dubio à dicendo, quod eſt omni generi commune, ducta eſt, proprie tamen ſignifi cat ſermonem cum riſu aliquos inceſſentem. Ideo Demo ſthenem urbanum fuiſſe dicunt, dicacem negant. Pro- prium autem materiæ, de qua nunc loquimur, eſt ridi- culum. Ideoq; hæc tota diſputatio à græcis περί γε- λοίου inſcribitur & enim prima diuiſio traditur ea- dem, quæ eſt omnis orationis, ut ſit poſitum in rebus, aut in uerbis. Vſus autem maxime ſimplex, aut enim ex alijs riſum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus me- dijs. Aliena aũt reprehendimus, aut refutamus, aut ele uamus, aut repercutimus, aut eludimus, noſtra ridicu- le indicamus, &, ut uerbo Ciceronis utar, dicimus ali qua ſubabſurda. nãq; eadem, quæ, ſi imprudentibus ex- cidant, ſtulta ſunt, ſi ſimulamus, uenuſta credũtur. Ter- tium eſt genus, ut idem dicit in decipiendis expectatio nibus, dictis aliter accipiendis, cæteriſq;, quæ neutram perſonam contingunt. Ideoq; à me media dicuntur. Itẽ ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto riſus concilia- tur interim admiſta grauitate, ut M. Cæcilius prætor, cum ſellam eius curulem conſul Iſauricus fregiſſet, alte- ram, poſuit loris intentam. Dicebatur autem conſul à patre aliquando cæſus flagris. Interim ſine reſpectu pu doris, ut in illa Pyxide Cœliana, quod neque oratori,

neq; ulli graui uiro conueniat. Idem autem de uultu, geſtuq; ridiculo dictum ſit, in quibus eſt quidem ſumma gratia, ſed maiorem captare riſum non uidetur, nihil enim ex iis, quæ ſalſa dicuntur, dicitur ſalſius. Quanquam autem gratiæ plurimum dictis ſeueritas affert, fitq; ridiculum id ipſum, quia qui dicit illa, nõ ridet, eſt tamen interim & aſpectus, & habitus oris, & geſtus non inurbanus, cum iis modus contigit. Id porrò, quod dicitur, aut eſt laſciuum, & hilare, qualia Galbæ pleraq;, aut contumelioſum, qualia nuper Iunij Baſſi, aut aſperum, qualia Caſſij Seueri, aut leue, qualia Domitij Afri. Refert iis ubi quis utatur. nam in conuictibus, & quotidiano ſermone laſciua humilibus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere nunquam uelimus, longéque abſit propoſitum illud, potius amicum, q̃ dictum perdidi. In hac quidam pugna forenſium malim mihi lenibus uti licere, quãquam & contumelioſe, & aſpere dicere in aduerſarios permiſſum eſt, cum accuſare etiam palàm, & caput alterius iniuſte petere conceſſum ſit. Sed hic quoq; tamen inhumana uideri ſolet fortunæ inſectatio, uel quia culpa caret, uel q̃ a recidere etiã in ipſos, qui obiecerunt, põt. Primum itaq; conſyderandum eſt, & quis, & qua cauſa, & apud quem, et in quem, & quid dicat. Oratori minime conuenit diſtortus uultus, geſtuſq;, quæ in mimis rideri ſolent. Dicacitas etiã ſcurrilis & ſcenica huic pſonæ alieniſſima eſt. Obſcœnitas uero non à uerbis tantum abeſſe debet, ſed etiam à ſignificatione. nã ſiquando obijci poteſt, non in omni loco exprobanda eſt. Oratorem præterea ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id planè nolo. Quapropter

ne dicet quidem ſalſe quoties poterit, & dictum potius aliquando perdet, q̃ minuet authoritatem. nec accuſatorem autem atroci in cauſa, nec patronum in miſerabili iocantem feret quiſquam. Sunt etiam iudices quidam triſtiores, q̃ ut riſum libẽter patiãtur. Solet interim accidere, ut id, quod in aduerſarium dicimus, aut in iudicem conueniat, aut in noſtrum quoq; litigatorem, quãquam aliqui reperiuntur, qui ne id quidem, quod in ipſos recidere poſſit, euitent. Quod fecit Lõgus Sulpitius, qui, cum ipſe fœdiſſimus eſſet, eum, contra quem iudicio liberali aderat, ne faciem quidem habere liberi hominis dixit, cui reſpõdens Domitius Afer. Tu inquit ex animi ſententia Longe? qui malam faciem habet, liber non eſt? Vitandum etiam ne petulans, ne ſuperbus, ne loco, ne tempore alienum, ne præparatum, ne domo allatum uideatur quod dicimus. Nam aduerſus miſeros ſicut ſupra dixeram inhumanus eſt iocus. Sed quidã ita ſunt receptæ authoritatis, ac notæ uerecundiæ, ut nocitura ſit in eos dicendi petulantia. Nam de amicis iam præceptum eſt. Illud non ad orandi ferè conſiliũ, ſed ad omnia pertinet. laceſſat hoc modo, quem lædere ſit periculoſum, ne aut inimicitiæ graues inſequantur, aut turpis ſatisfactio. male etiam dicitur quod in plures conuenit, ſi aut nationes totæ inceſſantur, aut ordines, aut cõditio, aut ſtudia multorum. Ea, quæ dicit uir bonus, omnia ſalua dignitate, ac uerecũdia decent, nimium. n. riſus pretium eſt, ſi probitatis compẽdio conſtat. Vnde autem concilietur riſus, & quibus ex locis peti ſoleat, difficillimum eſt dicere. Nam ſi ſpecies omnes perſequi uelimus, nec modum reperiemus, et fruſtra laborabimus,

neq;.n.numeroſi minus ſunt loci, ex quibus hæc ducta, q̃ illi, ex quibus ea, quas ſententias uocamus, ducuntur, neq; alij. nam hic quoq; eſt inuentio, & elocutio, atq; ipſius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Riſus igitur oriuntur aut ex corpore eius, in quẽ dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo, dictisq; colligitur, aut ex ijs, quæ ſunt extra poſita. Intra hæc.n. eſt omnis uitupe ratio, quæ ſi grauius poſita ſit, ſeria ſit, ſi leuius, ridicula. Hæc aut oſtenduntur, aut narrantur, aut dicto notã tur. Rarum eſt autem ut oculis ſubijcere contingat, ut fecit C. Iulius, qui cum Heluio mancipi ſæpius obſtrepenti ſibi diceret, iam oſtendam qualis ſit, isq; planè inſtaret interrogatiõe, qualem ſe tandem oſtenſurus eſſet, digito demonſtrauit imaginem galli in ſcuto cymbrico pictam, cui manceps tum ſimillimus eſt uiſus. tabernæ autem erant circa forũ, ac ſcutum illud ſigni gratia poſitum. Narrare q̃ ſalſa ſint in primis eſt ſubtile, & oratorium, ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepaſio, atq; Fabricio, ac M. Cœlius de illa C. Lælij, collegæq; eius in prouinciam feſtinantium contentione. Sed in his omnibus cum elegans, & uenuſta exigitur tota expoſitio, tum id feſtiuiſſimum, quod adijcit orator. Nam & à Cicerone ſic eſt Fabricij fuga illa condita. Itaq; cum callidiſſime ſe putaret dicere, et cum illa uerba grauiſſima ex intimo artificio deprompſiſſet, reſpicite inquit, hominum fortunam. reſpicite C. Fabricij ſenectutem, cũ hoc reſpicite ornandæ orationis cauſa ſæpe dixiſſet. Reſpexit ipſe. At Fabricius à ſubſellijs demiſſo capite diſceſſerat. Et cætera, quæ adiecit. Nam eſt notus locus cum in re hoc ſolum eſſet, Fabriciũ à iudicio receſſiſſe. Et Cæ-

Digitized by Google

lius cum omnia uenuſtiſſime finxit, tum illud ultimum hic ſubſecutus. Quomodo tranſierit utrum rate, an piſcatorio nauigio nemo ſciebat. Siculi quidem, ut ſunt laſciui, & dicaces, aiebant in delphino ſediſſe, & ſic tanquã Ariona tranſuectum. In narrando autem Cicero conſiſtere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mire fuit in hoc genere uenuſtus Afer Domitius, cuius orationibus complures huiuſmodi narrationes inſertæ reperiuntur, ſed dictorum quoque ab eodem urbane ſunt editi libri. Illud quoque genus eſt poſitum non in hac ueluti iaculatione uerborum, & incluſa breuiter urbanitate, ſed in quodam lõgiore actu, quod de Craſſo contra Brutũ Cicero in ſecundo de oratore libro, & alijs quibuſdam locis narrat. Nam cum Brutus in accuſatione Caij Planci ex duobus lectoribus oſtendiſſet contraria, Luciũ Craſſum patronum eius in oratione, quam de colonia narbonenſi habuerat, ſuaſiſſe ijs, quæ de lege ſeruilia dixerit tres excitauit et ipſe lectores, hisq; patris eius dialogos dedit legendos, quorum cum in Priuernati unus, alter in albano, tertius in Tiburti ſermonem habitum complecteretur, requirebat ubi eſſent eæ poſſeſſiões. omneis autem illas Brutus uendiderat, & cum paterna mãciparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoque, & quibuſdam etiam interim hiſtorijs exponendis gratia conſequi ſolet. ſed acutior eſt illa, atque uelocior in urbanitate breuitas. cuius quidem duplex eſt forma, dicẽdi, ac reſpondendi, ſed ratio communis in parte. nihil enim in laceſſendo dici poteſt, quod non etiam in repercutiendo. At propria quædam ſunt reſpondentium. Illa etiam ira concitati afferre ſolent. Hæc plerunq; in alter

Digitized by Google

catione, aut in rogandis teſtibus requiruntur. Cum ſint autem loci plures, ex quibus dicta ridicula ducantur, repetendum eſt mihi non omneis eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibologia, neque illa obſcura cum Attelanæ more captent, nec qualia uulgo iactantur uiliſſimo quoq; conuerſa in maledictum ferè ambiguitate, ne illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, ſed nõ in agendo exciderunt, ut dixi, cum is candidatus, q Coci filius habebatur, coràm eo ſuffragium ab alio peteret Ego quoque tibi iure fauebo, non quia excludenda ſint omnino uerba duos ſenſus ſignificãtia, ſed quia raro belle reſpondeant, niſi cum prorſus rebus ipſis adiuuantur. Quare non hoc modo, penè & ipſum ſcurrile Cicerõis eſt in eundem, de quo ſupra dixi, Iſauricum. Miror qd ſit, quod pater tuus homo conſtantiſſimus te nobis uariũ reliquit. Sed illud ex eodem genere præclarum, cũ obijceret Miloni accuſator in argumentum factarum Clodio inſidiarum, quod Bouillas ante horam nonam diuertiſſet, ut expectaret, dum Clodius à uilla ſua exiret, & identidem interrogaret quo tempore Clodius occiſus eſſet, reſpondit ſerò, quod uel ſolum ſufficit, ut hoc genus non totum repudietur. Nec plura modo ſignificari ſolent, ſed etiã diuerſa, ut Nero de ſeruo peſſimo dixit. Nulli apud ſe plus ſidei haberi, nihil ei neque occluſum neq; ſignatum eſſe. Peruenit res uſq; ad ænigma, quale eſt Ciceronis in Pletorium Fonteij accuſatorẽ, cuius matrem dixit, dum uixiſſet ludum, poſtquam mortua eẽt, magiſtros habuiſſe. Dicebantur autem, dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire ſolitæ, poſt mortẽ eius bona uenibant, quanquam hic ludus per trãſlationẽ di

ctus ē, magiſtri per ambiguitatem. In metalepſim quoq; cadit eadem ratio dictorum. Vt Fabius Maximus incuſans Augusti congiariorum, quæ amicis dabãtur, exiguitatem, heminariam eſſe dixit. Nam congiarium cõmune liberalitatis, atq; menſuræ, à menſura ducta imminutio eſt rerum. Et hæc tam frigida, quàm eſt nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis litteris, ut aciſculũ, qa eſſet pactus paciſculum, & placidum nomine, quia is acerbus natura eſſet acidum, & Tullium, cum fur eēt, Tollium dictum inuenio. Sed hæc eadem genera cõmodius in rebus, quàm in nominibus reſpondent. Afer. n. uenuſte Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientem, et reponentem non agere dixit, ſed ſatagere. Eſt enim dictum per ſe urbanum ſatagere etiam ſi nulla ſubſit alterius uerbi ſimilitudo. Fiunt & detracta, et adiecta aſpiratione, & binis coniunctis uerbis, ſimiliter ſæpius frigida, aliquando tamen recipienda, eademq; conditio eſt in ijs, quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, ſed ut ab alijs dicta, modo futurũ ut omnia uerreret, cum diceretur Verres, modo Herculi, quē expilauerat, moleſtiorem apro erymanthio fuiſſe, modo malum ſacerdotem, qui tam nequam Verrem reliqſſet, quia ſacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tamen aliquando occaſionem quædam felicitas hoc quoq; genere bene utendi, ut pro Cecinna Cicero in teſtem Sex. Clodium Phormionem, nec minus niger inquit, nec minus confidens, quàm eſt ille Terẽtianus Phormio. Acriora igitur ſunt, & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerũ. In his maxime ualet ſimilitudo, ſi tamen ad aliquid inferius, leuiusq;

leniusq; referatur, quemadmodũ ueteres illi iocabãtur; qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Scrapionem eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus modo petitur, uerũ etiam ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Baſſus homo i primis dicax aſinus albus uocabatur, et Sarmentus, ſeu Publius Bleſſus Iunium hominem nigrum, & macrum, & pandum fibulam ferream dixit, quod nunc riſus petendi genus frequentiſſimum eſt. Adhibetur autem ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſolet parabolæ, cuius eſt generis id Auguſti, qui militi libellũ timide porrigenti, noli inquit, dubitare tanquam aſſem elephanto des. Sunt quædam etiam uerisſimilia. Vñ Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eũ Caluo, candido frontem ſudario tergeret, idq; ipſum accuſator in inuidiam uocaret, quamuis reus ſum inquit, & panem candidum edo. Adhuc eſt ſubtilior illa ex ſimili trãſlatio, cũ quod in alia re fieri ſolet, in aliam mutuamur, ea dicatur ſanè fictio, ut Chryſippus cum in triumpho Cæſaris eburnea oppida eſſent tranſlata, & poſt dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas eſſe oppidorũ Cæſaris dixit. Et Pedo de Myrmillone, qui retiarium conſequebatur, nec feriebat, uiuum inquit, capere uult. Iungitur amphibologiæ ſimilitudo, ut. A. Galba, qui pilam negligenter petenti, ſic, inquit, petis tanquam Cæſaris candidatus, nam illud petis ambiguum eſt, ſecuritas ſimilis, quod hactenus oſtendiſſe ſatis eſt. Cæterũ frequentiſſima aliorum generum cum alijs miſtura eſt, eaq; optima, quæ ex pluribus conſtat. Eadem diſſimilium ratio eſt. Hinc eques romanus, ad quem in ſpectaculis bibentem, cum miſiſſet Auguſtus, qui ei diceret, ego ſi prãde/

Digitized by Google

re uolo, domum eo. tu enim inquit non times, ne locum perdas. E contrario non una ſpecies, neque enim eodem modo dixit Auguſtus præfecto, quem ignominia notabat, ſubinde interponenti præcibus, quid reſpōdebo patri meo, dic me tibi diſplicuiſſe, quo Galba penulam roganti, non poſſum commodare. domi maneo, cum cœnaculum eius perplueret. Tertium adhuc illud, ſiquidem ut ne authorem ponam uerecundia ipſius facit, libidinoſior es, quàm ullus ſpado, quo ſine dubio & opinio decipitur, ſed ex contrario. Et hoc ex eodem loco eſt, ſed nulli priorum ſimile, quod dixit M. Veſtinius, cum ei nunciatum eſſet, aliquando deſinet putere. Onerabo librum exemplis, ſimilemq; ijs, qui riſus gratia componuntur, efficiam, ſi perſequi uoluero ſingula ueterum. Ex omnibus argumentorum locis eadem occaſio eſt, nam & finitione uſus eſt Auguſtus de Pantomimis duobus, qui alternis geſticus contendebant, cum eorum alterum ſaltatorem dixit, alterum interpellatorem & partitione Galba, cum penulam roganti reſpondit, non pluit, non eſt opus tibi, ſi pluit ipſe utar. proinde genere, ſpecie, proprijs, differentibus, iugatis, adiunctis, conſequētibus, antecedentibus, repugnantibus, cauſis, effectis, comparatione, parium, maiorum, minorum ſimilis materia præbetur. Sicut in tropos quoque omnes cadunt. An nō plurima per hyperbolen dicuntur, quæ refert Cicero de homine prælongo, caput eum ad fornicem Fabij offendiſſe. Et quod P. Oppius dixit de genere Lentulorum, cum aſſidue minores parentibus liberi eſſent in naſcendo. Interim utrunque. quid ironia, non ne etiam quæ ſit ueriſſima ioci, propè genus eſt, qua urbane uſus eſt Afer

cum Didio Gallo, qui prouinciam ambitioſiſſime petie-rat, deinde impetrata ea tanquã coactus querebatur, Age inquit aliquid, & reipub. cauſa elabora, quaq; Ci-cero uſus eſt, cum Vatinij morte nuntiata, cuius parum certus dicebatur author. Interim inquit uſura fruar. Idem per allegoriam M. Cœlium melius obijcientem crimina, quàm defendentem, bonam dextram, malam ſiniſtram habere dicebat. Emphaſi Iulius dixit ferrum inductitium incidiſſe. Figuras quoque mentis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, res eadem recipit om-neis, in quas nonnulli diuiſerunt ſpecies dictorum, nam & interrogamus, & dubitamus, & affirmamus, & minamur, & optamus, quædam ut miſerantes, et quæ-dam ut iraſcentes dicimus. Ridiculum eſt autem omne quod aperte fingitur, ſtulta reprehendere facillimum ē. nam per ſe ſunt ridicula, ſed rem urbanam facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeuntē de thea-tro Carpathium Tityus Maximus, an ſpectaſſet, facit Carpathius dubitationem eius ſtultiorem dicendo non, ſed in orcheſtra pila luſi. Refutatio cum ſit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Mannius Curius. Nam cum eius accuſator in Sipario omnibus locis aut nudum eum in neruo, aut ab ami-cis redemptum, ex alea pinxiſſet. Ergo ego inquit, nun-quam uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vi-bium Curium multum de annis ætatis ſuæ mentientem. Tum ergo cum unà declamabamus, non eras natus. In-terim & ſimulata aſſenſione ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti, triginta ſe annos habere. Verum eſt inquit, Nã hoc illá uiginti annos audio. Belle interim ſubijcitur pro

eo, quod neges, aliud mordacius, ut Iunius Baſſus, quærente Domitia Paſſieni, quod incuſans eius ſordes calceos eam ueteres diceret uendere ſolere. Non mehercules inquit, hoc unquam dixi, ſed dixi emere te ſolere. Defenſionem imitatus eſt eques romanus, qui obijcienti Auguſto, quod patrimonium comediſſet, meum inquit putaui. Eleuãdi ratio eſt duplex, ut aut ueniam quis, aut iactantiam minuat. Quemadmodum C. Cæſar Pōponio oſtendenti uulnus ore exceptum in ſeditione ſulpitiana. quod ipſe ſe paſſum pro Cæſare pugnantem, gloriabatur nunquam fugiens reſpexeris inquit. aut crimen obiectũ ut Cicero obiurgantibus, quod ſexagenarius Publiã uirginem duxiſſet, Cras mulier erit inquit. hoc genus dicti conſequens uocant quidam, atq; illi ſimile, quod Cicero Curionem ſemper ab excuſatione ætatis incipientem, facilius quotidie procemium habere dixit, quia iſta natura ſequi, & cohærere uideantur. Sed eleuandi genus eſt et cauſarum relatio, qua Cicero eſt uſus in Vatinium, qui pedibus æger, cum uellet uideri commodioris ualetudinis factus, & diceret ſe iam bina millia paſſuum ambulare, dies hi inquit, longiores ſunt. Et Auguſtus nuntiãtibus Tarraconenſibus, palmam in ara eius enatam, apparet inquit, quàm ſæpe accendatis. Tranſtulit crimen Caſſius Seuerus. Nam cum obiurgaretur à prætore, qđ aduocati eius L. Varro Epicureo Cæſaris amico conuitium feciſſent, neſcio inquit, qui conuitiati ſint, & puto ſtoicos fuiſſe. Repercutiendi multa ſunt genera, uenuſtiſſimum, quod etiam ſimilitudine aliqua uerbi adiuuatur ut Tracallus dicenti Sudio, ſi hoc ita eſt, is in exilium, ſi non eſt ita, redis inquit. Eluſit Caſſius Seuerus obijciẽ

te quodam, quod ei domo ſua Proculeius interdixiſſet, reſpondēdo, nunquid ego illuc accedo? Sic eluditur et ridiculum ridiculo, ut diuus Auguſtus, cum ei Galli torquem aureum centum pondo dediſſent, & Dolabella per iocum, tentans tamen ioci ſui euentum, dixiſſet, imperator, torque me dona, malo te inquit ciuica donare. Mendacium quoq; mendacio, ut Galba, dicente quodā uictoriato ſe uno in Sicilia quinque pedes longam murenam emiſſe, nihil inquit mirum. nam ibi tam longæ naſcuntur, ut his piſcatores pro reſtibus cingantur. Cōtraria eſt neganti confeſſionis ſimulatio, ſed ipſa quoq; nullum habet urbanitatis, ſic Afer ægerat contra libertum Claudij Cæſaris, & ex diuerſo quidā conditionis eiuſdem, cuius erat litigator, exclamaſſe fertur. Præterea tu ſemper in libertos Cæſaris dicis, nec mehercule inqt quicquam proficio. Cui uicinum eſt, non negare quod obijcitur, cum & id palàm falſum eſt, & inde materia bene reſpondendi datur. ut Catulus dicenti Philippo, qd latras? furem uideo inquit. In ſe dicere non eſt ferè niſi ſcurrarum, & in oratore uti que minime probabile, quod fieri totidem modis, quot in alios poteſt. Ideoque hoc, quamuis frequens ſit, tranſeo. Illud uero etiam ſi ridiculum eſt, indignum tamen eſt homine tolerabili, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod feciſſe quendam ſcio, qui humiliori libere aduerſus ſe loquenti colaphum inquit, tibi ducam, & formulam ſcribo, qd caput durum habeas. hic enim dubium eſt, utrum ridere audientes, an indignari debuerint. Supereſt genus decipiendi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ ſunt in omni hac materia uel uenuſtiſſima. Inopinatum &

à laceſſente poni ſolet, quale eſt, quod refert Cicero, Quid huic abeſt, niſi res, & uirtus. Aut illud Afri, Homo in agendis cauſis optime ueſtitus, & in occurrẽdo, ut Cicero, audita falſa Vatinij morte, cum Ouinium libertum eius interrogaſſet, rectè ne oĩa? dicẽti, rectè mortuus eſt inqt. Plurimus aũt circa ſimulationẽ, & diſſimulationẽ, riſus eſt, q̃ ſunt uicina, & propè eadẽ. Sed ſimulatio eſt certam opinionẽ aĩ ſui imitantis. diſſimulatio aliena parum ſe intelligere fingentis. Simulauit Afer, cum in cã ſubinde dicentibus Celſinam dicere, cognouiſſet, quæ erat potẽs fœmina, qs eſt inquit iſte, Celſinam. n. uideri ſibi uirum finxit. Diſſimulauit Cicero cũ Sex. annalis teſtis reũ læſiſſet, & inſtaret identidem accuſator ei, dic M. Tulli nunqd potes de Sex. Annali? Verſus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali ſexto. Qui potis ingentis cauſas euoluere belli, cui ſine dubio frequentiſſimã dat occaſionem ambiguitas, ut Caſſelio, qui conſultori dicenti nauem diuidere uolo, perdes inquit. Sed auerti intellectus & aliter ſolet, cũ ab aſperioribus ad leuiora inde flectitur, ut qui interrogatus quid ſentiret de eo, qui in adulterio deprehenſus eſſet, tardum fuiſſe reſpondit. Ei confine eſt quod dicitur per ſuſpicionem, quale illud apud Ciceronẽ, quærenti quod uxor ſua è fico ſe ſuſpendiſſet, rogo des mihi ſurculum ex illa arbore, ut inſeram. Intelligitur enim quod non dicitur. Et hercle omnis ſalſe dicendi ratio in eo eſt, ut aliter q̃ eſt rectum, uerumq; dicatur, quod fit totum fingendis aut noſtris, aut alienis perſuaſionibus, aut dicendo, quod fieri non poteſt. aliena finxit Iuba, qui querenti, quod ab equo ſuo eſſet aſperſus, quid tu inquit me

Digitized by Google

Hippocentaurum putas? Sic C. Caſſius, qui militi ſine gladio decurrenti, heus tu commilito pugno bene uteris inquit. Et Galba de piſcibus, qui cum pridie ex parte aduſti, & uerſati poſtero die appoſiti eſſent, feſtinemus, alij ſubcœnant inquit. Tertium illud Ciceronis, ut dixi, aduerſus Curium, fieri enim certe non poterat, ut cum declamaret, natus non eſſet. Eſt & illa ex Ironia fictio, qua uſus eſt C. Cæſar. Nam cum teſtis diceret à reo fœmina ſua ferro petita, & eſſet facilis repreheníio, cur illã potiſſimam partem corporis uulnerare uoluiſſet. Quid. n. faceret inquit, cum tu galeam, & loricam haberes. Vel optima eſt ſimulatio contra ſimulantem qualis illa Domitij Afri fuit. Vetus habebat teſtamentũ, & unus ex amicis recentioribus ſperans aliqđ ex mutatiõe tabularum, falſam tabulam intulerat, conſulens eũ, an primipilaris ei teſtamento ſuaderet ordinare ſuprema iudicia, noli inquit facere, offendis illum. Iucundiſſima ſunt autem ex his omnibus lenia, &, ut ſic dixerim, boni ſtomachi, ut Afer ingrato litigatori cõſpectum eius uitanti, in foro per nomenculatorem miſſum ad eum. Amas me inquit, quod non te uidi, & diſpenſatori, qui, cum ad reliqua non reſponderet, dicebat ſubinde non comœdi panem, & aquam bibo, paſce, & redde quod debes, quæ ὑποαγωγὰς uocant. Eſt gratus iocus, qui minus exprobrat, q̃ poteſt, ut idem dicenti candidato ſemper domum tuam colui, cum poſſet palàm negare, credo inquit, & uerum eſt. Interim de ſe dicere ridiculum eſt, & quod in alium, ſi abſentem diceret, urbanum nõ erat, quoniã ipſi palã exprobratur, mouet riſum, quale Augusti eſt, cum ab eo miles neſcio

Digitized by Google

quid improbe peteret, ueniret ꝯtra Martianus, quẽ ſuſpicabatur & ipſum aliq̃d iniuſte rogaturum. Non magis inquit faciam commilito, quæ petis, q̃ quod Martianus à me petiturus eſt. Adiuuant urbanitatẽ & uerſus cõmode poſiti, ſeu toti ut ſunt, q̃d adeo facile eſt, ut Ouidius ex Tetraſticho Macri carmine librũ in malos poetas cõpoſuerit, q̃d fit gratius, ſi qua ẽt ambiguitate conditur, ut Cicero in Acciũ hominem callidũ, et uerſutũ, cum is in quadã cã ſuſpectus eſſet, niſi qua Vlyſſes rate euaſit Laertius, ſeu uerbis ex parte mutatis, ut in eũ, qui cum antea ſtultiſſimus eſſet habitus, poſt acceptam hæreditatem primus ſententiã rogabatur, cuius hæreditas eſt, quã uocant ſapientiã, pro illo facultas eſt, ſeu fictis notis uerſibus. ſimile eſt, q̃d παροιμία dicitur, & prouerbia opportune aptata, ut de hoĩe in aquã lapſo, & ut alleuaretur roganti, tollat te qui non nouit. Ex hiſtoria ẽt ducere urbanitatem eruditum, ut Cicero fecit, cũ ei teſtẽ in iudicio Verris roganti dixiſſet Hortenſius, nõ intelligo hæc ænigmata. Atqui debes inquit, cũ ſphingem domũ habeas. Acceperat autem ille à Verre ſphingem æneã, magnæ pecuniæ. Subabſurda illa ꝯſtant ſtultiſſimi imitatione, & quæ, niſi fingantur, ſtulta ſunt, ut qui mirantibus, q̃d humile candelabrũ emiſſet, pranſorium erit inq̃t. Sed illa ſimilia abſurdis ſunt acria, q̃ tã q̃ ſine rõne dicta feruntur, ut Seruus Dolabellæ, cum interrogaretur, an dominus eius auctionem propoſuiſſet, domum inquit uendidit. Deprehenſi interim pudorem ſuum ridiculo aliquo explicant, ut qui teſtem dicentem ſe à reo uulneratum interrogauerat, an cicatrices haberet, cum ille ingentem in femore oſtendiſſet, latus inq̃t,

oportuit. Iis quoq; uti belle datur, ut Hiſpo obijcienti, bis acerba crimina accuſatori, mentiris inquit. Et Fuluius propinquus legato iterroganti, an in tabulis, quas proferebat, chirographus eſſet, & uerus inquit domine. Has aut accepi ſpecies, aut iueni frequētiſſimas, ex quibus ridicula ducerentur. Sed repetam neceſſe eſt, infinitas eſſe tam ſalſe dicendi, q̄ ſeuere, quas præſtat perſona, locus, tp̄s, caſus deniq;, qui eſt maxime uarius. Itaq; hæc ne omiſiſſe uiderer, attigi. Illa aūt, quæ de uſu ipſo, & modo iocandi cōplexus ſum, adeo infirma, ſed planè neceſſaria. His adijcit Domitius Marſus, qui de urbanitate diligentiſſime ſcripſit, quædā non ridicula, ſed cuilibet ſeueriſſimæ orationi conuenientia eleganter dicta, & proprio quodam lepore iucunda, quæ ſunt quidem urbana, ſed riſum tn̄ non habent. Neq;.n.ei de riſu, ſed de urbanitate eſt opus inſtitutū, quā propriā eſſe noſtræ ciuitatis ait, et ſerò ſic intelligi cœptam, poſtq̄ urbis appellationem, etiā ſi nomen propriū non adijceretur, Romā tn̄ accipi ſit receptum, eamq; ſic finit. Vrbanitas eſt uirtus quædā in breue dictū coacta, & apta de delectandos mouēdosq; homines in omnem affectum maxime idonea ad reſiſtendum, uel laceſſendū, prout quæq; res, ac perſona deſyderat, cui ſi breuitatis exceptionem detraxeris, omnes is orationis uirtutes complexa ſit. Nā ſicut iſta rebus, & perſonis, quod in utriſq; oporteat dicere, perfectæ eloquentiæ eſt. Cur autem breuem eā eſſe uoluerit, neſcio quidem. At quam in eodem libro dicat fuiſſe, & in multis narrandi urbanitatem paulopoſt ita finit, Catonis, ut ait, opinionem ſecutus. Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta, reſponſaq; erunt. Et qui

Digitized by Google

in ſermonibus, circulis, conuiuijs, item in concionibus, omni deniq; loco ridicule, cõmodeq; dicet. Riſus erunt, quicunq; hæc faciet orator. Quas ſi recipimus finitiões, quicquid bene dicetur, & urbane, dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc propoſuerat, conſentanea fuit illa diuiſio, ut dictorum urbanorum, alia ſeria, alia iocoſa, alia media faceret. Nam eadem eſt omnium bene dictorum. Verum mihi etiam iocoſa quædam uidentur poſſe non ſatis urbane referri. Nam meo quidem iudicio illa eſt urbanitas, in qua nihil abſonum, nihil agreſte, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; ſenſu, neq; uerbis, neq; ore, geſtú ue poſſit deprehendi, ut non tam ſit in ſingulis dictis, quàm in toto colore dicendi, qualis apud græcos atticiſmos ille redolens Athenarum proprium ſaporem. Ne tamen iudicium Marſi hominis eruditiſſimi ſubtraham, Seria partitur in tria genera, honorificum, contumelioſum, medium. Et honorifici ponit exẽplum Ciceronis, quod pro Ligario apud Cæſarem. Qui nihil ſoles obliuiſci, niſi iniurias, & contumelioſi, quod Attico ſcripſit de Pompeio, et Cæſare. Habeo quẽ fugiam, quem ſequar nõ habeo, & medij, quod ἀποφθεγματικὸν uocat, & eſt ita cum dixit, neq; grauem mortem accidere forti uiro poſſe, neq; immaturam conſulari, neq; miſeram ſapienti. Quæ omnia ſunt optime dicta, ſed cur proprie nomen urbanitatis accipiãt, non uideo, quod ſi non totus, ut mihi uidetur, orationis color meretur, ſed etiam ſingulis dictis tribuẽdum eſt, illa potius urbana eſſe dixerim, quæ ſunt generis euiſdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula nõ ſunt, ut de Pollióe Aſinio, ſerijs, iocisq; pariter accõmodato,

Digitized by Google

dictum eſt, eſſe eum omnium horarum. Et de actore facile dicente ex tempore ingenium eum innumerato habere, etiam Pompeij, quod refert Marſus in Ciceronem diffidentē partibus, trāſi ad Cæſarem me timebis. Erat .n. ſi de re minore, aut alio animo, aut deniq; non ab ipſo dictum fuiſſet. Quod poſſet inter ridicula numerari, etiam illud, quod Cicero Cereliæ ſcripſit, reddens rationem, cur illa C. Cæſaris tempora tam patienter tolerarret. Hæc aut animo Catonis ferenda ſunt, aut Ciceronis ſtomacho. Stomachus enim ille habet aliquid ioco ſimile. Hæc, quæ mouebant, diſſimulanda mihi non fuerunt, in quibus ut errauerim, legentes tamen non decepi indicata diuerſa opinione, quam ſequi magis probātibus liberum eſt.

De altercatione.

ALTERCATIONIS præcepta poterant uideri tunc inchoāda, cum oīa, quæ ad ꝯtinuā orationē pertinent, peregiſſem. Nā eſt uſus eius ordine ultimus, ſed cū ſit poſita in ſola inuentione, neq; habere diſpoſitionē poſſit, nec elocutionis ornamenta magnopere deſyderet, aut circa memoriam, & pronunciatiōem laboret, prius q̄ ſecundam quinq; partium, hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor, quā ſcriptores ideo fortaſſe alij reliquerūt, quia ſatis cæteris præceptis in hanc quoq; uidebatur eſſe perfectum. Conſtat enim aut intentione, aut depulſione, de quibus ſatis traditum eſt, quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile eſt, idē in hac breui, atq; cōciſa pro ſit neceſſe eſt, neque alia dicuntur in altercatione, ſed

Digitized by Google

aliter aut interrogando, aut reſpondendo. Cuius rei fer-
rè omnis obſeruatio in illo teſtiũ loco excuſſa nobis eſt.
Tamen quia latius hoc opus aggreſſi ſumus, neq; per-
fectus orator ſine hac uirtute dici poteſt, paululum im-
pẽdamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ quidem in
quibuſdam cauſis ad uictoriam uel plurimum ualet.
Nam ut in qualitate generali, in qua rectè ne factum
quid, an contra ſit quæritur, perpetua dominatur ora-
tio, & quæſtionẽ finitionis actionis plerũq; ſatis expli-
cat. Et omnia penè, in quibus de facto conſtat, aut conie
ctura artificiali ratione colligitur. Ita in his cauſis, quæ
ſunt frequentiſſimæ, quæ uel ſolis extra artem probatio-
nibus, uel miſtis continentur, aſperrima in hac parte di
micatio eſt, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari.
Nam & firmiſſima quæq; memoriæ iudicis inculcanda
ſunt, etiam præſtandũ quicquid in actione promiſimus,
et refellenda mendacia. Nuſq̃ eſt deniq;, qui cognoſcit,
intentior, nec immerito quidam, q̈q̃ in dicendo medio-
cres hac tñ altercandi præſtantia meruerunt nomen pa-
tronorum. At quidam litigatoribus uſi, illum modo am
bitioſum declamãdi ſudorem præſtitiſſe contenti, cũ tur
ba laudantium deſtituũt ſubſellia, pugnamq; illã decer
tatoriam imperitis, ac ſæpe pullatæ turbæ relinquunt.
Itaq; uideas alios plerũq; iudicijs priuatis ad altercatio
nes uocari, alios ad probationẽ. Quæ ſi diuidenda ſunt
officia, hoc certe magis neceſſariũ eſt, pudendũq; dictu,
ſi plus litigatoribus proſunt minores. In publicis certe iu
dicijs uox illa præconis præter patronos, ipſum, qui ege
rit, citat. Opus eſt igitur in primis ingenio ueloci, ac
mobili, animo præſenti, & acri. Non. n. cogitandum, ſed

Digitized by Google

dicendum ſtatim eſt, & prope ſub conatu aduerſarij ma nus exigenda. Quare cum in omni parte huiuſce officij plurimũ facit totas non diligenter modo, ſed ẽt familia riter nos noſſe cauſas, tum in altercatione maxime neceſ ſarium eſt, omnium perſonarũ, inſtrumentoꝝ, tempoꝝ, locoꝝ, habere notitiam, alioquin & tacendũ erit ſæpe, & alijs ſubijcientibus. plerunq; aũt ſtudio loquendi fa tue modo accedẽdum, quod nõnunq̃ accidit, ut noſtra credulitate aliena ſtultitia erubeſcamus, neq; tamẽ his ipſis monitoribus clareſcit. Quidã faciunt aperte, quod rixemur. Videas enim pleroſq; ira percitos exclaman tes, ut iudex audiat contrarium id eſſe, quod admonea tur, ſciatq́; ille qui pronunciaturus eſt in cauſa, malum quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracũdiæ ca reat. nullus enim rationi magis obſtat affectus, & fert extra cauſam, & plerunq; deformia conuitia facere, ac mereri cogit, & ipſos nonnũq̃ iudices incitat melior mo deratio, ac nonnunq̃ etiam patientia. neq; enim refutã da tantum, quæ è contrario dicuntur, ſed contemnẽda, eleuanda, ridenda ſunt, nec uſq̃ plus loci recipit urba nitas, odium mordet, & pudor, contra turbantes au dendum, & impudentiæ fortiter reſiſtendum. Sunt. n. quidam præduri in hoc oris, ut obſtrepant ingenti cla more, & medios ſermones intercipiant, et omnia tumul tu confundant, quos ut non imitari, ſic acriter propulſa re oportebit, & ipſoꝝ improbitas retundenda, & iudi ces, uel præſidentes magiſtratus appellandi frequẽter, ut loquendi uices ſeruentur. nam eſt res animi iacentis, & mollis ſupra modum frontis, fallitq́; plerunq;, quod probitas uocatur, quæ eſt imbecillitas. ualet autẽ in al
Digitized by Google

tercatione plurimum acumen, quod ſine dubio ex arte non uenit. Natura enim nō docetur, arte tamen adiuuatur, in qua præcipuum eſt ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & quod uolumus efficere, quia propoſitum tenentes in rixam non ibimus, nec cauſæ debita tēpora conuitiando conteremus, gaudebimusq́; ſi hoc aduerſarius facit. Omnia tempora ferè parata ſunt meditatis diligenter quæq; aut ex diuerſo dici, aut reſponderi à nobis poſſint. Nonnunquam tamen ſolet hoc quoque eſſe artis genus, ut quædam in actione diſſimulata ſubito in altercatione proferantur, & inopinatis eruptionibus, aut ex inſidijs citiſſimo facto ſimillimum. Id aūt tum faciendum eſt, cum eſt aliquid, cui reſponderi non ſtatim poſſit, poterat autem, ſi tempus ad diſponēdum fuiſſet. Nam quod fideliter firmum eſt, à primis ſtatim actionibus arripere optimum eſt, quo ſæpius, diutiusq́; dicatur. Illud uix ſaltem præcipiendum uidetur, ne turbidus, & clamoſus tantum ſit altercator, & quales facti ſunt, qui litteras neſciunt. Nam improbitas licet aduerſario moleſta ſit, iudici inuiſa eſt. Nocet etiā diu pugna in ijs, quæ obtinere non poſſis. Nam ubi uinci neceſſe eſt, expedit cedere, quia ſiue plura ſunt, de quibus q̄ritur, facilior erit in cæteris fides, ſiue unum, mitior ſolet irrogari pœna uerecundiæ, nam culpā præſertim deprehenſam pertinaciter tueri culpa altera eſt. Dum ſtat acies multi in re conſilij, atq; artis eſt, ut errantem aduerſarium trahas, & ire q̄longiſſime cogas, ut uana interim ſpe exultet. Adeo quædam bene diſſimulantur inſtrumēta. Inſtant enim, & ſæpe diſcrimen omne committunt, quod deeſſe nobis putant, & faciunt probationibus no

ſtris authoritatem poſtulando. Expedit etiam dare aliquid aduerſario, quod pro ſe putet, quod apprehēdens maius aliquid cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarum utramlibet male ſit electurus, quod in altercatione fit potentius, q̄ in actione, quia in illa nobis ipſi reſpondemus, in hac aduerſarium quaſi confeſſum tenemus. Eſt in primis acuti uidere, quo iudex dicto moueatur, quid reſpuat, quod ex uultu ſæpiſſime, & aliqn̄ etiam dicto aliquo, factó ue eius deprehenditur, & inſtare proficientibus, & ab iis, quæ non adiuuant, q̄ molliſſime pedem oportet referre. Faciunt hoc medici quoq; ut remedia perinde perſeuerent adhibere, uel deſinant, ut illa recipi, uel reſpui uident. Nōnunq̄ ſi rem euoluere propoſitā facile non ſit, inferēda eſt alia quæſtio, atq; in eam, ſi fieri poteſt, iudex auocandus. quid enim, cum reſpondere non poſſis, agendum eſt, niſi ut aliud inuenias, cui aduerſarius reſpondere non poſſit. In pleriſq; iudex eſt auocandus, ut dixi, qui circa teſtes, & locos, & perſonas modo diſtat, quod hic patronorum inter ſe certamen, illic pugna inter teſtem, & patronum. Exercitatio uero huius rei longe facilior. Nam eſt utiliſſimū frequenter cum aliquo, qui ſit ſtudiorum eorundem, ſumere materiam, uel ueræ, uel etiam fictæ controuerſiæ. Et diuerſas partes altercationis modo tueri, quod idem etiam in ſimplici genere quæſtionum fieri poteſt. Ne illud quidem ignorare aduocatum uolo, quo quæq; ordine probatio ſit apud iudices proferenda, cuius rei eadē in argumentis ratio eſt, ut potentiſſima prima, & ſumma ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

Digitized by Google

De iudicio & conſilio.

HIS pro noſtra facultate tractatis, non dubitaſſem tranſire protinus ad diſpoſitionem, quæ ordine ipſo ſequitur, niſi uererer, ne quoniam fuerunt, qui iudicium inuẽtioni ſubiungerent, præteriſſe hunc locum quibuſdã uiderer, qui mea quidem opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus, ac miſtus eſt, ut ne à ſententijs quidem, aut uerbis ſaltem ſingulis poſſit ſeparari, nec magis arte traditur, quàm guſtus, aut odor. Ideoq; nos qd in quaq; re ſequendum, cauendumq; ſit, docemus, ac deinceps docebimus, ut ad ea iudicium dirigatur. Præcipiam igitur ne, quod effici nõ poteſt, aggrediamur? ut cõtraria uitemus, & communia, nequid in eloquendo corruptum, obſcurumue ſit? referatur oportet ad ſenſus, qui non docentur. Nec multum à iudicio credo diſtare conſilium, niſi quod illud oſtendentibus ſe rebus adhibetur, hoc latentibus. & aut omnino non dum repertis, aut dubijs, & iudicium frequentiſſime certum eſt. Cõſilium uero eſt ratio quædam alte petita, & plerunq; plura perpendens, & comparans, habensq; in ſe & inuentionem & iudicationem. Sed ne hæc quidem præcepta in uniuerſum ſpectanda ſunt. nam ex re ſumitur, cui locus ante actionem eſt frequenter. Nam Cicero ſummo conſilio uidetur in Verrem uel contrahere tempora dicendi maluiſſe, quàm in eum annum, quo erat Qu. Hortẽſius cõſul futurus, incidere. & in ipſis actionibus primum, ac potentiſſimum obtinet locum. Nam quid dicendũ, qd tacẽdum, quid diffitendum ſit, exigere conſilij eſt, negare ſit ſatius, an defendere, ubi procemio utendum, et quali, narrandum'ne,

li, narrandum'ne, & quomodo iure prius pugnandum, an æquo, q ſit ordo utiliſſimus, tum omnes colores, aſpe/re, an leniter, an etiam ſubmiſſè loqui expediat. Sed hæc quoq; (ut quiſq; paſſus eſt locus) monuimus. Idemq; in reliqua parte faciemus, pauca tamen exempli gratia po nam, quibus manifeſtius appareat, quid ſit, quod demõſtrari poſſe præceptis non arbitror. Laudatur conſilium Demoſthenis, quod cum ſuaderet bellum Atheniẽſibus parum id proſpere expertis, nihil adhuc factum eẽ ra/tione monſtrat. Poterat enim emendare negligentia, at ſi nihil eſſet erratum, melioris in poſterum ſpei nõ erat ratio. Idẽ cum offenſam ugreretur, ſi obiurgaret populi ſegnitiem. in aſſerenda libertate reipub. maiorum laude uti maluit, qui rem fortiſſime adminiſtraſſent. Nam & faciles habuit aures, & à natura ſequebatur, ut meliora probantis, peiorum pœniteret. Ciceronis quidem, uel una pro Cluentio, quamlibet multis exemplis ſufficeret oratio. Nam quod in eo conſilium maxime mirer? pri/mam'ne expoſitionem? qua matri, cuius filium preme/bat authoritas, abſtulit fidem. an quod idem corrupti iu dicij crimen transferre in aduerſarium maluit, quàm ne gare? propter inueteratam, ut ipſe dicit, infamiam, an q in re inuidioſa legis auxilio nouiſſime eſt uſus, quo ge/nere defenſionis etiam offendiſſet, non dum præmollitas iudicum mentes, an quod ſeipſum inuito Cluentio face/re teſtatus eſt? Quid pro Milone, quod non ante narrauit quàm præiudicijs omnibus reum liberaret, quod inſidia/rum inuidiam in Clodium uertit quãquam re uera fue rat pugna fortuita, quod factum & laudauit, & tamẽ uoluntatem Milonis remouit, quod illi preces non de/

dit, & in earum locum ipſe ſucceſſit. Infinitum eſt enumerare, ut Cottæ detraxerit authoritatem, ut pro Ligario ſe oppoſuerit, Cornelium ipſa confeſſionis fiducia eripuerit. Illud dicere ſatis habeo, nihil eſſe non modo in orando, ſed in omni uita prius conſilio. fruſtraq; ſine eo tradi cæteras artes, pluſq; uel ſine doctrina prudentiá, quàm ſine prudentia facere doctrinam. Aptare etiam orationem locis, temporibus, perſonis, eſſe eiuſdem uirtutis, ſed hic quia latius fuſus eſt locus, miſtusque cum elocutione tractabitur, cum præcipere de apte dicendo cœperimus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER SEPTIMVS.

d E INVENTIONE, ut arbitror, ſatis dictum eſt. Neque enim ea demum, quæ ad docendum pertinent, executi ſumus, uerum etiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus ſatis non eſt ſaxa, atq; materiam, & cætera ædificanti utilia congerere niſi diſponendis eis, collocandisq; artificũ manus adhibeatur, ſic in dicendo q̃libet abundans reꝝ copia cumulũ tm̃ habeat, atq; ꝯgeſtum. niſi illas eadem diſpoſitio ĩ ordinem digeſtas, atq; inter ſe commiſſas deuinxerit. Nec immerito ſecunda quinq; partiũ poſita eſt, cũ ſine ea prior nihil ualeat. Neq;.n. q̃q̃ fuſis omnibus membris, ſtatua ſit, niſi collocetur. Et ſiquam in corporibus noſtris

Digitized by Google

aliorum'ue animalium partem permutes, & tráſferas, licet habeat eadem omnia, prodigium ſit tamen, & artus etiã leuiter loco moti perdunt, quo uiguerunt, uſum. & turbati exercitus ſibi ipſi ſunt impedimento. Nec mihi uidentur errare, qui ipſam rerum naturam, ſtare ordine putant, quo confuſo peritura ſint omnia. Sic oratio carens hac uirtute tumultuetur, neceſſe eſt, & ſine rectore fluitet, ne cohæreat ſibi, multa repetat, multa tranſeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine propoſito, caſum potius quàm conſilium ſequatur. Quapropter totus hic liber ſeruiat diſpoſitioni, que quidem ſi certa aliqua ui tradi in omnes materias ullo modo poſſet, non tam paucis contigiſſet. Sed cum infinitæ litiũ formæ fuerint, futurææq; ſint, & tot ſeculis nulla reperta ſit cauſa, quæ eſſet tota alteri ſimilis, ſapiat oportet actor & uigilet, & inueniat, & iudicet, & conſilium à ſe ipſo petat. Neque inficias eo quædam eſſe, quæ demonſtrari poſſint, eaq; non omittam.

De diſpoſitione. Cap. I.

SIT igitur, ut ſupra ſignificaui, Diuiſio, rerum plurium in ſingulas, partitio, ſingularum in ſpecies diſcretus ordo, recta quædam collocatio, prioribus ſequẽtia annectens diſpoſitio, utilis rerum, ac partium in locos diſtributio. Sed meminerimus ipſam diſpoſitionem pleruniq; utilitate mutari, nec eandem ſemper primam quæſtionem ex utraq; parte tractandã. Cuius rei, ut cætera exẽpla præteream, Demoſthenes quoq;, atq; Aeſchines pñt eſſe documento, in iudicio Cteſiphontis diuerſum ſecuti ordinem. Cũ accuſator à iure, quo uidebatur poten

tor, cœperit, patronus omnia, uel pœnè omnia, añ ius poſuerit, quibus iudicem quæſtioni legum præpararet. aliud enim alio docere prius expedit, alioquin ſemper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in mutua accuſatione, ut uacuum ſe uterq; defendat priusq̃ aduerſariũ arguat, omnium rerum neceſſe eſt ordinem eē diuerſum. Igitur quod ego ſum ſecutus, qui partim præceptis, partim uſurpatum ratione cognoueram, promam, nec unq̃ diſſimulaui. Erat mihi curæ in controuerſiis forenſibus noſſe omnia, quæ in caſu uerſarentur. Nam in ſchola certa ſunt, & pauca, & ante declamationem exponuntur quæ θέματα græci uocant, Cicero propoſita. Cum hæc in conſpectu quodammodo collocaueram, non minus pro aduerſa parte, quàm pro mea cogitabam, & primum, quod non difficile dictu eſt, ſed tamen añ omnia intuendum, conſtituebam quid utraq; pars uellet efficere. Tum quidem, hoc modo. cogitabam quid primum petitor diceret. Id aut confeſſum erat, aut controuerſum ſi confeſſum, non poterat ibi eſſe, quæſtio. Tranſibam ergo ad reſponſum partis alterius, idem intuebar, nonnunquam etiam quod inde obtinebatur, confeſſum erat. Vbi primum cœperat non conuenire, quæſtio oriebatur. Id tale eſt. Occidiſti hominem, occidi, conuenit, tranſeo. rationem reddere debet reus quare occiderit, adulterum inquit cum adultera occidere licet. Legem eſſe certum eſt. Tertium iam aliquid uidendum eſt, in quo pugna conſiſtat. non fuerunt adulteri, fuerunt. Quæſtio, de facto ambigitur, coniectura eſt. Interim ergo & tertiũ cõfeſſum eſt, adulteros fuiſſe. Sed tibi inquit accuſator, illos non licuit occidere, exul enim eras, & ignominioſus,

Digitized by Google

de iure quæritur. At ſi protinus dicenti occidiſti, reſpondeatur, non occidi, ſtatim pugna eſt. Sic explorandum eſt, ubi controuerſia incipiat, & conſyderari debet, quæ primam quæſtionem facit. Intentio ſimplex. Occidit Saturninum Rabirius, coniuncta, lege de ſiccarijs commiſit. L. Varenus. Nam. C. Varenum occidendo, & Cn. uulnerando, et Salarium item occidendo cadit. Nam ſic diuerſæ propoſitiones erunt, quod idem de petitionibus dictum eſt. Verum ex coniuncta propoſitione plures eē quæſtiones, ac ſtatus poſſunt. ſi aliud negat reus, aliud defendit, aliud à iure actionis excludit. In quo genere agenti eſt diſpiciendum, quid quoq; loco diluat, quod pertinet ad actorem. non planè diſſentio à Celſo, qui ſine dubio Ciceronem eſt ſecutus. Inſtat tñ huic parti uehemētius, ut putet primo firmum aliquid eſſe ponendum ſummo firmiſſimum, imbecilliora medio, quia & initio mouendus ſit iudex, & ſummo impellendus. At pro reo plerunq; grauiſſimum quidq;, primum mouendum eſt ne illud ſpectans iudex reliquorum defenſioni ſit auerſior. Interim tamen & hoc mutabitur, ſi leuiora illa palàm falſa erunt, grauiſſimi defenſio difficilior, ut detracta prius accuſatoribus fide aggrediamur ultimum iā iudicibus omnia uana eſſe credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur delati criminis, et promittatur defenſio, ne id, quod non ſtatim diluemus, timere uideamur. Ante actæ uitæ crimina, plerunque prima purganda ſunt, ut id, de quo laturus eſt ſententiā iudex audire propitius incipiat. Sed hoc quoque pro Vareno Cicero in ultimum diſtulit, non quid frequentiſſime, ſed quid tum expediret, intuitus, cum ſimplex intentio erit,

Digitized by Google

uidendum eſt, an unum aliquid reſpõdeamus, an plura. Si unum, in re quæſtionem inſtituamus, an in ſcripto. ſi in re, negandum ſit, quod obijcitur, aut mendũ. ſi in ſcripto, in qua ſpecie iuris pugna ſit, & in ea de uerbis, an uoluntate quæratur. Id ita conſequemur, ſi intuiti fuerimus quæ ſit lex, quæ litem faciat, hoc eſt qua iudicium ſit conſtitutum. Nam quædam in ſcholaſticis ponuntur ad coniungendam modo actæ rei ſeriem, ut pater expoſitum qui agnoue it, ſolutis alimentis recipiat. minus dicto audientem filium liceat abdicare, qui expoſitum recepit, imperat ei nuptias locupletis propinqui, ille ducere uult filiã pauperis educatoris. Lex de expoſitis ad affectum pertinet. Iudicium pendet ex lege abdicationis. Nec tamen ſemper ex una lege quæſtio eſt, ut in ἀντινομίᾳ, his ſpectatis, apparebit circa quæ pugna ſit. Coniuncta deſenſio eſt, qualis pro Rabirio, ſi occidiſſet recte feciſſet, ſed nõ occidit. ubi uero multa contra unam propoſitionem dicimus, cogitandũ eſt primum quicquid dici poteſt. tum ex his quo quicq; loco dici expediat ordinandum, in quo non idem ſentio, quod de propoſitionibus paulo ante, quodq; de argumentis probationum loco conceſſi, aliquando nos incipere à firmioribus. Nam uis quæſtionum percreſcere debet, & ad potentiſſima ab infirmiſſimis peruenire, ſiue ſunt eiuſdem generis, ſiue diuerſi. Iuris autem quæſtiones ſolent eſſe nonnunquam ex alijs, atq; alijs conſlictionibus, facti ſemper idem ſpectat, in utroq; genere ſimilis ordo eſt. Sed prius de diſſimilibus, ex quibus infirmiſſimum quicq; primum tractari oportet. Ideóque quaſdam quæſtiones executi donare ſolemus, & conce

dere. Neq; enim tranſire ad alias poſſumus, niſi omiſ-ſis prioribus, q́ ipſum ita fieri oportet, non ut damnaſſe eas uideamur, ſed omiſiſſe, quia poſſumus etiam ſine eis uincere. Procurator alicuius pecuniam petit ex fœnore hæreditario, poteſt incidere quæſtio, an huic eſſe procuratorem liceat, finge nos poſtquam tractauimus eam, remittere, uel etiam conuinci. quæretur an ei, cuius nomine litigatur, procuratorem habendi ſit ius. Diſcedamus hinc quoq;, recipit natura quæſtiõem, an ille, cuius nomine agitur, hæres ſit fœneratoris, an ex aſſe hæres. Hæc quoq; conceſſa ſint. Quæretur an debeatur. Cõtra nemo tam demens fuerit, ut id, quod firmiſſimum duxerit ſe habere, remittat, & ad leuiora tranſcendat. Huic in ſchola ſimile eſt, non abdicabis adoptatum, ut hunc quoq;, non uirum fortem, & fortem, ut non quicunque uoluntati tuæ non paruerit, & qui non paruerit, ut in alia omnia ſubiectus ſit, non propter opinionem, non propter talem opinionem, hæc iuris quæſtionum differentia eſt. In factis autem ad idem tendentia ſunt plura. Ex quibus aliqua citra ſummam quæſtionem remitti ſolent, ut ſi is, cum quo furti agere dicat, proba te habuiſſe, proba te perdidiſſe, proba te furto perdidiſſe, proba te mea fraude. priora enim remitti poſſunt, ultimum non poteſt. Solebam & hoc facere præcipereue, ut uel ab ultima ſpecie. (nam ea ferè eſt, quæ continet cauſam) retrorſum quærerem uſq; ad primam generalem quæſtionem, uel à genere ad extremam ſpeciem deſcenderem etiam in ſuaſorijs, ut deliberat Numa an regnũ offerentibus Romanis recipiat. Primum id eſt genus, an regnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an la-

Digitized by Google

turi ſint Romani talem regem. Similiter & in controuerſiis. optet. n. uir fortis alienam uxorem. Vltima ſpēs eſt, an optare poſſit alienam uxorē. generale eſt, an qcquid optauerit accipere debeat, inde an ex priuato, an nuptias, an maritum habentē. Sed hoc non quemadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum. n. occurrit ferè, quod eſt ultimū dicendum, ut hoc, non debes alienam uxorem optare. Ideoq; diuiſionem perdit feſtinatio. Nō oportet igitur offerentibus ſe contentū eſſe. quære, aliqd ne ultra ſit, ne uiduam quidem, adhuc plus, ſi nihil ex priuato, ultimum retrorſum, quod idem à capite primū eſt, nihil iniquū. Itaq; propoſitione uiſa, quod eſt facillimum, cogitemus, ſi fieri pōt, quid naturale ſit primum reſponderi. Id ſi tanquam res agatur, & nobis ipſis reſpondendi neceſſitas ſit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, ſeponamus id, quod primum ſe obtulerit, & ipſi nobiſcum ſic loquamur, quod ſi hoc nō eſſet, id iterum, & tertium, et dum nihil ſit reliqui. Itaq; inferiora quoq; ſcrutabimur, quæ tractata faciliorē nobis iudicem in ſumma quæſtione facient. Non diſſimile huic eſt & illud præceptum, ut à communibus ad propria ueniamus, ferè enim cōmunia generalia ſunt. Cōmune eſt, tyrannum occidit, proprium Viriatum tyrānum occidit. mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere quid mihi cum aduerſario conueniret, ſi modo id pro me erat, nec ſolum premere confeſſionem, ſed partiēdo multiplicare, ut in illa controuerſia. Dux, qui cōpetitorem patrē in ſuffragijs uicerat, ca tus eſt. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt patrem reuertentem ab hoſtibus, is legatis dixit, ſerò itis,

excuſſerunt illi patrem, & aurum in ſinu eius inuenerunt. ipſi perſeuerarunt ire quo intenderant, inuenerũt ducem crucifixum, cuius uox fuit. Cauete proditorem. Reus eſt pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prodita, & prodita à duce. quærimus proditorem, te iſſe ad hoſtes fateris, & iſſe clàm, & ab his incolumen rediſſe, aurum retuliſſe, & aurum occultum habuiſſe. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propoſitione, quæ ſi animos occuparit, propè aures ipſi defenſioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminũ accuſantem adiuuat. ſeparatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propoſitis extra quæ nihil eſſet, omnibus, deinde cæteris remotis, ſolum id ſupereſſet, quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, ut abſoluatur reus, aut innocentia ipſius ſit, aut interueniente aliqua ptãte, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis, aut præuaricatione, nocentem fuiſſe cõfiteris, nulla poteſtas obſtitit, nulla uis, corruptum iudiciũ non quereris, nulla probandi difficultas fuit, quod ſupereſt, niſi ut præuaricatio fuerit. Si omnia amoliri nõ poteram, tamen plura amoliebar. hominem occiſum eſſe cõſtat non in ſolitudine, ut à latronibus ſuſpicer, non prædæ gratia, quia inſpoliatus eſt, non hæreditatis ſpe, qa pauper fuit. Odium igitur in cauſa, quis inimicus? quæ res autem faciliorem diuiſioni uiam præſtat, eadem inuentioni quoq;, excutere quicquid dicitur poteſt, & uelut reiectione facta ad optimum peruenire. Accuſatur Milo, quod Clodium occiderit, aut fecit, aut nõ. Optimum erat negare. ſi non poteſt, occidit, ergo aut iure,

Digitized by Google

aut iniuria, utiq; iure, aut uoluntate, aut neceſſitate. Nam ignorantia prætendi non poteſt, uoluntas anceps eſt. Sed quia ita id homines putant, adiungenda defenſio, ut id pro rep. fuerit. neceſſitate, ſubita igitur pugna, nō præparata, alter igitur inſidiatus eſt? Vter? profectò Clodius. Vides'ne, ut ipſa rerum neceſſitas deducat ad defenſionem? Adhuc, aut utiq; uoluit occidere inſidiatorem Clodium, aut non, tutius ſi noluit. fecerunt ergo ſerui Milonis, nec iubēte, nec ſciēte Milone. At hæc tam timida defenſio detrahit authoritatem illi, qua recte dicebamus occiſum. Adijcietur, quod ſuos quiſque ſeruos in tali re facere uoluiſſet. Hoc eo eſt utilius, quod ſæpe nihil placet, & aliquid dicendum eſt. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id, quod optimū eſt, aut id, quod minime malū. Propoſitione aliquando aduerſarij utendum, & eſſe nonnunq̄ cōmunem eam ſuo loco dictum eſt multis millibus uerſuum. Scio apud quoſdam eſſe quæſitum, quomodo inueniremus, utra pars deberet prior dicere, quod in foro uel atrocitate formularū, uel modo petitionum, uel nouiſſime ſorte dijudicatur. In ſchola quæri nihil attinet, cum in declamationibus iiſdem narrare, & contradictiones ſoluere tam ab actore, q̄ à poſſeſſore conceſſum ſit. Sed in plurimis controuerſiis ne inueniri quidem poteſt, ut in illa. Qui tres liberos habebat, oratorem, philoſophum, medicum teſtamento quatuor partes fecit, & ſingulas ſingulis dedit, unam eius eſſe uoluit, qui eſſet utiliſſimus ciuitati. Contendunt quis primus dicat, incertum eſt, propoſitio tamen certa. ab eo enim cuius perſonam tuebimur incipiendum erit, & hæc quidem de diuidendo in uniuer

ſum præcipi poſſunt. At quomodo inueniemus etiam illas occultiores quæſtiones? ſcilicet quomodo ſententias, uerba, figuras, colores, ingenio, cura, exercitatione, non tamen ferè unquam niſi imprudentem fugerint, ſi, ut dixi, naturam ſequi ducem uelit. Sed pleriq; eloquentiæ famam affectantes, contenti ſunt locis ſpecioſis modo, uel nihil ad probatiõem conferentibus, alij nihil uitantes ea, quæ in oculos occurrunt, exquirenda putãt, quod quo facilius appareat, unam de ſchola controuerſiam, non ita ſanè difficillimam, aut nouam proponam in exemplum. Qui reo proditionis patri nõ aſfuerit, exhæres ſit, proditionis damnatus cum aduocato exulet. Reo proditionis patri diſertus filius affuit, ruſticus non affuit, damnatus abijt cum aduocato in exilium. Ruſticus cum fortiter feciſſet, premij nomine impetrauit reſtitutionem patris, & fratris, pater reuerſus inteſtatus deceſſit, petit ruſticus partem bonorũ, orator totum ſibi uendicat. Hic illi eloquentes, quibus quæ nos circa lites raras ſolicitiores, ridiculi uidemur, inuadent perſonas fauorabiles. Actio pro ruſtico contra diſertum, pro uiro forti contra imbellem, pro reſtitutore contra ingratum, pro eo, qui parte contentus ſit, contra eum, qui fratri nihil dare ex paternis uelit, quæ omnia ſunt in materia, & multum iuuant, uictoriam tamen nõ tradunt. In hoc quærentur ſententiæ, ſi fieri potuerit, præcipites, uel obſcuræ. Nam ea nunc uirtus eſt, ut pulchre fuerit cum materia, tumultu, & clamore tranſactum. Illi uero, quibus propoſitum quidem melius, ſed cura in proximo eſt, hæc uelut innatantia uidebunt excuſatum eſſe ruſticũ, qui non interfuerit iudicio, nihil collaturus

patri, ſed ne diſertum quidẽ habere, quod imputet reo, cum is damnatus ſit, dignum eſſe hæreditate reſtitutorẽ, auarum, impium, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq; ſic merito. Quæſtiõem quoq; illam primam ſcripti, & uoluntatis, qua non expugnata, non ſit ſequẽtibus locus. at qui naturam ſequetur, illa cogitabit profecto, primo hoc dicturum ruſticum. Pater inteſtatus duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto, quis tam imperitus, quis tam procul à litteris, quin ſic incipiat, etiam ſi neſcierit, quid ſit propoſitio, hanc communem omnium legem leniter adornabit, ut iuſtam. Nempe ſequetur, ut quæramus, quid huic tam æque poſtulationi reſpondeatur. At id manifeſtum eſt. Lex eſt, quæ iubet, exhæredem eſſe eum, qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem non affuiſti, hanc propoſitionem neceſſario ſequitur legis laudatio, & eius, qui nõ affuerit, uituperatio. Adhuc uerſamur in confeſſis, redeat animus ad petitorem, nam aliud hic non cogitet neceſſe eſt, niſi quis ſit planè hebes. ſi lex obſtat, nulla lis eſt, inane iudicium eſt, atqui & legem eſſe, et hoc, quod ea puniat à ruſtico factum extra dubitationem eſt. Quid ergo dicimus? ruſticus eram, ſed lex erat, omnes complectitur, nihil proderit. Quæramus ergo num infirmari in aliqua parte lex poſſit, quid aliud (ſæpius dicam) natura permittit, q̃ ut cum uerba contra ſint de uoluntate quæratur. generalis igitur quæſtio, uerbis an uoluntate ſit ſtãdum. Sed enim in commune de iure omni diſputandũ ſemper, nec unquam ſatis iudicatum eſt. Quærendum igitur in hac ipſa, qua conſiſtimus, an aliquid inueniri poſſit, quod ſcripto aduerſetur, ergo quiſquis non affue-

rit, exhæres erit, quiſquis ſine exceptione. Iam ſe illa uel ultro offerent argumenta. Et infans filius ẽ, & non aſſuit, & qui aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti eſt, poſſet aliquis nõ affuiſſe, & hæres eſſe. Tranſeat nũc idem ille, qui cogitauit (ut ait Cicero) Tibicinis latini modo, ad diſertum, ut iſta cõcedam, tu nec infans es, nec abfuiſti, nec militaſti, nõ aliud occurrit, ꝗ̃ illud, ſed ruſticus ſum? Contra quod palàm eſt dicit, ut agere non potueris, aſſidere potuiſti, & uerum eſt. quare redeundum eſt ruſtico ad animum legum latoris. impietatem punire uoluit, ego autem impius non ſum. Contra quæ diſertus, tu impie feciſti inquit, cum exhæreditationem meruiſti, licet te poſtea uel pœnitentia, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus eſt pater, uidebaris, enim de cauſa pronunciaſſe. Ad hæc ruſticus, tu uero in cauſa damnationis fuiſti, multos offenderas, inimicitias domi contraxeras, hæc coniecturalia. Illud quoq; quod coloris loco ruſticus dicit, patris fuiſſe tale conſilium, ne uniuerſam domũ periculo ſubijceret. Hæc prima quæſtione ſcripti, & uoluntatis continentur. Intendamus ultra animũ, uideamusq; an aliud inueniri præterea poſſit, quo id modo fiat. Sedulo imitor quærentẽ, ut quærere doceam. Et omiſſo ſpecioſiore illo ſtylo genere, ad utilitatem meme ſummitto diſcentium. Omnes adhuc quæſtiones ex perſona petitoris ipſius duximus, cur nõ aliqd circa patrem quærimus? dictum uero eſt, cui quis non affuerit, exhæres erit. Cur non conamur et hic quærere, num cuicunq; non affuerit. facimus hoc ſæpe in his controuerſiis, in quibus petuntur in uincula,

Digitized by Google

qui parentes ſuos non alunt, ut eum, qui teſtimonium in filium peregrinitatis reum dixit, eum, q filium Lenoni uendidit. in hoc, de quo loquimur, patre, quod apprehendi poteſt damnatus eſt, nunquid igitur lex ad abſolutos tãtum patres pertinet? dura prima fronte quæſtio non deſperemus, credibile eſt hoc uoluiſſe legumlatorẽ ne auxilia liberorum innocentibus deeſſent. Sed hoc dicere ruſtico uerecundum eſt, quia innocentem fuiſſe patrem fatetur. Dat aliud argumentum controuerſia, damnatus proditionis cum aduocato exulet. uix uidetur poſſe fieri, ut pœna filio eadem, patri & ſi affuerit, & ſi nõ affuerit, conſtituta ſit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Non ergo credibile eſt de non aduocato dãnati ſcriptum. An poſſint enim bona eſſe ulla exulis, ruſticus in utraq; parte dubium facit. Diſertus & uerbis inhærebit, in quibus nulla exceptio eſt, & propter hoc ipſum pœnam eſſe conſtitutam eis, qui non affuerunt, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, & ruſticum innocenti non affuiſſe dicet. Illud protinus non indignum, quod annotetur, poſſe ex uno ſtatu duas generales fieri quæſtiones, an quiſquis, an cuicunque. Hæc ex duabus perſonis quæſita ſunt. E tertia autem, quæ eſt aduerſarij, nulla oriri quæſtio poteſt, quia nulla fit ei de ſua pte controuerſia. non dum tamen cura deficiat. Iſta enim omnia dici poſſent, etiam non reſtituto patre, nec ſtatim eò tendamus, quod occurrit ultro à ruſtico reſtitutum, qui id ſubtiliter quæret aliquid ſpectabit ultra. Nam ut genus ſpecies ſequitur, ita ſpeciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio reſtitutum, ratiocinatiua, ſeu collectiua quæſtio orietur, an reſtitutio pro ſublatione iudicij ſtet,

Digitized by Google

& perinde ualeat, ac ſi iudicium non fuiſſet, ubi tenta-
bit ruſticus dicere, ne impetrare quidem aliter potuiſſe
ſuorum reſtitutionem uno præmio, niſi patre, perinde
ac ſi accuſatus nõ eſſet, reuocato, quæ res aduocati quoq;
pœnam tanquam is non affuiſſet, remiſerit. Tum ue-
nimus ad id, quod primum occurrebat, à ruſtico reſtitu-
tum eſſe patrem. Vbi rurſus ratiocinamur, an reſtitutor
accipi debeat pro aduocato, quando id præſtiterit, quod
aduocatus petijt, nec improbum ſit pro ſimili accipi, qđ
plus eſt. Reliqua iam æquitatis ſunt, utrius iuſtius ſit
deſyderium, id ipſum adhuc diuiditur, etiam ſi uterque
totum ſibi uendicaret. nunc utique cum alter ſemiſſem,
alter uniuerſa fratre excluſo, ſed his tractatis etiam ha-
bet magnum momentum apud iudices patris memoria
cum præſertim de bonis eius quæratur. Erit ergo con-
iectura, qua mente pater inteſtatus deceſſerit, ſed ea per
tinet ad qualitatem. Alterius ſtatus inſtrumentum eſt,
plerunque autem in fine cauſarum de æquitate tracta-
bitur, quia nihil libentius iudices audiunt, aliquando
tamen hunc ordinem mutabit utilitas, ut ſi in iure mi
nus fiduciæ erit, æquitate iudicem præparemus. Ni-
hil habui amplius, quod in uniuerſum præciperem, nũc
eamus per ſingulas cauſarum iudicialium partes, quas
ut perſequi ad ultimam ſpeciem, ideſt ad ſingulas li-
tes, controuerſiasq; non poſſum, ita de generalibus ſcri
bere licet, ut quæ in quenq; ſtatum frequentiſſime inci-
dant, tradam. & quia natura prima quæſtio eſt, fa-
ctum'ne ſit, ab hac ordiar.

De coniectura.

Digitized by Google

CONIECTVRA omnis aut de re, aut de animo eſt, utriusq; tria tempora, præteritum, præſens, futurum. De re & generales quæſtiones ſunt, & definitæ, ideſt & quæ non continentur, & quæ continentur. De animo queri non poteſt, niſi ubi perſona eſt, & de facto cōſtat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum ſit in dubium uenit, aut quid ſit, aut quid ſit futurum, ut in generalibus, an atomorum concurſu mundus ſit effectus, an prouidentia regatur, an ſit aliquando caſurus. In definitis, an parricidium commiſerit Roſcius, an regnum affectet Manlius, an recte Verrem ſit accuſaturus. Qu. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maxime ualet. nemo enim accuſat niſi quæ facta ſunt, nam & q̄ fiant & quæ futura ſint. ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum, ut peſtilentia, ira deum, an intemperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu, et quæ cauſa facti, ut quare ad Troiam quinquaginta Reges nauigauerunt iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera non multum inter ſe diſtant. Ea uero, quæ ſunt præſentis temporis, ſi non argumentis, quæ neceſſe eſt preceſſiſſe, ſed oculis deprebendenda ſunt, non ægent coniectura, ut ſi apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant, ſed & illud poteſt uideri extra hoc propoſitum coniecturæ genus. cum de aliquo homine quæritur quis ſit, ut eſt quæſitum contra Vrbiniæ hæredes, ſi is, qui tanquam filius petebat bona, figulus eſſet, an Soſi pater, nam et ſubſtantia eius ſub oculos uenit, ut non poſſit quæri an ſit, quomodo an ultra oceanum, nec quid ſit, nec quale ſit, ſed quis ſit. Verum hoc quoq; genus litis ex præterito pendet, an

det, an hic ſit ex Vrbinia natus Cluſinius figulus. Fuerũt autem tales noſtris etiam temporibus controuerſiæ, atq; aliquæ in meum quoque patrocinium inciderunt. Animi coniectura non dubie in omnia tempora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit, qua mente Pyrrhus fœdus petat, quomodo laturus ſit Cæſar, ſi Ptolemæus Põpeium occiderit. Quæritur per coniecturam qualitas circa modum, ſpeciem, numerum, an ſol maior, quàm terra. Luna globoſa, an plana, an acuta. unus mundus, an plures. Itemq; extra naturales quæſtiones, maius bellum Troianum, an Peloponnēſium, qualis clypeus Achillis an unus Hercules. In iis autem, quæ accuſatione, ac defenſione conſtant, unum eſt genus, in quo quæritur & de facto, & de authore, quod interim coniunctam quæſtionem habet, & utrunq; pariter negatur. Interim ſeparatum, cum & factum ſit, nec'ne, & ſi de facto cõſtet, à quo factum ſit ambigitur. Ipſum quoq; factum aliquãdo ſimplicem quæſtionem habet. an homo perierit. Aliquando duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterũ eſt genus de facto tm̃, cũ ſi id certũ ſit, non põt de authore dubitari. Tertium de authore tantum cum factũ conſtet, ſed à quo factum ſit in controuerſiam uenit. Et quod tertio loco poſui non eſt ſimplex, aut enim reus feciſſe tãtummodo ſe negat, aut alium feciſſe dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma eſt. Interdum enim ſubſtituitur mutua accuſatio, quam græci ἀντικατηγορίαν uocant, noſtrorum quidam concertatiuam. Interdum in aliquam perſonam, quæ extra diſcrimen iudicii eſt, transfertur, & alias certam, alias incertam. Et cum in certam, aut in extrariam uitam, aut in

Digitized by Google

ipſius, qui petit, uoluntatem, in quibus ſimilis, atque in ἀντικατηγορία perſonarum, cauſarum, cæterorum, comparatio eſt, ut Cicero pro Vareno in familiam ancharianam, pro Scauro circa mortem Boſtaris in matrē auertens crimen, facit. Eſt etiam illud huic contrarium comparationis genus, in quo uterque à ſe factum eē dicit. Et illud, in quo non perſonæ inter ſe, ſed ipſæ res colliduntur, ideſt non uter fecerit, ſed utrum factum ſit. Cū de facto, & de authore conſtat, de animo quæri poteſt. Nunc de ſingulis, cum pariter utrunque negatur, hoc modo. adulterium non commiſi, tyrannidem non affectaui. In cædis, ac ueneficij cauſis frequens eſt illa diuiſio, non eſt factum, & ſi eſt factum, ego non feci. Sed cū dicimus, proba hominem occiſum, accuſatoris tantum partes ſunt, à reo nihil dici contra, præter aliquas fortaſſe ſuſpitiones, poteſt, quas ſpargere quammaxime uarie oportebit, quia ſi unum aliquid affirmaris, probandum eſt, aut cauſa periclitādum. Nam ut cum inter id, quod ab aduerſario, & id, quod à nobis propoſitum eſt, quæritur, uidetur utique alterum uerum, ita euerſo quo defendimur. reliquum eſt, quo premimur. At cum quærimus de ambiguis ſignis cruditatis et ueneni, nihil tertiū eſt. Ideoq; utraque pars quod propoſuit tuetur. Interim autem ex re quæritur ueneficium fuerit, aut cruditas, cum ex ipſa aliqua citra perſonam quoque argumenta ducuntur. Refert enim conuiuium pceſſerit, an triſtitia, labor, an otium, uigilia, an quies, ætas quoque eius, qui perierit, diſcrimen facit. Intereſt ſubito defecerit, an longiore ualetudine conſumptus ſit. liberior tamen adhuc in utranque partem diſputatio, ſi tantum ſubita mors in

quæſtionem uenit. Interim ex perſona probatio rei petitur, ut propterea credibile ſit uenenum fuiſſe, quia credibile eſt ab hoc factum ueneficium, uel contra. Cum uero de reo, & de facto queritur, naturalis ordo eſt, ut prius factum eſſe accuſator probet, deinde à reo factum. Si tamen plures in perſona probationes habuerit, conuertit hunc ordinem. Defenſor autem prius negabit eſſe factū, quia ſi in hac parte uicerit, reliqua non neceſſe habet dicere, uicto ſupereſt, ut tueri ſe poſſit. Illic quoque, ubi de facto tantum controuerſia eſt, quod ſi probetur, non poſſit de authore dubitari, ſimiliter argumenta & ex perſona, & ex re ducuntur, ſed in unam facti quæſtionem, ſicut in illa controuerſia, utendum eſt enim & his exēplis, quæ ſunt diſcentibus magis familiaria. Abdicatus medicinæ ſtuduit, cū pater eius ægrotaret deſperātibus de eo cæteris medicis, adhibitus ſanaturum ſe dixit, ſi is potionem à ſe datam bibiſſet. pater acceptæ potiōis epota parte, dixit uenenum ſibi datum, filius quod reliquū erat, exhauſit, pater deceſſit, ille parricidij reus eſt. manifeſtum quis potionem dederit, quæ ſi ueneni fuit, nulla quæſtio de authore, tamen an fuerit uenenum ex argumentis à perſona ductis colligetur. Supereſt tertium in quo factum eſſe conſtat aliquid, à quo ſit factum quæritur, eius rei ſuperuacuum eſt ponere exemplum, cum plurima ſint huiuſmodi iudicia, ut ſi hominem occiſum eſſe manifeſtum eſt, uel ſacrilegium commiſſum, is autem, qui arguitur feciſſe, neget. Ex hoc naſcitur ἀντικατηγορία, utique hoc factum eſſe conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo quidem genere cauſarum, admonet Celſus fieri id in foro nō poſſe, qđ nemi

nem ignorare arbitror, de uno enim reo conſilium cogitur, & ſiqui ſunt, qui ſe inuicem accuſent, alterum iudicium præferre neceſſe eſt. Apollodorus quoq; ἀντικατηγορίαν duas eſſe controuerſias dixit, & ſunt re uera ſecundum forenſe ius duæ lites. poteſt tamen hoc genus in cognitionem uenire ſenatus, aut principis, ſed in iudicio quoq; nihil intereſt actionum utrũ ſimul de utroque pronuntietur, an ſententia ſi de uno feratur. Quo in genere ſemper prior debebit eſſe defenſio. Primum, quia natura potior eſt ſalus noſtra, quàm aduerſarij pernicies. Deinde quod plus habebimus in accuſatione authoritatis, ſi prius de innocentia noſtra conſtiterit. Poſtremo quod ita demum duplex cauſa erit. Nam qui dicit ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat tu occidiſti. at qui dicit tu occidiſti, ſuperuacuum habet poſtea dicere ego non occidi. Hæ porrò actiones conſtant comparatione. Ipſa comparatio non una uia ducitur, aut enim totã cauſam noſtrã cum tota aduerſarij cauſa componimus, aut ſingula argumenta cum ſingulis. Quorum utrum ſit faciendum non poteſt niſi ex ipſius litis utilitate cognoſci, ut Cicero ſingula pro Vareno comparat in primo crimine. Eſt enim ſuperior, cum perſona alieni cum perſona matris temere comparetur. Quare optimum eſt, ſi fieri poterit, ut ſingula uincantur à ſingulis. Sed ſiquando in partibus laborabimus, uniuerſitate pugnandum eſt. Siue inuicem accuſant, ſiue crimen reus citra accuſationem in aduerſarium uertit, ut Roſcius in accuſatores ſuos, quamuis reos non feciſſet, ſiue in ipſos, quos ſua manu periſſe dicimus, factum deflectitur, non aliter, quàm in ijs, quæ mutuam accuſatiõem habent, utriuſq;

Digitized by Google

partis argumenta inter ſe comparantur. Id autem genus,, de quo nouiſſime dixi, non ſolum in ſcholis ſæpe tractatur, ſed etiam in foro. Nam id eſt in cauſa Næuij Appiniani ſolum quæſitum, præcipitata'ne eſſet ab eo uxor. an ſe ipſa ſua ſponte iecißet. Quam actionem eqdem ſolam in hoc tempus emiſeram, quod ipſum me feciſſe ductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ, quæ ſub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quæſtum notariorũ corruptæ, minimã partem mei habent. Eſt & alia duplex coniectura huic ἀντικατηγορίᾳ non diuerſa de præmijs, ut in illa controuerſia, tyrannus ſuſpicatus à medico ſuo datum ſibi uenenum torſit eum, & cum id dediſſe ſe negaret, accerſit alterum medicum, ille datum ei uenenum dixit, ſed ſe antidotum daturum, et dedit ei potionem, qua epota tyrãnus deceſſit. De præmio duo medici cõtendunt. Nam ut illic factum in aduerſarium transferentium, ita hic ſibi uendicantium, perſonæ, cauſæ, facultates, tempora, inſtrumenta, teſtimonia comparantur. Illud quoque etſi nõ eſt ἀντικατηγορία, ſimili tamen ratione tractatur, in quo citra accuſationem quæritur utrum factum ſit, utraq; enim pars expoſitionem ſuam habet, atq; eam tuetur, ut in lite urbiniana, petitor dicit. Cluſinium figulum filium Vrbiniæ acie uicta, in qua ſteterat, fugiſſe, iactatumq; caſibus uarijs, retentum etiam à rege, tandem in Italiam, ac patriã ſuam Marginos ueniſſe, atq; ibi agnoſci Pollio contra ſeruiſſe eum Piſauri dominis duobus, medicinam factitaſſe, manumiſſum alienæ ſe familiæ uenali immiſcuiſſe, ac rogantẽ, ut eis ſeruiret emptum. non'ne tota lis conſtat, duarum cauſarum cõpa-

Digitized by Google

ratione, & coniectura duplici, atq; diuerſa? Quæ autē accuſantium, atq; defendentiū eadem petentium, & in ficientium ratio eſt. Ducitur coniectura primū à præte ritis. In his ſunt perſonæ, cauſæ, conſilia. nam is ordo ē, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideoq; intuendū an te oīa qualis ſit, de quo agitur, accuſatoris aūt eſt effice re, ut ſiquid obiecerit, non ſolum turpe ſit, ſed etiā crimi ni, de quo eſt iudicium, q̄maxime conueniat. Nam ſi reum cædis impudicum, uel adulterū uocet, lædat qui dem infamia, minus tamen hoc ad fidem ualeat, q̄ ſi au dacem, petulantem, crudelem, temerarium oſtenderit. Patrono, ſi fieri potuerit, id agendum eſt, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat, proximum eſt, ut à præſenti quæſtione ſeparet. Sunt enim pleraque non ſo lum diſſimilia, ſed etiam aliquando contraria, ut ſi re us furti, prodigus dicatur, aut negligens, neq; enim ui detur in eundem contemptus pecuniæ, & cupiditas ca dere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum eſt, non de hoc quæri, nec eum, qui aliquando peccauerit, utiq; commiſiſſe omnia, & hanc fiduciam fuiſſe accuſa toribus falſa obijciendi. quod læſum, & uulneratum re um, ſperauere hac inuidia opprimi poſſe. Alia propoſi tio eſt accuſatoris, contra quā loci oriuntur ſæpe à per ſona, & interim generaliter. Incredibile eſſe à filio pa trem, ab uxore uirum occiſum, ab imperatore proditā hoſtibus patriam. Facile reſpondetur, uel quod omnia ſcelera in malos cadant, ideoq; ſæpe deprehenſa ſint, uel quod indignum ſit crimina ipſa atrocitate defendi. Interim proprie, quod eſt uarium, nam dignitas et tue tur reum, & nonnunquam ipſa in argumentum facti.

Digitized by Google

conuertitur, tanquam inde fuerit ſpes impunitatis, ſed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis eſt, in diuerſum trahuntur. Probi uero mores, anteactæ uitæ integritas nunquã non plurimũ profuerint. Si nihil obijcietur, patronus quidem in hoc uehemẽter incumbet, accuſator aũt ad præſentem quæſtionem, de qua ſola iudicium ſit, cognitionem allegabit, dicens neminem non aliquando cœpiſſe peccare, nec pro ἐγκαίνια ducendum ſcelus primum, hoc in reſpondẽdo. ſic autem præparabit actione prima iudicũ animos, ut noluiſſe potius obijcere, q̃ nõ potuiſſe credatur. Eoq; ſatius eſt omni ſe anteactæ uitæ abſtinere conuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifeſto falſis reum inceſſere, qa fides cæteris detrahitur, et qui nihil obijcit, omiſiſſe credi poteſt maledicta tanquam ſuperuacua, qui uana congerit, confitetur uanum in anteactis argumentum, in quibus uinci quàm tacere maluerit. Cætera, quæ à perſonis duci ſolent, in argumentorum locis expoſuimus. Proxima eſt, ex cauſis probatio, in quibus hæc maxime ſpectantur, ira, odium, metus, cupiditas, ſpes. Nam reliqua in has ſpecies cadunt, quorum ſiquid in reum conueniet, accuſatoris eſt efficere, ac quicquid faciendum cauſæ ualere uideantur, easq;, quas in argumentum ſumet, augere, ſi minus, illuc conferẽda eſt oratio, aut aliquas fortaſſe latentes fuiſſe, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, ſi fecit, aut etiam dignius eſſe odio ſcelus, qđ nõ habuerit cauſam. Patronus uero quoties poterit, inſtabit huic loco, ut nihil credibile ſit factum eſſe ſine cã. Quod Cicero uehementiſſime in multis orationibus tractat, præcipue tamen pro Vareno, qui omnibus ma-

Digitized by Google

lis premebatur, nam & damnatus eſt. At *ſi proponitur cur factum ſit, aut falſam cauſam, aut leuem, aut ignotam reo dicet.* Poſſunt *eſſe aliquæ interim ignotæ, an hæredem habuerit, an accuſaturus fuerit eum, à quo dicitur occiſus.* Si *alia defecerint, non utiq; ſpectãdas eſſe cauſas.* Nã *quẽ poſſe reperiri, qui non metuat, oderit, ſperet, iraſcatur, cupiat plurimos tñ hæc ſalua innocentia facere. neq; illud eſt omittendum non omneis cauſas in omnibus perſonis ualere.* Nam *ut alicui ſit furandi cauſa paupertas, nõ erit idem in* Curio, Fabricioq; *momentum.* De *cauſa prius, an de perſona dicendum ſit, quæritur. uarieq; eſt ab oratoribus factũ, à* Cicerone *etiã prælatæ frequenter cauſæ.* Sed *mihi ſi ſine ullo litis conuitio præponeretur, ſecundũ naturam uidetur incipere à perſona.* Nam *hoc magis generale eſt, rectiorq; diuiſio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc.* Poteſt *tamen id ipſum ſicut pleraq; uertere utilitas, nec tantum cauſæ uoluntatis ſunt quærendæ, ſed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorantia.* Nam *hæc ut in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt.* Et *perſona quidem neſcio an unquam utiq; in uno actu rei poſſit incidere, de qua neutra pars dicat.* De *cauſis freqũeter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, ut in furtis, q̃a illas ꝑ ſe ipſa crimina ſecum habent.* Poſt *hæc intuenda uidentur & conſilia, quæ late patent, an credibile ſit reum ſperare id à ſe ſcelus effici poſſe, an ignorari cum feciſſet, an etiam, ſi ignoratum non eſſet, abſolui, uel pœna leui trãſigi, uel tardiore, uel ex qua minus incommodi conſecuturus, q̃ ex facto gaudij uideretur, an etiam tanti putauerit pœnam ſubire.* Poſt *hæc, an alio tempore, & aliter*

Digitized by Google

facere uel facilius, uel ſecurius potuerit, ut dicit Cicero pro Milone enumerans plurimas occaſiones, quibus ab eo Clodius impune occidi potuerit. Præterea cur potiſſimum illo loco, illo tempore, illo modo ſit aggreſſus, q & ipſe diligentiſſime tractatur pro eodem locus, an etiam ſi nulla ratione ductus eſt, impetu raptus ſit, & abſq; ſententia. Nã uulgo dicitur ſcelera non habere conſilium, an etiam conſuetudine peccandi ſit allectus. Excuſſa prima parte an uoluerit, ſequitur an potuerit, hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauſo, frequẽti tempore, uel diurno cum teſtes plures, uel nocturno, cum maior difficultas. Inſpiciuntur utiq; difficultates, et occaſiones, quæ ſunt plurimæ. Ideoq; exẽplis nõ egent. hic ſequens locus talis eſt, ut ſi fieri non potuit ſublata lis ſit, ſi potuit, ſequatur quæſtio, an fecerit. Sed hæc etiã ad animi coniecturá pertinent. Nã et ex his colligitur, an ſperauerit. Ideo ſpectari debent & inſtrumenta, ut Clodij, ac Milonis comitatus. Quæſtio an fecerit incipit à ſecundo tempore, ideſt præſenti, ac deinde coniuncto, quorum ſunt ſonus, clamor, gemitus. Inſequenti latitatio, metus, ſimilia. His accidunt ſigna, de quibus tractatum eſt. Verba etiã, & facta, quæq; anteceſſerunt, quæq; inſecuta ſunt. Hæc aut noſtra ſunt, aut aliena. ſed uerba magis nocent, aut minus. magis nocent, & minus proſunt noſtra q̃ aliena. magis proſunt, & minus nocent aliena q̃ noſtra. facta autem interim magis proſunt noſtra, interim aliena, ut ſiquid, quod pro nobis ſit, aduerſarius fecit. Semper uero magis nocent noſtra q̃ aliena. Eſt & illa in uerbis differentia, quod aut aperta ſunt, aut dubia, ſeu noſtra, ſeu aliena ſunt. Infirmiora i utrũq;

Digitized by Google

ſint neceſſe dubia, tamen noſtra ſæpe magis nocent, ut in illa controuerſia. Interrogatus filius ubi eſſet pater, dixit ubicunq; eſt, uiuit. at ille in puteo mortuus eſt inuentus. Aliena, quæ ſunt dubia, nunquã poſſunt nocere, niſi aut incerto authore, aut mortuo, nocte audita ẽ uox, caueto tyrannicidam, et interrogatus cuius ueneno moriretur, reſpondit, non expedit tibi ſcire. Nam ſi eſt, qui poſſit interrogari, ſoluet ambiguitatem. Cum autẽ dicta, factaq; noſtra defendi ſolo animo poſſint, aliena uarie refutantur. De uno quidem maxime genere coniecturalium controuerſiarum locuti uidemur, & in omnes aliquid de his cadit. Nam depoſiti furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit qđ deponeretur, & à perſonis, an illum depoſuiſſe apud hunc, uel hunc credidiſſe credibile ſit, an petitorem calumniari, an reum inficiatorem eſſe, uel furem. Sed ẽt in furti reo ſicut in cædis quæritur de facto, et de authore. Crediti, & depoſiti duæ quæſtiones, ſed nonnunquã iunctæ, an datum ſit, an redditum. Habent aliquid proprij adulterij cauſæ, quod plerunque duorum diſcrimẽ eſt, & de utriuſque uita dicendum, quanquam & id quæritur, an utrũq; pariter defendi oporteat. Cuius rei conſilium naſcetur ex cauſa. Nam ſi adiuuabit pars altera, coniungam, ſi nocebit, ſeparabo. Ne quis autem mihi putet temere excidiſſe, quod plerunq; duorum crimen eſſe adulterium, non ſemper dixerim. Poteſt accuſari ſola mulier incerti adulterij. Munera domi inuenta ſunt, pecunia, cuius author non extat, codicilli dubium ad quẽ ſcripti. In falſo quoq; ratio ſimilis. aut enim plures in culpam uocantur, aut unus. & ſcriptor quidem

Digitized by Google

ſemper tueri ſignatorem neceſſe habet, ſignator ſcriptorē non ſemper. nā & decipi potuit. Is autem, qui hos adhibuiſſe, & cui id factum dicitur, & ſcriptorem, & ſignatores defendet. Iidem argumentorum loci in cauſis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verum illa ſcholarum conſuetudo ituris in forum poteſt nocere, quod omnia, quæ in themate non ſunt, pro nobis ducimus, adulterium obijcis, quis teſtis? quis iudex? quod pretium? qs conſcius? Venenum ubi emi? à quo? quando? quanti? per quem dedi? Pro reo tyrannidis affectatæ, ubi ſunt arma? quos contraxi ſatellites? Neq; hæc nego eſſe dicenda, & ipſis utendum pro parte ſuſcepta. Nam & in foro aliquando aduerſarius probare non poterit deſyderabo, ſed in foro tantū illam facultatem olim deſyderauimus, ubi non ferè cauſa agitur, ut non aliquid ex his, aut plura ponantur. Huic ſimile eſt, quod in epilogis q̄dam, quibus uolunt, liberos, nutrices, parentes accommodant, niſi quod magis conceſſeris ea, quæ nō ſint poſita, deſyderare, q̄ dicere. De animo quomodo quæratur ſatis dictum eſt, cum ita diuiſerimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nā qua uia tractatur, an uoluerit, eadem quo animo fecerit. Id enim eſt, an male facere uoluerit. Ordo quoq; rerum aut affert, aut detrahit fidē, multo ſcilicet magis res prout ↄgruunt, aut repugnāt. Sed hæc niſi in ipſo complexu cauſarum non deprehenduntur. Quærendum tamen ſemper, quid cuiq; connectatur, & quid cuiq; conſentiat.

De finitione.

SEQVITVR coniecturam finitio. Nam q non

Digitized by Google

poteſt dicere nihil feciſſe, proximũ habebit ut dicat, nõ id feciſſe, quod obijciatur. Itaq; plerũq; legibus iiſdem, quibus coniectura, uerſatur, defenſionis tm̃ genere mutato, ut in furtis, depoſitis, adulterijs. Nã quemadmodũ dicimus non feci furtum, non accepi depoſitũ, non commiſi adulteriũ. Ita nõ eſt hoc furtum, nõ eſt hæc mutuatio, non eſt hoc adulterium. Interim à qualitate ad finitionẽ deſcenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, reipu. læſæ. In quibus ſi recte facta eſſe, q̃ obijciuntur, dici non poteſt, illud ſuccurrit, non eſt hoc dementem eſſe male tractare, remp. uerbis lædere. Finitio igitur eſt rei propoſitæ propria, & dilucida, & breuiter cõprehenſa uerbis enunciatio, conſtat maxime, ſicut eſt dictum, genere, ſpecie, differentibus, proprijs, ut ſi finias equũ, noto enim maxime utar exemplo, genus eſt animal, ſpẽs mortale, differentia irrationabile, nã & homo mortale erat, propriũ hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus cauſis. Nam tum eſt certum de nomine, ſed quæritur, quæ res ei ſubijcienda ſit, tum res ẽ manifeſta, ſed de nomine non conſtat. Cũ de re dubium eſt, interim coniectura eſt, ut ſi quæratur qd ſit deus. Nam qui id neget, deum eſſe ſpũm omnibus partibus immiſtum, non hoc dicat falſam eſſe illius diuinæ naturæ appellationem, ſicut Epicurus, qui humanã ei formam locumq; inter mundos dedit, ſed nõie uterq; uno utitur, utrum ſit in re cõiectat. Interim qualitas tractatur, ut qd ſit rhetorice uis perſuadendi, an bene dicendi ſcientia, quod genus eſt in iudicijs frequentiſſimũ. Sic.n. quæritur an deprehẽſus in lupanari cum aliena uxore adulter ſit, quia non de appellatione, ſed de ui facti eius am-

Digitized by Google

bigitur, an omnino peccarit, nam ſi peccauit, non poteſt aliud eſſe, q̃ adulter. Diuerſum eſt genus cum controuerſia conſiſtit non nomine, quod pendet è ſcripto, nec uerſatur in iudicijs, niſi propter uerba, quæ litem faciũt, an qui ſe interficit homicida ſit, an qui tyrannum in mortẽ cõpulit, tyrannicida, an carmina magoꝝ ueneficiũ. res enim manifeſta eſt. Scitur quoq; non idem eſſe occidere ſe, quod alium. non idem occidere tyrannum, quod cõpellere ad mortem. nõ idem carmina, ac mortiferam potionem. Quæritur tamen an eodem nomine appellanda ſint. Quãquam autem diſſentire uix audeo à Cicerone, qui permultos ſecutus authores, dicit finitionem eſſe de eodem, & de altero, ſemper enim neganti aliquod eſſe nomen, dicendum quid ſit potius. tamen in eandẽ treis habeo uelut ſpecies. Nam interim conuenit ſic quærere, an habendum ſit adulterium in lupanari, cum hoc negamus, non neceſſe eſt dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur. Interim quæritur an hoc furtum, an ſacrilegium, non quin ſufficiat non eſſe ſacrilegium, ſed quia neceſſe ſit dicere quid ſit aliud, quo in loco utrunq; finiendum eſt. Interim quæritur in rebus ſpecie diuerſis, an & hoc eodem modo ſit appellandum, cum res utraq; habeat ſuum nomen, ut amatoriũ uenenum. In omnibus autem huius generis litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomẽ, de quo ambigitur, utiq; in alia re certum eſt. Sacrilegium eſt rem ſacram de templo ſurripere, num & priuatam. Adulterium cum aliena uxore domi coire, an & in lupanari. Tyrannicidium occidere tyrannum, an etiam in mortem compellere. Ideoq; συλλογισμὸς, de quo poſtea dicam,

uelut infirmior eſt finitio, quia in hac quæritur, an idẽ ſit huius rei nomen, quod alterius, in illo an perinde habenda ſit hæc, atque illa. Eſt & talis diuiſionum diuerſitas, ut quidam ſentiunt, num idem diuerſis uerbis comprehendatur, ut rhetorice bene dicendi ſcientia. & eadẽ bene inueniendi, & bene nuntiandi, & dicendi ſecundum uirtutem orationis, & dicendi quid ſit officij, atq; prouidendum an ſi ſenſu non pugnant, comprehenſione diſſentiant. Sed de his diſputatur non litigatur. opus eſt aliquando finitione obſcurioribus, & ignotioribus uerbis, quid ſit clarigatio, erit & interim notis nomine uerbis, uidebis quid ſit penus, quid litus, quæ uarietas efficit, ut ea quidam coniecturæ, quidam qualitati, quidam legitimis quæſtionibus ſubiecerint. Quibuſdam ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc, & ad morem dialecticorum formata concluſio, ut in diſputationibus potius per argumenta uerborum cauillatrix, quàm in oratoris officio multum allatura momenti. licet enim ualeat in ſermone tantum, ut conſtrictum in uinculis ſuis habeat eum, qui reſponſurus eſt, & uel tacere, uel etiã inuitum id, quod ſit contra, cogat fateri, non eadem eſt tamen eius in cauſis utilitas Perſuadendum enim iudici eſt, qui etiam ſi uerbis deuinctus eſt, tamen niſi ipſi rei acceſſerit. tacitus diſſentiet. Agenti uero quæ tãta eſt huius præciſæ comprehenſionis neceſſitas? An ſi non dixero hõ eſt animal rationale mortale, non potero expoſitis tot corporis, animiq; proprietatibus latius oratione ducta, uel à dijs eũ, uel à mutis diſcernere? Quid? quod non uno modo definitur res eadem. Sed latiore, uarioq; tractatu, ut facit Cicero, ut omnes oratores plerunque

Digitized by Google

fecerunt. Rariſſima enim apud eos reperietur illa ex cõſuetudine philoſophorum ducta ſeruitus. Eſt enim certa ſeruitus ad certa ſe uerba aſtringendi, idq; faciendum in libris Ciceronis de oratore uetat M. Antonius. Nam eſt etiam periculoſum, cum ſi uno uerbo ſit erratum, tota cã cecidiſſe uideamur. Optimaq; eſt illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur. uerba non periclitentur. Etenim recuperatores nõ ea ſola uis eſt, quæ ad corpus noſtrum, uitamq; peruenit, ſed etiam multo maior ea, quæ periculo mortis iniecto, formidine animũ perterritum loco ſæpe, & certo de ſtatu dimouet. Aut cum finitionem præcedit probatio, ut in philippicis Cicero Seruium Sulpitium occiſum ab Antonio colligit, & in clauſula demum ita finit. Is ei profecto mortem attulit, qui cauſa mortis fuit. non ñegauerim tamen hæc quoque, ut expedit cauſæ, eſſe facienda. Et ſi quando firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio eſſe, id tum elegans, tum etiam fortiſſimum, ſi modo erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo eſt quid ſit, an hoc ſit, & in hoc fere labor maior eſt ut finitionem confirmes, quàm ut in rem finitionem applices. In eo quid ſit duplex opus eſt. Nam et eſt noſtra confirmanda, & aduerſæ partis deſtruenda finitio.
Ideoq; in ſchola ubi nobis ipſis fingimus contradictionem duos ponere debemus fines, quales utrinq; eſſe optimi poterunt. At in foro prouidendum, num forte ſuper uacua, & nihil ad cauſam pertinens, an ambigua. an contraria, an communis ſit finitio, quorũ nihil accidere, niſi agentis culpa poteſt, ut recte aũt finiamus, ita fiet, ſi prius in animo cõſtituerimus, qđ uelimus efficere. Sic

Digitized by Google

enim accommodari ad uoluntatem uerba poterunt, atq; ut à notiſſimo exemplo, quo ſit res lucidior, non recedamus. Qui priuatam pecuniam de templo ſurripit, ſacrilegij reus eſt, culpa manifeſta. Quæſtio eſt, an huic criminí nomen. quod eſt in lege conueniat Ergo ambigitur an hoc ſacrilegium ſit. accuſator, quia de templo ſit ſurrepta pecunia, utitur hoc nomine. reus quia priuatā ſurripuerit, negat eſſe ſacrilegium, ſed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, ſacrilegium eſt ſurripere aliqd de ſacro. Reus ita finiet, ſacrilegium eſt ſurripere aliquid ſacri. Vterq; alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus euertitur, ſi aut falſa eſt, aut parum plena. nā illud tertium niſi ſtultis non accidit, ut nihil ad quæſtionem pertineat. Falſa eſt, ſi dicas equus animal rationale. nam eſt equus animal, ſed irrationale. Quod autem commune cum alio eſt, deſinet eſſe proprium. Hic reus falſam dicit eſſe finitionem accuſatoris. Accuſator autem non poteſt dicere falſam eſſe rei. Nam eſt ſacrilegiū ſurripere aliquid ſacri, dicit parum plenam. adijciendum enim ait ex ſacro. maximus autem uſus, in approbādo, refellendoq; fine, propriorum, ac differentium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia ſicut in cæteris confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime rara eſt. quid enim eſt aliud tumultus niſi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? unde etiam nomē ductum eſt tumultus. Circa propria, ac differentia magna ſubtilitas, ut cum quæritur, an addictus, quem lex ſeruire, donec ſoluerit, iubet, ſeruus ſit. altera pars finit ita, ſeruus eſt, qui eſt iure in ſeruitute. Altera, qui in ſeruitute eſt eo iure, quo ſeruus, aut, ut antiqui

ut antiqui dixerunt, qui ſeruitutem ſeruit, quæ finitio etiã ſi conſtat æquo, niſi tamen proprijs, & differentibus adiuuetur, inanis eſt. Dicet enim aduerſarius ſeruire eũ ſeruitute, aut eo iure, quo ſeruum. Videamus ergo propria differentiaq́; liberorum, quæ libro quinto leuiter in tranſitu attigeram. Seruus cum manumittitur, fit libertinus, addictus recepta libertate eſt ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non conſequetur, addictus ſoluẽdo cĩtra uoluntatem domini conſequetur, ad ſeruum nulla lex pertinet. addictus legem habet. propria, liberi, quæ nemo habet niſi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum. habet hæc addictus, excuſſo quid ſit, propè peracta eſt quæſtio, an hoc ſit. id enim agimus, ut ſit cauſæ noſtræ coueniens finitio potentiſſima. Eſt autem in ea qualitas, an amor, an inſania. huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias eſſe finitiones ex antecedentibus, conſequentibus, adiunctis, repugnantibus, cauſis, effectis, ſimilibus, de quorum argumentorum natura dictum eſt. Breuiter autem pro Cecinna Cicero initia, cauſas, effecta, antecedentia, conſequentia complexus eſt. Quid igitur fugiebant? propter metum? quid metuebant? uim uidelicet poteſtatis. Igitur principia negare poteſtis, cum extrema conceditis? ſed ſimilitudine quoq; uſus eſt, quæ uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur. ſed ex contrario argumenta ducuntur, ut ſi quæratur, an amatorium, uenenum ſit, nec'ne, quia uenenũ amatorium non ſit. Illud alterum genus, quo ſit manifeſtius adoleſcentibus meis, meos enim ſemper adoleſcentes putabo, hic quoq; fictæ controuerſiæ utar exemplo. Iuuenes qui conuiuere ſolebant, conſtituerunt, ut in litto

re cœnarent, unius, qui cœnæ defuerat, nomen tumulo, quem extruxerant, inſcripſerunt, pater eius à tranſmarina peregrinatione, cum ad littus idem appuliſſet lecto nomine ſuſpendit ſe. dicuntur hi cauſa mortis fuiſſe. Hic finitio eſt accuſatoris, per quem factum eſt, ut quis perierit, cauſa mortis eſt, reus eſt, qui fecit quid ſciens, per quod perire homini neceſſe eſſet, remota finitione accuſatori ſat eſt dicere, cauſa mortis fuiſtis, per uos .n. actũ eſt, ut homo periret, quia niſi uos illud feciſſetis, uiueret. Contra, non ſtatim: per quem factum eſt, ut quis periret, is damnari debet, ut accuſator teſtis index rei capitalis, nec undecunque cauſa fluxit, ibi culpa eſt, ut ſiquis profectionem ſuaſerit, ut ad amicum acceſſerit trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic contracta deceſſerit, nec fuerit in cauſã mortis ſolum adoleſcentium factum, ſed credulitas ſenis, in dolore ferundo infirmitas, denique ſi fortior fuiſſet, aut prudentior uiueret, nec mala mente fecerunt & ille potuit uel ex loco tumulum, uel ex opere tumultuario ſuſpicari non eſſe monimentum. Qui ergo puniri debent? in quibus omnia ſunt homicidæ præter manum. Eſt interim certa finitio, de qua inter utrãq; partem conuenit, ut Cicero dicit maieſtas eſt in imperio, atque in omni populi Roma. dignitate. Quæritur tamen, an maieſtas minuta ſit, ut in cauſa Cornelij quæſitum eſt. ſed hic etiam ſimilis uideri poteſt finitiuæ, tamen quia de finitione non ambigitur, indicatio eſt qualitas, atque ad eum potius ſtatum reducenda, ad cuius forte quadam uenimus mentionem, ſed et erat ordine proximus locus.

Digitized by Google

De qualitate.

EST autem qualitas de ſummo genere, atque ea quidem non ſimplex. Nam & qualis ſit cuiuſque rei natura, & quæ forma quæritur, an immortalis anima, an humana ſpecie deus, & de magnitudine, ac nũero quãtus ſol, an unus mundus, quæ omnia coniectura q̃dem colliguntur. quæſtionẽ tñ habent in eo qualia ſint. Hæc & in ſuaſorijs aliquando tractari ſolent, ut ſi Cæſar deliberet, an Britaniam impugnet, quæ ſit oceani natura, an Britania inſula. Nam tum ignorabatur quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in conſilium ferendum ſit. Eidem qualitati ſuccedunt facienda, ac nõ facienda, appetenda, uitanda, quæ in ſuaſorias quidem maxime cadunt. Sed in controuerſijs quoq; ſunt frequẽtia, hac ſola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonſtratiuæ partis omnia ſunt in hoc ſtatu, factum eſſe conſtat, quale ſit factum quæritur. Lis eſt omnis aut de premio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus cauſæ aut ſimplex, aut comparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius, aut quid æquiſſimum ſit excutitur. Cum de pœna iudicium eſt, à parte eius, q cauſam dicit, aut defenſio eſt criminis, aut imminutio, aut excuſatio, aut ut, quidam putant, depcatio. Defenſio longe potentiſſima eſt, quia ipſum factũ, quod obijcitur, dicimus honeſtum eſſe. Abdicatur aliqs quod inuito patre militarit, honores petierit, uxorẽ duxerit, tuemur quod fecimus, partem hãc uocant hermagoræi κατ᾽ἀντίληψιν ad intellectum id nomen referẽtes. latine ad uerbum tranſlatam non inuenio, abſoluta

appellatur. Sed enim de re ſola quæſtio iuſta ſit ea, nec ne. Iuſtum omne continetur natura, uel conſtitutione. natura, quod fit ſecundum cuiusq; rei dignitatem. hæc ſunt pietas, fides, continentia, & talia. adijciunt & id, quod ſit par, uerum id non temere intuendum eſt, nam et uis contra uim, & talia nihil habent aduerſum eum, qui prior fecit iniuſte. & non quoniam res pares ſunt, etiam ideſt iuſtum, quod anteceſſit. illa utrinq; iuſta, eadem lex, eadem conditio, ac forſitan nec ſint quidem paria, q̃ ulla parte ſunt diſſimilia. Conſtitutio eſt in lege, more, iudicato, pacto. alterum eſt defenſionis genus, in quo factum per ſe improbabile aſſumptis extrinſecus auxilijs tuemur, id uocant κατ᾽ ἀντίστασιν, latine hoc quoq; non ad uerbum transferunt. aſſumptiua enim dicitur cã in quo genere fortiſſimum eſt, ſi crimen cauſa facti tuemur, qualis eſt defenſio Oreſtis, oratio Milonis. ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis noſtra defenſio ꝯſtat eius accuſatione, qui uindicatur. occiſus eſt, ſed latro, excæcatus, ſed raptor. Eſt & illa ex cauſis facti ducta defenſio priori contraria, in qua neque factum ipſum per ſe, ut in abſoluta quæſtione defenditur, neque ex contrario facto ſed ex aliqua utilitate, aut reipublicæ, aut hominũ multorum, aut etiam ipſius aduerſarij, nonnunquam et noſtra, ſi modo id erit, quod facere noſtra cauſa fas ſit, qđ ſub extraneo accuſatore, & legibus agente prodeſſe nũquam poteſt, in domeſticis diſceptationibus poteſt. Nã & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, ſi male tractatiõis accuſabitur, & patri filius, ſi dementiæ cauſa erit, non inuerecunde dicet multum ſua interfuiſſe, in quo tamen incommoda uitantis melior, quàm

Digitized by Google

commoda petentis, eſt cauſa, quibus ſimilia etiã in uera rerum quæſtione tractantur. Nam quæ in ſcholis abdicatorum hæc in foro exhæredatorum à parentibus, & bona apud conſules repetentium ratio eſt, quæ illic malæ tractationis, hic rei uxoriæ, cum quæritur utrius culpa diuortium factum ſit. quæ illic dementiæ, hic petẽdi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defenſio, ſi ſpei aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malorum, boni locum obtinet leuius, ut ſi Mãcinus fœdus numãtinum ſic defendat, quod periturus, niſi id factum eſſet, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίςασις græce nominatur, comparatiuum noſtri uocant. Hæc circa defenſionem facti, quæ ſi neq; per ſe ipſa, neq; adhibitis alijs auxilijs dabitur. Proximum eſt in alium transferre crimen, ſi poſſumus. Ideoq; etiam in hos, qui iã ſcripti ſunt, ſtatus uiſa eſt cadere tranſlatio. Interdum ergo culpa in hominem relegatur, ut ſi Gracchus reus fœderis numantini, cuius metu leges populares tuliſſe in tribunatu uidetur, miſſum ſe ab imperatore ſuo diceret. Interim deriuatur in rem, ut ſi is, qui teſtamento quid iuſſus non fecerit dicat ꝑ leges id fieri nõ potuiſſe. hoc μετάθεσιν dicunt. Excluſis quoq; his, excuſatio ſupereſt, ea eſt aut ignorãtiæ, ut ſiquis fugitiuo ſtigmata ſcripſerit, eoq; ingenuo iudicato, neget ſciſſe ſe liberum eum fuiſſe. aut neceſſitatis, ut cum miles ad commeatus diem nõ affuit, dicit ſe fluminibus interclufum, aut ualetudine. Fortuna quoq; ſæpe ſubſtituitur culpæ. Nonnunquam male feciſſe nos, ſed bono animo dicimus. utriuſq; rei multa, & manifeſta exempla ſunt, iccirco non eſt eorum neceſſaria expoſitio. Si omnia, quæ ſupra ſcripta ſunt, deerũt, ui

dēdū an minui culpa poſſit. hic eſt ille, qui à quibuſdā fieri ſolet ſtatus quãtitatis. Sed ea cum ſit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti conſtituitur. Eoq; nobis ſub hoc eſſe ſtatu uidetur, ſicut eius quoq;, quæ ad numerū refertur à græcis. Nam & ποιότητα, & ποσότητα dicunt, nos utrunq; eadem appellatione una complectimur. Vltima eſt deprecatio, quod genus cauſæ pleriq; negarunt in iudicium unq̃ uenire, quin Cicero quoque pro Quinto Ligario idem teſtari uidetur, cum dicit. Cauſas Cæſar egi multas, & quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nũquam hoc modo. Ignoſcite iudices, errauit, lapſus eſt, non putauit, ſi unquam poſthac, & cætera. In ſenatu uero & apud populum, & apud principem, & ubicunq; iuris clementia eſt, habet locum deprecatio. In qua plurimum ualent ex ipſo, qui reus eſt, hæc tria in uita præcedere, ſi innocens, ſi benemeritus, ſi ſpes in futurum innocenter uicturi, & in aliquo uſu futuri. Præterea ſi uel alijs incommodis uel præſenti periculo, uel pœnitentia uideatur ſatis pœnarū dediſſe. Extra, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tñ, qui cognoſcit, plurimū ponēdū ſi laus eum miſericordis potius q̃ reprehenſio diſſoluti conſecutura eſt. Verum & in iudicijs etiam ſi non toto genere cauſæ, tamen ex parte magna hic locus ſæpe tractatur. Nam & diuiſio frequens eſt, etiã ſi feciſſet, ignoſcendum fuiſſe. Idq́; in cauſis dubijs ſæpe præualuit, & epilogi omnes in eadem ferè materia uerſari ſolent. Sed nonnunquam etiam reus hic totius ſummam cōſtituit, ſi exhæredatum à ſe filium pater teſtatus fuerit elogio, propterea quod is meretricem amauerit. Nã omnis hic

quæſtio, an huic delicto pater debuerit ignoſcere, et centumuiri tribuere debeant ueniam, ſed etiam in formulis cum pœnariæ ſunt actiones. Nos ita cauſam partimur, an cōmiſſa ſit pœna, an exigi debeat. Id aūt, quod illi uiderunt, uerum eſt, reum à iudicibus hoc defenſionis modo liberari non poſſe. De premijs autem quæruntur duo, an ullo ſit dignus, qui petit, an tāto. ex duobus uter dignior. ex pluribus quis digniſſimus, quorū tractatus ex ipſo meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rem tantum, ſiue alleganda, ſiue comparanda erit, ſed perſonam quoq;. Nam & multum intereſt tyrānum iuuenis occiderit, an ſenex, uir, an fœmina, alienus, an coniunctus. eſt & ad locum multipliciter, in ciuitate tyrannis aſſueta, an libera ſemper, in arce, an domi, & quō factum ſit, an ferro, an ueneno, & quo tpe, bello, an pace, an cum depoſiturus eſſet eam poteſtatē, an cum aliquid noui ſceleris auſurus, habetur in meritis gratia, periculum quoq;, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta ſit, refert. Nam in paupere gratior, q̄ in diuite, dante beneficium, quàm reddente, patre, quàm orbo. Item quam rem dederit, & quo tempore, & quo animo, ideſt num in aliquam ſpem ſuam, ſimiliter alia. Et ideo qualitas maxima oratoris recipit opera, quia in utranq; partem plurimum eſt ingenio loci, nec uſquam tantum affectus ualent. nam coniectura extrinſecus quoq; adductas frequēter probatiōes habet & argumēta ex materia ſumit, ut quale q̄cq; uideatur eloquētia opus eſt, hic regnat, hic imperat, hic ſola uincit. Huic parti ſubiungit Virginius cauſas abdicatiōis, demētiæ, malæ tractationis, orbaꝝ nuptias indicentiū.

Digitized by Google

Nam & iudicium ferè ſic accidit, inuentiq; ſunt, q̄ has materias officiorum uocarent. Sed alios quoq; nonnunquam leges hæ recipiunt ſtatus. Nam & coniectura eſt aliquando in pleriſq; horum, cum ſe uel non feciſſe, uel bona mente feciſſe contendunt. Cuius generis exempla ſunt multa. Et quid ſit dementia, & mala tractatio finitur. Nam iuris leges plerunq; quæſtiones præcurrere ſolent. Et ex quibus cauſis non fiat ſtatutum, quod tamen facto defendi non poterit, iure nititur, & quot, & q̄bus cauſis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, et cui accuſare dementiæ nō permittatur. Abdicationum formæ ſunt duæ, altera criminis perfecti, ut ſi abdicetur raptor, adulter. altera imperfecti, uelut pendentis, & adhuc in conditione poſiti, quales ſunt in quibus abdicatur filius, quia non pareat patri. Illa ſemper aſperam abdicantis actionem habet, immutabile eſt enim quod factum eſt. hæc ex parte blandam, & ſuadenti ſimilē. Mauult enim pater corrigere q̄ abdicare. At pro filijs in utroq; genere ſummiſſam, & ad ſatisfaciendum compoſitam, à quo diſſenſuros ſcio, qui libenter patris figuram lædunt, quod non auſim dicere nunquam eſſe faciendum. poteſt enim materia incidere, quæ hoc exigat. Cæterum uidendum eſt quoties aliter agi poteſt, ſed de figuris in alio libro tractabimus. Non diſſimiles autem abdicationum actionibus ſunt malæ tractationis actiones. Nam & ipſe hn̄t eandem in accuſationibus moderationem. Dementiæ quoq; iudicia aut propter id, quod factum eſt, aut propter id, quod adhuc fieri, uel non fieri poteſt inſtituuntur, & actor in eo, quod factum eſt, liberum habet im-

Digitized by Google

petum, ſic tamen, ut factum accuſet, ipſius patris tanq̃ ualetudine lapſi miſereatur. In eo uero, cuius libera mutatio eſt, diu roget, & ſuadeat, & nouiſſime dementiã rationi quæratur obſtare, non mores, quos quãto magis in præteritum laudauerit, tanto facilius probabit morbo eſſe mutatos. Reus quoties cauſa patietur, debebit eẽ in defenſione moderatus, quia ferè ira, & concitatio furori ſunt ſimilia. Omnibus his commune eſt, quod rei nõ ſemper defenſione facti, ſed excuſatione, ac uenia frequenter utuntur. Eſt enim domeſtica diſceptatio, in qua & ſemel peccaſſe, & per errorem, & leuius q̃ obijciatur, abſolutioni nonnunq̃ ſufficit. Sed alia quoq; multa controuerſiarum genera in qualitatem cadunt, iniuriarum, quanq̃ enim reus aliquando feciſſe negat. Plerũq; tamen hæc actio facto, atq; animo continetur. De accuſatore conſtituendo, quæ iudicia diuinationes uocãtur. in quo genere Cicero quidem, qui mandãtibus ſocijs, Verrem accuſabat, hac uſus eſt diuiſiõe. ſpectandum à quo maxime agi uelint hi, quorũ de ultione quæritur, à quo minime uelit is, qui accuſator. Frequentiſſime tamen hæ ſunt quæſtiões, uter maiores cauſas habeat, uter plus induſtriæ, aut uirium ſit allaturus ad accuſandum, uter id meliore fide ſit facturus. Tutelæ præterea, in quo iudicio ſolet quæri an alia de re quàm de calculis cognoſci oporteat, an fidem præſtare debeat tantum, non etiã conſilium, & euentum. Cui ſimile eſt male geſtæ procurationis in foro negotiorum geſtorum. nam & mandati actio eſt. Præter hæc finguntur in ſcholis & ſcripti maleficij, in quibus aut hoc quæritur, an ſcriptum ſit. aut hoc, an maleficium ſit, raro utrunque male ge-

Digitized by Google

ſtæ legationis, apud græcos & ueris cauſis frequẽs, ubi iuris loco quæri ſolet, an omnino aliter agere quàm mandatum ſit, liceat, & quouſq; ſit legatus, quoniam aliæ in renunciando ſunt, ut in eo, qui teſtimonium in Verrem dixerat, poſt perlatam legationem. plurimum tamen eſt, in eo quale ſit factum. Reipu. læſæ. hinc mouentur quidem mille iuris cauillationes, quid ſit rempu. lædere, & læſerit ne, an profuerit, & ab ipſo an propter ipſum læſa ſit. In facto tamen plurimum ineſt. Ingrati quoque, in quo genere quæritur, an is, cum quo agitur, acceperit beneficium, quod raro negandum eſt, ingratus eſt. n. qui negat quantum acceperit, an reddiderit, an protinus qui non reddidit ingratus ſit. an potuerit reddere, an id, quod exigebatur, debuerit, quo aio ſit. Simpliciores illæ iniuſti repudij ſub qua lege controuerſiæ illud proprium habent, quod à parte accuſantis defenſio eſt, & defendentis accuſatio. Præterea, cum quis rationem mortis in ſenatum reddidit, ubi una quæſtio eſt iuris, an is demum prohibendus ſit, qui mori uult, ut ſe legum actionibus ſubtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & teſtamenta, in quibus de ſola quæritur uoluntate, ut in controuerſia, quam ſupra expoſui, in qua de parte patrimonij quarta, quam pater digniſſimo ex filijs reliquerat, contendunt philoſophus, medicus, orator. Quod idem accidit, ſi orbæ nuptias indicant pares gradu, et ſi inter propinquos de idoneo quæratur. Sed mihi nec oẽs perſequi materias in animo eſt. Fingi enim adhuc poſſunt, nec communes ſunt earum quæſtiones, quia poſitionibus mutantur. Hoc tantũ admiror Flauiũ, cuius apud me merito ſumma eſt autho-

Digitized by Google

ritas, cum artem ſcholæ tantum cõponeret, tam anguſte materiã qualitatis terminaſſe. Quantitas quoq; (ut dixi plerunq;) etiam ſi non ſemper plerunq;, tamen recte eidem ſubiacet, ſeu modi eſt, ſeu numeri. Sed modus aliquando conſtat æſtimatione facti. quanta ſit culpa, quãtum ue beneficium, aliquando iure, cum id in cõtrouerſiam uenit, qua quis lege puniẽdus, uel honorãdus ſit. Stuprator decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini conſtituta eſt, an quia ſtupratus ſe ſuſpendit, capite puniri tanquam cauſa mortis. quo in genere falluntur, qui ita dicunt, tanquam inter duas leges quæratur. Nã de decem millibus nulla controuerſia eſt, quæ nec petũtur. Iudicium redditur, an reus cauſa ſit mortis. In coniecturam quoq; eadem ſpecies cadit, cum perpetuo, an quinquennali ſit exilio multandus in controuerſiã uenerit, nũ prudens cædem cõmiſerit quæritur. Illa quoq;, quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thraſybulo triginta premia debeantur, & cum duo fures pecuniam abſtulerunt, ſeparatim quadruplum quisq;, an duplum debeat. Sed hic factum quoq; æſtimatur, & tamen ius ipſum pendet ex qualitate.

De qualitate iudiciali.

QVI neq; feciſſe ſe negabit, neq; aliud eſſe, quod fecerit, dicet, neq; factum defendet, neceſſe eſt in ſuo iure conſiſtat. In quo plerunq; actionis eſt quæſtio, quæ non ſemper eadem eſt, ut quidam putauerunt, nam & iudicium antecedit, qualia ſunt præturæ curioſa conſilia, cũ de iure accuſatoris ambigitur, & in ipſis frequẽtiſſime iudicijs uerſatur. Eſt.n. duplex eius diſceptatiõis

Digitized by Google

conditio, quod aut intentio, aut præſcriptio habet controuerſiam. Ac fuerunt qui præſcriptionis ſtatum facerent, tanq̃ ea non iiſdem omnibus, quibus cæteræ leges quæſtionibus contineretur. cum ex præſcriptione lis pẽdet, de ipſa quæri non eſt neceſſe, ignominioſo patri filius præſcribit de eo ſolo, iudicatio eſt, an liceat. Quoties tamen poterimus efficiendum eſt, ut de re quoq; bene ſentiat. ſic enim iuri noſtro libẽtius indulgebit, ut in poſſeſſionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiam ſi nõ proprietatis eſt quæſtio, ſed tantum poſſeſſionis, tamen non ſolum poſſediſſe nos, ſed etiam noſtrum poſſediſſe docere oportebit. Sed frequentius etiam quæritur de intẽtione. Vir fortis optet quicquid uolet, nego illi dandum q̃cquid optauerit, non habeo præſcriptionẽ, ſed tamen uolũtate contra uerba præſcriptionis modo utor. In utroq; aũt genere ſtatus idem fit. Porrò lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut pmittit. Litem habet aut propter ſe ipſam, aut propter alterá. Quæſtio eſt aut in ſcripto, aut in uoluntate. In ſcripto aut apertum eſt, aut obſcurum, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idem accipi uolo de teſtamentis, pactis, ſtipulationibus, omni deniq; ſcripto, idem de uoce. Et quoniam quatuor eius generis quæſtiones, uel ſtatus facimus, ſingulos percurram.

De ſtatu ex ſcripto, & uoluntate.

SCRIPTI, & uoluntatis frequentiſſima inter conſultos quæſtio eſt, & pars magna controuerſiæ iuris hinc pendet, quo minus id in ſcholis accidere mirum eſt, ubi etiam ex induſtria fingitur. Eius genus

Digitized by Google

unum eſt, in quo & de ſcripto, & de uoluntate quæritur. Id tum accidit, cum eſt in lege aliqua obſcuritas, in ea aut uterq; ſuam interpretationem confirmat, aut aduerſarij ſubuertit, ut hic. Fur quadruplū ſoluat, duo ſurripuerunt pariter decem millia, petuntur ab utroque quadragena, illi poſtulant, ut uicena conferant. Nam et actor dicit hoc eſſe quadruplū, quod petat, & rei hoc, quod offerant. Voluntas quoq; utrinq; defenditur, aut cum de altero intellectu certum eſt, de altero dubium. Ex meretrice natus ne cōcionetur, quæ filium habebat, proſtrare cœpit, prohibetur adoleſcens concione. nā de eius filio, quæ ante partum meretrix fuit, certum eſt. an eadem huius cauſa ſit dubium eſt, quia ex hac natus ante ꝗ̄ meretrix eſſet. Solet & illud quæri, quo referatur, quod ſcriptum eſt. bis de eadem re ne ſit actio, ideſt hoc bis, ad actorē, an ad actiōem. Hæc ex iure obſcuro. Alterum genus eſt ex manifeſta, quod qui ſolum uiderunt, hunc ſtatum plani, & uoluntatis appellauerūt. In hoc altera pars ſcripto nititur, altera uoluntate. Sed contra ſcriptum tribus generibus occurritur. Vnum eſt, in quo id ſeruari ſemper non poſſe ex ipſo patet, liberi parentes alant, aut uinciantur, non enim alligabitur infans. hic erit ad alia tranſitus, & diuiſio. An quiſqs non aluerit, an hic. propter hoc proponunt quidam tale genus cōtrouerſiarum, in quo nullum argumentum eſt, quod ex lege ipſa peti poſſit, ſed de eo tantum, de quo lis eſt, quærendum ſit. Peregrinus ſi murum aſcenderit, capite puniatur, cum hoſtes murum aſcendiſſent, peregrinus eos depulit, petitur ad ſupplicium, non erunt hic ſeparatæ quæſtiones, an quiſq;, an hic, quia nullum

poteſt afferri argumentum contra ſcriptum uehementius eo, quod in lite eſt, ſed hoc tantum, an'ne ſeruandæ quidem ciuitatis cauſa. Ergo & æquitate, & uoluntate pugnandum. Fieri tamen poteſt, ut ex alijs legibus exempla ducamus, per quæ appareat ſemper ſtari ſcripto non poſſe, ut Cicero pro Cecinna fecit. Tertium cũ in ipſis uerbis legis reperimus aliquid, per quod probemus aliud legum latorem uoluiſſe, ut in hac controuerſia, qui nocte cum ferro deprehenſus fuerit, alligetur. cũ annulo ferreo inuentum magiſtratus alligauit. Hic quia eſt uerbum in lege, deprehenſus, ſatis etiam ſignificatum uidetur non contineri lege niſi noxium ferrum. Sed ut qui uoluntate nitetur, ſcriptum, quoties poterit, infirmare debebit, ita qui ſcriptum tuebitur, adiuuare ſe etiam uoluntate tentabit. In teſtamentis & illa accidũt ut uoluntas manifeſta ſit, ſcriptum nihil ſit, ut in iudicio curiano, in quo nota L. Craſſi, & Scæuolæ fuit contentio. Subſtitutus hæres erat, ſi poſthumus ante tutelæ ſuæ annos deceſſiſſet, non eſt natus, propinqui bona ſibi uendicabant, quis dubitaret, quin ea uoluntas fuiſſet teſtantis, ut is non nato filio hæres eſſet, qui mortuo, ſed hoc non ſcripſerat. Id quoque, quod huic contrarium eſt, accidit nuper, ut eſſet ſcriptum, quod appareret ſcriptorem noluiſſe, qui ſextertium numum quinque millia legauerit, cum emendaret teſtamẽtum ſublatis ſextertijs numis argenti pondo æque poſuit, quinque millia remãſerunt. apparuit tamen quinque pondo dari uoluiſſe, qđ ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam ſtatu generales ſunt quæſtiones ſcripto, an uoluntate ſtandum ſit, quæ fuerit ſcribẽ

tis uoluntas, tractatus omnes qualitatis, aut coniectu-
ræ, de quibus ſatis dictum arbitror.

De contrarijs legibus.

PROXIMVM eſt de legibus contrarijs dicere, quia inter omnes artium ſcriptores conſtat in antinomia duos eſſe ſcripti, & uoluntatis ſtatus, neque immerito, quia cum lex legi obſtet, utrinque contra ſcriptum dicitur, & quæſtio eſt de uoluntate, in utraq; id ambigitur, an utique illa lege ſit utendum. Omnibus autem manifeſtum eſt, nunquam eſſe legem legi contrariam iure ipſo, quia ſi diuerſum ius eſſet, alterum altero abrogaretur, ſed eas caſu collidi, & euentu. Colliduntur autem aut pares inter ſe, ut ſi optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparentur, utrique data, quod uelit, petendi poteſtate, hic meritorum temporis, præmij, collatio eſt, aut ſecum ipſæ, ut duorum fortium, duorum tyrannicidarũ, duarum raptarum, in quibus non poteſt eſſe alia quæſtio, quàm temporis, utra prior ſit, aut qualitatis, utra iuſtior ſit petitio. diuerſæ quoque leges confligunt, ut ſimiles diuerſæ, quibus etiam citra aduerſam legem contradici poſſit. ut in hac controuerſia, magiſtratus ab arce ne diſcedat, uir fortis optato quæ uolet, uel alia nulla obſtãte quæri põt, an quicquid optarit accipere debeat, et à magiſtratu multa dicentur, quibus ſcriptũ expugnatur, ſi incendium in arce fuerit, ſi in hoſtes recurrẽdũ, ſimiles, cõtra quas nihil opponi poteſt niſi lex altera. Tyrãnicidæ imago in gymnaſio ponatur, cõtra, mulieris imago in gymnaſio ne ponatur, mulier tyrãnũ occidit. nã neq; mu-

lieris imago ullo alio caſu poni pōt, nec tyrānicidæ ullo alio caſu ſūmoueri. Impares ſunt, cū alteri multa opponi poſſunt, alteri nihil, niſi quod in lite eſt, ut cum uir fortis impunitatem deſertoris petit. Nam contra legem uiri fortis, ut ſupra oſtendi, multa dicuntur, aduerſus deſertores ſcripta, non poteſt niſi optionem ſubuerti. Item confeſſum eſt ex utraq; parte ius, aut dubium, ſi confeſſum eſt, hæc ferè quæruntur, utra lex potentior, an ad deos ptineat, an ad homines, an ad remp. an ad priuatos, de honore, an de pœna, magnis rebus, an de paruis, pmittat, an uetet, an imperet. Solet tractari & utra ſit antiquior, & uelut potentiſſima, utra minus perdat, ut in deſertore, & uiro forti, quod illo non occiſo, lex tota tollatur, occiſo ſit reliqua uiro forti alia optio. Plurimum tamen eſt in hoc, utrum fieri ſit melius, atque æquius, de quo nihil præcipi, niſi propoſita materia, poteſt. Si dubium aut alteri, aut inuicem utriq; de iure ſit controuerſia, ut in re tali. Patri in filium. patrono in libertum manus iniectio ſit, liberti hæredem ſequantur, liberti filium quidam fecit hæredem, inuicem petitur manus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuiſſe, quia in manu ipſe patroni fuerit. duplices leges, ſicut duæ colliduntur, ut an nothus ante legitimum natus legitimus ſit, poſt legitimū tantum ciuis. quod de legibus, idem de ſenatuſconſultis dictum, quæ ſi aut inter ſe pugnent, aut obſtent legibus, non tamen aliud ſit eius ſtatus nomen.

De ſyllogiſmo, ſeu ratiocinatione.

SYLLOGISMVS habet aliquid ſimile ſcripto & uoluntati, quia ſemꝑ pars in eo alera ſcripto nititur,

Sed hoc.

Digitized by Google

Sed hoc ĩtereſt, quod illic contra ſcriptum dicitur, hic ſu per ſcriptum. illic q uerba defendit, hoc agit, ut fiat uniq; quod ſcriptum eſt, hic ne aliud, quàm ſcriptum ẽ. eius nonnulla etiam cum finitione coniunctio, nam ſæpe ſi finitio infirma ẽ in ſyllogiſmum delabitur. Sit enim lex. Venefica capite puniatur. Sæpe ſeparanti amatoriũ de dit, eundem repudiauit, per propinquos rogata ut redi ret, non eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier ueneficij rea eſt. fortiſſima eſt actio dicentis amatorium uenenũ eſſe. id erit finitio, quæ ſi parum ualebit fiet ſyllogiſmus, ad quem uelut remiſſa priore contentione, ueniemus, an perinde puniri debeat, ac ſi quæ ui, ꝙ ueneno necaſſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo, quod ſcriptum eſt, id, quod incertum eſt. quod qm̃ ratione colligitur, ratiocinatio dicitur. In has autem ferè ſpecies uenit, an quod ſemel ius ẽ, idem & ſæpius. inceſti damnata, & præcipitata de ſaxo, uiua repetitur. an quod in uno in pluribus, qui duos uno tempore tyrannos occidit, duo p̃mia petit. an quod ante, & poſtea raptor profugit, rapta nupſit, reuerſo il lo petit optionem, an quod in toto idem in parte, aratrũ accipere pignore non licet, uomerem accepit, an quod ĩ parte, idem in toto. Lanas uehere Tarento nõ licet, oues uexit. In his ſyllogiſmis ſcripto alter nititur, alter non ſa tis cautum eſſe dicit. Poſtulo ut præcipitetur inceſta, lex eſt, & rapta optionem petit, & in oue lanæ ſunt, ſimili ter alia. Sed quia reſponderi põt, nõ eſt ſcriptum, ut bis p̃cipitetur dãnata, aut qñ rapta optet, aut tyrannicida duo p̃mia accipiat. nihil de uomere cautum, nihil de oui bus, ex eo, quod manifeſtum, colligitur, quod dubiũ eſt. Maioris pugnæ eſt ex ſcripto ducere, quod ſcriptum nõ

Digitized by Google

eſt, an q͡a hoc, & hoc, qui patrē occiderit culleo inſuatur, matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat, extra tabernacula eduxit. In hoc genere hæc quærũtur, an quoties propria lex non eſt, ſimili ſit utendũ. an id, de quo agitur, ei, de quo ſcriptum eſt, ſimile ſit. Simile autē & maius eſt, & par, & minus. In illa priore, an ſatis lege cautum ſit, an & ſi parum cautum eſt, hac ſit utendum, in utroq; de uoluntate legum latoris, ſed de æquo tractatus potentiſſimi.

De ambiguo, ſeu amphibologia.

AMPHIBOLOGIÆ ſpēs ſunt innumerabiles adeo ut philoſophorũ q͡buſdā nullum uideatur eſſe uerbum, quod nō plura ſignificet. Genera admodũ pauca, aut .n. uocibus accidit ſingulis, aut coniunctis. ſingula afferunt errorem cũ pluribus rebus, aut hoībus eadem appellatio eſt ὁμωνυμία dicitur, ut gallus, utrum .n. auem, an gentē, an nomen, an fortunā corporis ſignificet, incertũ ē, et Aiax, Telamōis, an Oilei filius. Verba quoq; q͡dā diuerſos intellectus hñt, ut cerno, quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde ferè lites præcipue ex teſtamētis cũ de libertate, aut ēt de hæreditate ꝯtendunt hi, q͡bus idem nomen eſt, aut quid ſit legatũ, quæritur. Alterum eſt, in quo alia integro uerbo ſignificatio eſt, alia diuiſo, ut ingenua, & armamentum, & corninũ, ineptæ ſanè cauillationes, ex qua tñ græci controuerſias ducunt, inde αὐλητρίς illa uulgata, cum quæritur, utrum aula, quæ ter ceciderit, an tibicina, ſi ceciderit, debeat publicari. Tertia eſt ex cōpoſitis, ut ſiq̄s corpus ſuũ in occulto loco poni iubeat, circaq; monimē

tum multũ agri ab hæredibus in tutelã cinctum, ut ſolet, leget, ſit litus hoc cultum. Sic apud græcos cõtendit λέων, & παντολέων, cũ ſcriptura dubia ẽ. bona oĩa λέοντι, an bona παντολέοντι relicta ſint. In ꝯiũctis plus ambiguitatis eſt. Fit aũt per caſus, ut,

Aio te Aeacida Romanos uincere poſſe.

Per collocationẽ, ubi dubiũ eſt, qd quò referri oporteat, ac frequentiſſime cum quid, quod medium eſt utrinq;, poſſit trahi, ut de Troilo Virg. Lora tenens tamen/ hic utrum quod teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri poteſt, unde controuerſia illa. Teſtamẽto quidam iuſſit poni ſtatuam auream haſtam tenentem, quæritur ſtatua haſtam tenẽs, aurea eſſe debeat, an haſta eſſe haurea in ſtatua alterius materiæ. Fit perflexũ idem magis, quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles. Sæpe utri duorũ antecedentiũ ſermo ſubiunctus ſit, in dubio eſt. Vnde eſt ꝯtrouerſia, hæres meus uxori meæ dare dãnas eſto argenti, quod elegerit pondo centũ, uter eligat quæritur. Verũ id, quod ex his primũ eſt mutatione caſuũ, ſequens diuiſione uerborum, aut tranſlatione emendatur, tertiũ adiectione. Accuſatiui geminatiõe facta amphibologia ſoluitur abltõ, ut illud Lachetem audiui percuſſiſſe Demeã, fiat à Lachete pcuſſum Demeã. Sed abltõ ipſi, ut in primo diximus, ineſt naturalis amphibologia, cœlo decurrit apto utrũ p apertũ cœlũ, an cũ aptũ eſt. Diuiſio reſpiratiõe, & mora ꝯſtat, ſtatuã, deinde aureã haſtã, uel ſtatuam aureã, deinde haſtã. adiectio talis eſt, argentũ, qd elegerit ipſe, ut hæres itelligatur, uel ipſa, ut uxor. Adiectiõe facta, amphibologia qualis fit nũc flẽtis, illos dephendi

Digitized by Google

mus, detractione ſoluetur. pluribus uerbis emendandū, ubi eſt id, quod quo referatur, dubium eſt, & ipſum eſt ambiguū. Hæres meus dare illi damnas eſto omnia ſua in quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannio. Is ſoceri inſtituto, quē, quia cooptatus in augurū collegium non erat, non admodum diligebat præſertim cum ille Q. Scæuolam ſibi minorem natu generꝫ ꝓtuliſſet. Nā id ſibi & ad ſocerum referri, & ad Fanniā poteſt. Productio quoq; in ſcripto, & correptio in dubio relicta cauſa eſt ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud enim oſtendit breuis ſecunda ſyllaba caſu nominatiuo, aliud eadem ſyllaba producta caſu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ ꝓtrea ſunt aliæ ſpēs, quas perſequi nihil neceſſe eſt. Nec refert quo modo facta ſit amphibologia, aut quo reſoluatur. Duas. n. tres ſignificari manifeſtum ē, & qd ad ſcriptū uocem'ue pertinet. in utranq; par eſt partem. Ideoq; fruſtra præcipitur, ut in hoc ſtatu uocem ipſam ad noſtram partem conemur uertere. Nam ſi id fieri pōt, amphibologia non eſt. Amphibologiæ aūt omnis in his erit q̄ſtio, aliqñ uter ſit ſecundum naturam magis ſermo, ſēp utrū ſit æquius, utrum is, qui ſcripſit, ac ſic dixit, ſic uoluerit. quarum in utranq; partem ſatis ex iis, quæ de coniectura, & qualitate diximus, præceptum eſt.

Quæ ſit inter ſtatus cognatio, & quæ diuerſitas.

EST autem quædam inter hos ſtatus cognatio. nā & in finitione, quæ ſit uoluntas nominis quæritur, et in ſyllogiſmo qui ſecundus à finitione ſtatus eſt, ſpectatur, quid uoluerit ſcriptor, & ex contrariis legibus duos eſſe ſcripti & uoluntatis ſtatus apparet. Rurſus & finitio

quodammodo eſt amphibologia, cum in duas partes di ducatur intellectus nominis, ſcriptum, & uoluntas habet in uerbis uocis quæſtiōem, quod idem in antinomia petitur. Ideoq; omnia hæc quidam ſcriptum & uoluntatem eſſe dixerunt. alij in ſcripto, & uoluntate amphibologiam eſſe, quæ facit quæſtionem, ſed diſtincta ſunt. Aliud eſt enim obſcurum ius, aliud ambiguum Igitur finitio in natura ipſa nominis quæſtionem habet generalem, & quæ eſſe etiam citra complexum cauſæ poſſit. Scriptum & uoluntas de eo diſputat uerbo, quod ē in lege. Syllogiſmus de eo, quod non eſt. amphibologiæ lis in diuerſum trahit. Legum contrariarum ex diuerſo pugna eſt, neque immerito, & recepta ē à doctiſſimis hæc differentia, & apud plurimos, ac prudentiſſimos durat. Et de hoc quidem genere diſceptationis etiam ſi nō omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ niſi propoſita, de qua dicendum eſt, materia, uiam docendi non præbeant. non enim cauſa uniuerſa in quæſtiões, ac locos diducenda eſt. Sed ipſæ hæ partes habent rurſus ordinem ſuum. nam & in proœmio primum eſt aliqd & ſecundum, ac deinceps. Et quæſtio omnis, ac locus habet ſuam diſpoſitionem, ut theſis, etiam ſimplex ſi forte ſatis erit diuidendi peritus, qui controuerſiam in hæc diduxerit, an oē premium uiro forti dandum ſit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea, quæ nupta ſit, an hæc, deinde cū fuerit de prima quæſtione dicendum paſſim, et ut qc qd in mentem ueniet, miſcuerit, nō primum in ea ſcierit eſſe tractandum. uerbis legis ſtandū ſit, an uoluntate. huius ipſius particulæ aliquod initium fecerit. Deinde proxima ſubnectens ſtruxerit orationem, ut pars ho-

Digitized by Google

minis eſt manus, eius digiti, illorũ quoq; articuli. Eſt & hoc, quod ſcriptor demonſtrare nõ poſſit, niſi certa, diffinitaq; materia. Sed qd una faciat, aut altera? quinimmo centum, ac mille in re infinita, atq; materia præceptoris eſt in alio, atq; alio genere quotidie oſtendere. Quis ordo ſit rerũ, et q̃ copulatio, ut paulatim fiat uſus & ad ſimilia tranſitus. Tradi.n. omnia, quæ ars efficit, non poſſunt. nam quis pictor omnia, quæ in rerum natura ſunt, adumbrare didicit? Sed percæpta ſemel imitandi rõne aſſimulabit quicquid accæperit. qd enim? non faber uaſculum aliquod, quale nũq̃ uiderat, facit? Quædam uero nõ docentium ſunt, ſed diſcentium, nã & medicus quid in quoq; ualetudinis genere faciendũ ſit, quid, quibus'ue ſignis prouidendũ docebit, uim ſentiendi pulſus uenarum, caloris motus, ſpũs meatum, coloris diſtantiam, quæ ſua cuiusq; ſunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cũ cauſis deliberemus, cogitemusq; hoĩes ante inueniſſe artem, q̃ docuiſſe. Illa.n. potentiſſima eſt, quæq; uere dicitur œconomica totius cauſæ diſpoſitio, quæ ꝯſtitui niſi uelut in re præſente non põt. Vbi aſſumendũ proœmium, ubi omittendum, ubi utendũ expoſitione ꝯtinua, ubi partita, ubi ab initijs incipiendum, ubi more homerico à medijs, uel ultimis, ubi oĩno nõ exponendũ, qñ à noſtris, qñ ab aduerſariorum propoſitionibus incipiamus, qñ à firmiſſimis probationibus, qñ à leuioribus, qñ in cã præponẽdæ proœmijs qõnes, qua præparatione præmuniendæ, qd iudicis animus accipere poſſit ſtatim dictũ, quò paulatim deducendus, ſingulis, an uniuerſis opponẽda refutatio, reſeruandi perorationi, an per totã orationẽ diffundẽdi

affectus. de iure prius, an de æqtate dicendum, an ante acta crimina, an de qbus iudiciū eſt, prius obijcere, uel diluere ꝯueniat. Si multiplices cauſæ erunt, qs ordo faciendus, q̄ teſtimonia, tabulæ ue cuiuſq; generis in actione recitandæ, quæ reſeruandæ. Hæc eſt uelut imperatoria uirtus copias ſuas partientis ad caſus prælioꝝ, retinentis partes per caſtella tuenda, cuſtodiendás ue urbes petendos commeatus, obſidenda itinera, mari deniq;, ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præſtat oīa, cui affuerint natura, doctrina, ſtudiū. Quare nemo expectet, ut alieno tm̄ labore ſit diſertus, uigilandum ducat, iteꝝ enitendum, pallendū eſt, facienda ſua cuiq; uis, ſua ratio, non reſpiciendum ad hæc, ſed in promptu habēda, nec tanq̄ tradita, ſed tanq̄ innata. nam uiam demōſtrare uelociter ars pōt, ſi qua eſt. uerū ars ſatis præſtat, ſi copias eloquētiæ ponit in medio. noſtrum eſt uti eis ſcire. Reliqua partiū ē demū diſpoſitio: Et ī his ipſis primus aliqs ſenſus, & ſecūdus, & tertius, qui nō mō ut ſint ordine collocati elaborandū eſt, ſed ut inter ſe iuncti, atq; ita cohærentes, ne commiſſura perluceat. corpus ſit non mēbra, quod ita ꝯtinget, ſi & qd quaq; cōueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus non pugnantia, ſed quæ inuicem cōplectantur, ita res nō diuerſæ diſtantibus ex locis, quaſi inuicem ignotæ collidentur, ſed aliqua ſocietate, cum prioribus, ac ſequentibus ſe copula tenebunt, ac uidebitur non ſolum cōpoſita oratio, ſed ēt continua. Verū longius fortaſſe progredior fallente trāſitu, & à diſpoſitiōe ad elocutionis præcepta labor, qd̄ proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER OCTAVVS.

PROOEMIVM.

HIS FERE *quæ in proximos quinq; libros collata ſunt, ratio inueniendi, atq; inuenta diſponendi continetur, quam ut per omnes numeros penitus cognoſcere, ad ſummam ſciētiæ neceſſarium eſt, ita incipiētibus breuius, ac ſimplicius tradi magis conuenit, aut enim difficultate inſtitutionis tam numeroſæ, atq; perplexæ deterreri ſolent, aut eo tempore, quo præcipue alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda ſunt, aſperiorum tractatu rerum atteruntur, aut ſi hæc ſola didicerint, ſatis ſe ad eloquentiam inſtructos arbitrātur, aut quaſi ad certas quaſdam dicēdi leges alligati, conatum omnē reformidant. Vnde exiſtimant accidiſſe, ut qui diligentiſſimi artium ſcriptores extiterunt, ab eloquentia longiſſime fuerint. Via tamen opus eſt incipiētibus, ſed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad demonſtrandum expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, et tradat ea demum in præſentia, quæ placent, remota refutandi cætera, mora. Sequuntur .n. diſcipuli quo duxeris, mox cum robore diſcendi creſcet etiam eruditio. Iidem primo ſolum iter credāt eſſe, in quod inducentur, mox illud cogituri etiam optimū. Sunt autem neque obſcura, neq; ad percipiendum difficilia, quæ ſcriptores diuerſis opinionibus pertinaciter*

uendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiuſce tractatu difficilius eſt iudicare quid doceas, q̃ cum iudicaris, docere, præcipueq; in duabus his partibus perquam ſunt pauca, circa quæ, ſi is, qui inſtituitur, non repugnauerit, pronum ad cætera habiturus eſt curſum. Nempe.n. plurimum in hoc laboris exhauſimus, ut oſtẽderemus rhetoricen bene dicendi ſcientiam, & utilem, & artem, & uirtutem eſſe, materiam eius, res omnes, de quibus dicendum eſſet. Tum & eas in tribus ferè generibus demonſtratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porrò omnem conſtare rebus, & uerbis. in rebus intuendam inuentionem, in uerbis elocutionem, in utraq; collocationem, quæ memoriam complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium docendi, mouendi, delectandi, partibus contineri. Ex quibus ad docendum expoſitio, & argumentatio, ad mouendum affectus pertinerẽt, quos per omnem quidem cauſam, ſed maxime tamen in ingreſſu, ac fine dominari. Nam delectationem quãuis in utroq; ſit eorum, magis tamẽ proprias in elocutione partes habere. Quæſtiones alias infinitas, alias finitas, quæ perſonis, locis, temporibus continentur, in omni porrò materia tria eſſe quærenda, an ſit, quid ſit, quale ſit. His adijciebamus demõſtratiuam laude, ac uituperatione conſtare, in ea, quæ ab ipſo, de quo diceremus, quæ poſt eum acta eſſent intuendum. Hoc opus tractatu honeſtorum, utiliumq; conſtare. Suaſorijs accedere tertiam partem ex coniectura, poſſet'ne fieri. Et an eſſet futurum, de quo deliberaretur. hic præcipue diximus ſpectandum, quis, apud quem, quid diceret. Iudicialium cauſarum, alias in ſingulis, alias in

pluribus controuerſijs conſiſtere, & in quibuſdam mo/do intentionem, modo depulſionem. Porrò omnem inficiatione duplici. factum'ne, & an hoc factum eſſet. Præterea defenſione, ac altercatione conſtare, quæſtionem aut ex ſcripto eſſe, aut ex facto, ex facto de rerum fide, proprietate, qualitate, ſcripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus uis tum cauſarum, tum actionum inſpici ſoleat, quæq; aut ſcripti, & uoluntatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legum contrariarum ſpecie continetur. In omni porrò cauſa iudiciali quinq; eſſe partes, quarum exordio conciliari audientem. Cũm narratione proponi, confirmatione propoſita confirmari, confutatione diſſolui, peroratione, aut memoriã refici, aut animos moueri. His argumentandi, & afficiendi locos, & qbus generibus ꝯcitari, placari, reſolui iudices oportet adiecimus. Acceſſit ratio diuiſionis. credere modo q diſcet uelit, certam quandam uiam eſſe, in qua multa etiam ſine doctrina præſtare debeat per ſe ipſa natura, ut hæc, de quibus dixi, non tam inuenta à præceptoribus, q̃ cum fierent obſeruata eſſe uideantur. Plus exigũt laboris, & curæ q̃ ſequũtur. Hinc enim iam elocutiõis rationem tractabimus, partem operis (ut inter omnes oratores conuenit) difficillimam. Nam & Mar. Antonius, cuius ſupra habuimus mentionem, cum ait à ſe diſertos uiſos eſſe multos, eloquentem autem neminem, diſertos ſatis putat, dicere quæ oporteat. Ornate autem dicere proprium eſſe eloquentiſſimi. Quæ uirtus ſi uſq; ad eum in nullo reperta eſt, ac ne in ipſo quidẽ, ut. L. Craſſo, certum eſt & in his, & in prioribus eam deſyderatam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inuentionem

Digitized by Google

quidem, ac diſpoſitionem prudentis hominis putat, elo
quentiam oratoris. Ideoq; præcipue circa partis huius
præcepta elaborauit, quod cum merito feciſſe, etiam ip
ſo rei, de qua loquimur, nomine, palàm declaratur. Elo
qui enim hoc eſt omnia, quæ mente conceperis, prome-
re, atq; ad audientes perferre, ſine quo ſuperuacua ſunt
priora, & ſimilia gladio condito, atq; intra uaginam
ſuam hærenti. hoc itaq; maxime docetur, hoc nullus ni-
ſi arte aſſequi poteſt, huic ſtudiū adhibendum, hoc exer
citatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas ꝯſumitur, hoc
maxime orator oratore præſtantior, hoc genera ipſa di-
cēdi alia alijs potiora. Neq;.n. Aſiani, aut quocūq; alio
genere corrupti res non uiderunt, aut eas non collocaue
runt, neq; quos aridos uocamus, ſtulti, aut in cauſis cæci
fuerunt, ſed his iudiciū in eloquendo, ac modus, illis ui-
res defuerūt, ut appareat in hoc & uitiū, & uirtutem
eſſe dicendi. Non ideo tñ ſola eſt agenda cura uerboꝝ,
occurram enim neceſſe eſt, & uelut in ueſtibulo proti-
nus apprehenſuris hanc ꝯfeſſionē meā reſiſtam his, qui
omiſſa rerum, qui nerui ſunt in cauſis, diliḡtia, quodā
inani circa uoces ſtudio ſeneſcūt, idq; faciunt gratia de-
coris, quod eſt in dicendo mea qdem opinione pulcher-
rimum, ſed cum ſequitur, non cum affectatur. Corpora
ſana, & integri ſanguinis, & exercitatione firmata, ex
eiſdē his ſpeciē accipiunt, ex quibus uires. nāq; & colo
rata, & aſtricta, & lacertis expreſſa ſunt. ſed eadem ſi
quis uulſa, atque fucata muliebriter comat, fœdiſſima
ſunt ipſo formæ labore, & cultus conceſſus, atq; magni-
ficus addit hominibus, ut græco uerſu teſtatum eſt, au-
thoritatem. At muliebris, & luxurioſus, nō corpus ex-

Digitized by Google

ornat, ſed detegit mentem. Similiter illa tranſlucida, & uerſicolor quorũdam elocutio res ipſas effœminat, quæ illo uerborum habitu ueſtiuntur. Curam ergo uerborũ, rerum uolo eſſe ſolicitudinem. Nam plerũq; optima rebus cohærent, & cernuntur ſuo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant ſemper, ſeq; ſubducant. Ita nũquam putamus circa id eſſe, de quo dicẽdum eſt, ſed ex alijs locis petimus, & inuentis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia eſt, quæ ſi toto corpore ualet, ungues polire, & capillum reponere non exiſtimat ad curam ſuam pertinere. Sed euenit plerũq;, ut in hac diligentia deterior etiam fiat oratio. primum quia ſunt optima minime accerſita, & ſimplicibus, atq; ab ipſa ueritate profectis ſimilia. Nam illa, quæ curam fatentur, & ficta, atq; compoſita uideri etiam uolũt, nec gratiam conſequũtur, & fidem amittunt, propter id, quod ſenſus obumbrant, & uelut læto gramine ſata ſtrangulant. Nam & quod recte dici poteſt, circumimus amore uerborum, & quod ſatis dictum eſt, repetimus, & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus, & pleraq; ſignificare melius putamus q̃ dicere. Quid quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur diſertum, quod & alius dixiſſet. A corruptiſſimo quoq; poetarum figuras, ſeu tranſlationes mutuamur. Tum demum ingenioſi ſcilicet, ſi ad intelligẽdos nos, opus ſit ingenio, atq; ſatis aperte Cicero præceperat in dicendo uitiũ uel maximũ eſſe à uulgari genere orationis, atq; à cõſuetudine cõis ſenſus abhorrere. Sed ille & durus, & ineruditus, nos melius, quibus ſordent omnia, quæ natura dictauit, q̃ non ornamenta quærimus, ſed lenocinia, quaſi

uero ſit ulla uerborum, niſi rei cohærētium uirtus, quæ ut propria ſint, & dilucida, & ornata, & apte collocē tur, ſi tota uita laborandum eſt, omnis ſtudiorum fru/ ctus amiſſus ē. Atq; pleroſq; uideas hærētes circa ſingu/ la, & dum inueniunt, & dum inuenta ponderant, ac dimetiuntur. quod ſi iccirco fieret, ut ſemper optimis ute rentur, abominanda tamen hæc infœlicitas erat, quæ et curſum dicendi refrenat, & calorem cogitatiōis extin/ guit mora, & differentia. Miſer enim & (ut ſic dicam) pauper orator eſt, qui nullum uerbū æquo animo per/ dere poteſt. Sed ne perdet quidem qui rationem loquen di primum cognouerit, tum lectione multa, & idonea copioſam ſibi uerborum ſupellectilem compararit, & huic adhibuerit artem collocandi, deinde hæc omnia exercitatione plurima roborarit, ut ſemper in promptu ſint, & ante oculos. nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus ſuis occurrent. Sed opus eſt ſtudio præcedē te, & acquiſita facultate, & quaſi repoſita. Nanq; iſta quærendi, iudicandi, comparandi anxietas, dum diſci/ mus adhibenda eſt, nō cum dicimus. Alioquin ſicut qui patrimonium non pararunt, ſub diem quærunt, ita in oratione qui non ſatis laborarunt, ſi præparata uis dicē di non fuerit, erunt inofficioſi, non ut ad requiſita reſpō dere, ſed ut ſemper ſenſibus inhærere uideantur, atq; ut umbra corpus ſequitur, tamen in hac ipſa cura eſt ali/ quid ſatis. Nā cum latina, ſignificantia, ornata, apte ſint collocata, quid amplius laboremus? Quibuſdam tamē nullus finis calumniandi eſt, & cum ſingulis penè ſyl labis commorandi, qui etiam cum optima ſint reperta, quærunt aliquid, quod ſit magis antiquum, remotum,

Digitized by Google

inopinatum, nec intelligunt iacere ſenſus in oratione, in qua uerba laudantur. Sit igitur cura elocutionis q̃maxima, dum ſciamus tamen nihil uerborum cauſa eſſe faciẽdum, cum uerba ipſa rerum gratia ſint reperta, quorum ea ſunt maxime probabilia, quæ ſenſum animi noſtri optime promunt, atq; in animis iudicum, quod nos uolumus, efficiunt, ea debent præſtare ſine dubio et admirabilem, & iucundam orationem. Verum admirabilem non ſic quomodo prodigia miramur, & iucundã orationem, non deformi uoluptate, ſed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in oratione ſpectanda.

IGITVR quã græci φράσιν uocant, latine dicimus elocutiõem, eam ſpectamus uerbis, aut ſingulis aut coniunctis. In ſingulis intuendum eſt, ut ſint latina perſpicua, ornata, & ad id, quod efficere uolumus, accõmodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea, quæ de ratione latine, atq; emendate loquendi fuerunt dicenda, in libro primo, cũ de grammatice loqueremur, executi ſumus. Verum illic tantum ne uitioſa eſſent, præcepimus. hic nõ alienum eſt admonere, ut ſint quàm minime peregrina, & externa. Multos .n. quibus loquẽdi ratio non deſit, inuenias, quos curioſe potius loqui dixeris, q̃ latine. quo modo & illa Attica anus Theophraſtum hominem alioquin diſertiſſimum, annotata unius affectatiõe uerbi hoſpitem dixit, nec alio ſe id deprehendiſſe interrogata reſpõdit, quàm quod nimium attice loqueretur. Et in Tito Liuio miræ facundiæ uiro putat ineſſe Pollio Aſinius quandam pa

ciuitatem. Quare, ſi fieri poteſt, & uerba omnia, & uox huius alumnum urbis oleant, ut oratio Romana planè uideatur, non ciuitate donata.

De perſpicuitate.

PERSPICVITAS in uerbis præcipuam habet proprietatem, ſed proprietas ipſa nõ ſimpliciter accipitur. Primus.n. intellectus eſt ſua cuiuſq; rei appellatio, qua non ſemper utimur. nã & obſcœna uitabimus, & ſordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis, in quo uitio cauendo non mediocriter quidam errare ſolent, qui omnia, quæ ſunt in uſu etiam ſi cauſæ neceſſitas poſtulet, reformidant, ut ille, qui in actione hibericas herbas ſe ſolo nequicquã intelligente dicebat, niſi irridens hanc uanitatem Caſſius Seuerus ſparthum eum dicere uelle indicaſſet. Nec uideo quare clarus orator duratos muria piſces nitidius eſſe crediderit, q̃ ipſum id, quod uitabat. In hac autẽ proprietatis ſpecie, quæ nominibus ipſis cuiuſq; rei utitur, nulla uirtus eſt, atq; ei cõtrarium eſt uitiũ, id apud nos ĩpropriũ, ἄκυρον apud græcos uocatur, quale eſt. Tantum ſperare dolorem, aut quod in oratione Dolabellæ, emendatum à Cicerone annotaui mortem ferre, aut qualia nunc laudantur à quibuſdam, quorum eſt de cruce uerba ceciderunt, non tamẽ quicquid non erit proprium protinus & improprij uitio laborabit, qa primum omnium multa ſunt & græce, & latine, non denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur, qui pilam, aut ſudem appellatione priuatim ſibi aſſignata caret, & ut lapidare

Digitized by Google

quid ſit manifeſtum eſt, ita glebarum, teſtarumq; ictus non habet nomen. Vnde abuſio, quæ κατάχρησις dicitur, neceſſaria. Tranſlatio quoq;, in qua uel maximus eſt oratiōis ornatus, uerba non ſuis rebus accommodat. Quare proprietas non ad nomen, ſed ad uim ſignificandi refertur, nec auditu, ſed intellectu ꝑpendenda eſt. Secundo modo dicitur proprium inter plura, que ſunt eiuſdem nominis. & unde cætera dicta ſunt, ut uortex ē cōtorta in ſe aqua, uel quicquid aliud ſimiliter uertitur. Inde propter flexum capillorum pars ſumma capitis, qđ eſt ex hoc in montibus eminentiſſimū recte dixeris, hæc omnia uertices, proprie tamen unde initium ē, ſic ſoleæ, & turdi piſces, & cætera. Tertius eſt huic diuerſus modus, cū res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximium, ut carmen funebre propriè nænia, & tabernaculum ducis, auguſtale. Item quod commune eſt, et alijs nomē ītellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut urbem, Romam accipimus, & uenales, nouicios, et corinthia, æra, cum ſint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurum, & argentum, quàm æs corinthum. Sed ne in his quidem uirtus oratoris inſpicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiam laudari modo ſolet, ut proprie dictum id eſt, quo nihil inueniri poſſit ſignificātius, ut Cato dixit C. Cæſarem ad euertendā remp. ſobrium acceſſiſſe, ut Virgilius, Deductum carmen. & Horatius. Acrem tibiam. Annibalēq; dirum. In quo modo illud quoq; eſt à quibuſdam traditum proprij genus ex appoſitis, quæ epitheta dicuntur, ut dulce muſtum, & cum dentibus albis, de quo genere alio loco dicendum eſt. Etiam quæ bene tranſlata ſunt, propria

propria dici ſolent. Interim autem quæ ſunt in quoq; p/
cipua proprij locum accipiunt, ut Fabius inter plures i/
peratorias uirtutes, cunctator eſt appellatus. Poſſunt ui/
deri uerba, quæ plus ſignificant quàm eloquuntur, in p
te ponenda perſpicuitatis, intellectum enim adiuuant.
Ego autem libentius emphaſim retulerim ad ornatum
orationis, quia non ut intelligatur efficiat, ſed ut plus in
telligatur. At obſcuritas fit etiam uerbis ab uſu remotis,
ut ſi commẽtarios quis pontificum, & uetuſtiſſima fœde
ra, & exoletos ſcrutatus authores id ipſum petat. eaque
inde contraxerit, quæ non intelliguntur. Hinc enim ali
qui famam eruditionis affectant, ut quædam ſoli ſcire ui
deantur. Fallunt enim uerba uel regionibus quibuſdam
magis familiaria, uel artium propria, ut atabulus uẽtus
& nauis ſaccaria, & in malacho ſanum, quæ uel uitan
da apud iudicem ignarum ſignificationum earum, uel
interpretanda ſunt, ſicut in his, quæ omonyma dicũtur,
ut taurus animal ſit, an mons, an ſignum in cœlo, an no
men hominis, an radix arboris, niſi diſtinctum non in/
telligitur. Plus tamen eſt obſcuritatis in contextu, & cõ
tinuatione ſermonis, & plures modi. Quare nec ſit tam
longus, ut eum proſequi non poſſit intentio, nec tranſie
ctio tarda, ut in hyperbaton finis eius differatur, quibus
adhuc peior eſt miſtura uerborũ, qualis in illo uerſu.
Saxa uocant Itali, medijs quæ in fluctibus aras
Etiam interiectione, qua & oratores, & hyſtorici freque
ter utuntur, ut medio ſermone aliquem inſerant, ſenſum
impediri ſolent intellectus, niſi quod interponitur breue
eſt. Nam Virgilius illo loco, quo pullum equinum de/
ſcribit, cum dixiſſet.

Nec uanos horret ſtrepitus. compluribus inſertis alia figura quinto demum uerſu redit,

Siqua ſonum procul arma dedere,

Stare loco neſcit. Vitanda in primis ambiguitas, non hæc ſolũ, de cuius genere ſupra dictum eſt, quæ incertum intellectum facit, ut Chremetẽ audiui percuſſiſſe Demeã. Sed illa quoq;, quæ etiam ſi turbare non põt ſenſum, in idem tñ uerbo℞ uitium incidit, ut ſiquis dicat uiſum à ſe hominem librum ſcribentem. nã etiam ſi librum ab homine ſcribi pateat, male tñ compoſuerat, feceratq; ambiguũ, quantum in ipſo fuit. Eſt etiã in quibuſdam turba inanium uerborum, qui dum cõem loquendi morem reformidant, ducti ſpecie nitoris circum eunt omnia copioſa loquacitate, quæ dicere uolunt. Ipſam deinde illam ſeriem cum alia ſimili iungentes, miſcentesq;, ultra q̃ ullus ſpiritus durare poſſit, extendũt. In hoc malum etiam à quibuſdã laboratur, neq; id nouum uitium eſt, cum iam apud T. Liuium inueniam fuiſſe præceptorem aliquẽ, qui diſcipulos obſcurare quæ dicerent iuberet, græco uerbo utens σκότισον. Vnde illa ſcilicet egregia laudatio, tãto melior, ne ego quidem intellexi. alij breuitatis æmuli neceſſaria quoq; orationi ſubtrahunt uerba, & uelut ſatis ſit ſcire ipſos, quæ dicere uelint, quantum ad alios pertineat nihil putant. At ego otioſum ſermonem dixerim, quem auditor ſuo ingenio non intelligit. Quidam è mutatis in peruerſum dictis, de figuris idem uitium conſequuntur. Peſſima uero ſunt ἀδιανόητα, hoc eſt quæ uerbis aperta occultos ſenſus hñt, ut ꝓductus eſt cæcus ſecus uiam ſtare, & qui ſuos artus morſu laceraſſet, fingitur in ſcholis ſupra ſe

cubaſſe. Ingenioſa hæc, & fortia, ut ex ancipiti diſerta credantur, perficiunt. At perſuaſit quidem iam multos iſta perſuaſio, ut id iam demum eleganter, atq; exquiſite dictum putent. quod interpretandum ſit. Sed auditoribus etiam nonnullis grata ſunt hæc, quæ cum intellexerint, acumine ſuo delectantur, & gaudent, non quaſi audierint, ſed quaſi inuenerint. Nobis prima ſit uirtus perſpicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longum dilata concluſio, nihil neque deſit, neq; ſuperfluat, ita ſermo & doctis probabilis, & planus imperitis erit. Hæc eſt eloquendi obſeruatio, nam rerum perſpicuitas quomodo præſtanda ſit diximus in præceptis narrationis. Similis autem ratio eſt in omnibus, nam ſi neque pauciora quàm oportet, neque plura, neque inordinata, aut indiſtincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoque audientibus aperta, quia idipſum in conſilio eſt habendum, non ſemper tam eſſe acrem iudicis intentionem, ut obſcuritatem apud ſe ipſe diſcutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ ſuæ lumen, ſed multis eum frequenter cogitationibus auocari neceſſe eſt, niſi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut ſol in oculos, etiã ſi in eam non intendatur, incurrat. Quare non ut intelligere poſſit, ſed ne omnino poſſit non intelligere curandum. Propter quod etiam repetimus ſæpe quæ non ſatis percepiſſe eos, qui cognoſcunt, putamus, quæ cauſa utiq; noſtra culpa dicta obſcurius eſt, qua cauſa ad planiora, & communia magis uerba deſcendimus, cum id ipſum optime fiat, quod nos aliquando non optime feciſſe ſimulamus.

Digitized by Google

De ornatu.

VENIO nunc ad ornatum, in quo ſine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus ſibi indulget orator. Nam emendate quidem, ac dilucide dicentium, tenue premium eſt, magiſq; uitijs carere, quàm ut aliquã magnam uirtutem adeptus eſſe uidearis. Inuentio cum imperitis ſæpe communis, diſpoſitio modicæ doctrinæ credi poteſt, & quæ ſunt artes altiores plerunque occultãtur, ut artes ſint. Denique omnia hæc ad utilitatem cauſarum ſolã referenda ſunt. Cultu uero, atque ornatu, ſe quoque commendat ipſe, qui dicit. & in cæteris iudicium doctorum, in hoc uero etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modo, ſed etiam fulgentibus armis prœliatus eſt in cauſa Cornelij Cicero, nec conſecutus eſſet, docendo iudicem tantum, & utiliter demum, ac latine, perſpicueq; dicendo, ut populus Romanus admirationem non acclamatione tantum, ſed etim plauſu cõfiteretur, ſublimitas profecto, & magnificentia, & nitor, & authoritas expreſſit illum fragorem, nec tam inſolita laus eſſet proſecuta dicentem, ſi uſitata, & cæteris ſimilis fuiſſet oratio. atq; ego illos credo, qui aderãt, nec ſenſiſſe quid facerent, nec ſponte, iudicioq; plauſiſſe, ſed uelut mente captos, & quo eſſent in loco ignaros erupiſſe in hunc uoluntatis affectum. Sd ne cauſæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. nam qui libẽter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt, plerunq; ipſa delectatione capiuntur, nonnunquam admiratione auferuntur. nam & ferrũ affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipſa non tam nos confunderent ſi uis

eorum tantum, non etiam ipſe fulgor timeretur. Recteq; *Cicero his* ipſis *ad* Brutum *uerbis quadã in epiſtola ſcribit.* Nam *eloquentiam. quæ admirationem non habet, nullam iudico.* Ariſtoteles *quoq; eandem petendam maxime putat.* Sed *hic ornatus* (*repetam enim*) *uirilis, & fortis, & ſanctus ſit, nec effœminatam lenitatem, & fuco eminentem colorem manet, ſanguine, & uiribus niteat.* Hoc *autem adeo uerum eſt, ut cum in hac maxime parte ſint uicina uirtutibus uitia, etiam qui uitijs utuntur uirtutis tamen ijs nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum eſſe culte dicentibus, non nego hanc eſſe uirtutem, ſed illis eam non tribuo.* An *ego fundum cultiorem putem, in quo mihi quis oſtenderit lilia, & uiolas, & amœnos fontes ſurgentes? quàm ubi plena meſſis, aut graues fructu uites erunt? ſterilem platanum, tonſasq; myrtos, quàm maritam ulmum, & uberes oleas præoptauerim?* Habeant *illa diuites, licet q̃d eſſent, ſi aliud nihil haberent? nullus'ne ergo etiam fructiferis adhibendus eſt decor? quis negat? nam & in ordinem, certaq; interualla redigam eas arbores, quid enĩ illo quincunce ſpecioſius? quid in quancunq; partẽ ſpectaueris rectius eſt?* Sed *protinus in id quoq; prodeſt, ut terræ ſuccum æqualiter trahãt.* Surgẽtia *in altum cacumina oleæ ferro coercebo, in orbẽ ſe formoſius fundet, & protinus fructũ ramis pluribus feret. decẽtior equus, cuius aſtricta ſunt ilia, ſed idẽ uelocior. pulcher aſpectu ſit athleta, cuius lacertos exercitatio expſſit, idẽ certamini paratior, nũq̃ uera ſpecies ab utilitate diuiditur.* Sed *hoc q̃dẽ diſcernere modici iudicij eſt.* Illud *obſeruatione dignius, quod hic ipſe honeſtus ornatus pro materiæ gene-*

Digitized by Google

re debet eſſe uariatus, atq; ut à prima diuiſione ordiar, non idẽ demonſtratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus cauſis ꝯueniet. Nãq; illud genus oſtentationi cõpoſitum, ſolam petit audientium uoluptatem. Ideoq; oẽs dicendi artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut qui nõ inſidietur, nec ad uictoriã, ſed ad ſolũ finẽ laudis, & gloriæ tendat. Quare qcqd erit ſententijs populare, uerbis nitidũ, figuris iucundũ, trãſlationibus magnificũ, cõpoſitione elaboratum, uelut inſtitor quidam eloquentiæ, intuendũ, & penè pertractandum dabit, nã euentus ad ipſum, non ad cauſam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio eſt, ultimus ſit famæ locus. Præterea non debet quiſquam ubi maxima rerum momenta uerſantur, de uerbis eſſe ſolicitus, neq; hoc eò pertinet, ut in his nullus ſit ornatus, ſed uti preſſior, & ſeuerior. eo minus confeſſus, præcipue ad materiam accõmodatus. Nã & ſuadendo ſublimius aliquid ſenatui, ꝯcitatius populo, & in iudicijs publicæ, capitalesq; cauſæ poſcunt accuratius dicendi genus, at priuatum conſilium, cauſasq; paucoꝝ (ut frequenter accidit) calculorũ, purus ſermo, & diſſimilis curæ magis decuerit. At non pudeat certã creditam pecuniam periodis poſtulare, aut circa ſtillicidia affici, aut mancipij redhibitione ſudare? ſed ad propoſitum. Et quoniam orationis tam ornatus ꝙ perſpicuitas aut in ſingulis uerbis eſt, aut in pluribus poſitus. quid ſeparata, quid coniuncta exigant, conſyderemus, quãq rectiſſime traditum eſt perſpicuitatem proprijs, ornatum tranſlatis uerbis magis egere. Sciamus inornatum eſſe quod ſit improprium. Sed cum idem frequentiſſime plura ſignificent, quod συνωνυμία uo

cantur, iam ſunt alijs alia honeſtiora, ſublimiora, nitidio-
ra, iucundiora, uocaliora. nã ut ſyllabæ è litteris melius
ſonantibus clariores ſunt, ita uerba è ſyllabis magis uo-
calia, & quo plus quæq; ſpũs habet, auditu pulchrior,
et quod facit ſyllabarum, idem uerboꝝ quoq; inter ſe co
pulatio, ut aliud alij iunctum melius ſonet. Diuerſus eſt
tñ uſus. nam rebus atrocibus uerba etiã ipſo auditu aſpe
ra magis conuenient. In uniuerſum quidem optima ſim
plicium creduntur, quæ aut maxime exclamant, aut
ſono ſunt iucundiſſima, & honeſta quidem turpibus po
tiora ſemp, nec ſordidis unq̃ in oratione erudita locus.
clara illa, atq; ſublimia plerunq; materiæ modo cernen
da ſunt, quod alibi magnificum, tumidum alibi. Et q̃
humilia circa res magnas, apta circa minores uidentur,
et ſicut in oratione nitida notabile eſt humilius uerbũ,
& uelut macula, ita à ſermone tenui ſublime, nitidũq;
diſcordat, fitq; corruptum, quia in plano tumet. Quæ-
dam non tam ratione, q̃ ſenſu iudicantur, ut illud.

Cæſa iungebant fœdera porca. fecit elegans, fi-
ctio nominis, quod ſi fuiſſet porco, uile erat. In qbuſdã
rõ manifeſta eſt. Riſimus & merito nuper poetam, q di
Prætextam in ciſta mures roſere Camilli. (xerat
At Virgilij miramur illud Sæpe exiguus mus.
Nã epitheton exiguus aptũ propriũ efficit, ne plus ex-
pectaremus, & caſus ſingularis magis decuit, & clau
ſula ipſa unius ſyllabæ nõ uſitata addidit gratiã. imita-
tus eſt itaq; utrũq; Hora. Naſcetur ridiculus mus. nec
augenda ſemper oratio, ſed ſubmittenda nonnũquã eſt.
Vim rebus aliqñ ipſa uerborum humilitas affert, an cũ
dicit in Piſonem Cicero. cum tibi tota cognatio in ſerra-

Digitized by Google

eo aduehatur. Incidiſſe uidetur in ſordidum nomen, nō eo contemptum hominis, quem deſtructum uolebat auxiſſe, & alibi, caput opponis cū eo coniſcans, unde in Timocrati dictis, de equo, qualis ille ē apud M. Tulliū. Puſio, qui cū maiore ſorore dormitabat. & Flauius, qui cornicum oculos confixit. & pro Milone illud, Heus tu Ruſcio, & erutius Antoniaſter. Id tn̄ in declamationibus eſt notabilius, laudariq; me puero ſolebat, da patri panem, et in eodē, ēt canem paſcis, res qdem præcipue in ſcholis anceps, ſed frequenter cā riſus, nunc utiq;, cū hæc exercitatio procul à ueritate ſeiuncta, laboret incredibili uerbo℞ faſtidio, ac ſibi magnam partem ſermonis abſciderit. Cum ſint aūt uerba propria, ficta, tranſlata, proprijs dignitatem dat antiqtas. nāq; & ſanctiorem, & magis admirabilē faciunt orationē, qbus nō qlibet fuerat uſurus, eoq; ornamento acerrimū iudicij P. Virgilius unice eſt uſus, Olli n. & quianā, & mis & ponè, pellucent, & aſpergunt illam, quæ ēt in picturis ē gratiſſima, uetuſtatis inimitabilē arti authoritatem, ſed utēdum modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. ſatis eſt uetus, quæſo quid neceſſe eſt dicere? oppido, quo ſunt uſi paululum tempore noſtro ſuperiores, uereor ut iam nos ferat quiſquam, certe antigerio, cuius eadem ſignificatio eſt, nemo niſi ambitioſus utetur, erūnas qd opus eſt, tanq̄ parum ſit, ſi dicatur, quod horridū reor, tolerabile autumo. tragicum prolem dicendam, uniuerſam eius proſapiam, inſulſum. qd multa? totus propè mutatus eſt ſermo. Quædam tn̄ adhuc uetera uetuſtate ipſa gratius nitent, quædam etiam neceſſario interim ſumuntur, emācipari, & fari, & multa alia etiam audientibus grata

Digitized by Google

inſeri poſſunt. Sed ita demum ſi non appareat affectatio, In qua mirifice Virgilius,

Corinthiorum amator iſte uerborum
Iſte iſte rhetor. namq; quatenus totus
Thucydides tyrannus. atticæ febres.
Tau gallicum minet, proſinet, male illi ſit.
Ita omnia iſta uerba miſcuit fratri.

Cimber hic fuit, à quo fratrē necatum, hoc Ciceronis dicto notatum eſt. Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Salluſtius epigrammate inceſſitur.

Et uerba antiqui multum furate Catonis.
Criſpe Iugurthinæ conditor hiſtoriæ.

odioſa cura, nam eſt cuilibet facilis, & hoc peſſima, quod rei ſtudioſus, nō uerba rebus aptauit, ſed res extrinſecus arceſſit, q̄bus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo libro dixi, græcis magis conceſſum eſt, qui ſonis ēt quibuſdam, & affectibus non dubitauerunt nomina aptare, nō alia libertate, q̄ qua illi primi homines rebus appellationes dederunt, noſtri aūt in iungendo, aut in deriuādo paulum aliquid auſi, uix in hoc ſatis recipiuntur. Nā memini iuuenis admodū inter Pomponium, & Senecam ēt præfationibus eſſe tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuiſſet. At ueteres ne expectorat qdē timuerunt. Et ſanè eiuſdem notæ eſt exanimat. At in tractatu, & declinatione talia ſunt, qualia apud Ciceronē beatitas, & beatitudo, quæ dura qdē ſentiet eſſe, uerum tñ uſu putat poſſe molliri, nec à uerbis mō, ſed à nominibus quoq; deriuata ſunt quædā, ut à Cicerone ſubuculatum, ita ab Aſinio fimbriatū et fibulatū Multa ex græco formata noua, ac plurima à Sergio, Flauioq;, quo-

Digitized by Google

dura quædam admodũ uidentur, ut ens, et eſſentia, quæ cur tantopere aſpernemur, nihil uideo, niſi quod iniqui iudices aduerſus nos ſumus. Ideoq; paupertate ſermonis laboramus, quædam tñ perdurant. nam & quæ uetera nunc ſunt, fuerunt olim noua. Et quædã in uſu perquam recentia, ut Meſſala primus reatum, munerariũ Auguſtus primus dixerunt, Reatum nemo ante Meſſalam, munerarium nemo ante Auguſtum dixerat. Piraticam quoq; ut muſicam, & fabricã dici adhuc dubitabant mei præceptores, fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nã & in epiſtola ad Brutum, eum inqt amorem, & eum (ut hoc uerbo utar) fauorem in conſilium aduocabo, & ad Appiũ pulchrum. Te hominẽ non ſolum ſapientem, uerũetiam (ut nunc loquũtur) urbanũ. Idem putant à Terentio primum dictum eſſe obſequiũ. Cæcilius ad Siſennam, albenti cœlo. Ceruicem uidetur Hortenſius primus dixiſſe. Nam ueteres pluraliter appellabant, audẽdum itaq;. neq; enim accedo Celſo, qui ab oratore uerba fingi uetat. Nam cum ſint eorũ alia, ut dicit Cicero, natiua, ideſt quæ ſignificata ſunt primo ſenſu, alia reperta, q̃ ex his facta ſunt, ut iam nobis ponere aliqua, quæ illi rudes homines, primiq; fecerunt, fas nõ ſit, ac deriuare, flectere, coniungere, quod natis poſtea conceſſum eſt, quando deſijt licere? Et ſiquid periculoſius finxiſſe uidebimur, quibuſdam remedijs præmuniẽdũ eſt, ut ita dicã, ſi licet dicere, quodammodo, permittite mihi ſic, quod idem etiam in his, quæ licentius trãſlata erunt, proderit, quæ non tutò dici poſſunt, in quo nõ falli iudicium noſtrum ſolicitudine ipſa manifeſtum erit. Qua de re græcum erit illud elegantiſſimũ, quo præci-

Digitized by Google

pitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Tranſlata probari, niſi in ɔtextu ſermonis non poſſunt. Itaq; de ſingulis uerbis ſatis dictum, quæ ut alio loco oſtẽdi per ſe nullam uirtutem habent, ſed ne inornata ſunt qdem, niſi cum ſunt infra rei, de qua loquendum eſt, dignitatem, excepto ſi obſcena nudis nominibus enuntientur, quod uiderint, qui non putant eſſe uitanda, quia nec ſit uox ulla natura turpis, & ſiqua eſt rei deformitas, alia quoq; appellatione quacũq; ad intellectũ eundem nihilo minus perueniat. Ego romani pudoris more cõtentus, ut iam rñdi talibus, uerecundiã ſilentio uindicabo. Iam hinc igitur ɔiuncti ad rõnem ſermonis trãſeamus. Cuius ornatus ĩ hæc duo prima diuiditur, quã concipiamus elocutionem, quomodo efferamus. nã primum eſt, ut liqueat, augere qd uelimus, an minuere, ɔcitate dicere, an moderate, læte, an ſeuere, abundãter, an preſſe, aſpere, an leniter, magnifice, an ſubtiliter, grauiter, an urbane. Tum quo trãſlationis genere, qbus figuris, qualibus ſententijs, quo modo, qua poſtremo collocatione id, quod intẽdimus, efficere poſſimus. Cæterũ dicturus qbus ornetur oratio, prius ea, quæ ſunt huic cõtraria laudi, attingam. nam prima uirtus eſt uitio carere. Igitur ante omnia ne ſperemus ornatam orationẽ fore, quæ probabilis non erit. Probabile autem Cicero id genus dicit, quod non plus, minus ue eſt, q̃ decet, non qa comi, expolirią; non debeat, nã et hæc ornatus pars eſt, ſed quia uitiũ eſt ubiq;, quod nimium eſt. Itaq; uult eſſe authoritatem in uerbis, ſententias uel graues, uel aptas opinionibus hominum, ac moribus. His. n. ſaluis licet aſſumere ea, qbus illuſtrẽ fieri orationẽ putat,

quid ſit probabile.

delectant tranſlata ſupralata, ad nomen adiuncta, du‑ plicia, & idem ſignificantia, atq; ab imitatione rerũ nõ abhorrentia. Sed quoniam uitia prius demonſtrare ag‑ greſſi ſumus, uel hoc uitium ſit, quod κακέφατον uocatur, ſiue mala conſuetudine in obſcœnum intellectũ ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, & patrare bel‑ lum apud Salluſtium dicta ſancte, et antique ridentur à nobis, ſi dijs placet, quam culpam non ſcribentium qui‑ dem iudico, ſed legentium, tamen uitandam. quatenus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus et uitijs cedendum eſt. ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cum hominibus notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præfata uidemur incidere, quia ultima prioris ſyllabæ littera, quæ exprimi niſi la‑ bris coeuntibus non poteſt, aut interſiſtere nos indecen‑ tiſſime cogit, aut cõtinuata cum inſequẽte in natura eius corrumpitur. Aliæq; coniũctiones aliquid ſimile faciũt, quas perſequi longum eſt, in eo uitio, quod uitandum dicimus, commorantes. Sed diuiſio quoq; affert eandẽ iniuriam pudori, ut ſi intercapedine nominatiuo caſu quis utatur, nec ſcripto modo id accidit, ſed etiam ſenſu pleriq; obſcœna intelligere, niſi caueris, cupiũt, ut apud Ouidium, Quæq; latent meliora putat, ex uer‑ bis, quæ longiſſime ab obſcœnitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus κακέφατον apud Virgilium putat,

Incipiunt agitata tumeſcere, quod ſi recipias, nihil lo‑ qui tutum eſt. Deformitati proximũ eſt humilitatis uitiũ ταπείνωσιν uocant. Qua rei magnitudo, uel digni‑ tas minuitur, ut ſaxea eſt uerruca in ſummo montis uer‑

tice, cui natura ꝯtrarium, ſed errore par eſt, paruis dare
excedentia modum noia, niſi cum ex induſtria riſus in-
de captatur. Itaq; nec parricidam neq̃ dixeris hominẽ,
nec deditum forte meretrici nefarium, quod alterum pa
rum, alterum nimium eſt. proinde quædã ſordida, tri-
ſtis, ieiuna, ingrata, uilis oratio eſt. Quæ uitia facillime
fiunt manifeſta cõtrarijs uirtutibus. Nam primum acu-
to, ſecundum nitido, tertium copioſo, deinceps hilari, iu
cundo, accurrato, diuerſum eſt. Vitanda & μείωσις,
cum ſermoni aliquid deeſt, quo minus plenus ſit, q̃q̃ id
obſcuræ potius, q̃ inornatæ oratiõis uitium eſt. Sed hoc
quoq; cum à prudẽtibus fit, ſchema dici ſolet. ſicut ταυ
τολογία .i. eiuſdem uerbi, aut ſermonis iteratio. Hæc
enim, q̃q̃ non magnopere ſummis authoribus uitata, in
terim uitium uideri põt, in quod ſæpe incidit etiã Cice
ro ſecurus tam paruæ obſeruationis, ſicut hoc loco. Non
ſolũ igitur illud iudiciũ iudicij ſimile iudices nõ fuit. In-
terim mutato noie ἐπανάληψις dicitur, atq; eſt et ip
ſum inter ſchemata, quorum exempla illo loco reddã,
quo uirtutes erunt. Peior hac ὁμοιολογία eſt, quæ nul
la uarietatis gratia leuat tædium, atq; eſt tota coloris
unius, qua maxime deprehẽditur carens arte oratoria,
eaq; & in ſentẽtijs, & figuris, & cõpoſitione lõga, nõ
animis ſolum, ſed ẽt auribus eſt ingratiſſima. Vitanda
μακρολογία .i. longior, q̃ oporteat, ſermo, ut apud Li
uium, Legati nõ impetrata pace retro domũ, unde ue-
nerant, abierunt. Sed huic uicina periphraſis uirtus ha-
betur. Eſt & πλεονασμὸς uitiũ, cum ſuperuacuis uer
bis oneratur oratio. Ego meis oculis uidi, ſatis eſt.n. ui-
di. Emendauit hoc ẽt urbane in Hirciũ Cicero, cui cum

Digitized by Google

in Paſſienum declamans filium à matre decem menſibus in utero latum eſſe dixiſſet, quid? aliæ inquit, in penula ſolent ferre? Nonnunquam tamen illud genus, cuius exemplum priore loco poſui, affirmationis gratia adhibetur, Vocemq; his auribus hauſi. At uitium erit, quoties otioſum fuerit, & ſupererit, non cum adijcietur. Eſt etiam quæ περιεργία uocatur, cum ſuperuacua, ut ſic dixerim, operoſitas, ut à diligenti curioſus, & à religione ſuperſtitio diſtat, atq;, ut ſemel finiam, uel uerbū omne, quod neq; intellectum adiuuat, neq; ornatum, uitioſum dici poteſt. Κακόζηλον, id eſt mala affectatio, per omne dicendi genus peccat. Nam & tumida, et exilia, & prædulcia, & abundantia, & arceſſita, & exultātia, ſub idem nomen cadunt. Deniq; κακόζηλον uocatur quicquid eſt ultra uirtutem, quoties ingeniū iudicio caret, & ſpecie boni fallitur, omniū in eloquētia uitiorū peſſimū. Nā cætera uitantur, hoc petitur. Eſt aūt totum in elocutione. nā rerum uitia ſunt, ſtultum, cōe, contrarium, ſuperuacuum, corrupta oratio, in uerbis maxime improprijs redundantibus, cōpreſſione obſcura, cōpoſitione fracta, uocū ſimiliū, aut ambiguarū puerili captatiōe, conſiſtit. Eſt āt omne κακόζηλον utiq; falſum, et ſi non oē falſum κακόζηλον, enim dicitur aliter, q̄ ſe natura habet, & q̄ oportet, & q̄ ſat eſt. Totidem aūt generibus corrūpitur oratio, quot ornatur, ſed de hac parte, & in alio nobis opere plenius dictum eſt, et in hoc ſæpe tractatur, & adhuc ſpargetur oībus locis, loquentes n. de ornatu, ſubinde quæ ſunt uitanda, ſimilia uirtutibus uitia dicemus. Sunt inornata & hæc, quod male diſpoſitum eſt, id ἀνοικονόμητον, quod male figura

tum, id ἀσχήματον, quod male collocatum, id κακοσύνθετον uocant. Sed de diſpoſitione diximus, de figuris, & cōpoſitione dicemus. κοινισμὸς quoq; appellatur quædā mista ex uaria rōne linguarū oratio, ut ſi atticis dorica, ionica, æolica etiā dicta confundas. Cui ſimile uitium eſt apud nos, ſiquis ſublimia humilibus, uetera nouis, poetica uulgaribus miſceat. Id.n. tale eſt monſtrum, quale Horatius in prima parte libri de arte poetica fingit, Humano capiti ceruicem pictor equinam, Iungere ſi uelit, & cætera ex diuerſis naturis ſubijciat. Ornatum eſt quod perſpicuo, ac probabili plus ē. Eius primi ſunt gradus in eo, quod uelis exprimendo, concipiendoq;. Tertius, q hæc nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultū. Itaq; ἐνέργειαν cuius in præceptis narrationis feci mentionem, qa plus eſt euidentia, uel, ut alij dicunt, repreſentatio, q̄ perſpicuitas, & illud qdem patet, hæc ſe quodāmodo oñdit, inter ornamenta ponamus. Magna uirtus eſt, res, de qbus loqmur, clare, atq; ut cerni uideantur, enunciare. Nō enim ſatis efficit, neq; ut debet, plene dominatur oratio, ſi uſq; ad aures uolet, atq; ea ſibi iudex, de qbus cognoſcit, narrari credit, non exprimi, & oculis mentis oſtendi. Sed quoniam pluribus modis accipi ſolet, non equidem in omnes eā particulas ſecabo, quarum ambitioſe à quibuſdam numerus augetur, ſed maxime neceſſarias attingā. Eſt igitur unū genus, q̄ tota rerū imago quodāmō uerbis depingitur.

Conſtitit in digitos extemplo arrectus uterq;,

& cætera, quæ nobis illam pugilū congredientiū aciem ita oñdunt, ut non clarior futura fuerit ſpectantibus. plurimum in hoc genere, ſicut in cæteris eminet Cicero, an

quiſquã tã procul à concipiendis imaginibus rerũ abeſt ut cum illa in Verrem legit. Stetit ſoleatus prætor populi Romani cum pallio purpureo, tunicaq; talari muliercula nixus in littore. non ſolum ipſum os intueri uideatur, et locum, et habitum, ſed quædam etiam ex iis, quæ dicta non ſunt, ſibi ipſe adſtruat. Ego certe mihi cernere uideor & uultum, & oculos, & deformes utriusq; blãditias, & eorum qui aderant, tacitam auerſationem, ac timidam uerecundiam. Interim ex pluribus efficitur illa quam conamur exprimere, facies ut eſt apud eũdẽ, nãq; ad omnium ornandi uirtutem exemplum uel unus ſufficit, in deſcriptione conuiuij luxurioſi. Videbar uidere alios intrantes, alios uero exeuntes, quoſdam ex uino uacillantes, quoſdam heſterna potatione oſcitantes. humus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, & ſpinis cooperta piſcium. quid plus uideret q̃ intereſſet? Sic urbium captarum creſcit miſeratio. ſine dubio enim qui dicit expugnatam eſſe ciuitatem complectitur omnia, quæcunq; talis fortuna recipit, ſed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nũtius. At ſi aperias hæc, quæ uerbo uno incluſa erant, apparebunt effuſæ per domos, ac templa flammæ, & ruentium tectorũ fragor, & ex diuerſis clamoribus unus quidam ſonus, aliorum fuga incerta, alij in extremo complexu ſuorũ cohærentes, & infantium, fœminarumq; ploratus, & male uſq; in illum diem ſeruati fato ſenes, tum illa profanorum, ſacrorumq; direptio, efferentium prædas, repetentiumq; diſcurſus. Et acti ante ſuum quisq; prædonẽ cathenati, & conata retinere infantem ſuum mater. Et ſicubi maius lucrũ eſt, pugna inter uictores, licet. n. hæc

omnia

omnia, ut dixi, complectatur euerſio, minus eſt tamē totum dicere, quàm omnia. Conſequemur autem ut manifeſta ſint, ſi fuerint uerisimilia, & licebit etiam falſò affingere quicquid fieri ſolet. Contingit eadem claritas etiam ex accidentibus.

Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusq; coit formidine ſanguis.
Et trepidæ matres preſſere ad pectora natos.

Atq; huius ſummæ (iudicio quidem meo) uirtutis facillima eſt uia, naturam intueamur. Hanc ſequamur. omnis eloqntia circa opera uitæ eſt. Ad ſe refert quiſq; quæ audit. & id facillime accipiunt animi, quod cognoſcunt. Præclaræ uero ad inferendam rebus lucem, repertæ ſunt ſimilitudines, quarum aliæ ſunt, quæ probationis gratia inter argumenta ponuntur, aliæ ad exprimendam rerum imaginem compoſitæ, quod eſt huius loci proprium.

Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula. &
Aui ſimilis, quæ circùm littora, circùm
Piſcoſos ſcopulos humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere id eſt præcipue cuſtodiendū, ne id, quod ſimilitudinis gratia aſciuimus, aut obſcurum ſit, aut ignotū Debet enim quod illuſtrandæ alterius rei, gratia aſſumitur, ipſum eſſe clarius eo, quod illuminat. Quare ſanè poetis quidem permittamus huiuſmodi exempla.

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta
Deſerit, aut Delon maternam inuiſit Apollo,

non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonſtret. Sed illud quoq;, de quo in argumentis diximus, ſimilitudinis genus ornat orationem, facitq; ſublimem, floridā

iucundam, mirabilem. Nã quo quæq; lõgius petita eſt, hoc plus affert nouitatis, atq; inexpectata magis eſt, illa uulgaria uideri põt, & utilia tm̃ ad conciliandam fidem, ut terram cultu, ſic animũ diſciplinis meliorẽ, uberioreq; fieri. Et ut medici abalienata morbis mẽbra præcidunt, ita turpes, ac pernicioſos, ẽtſi nobis ſanguine cohæreant, amputãdos. Iam ſublimius illud pro Archia. ſaxa, atq; ſolitudines uoci rñdent, beſtiæ ſæpe immanes cantu flectuntur, atq; ɔſiſtunt, etc. Quod qdem genus à quibuſdã declamatoria maxime licẽtia corruptum eſt. nã & falſis utuntur. nec illa ijs, qbus tandẽ ſimilia uideri uolunt, applicant; quorũ utrunq; in ijs eſt, quæ me iuuene ubiq; cantari ſolebant. magnorũ fluminũ nauigabiles fontes ſunt, & generoſioris arboris ſtatim planta cũ fructu eſt. In oĩ aũt parabola aut præcedit ſimilitudo, & res ſeqtur, aut præcedit res, et ſimilitudo ſeqtur, ſed interim libera, & ſeparata eſt, interim, qđ lõge optimum eſt, cũ re, cuius eſt imago, ɔnectitur, collocatiõe in uicẽ rñdẽte, qđ facit redditio ɔtraria, q̃ ἀνταπόδοσις dicitur, p̃cedit ſimilitudo illa, cuius mõ feci mentionem.

Inde lupi ceu Raptores atra in nebula

Sequitur in primo georgicon, poſt longam de bellis ciuilibus, aut externis conqueſtionem,

Vt cum carceribus ſeſe effudere quadrigæ,
Addunt ſe in ſpatia, & fruſtra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neq; audit, currus habenas.

Sed hæc ſunt ſine antapodoſi. Redditio aũt illa rem utrãq;, quam comparat, et uelut ſubijcit oculis, & pariter oſtẽdit. Cuius præclara apud Virgilium multa reperio exẽpla, ſed oratorijs potius utendum eſt. Dicit Cicero pro

Murena. Vt aiunt in græcis artificibus eos auledos eſſe, qui citharœdi fieri non potuerunt, ſic nonnullos uidemus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris ſtudium deuenire. Illud pro eodem iam penè poetico ſpiritu, ſed tamen cum ſua redditione, quod eſt ad ornatum accõmodatius. Nã ut tempeſtates ſæpe certo aliquo cœli ſigno cõmouẽtur, ſæpe ex improuiſo, nulla ex certa ratione obſcura aliqua ex cauſa concitantur. Sic in hac comitiorum tempeſtate pupulari ſæpe intelligas, quo ſigno cõmota ſit, ſæpe ita obſcura eſt, ut ſine cã excitata uideatur. Sunt & illæ breues, uagiq; p ſyluas ritu ferarum. Et illud Ciceronis in Clodium. quo ex iudicio uelut ex incendio nudus effugit. quibus ſimilia poſſunt cuicunq; etiam ex quotidiano ſermone ſuccurrere. Huic ſubiacet uirtus non ſolum aperte ponendi rem ante oculos, ſed circunciſe, atq; uelociter, ac merito laudatur breuitas integra, ſed ea minus præſtat quoties nihil dicit, niſi quod neceſſe eſt, βραχυλογίαν uocant, quæ reddetur inter ſchemata. Eſt uero pulcherrima, cum plura paucis complectimur, quale Salluſtij eſt, Mithridates corpore ingenti perinde armatus. hoc male imitantes ſequitur obſcuritas uicina pdictæ. Sed amplior uirtus eſt ἔμφασις altiorem præbens intellectum, q̃ quem uerba per ſe ipſa declarant. Eius duæ ſunt ſpecies, altera, quæ plus ſignificat, q̃ dicit, altera, quæ etiam id, quod nõ dicit. Prior eſt & apud Homerum, cum Menelaus graios in æquum aſcendiſſe ait. Nam uerbo uno magnitudinem eius oſtendit. Et apud Virgi. Demiſſum lapſi per funem. Nam ſic quoq; altitudo demonſtrata eſt. Idẽ Cyclopa cum iacuiſſe dicit per antrum, prodigioſum il-

Digitized by Google

lud corpus ſpacio loci menſus eſt. Sequens poſitum eſt in uoce, aut omnino ſuppreſſa, aut etiam abſciſſa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario Cicero. Qđ ſi in tanta tua fortuna lenitas tanta non eſſet, quantam tu per te, ꝑ te inquam obtines, intellige quid loquar. Tacuit. n. illud quod nihilominus accipimus, non deeſſe homines, qui ad crudelitatem eum impellerent. Abſcinditur ꝑ ἀποσιώπησιν, quæ quoniam eſt figura, reddetur ſuo loco. Eſt in uulgaribus quoq; uerbis emphaſis, uirū eſſe oportet, & homo eſt ille, & uiuendum eſt, adeo ſimilis ē arti plerūq; natura. non tñ ſatis eloquentiæ eſt, ea, de quibus dicat, clare, atq; euidenter oſtendere. Sed ſunt multi ac uarij excolendæ orationis modi. nam ipſa illa ἀφέλεια ſimplex & inaffectata habet quendā purū, qualis etiam in fœminis amatur, ornatum. Et ſunt q̄dā uelut, è tenui diligētia circa proprietatem, ſignificationēq; munditiæ, alia copia locuples, alia floribus læta. uirium non unum genus. nam quicquid in ſuo genere ſatis effectum eſt, ualet, præcipua tamen eius opera. δείνωσις in exaggeranda indignitate, & in cæteris altitudo q̄dam. φαντασία in concipiendis uiſionibus. ἐξεργασία ī efficiēdo uelut opere propoſito, cui adijcitur ἐπεξεργασία repetitio probationis eiuſdem, & cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis ijs, eſt enim ab agendo ducta, & cuius propria ſit uirtus non eſſe, quæ dicuntur otioſa. Eſt & amarum quiddam, quod ferè in contumelia poſitum eſt, quale Caſſii. Quid facies cum in bona tua inuaſero? hoc eſt cum te docuero neſcire maledicere. & acre, ut illud Craſſi, Ego te conſulē putem, cū tu me non putes eſſe ſenatorem? Sed uis oratoris oīs in au-

Digitized by Google

gendo, minuendoq́; conſiſtit, utriq; parti totidem modi, ex quibus præcipuos attingemus, reliqui ſimiles erunt. ſunt autem poſiti in rebus, & uerbis. Sed quæ ſit rerũ inuentio, ac ratio tractauimus, nunc quid elocutio attollat, aut deprimat dicendum.

De amplificatione.

PRIMA eſt igitur amplificandi, uel minuẽdi ſpecies in ipſo rei nomine, ut cum eum, qui ſit cæſus, occisũ eum qui ſit improbus, latronem, contraq́; eum, qui pulſauit, attigiſſe, qui uulnerauit, læſiſſe dicimus. utriuſque pariter exemplum eſt pro M. Cœlio. Si uidua, libere proterua, petulãter, diues, effuſe, libidioſa, meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, ſiquis hanc paulo liberius ſalutaſſet? Nã & impudicam meretricẽ uocauit, & eum, cui longior cum illa fuerat uſus, liberius ſalutaſſe. Hoc genus increſcit, ac fit manifeſtius, ſi ampliora uerba cum ipſis nominibus, pro quibus ea poſituri ſumus, conferantur. ut Cicero in Verrem. Non. n. furem. ſed ereptorem, non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ. non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum, religionũq;, non ſiccarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium, ſociorumq́; in ueſtrum iudicium adduximus. Illo. n. modo, ut ſit multũ, hoc etiam plus ut ſit, efficitur. Quatuor. n. maxime generibus uideo conſtare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, cõgerie. Incrementum eſt potentiſſimum, cum magna uidentur etiam quæ inferiora ſunt. id aut gradu uno fit, aut pluribus, per id uenitur non modo ad ſummum. ſed interim quodam modo ſupra ſummũ. Omnibus his ſufficit uel

Digitized by Google

unum Ciceronis exemplum. Facinus eſt uincire ciuē Romanum, ſcelus uerberare, propè parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Nam etſi tantū uerberatus eſſet, uno gradu increuerat, ponendo etiā id eē facinus, quod erat inferius. Et ſi tantum occiſus eſſet, ꝑ plures gradus aſcenderat. Cum uero dixerit prope parricidium necare, ſupra quod nihil eſt, adiecit, quid dicā in crucem tollere? ita cum id, quod maximum eſt, occupaſſet, neceſſe erat in eo, quod ultra eſt, uerba deficere. Fit & aliter ſupra ſummum adiectio, ut apud Virgiliū de Lauſo.

Quo pulchrior alter
Non fuit excepto Laurentis corpore Turni.

ſummum eſt enim quo pulchrior alter non fuit. Huic deinde aliquid ſuperpoſitum eſt. Tertius quoque eſt modus, ad quem non per gradus itur. Et quod non eſt plus, ꝙ maximum, ſed quo nihil maius eſt, matrem tuam occidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti. nam & hoc augendi genus eſt tantum aliquid efficere, ut non poſſit augeri. Creſcit oratio minus aperte, ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, cum citra diſtinctionem in cōtextu, & curſu ſemper aliquid priore maius inſequitur, ut de uomitu in Antoniū Cicero. In cœtu uero populi Romani, negotium publicum gerens, magiſter equitum. Singula incrementum habent, per ſe deforme uel non in cœtu uomere, in cœtu, etiam non populi, etiam nō romani, uel ſi nullum negotiū ageret, uel ſi nō publicum, uel ſi non magiſter equitum, ſed alius diuideret hæc, & circa ſingulos gradus moraretur. Hic in ſublime etiam currit, & ad ſummum peruenit non nixu, ſed impetu. Verum ut hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita quæ

ſit per cōparatiōem, incrementum ex minoribus petit. augendo.n. quod eſt infra neceſſe eſt extollat id, quod ſupra poſitum eſt, ut idem atq; in eodem loco. Si hoc tibi inter cœnam, & in illis immanibus poculis tuis accidiſſet, qs nō turpe duceret? In cœtu uero populi romani. Sed & in Catilinam, ſerui mehercle mei ſi me iſto pacto metuerent, ut te metuunt oēs ciues tui, domū meā relinquendam putarem. Interim propoſito uelut ſimili exemplo efficiendum eſt, ut ſit maius id, quod à nobis exaggerandum eſt. ut idem pro Cluentio, cum expoſuiſſet Mileſiam quandam à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniam accepiſſe. Quāto eſt inquit Oppianicus in eadem iniuria maiore ſupplicio dignus, ſiquidē illa cum ſuo corpori uim attuliſſet, ſe ipſam cruciauit. Hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortē atq;, cruciatum. Nec putet quiſq̄ hoc, q̄q̄ eſt ſimile illi ex argumentis loco, quo maiora ex minoribus colligūtur idē eſſe. Illic enim probatio petitur, hic amplificatio ſicut in Oppianico, non id agitur in illa comparatione, ut ille male fecerit, ſed ut peius. Eſt tamen quanq̄ diuerſarum rerum quædam uicinia. Repetam itaq; hic quoq; idē, quo ſum illic uſus, exemplum, ſed non in eundē uſum. nam hoc mihi oſtendendum eſt, augendi gratia non tota modo totis, ſed etiam partes partibus comparari, ſicut hoc loco. An uero uir ampliſſimus Pub. Scipio. pont. max. T. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reipu. priuatus interfecit, Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendio uaſtare cupientem nos ꝯſules perferemus?
Hic & Catilina Graccho, & ſtatus reipub. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, & incēdijs, &

Digitized by Google

uaſtationi, & priuatus conſulibus comparatur, quæ ſiqs dilatare uelit, plenos per ſingula locos habeat. Quas dixi per ratiocinationẽ fieri amplificationes, uideamus an ſatis proprio uerbo ſignificauerim. Nec ſum in hoc ſolicitus, dum res ipſa uolẽtibus diſcere appareat. Hoc ſum tñ ſecutus, quod hæc amplificatio alibi poſita eſt, alibi ualet, ut aliud creſcat, aliud augetur, inde ad id, qđ extolli uolumus, ratione ducitur. Obiecturus Antonio Cicero merum & uomitum. Tu, inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. qđ fauces, & latera ad ebrietatem? minime ſunt otioſa. nã reſpicientes ad hæc poſſumus exiſtimare, q̃tum ille uini in Hippiæ nuptijs exhauſerit, quod ferre, & coquere nõ poſſet illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo ſi ex alio colligitur aliud, nec impropriũ, nec inuſitatũ nomen eſt ratiocinationis, ut quod ex eadem cauſa interſtatus quoq; habeamus, ſic ex inſequentibus amplificatio ducitur. Siquidem tanta uis fuit uini erumpentis, ut non caſum afferret, aut uolũtatem, ſed neceſſitatem, ubi minime deceret, uomendi, & cibus non recens, ut accidere interim ſolet, redderetur, ſed qui uſq; in poſterum diem redundaret. Idem hoc præſtant quæ anteceſſerũt. Nam cum Æolus à Iunone rogatus.

Cauum conuerſa cuſpide montem
Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto
Qua data porta ruunt, apparet quanta ſit futura tempeſtas. Quid cum res atrociſſimas, quasq; in ſummã ipſi extulimus inuidiam, eleuamus conſulto, quo grauiora uideantur quæ ſecutura ſunt, ut à Cicerone factum eſt, cum illa diceret. Leuia ſunt hæc in hoc reo crimina,

metum uirgarũ Nauarchus nobiliſſimæ ciuitatis precio redemit, humanũ eſt, alius ne ſecuri feriretur, pecuniã dedit, uſitatum eſt, nõ' ne uſus eſt ratiocinatione, qua colligerent audientes. quantum illud eſſet, quod inferebatur, cui comparata hæc humana uiderentur, atq; uſitata? Sic quoq; ſolet ex alio aliud augeri, ut cum Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus, Scipionis, & fortitudinem gallorum, germanorumq; miramur, quo ſit maior C. Cæſaris gloria. Illud quoq; eſt ex relatione ad aliquid, quod nõ eius rei gratia dictum uidetur, amplificationis genus. Non putant indignum Troiani principes, Graios, Troianosq; propter Helenæ ſpeciẽ tot mala tanto temporis ſpatio ſuſtinere, quæ nã igitur illa forma credenda eſt? Non enim hoc dicit Paris, qui eam rapuit, non aliquis iuuenis, non unus è uulgo, ſed ſenes, & prudentiſſimi, & Priamo aſſidentes. Verũ & ipſe rex decennij bello exhauſtus, amiſſis tot liberis imminente ſummo diſcrimine, cui faciem illam, ex qua tot lachrymarum origo fluxiſſet, inuiſam, atq; abominandã eſſe oportebat, & audit hæc, & eam filiam appellans iuxta ſe locat, & excuſat etiam, atq; ſibi eſſe malorum cauſam negat. Nec mihi uidetur in Sympoſio Plato, cũ Alcibiadem confitentem de ſe quid à Socrate pati uoluerit narrat, ut illum culparet, hæc tradidiſſe, ſed ut Socratis inuictam continentiam oſtenderet, quæ corrumpi ſpecioſiſſimi hominis tam obuia uoluptate non poſſet. Quin ex inſtrumento quoq; heroum illorum magnitudo æſtimanda nobis datur, ad hoc pertinet clypeus Aiacis, & haſta pelias Achillis, qua uirtute egregia eſt uſus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente cõ

cipiam, cuius,

Trunca manum pinus regit,

quid cum uix loricam duo

Multiplicem connixi humeris

ferunt, quantus Demoleos, qui indutus eam

Curſu palantes Troas agebat. Quid M. Tullius de M. Antonij luxuria tantũ ſaltem fingere potuiſſet, quantum oſtendit dicendo, Cõchyliatis Cn. Pompeij periſtromatis, & ſeruorum in cellis ſtratos lectos uideres. conchyliata periſtromata. Et Cn. Pompeij, de ſeruis, & cellis nihil poteſt dici ultra. Et neceſſe eſt tamen ultra infinito plus in domino cogitare. Et hoc ſimile eſt illi, quod ἔμφασις dicitur, ſed illa ex uerbo, hæc ex re coniecturam facit, tantoq́; plus ualet, quanto res ipſa uerbis eſt firmior. Põt aſcribi amplificationi congeries quoq; uerborũ, ac ſententiarũ idem ſignificantiũ. Nam & ſi nõ per gradus aſcendant, tñ uelut aceruo quodã alleuantur. Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie pharſalica gladius agebat? cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorũ tuorum? quæ tua mens, oculi, manus, ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Simile eſt hoc figuræ q̃ συναθροισμὸν uocant, ſed illic plurium rerum eſt congeries. Hic unius multiplicatio. Hæc etiã creſcere ſolet uerbis omnibus altius, atq; altius inſurgẽtibus. aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorq́; ſociorũ, & ciuium romanorum lictor Sextius.

Eadem ferè eſt rõ minuendi. Nã totidem ſunt aſcendẽtibus quot deſcendentibus gradus. Ideoq; uno ero exemplo cõtentus eius loci, quo Cicero de oratione Rulli hoc dicit, tñ ſiqui acutiores in ↄcione ſteterant, de lege agra

tia neſcio quid uoluiſſe eum dicere ſuſpicabantur. Quod
ſi ad intellectum referas, minutio eſt, ſi ad obſcuritatē,
incrementum. Scio poſſe uideri quibuſdam ſpēm am-
plificationis, hyperbolen quoq;. nam & hæc in utrāq;
partem ualet, ſed q̃a excedit hoc nomen, in tropos diffe
renda eſt. Quos continuo ſubiungerem, niſi eſſet à cæte
ris ſeparata ratio dicendi, quæ conſtat, non proprijs, ſed
tranſlatis. Demus ergo breuiter hoc deſyderio iam penè
publico, nec omittamus eum, quem pleriq; præcipuum,
ac penè ſolum putant, orationis ornatum.

De generibus ſententiarum.

SENTENTIAM ueteres, quod aiō ſenſiſſent, uo
cauerunt. Id cū eſt apud oratores frequentiſſimū, tum
ēt in uſu quotidiano quaſdā reliquias habet. Nā & iu
raturi, ex animi noſtri ſententia, & gratulātes, ex ſnīa
dicimus, non raro tñ & ſic locuti ſunt, ut ſenſa ſua dice-
rent. nā ſenſus corporis uidebantur, ſed ꝯſuetudo iam te
nuit, ut mente concepta ſenſus uocaremus. Lumina aūt,
præcipueq; in clauſulis poſita, ſētētias, quæ minus cre
bra apud antiquos, noſtris tꝑibus modo carent. Ideoq;
mihi & de generibus earum, & de uſu arbitror pauca
dicenda. Antiquiſſimæ ſunt, quæ proprie, quamuis om-
nibus idem ſit nomen, ſententiæ uocantur, quas græci
γνώμας appellant, utrūq; autem nomen ex eo accepe-
runt, quod ſimiles ſunt ꝯſilijs, aut decretis. Eſt autē hæc
uox uniuerſalis, quæ etiam citra cōplexum cauſæ poſ-
ſit eſſe laudabilis. Interim ad rem tantum relata, ut
nihil eſt tam populare, q̃ bonitas. Interim autem ad
perſonā, quale eſt Afri Domitij. princeps, qui uult oīa

Digitized by Google

ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Hanc quidā partem enthymematis, quidam initium, aut clauſulam epichirematis eſſe dixerunt, & ſi aliquando ſimplicem, ut ea, quæ ſupra dixi, aliquando ratione ſubiecta. Nam in omni certamine qui opulentior eſt, etiam ſi accipit iniuriam, tamen quia plus pōt, facere uidetur. nonnunq̄ duplicem. Obſequium amicos, ueritas odium parit. Sunt & qui decem genera fecerūt, ſed eo modo, quo fieri uel plura poſſunt. per interrogationem, per cōparationem, inficiationem, ſimilitudinem, admiratione, & cætera huiuſmodi. Per omnes enim figuras tractari poteſt. Illud notabile. ex diuerſis. Mors miſera non eſt, aditus ad mortem miſer. At rectæ quidem ſunt tales.

Tam deeſt auaro quod habet, q̄ quod non habet.

ſed maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut

Vſq; adeó ne mori miſerum eſt, acrius. nā hoc, q̄ per ſe, mors miſera non eſt. et trāſlatione à cōi ad proprium. Nā cum ſit rectum nocere facile eſt, prodeſſe difficile, uehementius apud Ouidium Medea dicit,

Seruare potui, perdere an poſſim rogas?

Vertit ad pſonam Cicero. Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius, q̄ ut poſſis, nec natura melius, q̄ ut uelis ſeruare q̄plurimos. Ita quæ erant rerū propria fecit hominis. In hoc genere cuſtodiendum eſt, & id quidem ubiq;, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ, quales frequenter ab his dicuntur, qui hæc καθολικὰ uocant & quicquid pro cauſa uidetur quaſi indubitatum pronūciant, & ne paſſim, & à quocunq; dicantur. magis enim decet eos, in quibus eſt authoritas, ut rei pondus etiā perſona confirmet. Quis enim ferat puerum, aut adoleſcen

tulum, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, & quodam modo præcipiat. Ἐνθύμημα quoq; eſt omne, quod mente concipimus, proprie tamen dicitur quæ eſt ſententia ex contrarijs, propterea quod eminere uidetur inter cæteras, ut Homerus, poeta, urbs, Roma. De hoc in argumentis ſatis dictum eſt. non ſemper autem ad probationem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum.
Quorum igitur impunitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorum te ipſorum ad crudelitatem acuet oratio, nõ quia ſit ratio diſſimulis, ſed quia iam per alia, ut id iniuſtum appareret, effectum erat, & addita in clauſula eſt epiphonematis modo non tam probatio, ꝙ extrema quaſi inſultatio. Eſt enim ἐπιφώνημα rei narratæ, uel approbatæ ſumma acclamatio,
Tantæ molis erat romanam condere gentem.
facere enim probus adoleſcens periculoſe, ꝙ perpeti turpiter maluit. Eſt & quod appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intellectus accipi poteſt. Sed hoc nomine donarunt ea, quæ non dicunt, uerum intelligi uolũt, ut in eum, quem ſæpius à ludo redemerat ſoror, agentẽ cum ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidiſſet, eras dignus, ut haberes integram manum, ſic enim auditur, ut depugnares. Vocatur aliquid & clauſula, quæ ſi eſt quod concluſionem dicimus, & recta, & quibuſdam in partibus neceſſaria eſt. Quare prius de facto ueſtro fateamini neceſſe eſt, ꝙ Ligarij culpam ullam reprehendatis. Sed nunc illud uolunt, ut omnis locus, omnis ſenſus in fine ſermonis feriat aurem. turpe autem, et propè nefas ducunt reſpirare ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti, corruptiq; ſenſiculi, &

Digitized by Google

extra rem petiti. Neq; enim poſſunt tam multæ bonæ ſententiæ eſſe, q̃ neceſſe eſt ut multæ ſint clauſulæ. Iam hæc magis noua ſententiarum genera, ex inopinato, ut dixit Vibius Criſpus in eum, qui cum loricatus in foro ambularet, prætendebat ſe id metu facere, quis tibi ſic timere permiſit? Et inſigniter Africanus apud Neronem de morte matris. Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut felicitatem tuam fortiter feras. Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius, cum Cloantillam defenderet, cui obiectum crimen, quod uirum, qui inter rebellantes fuerat, ſepeliſſet, remiſerat Claudius, in epilogo filios eius alloquens. matrem tamen inquit, pueri ſepelitote. Et aliunde petita, id eſt in alium locum ex alio tranſlata, ut pro Spatale Criſpus, quã hæredẽ amator qui inſtituerat, deceſſit, cum haberet annos duo deuiginti. O hominem diuinũ, qui ſibi indulſit. facit quaſdã ſententias ſola geminatio, qualis eſt Senecæ in eo ſcripto, quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre, cum ſe periclitatum uideri uellet. ſaluum me eſſe adhuc nec credo, nec gaudeo. melior cum ex ꝯtrarijs ualet. Habeo quem fugiam, quem ſequar nõ habeo. Quid quod miſer, cũ loqui non poſſet, tacere nõ poterat? Ea uero fit pulcherrima, cum aliqua cõparatione clareſcit. Trachallus contra Spatalem. placet hoc ergo? leges diligentiſſimæ pudoris cuſtodes, decimas uxoribus dant, quartas meretricibus? Sed horũ quidem generum, & bonæ dici poſſunt, & malæ. illæ ſemper uitioſæ uti uerbo P.C. ſic.n. incipiendum eſt mihi, ut memineritis patrum. Peius adhuc, quo magis falſum eſt. et lõgius petitum contra eandẽ ſororem gladiatoris, cuius modo feci mentionem, ad digitum mihi pugnaui. Eſt ẽt

generis eiuſdem neſcio an uitioſiſſimũ quoties uerborũ ambiguitas cum rerum falſa quadã ſimilitudine iungitur, clarum authorem iuuenis audiui, cum lecta in capite cuiuſdã oſſa ſententiæ gratia tenenda matri dediſſet. Infelicisſima fœmina non dum extuliſti filiũ, et iam oſſa legiſti. Adhuc pleriq; minimis et inuentiunculis gaudent, quæ excuſſæ riſum habent, inuentæ facie ingenij blandiuntur. De eo, qui naufragus, & ante agrorũ ſterilitate uexatus in ſcholis fingitur ſe ſuſpẽdiſſe, quem nec terra recipit, nec mare pendeat. Huic ſimile in illo, de quo ſupra dixi, cui pater ſua mẽbra laceranti uenenũ dedit, qui hæc edit, debet hoc bibere, et in luxurioſum, qui ἀποκαρτέρησιν ſimulaſſe dicitur. necte laqueũ, habes quod faucibus tuis iraſcaris, ſume uenenũ, decet luxurioſos bibendo mori. Alia uana, ut ſuadentis purpuratis, ut Alexandrũ Babylonis incendio ſepeliant. Alexandrum ſepelio. hoc quisq̃ ſpectabit è tecto, quaſi uero id ſit in re tota indigniſſimũ. Alia nimia, ut de germanis dicentem quendã audiui caput neſcio ubi impoſitum, & de uiro forti, bella umbone propellit, ſed finis non erit, ſi ſingulas corruptorum proſequar formas. Illud potius, quod eſt magis neceſſarium, duæ ſunt diuerſæ opiniones, aliorum ſententias ſolas penè ſpectantiũ, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admodum placet, dẽſitas earum obſtat inuicem ut in ſatis omnibus, fructibusq; arborum, quorum nihil ad iuſtam magnitudinẽ adoleſcere poteſt, quod loco, in quem creſcat, caret, nec pictura, in qua nihil circumlitum eſt, eminet. Ideoq; artifices etiam, cum plura in unam tabulam opera contulerunt, ſpatijs diſtingũt

ne umbræ in corpora cadant. Facit res eadem conciſam quoq; orationem, ſubſiſtit enim omnis ſententia. Ideoq; poſt eam utiq; aliud eſt initium. Vnde ſoluta ferè oratio & è ſingulis non membris, ſed fruſtis collata ſtructura caret, cum illa rotunda, & undique circunciſa inſiſtere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipſe dicendi quamlibet clarus, multis tamen, ac uarijs uelut maculis conſpergitur. Porrò ut affert lumen clauus purpuræ loco inſertæ, ita certe neminem deceat intertexta pluribus notis ueſtis. Quare licet hæc enitere, et aliquatenus extare uideantur, tamen & lumina illa nō flammæ, ſed ſcintillis inter fumū emicantibus ſimilia dixeris, quæ ne appareant quidem, ubi tota lucet oratio, ut in ſole ſydera ipſa deſinunt cerni, & quæ crebris, paruisq; conatibus ſe attollunt, inæqualia tantum, & uelut confragoſa, nec admirationem conſequuntur, eminentium, & planorum gratiam perdunt. Hoc quoq; accidit, qđ ſolas captanti ſententias multas neceſſe eſt dicere leues. frigidas, ineptas. Non enim poteſt eſſe delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas & diuiſionem pro ſententia poni, & argumentum ſi tantum in clauſulæ calce pronuntietur. Occidiſti uxorem ipſe adulter, non ferrem te etiam ſi repudiaſſes. diuiſio eſt. Vis ſcire uenenum eſſe amatorium, uiueret homo niſi illud bibiſſet. argumētum eſt. Nec multas pleriq; ſententias dicunt, ſed omnia tanquam ſententias. Huic quibuſdam contrarium ſtudium qui fugiunt, ac reformidant omnem hanc in dicendo uoluptatem, nihil approbantes niſi planum, & humile, & ſine conatu, ita dum timent, ne aliquādo cadant, ſemper iacent. Quod enim tantum in ſententia bona crimē

eſt? non

Digitized by Google

eſt? non cauſæ prodeſt? non iudicem mouet? non dicētē commendat? Eſt quoddam genus, quo ueteres nō utebātur. & quam uos uocatis uetuſtatem? Nam ſi illam, extremam, multa Demoſthenes, quæ ante eum nemo. Quo modo poteſt probare Ciceronem, qui nihil putet ex Catone, Gracchisq; immutādum? Sed ante hos ſimplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego uero hæc lumina orationis, uelut oculos quoſdā eſſe eloquentiæ credo. Sed neq; oculos eſſe toto corpore uelim, ne cætera membra ſuū officium perdant. & ſi neceſſe ſit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quàm iſtam nouam licentiam. Sed patet media quædam uia, ſicut in cultu, uictuq; acceſſit aliqs citra reprehenſionem nitor. quem ſicut poſſumus, adijciamus uirtutibus. Prius tamen ſit uitijs carere, ne dum uolumus eſſe meliores ueteribus, ſimus tamē diſſimiles. Reddam nunc quam proximam eſſe dixeram partem de tropis, quos motus clariſſimi noſtrorū authores uocant. horum tradere præcepta & grammatici ſolent. Sed à me, cum de illorum officio loquerer, dilata pars hæc eſt, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi ſeruandus.

De tropis.

TROPVS Eſt uerbi, uel ſermonis à propria ſignificatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis, & grāmaticis inter ipſos, & philoſophis pugna eſt, quæ ſint genera, q̄ ſpēs, q numerus, quis cui ſubijciatur. Nos omiſſis, quæ nihil ad inſtruēdū oratorē ꝑtinent, cauillationibus, neceſſarios maxime, atq; ī uſum receptos exequemur. Hæc modo in his annotaſſe ꝯtēti,

Digitized by Google

quoſdam gratia ſignificationis, quoſdam decoris aſſu-mi, & eſſe alios in uerbis proprijs, alios in tranſlatis, uertiq; formas non uerborum modo, ſed etiã ſenſuum, et cõpoſitionis. Quare mihi uidentur erraſſe, qui non alios crediderunt tropos, ꝗ in quibus uerbum pro uerbo po-neretur. Neq; illud ignoro in iiſdem ferè, qui ſignifican-di gratia adhibentur, eſſe & ornatum, ſed non idem ac-cidet contra, eruntq; quidam tantum ad ſpeciem acco-modati. Incipiamus igitur ab eo, qui cũ frequentiſſimus eſt, tum longe pulcherrimus, tranſlationem dico, quæ μεταφορὰ græce uocatur, quæ quidem cum ita eſt ab ipſa nobis conceſſa natura, ut indocti quoq;, ac non ſen-tientes, ea frequenter utantur, tum ita iucunda, atq; niti-da, ut in oratione quamlibet clara proprio tamẽ lumi-ne eluceat. neq;. n. uulgaris eſſe, neq; humilis, nec inſua-uis, recte modo aſcita põt, copiã quoq; ſermonis auget permutando, aut mutuando, quæ nõ habet, quodq; dif-ficillimum eſt præſtat, ne ulli rei nomen deeſſe uideatur. Transfertur ergo nomẽ, aut uerbum ex eo loco, in quo proprium eſt, in eum, in quo aut proprium deeſt, aut tranſlatum proprio melius eſt. Id facimus aut q̃a neceſ-ſe eſt, aut q̃a ſignificantius, aut, ut dixi, quia decentius. ubi nihil horum præſtabit, quod transferetur, impropri-um erit, neceſſitate ruſtici dicunt gemmam in uitibus. quid enim dicerent aliud? & ſitire ſegetes, et fructus la-borare, neceſſitate nos, durum hominem, atq; aſperum, non. n. proprium erat, quod daremus his affectiõibus, nomen. Iam incenſum ira, & inflammatum cupidita-te, & lapſum errore ſignificandi gratia. nihil enim ho-rum ſuis uerbis, ꝗ hic accerſitis magis proprium erat.

Digitized by Google

Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatẽ, & concionum procellas, & eloquentiæ fulmina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem gloriæ eius uocat, et alio loco ſegetem, ac materiem. Quædam etiam parum ſpecioſa dictu per hanc explicantur.

Hoc faciunt, nimio ne luxu obtuſior uſus
Sit genitali aruo, & ſulcos oblimet inertes.

In totum aũt metaphora breuior eſt ſimilitudo, eoq́; diſtat, quod illa cõparatur rei, quã uolumus exprimere, hæc pro ipſa re dicitur. Cõparatio eſt.n.cum dico feciſſẽ qd hoĩem, ut leonẽ trãſlatio eſt, cũ dico de hoĩe, leo eſt. huius uis oĩs maxime quadruplex uidetur, cũ in rebus aĩalibus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore.

Gubernator magna contorſit equum ui.

Et ut Liuius Scipionẽ à Catone adlatrari ſolitũ refert. Inanima pro alijs generis eiuſdem ſumuntur, ut

Claſſiq́; immittit habenas,

aut pro rebus animalibus inanima.

Ferro, an fato uirtus argiuum occidit. aut contra.

Sedet inſcius alto
Accipiens ſonitum ſaxi de uertice paſtor.

Præcipueq́; ex ijs oritur mira ſublimitas, quæ audaciæ proxima periculo tranſlationis attollitur, cum rebus ſenſu carentibus actum quendam, & animos damus, qualis eſt,

Pontem indignatus araxes.

Et illa Ciceronis. Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus erat armorum tuorum? Duplicatur interim hæc uirtus apud Virgilium,

Digitized by Google

Ferrumq́; armare ueneno. Nam & uenenum armare, & ferrum armare tranſlatio eſt. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad rationale, & idem de irrationalibus. Et hæc inuicem, quibus ſimilis ratio eſt, & à toto, & à partibus, ſed iam non pueris præcipimus, ut accepto genere, ſpecies intelligere non poſſit. ut modicus autem, atque opportunus eius uſus illuſtrat orationem, ita frequens & obſcurat, & tædio complet. Continuus uero in allegoriam, & ænigmata exit. Sunt etiam quædam & humiles tranſlationes, ut id, de quo modo dixi, ſaxea eſt uerruca, & ſordidæ, Non enim ſi Cicero recte ſentinam reip. dixit, fœditatem hominum ſignificans, icirco probem, illud quoq; ueteris oratoris, perſecuiſti rei pub. uomicas. Optimeq́;, Cicero demonſtrat cauendum ne ſit deformis tranſlatio, qualis eſt (nam ipſis eius utar exemplis) Caſtratam morte Africani rempub. et ſtercus curiæ glauciam, ne nimio maior, aut, quod ſæpius accidit, minor, ne diſſimilis, quorum exempla nimium frequenter deprehendet, qui ſcierit hæc uitia eſſe. Sed & copia quoq; modum egreſſa uitioſa eſt, præcipue in eadẽ ſpẽ. Sunt et duræ, ideſt à lõginqua ſimilitudĩe ductæ, ut

Capitis niues &

Iuppiter hybernas cana niue conſpuit alpes. In illo uero plurimum erroris, quod ea, quæ poetis, qui & omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere etiã ipſa metri neceſſitate coguntur, permiſſa ſunt, conuenire quidam etiam proſæ putant. At ego in agendo, nec paſtorem populi authore Homero dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet Virgilius in apibus, ac Dædalo ſpecioſiſſime ſit uſus. Metaphora enim aut uacantem oc

Digitized by Google

cupare locum debet, aut ſi in alienum uenit, plus ualere eo, quem expellit. Quod aliquando penè iam magis de ſynecdoche dicam. Nam tranſlatio permouendis animis plerunque, & ſignandis rebus, ac ſub oculis ſubijciendis reperta eſt. Hæc uariare ſermonem poteſt. ut ex uno plures intelligamus, parte totum, ſpecie genus, præcedentibus ſequentia, uel contra, omnia liberiora poetis quàm oratoribus. Nam proſa ut mucronem pro gladio, & tectum pro domo recipiet, ita non puppim pro naui, nec abietem pro tabellis, & rurſus, ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedem. Maxime autem in orando ualebit numerorum illa libertas. Nam & Liuius ſæpe ſic dicit, Romanus prælio uictor. cum Romanos uiciſſe ſignificat. Et contra Cicero ad Brutum. Populo, inquit, impoſuimus. & oratores uiſi ſumus. cum de ſe tantum loqueretur. Quod genus non orationes modo ornat, ſed etiam quotidiani ſermonis uſus recipit, quidam συνεκδοχὴν uocant, cum & id in contextu ſermonis, quod tacetur, accipimus. uerbum enim ex uerbo intelligitur, quod inter uitia ἔκλειψις uocatur.

Arcades ad portas ruere. Mihi hanc figuram eſſe magis placet. illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio.

Aſpice aratra iugo, referunt ſuſpenſa iuuenci. Vnde apparet noctem appropinquare. Id neſcio an oratori ꝯueniat niſi in argumentando, cum rei ſignū ē. Sed hoc ab elocutionis ratione diſtat. Nec procul ab hoc genere diſcedit μετωνυμία, quæ eſt nominis pro nomine poſitio, cuius uis eſt, pro eo, quod dicitur, cām, propter quā

Digitized by Google

dicitur, ponere. Sed, ut ait Cicero, hypallagen eẽ rhetores dicunt. hæc inuenta ab inuentore, & ſubiecta ab obtinentibus ſignificat, ut

Cererem corruptam undis, &

Receptus
Terra Neptunus claſſes aquilonibus arcet,

quod ſit retro durius. Refert aũt in quãtũ dictus tropus oratorem ſequatur. Nam ut uulcanum pro igne uulgo audiuimus, & uario Marte pugnatum, eruditus eſt ſermo, & uenerem, quam coitum dixiſſe magis decet. ita liberum, & cererem pro uino, & pane licentius, q̃ ut fori ſeueritas ferat, ſicut ex eo, quod continetur, id, quod continet, uſus recepit, bene moratas urbes, & poculum epotum, & ſeculum felix. At id, quod contra eſt raro audeat quis, niſi poeta,

Iam proximus ardet
Vcalegon, niſi forte hoc potius eſt, à poſſeſſore qđ poſſidetur, ut hoĩem deuorari, cuius patrimoniũ ꝯſumatur, q̃uo ſiũt innumerabiles ſpẽs. Huius.n.ſũt generis, cũ ab Annibale cæſa apđ cãnas. lx. millia dicimus. Et apđ tragicos, ab Egialao & carmina Virgilij ueniſſe, & uenire cõmeatus, qui afferãtur, et ſacrilegiũ deprehenſum, nõ ſacrilegũ, & armoꝝ ſciam habere, non artis. Illud quoq; & poetis, et oratoribus frequẽs, quo eũ, q efficit, ex eo, qđ efficitur, oſtẽdimus. Nã et carminũ authores

Pallida mors æquo pulſat pede, pauperum tabernas
Regumq; turres. &

Pallenteſq; habitant morbi, triſtiſq; ſenectus,

& orator præcipitem iram, hilarem adoleſcentiam, ſegne otium dicet. Eſt etiam huic tropo quædam cum ſy-

Digitized by Google

necdoche uicinia. Nam dico uultus hominis pro uultu. Dico pluraliter, quod ſingulare eſt, quod ſingulare eſt, pluraliter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur. nam id eſt manifeſtum, ſed nomen immuto, ut cum aurata tecta aurea puſillum ab eo diſcedo, quia nō eſt pars, ut aurata, quæ ſingula perſequi minutioris eſt curæ, etiam non oratorem inſtruentibus. Ἀντονομασία, quæ aliquid pro nomine ponet, poetis utroq; modo frequentiſſima, & per epitheton, quia detracto eo, cui apponitur, ualet pro nomine. Titides, Pelides, & ex his quæ in quoq; ſunt præcipua,

antonomasia

primus

tertius

Diuum pater, atq; hominum rex.

& ex factis, quibus perſona ſignatur,

Thalamo, quæ fixa reliquit Impius.

Oratoribus etiam ſi rarus eius rei, nonnullus tamen uſus eſt. Nam ut Titidem, & Pelidem non dixerint, ita dixerunt impium, & parricidam. Euerſorem quoque Carthaginis, & Numantiæ pro Scipione, & romanæ eloquentiæ principem pro Cicerone poſuiſſe non dubitent. Cicero ipſe certe uſus eſt hac libertate. Non multa peccas inquit, ille fortiſſimo uiro ſenior magiſter. Neutrū .n. nomen poſitum eſt, & utrunq; intelligitur Ὀνοματοποιία quidem, ideſt fictio nominis, græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Et ſunt plurima ita poſita ab iis, qui ſermonem primi fecerunt aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, et ſibilus, et murmur inde uenerunt. Deinde tanq̃ conſumpta ſint omnia, nihil generare audemus ipſi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriantur. Vix illa, quæ πεποιημένα uocant. quæ ex uocibus in uſum receptis quocūq;

Digitized by Google

modo declinantur nobis permittimus, qualia ſunt ſullaturit, & proſcripturit, atq; laureati poſtes pro illo lauro coronati ex eadem fictiõe ſunt. Sed hoc fœliciter eua_luit adomia & uio eo ferimus in græcis obidis ocolu_luditiumo bono eo, dure, atq; iungere, qui tollentem, & uidere ſeptentriones uidemur. Eo magis neceſſaria κατάχρησις, quam recte dicimus abuſionem, quæ non habentibus nomen ſuum accommodat, quod in proximo eſt, ſi cæcum ogra putant, ædificant & apud tragicos, & iam leo paret. at pater, mille ſunt hæc, acceptabula quicqd habet, & pixides cuiuſcũq; materiæ ſunt, & parricida matris quoq;, aut fratris interfector. Diſcernendumq́; eſt hoc totum à tranſlatione genus, quod abuſio eſt, ubi nomen defuit, tranſlatio, ubi aliud fuit. Nam poetæ ſolent abuſiue etiam in ijs rebus, quibus nomina ſua ſunt, uicinis potius uti, quod rarũ in proſa eſt. Illa quoq; quidam καταχρήσεις eſſe uolunt, cũ pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur, à quibus hæc quidem diſſonãtia ſunt, quod in his nõ uerbum pro uerbo ponitur, ſed res pro re. Neq; enim putat quiſquam & luxuriam, & liberalitatem idem ſignificare, uerum id, quod ſit, alius luxuriam eſſe dicit, alius liberalitatem, quãuis neutri dubium ſit, hæc eſſe diuerſa. Supereſt ex ijs, quæ aliter ſignificant, μετάληψις idest trãſſumptio, quæ ex alio in aliud uelut uiam præſtat, tropus, & rariſſimus etiam improprij uſus, græcis tamen frequentior, qui centaurum chirona, & νήσους θοὰς ὀξείας dicunt, nos quis ferat, ſi uerrem ſuem, aut Lælium doctum nominemus. Eſt enim hæc in metalepſi natura, ut inter id, quod transfertur, ſit medius qui-

Digitized by Google

dam gradus, nihil ipſe ſignificans, ſed præbens tranſitum, quem tropum magis affectamus, ut habere uideamur, quàm ullo in loco deſyderemus. Nam id eius frequentiſſimum exemplum eſt Cano, canto, dico ita cano, dico. Item eſt medium illud cano, nec diutius in eo morandum, nihil enim uſus admodum uideo niſi ut in medijs. Cætera iam non ſignificandi gratia, ſed ad ornãdam modo, non augendam orationem aſſumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod recte dicimus appoſitum, à nonnullis ſequens dicitur. Eo poetæ & frequentius, & liberius utuntur. namq; illis ſatis eſt conuenire uerbo, cui apponitur, & itaq; dentes albi, & humida uina in his non reprehendemus. apud oratorem, niſi aliquid efficitur, redundat. Tum autem efficitur ſi ſine illo, quod dicitur, minus eſt, qualia ſunt, ó ſcelus abominandum, ó deformem libidinem. Exornatur autem res tota maxime tranſlationibus, cupiditas effrenata, & inſanæ ſubſtructiões. Et ſolet fieri alijs adiunctis epitheton tropis. Vt apud Virgilium, turpis egeſtas, & triſtis ſenectus. Veruntamen talis eſt ratio huiuſce uirtutis, ut ſine appoſitis nuda ſit, & uelut incompta oratio, ut oneretur tamen multis. Nam fit longa, & impedita, ut in quæſtionibus eam iudices ſimilem agmini totidem lixas habẽti, quot milites quoq;. In quo et numerus eſt duplex, nec duplum uirium, q̃q̃ non ſingula modo, ſed etiam plura uerba apponi ſolent, ut

Coniugio Anchiſa Veneris dignate ſuperbo.

Sed hoc quoque modo duo uerba uni appoſita, ne uerſum quidem decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, qa nihil uertat, neceſſe eſt, ſemp

Digitized by Google

cum id eſt appoſitum, ſi à proprio diuiſeris, per ſe ſignificet, & faciat antonomaſiam. Nã ſi dicas, ille, qui Carthaginẽ, & Numantiã euertit, antonomaſia eſt, ſi adieceris Scipio appoſitum. Nõ põt ergo nõ eſſe iunctum.

Ἀλληγορία eſt, quam inuerſionem interpretantur, ut aliud uerbis, aliud ſenſu oſtendant, ac etiam interim contrarium, prius, ut

O nauis referant in mare te noui
Fluctus, o quid agis fortiter occupa
Portum.

Totusq; ille Horatij locus, quo nauim pro repub. fluctuum tempeſtates pro bellis ciuilibus, portũ pro pace, atq; concordia dicit. Tale Lucretius.

Auia pieridum peragro loca.

Et Virgilius,

Sed nos immenſum ſpatio confecimus æquor.
Et iam tempus equum ſpumantia ſoluere colla.

Sine translatione uero in Bucolicis,

Certe equidem audieram, qua ſe ſubducere colles
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,
Vſq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,
Omnia carminibus ueſtrum ſeruaſſe Menalcam.

Hoc .n. loco præter nomẽ cætera proprijs decisa sũt uerbis. Verum non paſtor Menalcas, ſed Virgilius eſt intelligendus. Habet uſum talis allegoriæ frequẽter oratio, ſed raro totius, plerũq; apertis permiſta eſt. Tota apud Ciceronem talis. Hoc miror .n. queror q; quenq̃ hominem ita peſſundare alterum uerbis uelle, ut etiam nauẽ perforet, in qua ipſe nauiget. Illud cõmiſtum frequentiſſimum. Eqdem cæteras tẽpeſtates, & procellas in illis dũtaxat fluctibus concionum ſemper Miloni putaui eſſe ſubeundas. Niſi adiecíſſet dũtaxat fluctibus cõcio

num eſſet allegoria, nunc eam miſcuit. Quo in genere & ſpecies ex arceſſitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uero longe ſpecioſiſſimum genus orationis, in quo trium permiſta eſt gratia, ſimilitudinis, allegoriæ, & tranſlationis. Quod fretum quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æſtus habet ratio comitiorum. dies intermiſſus unus, aut nox interpoſita ſæpe, & perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnũquam commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis eſt cuſtodiẽdum, ut quo ex genere cœperis tranſlationis, hoc deſinas. Multi autem cum initium à tempeſtate ſumpſerunt, incendio, aut ruina finiunt, quæ eſt inconſequentia rerũ fœdiſſima. Cæterum allegoria paruis quoq; ingenijs, & quotidiano ſermoni frequentiſſime ſeruit. Nam illa in agendis cauſis iam detrita, pedem conferre, & iugulum petere, & ſanguinem mittere, inde ſunt, nec offendunt tamen. Eſt enim grata in eloquendo nouitas, & commutatio, & magis inopinata delectãt. Ideoq; iam in his amiſimus modum, & gratiam rei nimia cooptatione conſumpſimus. Eſt in exẽplis allegoria, ſi non prædicta in oratione ponantur. Nam ut Dionyſium Corinthi eſſe, quo græci omnes utuntur, ita plura ſimilia dici poſſunt. Hæc allegoria, quæ eſt obſcurior, αἴνιγμα dicitur, uitium meo quidem iudicio, ſiquidem dicere dilucide uirtus, quo tamen & poetæ utuntur.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli ſpatium non amplius ulnas,

& oratores nõnunquam, ut Cæcilius, Quadrantariã

Clytemneſtrã, & in triclinio coam, & in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædam ſoluuntur, & tum erant notiora, cum dicerentur, & ænigmata ſunt tamen, nec ea, niſi quis interpretetur, intelligas. In eo uero genere, quo contraria oſtenduntur, εἰρωνία eſt, illuſionem uocant, quæ aut pronunciatione intelligitur, aut perſona, aut rei natura. Nam ſiqua earum uerbis diſſentit, appa‑ret diuerſam eſſe orationi uolũtatem. quãquam in plurimis id tropis accidit, ut interſit, quid de quo dicatur, q̃a quod dicitur alibi uerũ eſt, & laudi aut ſimulatione detrahere, aut uituperationi, laudare conceſſum eſt. Quale eſt, quod C. Verres prætor urbanus, homo ſanctus, & diligens, ſubſortitionem eius in eo dicere nõ haberet. Et contra oratores uiſi ſumus, & populo impoſuimus. aliquando cum riſu quodam contraria dicũtur ijs quæ intelligi uolunt, quemadmodum in Clodium. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eripuit, uita anteacta ſeruauit. Præter hæc uſus eſt allegoriæ, ut triſtia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædam contrarijs ſignificemus, aliud textu, quæ & numerauimus. Hæc ſiquis profecto ignorat, quibus græci nominibus appellent, σαρκασμὸν, ἀστεϊσμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici ſciat. Sunt etiam qui hæc non ſpecies allegoriæ, ſed ipſa tropos dicunt acri quidem ratione, q̃ illa obſcurior ſit, & in his omnibus aperte appareat quod uelimus. Cui accedit hoc quoq;, q̃d genus, cum diuiditur in ſpecies, nihil habet proprium, ut arbor, pinus, & olea, & cupreſſus, & ipſius per ſe nulla proprietas. Allegoria uero habeat aliquid proprium, quod quomodo fieri poteſt, niſi ipſa ſpecies eſt? Sed ad

utendum nihil refert. Adijciatur ijs μυκτηρισμὸς ſimulatus quidem, ſed non latens deriſus. Pluribus autē uerbis cum id, quod uno, aut paucioribus certe dici poteſt, explicatur, περίφρασιν uocant circuitum eloquendi, qui nōnunq̃ neceſſitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Salluſtius, ad requiſita naturæ. Interim ornatū petit ſolum, qui eſt apud poetas frequentiſſimus, ut,

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono diuum gratiſſima ſerpit,

& apud Oratores non rarus, ſemper tamen aſtrictior. Quicquid.n. ſignificari breuius poteſt, & cū ornatu latius oſtenditur, περίφρασις eſt, cui nomen latine datum eſt, non ſanè orationis aptum uirtuti, circūlocutio. Verum hæc, ut cum decorem habet periphraſis, ita cū in uitium incidit, περισσολογία dicitur. Obſtat.n. quicquid non adiuuat. Ὑπέρβατον quoq; id eſt uerbi tranſgreſſionem, quam frequenter ratio comparationis, & decor poſcit, non immerito inter uirtutes habemus. Fit enim frequentiſſime aſpera, & dura, & diſſoluta, & hians oratio, ſi ad neceſſitatem ordinis ſui uerba redigantur. Et ut quodq; oritur, ita proximis etiam ſi uinciri non poteſt, alligetur. Differenda igitur quædā, & præſumenda, atq; ut in ſtructuris lapidum impolitiorum loco, quo conuenit quicq; ponendum. Non.n. recidere ea, nec polire poſſumus quo coagmētata ſe magis iungant. Sed utendum ijs, qualia ſunt, eligendæq; ſedes, nec aliud poteſt ſermonē facere numeroſum, quàm opportuna ordinis mutatio, neq; alio, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ, Platonis inuēta ſunt quatuor illa uerba, quibus in illo pulcherrimo operum in Peiræum deſcen

diſſe ſignificat, plurimis modis ſcripta, quod eum quoq;
maximi facere experiretur, uerũ id cum duobus uerbis
fit. Ἀναστροφὴ dicitur reuerſio quædam, qualia ſunt
uulgo, mecum, ſecum, apud Oratores, et hiſtoricos, qui-
bus de rebus. At cum decoris gratia contrahitur lõgius
uerbum, proprie hyperbati tenet nomen, Animaduerti
iudices oẽm accuſatoris orationem in duas diuiſam eſſe
parteis. nã in duas parteis diuiſam eſſe rectum erat, ſed
durum, & incomptum. Poetæ quidem etiam uerborũ
diuiſionem faciunt, & tranſgreſſionem,

Hyperboreo ſeptem ſubiecta trioni, quod oratio
nequaq̃ recipiet. Ad id, quod eſt, ꝑꝑ quod dicit, tropus
fit q̃a cõponẽdus ẽ è duobus intellectibus, alioquin ubi
nihil ex ſignificatione mutatũ eſt, & ſtructura ſola ua-
riatur, figura potius uerboꝶ dici põt, ſicut multi narra-
tionem longis mutant hyperbatis. Ex confuſis, quæ uitia
accidant ſuo loco diximus. ὑπερβολὴν audacioris or-
natus ſummo loco poſui. Eſt hæc dementiens ſupiectio.
Virtus eius ex diuerſo par augendi, atq; minuendi, fit
pluribus modis, aut. n. plus facto dicimus, ſicut uomens
fruſtis eſculentis gremium ſuum, & totum tribunal
impleuit. Geminiq; minantur
In cœlum ſcopuli. aut res per ſimilitudinẽ attolli-
Credas innare reuulſas (mus.
Cycladas. aut per comparationem, ut
Fulminis ocyor alis. aut ſignis quaſi quibuſdam.
Illa uel intactæ ſegetis per ſumma uolaret
Gramina, nec teneras curſu læſiſſet ariſtas.
uel tranſlatione, ut ipſum illud uolaret. Creſcit interim
hyperbole alia inſuper addita, ut Cicero in Antonium

Digitized by Google

dicit, quæ carybdis tam uorax, carybdim dico, quæ ſi fuit, fuit animal unum. Oceanus medius fidius uix uidetur, tot res tam diſſipatas, tam diſtantibus in locis poſitas, tam cito obſorbere potuiſſe. Exquiſitam uero figuram huius rei deprehēdiſſe apud principem lyricorum Pindarum uideór in libro, quem inſcripſit ὕμνους. Is nāq; Herculis impetum aduerſus Meropas, qui in inſula Co dicuntur habitaſſe, non igni, nec uentis, ac mari, ſed fulmini dicit ſimilem fuiſſe, ut illa minora, hoc par eſſet, quod imitatus Cicero, illa compoſuit in Verrem. Verſabatur in Sicilia longo interuallo non Dionyſius ille, nec Phalaris (tulit enim illa quondam inſula multos, & crudeles tyrannos) ſed nouum quoddam monſtrum ex uetere illa immanitate, quæ in iiſdem uerſata locis dicitur. Non enim carybdim tam infeſtam, neque ſcyllam nauibus, q̄ iſtum in eodem freto fuiſſe arbitror. nec pauciora ſunt genera minuendi.

Vix oſſibus hærent,

& quod Cicero in quodam ioculari libello

Fundum Varro uocat, quò poſſim mittere funda,

Ni tamen exciderit qua caua funda patet.

Sed huius quoq; rei ſeruetur menſura quædam, quamuis eſt enim omnis hyperbole ultra fidem, non tamen eſſe debet ultra modum, nec alia magis uia in κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præſertim minime ſint ignota, & obſcura, monere ſatis eſt mentiri hyperbolen, nec ita ut mendacio fallere uelit, quo magis intuendum eſt quouſq; deceat extollere quod nobis nō creditur. Peruenit hæc ſpēs frequentiſſime ad riſum, qui ſi aptus eſt, urbanitatis, ſin ali/

Digitized by Google

ter, ſtultitiæ nomen aſſequitur. Eſt autem in uſu uulgo quoq;, & inter eruditos, & apud ruſticos, uidelicet qđ à natura eſt omnibus augendi res, uel minuendi cupiditus inſita. Nec quiſquam uero contentus eſt, ſed ignoſcitur quia non affirmamus, tum eſt hyperbole uirtus, cũ res ipſa, de qua loquendum eſt, naturalem modũ exceſſit. Conceditur.n. amplius dicere, quia dici quantum eſt non poteſt, meliusq; ultra quàm citra ſtat oratio. Sed de his ſatis, quia eundem locum plenius in eo libro, quo cauſas corruptæ eloquentiæ reddebamus, tractauimus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER NONVS.

In quo differant figuræ à tropis

CVM ſit proximo libro de tropis dictum, ſequitur pertinens ad figuras quæ σχήματα græce uocantur, locus ipſa rei natura coniunctus ſuperiori. Nam pleriq; has tropos eẽ exiſtimauerunt, quia ſiue ex hoc duxerint nomen. quod ſint formati quodammodo, ſiue ex eo, ꝙ uertant orationem, unde & motus dicuntur, fatẽdũ erit eſſe utrunq; eorum etiam in figuris, uſus quoque eſt idem. nam & uim rebus adijciunt, & gratiam pſtant, nec deſunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorum eſt C. Artorius Proculus, quin adeo ſimilitudo manifeſta eſt, ut eam diſcernere non ſit in promptu. Nam quo

tam inter

modo quædam in his ſpecies planè diſtant, manente tamen generali illa ſocietate, q utraq; res de recta, & ſimplici ratione cum aliqua dicendi uirtute deflectitur, ita quædam perquam tenui limite diuiduntur, cum ironia tam inter figuras ſententiæ, quàm inter tropos reperiatur, περίφρασιν autem, & ἐπίθετον & ὑπέρβατον & ὀνοματοποιίαν, clari quoq; authores figuras uerborum potius q̃ tropos dixerint, quo magis ſignãda eſt utriuſq; rei differentia. Eſt igitur tropos ſermo à naturali, & principali ſignificatione tranſlatus ad aliam, ornãdæ orationis gratia, uel, ut pleriq; grammatici finiunt, dictio ab eo loco, in quo propria eſt tranſlata, i. e ñ, in quo propria non eſt. Figura eſt, ſicut nomine ipſo patet, confirmatio quædam orationis remota à cõmuni, & primũ ſe offerẽte ratione. Quare in tropis ponuntur uerba alia pro alijs, ut in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεγδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ, plerunq; ὑπερβολῇ, nanq; & rebus fit, & uerbis, ὀνοματοποιία fictio eſt nominis. ergo hoc quoq; pro alijs ponitur, qbus uſuri fuimus, ſi illud nõ fingeremus, περίφρασις et ſi frequẽter, & id ipſum, in cuius locum aſſumitur nomen, complecti ſolet, utitur tamen pluribus pro uno ἐπίθετον, quoniam plerũq; antonomaſiæ pars eſt, coniunctione eius fit tropus. In hyperbato commutatio eſt ordinis. Ideoq; multi tropis hoc genus eximunt. Träſfert tamen uerbum, aut partem eius à ſuo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. nã & proprijs uerbis, & ordine collocatis fieri figura poteſt. Quomodo autem ironia alia ſit tropi, alia ſchematis ſuo loco reddam. Non enim fateor eẽ communia hæc

Digitized by Google

& ſcio quàm multiplicem habeant, quamq́; ſcrupuloſam diſputationem. ſed ea non pertinet ad præſens meum propoſitum. nihil enim refert quomodo appelletur utrumlibet eorum, ſiquid orationi proſit, appareat, nec mutatur uocabulis uis rerum. Et ſicut homines ſi aliud acceperunt, quàm quod habuerant, nomen, ijdem ſunt tamen, ita hæc, de quibus loquimur, ſiue tropi, ſiue figuræ dicantur, idem efficient. Non enim nominibus proſunt, ſed effectibus, ut ſtatum coniecturalem, an inficialem, an facti, an ſubſtantiæ, an de ſubſtãtia nominemus, nihil intereſt, dum idem quæri ſciamus. Optimum ergo in his ſequi maxime recepta, & rem ipſam, quocũq; appellabitur modo, intelligere. Illud tamen notandum, coire frequenter in eaſdem ſententias & tropon, & figuram. tam enim tranſlatis uerbis, quàm proprijs figuratur oratio. Eſt autem nõ mediocris inter authores diſſenſio, & quæ uis nominis eius, & quæ genera, & quàmmultæ ſint ſpecies. Quare primum intuendum eſt, quid accipere debeamus figuram. nam duobus modis dicitur, uno, qualiſcũq; forma ſententiæ, ſicut in corporibus, in quibus quoquo modo ſunt compoſita, utiq; habitus eſt aliquis, altero, quod proprie ſchema dicitur, in ſenſu, uel ſermone, aliqua à uulgari, & ſimplici ſpecie cum ratione mutatio, ſicut nos, ſedemus, incumbimus, reſpicimus. Itaq; cum in eoſdem caſus, aut tempora, aut numeros, aut etiã pedes continuo quis, aut certe nimium frequenter incurrit, præcipere ſolemus uariãdas figuras eſſe, uitandæ ſimilitudinis gratia. In quo ita loquimur tanquam omnis ſermo habeat figuram. Itaq; eadem figura dicimus curſitare, qua lectitare. ea,

Digitized by Google

dem rõne declinari. Quare illo intellectu priore, & cõi nihil non figuratum eſt. quo ſi contenti ſumus, non immerito Apollodorus, ſi tradenti Cæcilio credimus, incõprehenſibilia partis huius præcepta exiſtimarit. Sed ſi habitus quidam, & quaſi geſtus ſic appellandi ſunt, id demũ hoc loco ſchema accipi oportebit, quod ſit à ſimplici, atq; in promptu poſito dicendi modo poetice, uel oratorie immutatum. Sic enim uerũ erit aliam eſſe orationem ἀσχηματιστον, ideſt carentem figuris, quod uitium non inter minima eſt, aliam ἐσχηματισμένην .i. figuratam. Verũ id ipſum anguſte tñ & Cœlius terminauit, qui id ſolũ putauerit ſchema, quo aliud ſimulatur dici, q̃ dicitur, quod ſanè uulgo quoq; ſic accipi ſcio. Vnde & figuratæ controuerſiæ quædam, de quibus paulo poſt dicam, uocantur. Ergo figura ſit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unum quidam putauerunt in hoc ipſo diuerſas opiniones ſecuti. Nam ij, quia uerbo℞ mutatiõe ſenſus quoq; uerterent, omnes figuras ĩn uerbis eſſe dixerũt, illi, quia uerba rebus accõmodarent omnes in ſenſibus, quarum utraq; manifeſta cauillatio eſt. Nã ut eadem dici ſolẽt aliter atq; aliter, manetq́; ſenſus elocutione mutata, ita & figura ſententiæ plures habere uerborum figuras põt. Illa eſt .n. poſita in concipienda cogitatione, hæc in enuncianda, ſed frequentiſſime coeunt, ut in hoc. Iam iam Dolabella, neq; tui me, neq; tuo℞ liberũ. Nã oratio à iudice auerſa, in ſentẽtia, iam iam, & liberũ in uerbis ſunt ſchemata. Inter plurimos .n. quod ſciam conſenſum eſt duas eius eſſe partes διανοίας ideſt mentis, uel ſenſus, uel ſententiarum. nã ijs omnibus modis dictum eſt. et λέξεως ideſt uerbo℞,

Digitized by Google

uel dictionis, uel elocutionis, uel ſermonis, uel oratio-nis. nam & uariatur, & nihil refert. Cornelius tn̄ cel-ſus adijcit uerbis, & ſententijs figuras colorꝫ nimia pro-fecto nouitatis cupiditate ductus. nam quis ignoraſſe eru-ditum alioquin uirum credat colores, & ſententias ſen-ſuū eē? Quare ſicut omnem orationem, ita figuras quoq; uerſari neceſſe eſt in ſenſu, & in uerbis. Vt uero natura prius eſt concipere animo res quàm enuntiare, ita de his figuris ante loquendum eſt, quæ ad mentem pertinent, quarum quidem utilitas tum magna, tum multiplex in nullo non orationis opere uel clariſſime elucet. nā etſi minime uidetur pertinere ad probationem, qua figura quicq; dicatur, facit tn̄ credibilia, quæ dicimus, et in ani-mos iudicum, qua non obſeruatur, irrepit. nāq; ut in ar-morꝫ certamine, & aduerſos ictus, & rectas & ſimpli-ces manus, cum uidere, tum etiam cauere, ac propulſa-re facile eſt, auerſæ, tectæq; minus ſunt obſeruabiles, & aliud oſtendiſſe, quàm petas, artis ē, ſic oratio, quæ aſtu caret, pondere modo, & impulſu præliatur. Simulanti, uariantiq; conatus ī latera, atq; in terga incurrere datur, & arma aduocare, & uelut nutu fallere. Iam uero affe-ctus nihil magis ducit. nam ſi frons, oculi, manus mul-tū ad motum animorꝫ ualent, quanto plus orationis ipſi-us uultus, ad id, quod intēdimus efficere, cōpoſitus. plu-rimum tn̄ ad commendationē facit, ſiue in conciliandis agentis moribus, ſiue ad promerendū actioni fauorem, ſiue ad leuandū uarietate faſtidium, ſiue ad quædā uel decentius indicanda, uel tutius, ſed ante quàm q̄ cuiq; rei figura conueniat oſtendo, dicendum eſt nequaquam eas eſſe tam multas, quàm ſint à quibuſdam conſtitutæ.

Digitized by Google

Neq; enim me mouet nomina illa, quæ fingere utiq; græcis promptiſſimum eſt. Ante omnia igitur illi, q̃ totidem figuras putant, quot affectus, repudiandi, non quia affectus non ſit qualitas quædã mentis, ſed quia figura, quã nõ communiter, ſed proprie nominamus, non ſit ſimplex rei cuiuſcunq; enuntiatio. Quapropter in dicendo iraſci dolere, miſereri, timere, confidere, contemnere, non ſunt figuræ non magis quàm ſuadere, minari, rogare, excuſare. ſed fallit parum diligenter intuentes, quod inueniunt in omnibus his locis figuras, & earum exempla ex orationibus excerpunt. Neq; enim pars ulla dicendi eſt, quæ non recipere eas poſſit, ſed aliud eſt admittere figuram, aliud figuram eſſe. neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequentiorem eiuſdem nominis repetitionem quare dabunt mihi aliquam in iraſcente, deprecante, miſerante figuram, ſcio, ſed non ideo iraſci, miſereri, deprecari figura erit. Cicero quidem omnia orationis lumina in hunc locum congerit, mediam quandam, ut arbitror ſecutus uiã, ut nec omnis ſermo ſchema iudicaretur, nec ea ſola, quæ haberent aliquam remotam ab uſu cõmuni fictionem, ſed quæ eſſent clariſſima, & ad mouendũ auditorem ualerent plurimum, quem duobus ab eo libris tractatum locum ad litteram ſubieci, ne fraudarem legentes iudicio maximi authoris. In tertio de Oratore ita ſcriptum eſt. In perpetua autem oratione, cum & cõiunctionis lenitatem, & numerorum quam dixi rationem tenuerimus, tum eſt quaſi luminibus diſtinguenda & frequentanda omnis oratio ſententiarum, atq; uerborum. nam & cõmoratio una in re permultum mouet, et illuſtris explanatio, rerũq; quaſi gerantur, ſub aſpectum

Digitized by Google

penè ſubiectio, quæ & in exponenda re plurimum ua let, & ad illuſtrandum id, quod exponitur, & ad am plificãdum, ut ijs, qui audient illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum eſſe uideatur. Et huic contraria ſæpe præciſio eſt. Et plus ad intelligẽ dum, q̃ dixeris, ſignificatio, & diſtincte conciſa breui tas, & extenuatio, & huic adiuncta illuſio à præceptis Cæſaris non abhorrens, & ab re non longa digreſſio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus, & concinnus eſſe debebit, propoſitióque quid ſis dictu rus, & ab eo, quod eſt dictum, ſeiunctio, & reditus ad propoſitum, & iteratio, et rationis apta concluſio, tum augendi, minuendiue cauſa ueritatis ſuperlatio, atque traiectio, & rogatio, atque huic finitima quaſi percun ctatio, expoſitioq; ſententiæ ſuæ, tum illa, quæ maxime quaſi irrepit in hominum mentes alia dicentis, ac ſignĩ ficantis diſſimulatio, quæ eſt periucunda, cum in oratio ne non contentione, ſed ſermone tractatur, deinde dubi tatio, tum diſtributio, tum correctio uel ante, uel poſtq̃ dixeris, uel cum aliquid à te ipſo reijcias, præmunitio eſt etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, communicatio, quæ eſt quaſi cum ijs ipſis, apud quos di cas, deliberatio, morum, ac uitæ imitatio, uel in perſo nis, uel ſine illis magnum quoddam ornamentum ora tionis, & aptum ad animos conciliandos, uel maxime, ſæpe autem etiam ad commouẽdos perſonarum ficta in ductio uel grauiſſimum lumen augendi, deſcriptio, er roris inductio, ad hilaritatẽ impulſio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, ſimilitudo, & exẽ plum, digeſtio, interpellatio, cõtentio, reticentia, cõmen

datio, uox quædam libera, atq; etiam effrenatior augendi cauſa, iracundia, obiurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio, declinatio breuis à propoſito, nō ut ſuperior illa digreſſio, purgatio, conciliatio, læſio, optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illuſtrant orationem ſententiæ. Orationis autem ipſius tanquam armorum eſt, uel ad uſum cōminatio & quaſi petitio, uel ad uenuſtatem ipſa tractatio. Nam & geminatio uerborum habet interdum uim, leporem alias, & paululum immutatum uerbum, atq; deflexum, & eiuſdem uerbi crebra, tum à primo repetitio, tum in extremū conuerſio, et in eadem uerba impetus, & concurſio, & adiunctio, & progreſſio. & eiuſdem uerbi crebrius poſiti quædā diſtinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ ſimiliter deſinunt, aut quæ cadunt ſimiliter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ ſunt inter ſe ſimilia. Eſt etiā gradatio quædam & conuerſio, & uerborum concinna trāſgreſſio, & contrarium, & diſſolutum, & declinatio, & reprehenſio, & exclamatio, & imminutio, & qđ in multis caſibus ponitur, & quod de ſingulis rebus propoſitis ductum refertur ad ſingula, et ad propoſitū ſubiecta ratio, & item in diſtributis ſuppoſita ratio, & permiſſio, & rurſus alia dubitatio, & improuiſum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & diſputatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & ſibi ipſi reſponſio, & immutatio, & diſiunctio, & ordo, & relatio, & digreſſio, et circūſcriptio. Hæc enim ſunt ferè, atq; horum ſimilia, uel plura etiam eſſe poſſunt, quæ ſententijs orationem, uerborūq; cōformationibus illuminent. Eadem ſunt in oratore plurima, non

Digitized by Google

omnia tamen, & paulo magis diſtincta, quia poſt orationis, & ſententiarum figuras, tertium quendam locũ ſubiecit ad alias, ut ipſe ait, quaſi uirtutes dicendi pertinentem. Et reliqua, quæ ex collocatione uerborum ſumuntur, quaſi lumina magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim ſimilia illis, quæ in amplo ornatu ſcenæ, aut fori appellantur inſignia, non quod ſola ornet, ſed quod excellant. Eadem ratio eſt horũ, quæ ſunt orationis lumina, & quodammodo inſignia, cum aut duplicantur, iteranturq; uerba, aut breuiter cõmutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur ſæpius oratio, aut in idem conijcitur, aut in utrunq;. aut adiũgitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadem ſententia ponitur, aut cum ſimiliter uel cadunt uerba, uel deſinunt, aut multis modis contrarijs relata ꝯtraria, aut cum gradatim ſurſum uerſus reditur, aut cum demptis coniunctionibus diſſolute plura dicuntur, aut cum aliquid prætereuntes cur id faciamus oſtẽdimus, aut cum corrigimus noſmet ipſos quaſi reprehendentes, aut ſi eſt aliqua exclamatio uel admirationis, uel conqueſtionis, aut cum eiuſdẽ nominis caſus ſæpius commutantur. Sed ſententiarum ornamenta maiora ſunt, quibus quia frequentiſſime Demoſthenes utitur, ſunt qui putent iccirco eius eloquentiam maxime eſſe laudabilẽ. Et uero nullus ferè ab eo locus ſine quadam conformatione ſententiæ dicitur, nec aliud quiq eſt dicere, niſi omnes aut certe pleraſq; aliqua ſpecie illuminare ſententias, quas cum tu optime Brute teneas, quid attinet nominibus uti, aut exemplis. tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quẽ expetimus,

ut uerſet ſæpe multis modis eandem unam rem, & hæreat in eadem, cõmoreturq; ſententia. Sæpe etiã ut extenuet aliquid, ſæpe ut irrideat, ut declinet à propoſito, deflectatq; ſententiam, ut proponat quid dicturus ſit, ut cum tranſegerit iam aliquid definiat, ut ſe ipſe reuocet, ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rurſus quaſi ad interrogata ſibi ipſe reſpondeat, ut contra ac dicat accipi. & ſentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipſo, in quo reprehẽdatur, culpam in aduerſarium conferat, ut ſæpe cum ijs, qui audiunt, nonnunquam etiam cum aduerſario quaſi deliberet, ut hominum ſermones, moresq; deſcribat, ut muta quædã loquẽtia inducat, ut ab eo, quod agitur, auertat animos, ut ſæpe in hilaritatem, riſum'ue conuertat, ut ante occupet quod putat opponi, ut cõparet ſimilitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens diſpertiat, ut interpellatorẽ coerceat, ut aliq̄d reticere ſe dicat, ut denunciet quid caueat, ut liberius q̄d audeat, ut iraſcatur etiam, ut obiurget aliqñ, ut deprecetur, ut ſupplicet, ut medeatur, ut à propoſito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs, apud quos dicit, familiaris, atq; alias etiam dicendi quaſi uirtutes, ſequatur, breuitatem, ſi res petet. Sæpe etiam rem dicẽdo ſubijciet oculis, ſæpe ſupra ferit, q̃ fieri poſſit, ſignificatio ſæpe erit maior, q̃ oratio, ſæpe hilaritas, ſæpe uitæ, naturarumq; imitatio hoc in genere, nam quaſi ſyluam uides, omnis eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

De figuris ſententiarum.

ERGO cui latius cōplecti conformationes uerborum, ac ſententiarum placuerit, habet quod ſequatur, nec affirmare auſim quicq̃ eſſe melius, ſed hæc ad propoſiti mei rationem legat. Nam mihi de ijs ſententiarum figuris dicere in animo eſt, quæ ab illo ſimplici modo dicendi recedunt, quod idem multis doctiſſimis uiris uideo placuiſſe. Omnia tamen illa, etiam quæ ſunt alterius modi lumina, adeo ſunt uirtutes orationis, ut ſine his nulla intelligi uere poſſit oratio. Nam quomodo iudex doceri pōt, ſi deſit illuſtris explanatio, propoſitio, promiſſio, finitio, ſeiūctio, expoſitio ſentētiæ ſuæ orationis apta concluſio, p̄munitio, ſimilitudo, exēplū, digeſtio, diſtributio, interpellatio, interpellantis correctio, cōtentio, purgatio, læſio. Quid uero agit omnino eloquentia detractis amplificandi, minuendi ue rationibus? quarum prior deſyderat illam pluſquam dixeris ſignificationem. i. ἔμφασιν, & ſuperlationem ueritatis, & traiectionem. Hæc altera extenuationem, deprecationemq́;. Qui affectus erunt? uel concitati, detracta uoce libera, effrenatione, iracundia, obiurgatione, optatione, execratione, uel illi mitiores, niſi adiuuantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulſione. quæ delectatio? aut quod mediocriter ſaltem docti hominis indicium? niſi alia repetitione, alia commoratione infigere, digredi à re, & redire ad propoſitum ſuum, ſcierit, remouere à ſe, in alium traijcere, & ea, quæ relinquenda, quæq́; contemnēda ſint, indicare, motus eſt in his orationis, atq; actus, quibus detractis iacet, et uelut

Digitized by Google

agitante corpus ſpiritu caret. Quæ cum adeſſe debent, tum diſponenda, ac uarianda ſunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni ſono permulceant. Verũ ea plerunq; recta ſunt, nec ſe fingunt, ſed cõfitentur. Admittunt autem, ut dixi, figuras, quod uel ex proxima doceri poteſt. Quid enim tam commune, quàm interrogare, uel percontari? nam utroq; utimur indifferenter, cum alterum noſcendi, alterum arguendi gratia uideatur adhiberi, at ea res, utrocũq; modo dicatur, etiã multiplex habet ſchema. Incipiamus.n. ab ijs, qbus acrior, ac uehemẽtior ſit probatio, quod primo loco poſuimus. Simplex eſt ſic rogare.

Sed uos qui tandem? quibus aut ueniſtis ab oris?

Figuratum autem quoties non ſciſcitandi gratia aſſumitur, ſed inſtandi. Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie pharſalica gladius agebat? Et, Quouſq; tandem abutere Catilina patientia noſtra? Et, patere tua conſilia non ſentis? Et totus deniq; hic locus, quanto enim magis ardet, quàm ſi diceretur, diu abuteris patiẽtia noſtra, & patent tua conſilia. Interrogamus etiã quod negari non poſſit, dixit ne tandem cauſam Caius Fidiculanius Falcula? aut ubi reſpondenti difficilis eſt ratio, ut uulgo uti ſolemus, quomodo quid fieri poteſt. aut inuidiæ gratia, ut Medea apud Senecam,

Quas peti terras iubes?

Aut miſerationis, ut Sinon apud Virgilium,

Heu quæ me tellus inquit, quæ me æquora poſſunt
Accipere?

aut inſtandi, & auferendæ diſſimulationis, ut Aſinius, audis ne? furioſum inquam, non inofficioſum teſta-

nentum reprehendimus, totum hoc plenum eſt uarie-tatis. Nam & indignationi conuenit,

Et quiſq̃ numen Iunonis adoret, *Admirationi,*

Quid non mortalia pectora cogis

Auri ſacra fames,

Eſt interim acrius imperandi genus,

Non arma expedient, totaq; ex urbe ſequentur?

Et ipſi noſmet rogamus, quale eſt id Terentianum,

Quid igitur faciam?

Eſt aliqua etiam in reſpondendo figura, cum aliud in-terroganti, ad aliud, quia utilius ſit, occurritur. tum au-gendi criminis gratia, ut teſtis in reum rogatus, an ab eo fuſtibus uapulaſſet, & innocens inquit. Tum decli-nandi, quod eſt frequẽtiſſimum, quæro an occideris ho minem, reſpondetur latronem, an fundũ occupaueris, reſpondetur meum, ut confeſſionem præcedat defenſio. Vt apud Virgilium in Bucolicis dicenti,

Non ego te uidi Damonis peſſime caprum

Excipere inſidijs, occurritur,

An mihi cantando uictus non redderet ille.

Cui eſt confinis diſſimulatio, non alibi, q̃ in riſu poſita, Ideoq; tractata ſuo loco. Nã ſerio ſi fiat pro ꝯfeſſiõe eſt. Cæterum & interrogandi ſeipſum, & rñdendi ſibi ſo-lent eſſe nõ ingratæ uices, ut Cicero pro Ligario. Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eum, qui cũ hoc ſci ret, tñ me anteq̃ uidit reip. reddidit. Aliter pro Cœlio ficta interrogatione. dicet aliquis. Hæc igitur eſt tua diſci plina? Sic tu inſtituis adoleſcentes? & totus locus, dein de. Ego ſiquis iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis, ac cõtinentiæ fuit, etc. Cui diuerſum eſt, cũ aliũ

rogaueris non expectare rñſum, & ſtatim ſubijcere. domus tibi deerat, at habebas pecunia ſuperabat. at egebas. quod ſchema quidã per ſubiectionem uocant. Fit et cõparatione. uter igitur facilius ſuæ ſentẽtiæ rationẽ redderet. & alijs modis, tum breuius, tum latius, tum de una re, tum de pluribus. Mire uero in cauſis ualet præſumptio, q̃ πρόληψις dicitur, cũ id, quod obijci poteſt, occupamus. Id neq; in alijs partibus parum eſt, et præcipue procemio conuenit. Sed q̃q̃ generis unius, diuerſas tñ ſpecies habet. Eſt. n. quædam præmunitio, qualis Ciceronis contra Q. Cæcilium quod ad accuſandũ deſcendat, qui ſemper deſcẽderit. quædã confeſſio, ut pro Rabirio Poſthumo, quem ſua quoq; ſententia reprebendendum fatetur, quod pecuniã regi crediderit. Quædã prædictio, ut dicam. n. nõ augendi criminis gratia, quædam emendatio, ut rogo ignoſcatis mihi, ſi longius ſum euectus. frequentiſſima præparatio, cũ pluribus uerbis, uel quare facturi quid ſimus, uel quare fecerimus dici ſolet. Verborum quoq; uis, ac proprietas cõfirmatur, uel præſumptione, quanq̃ illa non pœna, ſed probibitio ſceleris fuit, aut reprehenſione. Ciues inquam, ſi hoc eos appellari nomine fas eſt. Affert aliquam fidem ueritatis & dubitatio, cum ſimulamus quærere nos unde incipiendum, ubi deſinendum, quid potiſſimum dicendũ, an omnino dicendum ſit, cuiuſmodi exẽplis plena ſunt omnia, ſed unum interim ſufficit. Equidem, quod ad me attinet quò me uertam neſcio, negem fuiſſe infamiã iudicij corrupti, & cætera. Hoc etiam in præteritum ualet. Nam & dubitaſſe nos fingimus, à quo ſchemate non procul abeſt illa, quæ dicitur communicatio, cum

Digitized by Google

aut ipſos aduerſarios conſulimus, ut Domitius Afer pro Cloatilla. At illa neſcit trepida quid liceat fœminæ, quid coniugem deceat, forte nos in illa ſolitudine obuios caſus miſeræ mulieri obtulit. tu frater, uos paterni amici, quod conſilium datis? aut cum iudicibus quaſi deliberamus, quod eſt frequentiſſimum. Quid ſuadetis? & uos interrogo, quid tandem fieri opportuit? ut Cato, Cedò ſi uos in eo loco eſſetis quid aliud feciſſetis? & alibi communem rē agi putatote, ac uos huic rei prępoſitos eſſe. ſed nonnunquam communicantes, aliquid inexpectatum ſubiungimus, quod & per ſe ſchema eſt, ut in Verrem Cicero. Quid deinde, quid cenſetis? furtum fortaſſe? aut prędam aliquam? Deinde cum diu ſuſpendiſſet iudicum animos ſubiecit quod multo eſſet improbius. Hoc Celſus ſuſtentationem uocat, eſt autē duplex. Nā contra frequenter cum expectationē grauiſſimorum fecimus, ad aliqd, quod ſit leue, aut nullo modo criminoſum, deſcendimus. Sed quia non tm̄ per cōmunicationem fieri ſolet, παράδοξον alij nominauerunt, ideſt inopinatum. Illis nō accedo, qui ſchema eſſe exiſtimant, etiā ſiqd nobis ipſis dicamus inexpectatum accidiſſe, ut Pollio Aſinius. Nūq̄ fore credidi iudices, ut reo Scauro nequid in eius iudicio gratia ualeret, precarer. Eſt penè idem fons illius, quam permiſſionem uocant, qui communicationis, cum aliqua ipſis iudicibus relinqmus exiſtimanda, aliqua nonnunq̄ aduerſarijs quoq;, ut Caluus Vatinio. Perfrica frontem, & dic te digniorem, qui prætor fieres, quàm Catonem. Quæ uero ſunt augendis affectibus accommodatæ figuræ, conſtant maxime ſimulatione. Nanque & iraſci nos,

Cornelius Celſus.

Digitized by Google

& gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & in
dignari, & optare, quæq; his ſunt ſimilia fingimus.
Inde ſunt illa. liberatus ſum, reſpiraui, & bene habet,
& quæ amentia eſt hæc? Et, o tempora, o mores, ò mi
ſerum me, conſumptis enim lachrymis, infixus tamē pe
ctori hæret dolor, &

Magnæ nunc hiſcite terræ.

Quod exclamationem quidam uocant, ponuntq; inter
figuras orationis. Hæc quoties uera ſunt, non ſunt in ea
forma, de qua nunc loquimur. Sed aſſimulata, & arte
cōpoſita procul dubio ſchemata ſunt exiſtimāda. Quod
idem dictum ſit de oratiōe libera, quam Cornificius li
centiam uocat, græci παῤῥησίαν. Quid.n. minus figu
ratum, quam uera libertas? Sed frequenter ſub hac fa/
cie latet adulatio. Nā Cicero cum dicit pro Ligario. Su
ſcepto bello Ceſar, geſto iam ēt ex parte magna, nulla
ui coactus ꝯſilio, ac uolūtate mea, ad ea arma profectus
ſum, quæ erant ꝯtra te ſumpta. non ſolum ad utilitatem
Ligarij reſpicit, ſed magis laudare uictoris clementiam
non poteſt. In illa uero ſententia. Quid autem aliud egi
mus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus? ad/
mirabiliter utriuſq; partis facit bonam cauſam, ſed hoc
eum demeretur, cuius mala fuerat. Illa adhuc auda/
ciora, & maiorum, ut Cicero exiſtimat, laterum, fictio
nes perſonarum, quæ προσωποποιΐαι dicuntur. Mi/
re nanq; tum uariant orationem, tum excitant. His etiā
aduerſariorum cogitationes, uelut ſecum loquentium
protrahimus, quæ tamen ita demum à fide non abhor/
rent, ſi ea locutos finxerimus, quæ cogitaſſe eos non ſit
abſurdum, & noſtros cum alijs ſermones, & alioꝝ in/

Digitized by Google

ter ſe credibiliter introducimus, & ſuadendo, obiurgan
do, quærendo, laudando, miſerando pſonas idoneas da/
mus. Quin deducere deos in hoc genere dicendi, & in/
feros excitare conceſſum eſt. Vrbes etiá, populiq; uoces
accipiunt, ac ſunt quidam, qui has demum προσωπο
ποιΐας dicant, in quibus & corpora, & uerba fingi/
mus, ſermones hominū aſſimulatos dicere διαλόγους
malunt, quod latinorū quidam dixerunt ſermocinationē
ego iam recepto more utrūq; eodem modo appellaui. nā
certe ſermo fingi non poteſt, ut non perſonæ ſermo finga/
tur. Sed in his, quæ natura non permittit, hoc modo mol
lior fit figura. Etenim ſi mecum patria mea, quæ mihi
uita multo eſt carior, ſi cuncta Italia, ſi omnis reſp. ſic lo
quatur, Marce Tulli quid agis? Illud audacius genus.
quæ tecum Catilina ſic agit, & quodámodo tacita loqui
tur, nullum iá aliquot annis facinus extitit, niſi p te. Cō
mode ēt aut nobis aliquas añ oculos eſſerer, pſonarum
uocū imagines fingimus, aut eadē aduerſarijs, aut iudi
cibus nō accidere miramur, qualia ſunt, uidetur mihi, et
non'ne uidetur tibi? ſed magna quædam uis eloquentiæ
deſyderatur. Falſa.n. & incredibilia natura neceſſe eſt,
aut magis moueant, quia ſupra uera ſunt, aut pro uanis
accipiantur, quia uera non ſunt. ut dicta aūt quædā, ita
ſcripta quoq; fingi ſolent, quod facit Aſinius pro Libur/
nia. Mater mea, quæ mihi tum cariſſima, tum dulciſſi
ma fuit, quæq; mihi uixit, biſq; eadem die uitam dedit,
& reliqua, deinde exhæres eſto. Hæc tum per ſe figura
eſt, tum duplicatur, quoties ſicut in hac causa ad imita/
tionem alterius ſcripturæ componitur. nam contra recita
batur teſtamentum. P. Nouanius Gallio, cui ego oīa
meritiſſimo

Digitized by Google

meritiſſimo uolo, & debeo pro eius animi in me ſumma uoluntate, & adiectis deinde alijs, hæres eſto. Incipit eſſe quodammodo παρῳδή, quod nomen ductum à canticis ad aliorum ſimilitudinem modulatis, abuſiue etiam in uerſificationis, ac ſermonum imitatione ſeruatur. Sed formas quoq; fingimus ſæpe, ut famam Virgilius, ut uoluptatem, ac uirtutem, quemadmodum à Xenophonte traditur, Prodichus, ut mortem, ac uitã, quas contendentes in ſatyra tradit Ennius. Eſt & icertæ perſonæ ficta oratio, hic aliquis, &, dicat aliquis. Eſt & iactus ſine perſona ſermo,

Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles,

quod fit mixtura figurarum, cum προσωποποιία accidit illa, quæ eſt orationis per detractionem. detractum eſt enim, quis diceret. προσωποποιία uertitur interim in ſpeciem narrandi. Vnde apud hiſtoricos reperiũtur obliquæ allocutiones, ut in T. Liuij libro primo ſtatĩ.

Vrbes quoq;, ut cætera, ex infimo naſci, deinde quos ſua uirtus, ac dij iuuent, magnas opes magnum nomen ſibi facere. Auerſus quoque à iudice ſermo, qui dicitur ἀποστροφή, mire mouet, ſiue aduerſarios inuaſimus. Quid enim tuus ille Tubero in acie pharſalica gladius agebat? ſiue ad inuocationem aliquam conuertimur. Vos enim iam ego albani tumuli, atq; luci. ſiue ad inuidioſam implorationem. O leges porciæ, legeſq; ſemproniæ. Sed illa quoq; uocatur auerſio, quæ à propoſita quæſtione abducit audientem.

Non ego cum Danais troianam excindere gentem
Aulide iuraui.

quod fit et multis & uarijs figuris, cum aut aliud expectaſſe nos, aut maius aliqd

timuiſſe ſimulamus, aut plus uideri poſſe ignorãtibus, quale eſt procemiũ pro Cœlio. Illa uero, ut ait Cicero, ſub oculos ſubiectio tum fieri ſolet, cum res non geſta indicatur ſed ut ſit geſta oſtenditur. nec uniuerſa, ſed ꝑ partes, quam loco proximo ſubiecimus euidentiæ, & Celſus hoc nomen iſti figuræ dedit, ab alijs ὑποτύπωσις dicitur propoſita quædam forma rerum ita expreſſa uerbis, ut cerni potius uideatur, q̃ audiri. Ipſe inflammatus ſcelere, ac furore in forum uenit, ardebant oculi, toto ex ore crudelitas emicabat. Nec ſolũ quæ facta ſunt, aut fiant, ſed etiam quæ futura ſint, aut futura fuerint imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone, quæ facturus fuerit Clodius, ſi præturam inuaſiſſet. Sed hæc quidem trãſlatio temporum, quæ proprie μετάστασις dicitur in διατυπώσει, uerecũdior apud priores fuit, proponebant enim talia, credite uos intueri, ut Cicero. hæc, quæ non uidiſtis oculis, animis cernere poteſtis, noui uero, et præcipue declamatores audacius nec mehercules ſine motu, quodam imaginantur. Vt Seneca in controuerſia. Cuius ſumma eſt quod pater filium, & nouercam inducente altero filio in adulterio deprehenſos occidit. Duc ſequor, accipe hanc ſenilẽ manum, et quocunq; uis imprime. & paulo poſt, Aſpice inquit, quod diu non credidiſti. ego enim non uideo, nox oboritur, et craſſa caligo. habet hæc figura manifeſtius aliquid. nõ enim narrari res, ſed agi uidetur. Locorum quoq; dilucida, & ſignificans deſcriptio eidem uirtuti aſſignatur à quibuſdam, alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν inueni qui diſſimulationem uocarent, quo nomine, quia parum totius huius figuræ uidentur uires oſtendi, nimi

rum ſicut in pleriſq; græca erimus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεία, quæ eſt ſchema ab illa, quæ eſt tropus genere ipſo, nihil admodum diſtat. In utroq; enim contrarium ei, quod dicitur, intelligendum eſt. Species uero prudentius intuenti diuerſas eſſe, facile eſt deprehēdere, primum quod tropus apertior eſt, & quanquam aliud dicit ac ſentit, non tamen aliud ſimulat. Nam & omnia circa ferè recta ſunt, ut illud in Catilinam. A quo repudiatus ad ſodalem tuum uirum optimum Metellum demigraſti. In duobus demum uerbis eſt ironia. Ergo etiam breuior eſt tropus. at in figura totius uoluntatis fictio eſt apparens magis, q̃ confeſſa. ut illic uerba ſint uerbis diuerſa, hic ſenſus ſermoni, ut ioci, & tota interim cauſæ conformatio, cum etiam uita uniuerſa ironiam habere uideatur, qualis eſt uita Socratis. Nā ideo dictus εἴρων idest agens imperitum, & admirator aliorum tanq̃ ſapiētium, ut quemadmodum ἀλληγορίαν facit continua μεταφορὰ, ſic hoc ſchema faciat troporum ille contextus. Quædam uero genera huius figuræ nullam cum tropis habent ſocietatem, ut illa ſtatim prima, quæ dicitur à negando, quā nonnulli uocant ἀπόφασιν Non agam tecum iure ſummo, non dicam quod forſitan obtinerem. &, quid ego iſtius decreta? qd rapinas? quid hæreditatum poſſeſſiões datas? quid ereptas proferam? &, mitto illam primam libidinis iniuriam. &, ne illa quidem teſtimonia recito, quæ dicta ſunt de ſextertijs ſeptingentis millibus, &, poſſum dicere. Quibus generibus per totas interim quæſtiones decurrimus, ut Cicero. Hoc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſet diluendum, hæc pluribus dicerem.

Digitized by Google

Εἰρωνεία eſt, & cum ſimiles imp erantibus, uel permittentibus ſumus.

I, ſequere Italiam uentis. & cum ea, quæ noluimus uideri in aduerſarijs eſſe, concedimus eis. Id acrius fit, cũ eadẽ in nobis ſunt, & in aduerſario non ſunt, / Meq; timoris.

Argue tu Drance quando tot cædis aceruos Teucrorũ tua dextra dedit/ Quod idem contra ualet, cum aut ea, quæ à nobis abſunt, aut etiã quæ in aduerſarios recidunt, quaſi fatemur,

Me duce dardanius ſpartam expugnauit adulter.

Nec in perſonis tantum, ſed in rebus uerſatur hæc cõtraria dicendi, quàm quæ intelligi uelis, ratio, ut totum pro Qu. Ligario procemium, & illæ eleuationes uidelicet. O dij boni.

Scilicet is ſuperis labor eſt. Et ille pro Oppio locus. O amorem mirum, o beneuolentiam ſingularem. Nõ procul autem abſunt ab hac ſimulatione tres, inter ſe ſimiles, conceſſio nihil nocitura, qualis eſt.

Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optãdum, confitentem reum, & conceſſio, cum aliquid etiã iniquum uidemur cauſæ fiducia pati. metu uirgarũ Nauarchus nobiliſſimæ ciuitatis pretio ſe redemit, humanũ eſt, & pro Cluentio, Ne inuidia dominetur in concionibus, iaceat in iudicijs. Tertia conceſſio, ut pro eodẽ iudicium eſſe corruptum. Hæc euidentior figura eſt, cum alicui rei aſſentimur, quæ eſt futura pro nobis. Verum id accidere ſine aduerſarij uitio non poteſt. Quædam etiam uelut laudamus, ut Cicero in Verrem circa crimen Apronij Drepanitani. Gaudeo etiam ſiquid ab

Digitized by Google

eo abſtuliſti, & abs te nihil rectius factum eſſe dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere poſſumus, aut negare. quod eſt frequentius, quàm ut exemplum deſyderet. Interim hoc ipſo fidem detrahimus illis, quod ſint tam grauia, ut pro Roſcio Cicero cum immanitatem parricidij, quanquam per ſe manifeſtam, tamen etiam ui orationis exaggeret. Ἀποσιώπησις, quam idem Cicero reticentiam, Celſus obticentiam, nonnulli interruptionem appellant, & ipſa oſtendit aliquid affectus uel iræ, ut

obticentia
reticentia
interruptio

Quos ego, ſed motos præſtat componere fluctus.

uel ſolicitudinis, & quaſi religionis. An huius ille legis quam Clodius à ſe inuentam gloriatus, mentionem facere auſus eſſet uiuo Milone non dicam conſule. de noſtrũ enim omnium, non audeo totum dicere. cui ſimile eſt in prooemio pro Cteſiphõte Demoſthenis. uel alio tranſeundi gratia, cummunis autem, Tametſi, ignoſcite mihi iudices. in quo eſt & illa, ſi tamen inter ſchemata numerari debet, cum etiam alijs pars cauſæ uideatur digreſſio. Abit enim cauſa in laudes Cn. Pompeij. Idq́; fieri etiam ſine ἀποσιωπήσει ponit. nam breuior illa. ut ait Cicero, à re digreſſio plurimis fit modis, ſed hæc exempli gratia ſufficient. Tum Caius Varenus is, qui à familia anchariana occiſus eſt, hoc q̃ſo iudices diligẽter attendite. & pro Milone. Et aſpexit me illis q̃dem oculis, quibus tum ſolebat, cum omnibus oĩa minabatur. Eſt alia non q̃dem reticentia, quæ ſit imperfecti ſermonis, ſed tamen præciſa uelut ante legitimum finem oratio, ut illud nimis urgeo, cõmoueri uidetur adoleſcens, & quid plura ipſum adoleſcẽtẽ dicere audiſtis?

imitatio mor℞ alieno℞, quæ ἠθοποιία, uel, ut alij ma- lunt, μίμησις dicitur, iam inter leuiores affectus nu- merari poteſt. Eſt. n. poſita ferè in eludendo, ſed & uer ſatur & in factis, et in dictis. In factis quod eſt ὑποτυ πώσει uicinum. In dictis, quale eſt apud Terentium,

At ego neſciebam quorſum tu ires, paruula
Hinc eſt abrepta, eduxit mater pro ſua,
Soror eſt dicta, cupio abducere, ut reddam ſuis.

Sed noſtrorum quoq; dictorum, factorumq; ſimilis imi tatio eſt per relationem, niſi quod frequentius aſſeue- rat, quàm eludit. dicebam habere eos actorem Q. Cæ- cilium. Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cum uarietate, tum etiam ipſa natura plurimum pro- ſunt, quæ ſimplicem quandam, & non præparatam oſtendendo orationem, minus nos ſuſpectos iudici fa- ciunt. Hinc eſt quaſi pœnitẽtia dicti, ut pro Cœlio. Sed quid ego ita grauem perſonam introduxi. & quibus utimur uulgo. Imprudens incidi. uel cum quærere nos quid dicamus, fingimus quid reliquum eſt, & nũquid omiſi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero. Vnum eti am mihi reliquum huiuſmodi crimen eſt. &, aliud ex alio ſuccurrit mihi. Vnde etiam uenuſti tranſitus fiunt, non quia tranſitus ipſe ſit ſchema, ut Cicero narrato Pi- ſonis exemplo, qui annulum ſibi cudi ab aurifice in tri bunali ſuo iuſſerat, uelut hinc in memoriam adductus adiecit hoc. mõ me cõmonuit Piſonis annulus. qđ totũ effluxerat. quàm multis iſtum putatis hominibus hone ſtis de digitis annulos aureos abſtuliſſe? Et cum ali- qua uelut ignoramus, ſed earum rerum artificem quẽ? quemnam? recte admones, Polycletum eſſe dicebant.

quod quidem non in hoc tantum ualet. Quibuſdã.n. dum aliud agere uidemur, aliud efficimus, ſicut hic Cicero cõſequitur, ne cum morbum inſignis, atq; tabulis obijciat Verri, ipſe quoq; earum rerũ ſtudioſus eſſe credatur. Et Demoſthenes iurãdo per interfectos in Marathone, & Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneã acceptæ laboret. Faciunt illa quoq; iucundam orationẽ, aliqua mentione habita differre, & deponere apud memoriã iudicis, & repoſcere, q̃ depoſueris, & ſeparare q̃dã ſchemate aliquo. Non.n.eſt iſta ipſa per ſe iteratio ſchema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios uelut uultus. Gaudent.n.res uarietate, & ſicut oculi diuerſarum aſpectu rerum magis detinẽtur, ita ſemper animus perſtat, in quod ſe uelut nouũ intendat. Eſt emphaſis etiam inter figuras, cum ex aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Virgilium,

Non licuit thalami expertem ſine crimine uitam
Degere more feræ.

quanquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erupit eius affectus, ut ſine thalamis uitam non hominum putet, ſed ferarũ. Aliud apud Ouidium genus, apud quẽ & Myrrha nutrici amorẽ patris ſic cõfitetur.

O dixit, felicem coniuge matrem.

Huic uel confinis, uel eadem eſt, qua nũc utimur plurimum. Iam.n. ad id genus, quod & frequentiſſimũ eſt, & expectari maxime credo ueniendum eſt. in quo per quandã ſuſpicionẽ, quod non dicimus, accipi uolumus, non utiq; contrariũ, ut in εἰρωνείᾳ, ſed aliud latens, et auditori quaſi inueniendũ, quod, ut ſupra oñdi, iam ferè ſolũ ſchema à noſtris uocatur. Et unde ꝯtrouerſiæ fi-

Digitized by Google

gurata dicuntur. Eius triplex uſus eſt, unus ſi dicere palàm parũ tutum eſt, alter ſi non decet, tertius qui uenuſtatis modo gratia adhibetur, & ipſa nouitate, ac uarietate magis, q̃ ſi relatio ſit recta delectat. Ex his quod eſt primũ frequens in ſcholis eſt. Nã & actiones deponẽtium imperium tyrannorũ & poſt ciuile bellum ſenatuſcõſulta finguntur, & capitale eſt obijcere anteacta, ut quod in foro nõ expedit illic nec liceat. Sed ſchematum conditio nõ eadem eſt. quãlibet. n. apertum quod modo & aliter intelligi poſſit, in illos tyrannos bene dixeris, q̃a periculum tm̃, non etiã offenſa uitatur. Quod ſi ambiguitate ſententiæ poſſit eludi, nemo non illi furto fauet. Vera negotia nunq̃ adhuc habuerunt hanc ſilentij neceſſitatem, ſed aliam huic ſimilem, uerũ multo ad agendum difficiliorem, cum perſonæ potentes obſtant, ſine quarum reprehenſione teneri cã non poſſit. Ideoq; hoc parcius & circũſpectius faciendum eſt, q̃a nihil intereſt q̃uo offendas, & aperta figura perdit hoc ipſum, quod figura eſt. Ideoq; à q̃buſdam tota res repudiatur, ſiue intelligatur, ſiue nõ. Sed licet modum adhibere. In primis ne ſint manifeſtæ, nõ erunt aũt ſi non ex uerbis dubijs, uel quaſi duplicibus petentur, qualis eſt in ſuſpecta nuru. duxi uxorẽ, quæ patri placuit, aut, quod eſt multo ineptius, cõpoſitionibus ambiguis, ut illa cõtrouerſia, in qua infamis amore uirginis filiæ pater raptã eã interrogat, à quo uitiata ſit. q̃s te inquit rapuit, tu pater neſcis. res ipſæ perducant iudicem ad ſuſpicionẽ, & amoliantur cætera, ut hoc ſolũ ſuperſit. In quo multũ ẽt affectus iuuant, & interrupta ſilentio dictio, & cũctationes. Sic. n. fiet ut iudex quærat illud neſcio q̃d, quod

Digitized by Google

ipſe fortaſſe non crederet, ſi audiret, & ei quod à ſe inuentum exiſtimat, credat. Sed ne ſi optimæ q̃dem ſint, eſſe debent frequentes. nam denſitate ipſa figuræ aperiuntur, nec offenſæ minus habēt, ſed authoritatis, nec pudor uidetur q̈ non palàm obijcias, ſed diffidentia. in ſumma ſic maxime iudex credit figuris, ſi nos putat nolle dicere. Equidem qñq; in perſonas incidi tales, & in rem quoq;, quod eſt magis rarum, quæ obtineri niſi hac arte nō poſſet. ream tuebar, quæ ſubieciſſe dicebatur marito teſtm̄, et dicebatur chirographum marito expirãte hæredibus dediſſe & uerũ erat. nam quia per leges inſtitui uxor non poterat hæres, id fuerat actum, ut ad eã bona per hoc tacitum fideicōmiſſum peruenirent. Et caput quidē quæri facile erat, ſi hoc diceremus palã, ſed per ſe deperibat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agēdum, ut iudices illud intelligerent factum, delatores non poſſent apprehendere, ut dictũ, & contigit utrũq; q̈ nō inſeruiſſem ueritus opinionem iactantiæ, niſi probare uoluiſſem in foro quoq; eſſe his figuris locum. quædã etiã, quæ probare nō poſſis, figura potius ſpargenda ſunt. Hæret. n. nonnunq̃ telum illud occultum, & hoc ipſo, quod non apparet, eximi non pōt. At ſi idem dicas palam, & defenditur, & probandũ eſt. Cum aũt obſtat nobis perſonæ reuerentia, quod ſecundum poſuimus genus, tanto cautius dicendum eſt, quãto ualidius bonos inhibet pudor, q̃ metus. hic uero tegere nos iudex, quod ſciamus, & uerba ui quadã ueritatis erumpentia credat coercere. Nãq; minus aut ipſi, in quos dicimus, aut iudices, aut aſſiſtentes oderint hanc maledicendi laſciuiam, ſi nolle nos credant, aut q̃d intereſt quõ dicatur,

Digitized by Google

cum & res, & animus intelligitur? qd aut dicendo de
niq; proficimus? niſi ut palàm ſit nos facere, quod ipſi
ſciamus nõ eſſe faciendum. Atqui præcipue prima, qui-
bus præcipere cœperam, tempora hoc uitio laborarũt.
Dicebant.n. libenter tales controuerſias, quæ difficulta-
tis gratia placent, cum ſint multo faciliores. Nã rectum
genus approbari niſi maximis uiribus non põt. Hæc di
uerticula, & anfractus ſuffugia ſunt infirmitatis, ut qui
curſu parum ualent, flexu eludunt, cum hæc, quæ affe-
ctatur ratio ſententiarum, non procul à ratione iocandi
abhorreat. Adiuuat etiã quod auditor gaudet intellige
re, & fauet ingenio ſuo, & alio dicente ſe laudat. Itaq;
non ſolum ſi perſona obſtaret rectæ orationi, quo in ge-
nere ſæpius modo, q̃ figuris opus eſt, decurrebant ad
ſchemata, ſed faciebant illis locũ ẽt ubi pſonæ inutiles,
ac nefariæ eſſent, ut ſi pater, q infamẽ i matrẽ filiũ ſecre
to occidiſſet, reus malæ tractationis. iacularetur, in uxo
rem obliquis ſententijs. Nam quid impurius, q̃ retinuiſ
ſe talem? Quid porrò tam contrarium, q̃ eum, qui accu
ſetur, quia ſummum nefas ſuſpicatus de uxore uidea-
tur, confirmare id ipſa defenſione, quod diluendum eſt?
At ſi iudicum ſumerent animum, ſcirent quam eiuſmo
di actionem laturi non fuiſſent, multoq; etiam minus,
cum in parentes abominanda crimina ſpargerẽtur. Et
quatenus huc incidimus paulo plus ſcholis demus. Nã
& in his educatur orator, & in eo quomodo declame
tur, poſitum eſt etiã quomodo agatur. Dicendum ergo
de ijs quoq;, in quibus non aſperas figuras, ſed palàm
contrarias cauſæ pleriq; fecerunt. Tyrannidis affectatæ
damnatus torqueatur, ut cõſcios indicet, accuſator eius

Digitized by Google

optet quod uolet, patrem qui accuſauit optat, ne is tor-queatur, pater ei contradicit. nemo ſe tenuit agens pro patre, quin figuras in filium faceret tanq̃ illum cōſciū in tormentis nominaturus, quo quid ſtultius? Nam cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur cum ideo torqueri uelint, aut torto non credetur. At credibile eſt hoc eū uelle fortaſſe. diſſimulet ergo, ut efficiat. Sed no-bis declamatoribus dico quid proderit hoc intellexiſſe, niſi dixerimus? Ergo ſi uere ageretur, ſimiliter cōſilium illud latens prodidiſſemus. Quid ſi neq; utiq; uerum eſt, & habere alias hic damnatus ꝯtradicendi cauſas pōt, uel quod legē conſeruandā putet, uel ꝙ nolit accuſatori debere beneficiū, uel quod ego magis ſequerer, ut ſe in-nocentē in tormentis eſſe pertendat. Quare ne illud qui dem ſemper ſuccurret, ſic dicentibus, patrocinium hoc uoluit, qui controuerſiā finxit. fortaſſe enim noluit, ſed eſto uoluerit, continuo, ne ſi ille ſtulte cogitauit, nobis quoq; ſtulte dicendum eſt. At ego in cauſis agendis fre-quenter non puto intuendum quid litigator uelit. Eſt et ille in hoc genere frequēs error, ut putent aliud quoſ-dam dicere, aliud uelle, præcipue cum in themate eſt, aliquem, ut ſibi mori liceat, poſtulare, ut in illa contro-uerſia, qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petie rat, ut militia uacaret ex lege, qđ quinquagenarius eſ-ſet aduerſante filio ire in aciem coactus deſeruit, filius, qui fortiter eodem prælio fecerat incolumitatem eius optat, contradicit pater, non enim inquiunt, mori uult, ſed inuidiam filio facere. Equidem rideo quod illi ſic timent, tanquam ipſi morituri, & in conſilium ſuos me tus ferunt, obliti tot exemplorum circa uoluntariā mor

tem. cauſarum quoq;, quas habet factus ex uiro forti deſertor. ſed de una controuerſia loqui ſuperuacuum eſt. Ego in uniuerſum nec oratoris puto eſſe unq̃ præuaricari, neq; litem intelligo, in quam pars utraq; idem uelit, nec tam ſtultum quenquam, qui ſi uiuere uult, mortem potius male petat, quàm omnino non petat, non tamen nego eſſe controuerſias huiuſmodi figuratas, ut eſt illa, Reus parricidij, quod fratrem occidiſſet, damnatum iri uidebatur, pater pro teſtimonio dixit, eum ſe iubente feciſſe, abſolutum abdicat. Nam neq; in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palàm poteſt, & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen, & alioquin figura in patre plus facit q̃ licet, in filio minus. Vt autem nemo contra id, quod uult, dicit, ita poteſt aliquid melius uelle, q̃ dicit, quomodo ille abdicatus, quia à patre ut filium expoſitum, & ab eo educatum ſolutis alimentis recipiat, poſtulat, reuocari fortaſſe mauult, nõ tamen quod petit nõ uult. Eſt latens & illa ſignificatio, qua cum ius aſperius petitur à iudice, fit ei tamen ſpes aliqua clementiæ, non palàm, ne paciſcantur, ſed per quandam credibilem ſuſpicionem, ut in multis controuerſiis, ſed in hac quoq; raptor. niſi intra. xxx. diem, & raptæ patrem exorauerit, & ſuum, pereat. Qui exorato raptæ patre, ſuũ non exorat, agit cum eo dementiæ. Nam ſi permittat hic pater, lis tollitur, ſi nullam ſpem faciat, ut non demens, crudelis certe uideatur, & à ſe iudicem auertat. Latro, igitur optime occidet, ego ſi potero remiſſius, & pro ſuo ingenio pater Gallio, dura anime hodie, dura, heri fortior fuiſti. Confinia ſunt his celebrata apud græcos ſche

mata, per quæ res aſperas mollius ſignificat. Nã Themiſtocles ſuaſiſſe exiſtimatur Athenienſibus, ut urbẽ apud deos deponerent, q̃a durũ erat dicere, ut relinquerent, & qui uictorias aureas in uſum belli conflari uolebat, ita declinauit uictorijs utendum eſſe, totum autem allegoriæ ſimile eſt aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæſitum etiã eſt quõo contra figuras reſponderi oportet, & quidam ſemper ex diuerſo aperiendas eſſe putauerunt, ſicut latentia uitia reſcinduntur. Idq; ſanè freq̃ntiſſime faciendum eſt, aliter enim dilui obiecta non poſſunt, utiq; cum quæſtio in eo conſiſtit, quod figuræ petunt. At cum male dicta ſunt tantum, & non intelligere interim bonæ conſcientiæ eſt, atq; etiam ſi fuerint crebriores figuræ, q̃ ut diſſimulari poſſint, poſtulãdum eſt, ut neſcio quid illud, quod aduerſarij obliquis ſententijs ſignificare uoluerint, ſi fiducia ſit, obijciant palàm, aut certe non exigant, ut quod ipſi non audent dicere, id iudices non mõ intelligant, ſed etiã credant. Vtilis etiã aliquãdo diſſimulatio eſt, ut in eo (nota enim fabula eſt) qui cum eſſet contra eum dictum, iura per patroni tui cineres, paratum ſe eſſe reſpondit, & iudex conditione uſus eſt, clamante multum aduocato ſchemata de rerũ natura tolli, ut protinus etiam præceptum ſit eiuſmodi figuris utendum temere non eſſe. Tertium eſt genus, in quo ſola melius dicendi petitur occaſio. Ideoq; id Cicero nõ putat eſſe poſitum in ꝯtentiõe. tale eſt illud, quo idem utitur in Clodiũ. Quibus iſte, qui oĩa ſacrificia noſcet, & facile ab ſe deos placari poſſe arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequentiſſima eſt. Sed eruditiſſimũ longe, ſi per aliã rem alia inducitur, ut cũ

aduerſus tyrannum, qui ſub pacto abolitionis dominationem depoſuerat, agit cōpetitor, mihi in te dicere non licet, tu in me dic, & potes, nuper te uolui occidere. frequēs illud eſt, nec magnopere captandum quod petitur iureiurando, ut eſt pro exhæredato, ita mihi contingat hærede filio mori. nā & in totum iurare, niſi ubi neceſſe eſt, graui uiro parū conuenit. Et eſt à Seneca dictum eleganter nō patronorū hoc eſſe, ſed teſtium, nec meretur fidem, qui ſententiolæ gratia iurat, niſi ſi pōt tam bene q̃ Demoſthenes, ut ſupra dixi. leniſſimum longe genus ex uerbo etiā, ſicut eſt apud Ciceronē in Clodiā. præſertim quam omnes amicam omnium potius, q̃ cuiuſquā inimicam putauerunt. Cōparationem equidem uideo figuram non eſſe, cum ſit interim probationis, interim etiā cauſæ genus, & ſit talis eius forma, qualis eſt pro Murena. Vigilas tu de nocte, ut tuis cōſultoribus reſpōdeas, ille ut quò contendit, mature cum exercitu perueniat. te gallorū, illum buccinarum cantus exuſcitat, & cætera. neſcio an orationis potius q̃ ſententiæ ſit. Id.n. ſolum mutatur, qđ nō uniuerſa uniuerſis, ſed ſingula ſingulis opponuntur. Et Celſus tamen, & non negligens author Viſellius in hac eā parte poſuerunt. Rutilius qdē lupus in utroq; genere, idq; ἀντίθετον uocant. præter illa uero, quæ Cicero inter lumina poſuit ſententiarum, multa alia, & idē Rutilius Gorgiam ſecutus, non illum Leontinum, ſed alium ſui tpis, cuius quatuor libros in unum ſuū tranſtulit, & Celſus uidelicet Rutilio accedens poſuerunt inter ſchemata. Conſumationem, quam græci διαλλαγὴν uocant, cū plura argumēta ad unū effectū deducuntur. Conſequens ille ἐπακολούθησιν,

de quo nos in argumentis diximus, collectionē, q apud illū eſt συλλογισμὸς minas, ideſt κατάπληξιν ex/hortationem παραινετικὸν, quorum nihil non rectū eſt, niſi cum aliquā ex iis, de qbus locuti ſumus, figurā accipit. Præter hæc Celſus excludere, aſſeuerare, detra/ctare, excitare iudicem, prouerbiis uti, & uerſibus, et io co, & inuidia, & innocatione, intendere crimē, quod eſt δείνωσις, adulari, ignoſcere, faſtidire, admonere, ſatisfacere, precari, corripere figuras putat. Partitionem quoq;, & propoſitionem, & diuiſionem, & rerū dua/rum cognationem, q̄ eſt ut idem ualeant, quæ uidentur eſſe diuerſa, ut non is demum ſit ueneficus, qui uitam abſtulit data potiõe, ſed etiam qui mentem, quod eſt in parte finitionis. Rutilius, ſiue Gorgias ἀναγκαῖον, ἀνα μνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, quod eſt dicere, quid fieri oportuerit, dein de quid factum ſit ἐναντιότητα unde ſit enthymema κατ' ἀντίθεσιν, μετάληψιν κατ' ἀντίθεσιν etiam, quo ſtatu Hermagoras utitur. Viſelius q̄q̄ pauciſſimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tñ, quod cõmentum uo cat, & rõne appellans ἐπιχείρημα inter eas habet, quod qdem recipit. quodā modo & Celſus, nā cõſequēs an epichirema ſit dubitat. Viſelius adiicit & ſententiā. Inuenio q aggregēt iis διασκευὰς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc non ſunt ſchemata, ſic alia uelut ſint forſitan magis uetuſta fugerunt, uel etiā noua fieri adhuc poſſint, eiuſdem tamen naturæ, cuius ſunt ea, de quibus dictum eſt.

De figuris, ſeu coloribus uerborum.

Digitized by Google

VERBORVM uero figuræ & mutatæ ſunt ſemper, & utcunq; ualuit conſuetudo, mutantur. Itaq; ſi antiquum ſermonem noſtro compararemus, penè iam qcqd loquimur figura eſt, ut huic rei inuidere, non ut omnes ueteres, Et Cicero præcipue, hanc rem, & incumbere illi, non in illum, & plenum uino, & non uini, & huic, & non hunc adulari iam dicitur, & mille alia, utināq; non peiora uincant. Verum ſchemata λέξεως duorum ſunt generum, alterum loquendi rationem uocant, alterum collocatione maxime exquiſitum eſt. Quorum tam etſi utrunq; conuenit orationi, tamen poſſis illud grāmaticum, hoc magis rhetoricum dicere. prius fit iiſdē generibus, quibus uitia. Eſſet enim omne ſchema uitium, ſi non peteretur, ſed accideret. Verum authoritate, uetuſtate, conſuetudine plerunq; defenditur, ſæpe etiam ratione quadam. Ideoq; cum ſit à ſimplici, rectoq; loquendi genere deflexa, uirtus eſt, ſi habet probabile aliqd, quod ſequatur. Vna tamen in re maxime utilis, ut quotidiani, & ſemper eodem modo formati ſermonis faſtidiū leuet, & nos à uulgari dicendi genere defendat. Qua ſiquis parce, & cum res poſcet, utetur, uelut aſperſo quodam condimento iucundior erit. At qui nimium affectauerit, ipſam illam gratiam uarietatis amittet, quanquam ſunt quædam figuræ, ita receptæ, ut penè iam hoc ipſum nomen effugerint, quæ etiam ſi fuerint crebriores, conſuetas aures minus ferient, nam & ſecretæ, & extra uulgarē uſum poſitæ, ideoq; magis nobiles, ut nouitate aurem excitant, ita copia ſatiant, nec ſe obuias fuiſſe dicenti, ſed conquiſitas, & ex omnibus latebris extractas, congeſtasq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus

minibus. nam & oculis capti talpæ, & timidi damæ dicuntur à Virgilio. Sed ſubeſt ratio, quia ſexus uterq; altero ſignificatur, nam tam mares eē talpas, damasq; quàm fœminas certum eſt. Et in uerbis, ut fabricatus eſt gladium, & inimicos punitus eſt, quod mirum minus eſt, quod in natura uerborum eſt, & quæ facimus patiē di modo ſæpe dicere, ut arbitror, ſuſpicor, & contra faciendi quæ patimur, ut uapulo, ideoq; frequens permutatio eſt, & pleraq; utroq; modo efferuntur, luxuriatur, luxuriat, & fluctuatur. fluctuat, aſſentior, aſſentio. Eſt figura & in numero, uel cum ſingulari pluralis numerus ſubiungitur, gladio pugnaciſſima gens romani, gēs enim ex multis, uel ex diuerſo.

Cui non riſere parentes,

Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

ex illis .n. q nō riſere, hic quē nō dignata. & ī ſatyra,

Et noſtrum iſtud uiuere triſte

Aſpexi, cum infinito uerbo ſit uſus pro appellatione. Noſtram enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio,

Magnum dat ferre talentum, tanquam ferendum. & participio pro uerbo, uolo datum. interim etiā dubitari poteſt, cui ſimile uitio ſit ſchema, ut in hoc,

Virtus eſt uitium fugere, aut enim partes orationis mutat ex illo, uirtus eſt fuga uitiorum, aut caſus ex illo, uirtutem eſt uitium fugere. Multa tamē his utriſq; excitatius. Iunguntur interim ſchemata.

Sthenelus ſciens.

Pugnæ. Eſt enim ſcitus Sthenelus pugnandi.

Transferuntur etiam tempora. Timarchides negat eſſe

ei periculum à ſecuri. præſens enim pro præterito poſi-
tum eſt. Et Virgilius,

Hoc Ithacus uelit, Et ne morer, per omnia genera, per quæ fit ſolœciſmus, hæc eſt quoq;, quã ἑτε-ροίωσιν uocant, cui diſſimilis eſt Zeugma, cum dici-tur, ut apud Salluſtium, neq; ea res falſum me habuit, & duci probare, ex quibus ferè præter nouitatem bre-uitas etiam peti ſolet. Vnde eo uſq; proceſſum eſt, ut nõ pœniturum pro non acturo pœnitentiã, & uiſuros ad uidẽdum miſſos, idem author dixerit, quæ ille quidem fecerit ſchemata, an idem uocari poſſint uidendum, quã recepta ſint. Nam receptis etiam uulgo authore cõten-ti ſumus. Verum natura eualuit agentibus, quod Pol-lio in Labieno damnat, & contumeliam fecit, quod à Cicerone reprehendi notum eſt. Affici enim contume-lia dicebant. Alia commendatio uetuſtatis. cuius ama-tor unice Virgilius fuit.

Vel cum ſe pauidum contra mea iurgia iactat.
Progeniem ſed enim troiano à ſanguine duci
Audierat.

Quorum ſimilia apud ueteres tragicos, comicoſq; ſunt plurima. Illud etiam in conſuetudine remanſit. Enim uero is amplius apud eundem,

Nam quis te iuuenum confidentiſſime cum quis ſermonis initium ſit, &

Tam magis illa fremens, & triſtibus effera flammis,
Quàm magis effuſo crudeſcunt ſanguine pugnæ,

quod eſt uerſu ex illo,

Quàm magis ærumna urget, tam magis ad malefaciẽ-dum uiget. pleni talibus antiqui, ſicut initio eunu-

Digitized by Google

chi Terentius,

Quid igitur faciam inquit, *alluſit tandem leno.*

Catullus in epithalamio.

Dum innupta manet, dum cara ſuis eſt.

Sed prius dũ ſignificat, quoad ſequens uſq; eo. Ex græco uero tranſlata uel Salluſtij plurima, quale eſt uulgus amat fieri. Vel Horatij. Nam is maxime probat hoc Ciceronis,

Nec longæ inuidit auenæ, uel Virgilij,

Tyrrhenum nauigat æquor. Etiam uulgatum actis quoq; ſaucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio, & abiectio eſt. Illa, quæ prior uideri poteſt ſuperuacua, ſed non ſine gratia eſt.

Nam neq; Parnaſſi uobis iuga, nam neq; Pindi.

Poteſt .n. deeſſe alterum neq;. Et apud Horatiũ illud, Fabriciumq;

Hunc & intonſis Curiũ capillis. & detractiones q̃ in complexu ſermonis aut uitiũ habent, aut figuram

Accede ad ignem hunc, iam caleſces plus ſatis

plus enim q̃ ſatis eſt. nam de altera, quæ detractio eſt pluribus dicendum eſt. Vtimur uulgo & cõparatiuis pro abſolutis, ut cum ſe quis infirmiorem eſſe dixerit. duo inter ſe cõparatiua cõmittimus, Si te Catilina comprehendi, ſi interfici iuſſero, credo erit uerendum mihi, ne nõ potius omnes boni ſerius à me q̃ quiſq̃ crudelius factum eſſe dicat. Sunt illa & non ſimilia ſolœciſmo quidem, ſed tñ numerũ mutantia, quæ & tropis aſſignari ſolent, ut de uno pluraliter dicamus,

Sed nos immenſum ſpatijs confecimus æquor.

Et de pluribus ſingulariter,

Haud ſecus ac patrijs acer Romanus in armis.
Specie diuerſa, ſed genere eadem & hæc ſunt,
Ne'ue tibi ad ſolem uergant uineta cadentem.
Nec mihi tum molleis ſub diuo carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas.

Non enim neſcio cui alij prius, nec poſtea ſibi uni, ſed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquam de alijs. Dicit Seruius, negat Tullius. Et noſtra perſona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusque rei exemplum pro Cecinna Piſonem aduerſæ partis aduocatum alloquens Cicero dicit. Reſtituiſſe te dixti, nego me edicto prætoris reſtitutum eſſe. Verum enim illud reſtituiſſe Ebutius dixit, nego Cecinnam edicto prætoris reſtitutum eſſe, & ipſum dixti excuſſa ſyllaba figura in uerbo. Illa quoque ex eodem genere poſſunt uideri, quam nos interpoſitionem, uel interclusionem dicimus, græci παρένθεσιν uocant, dum continuationi ſermonis, medius aliquis ſenſus interuenit. Ego cum te (mecum enim ſæpiſſime loquitur) patriæ reddidiſſem. Cui adijciunt hyperbaton, non illud, quod inter tropos eſſe uoluerunt, ſed alterum, quod eſt eius figuræ ſententiarum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, ſimile, cum nõ ſenſus mutatur, uerum forma eloquendi.

Extulit hæc Decios, Marios, magnosq; Camillos
Scipiadas duros bello, & te maxime Cæſar.

Acutius adhuc in Polydoro.

Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

Qui tam parua momenta nominibus diſcreuerunt μετ-

τάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant.

Quid loquor, aut ubi ſum?

Coniunxit autem παρένθεσιν, & ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco,

Haud procul inde citæ Metium in diuerſa quadrigæ
Diſtulerant (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatq; uiri mendacis uiſcera tullus.

Hæc ſchemata, aut his ſimilia quæ erunt, ꝑ mutationē, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in ſe auditorem, nec languere patiūtur ſubinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa uitij ſimilitudine gratiam, ut in cibis interim acor ipſe iucundus eſt, quod continget, ſi neque ſupra modum multæ fuerint, nec eiuſdem generis aut iunctæ, aut frequentes, quia ſacietatem, ut uarietas earum, ita raritas effugit. Illud eſt acrius genus, quod non tantum in ratione poſitum eſt loquendi, ſed ipſis ſenſibus tum gratiam, tum etiam uires accommodat. E quibus primum ſit, quod fit per adiectionem, plura ſunt genera, nam & uerba geminantur, uel amplificandi gratia, ut occidi occidi non Spuriū Melium. alterum eſt enim, quod indicat, alterū, qđ affirmat. uel miſerandi, ut

Ah Corydon Corydon,

quæ eadem figura nonnunquam per ironiam ad eleuādū, conuertitur. Similis geminationis poſt aliq̄ interiectionem repetitio eſt, ſed paulo etiam uehemētior. bona miſerū me (conſumptis.n. lachrymis tamen infixus animo hæret dolor) bona inquam Cn. Pōpeij acerbiſſimæ uoci ſubiecta præconis. Viuis & uiuis non ad deponendam, ſed ad confirmandam audaciam. Et ab hiſdem

Digitized by Google

uerbis plura acriter, & inſtanter incipiunt. nihil ne te nocturnum præſidium palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor populi, nihil conſenſus bonorum omnium, nihil hic munitiſſimus habendi Senatus locus, nihil horum ora, uultusq́; mouerunt? Et iiſdem deſinunt. quis eos poſtulauit? Appius. quis perduxit? Appius. quanquam hoc exemplum ad aliud quoq; ſchema pertinet, cuius & initia inter ſe, & fines iidem ſunt, quis & quis. Appius & Appius, quale eſt. qui ſunt qui fœdera ſæpe ruperunt? Carthaginienſes. qui ſunt qui bellum crudeliſſime gesſerunt? Carthaginienſes. qui ſunt, qui Italiam deformauerunt, Carthaginienſes. qui ſunt qui ſibi ignoſci poſtulant? Carthaginienſes. Etiã in cõtrapoſitis, uel cõparatiuis ſolet reſpondere primorum uerborum alterna repetitio, quod modo huius eſſe loci potius dixi. Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas. Ille, ut eò, quò intendit, mature cum exercitu perueniat, te gallorum, illum buccinarum cantus exuſcitat, tu actiõem inſtituis, ille aciem inſtruit, tu caues, ne conſultores tui, ille ne urbes, aut caſtra capiãtur. Sed hac gratia nõ fuit contentus orator, uertit in contrarium eandẽ figurã. Ille tenet & ſcit, ut hoſtium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ arceantur. ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regendis. poſſunt media quoq; reſpondere, uel primis, ut

Te nemus Angitiæ uitrea te fucinus unda.

Vel ultimis, & hæc nauis & onuſta præda ſicilienſi, cum ipſa quoq; eſſet etiam præda, nec quiſquam dubitauit idem poſſe fieri iteratis utrinq; medijs. reſpondẽt primis & ultima, multi & graues dolores inuenti parentibus, et propinquis multi. Eſt & illud repetendi genus,

quod ſemel propoſita iterat, & diuidit,

Iphitus, & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
Iam grauior, Pelias & uulnere tardus Vlyſſi.

ἐπάνοδος. dicitur græce, noſtri regreſſionem uocãt, nec ſolum in eodem ſenſu, ſed etiam in diuerſo eadẽ uerba cõtra ſumuntur. principum dignitas erat penè par, non par fortaſſe eorum, qui ſequebantur. interim uariantur caſibus. hæc & generibus fit iteratio, magnus eſt labor dicendi, magna res eſt, & apud Rutilium longiore περιόδῳ & hæc uitia ſententiarũ ſunt. pater hic tuus, patrem hunc appellas, patris tu filius es. fit caſibus modo hoc ſchema, quod πολύπτωτον uocãt, conſtat & alijs etiam modis, ut pro Cluentio. quod autem tempus ueneni dandi? unde illa frequentia? per quem porrò datum? unde ſumptum? quæ porrò interceptio poculi? cur non de integro autem datum? hanc rerum coniunctam diuerſitatem Cæcilius μεταβολὴν uocat, qualis eſt pro Cluentio locus in Oppianicum. Illum tabulas publicas uiolaſſe, cenſorias corrupiſſe, decuriones uniuerſi iudicauerunt, cum illo nemo rationem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis cognatis, & affinibus tutorem unquam liberis ſuis ſcripſit. & deinceps adhuc multa. Vt hæc in unum congeruntur, ita contra illa diſperſa ſunt, quæ à Cicerone diſſipata dici puto.

Hic ſegetes, illic ueniunt felicius uuæ
Arborei fœtus,

alibi, & deinceps. Illa uero apud Ciceronem mira figurarum miſtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo poſt interuallo redditum eſt ultimum & media

Digitized by Google

primis, & medijs ultima congruunt. Veſtrum iam hic factum deprehenditur patres Con. non meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerum, ut dixi, non meum, ſed ueſtrum. Hanc frequentiorem repetitiõem, πλοκὴν uocant, quæ fit ex permiſtis figuris, ut ſupra dixi, utq; ſe habet epiſtola ad Brutum. Ego cum in gratiam redierim cum Appio Claudio, & redierim per Cn. Pompeium, te ego ergo cum redierim. et in iiſdem ſententijs crebrioribus mutata declinationibus iteratione uerborum, ut apud Perſium.

Vſq; adeó ne
Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter?

Et apud Ciceronem. Neq; enim poterat indicio ex his damnatis, qui indicabantur, ſed ſenſus quoq; toti quemadmodum cœperunt, deſinent. Venit ex Aſia, hoc ipſum quàm bonum, trib. ple. uenit ex Aſia, in eadem tamen periodo & uerbum ultimum primo refertur, tertium iam ſermone adiectum eſt, ueruntamen uenit. interim ſententia quidem repetitur eodem uerborum ordine, qd Cleomenes facere potuit? non enim poſſum quenquam inſimulare falsò, quid inquam Cleomenes facere potuit? Prioris ſententiæ uerborum ultimum, ac ſequentis frequenter eſt idem, quo quidem ſchemate utuntur poetæ ſæpius.

Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas.

ſed ne oratores quidem raro. hic tñ uiuit, uiuit, imo etiã in Senatum uenit. Aliquando ſicut in geminatione uerborum diximus, initia quoq;, & clauſulæ ſententiarum alijs, ſed non alio tendentibus uerbis inter ſe conſo-

nant. initia hoc modo. dederim periculis omnibus, obtulerim inſidijs. obiecerim inuidiæ. rurſus clauſulæ ibidē ſtatim. Vos. n. ſtatuiſtis, uos ſentētiam dixiſtis, uos iudicaſtis. hoc alij μετωνυμίαν alij diſiunctionem uocant, utrunq;, etiam ſi eſt diuerſum, recte, nam eſt nominum idem ſignificantium ſeparatio. cōgregantur quoq; uerba idem ſignificantia, quæ cum ita ſint Catilina, perge quo cœpiſti, egredere aliquando ex urbe, patent portæ, proficiſcere. & in eūdem alio libro. Abijt, exceſſit, erupit, euaſit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur. i. abundans ſupra neceſſitatem oratio, ſicut illa.

Vidi oculos ante ipſe meos, In illo enim uidi ineſt ipſe. Verum id, ut alio quoq; loco dixi, cum ſuperuacua oneratur adiectione, uitium eſt, cum autem auget manifeſtam ſententiam, ſicut hic uirtus. Vidi ipſe ante oculos, totidem ſunt affectus. Cur tamen hæc proprie nomine tali notarit, non uideo. Nam & geminatio & repetitio, & qualiſcunq; adiectio πλεονασμὸς uideri poteſt. Nec uerba modo, ſed ſenſus quoq; idē facientes aceruantur. perturbatio iſtum mentis, & quædam ſcelerum effuſa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. congeruntur & diuerſa. mulier, tyranni ſæua crudelitas, patris amor, ira præceps, temeritas, dementia. & apud Ouidium,

Sed graue nereidum numen, ſed corniger Ammon,
Sed quæ uiſceribus ueniebat bellua ponti
Exaturanda meis.

Inueni qui & hoc uocaret πλοκήν, cui non aſſentior, cum ſint unius figuræ. miſta quoq; & idē, & diuerſum ſignificantia, quod & ipſum διαγωγήν uocant. quæro diagogen

ab inimicis, ſint'ne hæc inueſtigata, comperta, pateſa-
cta, ſublata, delata, extincta per me. & inueſtigata, cõ
perta. i. pateſacta aliud oſtendunt. Sublata, delata, ex-
tincta ſunt inter ſe ſimilia, ſed non etiam prioribus. Et
hoc autem exemplum, & ſuperius aliam quoq; effi-
ciunt figuram, quæ quia coniunctionibus caret, diſſo-
lutio uocatur, apta cum quid inſtantius dicimus. Nam
& ſingula inculcantur, & quaſi plura fiunt. Ideoq;
utimur hac figura non in ſingulis modo uerbis, ſed ſen
tentijs etiam, ut Cicero dicit contra concionem Metelli.
qui indicabantur eos uocari, cuſtodiri, ad Senatum ad
duci iuſſi, in Senatu ſunt poſiti. Et totus hic locus talis
hoc genus βραχυλογίαν uocant, quæ poteſt eſſe co-
pulata diſſolutio, contrarium eſt ſchema, quod coniun
ctionibus abundat, Illud ἀσύνδετον, hoc πολυσύν
δετον dicitur, hoc eſt uel iiſdem ſæpius repetitis, ut

Tectumq;, laremq;

Armaq;, amycleumq; canem, creſſamq; pharetram.

uel diuerſis,

Arma, uirumq;,

Multum ille & terris,

Multa quoq;.

Aduerbia quoq;, & pronomina uariantur.

Hic illum uidi iuuenem Melibœe, quotannis

Biſſenos cui noſtra dies altaria fumant,

Hic mihi reſponſum primus dedit ille petenti.

Sed utrunq; horum coacervatio, & tantum iuncta,
aut diſſoluta, omnibus ſcriptores ſua nomina dederũt,
ſed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. fons quidẽ unus,
quia acriora facit, & inſtantiora quæ dicimus, et uim

q̃dã præ ſe ferẽtia, uelut ſæpius erũpentis affectus. Gra
datio, quæ dicitur κλίμαξ, apertiorem habet artem,
& magis affectatam, ideoq; eſſe rarior debet. Eſt autẽ
ipſa quoq; adiectionis, repetit enim quæ dicta ſunt, &
prius q̃ ad aliud deſcendat, in prioribus reſiſtit. Eius
exemplum ex græco notiſſimo transferatur, nec hæc di
xi quidẽ, ſed nec ſcripſi, nec ſcripſi quidem, ſed nec obij
legationem, nec obij quidẽ, ſed nec perſuaſi Thebanis,
nec perſuaſi quidem. Si tamen tradita & latina. Afri
cano uirtutem induſtria, uirtus gloriam, gloria æmu
los comparauit. & calui. Non ergo magis pecuniarũ
repetundarum q̃ maieſtatis, neq; maieſtatis magis q̃
plautiæ legis magis neq; plautiæ legis q̃ ambitus, neq;
ambitus magis, q̃ omnium legum iudicia pierunt. In
uenitur apud poetas quoq;, ut apud Homerum de ſce
ptro, quod à Ioue ad Agamemnonem uſq; deducit, &
apud noſtrũ etiam tragicum.

Ioue propagatus eſt, ut perhibent, Tantalus,
Ex Tantalo Pelops, ex Pelope autem ſatus
Atreus, qui noſtrum porrò propagat genus.

At quæ per detractionẽ fiunt figuræ breuitatis, nouita
tisq; maxime gratiã petunt, quarũ una eſt ea, quam li
bro proximo in figuras diſtuli, ſynecdoche, cũ ſubtra
ctum aliquod uerbũ ſatis ex cæteris intelligitur, ut Cœ
lius in Antonium. Stupere gaudio Greo. ſubauditur .n.
cœpit. Cicero ad Brutum. Sermo nullus ſcilicet niſi de
te, quid enim potius, tum Flauius erras inquit, tabella
riæ, & ego ibidem orans inter cœnam exoraui. Cui ſi
milia ſunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba de
center pudoris gratiã ſubtrahuntur.

Digitized by Google

Nouimus & qui te tranſuerſa mentibus hirquis,
Et quo ſed facilis nymphæ riſere ſacello.

Hanc quidam apoſiopeſim putant, fruſtra. Nam illa quid taceat incertum eſt, aut certe longiore ſermone explicandum. hic unum uerbum & manifeſtum quidem deſyderatur, quæ ſi apoſiopeſis eſt, nihil, in quo deeſt aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidẽ apoſiopeſim ſemper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea, quæ in epiſtolis Cicero. Data lupercalibus, quo die Antonius Cæſari. nihil obticuit, luſitq;, quia nihil hic aliud intelligi poterat, q̃ hoc, diadema impoſuit. Altera eſt per detractiõem figura, de qua modo dictum eſt, cui coniunctiones eximuntur. Tertia, quæ dicitur συνεζευγμένον, in qua unum ad uerbum plures ſententiæ referuntur. Quarum unaquæq; deſyderaret illud, ſi ſola poneretur. Id accidit aut p̄poſito uerbo, ad quod reliqua reſpiciant. uicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia. aut illato, quo plura claudũtur. Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. medium quoq; poteſt eſſe, quod et prioribus, & ſequentibus ſufficiat. Iungit autem & diuerſos ſexus, ut cum marem, fœminamq; filios dicimus, & ſingularia pluralibus miſcet. Sed hæc adeo ſunt uulgaria, ut ſibi artẽ figurarũ aſſerere nõ poſſint. Illud planè figura eſt, qua diuerſa ſermonis forma coniungitur.

Socijs tunc arma capeſſant
Edico, & dira Bellum cum gente gerendum.

Quamuis enim pars belli poſterior participio inſiſtat, utriq; tamen conuenit illud edico, nam utriq; detractio

nis gratia facta coniunctio συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuerſas colligat,

Tam deeſt auaro quod habet q̃ quod non habet, huic diuerſam uolunt eſſe diſtinctionem, cui dant nomē παραδιαστολὴν, qua ſimilia diſcernuntur, cum te pro aſtuto ſapientem appelles, pro confidente fortem pro illiberali diligentem, quod totum pendet ex finitiõe. Ideoq; an figura ſit dubito, cui contraria eſt ea, quæ ex uicinia tranſit ad diuerſa, aut ſimilia.

Breuis eſſe laboro,

Obſcurus fio, & quæ ſequuntur. Tertium eſt genus figurarum, quæ aut ſimilitudine aliqua uocũ, aut paribus, aut contrarijs uertunt in ſe aures, & animos excitant, huic nomen eſt προσονομασία quæ dicitur agnominatio, ea non uno modo fieri ſolet, ſed ex uicinia quadam prædicti nominis ducta caſibus declinatur, ut Domitius Afer pro Cloantilla. Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus infelix. & cum uerbo idē uerbum plus ſignificanter ſubiungitur. qñ homo, hoſtis homo. quibus exemplis ſum in aliud uſus, ſed in uno falſis, eſt geminatio. παρονομασία ei contrarium eſt, qđ eodem uerbo quaſi falſum augetur. quæ lex priuatis hominibus eſſe lex non uidebatur. cui confinis eſt ἀντανάκλασις eiuſdem uerbi contraria ſignificatio, cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem ſuā expectaret, & ille dixiſſet ſe uero non expectare, immo inquit, rogo expectes. non eodem, ſed ex diuerſo uicinum accipitur, cum ſupplicio afficiendum dicas quem ſupplicatione dignum iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eodem aut diuerſa in ſignificatione ponuntur, aut productiõe

tantum, uel correptione mutatæ, quod etiã in iocis frigidum equidem tradi inter præcepta miror, eorumq; exẽpla uitandi potius q̃ imitandi gratia pono, amari iucundum eſt, ſi curetur neq̃d inſit amari. auium dulcedo ad auium ducit, & apud Ouidiũ, Ludentem cur ego non dicam furiare furiam. Cornificius hanc traductionem uocat, uidelicet alterius intellectus, ad alterũ. Sed elegantius quod eſt poſitum in diſtinguendã rei proprietatem. hanc reip. peſtem pauliſper reprimi, nõ in perpetuũ cõprimi poſſe. & quæ præpoſitionibus in contrariũ mutantur. non emiſſus ex urbe, ſed immiſſus in urbem eſſe uideatur. melius, atq; acrius, quod cũ figura iucundum eſt, tum ẽt ſenſu ualet. emit morte immortalitatem. Illa leuior eſt. nõ piſonum, ſed piſtorũ, et ex aratore orator. peſſimũ uero ne patres Cõ. uideãtur circũſcripti. raro euenit, ſed uehemẽter uenit. ſic cõtingit, ut aliqs ſenſus uehemens, & acer uenuſtatẽ aliquam non eodẽ ex uerbo non diſſonã accipiat, & cur me prohibeat pudor uti domeſtico exẽplo? pater meus contra eum, qui ſe legationi immoriturũ dixerat deinde uix paucis diebus inſumptis re infecta redierat, nõ exigo uti immoriaris, legationi immorare. Nã & ualet ſenſus ipſe, & in uerbis tm̃ diſtantibus iucunde conſonat uox, præſertim non captata, ſed uelut oblata cũ altero ſuo ſit uſus, alterũ ab aduerſario acceperit. Magnæ ueteribus curæ fuit gratiam dicendi è paribus cõtrarijs acqrere. Gorgias in hoc immodicus copioſus utiq; prima ætate Iſocrates fuit. Delectatus eſt his etiã M. Tullius, uerum & modum adhibuit non ingratæ, niſi copia redundet, uoluptati, & rem alioquin leuẽ ſenten

tiarum pondere impleuit. Nam per ſe frigida, & inanis affectatio cum in acreis icidit ſenſus, innata uidetur eſſe non accerſita. Similium ferè quadruplex ratio eſt. Nam eſt primum quoties uerbum uerbo, aut non diſſimile ualde quæritur, ut

Puppesq; tuæ, pubesq; tuorum.

Et ſic in hac calamitoſa fama quaſi in aliqua pernicioſiſſima flamma. & non enim tam ſpes laudanda, quàm res eſt. Aut certe par eſt extremis ſyllabis cõſonans. nõ uerbis, ſed armis. & hoc quoq; quoties in ſnias acres incidit, pulchrũ eſt. quantũ poſſis in eo ſemper experire ut proſis. hoc eſt πάρισον, ut plerisq; placuit, Cleoſtelœus, πάρισον exiſtimat, quod ſit è mẽbris nõ diſſimilibus, ſecundũ ut clauſula ſimiliter cadat, uel iiſdem in ultimã partem collatis, ὁμοιοτέλευτον ſimilẽ duarum ſententiarũ, uel pluriũ finem. nõ mõ ad ſalutẽ eius extinguendam, ſed etiam gloriam per tales uiros infringendam. Ex quibus ferè ſunt, non tamen ut ſemper ultimis conſonent, quæ τρίκωλα, dicunt. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amẽtia. Sed in quaternas quoq; ac plures hæc ratio ire ſententias poteſt. Fit etiam ſingulis uerbis. Hecuba hæc dolet, piget, pudet. & abiit exceſſit, erupit euaſit. Tertium eſt, quod in eoſdem caſus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. Sed neq; quod finem habet ſimilẽ eſt ὁμοιόπτωτον, utiq; in eundem finem uenit ὁμοιοτέλευτον, eſt tamen caſus ſimilis etiam ſi diſſimilia ſint, quæ declinentur, nec tm̃ in fine deprehẽditur, ſed reſpõdent uel primis inter ſe, uel mediis, uel extremis, uel etiam permutatis his, ut media primis, & ſumma mediis accõmo-

Digitized by Google

dentur, & quocunq; modo accomodari poterunt. Nec enim ſemper paribus ſyllabis conſtat, ut eſt apud Afrum amiſſo nuper infelicis aulæ ſi non præſidio inter pericula, tamen ſolatio uitæ inter aduerſa. Ea uero uidentur optima, in quibus initia ſententiarum, & fines conſentiunt, ut hic, præſidio, ſolatio, penè ut ſimilia ſint, uerbis ut paribus cadant, & eodem modo deſinant, etiam ut ſint, quod eſt quartum, membris equalibus, quod ἰσόκωλον dicitur. Si quantum in agris, locisq; deſertis audacia poteſt, tantum in foro, atque iudicijs impudẽtia ualeret, ἰσόκωλον eſt. & ὁμοιόπτωτον habet. non minus nunc in cauſa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebuti impudentiæ, quam in ui facienda ceſſit audaciæ. ἰσόκωλον ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον accidit, & illa figura græca, qua nomina dixi mutatis caſibus repeti, non minus cederet, quàm ceſſit adhuc ὁμοιοτέλευτον, & παραγομασία eſt. neminem poſſe alteri dare matrimonium, niſi quem penes ſit patrimonium. Contra poſitum autem, uel, ut quidam uocant, contentio ἀντίθετον dicitur, non uno fit modo, nam & fit ſi ſingula ſingulis opponuntur. ut in eo, quod modo dixi. uicit pudorem libido, timorem audacia. & bina binis, non noſtri ingenij, ueſtri auxilij eſt. & ſentẽtiæ ſententijs dominetur in conciõibus, iaceat in iudicijs. cui commodiſſime ſubiungitur & ea ſpecies, quam diſtinctionem diximus. odit populus R. priuatam luxuriam, publicam magnificentiam diligit. & quæ ſunt ſimili caſu diſſimili ſententia in ultimo locata. ut quod in tẽpore mali fuit, nihil obſit, quin quod in cauſa boni fuit proſit. nec ſemper contra poſitum ſubiũgitur, ut in hoc.

Eſt enim

Eſt enim iudices hæc non ſcripta, ſed nata lex. Verum ſicut Cicero dicit, quod de ſingulis rebus propoſitis referetur ad ſingula, ut in eo quod ſequitur. quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipſa, arripuimus, hauſimus, expreſſimus. nec ſemper quod aduerſum eſt contraponitur, quale eſt apud Rutilium. Nobis primis dij immortales, nobis fruges dederunt, nos quæ ſoli accepimus, in omnes terras diſtribuimus. Fit etiam aſſumpta illa figura, qua uerba declinata repetũtur, quod ἀντιμεταβολὴ dicitur. non ut edam uiuo, ſed ut uiuam edo. Et quod apud Ciceronem conuerſum ita eſt. ut cum mutationē caſus habeat, etiam ſimiliter deſinat. ut ſine inuidia culpa plectatur, & ſine culpa inuidia ponatur. quod & eodem cluditur uerbo, ut q̃d dicit de Sexto Roſcio. Etenim cum artifex eiuſmodi ſit, ut ſolus dignus uideatur eſſe. qui ſcenam introeat, tum uir eiuſmodi ſit, ut ſolus uideatur dignus, qui eò non accedat. Eſt & in nominibus ex diuerſo collocatis ſua gratia. ſi conſul Antonius, Brutus hoſtis, ſi conſeruator Reipublicæ Brutus, hoſtis Antonius. Olim plura de figuris, quàm neceſſe erat, & adhuc erit, qui putet eſſe figuram. incredibile eſt quod dico, ſed uerum ἀνθυποφορὰν uocant. & aliquis hoc. ſemel tulit, ego bis, ego ter, διέξοδον, eo longius euectus ſum, ſed redeo ad propoſitum. ἄφοδον διέξοδον. Quædam uerborum figuræ paulum figuris ſententiarum declinantur, ut dubitatio. nam cum eſt in re, priori parti aſſignanda eſt, cum in uerbo, ſequenti. ſiue me malitiam, ſiue ſtultitiam dicere oportet. Item correctionis eadem ratio eſt, nam quod illic dubitat, hic emendat.

antimetabolh.

Digitized by Google

Etiam in perſonæ fictione accidere quidam idem puta uerunt, ut in uerbis etiam eſſet hæc figura. crudelitatis eſt mater auaritia. Et apud Salluſtium in Ciceronem. O Romule arpinas. quale eſt & apud Menandrum. œdipus othryaſius. Hæc omnia copioſius ſunt executi qui non ut partem op ris tranſcurrerunt, ſed proprie libros huic operi dedicauerũt. Sicut Cæcilius, Dionyſius, Rutilius, Cornificius, Viſelius, aliiq; nõ pauci. Sed nõ minor erit eorum, qui uiuunt, gloria. Vt fateor autem uerborum figuras poſſe plures reperiri à quibuſdam, ita iis, quæ ab authoribus claris traduntur, meliores nõ aſſentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro poſuit, quas in Oratore poſtea ſcripto trã ſeundo uidetur ipſe damnaſſe, quarum pars eſt, quæ ſententiarum potius quàm uerborum ſit, ut imminutio, improuiſa imago, ſibi ipſi reſponſio, digreſſio, permiſſio, contrarium. Hoc enim puto, quod dicitur ἐναντιότης ſumpta ex aduerſo probatio. quædam omnino nõ ſunt figuræ, ſicut ordo, dinumeratio, circunſcriptio, ſiue hoc nomine ſignificatur compreſſa breuiter ſententia, ſiue finitio. Nã Cornificius, atq; Rutilius hæc ſchemata λέξεως putant. uerborum autem concinna trãſgreſſio, ideſt hyperbaton. quod Cæcilius quoque putat ſchema. à nobis eſt interpoſita, et mutatio. & ſi ea eſt, quam Rutilius ἀνομοίωσιν uocat, diſſimilitudinem oſtendit hominum, rerum, factorumq;, ſi latius fiat, figura non eſt. ſi anguſtius in ἀντίθετον cadet. Si uero hæc appellatio ſignificat ὑπαλλαγήν, ſatis de ea dictum eſt. Quod uero ſchema eſt ad propoſitum ſubiecta ratio? quod Rutilius ἀπολογίαν uocat. Vtrũ nam

de illo dubitari poſſit, an ſchema ſit diſtributis ſubiecta rō, quod apud eundē primo loco poſitū eſt, προσαπόδοσιν dicit, quæ ut maxime ſeruetur ſanè in pluribus propoſitis, qa aut ſingulis ſtatim ratio ſubijcitur, ut eſt apud Antoniū. Sed neq; accuſatorem eū metuo, qui ſum innocens, neq; cōpetitorem uereor, qui ſum Antonius, neq; ꝯſulē ſpero, qui eſt Cicero. aut poſitis duobus, uel tribus eodē ordine ſingulis continua reddantur, quale apud Brutum de dictatura Cn. Pōpeij. Præſtat. n. nemini imperare, q̄ alicui ſeruire. ſine illo. n. uiuere honeſte licet, cum hoc uiuendi nulla conditio eſt. ſed uni rei multiplex ratio ſubijcitur, ut apud Virgilium,

Siue inde occultas uires, & pabula terræ
Pinguia concipiunt, ſiue illis omne per ignem
Excoquitur uitium. & totus locus.
Seu plureis calor ille uias, Seu durat magis.

Relationē qd accipi uelit non liquet mihi. nā ſi ἀπαλλαγὴν aut ἐπάνοδον, aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de oībus locuti ſumus. Sed qcqd eſt, neq; hæc, neq; ſuperiora in oratore repetit, ſola eſt in eo libro poſita pariter īter figuras uerbor̄ exclamatio, q̄ ſniæ potius puto. Affectus. n. eſt. et cæteris omnibus conſentio. Adijcit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixit Cornificius, interrogationem, ratiocinationem, ſubiectionem, tranſlationem, occultationem. Præterea ſententiā, membrū, articulos, interpretationem, concluſionem, quor̄ priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequentia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præterea quæ apud alios quoq; ſunt ſchemata παρομολογίαν ἀναγκαῖον ἠθοποιίαν. δικαιολογίαν. πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν,

βραχυλογίαν παρασιώπησιν παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem authores, qui nullum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo, qui etiam quæ ſunt argumentorum, figuris aſcripſerunt. Ego illud de ijs etiam, quæ ueræ ſunt, adijciam breuiter, ſicut ornant orationem, opportune poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe, cum immodice petuntur. Sunt qui neglecto rerum pondere, & uiribus ſententiarum, ſi uel inania uerba in hos modos deprauarint, ſummos ſe iudicent artifices. Ideoq; non deſinunt eas nectere, quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculum, quàm quærere habitum. geſtumq; ſine corpore. Sed ne hæ quidem, quæ recte fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq; coniectus. multum in actu ualet. Sed ſiquis ducere os exquiſitis modis, & frontis, ac luminum inconſtantia trepidare non deſinat, rideatur, & oratio habeat rectam quandam uelut faciem, quæ ut ſtupere immobili rigore non debebit, ita ſæpius in ea, quam natura dedit, ſpecie continenda eſt. Sciendum uero in primis quid quiſq; in orando poſtulet locus, quid perſona quid tempus. Maior enim pars harum figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi uero atrocitate. inuidia. miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter cadentibus, & conſimilibus iraſcentem. flentem. rogantem? cum in his rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, & ubicunque ars oſtentatur, ueritas abeſſe uideatur.

De compoſitione.

DE Compoſitione non equidem poſt M. Tullium

ſcribere auderem, cui neſcio an ulla pars operis huius ſit magis elaborata, niſi & eiuſdem ætatis homines, ſcriptis ad ipſum etiam litteris reprehendere uel collocandi genus auſi fuiſſent, & poſt eum plures multa ad eandem rem pertinentia memoriæ tradidiſſent. Itaq; accedā in pleriſq; Ciceroni, atq; in his ero, quæ īdubitata ſunt, breuior, in quibuſdam paulum fortaſſe diſſentiam. Nā etiam cum iudicium meum oſtendero, ſuum tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quoſdam eſſe, qui curam omnem compoſitionis excludant, atq; illum horridum ſermonem, ut forte effluxerit, modo magis naturalem, modo etiam magis uirilem eſſe contendant, qui ſi id demum naturalem eſſe dicunt, quod à natura primum ortum eſt, & quale ante cultum fuit, tota hic ars orandi ſubuertitur. Neq; enim locuti ſunt ad hanc regulam, & diligentiam primi homines. Nec procemijs præparare. docere expoſitione. argumentis probare. affectibus commouere ſcierunt. Ergo ijs omnibus non ſola compoſitiōe caruerunt, quorum ſi fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem caſas, aut ueſtibus pellium tegmina, aut urbibus montes, ac ſyluas mutari oportuit. Quæ porrò ars ſtatim fuit? quid nō cultu inniteſcit? cur uites coercemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat, manſuefacimus aīalia? indomita naſcūtur. Verū id eſt maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius uero qui incompoſitum poteſt eſſe, q̄ iunctum, & bene collocatum? Neq; ſi parui pedes uim detrahant rebus, ut ſotadeorum, & callimachiorum, & quorundam in oratione ſimili penè licentia laſciuiētium, cōpoſitionis eſt iudicandum. Cæterum quanto ue

Digitized by Google

hementior fluminum curſus eſt prono alueo, ac nullas moras obijciente, q̃ inter obſtantia ſaxa fractis aquis, ac reluctantibus, tanto quæ ↄnexa eſt, & totis uiribus fluit fragoſa, atq; interrupta melior oratio. Cur ergo ui res ipſas ſpecie ſolui putent, quando nec res ulla ſine arte ſatis ualeat, et comitetur ſemper artem decor? An nõ eam, quæ emiſſa optime eſt, haſtam ſpecioſiſſime cõtortã ferri uidemus? et arcu dirigentiũ tela quo certior manus, hoc eſt habitus ipſe formoſior? Iam in certamine armorum, atq; in omni palæſtra quid ſatis recte cauetur, ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidã pedes adſint? Quare mihi in cõpoſitione uelut amentis q̃buſdam, neruis'ue intendi, & concitari ſententiæ uidetur. Ideoq; eruditiſſimo cuiq; perſuaſum eſt ualere eã q̃plurimum non ad delectationem modo, ſed etiã ad motũ quoq; animorum. Primum quia nihil intrare poteſt in affectum, quod in aure uelut quodam ueſtibulo ſtatim offendit. deinde quod natura ducimur ad modos. Neq; .n. aliter eueniret, ut illi quoq; organorũ ſoni, q̃q̃ uerba non exprimunt, in alios tñ atque alios motus ducerent auditorem. In certaminibus ſacris non eadem ratione concitant animos, ac remittunt, nec eodem modo adhibentur, cum bellicum eſt canendum, & cum poſito genu ſupplicandũ eſt. nec idem ſignorꝝ concentus eſt procedente ad prælium exercitu, idem receptui carmen. Pythagoreis certe moris fuit, & cũ uigilaſſent animos ad lyram excitare, quo eſſent ad agendũ erectiores, & cũ ſomnum peterent ad eandem prius lenire mentes, ut ſiquid fuiſſet turbidiorꝝ cogitationum cõponerent. Quod ſi numeris, & modis ineſt quædam tacita uis, in ora-

Digitized by Google

tiõe eo uehementiſſima, quantũq; intereſt ſenſus idẽ q̃
bus uerbis efferatur, tantum uerba eadem qua cõpoſi-
tione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam
quædã & ſententijs parua, & elocutione modica uir-
tus hæc ſola cõmendat. Deniq; quod cuiq; uiſum erit ue
hementer, dulciter, ſpecioſe dictum ſoluat, & turbet.
abierit omnis uis, iucunditas, decor. Soluit quædã ſua
in oratore Cicero. Nam neq; me diuitiæ mouent, q̃bus
omnes Africanos, & Lælios, multi uenalitij, mercato-
reſq; ſuperarunt, ut ſit, multi mercatores ſuperarũt, ue-
nalitijq;, & inſequentes deinceps periodos, quas ſi ad
illum modũ perturbes, uelut fracta, aut tranſuerſa tela
proieceris. Idem corrigit quæ à Graccho compoſita du
rius putat, illũ decet, nos hac ſimus probatione ↄtenti,
quod in ſcribendo, quæ ſe nobis ſolutiora obtulerint, cõ
ponemus. Quid. n. attinet eorũ exempla quærere, quæ
ſibi quiſq; experiri põt? Illud notaſſe ſatis habeo, quo
pulchriora & ſenſu, & elocutione diſſolueris, hoc ora
tionem magis deformem fore, quia negligentia colloca
tionis, ipſa uerbo℞ luce deprehenditur. Itaq; ut ↄfiteor
penè ultimã oratoribus artem cõpoſitionis, q̃ perfecta
ſit contigiſſe, ita illis priſcis habitam inter curas, inq̃-
tum adhuc profecerãt, puto. Neq;. n. mihi quãlibet ma
gnus author Cicero perſuaſerit Lyſiã, Herodotũ, Thu-
cydidem parum ſtudioſos eius fuiſſe, genus fortaſſe ſint
ſecuti non idem, quod Demoſthenes, aut Plato, q̃q; &
hi ipſi inter ſe diſſimiles fuerunt. Nam neque illud in
Lyſia dicendi textum tenue, atque rarum lætioribus
numeris corrumpendum erat. perdidiſſet enim gra-
tiam q̃ in eo maxima eſt, ſimplicis, atq; inaffectati co-

Digitized by Google

loris, perdidiſſet fidem quoq; . Nam ſcribebat alijs, non
ipſe dicebat, ut oportuerit eſſe illa rudibus, & incōpoſi
tis ſimilia, quod ipſum cōpoſitio eſt. At hiſtoriæ, quæ cur
rere debet, ac ferri, minus cōueniſſent interſiſtentes clau
ſulæ, & debita actionibus reſpiratio, & concludendi,
inchoandi ſententias ratio. In concionibus quidem etiā
ſimiliter cadentia quædam contrapoſita deprehendas.
In Herodoto uero, cum omnia, ut ego quidem ſentio, le
niter fluunt, tum ipſa διάλεκτος habet eam iucundi
tatem, ut latentes etiam numeros complexa uideatur.
Sed de propoſitorum diuerſitate poſt paulum. nūc quæ
prius ijs, qui recte componere uolent, diſcenda ſint. Eſt
igitur ante omnia oratio alia iuncta, atq; contexta, ſolu
ta alia, qualis in ſermone, & epiſtolis, niſi cum aliquid
ſupra naturā ſuā tractāt, ut de philoſophia, de re publi
ca, ſimilibusq;, quod non eo dico, quia non illud quoq; ſo
lutum habeat ſuos quoſdam, & forſan difficiliores etiā
pedes. neq; enim aut hiare ſemper uocalibus, aut deſti-
tui temporibus uolunt ſermo, & epiſtola, ſed non fluūt,
nec cohærent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius la
xiora in his uincula, q̄ nulla ſint. Nonnunquam in cau
ſis quoq; minoribus decet eadem ſimplicitas, quæ non
illis, ſed alijs utitur numeris, diſſimulatq; eos, & tantū
communit occultius. At illa cōnexa ſeries tres habet for
mas, inciſa, quæ κόμματα dicuntur. membra, quæ κῶ
λα, καὶ περίοδον, quæ eſt uel ambitus, uel circundu-
ctum, uel continuatio, uel concluſio. In omni porrò com
poſitione tria ſunt neceſſaria, ordo, iunctura, numerus.
Primum igitur de ordine. Eius obſeruatio in uerbis eſt,
ſingulis & contextis. Singula ſunt, quæ diximus ἀσύν

ἐκτά. In his cauendū eſt, ne decreſcat oratio, & fortiori ſubiungatur aliquid infirmius, ut ſacrilego fur, aut latroni petulans. augeri enim debent ſententiæ, & inſurgere, ut optime Cicero. Tu inquit, iſtis faucibus, iſtis lateribus, iſta gladiatoria totius corporis firmitate. aliud enim maius alio ſuperuenit. at ſi cœpiſſet à toto corpore, non bene ad latera, fauceſq; deſcenderet. Eſt et alius naturalis ordo, ut uiros, ac fœminas, diem, ac noctem, ortum, & occaſum dicas potius, q̄ retrorſum. Quædam ordine permutato fiunt ſuperuacua, ut fratres gemini. nam ſi præceſſerunt gemini, fratres addere non eſt neceſſe. Illa quoque nimia quorundam fuit obſeruatio, ut uocabula uerbis, uerba rurſus aduerbijs, nomina appoſitis, & pronominibus rurſus eſſe ne priora. Nam fit cō tra quoq; frequenter non indecore, nec non & illud nimiæ eſt ſuperſtitionis, ut quæq; ſint tempore ea etiam facere ordine priora, non quin frequenter ſit hoc melius, ſed quia interdum plus ualent ante geſta. Ideoq; leuioribus ſuperponenda ſunt. Verbo ſenſum cludere multo, ſi compoſitio patiatur, optimum eſt. In uerbis enim ſermonis uis ineſt. Et ſi id aſperum erit, cedat ratio numeris, ut fit apud ſummos græcos, latinoſq; oratores frequentiſſime. Sine dubio enim omne, quod non cludet, hyperbaton eſt. Ipſum hoc inter tropos, uel figuras, quæ ſunt uirtutes receptum eſt. Non enim ad pedes uerba dimenſa ſunt. Ideoq; ex loco trāſferuntur in locum, ut iungantur quo congruunt maxime, ſicut in ſtructura ſaxorum rudium, etiam ipſa enormitas inuenit, cui applicari, et in quo poſſit inſiſtere. Feliciſſimus tamē ſermo eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cum

Digitized by Google

ijs numerus opportune cadens cõtingit. Quædam uero tranſgreſſiones et longæ ſunt nimis, ut in ſuperioribus diximus libris, et interim ēt compoſitione uitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, ut exultent, atq; laſciuiant, quales ille Mœcenatis. Sole & aurora rubent plurima. inter ſacra mouit aqua fraxinos. ne exequias quidē unus inter miſerrimos uideram meas. quod inter hæc peſſimum eſt, q̃a in re triſti ludit cõpoſitio. Sæpe tñ eſt uehemens aliquis ſenſus in uerbo, quod ſi in media parte ſententiæ latet, tranſiri intentione, & obſcurari circumiacentibus ſolet. In clauſula poſitum aſſignatur auditori, & infigitur, quale illud Ciceronis. Vt tibi neceſſe eſſet in cõſpectu po. Ro. uomere. Transfer hoc ultimum, minus ualebit. Nam totius ductus hic eſt quaſi mucro, ut per ſe fœdæ uomendi neceſſitati iam nihil ultra expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut cibus teneri nõ poſſet poſtridie. Solebat afer Domitius traijcere in clauſulas uerba tm̃ aſperandæ cõpoſitiõis gratia, et maxime in proœmijs, ut pro Cloantilla. Gratias agam continuo. & pro Lælia. Eis utriſq; apud te iudicem periclitatur Lælia. Adeo refugit tenerã, delicatãq; modulandi uoluptatem, ut occurrentibus per ſe numeris, quo eos inhiberet, obijceret. Amphibologiã quoq; fieri uitioſa locatiõe uerboꝝ, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror ut in breui de ordine fuiſſe dicenda, qui ſi uitioſus eſt, licet & iuncta ſit, & apte cadens oratio, tñ merito incõpoſita dicatur. Iunctura ſequitur, ea eſt in uerbis, inciſis, membris, periodis. Omnia nanq; iſta & uirtutes, & uitia in cõplexu habent. Atq; ut ordinem ſequar, primũ quæ imperitis quoq; ad reprehẽſionẽ no-

Digitized by Google

tabilia uidentur.i.quæ commiſſis inter ſe uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima ſequentis ſyllaba deforme aliquod nomē efficiunt, tum uocaliū ɔcurſus, qui cū accidit, hiat, & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Peſſime lōge, quæ eaſdē inter ſe litteras cōmittunt, ſonabūt. Præcipuus tñ erit hiatus earum, quæ cauo, aut patulo maxime ore efferūtur. E plenior littera eſt, I anguſtior. Ideoq; obſcurius in his uitium. Minus peccabit, qui lōgis breues ſubijciet, & adhuc qui præponet lōgæ breuem. minima eſt in duabus breuibus offenſio. Atq; cum aliæ ſubiungūtur alijs perinde aſperiores erunt, prout oris habitu ſimili, aut diuerſo pronūciabūtur. Nō tñ id ut crimen ingēs expaueſcēdū eſt, ac neſcio an negligentia in hoc an ſolicitudo ſit peior. Inhibeat.n.neceſſe eſt hic metus impetum dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligētiæ eſt, hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorreſcere, nimioſq; non immerito in hac cura putant omnes Iſocratem ſecutos, præcipueq; Theopompum. At Demoſthenes, & Cicero modice reſpexerunt in hanc partem. Nam & coeuntes litteræ, quæ συναλοιφὴ dicuntur, etiam leniorem faciunt orationem, q̃ ſi omnia uerba ſuo ſine claudantur, & nonnunquam hiulca etiam decent, faciūtq; ampliora quædā, ut pulchra oratione apta omnino iactare, tum longæ per ſe & uelut optimæ ſyllabæ aliquid etiam medij tpis inter uocales quaſi interſiſtatur aſſumunt. Qua de re utar Ciceronis potiſſimum uerbis. Habet inquit ille tanquã hiatus, & concurſus uocalium molle quiddam, & qđ indicet non ingratam negligentiam de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterum conſonan

ſymmetr. [illegible]

obſeruatio

Digitized by Google

tes quoq; præcipueq; eæ, quæ ſunt aſperiores, in cõmiſſu
ra uerborum rixantur. Et S ultima cum X proxima,
quarum triſtior etiam ſi binæ collidãtur, ſtridor eſt, ut,
ars ſtudiorum. quæ fuit cauſa & Seruio, ut dixi, ſubtra
hendæ S litteræ quoties ultima eſſet, aliaq; conſonante
ſuſciperetur, quod reprehendit Lauranius, Meſſala de
fendit. Nam neq; Lucilium putant uti eadem ultima,
cum dicit, ſerenuꝰ fuit. et dignuꝰ loco. Qui etiam Cicero
in oratore plures antiquorum tradit ſic locutos, inde.
Belligerare peꝰ meridiem & illa Cenſorij Catonis
die hác, æque M littera in E mollita, quæ in ueteribus
libris reperta mutare imperiti ſolent. & dum librario
rum inſcitiam inſectari uolunt, ſuam cõfitentur. Atqui
eadem illa littera quoties ultima eſt, & uocalem uerbi
ſequentis ita contingit, ut in eam tranſire poſſit etiam ſi
ſcribitur, tamen parum exprimitur, ut multum ille, &
quantum erat, adeo ut penè cuiuſdam nouæ litteræ ſo
num reddat. neq; enim eximitur, ſed obſcuratur, & tan
tum aliqua inter duas uocales, uelut nota eſt, ne ipſæ co
eant. Vidẽdum etiam, ne ſyllabæ uerbi prioris ultimæ,
ſint primæ ſequentis. Id, ne quis præcipi miretur, Cice
roni in epiſtolis excidit. Res mihi inuiſæ uiſæ ſunt Bru
te. & in carmine,

O fortunatam natam me conſule Romam.

Etiam monoſyllaba, ſi plura ſunt, male continuabũtur,
quia neceſſe eſt compoſitio multis clauſulis conciſa ſub
ſultet. Ideoq; etiam breuium uerborum, ac nominum
uitanda continuatio, & ex diuerſo quoq; quoq; longo
rum Afferunt enim quandam dicendi tarditatem. Illa
quoq; uitia ſunt eiuſdem loci, ſi cadentia ſimiliter, & ſi

Digitized by Google

militer deſinentia, & eodem modo declinata multa iun gantur, ne uerba quidem uerbis, aut nomina noĩbus, ſi miliaq́; ijs continuari decet, cum uirtutes etiam ipſæ tædium pariant, niſi gratia uarietatis adiutæ. Mēbrorũ, inciſorumq́; iunctura, non eo modo eſt obſeruāda, quo uerborũ, quanq̃ & in his extrema, & prima coeunt. Sed plurimum refert cōpoſitionis, quæ quibus antepo nas. nā & uomens fruſtis eſculentis nimium redolenti bus, gremium ſuũ, & totum tribunal impleuit. Et con tra, nam frequentius utar ijſdem diuerſarum quoq; re rum exēplis, quo ſint magis familiaria. ſaxa, atq; ſolitu dines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes cantu fle ctuntur, atq; conſiſtunt. magis id inſurgebat, ſi uertere tur, nam plus eſt ſaxa, q̃ beſtias cōmoueri. Ineſt tñ con poſitioni decor. Sed tranſeamus ad numeros. Oĩs ſtru ctura, ac dimenſio, & copulatio uocum conſtat aut nu meris, numeros ῥυθμοὺς accipi uolo, aut μέτροις. i. dimenſione quadam, quod etiam ſi conſtat utrunq; pe dibus, habet tñ non ſimplicem differentiam. Nā primũ rhythmi, ideſt numeri ſpatio temporũ conſtant. metra etiam ordine, ideoq́; alterum eſſe quātitatis uidetur, al terum qualitatis. ῥυθμὸς aut par eſt, ut dactylus, unā .n. ſyllabam parem breuibus habet. Eſt quidem uis ea dem & alijs pedibus. ſed nomen illud tenet, longā eſſe duorũ temporũ, breuem unius, etiam pueri ſciunt. Aut ſexcuplex, ut pæon, cuius uis eſt ex longa, et tribus bre uibus, quiq́; ei contrarius ex tribus breuibus, et longa, uel alio quoquo modo. tempora tria ad duo relata ſex cuplum faciunt, aut duplex, ut iambus, nam eſt ex bre ui, & longa, quiq́; eſt ei contrarius. Sunt hi & metrici

pedes, ſed hoc intereſt, quod rhythmos indifferens, da-
ctylus ne ille priores habeat breues, an ſequentes, tẽpus
enim ſonum metitur, ut à ſublatione ad poſitionem iiſ-
dem ſpatiis, proinde alias ad dimenſionem in uerſu pro
dactylo poni non poterit anapæſtus, aut ſpondeus, nec
penès eandem rationem à breuibus incipiet, ac deſinet,
neq; ſolum alium pro alio pede metrorum ratio nõ re-
cipit, ſed ne dactylum quidem, aut fortè ſpondeum, al-
terum pro altero. Itaq; ſi quinq; continuos dactylos, ut
ſunt in illo,

Panditur interea domus omnipotentis olympi,

confundas, ſolueris uerſum. Sunt & illa diſcrimina,
q̃d rhythmis libera ſpatia, metris finita ſũt, & iis certæ
clauſulæ, illi qũo cœperint, currunt uſq; ad μεταβο-
λὴν, ideſt tranſitum, ideſt in aliud genus rhythmi, &
quod metrũ in uerbis modo, rhythmos etiã in corporis
motu ẽ. Inania quoq; tpa rhyhtmũ facilius accipiẽt, q̃q̃
hæc & in metris accidunt, maior tñ illic licẽtia eſt, ubi
tempora etiam animo metiuntur, & pedum, & digi-
torum ictu interualla ſignãt quibuſdam notis, atq; æſti
mant quot breues illud ſpatium habeat, inde τετρά-
σημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt per-
cuſſiones. Nã σημεῖον tps eſt unum. In compoſitione
orationis certior, & magis omnibus aperta ſeruari de-
bet dimenſio. Eſt igitur in pedibus, & metrici quidẽ pe
des adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter,
non ſentientibus nobis omnium generum excidant uer
ſus. Et contra, nihil eſt, quod proſa ſcriptum non redigi
poſſit in quædam uerſiculoꝝ genera, ſed in adeo mole
ſtos incidimus grãmaticos, quoꝝ fuerunt, qui lyricorũ

Digitized by Google

quædã carmina in uarias menſuras coegerunt. At Cicero frequẽtiſſime dicit totum hoc ꝯſtare numeris. Ideoq; reprehẽditur à quibuſdã tanq̃ orationem ad rhythmos alliget. nam ſunt numeri rhythmi, ut & ipſe conſtituit, & ſecuti eum Virgilius, cum dicit,

Numeros memini ſi uerba tenerem, Et Horatius,

Numeriſq; fertur

Lege ſolutis. Inuadunt ergo hanc inter cæteras uocem. Neq;.n. Demoſthenes fulmina tantopere uibraſſe diceretur, niſi, numeris illa contorta ferrentur. In quo ſi hoc ſentit rhythmis contorta, diſſentio. Nam rhythmi, ut dixi, neq; finem habent certum, nec ullam in contextu uarietatem, ſed qua cœperunt ſublatione, ac poſitione ad finem uſq; decurrunt. Oratio non deſcẽdit ad ſtrepitum digitorum. Atqui Cicero optime uidet, ac teſtatur frequenter ſe quod numeroſum ſit quærere, ut magis non ἄῤῥυθμον, quod eſſet inſcitum, atq; agreſte, q̃ ἔυῤυθμὸν, quod poeticum eſt, eſſe cõpoſitionem uelit, ſicut etiam quos palæſtritas eſſe nolumus, tñ eſſe nolumus eos, qui dicuntur ἀπάλαιςοι. Verũ ea, quæ efficitur è pedibus æqua ꝯcluſio nomẽ aliquod deſyderat. Q̃d ſit igitur potius q̃ numerus? et oratorius nũerus? ut enthymema, rhetoricus ſyllogiſmus. Ego certe ne in calũniam cadam, qua ne M. quidem Tullius caruit, poſco hoc mihi, ut cum pro compoſito dixero numerum, & ubicunq; iam dixi, oratorium dicere intelligar. Collocatio autem uerba, iam probata, & electa, & uelut aſſignata ſibi debet connectere. Nam uel dura inter ſe commiſſa potiora ſunt inutilibus, tamen et eligere quædã, dum ex iis, quæ idem ſignificent, atq; idẽ ualeant, per-

Digitized by Google

miſerim, & adijcere, dum non otioſa, & detrahere, dũ non neceſſaria. Sed figuris mutare, & caſus, & numeros, quorum uarietas frequẽter gratia compoſitionis adſcita etiam ſine numero ſolet eſſe iucunda, etiam ubi aliud ratio, aliud conſuetudo poſcit, utrum uolet ſumat cõpoſitio, uitauiſſe, uel uitaſſe, deprehendere, uel deprẽdere. Coitus etiam ſyllabarum non negabo. Et quicq̃d ſententijs, aut eloquentiæ non nocebit, præcipuum tamen in hoc opus eſt ſcire, quod quoq; loco uerbum maxime quadret, atq; is optime componet, qui hoc ſolum cõponendi gratia faciet. Ratio uero pedum in oratione eſt multo quàm in uerſu difficilior, primum, quod uerſus paucis continetur, oratio longiores ſæpe habet circuitus Deinde quod uerſus ſemper ſimilis ſibi eſt. & una ratione decurrit, orationis compoſitio niſi uaria eſt, & offendit ſimilitudine, & affectatione deprehenditur. Et in oĩ quidem corpore, totoq;, ut ita dixerim, tractu numeris inſerta eſt, neq; enim loqui poſſumus niſi ex ſyllabis breuibus, ac longis, ex quibus pedes fiunt. magis tamen & deſyderatur in clauſulis, & apparet. primum quia ſenſus omnis habet ſuũ finem, poſſidetq; naturale interuallum, quo à ſequentis initio diuidatur. Deinde quod aures cõtinuam uocem ſecutæ, ductæq; uelut prono decurrentis oratiõis flumine, tum magis iudicant. cum ille impetus ſtetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durũ ſit, neq; abruptum, quo animi uelut reſpirant, ac reficiũtur, hæc ẽ ſedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximam clauſulis diligentiam poſtulant initia. Nam & ad hæc intentus auditor eſt, ſed eorum facilior ratio eſt, non enim cohærent alijs, nec pꝛæ

cedẽtibus

cedentibus ſeruiunt, ſed nouum exordium ſumunt. cum ea, quanlibet ſit compoſita, ipſam gratiam perdat, ſi ad eam rupta uia ueniemus. Nanq; cum ſit, ut uideatur Demoſthenis ſeuera compoſitio, πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. Et illa quæ ab uno quod ſciam, Bruto minus probatur cæteris placet κ᾽ἂν μήπω βαλλόι μην αὐτὸ ζῆν. nec deſunt, qui Ciceronem carpant ĩ his. familiaris cœperat eſſe balneatori, & non minus dura archipiratæ. Nam balneatori, & archipiratæ idem finis eſt, qui πᾶσι καὶ πάσαις, qui αὐτὸ ζῆν, ſed priora ſunt, ideo ſeueriora. Eſt in eo quoq; non nihil, q̃d hic ſingulis uerbis bini pedes continentur, quod etiam in carminibus eſt permolle, nec ſolum ubi quinæ, ut in ijs, ſyllabæ nectuntur.

Fortiſſima tyndaridarum. ſed etiam quaternæ, cum uerſus cluditur appennino, & armamentis, et orione. Quare hic quoq; uitandum eſt, ne plurium ſyllabarum uerbis utamur in fine. Medijs quoq; nõ ea modo cura ſit, ut inter ſe cohæreant, ſed ne pigra, ne longa ſint, ne, quod nunc maximum uitium eſt, breuium contextu reſultent, ac ſonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam ut initia, clauſulæq; plurimum momenti habent, quoties incipit ſenſus, aut deſinit, ſic ĩ medijs quoq; ſunt quidam conatus, qui leuiter interſiſtunt. Vt currentium pes etiam ſi non moratur, tamen ueſtigium facit. Itaque non modo membra, atque inciſa bene incipere, atque cludi decet, ſed etiam in ijs, quæ non dubie contexta ſunt, nec reſpiratione utuntur illi uel occulti gradus (quis enim dubitet unum ſenſum & uni-

Digitized by Google

ns ſpiritus eſſe?) Animaduerti iudices omnem accuſato
ris orationem in duas diuiſam eſſe partes. tamen et duo
prima uerba, et tria proxima, & deinceps duo rurſus,
ac tria ſuos quaſi numeros habent ſpiritum ſuſtinentes,
ſicut apud rhythmicos æſtimantur hæ particulæ, prout
ſunt graues, acres, lentæ, celeres, remiſſæ, exultantes,
proinde id, quod ex illis conficitur, aut ſeuerum, aut lu
xurioſum, aut quadratum, aut ſolutum erit. Quædam
etiam clauſulæ ſunt claudæ, atq; pendentes, ſi relinquá
tur, ſed ſequentibus ſuſcipi, ac ſuſtineri ſolent, eoq́; facto
uitiũ, quod erat in fine, continuatio emendat. Non uult
po. Ro. obſoletis criminibus accuſari Verrem. durum ſi
deſinas, ſed quoniam eſt continuatum ijs, quæ ſequũtur,
quanquam natura ipſa diuiſa ſint. noua poſtulat, inau-
dita deſyderat. ſaluus eſt curſus. ut adeas tantum da-
bit. male cluderet, nam & trimetri uerſus pars ultima
eſt, excipit. ut cibum, ueſtitumq; introferre liceat tan-
tum præceps adhuc, firmatur, ac ſuſtinetur ultima. Re-
cuſabat nemo. Verſum in oratione fieri multo fœdiſſi-
mum eſt totum, ſed etiam in parte deforme utiq; ſi pars
poſterior in clauſula deprehẽdatur, aut rurſus prior in
ingreſſu. nam quod eſt contra ſæpe etiam decet. q̃a &
claudit ĩterim optime prima pars uerſus, dũ intra pau
cas ſyllabas p̃cipue ſenarij, atq; octonarij. in Africa fuiſ-
ſe. initium ſenarij eſt. Primũ pro Q. Ligario caput clau
dit. eſſe uideatur. Nam nimis frequens octonarium in-
choat. Talia ſunt Demoſthenis πᾶσι καὶ πάσαις
καὶ πᾶσιν ὑμῖν ὅσην εὔνοιαν. *& totum penè prin*
cipium, & ultima uerſuum initio conueniunt oratio-
nis, & ſi uereor iudices, & ãaduerti iudices, ſed initia

initijs nō ꝯueniūt. T. Liuius exametri exordio cœpit. Facturus'ne operæ pretium ſim. nã ita edidit, eſtq; melius q̃ quomodo emendatur. nec clauſulæ clauſulis, ut Cicero. Quò me uertam neſcio. qui trimetri finis eſt, trimetrum. &, pro miſero dicere liceat. ſex enim pedes tres percuſſiones habent. Peius claudit finis exametri, ut Brutus in epiſtolis. Neq; enim illi malunt habere tutores, aut defenſores, quãquam ſciunt placuiſſe Catoni. Illi minus ſunt notabiles, quia hoc genus ſermoni proximum eſt. Itaque & uerſus hi ferè excidunt, quos Brutus ipſo componendi ductus ſtudio ſæpiſſime facit, non raro Aſinius, ſed etiam Cicero nonnũquam ut in principio ſtatim orationis in Lucium Piſonẽ. Pro dij īmortales, quis hic illuxit dies. non minore autem cura uitandum eſt, quicquid eſt ἔυρυθμὸν, quale eſt apud Salluſtium. Falsò queritur de natura ſua. quamuis enim uincta ſit, tamen ſoluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentiſſimus compoſitionis in timæo, prima ſtatim parte uitare iſta non potuit. nam & initium exametri ſtatim inuenias, & anacreontion protinus colon efficias, & ſi uelis trimetron, & quod duobus pedibus & parte πενθημιμερὶς à græcis dicitur, & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis ἐν ἑρύμασι κᾶρες ἐφαινουσαι ex molliſſimo rhythmorum genere excidant. Sed quia orationem oratoriam conſtare pedibus dixi, aliqua de ijs quoq;, quorum nomina quæ uaria traduntur, conſtituendum eſt, quo quenq; appellemus. & quidem Ciceronem ſequar. Nam is eminentiſſimos græcorum eſt ſecutus, excepto, quod pedes mihi triſyllabos non uidetur excedere, quanq̃ ille pæone, dochi

Digitized by Google

moq́; utatur, quorum prior in quatuor, ſecũdus in qnq; excurri putatur, nec tamen ipſe diſſimulat quibuſdã numeros uideri non pedes, neq; immerito, quicquid enim ſupra treis ſyllabas id eſt ex pluribus pedibus. ergo cũ conſtent quatuor pedes binis, octo ternis, ſpondeum lõgis duabus, pyrrhichiũ, quem alij periambum uocant, breuibus. Iambum breui, lõgaq;, huic contrariũ è lõga & breui, choreum, nos ut alij, trochæum nominemus. Ex his uero, qui ternas ſyllabas habent, dactylum longa, duabuſq; breuibus. huic temporibus parem, ſed retro actum appellari conſtat anapæſton. media inter longas breuis faciet amphimacrum, ſed frequentius eius nomen eſt creticus, longa inter breues amphibrachys huic contrarius, longis breuem præcedentibus bacchius, cui contrarius palimbacchius erit, tres breues choreũ, quem tribrachyn dici nolunt, qui choreo trochæi nomẽ imponunt. totidem longæ moloſſon efficiunt. horum pedum nullus non in orationem uenit, ſed quo quiq; ſunt temporibus pleniores, longiſq; ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorem faciunt orationem, breues celerẽ, ac mobilem utrunq; locis utile. Nam & illud ubi opus eſt uelocitate tardum, & ſegne, & hoc ubi pondus exigitur præceps, ac reſultans merito damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortaſſe momenti, quod & longis longiores, & breuibus ſunt breuiores ſyllabæ, ut quãuis neq; plus duobus temporibus, neq; uno minus habere uideantur, iõq́; in metris omnes breues, longæq́; inter ſe obſeſſæ ſunt pares, lateat tamen neſcio, ſi quicquam ſuperſit, aut deſit. Nam uerſuum propria conditio eſt. Ideoq; in his quædam etiam communes. ueritas uero quia patitur æque

breuem eſſe,uel longam uocalem, cum eſt ſola, quàm cũ eã conſonantes una,plures'ue præcedunt. Certe in di/menſione pedum,ſyllaba,quæ eſt breuis inſequente alia uel breui,quæ tamen duas primas conſonantes habeat, fit longa,ut

Agreſtem tenui muſam meditaris auena. nam li/cet gre breuis ſit,fecit tamen longam a priorem. Dat igi tur illi aliquid ex ſuo tempore, quomodo? niſi hẽt plus q̃ quæ breuiſſima,qualis ipſa eſſet detractis conſonanti/bus,nunc unum tempus accommodat priori, & unũ accipit à ſequente, ita duæ natura breues poſitione ſunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione do/ctiſſimos homines fuiſſe,ut alios pedes ita eligerent, ali os damnarent,quaſi ullus eſſet, quem non ſit neceſſe in oratione deprehendi. licet enim pæonem ſequatur Epho rus inuentum à Thraſymacho,probatum ab Ariſtotele dactylũq; ut temperatos breuibus,ac longis,fugiat ſpõ deum.trochæumq; alterius tarditate,alterius celeritate damnata, & herous,qui eſt idẽ dactylus Ariſtoteli am plior,iambus humanior uideatur,choreum, ut nimis currentem damnet,eiq; chordacis nomen imponat,ea/demq; dicant Theodectes,ac Theophraſtus.ſimilia poſt eos Halicarnaſeus Dionyſius,irrumpent etiam ad inui tos,nec ſemper illis heroo,aut pæone ſuo,quem quia uer ſus raro facit,maxime laudant,uti licebit,ut ſint tamen alijs alij crebriores,non uerba facient,quæ neq; augeri, nec minui, nec ſicut modulatione produci, aut corripi poſſint,ſed tranſmutatio, & collocatio. Pleriq; enim ex commiſſuris eorum,uel diuiſione fiunt pedes,quo fit,ut iiſdem uerbis alij,atq; alij uerſus fiant,ut nemini quen/

Digitized by Google

dam non ignobilem poetam ita luſiſſe,

Aſtra tenet cœlum, mare claſſes, area meſſem.

Hic retrorſum fit ſotadeus, itemq; ſotadeo adiungat retro trimetros,

Caput exeruit mobile pinus repetita. miſcendi ergo ſunt, curādūq;, ut ſint plures, q placeant, et circūfuſi bonis deteriores lateant. nec uero in litteris, ſyllabiſq; natura mutatur, ſed refert quæ cū quaq; optime coeat. Plurimum igitur authoritatis, ut dixi, & pōderis hn̄t longæ, celeritatis breues, quæ ſi miſcentur qbuſdam lōgis, currunt, ſi ꝯtinuantur, exultant, acres, quæ ex breuibus ad lōgas inſurgunt, leniores, quæ à lōgis in breues deſcendunt. optime incipitur à longis, recte aliqn̄ à breuibus, ut nouum crimen, leuius, ut. Animaduerti iudices. Sed pro Cluentio recte, quod initium partitioni ſimile eſt, q̄ celeritate gaudet Clauſula quoq; è longis firmiſſima eſt, ſed cludent & breues, q̄uis habeatur indifferēs ultima, neq;.n. ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quod uidetur aliqd uacantis tp̄is, ex eo, quod inſeqtur accedere, aures tn̄ ꝯſulens meas intelligo multum referre, utrū ne longa ſit, q̄ cludit, an pro longa. neq;.n. tam plenū eſt dicere. incipientē timere. q̄ illud auſus eſt ꝯfiteri. Atqui ſi nihil refert, breuis an longa ſit ultima, idem pes erit, uerum neſcio qūo ſedebit hoc, illud ſubſiſtet, quo moti qdam longæ ultimæ tria tp̄a dederunt, ut illud tp̄s, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet, nec ſolum refert qs claudat, ſed qs antecedat. Retrorſum aūt quæ plus tribus, ūq; ſi non ternas ſyllabas habebunt, repetendi ſunt. Abſit tn̄ poetica obſeruatio, neq; minus duobus, alioquin pes erit, nō numerus.

poteſt tñ uel unus eſſe dichoreus, ſi unus eſt, qui cõſtet ex duobus choreis. Itemq; *pæon, quod eſt ex choreo, et pyrrhichio, quē aptum initijs putant, uel contra qui eſt è tribus breuibus & lõga, cui clauſulam aſſignant, de qbus ferè duobus ſcriptores huius artis loquũtur, alios omnes quotcunq; ſint tempoꝝ, quæ ad rõnem ꝑtineant, pæones appellant.* Eſt *et dochimus, qui ſit ex bacchio, & iambo, uel iambo, & cretico ſtabilis in clauſulis, & ſeuerus.* Spondeus *quoq;, quo plurimum eſt* Demo*ſthenes uſus, moram ſemper per ſe habet, optime præcedet eũ creticus, ut in hoc. de quo ego nihil dicã, niſi depellendi criminis cã.* Illud *eſt, quod ſupra dixi multũ referre, unó ne uerbo pedes ſint duo comprehenſi, an uterq; liber, ſic.n. ſit forte criminis cã, molle archipiratæ, mollius ſi moloſſus tribrachum præcedat facilitates, temeritates.* Eſt.*n. quoddam ab ipſa diuiſione uerborum latens tp̃s, ut in pentametri medio ſpondeo, qui niſi alterius ui uerbi in fine, alterius in initio ꝯſtet, uerſum nõ efficit.* Põt ẽt *ſi minus bene, præponi anapæſtus, mulie re non ſolũ nobili, uerũ etiã nota. tum anapæſtus, & creticus, iambus quoq;, qui eſt utroq; ſyllaba minor. præcedet.n. tres longas breuis. ſed & ſpondeus iambo recte ꝓponitur.* Iiſdem *in armis fui. tũ ſpõdeus, et bacchius, ſic.n. ſiet in ultimis dochimus. in armis fui.* Ex *ijs, q̃ ſupra probaui, appet moloſſon quoq; clauſulæ ꝯuenire, dũ habeat ex quocũq; pede ante ſe breuē.* Illud *ſcimus ubicũq; ſunt, eſſe pro nobis.* Minus *grauis erit ſpõdeus p̃cedēte pyrrhichio, ut. iudicij* Iuniani. & *adhuc peius priore pæone. ut* Brute *dubitaui, niſi potius hoc eſſe uelimus dactylũ, & bacchiũ.* Duo *ſpondei non ferè con-*

pedes ſunt primi pro apti.

ra ſu

Digitized by Google

iungi patiuntur, quæ in uerſu quoq; notabilis clauſula eſt, niſi cum id fieri poteſt ex tribus quaſi membris. Cur de profugis noſtris copias comparat is contra nos? una ſyllaba, duabus, una. Ne dactylus quidem ſpōdeo bene præponitur, quia finem uerſus damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & ſibi iungitur. Venenum timeres, uel choreum, & ſpōd eum ante ſe amat, ut uenenum timeres. contrarius quoq; qui eſt, cludet, niſi ſi ultimam longā eſſe uolumus, optimeq; habebit ante ſe moloſſon. cibis reſperſum, aut bacchium. quod hic pōt nos poſſemus. Sed uerius erit claudere choreum præcedenti ſpondeo. Nam hic potius eſt numerus. nos poſſemus. & romanus ſum. Claudet et dichoreus, ſi pes idē ſibi ipſi iungetur, quo Aſiani ſunt uſi plurimū. Cuius exemplū Cicero ponit. Patris dictū ſapiens, temeritas filij cōprobauit. uel accipiet ante ſe choreum, & pyrrhichium. Oēs propè ciues uirtute. gloria. dignitate ſuperabat. Claudet & dactylus, niſi eū obſeruatio ultimæ creticum facit, ut. mulier cula nixus in littore. Habebit ante bene creticum, & iambū, ſpondeū male, peius choreū. Cludit amphibrachus. Q. Ligariū in Africa fuiſſe. ſi non eū malumus eſſe bacchiū. Non optimus eſt trochæus, ſi ultima eſt breuis, qđ certe ſit neceſſe eſt, alioquin quō claudet, qui placet pleriſq; dichoreus? Illa obſeruatione ex trochæo fit anapæſtus. Idē trochæus præcedente lōga fit pæon, quale eſt. ſi potero, & dixit hoc Cicero. obſtat inuidia. Sed hoc initijs dederūt. Cludit & pyrrhichius choreo præcedente. nā ſic pæon eſt. oēs ij, qui in breues excidunt, minus erunt ſtabiles, nec alibi ferè ſatis apti, q̄ ubi curſus orationis exigitur,

bacchi[illegible] [illegible]
[illegible]

Digitized by Google

& clauſulis non interſiſtitur. Creticus eſt initijs optimus. Quod precatus à dijs immortalibus ſum, & clauſulis. in conſpectu po. Ro. uomere poſtridie. Apparet uero q̃ bene eum præcedant uel anapæſtus, uel ille, qui uidetur fini aptior, pæon. Sed & ſe ipſe ſequitur. Seruare q̃plurimos. ſic melius, q̃ choreo præcedente. Quis nõ turpe duceret? ſi ultima breuis penul. lõga ſit. ſed fingamus. Si nõ turpes duceret. Sed hic eſt illud inane, quod dixi. Paululum enim moræ damus inter ultimum, atq; proximum uerbum, at turpe illud, interuallo quodã producimus, alioquin ſit exultantiſſimum, & trimetri finis. Quis non turpe duceret? ſicut, illud, ore ſpiritum excipere liceret. ſi iungas laſciui carminis eſt, ſed interpunctis quibuſdam, & tribus quaſi initijs fit plenum authoritatis. Nec ego cum præcedentes pedes poſui, legem dedi, ne alij eſſent, ſed quid ferè accideret, quod in præſentia uideretur, optimum oſtendi. & quidem optime eſt ſibi iunctus anapæſtus, ut qui ſit pẽtametri finis, uel rhythmos, qui nomen ab eo traxit. Nam ubi libido dominatur innocentiæ leue præſidium eſt. Nam ſynalœphe facit, ut ultimæ ſyllabæ pro una ſonent. Mollior fiet præcedente ſpondeo, uel bacchio. ut ſi mutes idem. leue innocentiæ præſidium eſt. Non me capit (ut à magnis uiris diſſentiam) pæon, qui eſt ex tribus breuibus, & longa. Nam eſt ipſe una plus breui anapæſto, facilitas, & agilitas, quod quid ita placuerit ijs non uideo, niſi quod illum ferè probauerint, quibus loquendi magis, q̃ orandi ſtudium fuit. nam et ante ſe breuibus gaudet pyrrhichio, & choreo noſtra facilitas. at præcedente ſpondeo, tum planè finis eſt trimetri, cum ſit per

ſe quoq; ei contrarius. Principijs, merito laudatur, nam & primam ſtabilem, & tres celeres habet, tamen hoc quoq; meliores alios puto. Totus uero hic locus nõ ideo tractatur à nobis, ut oratio, quæ ferri debet, ac fluere de metiendis pedibus, ac perpendendis ſyllabis conſeneſcat. Nam id tum miſeri, tum in minimis occupati eſt. Neq; enim qui ſe totum in hac cura conſumpſerit, potioribus uacabit, ſiquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, teſſerulas (ut ait Lucilius) ſtruet, & uermiculate inter ſe lexis committet. non ne ergo refrigeretur, ſic calor, & impetus pereat, ut equorum impetum qui dirigit, imminuit, & paſſus qui æquat, curſum frangit, quaſi numeri non fuerint in cõpoſitione deprehenſi, ſicut poema nemo dubitauerit perito quodã initio fuſum, & aurium menſura, & ſimiliter decurrentium ſpatiorum obſeruatiõe eſſe generatum, mox in eo repertos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa ſcribẽdi exercitatio, ut ex tpe ẽt ſimilia fundamus. neq; uero tam ſint intuendi pedes, ꝗ̃ uniuerſa cõprehenſio, ut uerſum facientes, totum illum decurſum, non ſex, uel qnq; partes, ex quibus conſtat uerſus, aſpiciunt. Ante. n. carmen ortum eſt, ꝗ̃ obſeruatio carminis. indeq; illud,

Fauni, uateſq; canebant,

Ergo quem in poemate locum habet uerſificatio, eum in oratione compoſitio. Optima autem illa iudicant aures, quæ plena ſentiunt, & parum expleta deſyderant, & fragoſis offenduntur, lenibus mulcentur, & contortis excitantur, & ſtabilia probant, clauda deprehendunt, redundantia, & nimia faſtidiunt. Ideoq; docti rationem componendi intelligunt, indocti uoluptatem. Quædã uero

tradi arte non poſſunt, mutandus eſt caſus, ſi durius is, quo cœperamus, feratur. num in quem tranſeamus ex quo præcipi põt? figuræ laboranti etiam compoſitioni uariatæ ſæpe ſuccurrunt, quæ? cum orationis, tum etiã ſententiæ, num præſcriptum eius rei ullum eſt? occaſionibus utendũ, & cum re præſenti deliberandum. Enim uero ſpatia ipſa, quæ in hac quidem parte plurimũ ualent, quod poſſunt niſi aurium habere iudicium? cur alia paucioribus uerbis ſatis plena, uel nimiũ, alia pluribus breuia, & abſciſſa ſunt? Cur in circunductionibus etiam cum ſenſus finitus eſt, aliqd tñ loci uacare uideatur? Neminem ueſtrum ignorare arbitror iudices, hunc per hoſce dies ſermonem uulgi, atq; hanc opinionem popu. Ro. fuiſſe. Cur hoſce potius q̃ hos? neq; enim erat aſperum, rationem fortaſſe non reddam ſentiam eſſe melius, cur non ſatis ſit ſermonem uulgi fuiſſe. Compoſitio enim patiebatur, ignorabam, ſed ita ut audio hoc animus accipit plenum ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſenſum igitur referenda ſunt, nequis ſatis forte quid ſeuerum, quid iucundum ſit intelligere, faciat quidem natura duce melius quàm arte, ſed naturis ipſis ars inerit. Illud prorſus oratoris ſcire, ubi quoq; genere compoſitionis ſit utendũ. Ea duplex obſeruatio, altera, quæ ad pedes refertur, altera, quæ ad comprehenſiões, quæ efficiũtur ex pedibus, & de ijs prius. Diximus igitur eſſe inciſa, mẽbra, circuitus, inciſum, quantum mea fert opinio, erit ſenſus non expleto numero concluſus, pleriſq; pars membri. Tale enim, quo Cicero utitur. domus tibi deerat, at habebas, pecunia ſuperabat, at egebas. Fiunt aũt etiam ſingulis uerbis inciſa. ut diximus

teſtes dare uolumus, inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt ſenſus numeris concluſus, ſed à toto corpore abruptus, & per ſe nihil efficiens, id enim callidos homines. perfectum eſt, at remotum à cœteris uim nō habet, ut per ſe manus, & pes, & caput, & os eſt excogitatum. quādo ergo incipit corpus eſſe? cum uenit extrema cōcluſio. quem quæſo noſtrum fefellit, id uos ita eſſe facturos? quam Cicero breuiſſimam putat. Itaq; ferè inciſa & membra miſta ſunt, & concluſionem utiq; deſyderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitū, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circumſcriptionem. Genera eius duo ſunt, alterum ſimplex, cū ſenſus unus longiore ambitu circunducitur, alterum, quod conſtat membris, & inciſis, quæ plures ſenſus habent. aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. & reliqua. Habet periodos membra minimum duo, medius numerus uidentur quatuor, ſed recipit frequenter et plura. modus eius à Cicerōe, aut quatuor ſenarijs uerſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatus, præſtare debet, ut ſenſum concludat, ſit aperta, ut intelligi poſſit, non immodica, ut memoria contineri membrum longius tardum, breuius ſtabile eſt. Vbicunq; acriter erit, & inſtanter, pugnaciterq; dicendum membratim, cæſimq; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualet, adeoq; rebus accōmodanda compoſitio, ut aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æque audientem inhorreſcere. membratim plerunq; narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, et uelut laxioribus nodis reſoluemus, exceptis quæ nō docendi gratia, ſed ornandi narrantur, ut in Verrē pro

Digitized by Google

ſerpinæ raptus, hæc.n. lenis, & fluens contextus decet. Periodos apta procœmijs maioꝝ cauſarum, ubi ſolicitu dine. cõmendatione. miſeratione res eget. Item cõibus locis, & in omni amplificatione, ſed poſcitur tum au ſtera, ſi accuſes, tum fuſa, ſi laudes. Multũ & in epilo gis pollet. Totum aũt adhibendũ eſt, quod ſit amplius cõpoſitionis genus, cũ iudex nõ ſolum rem tenet, ſed ẽt captus ẽ oratione, et ſe credit actori, & uoluptate iam ducitur. Hiſtoria non tam finitos numeros, ꝙ̃ orbem quendã, contextumq; deſyderat. nãq; oĩa eius membra connexa ſunt. qm̃ lubrica eſt, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprehenſis, gradum firmant, conti nent, & cõtinentur. Demonſtratiuũ genus omne, fuſio res habet, liberioresq; numeros. Iudiciale, & conciona le, ut materia uarium eſt, ſic etiam ipſa collocatiõe uer borum, ubi iam nobis pars ex duabus, quas modo feci mus, ſecunda tractanda eſt. Nã qs dubitat alia lenius, alia cõcitatius, alia ſublimius, alia pugnacius, alia gra tius, alia grauius eſſe dicenda? Grauibus, ſublimibus, ornatis longas magis ſyllabas ꝯuenire, ita ut lenia ſpa tium. ſublimia, & ornata claritatem quoq; uocum po ſcant, potius ꝙ̃ his ꝯtraria, magis laudarem, breuibus argumenta, partitiones, iocos, & quicquid eſt ſermoni magis ſimile. Itaq; cõponemus procœmium uarie, atq; ut eius ſenſus poſtulabit. Neq;.n. acceſſerim Celſo, qui unam quandam huic parti formã dedit, & optimam cõpoſitionem eſſe procœmij, ut apud Aſiniũ dixit. Si Cæ ſar ex oĩbus mortalibus, qui ſint, ac fuerint, poſſet huic cauſæ diſceptator legi, nõ quiſꝙ̃ te potius optandus no bis fuit. non quia negem hoc haud bene eſſe cõpoſitum,

ſed quia legem hanc eſſe cõponendi in oĩbus principijs recuſem. Nã iudicis animus uarie præparatur, tum miſerabiles eſſe uolumus, tum modeſti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiã hortari. Hæc ut ſunt diuerſa natura, diſſimilem componendi quoq; rõnem deſyderant. An ſimilibus Cicero uſus eſt numeris in exordio pro Milõe? pro Cluẽtio? pro Ligario? Narratio ferè tardiores, atq; (ut ſic dixerim) modeſtiores deſyderat pedes, & nominibus maxime miſtos. Nã & uerbis, ut ſæpius preſſa eſt, ita interim inſurgit, ſed docere, & infigere animis res ſemper cupit, quod minime feſtinantiũ opus eſt. At mihi uidetur tota narratio conſtare longioribus mẽbris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & citata, pedibus quoq; ad hanc naturam accõmodatis utentur. Non dũ.n. ita ut trochæis, quæ celeria q̃dem, ſed ſine uiribus ſunt. Verum q̃uis ſint breuibus, longiſq; miſta, non tñ plures longas, q̃ breues habentia. Illa ſublimia ſpatioſas, claraſq; uoces habent. amant amplitudinem. dactyli quoq; ac pæonis ẽt ſi maiori ex parte ſyllabis breuibus, tpibus tamẽ ſatis pleni. Aſpera contra iambis maxime concitantur. non ſolum quod ſint è duabus mõſyllabis, eoq; frequentiorẽ quaſi pulſum habent, quæ res lenitati ꝯtraria eſt, ſed ẽt quod omnibus partibus inſurgunt, & à breuibus in lõgas nituntur, & creſcunt. Ideoq; meliores chorei, qui à lõgis in breues cadunt. Summiſſa, qualia in epilogis, ſed lentas & ipſa, ſed minus exclamantes exigunt. Vult eſſe Celſus aliquam & ſuperiorẽ cõpoſitionem, quam quidem ſcire nos doceremus, ſed ſit neceſſe eſt tarda, & ſupina. Verũ niſi ex uerbis, atq; ſententijs per ſeſe id quæ-

ritur, ſatis odioſa eſſe non poterit. Deniq; ut ſemel finiã, ſic ferè cõponendum, quo modo pronuntiandũ erit. an non in prooemijs plerunq; ſummiſſi? niſi cum in accuſatione concitandus eſt iudex, aut aliqua indignatione cõplendus. In narratione pleni, atq; expreſſi? In argumentis citati, atq; ipſo etiam motu celeres ſimus? ut in iocis, ac deſcriptionibus fuſi, ac fluentes. In epilogis plerunq; deiecti, & infracti, atq; corporis quoq; motus ſua quædã tpa, & ad ſigna pedũ, non minus ſaltationi, quàm modulationibus adhibet muſica ratio numerorum.
Quid non uox ad artus accommodatur, natura ipſarum, de quibus dicimus, rerum? quo minus id mirum in pedibus orationis, cũ debeãt ſublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi eſt neceſſe, affectamus etiam tumorem, qui ſpondeis, atque iambis maxime continetur,
Hyperoargus, ſceptra mihi liquit Pelops.
At ille comicus æque ſenarius, quem trochaicum uocãt, pluribus choreis, qui trochæi ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, ſed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,
Quid igitur faciam, non eam? ne nunc quidem?
Aſpere uero, & male dicunt. Dixit etiam in carmine iambis craſſantur,
Quis hoc poteſt uidere? quis poteſt pati?
Niſi impudicus, & uorax, & aleo? In uniuerſum aũt ſi ſit neceſſe, duram potius, atq; aſperam compoſitionem malim eſſe, quàm effœminatam, & eneruẽ, qualis apud multos, et quotidie magis laſciuimus. Scilicet in tonorũ modis ſaltitantes. Ac ne tam bona q-

Digitized by Google

dem ulla erit, ut debeat eſſe continua, & in eoſdem ſem per pedes ire. Nam & uerſificandi genus eſt unam legem omnibus ſermonibus dare, & id cum manifeſta affectatio eſt, cuius rei maxime cauenda ſuſpicio eſt, tum etiam tædium ex ſimilitudine, ac ſatietatem creat, q̄d q́; eſt dulcius magis perdit, amittitq; & fidem, & affectus motusq́; omnis, qui eſt in hac cura deprehenſus, nec pōt ei credere, aut propter eum dolere, & iraſci iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq́; initia quædam quaſi ſoluēda de induſtria ſunt, quædam illa maximi laboris, ne laborata uideantur, ſed neq; longioribus, quàm oportet, hyperbatis compoſitioni ſeruiamus. ne quæ eius gratia fecerimus, propter eam feciſſe uideamur. & certe nullum aptum, atq; idoneum uerbū ꝑtermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile. quod non cōmode inſeri poſſit, niſi quod in euitandis eiuſmodi uerbis non decorem compoſitionis quærimus, ſed facilitatē. Nō tñ mirabor latinos magis indulſiſſe compoſitioni, q̄ atticos, quamuis minus in uerbis habeant uarietatis et gratiæ, nec uitium dixerim, ſi Cicero à Demoſthene paululum in hac parte deſciuit. Sed quæ ſit differentia noſtri græciq́; ſermonis explicabit ſummus liber. Cōpoſitio (nā finem imponere egreſſo deſtinatum modum uolumini feſtino) debet eſſe honeſta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio in adiectione, detractione, mutatione. uſus pro natura rerum, quas diximus, cura magna, ut ſentiendi, atque loquendi prior ſit, diſſimulatio curæ præcipua, ut numeri ſpōte fluxiſſe nō arceſſiti, & coacti eſſe uideantur.

M. Fabij

Digitized by Google

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DECIMVS.

De copia uerborum.

SED HAEC eloquendi præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad uim dicendi ualent, niſi illis firma quædam facilitas, quæ apud græcos λέξις nominatur, acceſſerit. quam ſcribendo plus, an legendo, an dicendo conſequamur, ſolere quæri ſcio, quod eſſet diligenti nobis examinandum cura, ſi qualibet earum rerum poſſemus una eſſe contenti. Verum ita ſunt inter ſe connexa, & indiſcreta omnia, ut ſiqui flexus iiſdem defuerint, fruſtra ſit in cæteris laboratum. Nam neque ſolida, atque robuſta fuerit unquam eloquentia, niſi multo ſtylo uires acceperit. Et citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore fluit. Qui autem ſcierit quo ſint quæq; modo dicenda, niſi tanquã in procinctu paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquentiam, uelut clauſis theſauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipue neceſſarium eſt, ſic ad efficiendum oratorem maximi protinus erit momenti. Nã cum ſit in eloquendo oratoris officium poſitum, dicere ante omnia eſt, atque hinc initium eius artis fuiſſe manifeſtum eſt, proximam deinde imitationem, nouiſſimam ſcribendi quoque diligentiam, ſed ut perueniri ad ſummam niſi ex principijs non poteſt, ita procedẽte iã

opere, minima incipiunt eſſe, quæ prima ſunt. Verũ nos non quõ inſtituendus orator hoc loco dicimus (nam id quidem aut ſatis, aut certe uti potuimus dictum eſt) ſed ut athlætam, qui oĩa iam perdidicerit à præceptore, nimirum quo genere exercitationis ad certamina præparandus ſit, ita eum, qui res inuenire, et diſponere ſciet, uerba quoq; & eligendi, & collocandi rõnem perceperit, inſtruamus, qua in oratione quæ dicere q̃optime, q̃ facillime poſſit. Nõ ergo dubium eſt, quin ei uelut opes ſint quædam parandæ, è q̃bus ubicunq; deſyderatum erit, poſſit ei occurrere copia rerum, ac uerborũ. Sed res propriæ ſunt cuiuſq; cauſæ, aut paucis cõmunes, uerba in uniuerſas parãda, quæ ſi in rebus ſingulis eſſent, ſingula minorem curam poſtularent. Nã cuncta ſeſe cum ijs protinus rebus offerrent, ſed cum ſint alijs alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius ſonantia, debent eſſe nõ ſolũ nota omnia, ſed in prõptu, atq;, ut ita dicam, in cõſpectu, ut cum ſe iudicio dicentis oſtenderint, facilis ex his optimorum ſit electio, & quæ idẽ ſignificarent ſolitos ſæpe ediſcere, quo facilius & occurrat unum ex pluribus, & cum eſſet uſui aliquod breue intra ſemetipſos rurſus conſyderant, effugiendæ repetitionis gratia ſumunt aliud, quo idẽ intelligi poſſet, quod cum eſt puerile, & cuiuſdam infelicis operæ, tum etiam utile parum. turbam. n. modo congregat, ex qua ſine diſcrimine occupet proximũ q̃dq;, nobis aũt copia cum iudicio paranda eſt, uim orandi, non circulatoriam uoluptatem ſpectantibus. Id autem conſequemur optima legendo, atq; audiendo, nõ enim ſolum nomina ipſa rerũ cognoſcimus hac cura, ſed cui

Digitized by Google

quodq; loco ſit aptiſſimum. Omnibus.n.ferè, uel præter pauca, quæ ſunt parũ uerecunda, in oratione locus eſt. nam ſcriptores iamborum, ueterisq; comœdiæ etiam in illis ſæpe laudantur, ſed nobis noſtrũ opus interim uereri ſatis eſt. Omnia uerba exceptis de qbus dixi, ſunt alicubi optima, & humilibus ĩterim, & uulgaribus opus eſt, & quæ cultiore in parte uidẽtur ſordida, ubi res poſcit, proprie dicuntur. hæc ut ſciamus, atq; eorũ non ſignificationem modo, ſed formas etiã, menſurasq; norimus, & ubicunq; erunt poſita cõueniant, niſi multa lectione, atq; auditione aſſequi non poſſumus, cum omnẽ ſermonem auribus primũ accipiamus, propter quod infantes à mutis nutricibus iuſſu regum in ſolitudine educati, etiã ſi uerba quædã emiſiſſe traduntur, tñ loquẽdi facultate caruerunt. Sunt aũt alia huius naturæ, ut idẽ pluribus uocibus declarent, ita ut nihil ſignificationis, quo potius utaris interſit, ut enſis, & gladius, alia, quæ etiã ſi propria rerum aliquarũ ſint nomine τροπικῶς, tñ quaſi ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum, et mucro. nam per abuſionem ſiccarios etiã oẽs uocamus, qui cædem telo quocunq; cõmiſerint. Alia circuitu uerborum plurium oſtendimus, quale eſt,

Et preſſi copia lactis.

Plurima uero mutatione figuramus. Scio, non ignoro, & non me fugit, non me præterit, & quis neſcit? nemini dubium eſt. Sed etiã ex proximo mutuari licet. nam & intelligo, & ſentio, & uideo ſæpe idem ualẽt, quod ſcio. quorum nobis ubertatem, ac diuitias dabit lectio, ut non ſolum cum occurrerint, ſed etiam cum oportet, utamur. Non ſemper enim hæc inter ſe idem faciũt, nec

Digitized by Google

ſicut de intellectu animi recte dixerim uideo, ita de uiſu oculorum intelligo. nec ut mucro gladium, ſic mucronem gladius oſtendit. Sed ut copioſus uerborum ſit paratus, ita non uerborum tantum gratia legendum, uel audiendum eſt. Nam omnium, quæcunq; docemus, hoc ſunt exempla potentiora etiam ipſis, quæ traduntur, artibus cum eo, qui diſcit perductus eſt, ut intelligere ea ſine demonſtrante, & ſequi iam ſuis uiribus poſſit, quia quod doctor præcipit orator oſtendit. Alia uero audientes, alia legentes magis adiuuant. Et excitat qui dicit ſpiritu ipſo nec imagine, & ambitu rerum, ſed rebus incendit. uiuunt enim omnia, & mouentur. Excipimusq; noua illa uelut naſcentia cum fauore, ac ſolicitudine, nec fortuna modo iudicij, ſed etiam ipſorum, qui orant, periculo afficimur, præter hæc uox, & actio decora commendat, quod quisq; locus poſtulabit, pronuntiandi uel potentiſſima in dicendo ratio, &, ut ſemel dicam, pariter omnia docet. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter, aut ſuus cuiusq; fauor, aut ille laudantium clamor extorquet. Pudet enim diſſentire, & ab illis tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cum interim & uitioſa pluribus placeant, & à corrogatis laudentur etiam quæ non placent. Sed è contrario quoq; accidit, ut optime dictis gratiam praua iudicia non referant, lectio libera eſt, nec actionis impetu tranſcurrit, ſed repetere ſæpius licet, ſiue dubites, ſiue memoriæ affigere uelis. repetimus autem, & tractamus, & ut cibos manſos, ac propè liquefactos dimittimus, quo facilius digerantur. Ita lectio non cruda, ſed multa iteratione mollita, & uelut confecta memoriæ, imitationiq; tradatur, ac diu non

Digitized by Google

niſi optimus quiſq;, & qui credentem ſibi minime fallat legendus eſt, ſed diligenter, ac penè ad ſcribendi ſolicitudinem, nec per partes modo ſcrutanda omnia, ſed perlectus liber utiq; ex integro reſumendus, præcipue oratio, cuius uirtutes frequẽter ex induſtria quoq; occultantur, ſæpe enim præparat diſſimulatim inſidias orator, atq; in prima parte actionis dicit quæ ſint in ſumma profutura, itaq; ſuo loco minus placent adhuc nobis quare dicta ſint ignorantibus. Ideoq; erunt cognitis omnibus repetenda. Illud uero utiliſſimum noſſe eas cauſas, quarũ orãtiões in manus ſumpſimus. & quoties ↄtinget utriq; habitas legere actiones, ut Demoſthenis & Aeſchinis inter ſe contrarias, ut Seruij Sulpitij, & Meſſalæ, quorũ alter pro Aufidia, contra dixit alter, ut Pollionis, & Caſſii reus Aſpernas eſt, aliasq; plurimas, quinetiam ſi minus pares uidebuntur, aliquæ tamen ad cognoſcendam litium quæſtionem recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in ligarium, & Hortenſii pro Verre. quinetiam eaſdem cauſas utile erit ſcire. Nã pro domo Ciceronis dixit Calidius. & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia ſcripſit. Etiam ſi egiſſe eum Cornelius Celſus falſo exiſtimat, & Pollio, & Meſſala defenderunt eoſdem, & nobis pueris inſignes. pro Voluſeno Catulo Domitij Afri, Criſpi, Paſſieni, Decimi Lælij orationes ferebantur, neque id ſtatim legenti perſuaſum ſit, omnia, quæ omnes authores dixerunt, utiq; eſſe perfecta. nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum ſuorum uoluptati, nec ſemper intendunt animum, nonnunquam fatigantur. cum Ciceroni dormitare interim Demoſthe

Digitized by Google

nes. Horatio uero etiam Homerus ipſe uideatur. ſummi
.n. ſunt, homines tñ, acciditq; ijs, qui quicquid apud il
los reperitur, dicendi legem putent, ut deteriora imiten-
tur. Id .n. eſt facilius, ac ſe abunde ſimiles putant, ſi uitia
magnorꝵ conſequantur, modeſte tñ & circũſpecto iudi-
cio de tantis uiris pronunciandũ eſt, ne (quod pleriſq;
accidit) damnent quæ non intelligunt. At ſi neceſſe eſt
in alteram errare partem, omnia eorꝵ legentibus place
re, q̃ multa diſplicere maluerim. Plurimũ dicit oratori
conferre Theophraſtus lectionem poetarũ, multiq; eius
iudicium ſequuntur, neq; immerito. nãq; ab ijs & in re
bus ſpũs, & in uerbis ſublimitas, & in affectibus mo-
tus omnis, & in perſonis decor petitur, præcipueq; ue-
lut attrita quotidiano actu forenſi ingenia optime rerũ
talium blandicia reparãtur. Ideoq; in hac lectione Ci-
cero requieſcẽdum putat, meminerimus tñ non per oĩa
poetas eſſe oratori ſequendos, nec libertate uerborꝵ, nec
licentia figurarum, genus oſtentationi cõparatum, &
præter id, quod ſolam petit uoluptatem, & eã fingen-
do non falſa modo, ſed etiã quædam incredibilia ſecta-
tur, patrocinio quoq; aliquo iuuari, q̃d alligati ad certã
pedum neceſſitatem nõ ſemper uti proprijs poſſint, ſed
repulſi à recta uia neceſſario ad eloquendi quædam di
uerticula confugiant, nec mutare quædã modo uerba,
ſed extendere, corripere, conuertere, diuidere coguntur.
nos uero armatos ſtare in acie, & ſummis de rebus de-
cernere, et ad uictoriã niti decet. Neq; ergo arma ſqua
lere ſitu, ac rubigine uelim, ſed fulgore munita eſſe, qui
terreat, qualis eſt ferri, quo mens ſimul, uiſusq; perſtrin
gatur, non qualis auri, argentiq; imbellis, & potius ha

Digitized by Google

benti periculoſius. Hiſtoria quoq; alere orationem quo dam molli, iucundoq; ſucco pōt. Verum & ipſa ſic eſt legenda, ut ſciamus pleraſq; eius uirtutes oratori eſſe uitandas. Eſt.n.proxima poetis, & quodammodo car men ſolutum eſt, & ſcribuntur ad narrandum, non ad probandū, totumq; opus nō ad intuitum rei, pugnāq; præſentem, ſed ad memoriam poſteritatis, & ingenij fa mam componitur. Ideoq; & uerbis liberioribus, & re motioribus figuris narrandi tædium euitat. Itaq; ut di xi, neq; illa Salluſtiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas, atq; eruditas pōt eſſe perfectius, apud occupa tum uarijs cogitationibus iudicem, & ſæpius ineruditum captanda nobis eſt, neq; illa Liuij lactea ubertas ſa tis decebit eum, qui non ſpeciem expoſitiōis, ſed fidem quærit. Adde quod M. Tullius neq; Thucydidem qdē, aut Xenophontem utiles oratori putat, quanq̄ illius bel licum canorem, huius ore muſas locutas eſſe exiſtimet, licet tamen nobis in digreſſionibus uti uel hiſtorico nō nunq̄ nitore. dum in ijs, de quibus erit quæſtio, memine rimus non athlætarum toros, ſed militum lacertos eſſe, nec uerſicolorem illam, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti, ueſtem bene ad forenſem puluerem facere. Eſt & alius ex hiſtorijs uſus, & is quidem maximus, ſed non ad præſentem pertinens locum ex cognitione rerū, exemplorumq;, quibus in primis inſtructus eſſe debet orator, nec omnia teſtimōia expetat à litigatore, ſed ple raq; ex uetuſtate diligenter ſibi cognita ſumat, hoc po tentiora, quod ea ſola criminibus odij, et gratiæ uacāt. A philoſophorum uero lectione, ut eſſent nobis multa petenda uitio factum eſt, alias oratorum, qui qdem il

Digitized by Google

lis optima ſui operis parte ceſſerunt. Nam & de iuſtis, honeſtis, utilibus, iiſq́;, quæ ſint contraria, & de rebus diuinis maxime dicunt, & argumentantur acriter. Et altercationibus, atq; interrogationibus oratorem futurꝫ optime Socratici præparant. Sed iis quoq; adhibendum eſt ſimile iudicium, ut ēt cum in rebus uerſemur iiſdē, non tamen eandem eſſe conditionem ſciamus litium, ac diſputationum fori, & auditorij præceptorꝫ, & periculorum. Credo exacturos pleroſq́;, cum tantum eſſe utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiungamus operi, qui ſint, quæ in authore quoq; præcipua uirtus, ſed perſequi ſingulos infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus uerſuum, de Romanis tantum oratoribus loquatur, et tamen de omnibus ætatis ſuæ, quibus cum uiuebat, exceptis Cæſare, atq; Marcello, ſilētium egerit. quis erit modus, ſi & illos, qui poſtea fuerunt, & græcos omnes, & philoſophos perſequemur? Fuerit igitur breuitas illa tutiſſima, quæ eſt apud Liuium in epiſtola ad filiū ſcripta legendos Demoſthenem, ac Ciceronem, tum ita ut quiſq; eſſet Demoſtheni, & Ciceroni ſimillimus. Non eſt diſſimulanda noſtri quoq; iudicij ſumma, paucos, et uix ullum ex iis, qui uetuſtatem pertulerunt, exiſtimo poſſe reperiri, q̄ iudicium adhibētibus non allaturus ſit utilitatis aliq̄d, cum ſe Cicero ab illis quoq; uetuſtiſſimis authoribus ingenioſis quidem, ſed arte carentibus plurimum fateatur adiutum, nec multo aliud de nobis ſentio, quod enim qſq; in ueritate tumens, potenſq́;, ne minima quidem alicuius certæ fiducia partis memoriam artis ſperauerit, q̄ ſiquis eſt, intra primos ſtatim uerſus deprehendetur, &

citius nos dimittet, q̃ ut eius nobis magno temporis detrimento conſtet experimentum, ſed nõ quicquid ad aliquam partem ſcientiæ pertinet, protinus ad faciendam etiam φράσιν, de qua loquimur, accommodatum. Verum ante, q̃ de ſingulis loquar, pauca in uniuerſum de uarietate opinionum dicenda ſunt. Nam quidam ſolos ueteres legendos putant, neq; in ullis alijs eſſe naturalẽ eloquentiã, & robur uiris dignum arbitrantur. Alios recens hæc laſciuia, delitiaq́;, & omnia ad uoluptatem multitudinis imperitæ compoſita delectant, ſunt etiam qui rectum dicendi genus ſequi uolunt. alij preſſa demum, & tenuia, atq; quæ minimum ab uſu quotidiano recedant, ſana, & uere attica putant. Quoſdam elatior ingenij uis, & magis ↄcitata, & alias ſpiritus plena capit. Sunt etiam lenis, & nitidi, & compoſiti generis non pauci amatores, de qua differentia diſſeram diligentius, cum de genere dicendi quærendũ erit. Interim ſumma, quia & à qua lectione petere poſſit, quæ cõfirmare facultatem dicendi uolunt, attingam paucis (ſunt enim eminẽtiſſimi) excerpere in animo eſt, facile eſt autem ſtudioſis, qui ſint ijs ſimillimi, indicare, ne quiſquã quæratur omiſſos forte aliquos, quos ipſe ualde probet. Fateor enim plures legendos eſſe, q̃ qui nominabuntur. Sed nunc genera ipſa lectionum, quæ præcipue conuenire intendentibus, ut oratores fiant, exiſtimem, perſequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipiendum putat, nos ita rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic.n. quẽadmodum ex Oceano dicit ipſe amnium uim, fontiumq; curſus initiũ capere, oĩbus eloquentiæ partibus exemplũ, & ortum dedit. hũc nemo in magnis rebus ſublimita-

te, in paruis proprietate ſuperauit. Idē lætus, ac depreſ-
ſus, iucundus, & grauis, tum copia, tum breuitate mi-
rabilis, nec poetica modo, ſed oratoria uirtute eminētiſ-
ſimus. Nāq; ut de laudibus, exortationibus, ꝯſolationi-
busq; taceā, nō'ne uel nonus liber, quo miſſa ad Achil
lem legatio ꝯtinetur, uel in primo inter duces illa cōten
tio, uel dictæ in ſecundo ſententiæ oēs litium, ac cōſilio-
rum explicant artes? Affectus quidem uel illos mites,
uel hos ꝯcitatos, nemo erit tam indoctus, qui nō in ſua
ptāte hunc authorem habuiſſe fateatur. Age uero nō ne
utriuſq; operis ſui ingreſſus in pauciſſimis uerſibus le-
gem procemiorꝝ non dico ſeruauit, ſed ꝯſtituit? Nam et
beneuolum auditorem inuocatione dearum, quas præ
ſidere uatibus creditum eſt, & intentum propoſita rerꝝ
magnitudine, & docilem ſumma celeriter cōprehenſa
facit. Narrare uero quis breuius, q̄ qui mortem nunciat
Patrocli? quis ſignificātius poteſt, q̄ qui Curetū, Ætho
lorūq; prælium exponit? Iam ſimilitudines, amplifica
tiones, exempla, digreſſus, ſigna rerum, & argumēta,
cæteraq; probandi, ac refutandi, ſunt ita multa, ut etiā
qui de artibus ſcripſerunt, plurima earum rerum teſti-
monia ab hoc poeta petant. Nam & epilogus quidem
quis unquā poterit illis rogantis Achillem Priami pre
cibus æquari? Quid in uerbis, ſententijs, figuris, diſpoſi
tione totius operis, non'ne humani ingenij modum ex-
ceſſit, ut magni ſit uiri uirtutes eius, nō æmulatione, qđ
fieri non poteſt, ſed intellectu ſequi. Verum hic omnes ſi
ne dubio & in omni genere eloquentiæ procul à ſe reli
quit. Heroicos tamen præcipue uidelicet quia clariſſi-
ma in materia ſimilis cōparatio eſt. Raro aſſurgit He-

Digitized by Google

ſiodus, magnaq; pars eius in nominibus eſt occupata, tñ utiles circa præcepta ſententiæ, lenitasq; uerborum, & compoſitionis probabilis, daturq; ei palma in illo mediocri genere dicendi. Contra in Anthimacho uis, & grauitas, & minime uulgare eloquendi genus hēt laudem, ſed q̄uis ei ſecundas ferè grāmaticoꝝ conſenſus deferat, & affectibus, & iucunditate, & diſpoſitione, & omnino arte deficitur, ut planè manifeſto appareat quanto ſit aliud proximum eſſe, aliud ſecundū, Panyaſim ex utroq; miſtum putant, in eloquendo neutriusq; æquare uirtutes, alterum tñ ab eo materia, alterum diſponendi rōne ſuperari. Apollonius in ordinē à grammaticis datum non uenit, quia Ariſtarchus, atq; Ariſtophanes poetarum iudices neminem ſui temporis in numerum redegerunt, non tñ contemnēdum edidit opus æquali quadā mediocritate. Arati materia motu caret, ut in q̄ nulla uarietas, nullus affectus, nulla pſona, nulla cuiusq̄ ſit oratio, ſufficit tamen operi, cui ſe parē credidit. Admirabilis in ſuo genere Theocritus, ſed muſa illa ruſtica, & paſtoralis non forum modo, uerum ipſam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; cōgerentes nomina plurimorum poetarum, quid Herculis acta non bene Piſandros? quid Nicandrum fruſtra ſecuti Macer, atq; Virgilius? Quid Euphorionem fruſtra tranſibimus? quem niſi probaſſet Virgilius, idem nunquam certe conditorum chalcidico uerſu carminum feciſſet in Bucolicis mentionem. Quid Horatius fruſtra Tyrteum Homero ſubiungit? nec ſanè quiſquā eſt tam procul à cognitione eorū remotus, ut non indicem certe ex bibliotheca ſumptū trāsferre in libros ſuos poſſit.

Digitized by Google

Nec ignoro igitur quos tranſeo, nec utiq; damno, ut qui dixerim eſſe in oĩbus utilitatis aliquid, ſed ad illos iam perfectis, conſtitutisq; uiribus reuertemur, quod etiã in cœnis grandibus ſæpe facimus, ut cum optimis ſatiati ſimus, uarietas tamen nobis ex uilioribus grata ſit. Tũc & elegiam uacabit in manus ſumere, cuius princeps habetur Callimachus, ſecundas confeſſione plurimorũ Philætas occupauit. Sed dum aſſequimur illam firmã, ut dixi facilitatem, optimis aſſueſcendum eſt, & multo magis, qa multorꝝ lectione formanda mens, & ducen-dus color. Itaq; ex tribus receptis Ariſtarchi iudicio ſcriptoribus iamborꝝ ad hæc maxime pertinebit unus Ar-chilochus. Summa in hoc uis elocutiõis, cum ualidæ, tum breues, uibrantesq; ſententiæ, plurimũ ſanguinis, atq; neruorꝝ, adeo ut uideatur quibuſdam, quod qdem minor eſt, materiæ eſſe non ingenij uitium. Nouem uero lyricorꝝ lõge Pindarus princeps ſpiritus magnificẽtia, ſententijs, figuris, beatiſſima rerum, uerborumq; copia, & uelut quodam eloquẽtiæ flumine, propter quæ Horatius eum merito credidit nemini imitabilem. Steſi-chorus q̃ ſit ingenio ualidus, materiæ quoq; oſtendunt, maxima bella, & clariſſimos canentem duces, & epici carminis onera lyra ſuſtinentem. Reddit enim perſonis in agendo ſimul, loquendoq; debitam dignitatem, ac ſi tenuiſſet modum, uidetur æmulari proximus Home-rum potuiſſe, ſed redundat, atq; effunditur, quod ut eſt reprehendendum, ita copiæ uitium eſt. Alcæus in par-te operis aureo plectro merito donatur, qua tyrannos inſectatur, multum etiam moribus confert, in eloquendo quoq; breuis, & magnificus, & diligens, & pluri-

Digitized by Google

nium Horatio ſimilis, ſed in luſus, & in amores deſcendit, maioribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioqui ſermone proprio, & iucunditate quadam commendari poteſt, præcipua tamen eius in commouenda miſeratione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiuſdem operis authoribus præferant. Antiqua illa comœdia cum ſynceram illam ſermonis attici gratiam propè ſola retinet, tum fœcundiſſimæ libertatis, & ſi eſt in ſectandis uitijs præcipua, plurium tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nã & grandis, & elegãs, & uenuſta, & neſcio an ulla, poſt Homerum tamen, quem ut Achillem ſemper excipi pareſt, aut ſimilior ſit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius authores, Ariſtophanes tamen, & Eupolis, Cratinusq́; præcipui. Tragœdias primus in lucem Æſchylus protulit ſublimis, et grauis, & grãdiloquus, ſæpe uſq; ad uitiũ, ſed rudis in pleriſq́;, & incõpoſitis propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre poſterioribus poetis Athenienſes permiſere. Suntq; eo modo multi coronati, ſed longe clarius illuſtrauerunt hoc opus Sophocles, atq; Euripides, quorũ in diſpari dicẽdi uia uter ſit poeta melior, inter plurimos quæritur. Idq́; ego ſanè, quando ad præſentem materiã nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur neceſſe eſt, ijs, qui ſe ad agendum comparant, utiliorem longe Euripidem fore. Nanq; is & ui, et ſermone, quo ipſum reprehendunt, quibus grauitas, & cothurnus, & ſonus Sophoclis uidetur eẽ ſublimior, magis accedit oratorio generi, & ſententijs denſus, & in ijs, quæ à ſapientibus tradita ſunt, penè ipſis par, & in dicendo, atq;

Digitized by Google

reſpondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diſer/
ti, cōparandus. In affectibus uero cum omnibus mirus,
tum in ijs, qui miſeratione conſtant, facile præcipuus, &
admirandus maxime eſt, ut ſæpe teſtatur, & eum ſecu/
tus, quanquã in opere diuerſo Mænãder, qui uel unus,
meo q̄dem iudicio, diligenter lectus ad cuncta, quæ præ
cipimus, efficienda ſufficiat, ita omnem uitæ imaginē ex
preſſit, tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi fa/
cultas, ita eſt omnibus rebus, perſonis, affectibus accō/
modatus. nec nihil profecto uiderunt, qui oratiōes, quæ
Chariſij nomine eduntur, à Mænãdro ſcriptas putãt,
ſed mihi longe magis orator probari in opere ſuo uide
tur, niſi forte illa mala iudicia, quæ epithrepontes, epi/
cleros, lectos habent, aut meditationes in Sophocle, &
nomothethæ hypobolimæo non omnibus oratoris nu/
meris ſunt abſolutæ. Ego tñ plus adhuc quiddam colla/
turum eſſe declamatoribus puto, quoniam ijs neceſſe eſt
ſecundum conditionem controuerſiarum plures ſubire
perſonas patrum, filiorum, maritorum, militum, ruſti=
corum, diuitum, pauperum, iraſcentium, præcantium,
mitium, aſperorum. In q̄bus omnibus mire cuſtoditur
ab hoc poeta decor, atq; ille quidem omnibus eiuſdem
operis authoribus abſtulit nomen, & fulgore quodam
ſuæ claritatis tenebras obduxit. habent tamē alij quoq;
comici, ſi cum uenia legantur, quædam quæ poſſis de/
cerpere, & præcipue Philemon, qui ut prauis ſui tēpo
ris iudicijs Mænandro ſæpe prælatus ſit ita conſenſu ta
men omnium meruit credi eſſe ſecundus. Hiſtoriã mul/
ti ſcripſere præclare, ſed nemo dubitat longe duos cæte
ris præferēdos, quorum diuerſa uirtus laudem penè eſt

Digitized by Google

parem conſecuta. Denſus & breuis, & ſemper inſtans ſibi Thucydides. dulcis, & candidus, & effuſus Herodotus. ille ↄcitatis, hic remiſſis affectibus melior. ille cõcionibus, hic ſermonibus ille ui, hic uoluntate Theopõpus ijs proximus, ut in hiſtoria prædictis minor, ita oratori magis ſimilis, ut qui ante q̃ eſt ad hoc opus ſolicitatus, diu fuerit orator. Philiſtus quoq; meretur, qui turbæ, quãuis bonorum poſt hos authorum eximatur, imitator Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliquantũ lucidior, Ephorus (ut Iſocrati uiſum) calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. longo poſt interuallo tẽporis natus Timagenes, uel hoc ipſo probabilis, quod intermiſſam hiſtorias ſcribẽdi induſtriam noua laude reparauit. Xenophõ non excidit mihi, ſed inter philoſophos reddendus eſt. Sequitur oratorum ingens manus, ut cum decem ſimul Athenis ætas una tulerit, quorũ longe princeps Demoſthenes, ac penè lex orandi fuit, tanta uis in eo, tam denſa oĩa, ita qbuſdam neruis intenta ſunt, tam nihil otioſum, is dicendi modus, ut nec quid deſit in eo, nec qd redundet inuenias. Plenior Æſchines, & magis fuſus, & grandiori ſimilis, quo minus ſtrictus eſt, carnis tñ plus habet, minus lacertorũ. Dulcis in primis, & acutus Hyperides eſt, ſed minoribus cauſis, ut non dixerim utilior, magis par. his ætate Lyſias maior, ſubtilis, atq; elegans, et quo nihil ſi oratori ſatis ſit, docere quæras perfectius. nihil .n. eſt inane, nihil arceſſitum, puro tamen fonti, q̃ magno flumini propior. Iſocrates in diuerſo genere dicendi nitidus, & comptus, & palæſtræ quàm pugnæ magis accommodatus. Omnes dicendi ueneres ſectatus eſt,

Digitized by Google

nec immerito, auditorijs enim ſe non iudicijs compara/rat, inuentione facilis, honeſti ſtudioſus, in compoſitione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. Neq; ego in his, de quibus ſum locutus, has ſolas uirtutes, ſed has pĉipuas puto, nec cæteros parum fuiſſe magnos. quinetiam Phalereum illum Demetrium (quanquam is primus inclinaſſe eloquentiam dicitur) multum ingenij habuiſ/ſe et facundiæ fateor, uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus eſt ferè ex atticis, qui dici poſſit orator, quem tamen in illo medio genere dicendi præfert omnibus Cicero. Philoſophorum, ex quibus plurimum ſe traxiſſe eloquentiæ M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem eẽ præcipuum, ſiue acumine diſſerendi, ſiue eloquendi fa/cultate diuina quadam, & homerica. multum enim ſu/pra proſam orationem, & quam pedeſtrẽ græci uocãt, ſurgit, ut mihi non hominis ingenio, ſed quodã delphico uideatur oraculo inſtinctus. Quid ego cõmemorẽ Xenophontis illam iucunditatem inaffectatam? ſed quam nulla affectatio conſequi poſſit, ut ipſæ ſermonem gratiæ finxiſſe uideantur. Et quod de Pericle ueteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc trãsferri iuſtiſſime poſſit, in labris eius ſediſſe quandam perſuadendi deam. Quid reliquorum Socraticorum elegantiam? quid Ariſtotelem? quem dubito ſciẽtia rerum, an ſcriptorum copia, an eloquendi ſuauitate, an inuentionum acumine, an uarietate operum clariorem putem. Nam in Theophraſto tam ẽ eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo quoq; nomen tra/xiſſe dicatur. Minus indulſere eloquentiæ ſtoici ueteres, ſed cũ honeſta ſuaſerunt, tum in colligendo, probandoq; quæ inſtituerãt, plurimum ualuerunt, rebus tamẽ acuti

magis

Digitized by Google

magis quàm id, quod ſanè non affectant, oratiõe magnifici. Idem nobis per Romanos quoq; authores ordo ducendus ẽ. Itaq; ut apud illos Homerus, ſic apud nos Virgilius auſpicatiſſimum dederit exordium, omniũ eius generis poetarum græcorum, noſtrorũq; illi haud dubie proximus. Vtor enim uerbis iiſdẽ, quæ ab Afro Domitio iuuenis accepi, qui mihi interroganti, quẽ Homero crederet maxime accedere. Secundus inquit, eſt Virgilius, propior tamen primo, quàm tertio. Et hercle, ut illi naturæ diuinæ, atq; celeſti ceſſerimus, ita curæ, & diligentiæ, uel ideo in hoc plus eſt, quod ei fuit magis laborandum, & quanto eminentioribus uincimur fortaſſe æqualitate penſamus. Cæteri omnes longe ſequuntur. Nam Macer, & Lucretius legendi quidem, ſed non ut φράσιν idest ut corpus eloquentiæ faciant, elegãtes in ſua quiſq; materia, ſed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in his, per quæ nomen eſt aſſecutus, interpres operis alieni, non ſpernendus quidem, uerũ ad augendam facultatem dicendi parum locuples. Ennium ſicut ſacros uetuſtate lucos adoremus, in quibus grãdia, et antiqua robora, iam non tantam habent ſpeciem quantã religionẽ. Propiores alij, atq; ad hanc, de qua loquimur, magis utiles. Laſciuus quidem in heroicis quoque Ouidius, & nimium amator ingenij ſui, laudandus tamen parcius. Cornelius aũt Seuerus, & ſi uerſificator q̃ poeta melior, ſi tamen, ut eſt dictum, ad exemplar primi libri bellum ſiculum perſcripſiſſet, uindicaret ſibi iure ſecundum locum, ſed eum conſumari mors immatura non paſſa eſt, puerilia tñ eius opera, & maximam indolem oſtendunt, & admirabilem præcipue in ætate

illa recti generis uoluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amiſimus, uehemens, & poeticum ingenium Salei Baſſi fuit, nec ipſum ſenectus maturauit, Rabyrius, ac Pedo non indigni cognitione, ſi uacet. Lucanus ardens, & concitatus, & ſententijs clariſſimus, &, ut dicam, quod ſentio, magis oratoribus, quàm poetis numerandus. Hos nominauimus, quia Germanicum Auguſtum ab inſtitutis ſtudijs deflexit cura terrarũ, parumq; dijs uiſum eſt eſſe eum maximum poetarum? Quid tamen ijs ipſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis ſucceſſerat, ſublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præſtantius. Quis enim caneret bella melius, quàm qui ſic gerit? quem præſidentes ſtudijs deæ propius audirent? cui magis ſuas artes aperiret familiare numen Mineruæ? Dicent hæc plenius futura ſecula. Nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur, nos tamen ſacra litterarum colentes feras Cæſar, ſi non tacitũ hoc præterimus. & Virgiliano certe uerſu teſtamur,

Inter uictrices ederam tibi ſerpere lauros.

Elegia græcos quoque prouocamus, cuius mihi terſus, atque elegans maxime uidetur author Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroque laſciuior, ſicut durior Gallus. Satyra quidem tota noſtra eſt, in qua primus inſignem laudem adeptus eſt Lucilius, qui quoſdam ita deditos ſibi adhuc habet amatores, ut eum non eiuſdem modo operis authoribus, ſed omnibus poetis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio diſſentio, qui Lucilium fluere lutulentum, & eſſe aliquid, quod tollere poſſis, putat. Nam eruditio in eo mira, & libertas, atque inde acerbitas, &

abunde ſalis. Multo eſt terſior, ac purus magis Horatius, & ad notandos hominum mores præcipuus. multum & ueræ gloriæ, quamuis uno libro, & Perſius meruit. Sunt clari hodie quoq; & qui olim nominabuntur. Alterum illud eſt & prius ſatyræ genus, quod non ſola carminum uarietate miſtū condidit Terentius Varro uir Romanorum eruditiſſimus, plurimos hic libros, & doctiſſimos compoſuit peritiſſimus linguæ latinæ, & omnis antiquitatis, & rerum græcarum, noſtrarumq;, plus tamen ſcientiæ collaturus q̄ eloquentiæ. Iambus non ſanè à Romanis celebratus eſt, ut propriū opus, à quibuſdam interpoſitus, cuius acerbitas in Catullo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi epodos interuenire non reperiatur. At lyricorum idem Horatius ferè ſolus legi dignus. nam & inſurgit aliquando, & plenus eſt iucunditatis, & gratiæ, et uarijs figuris, uerbis & feliciſſime audax. Siquem adijcere uelis, is erit Ceſſius Baſſus, quem nuper uidimus, ſed eum lōge præcedunt ingenia uiuentium. Tragœdiæ ſcriptores ueterum Accius, atq; Pacuuius clariſſimi grauitate ſentētiarum, uerborumq; pondere, & authoritate perſonarū. Cæterum nitor, & ſumma in excolendis operibus manus magis uideri poteſt temporibus, quàm ipſis defuiſſe, uirium tamen Accio plus tribuitur, Pacuuium uideri doctiorem, qui eſſe docti affectant, uolunt. Iam Varij Thyeſtes cuilibet græcorum comparari poteſt. Ouidij Medea uidetur mihi oſtendere quantum uir ille præſtare potuerit, ſi ingenio ſuo temperare, quàm indulgere maluiſſet. Eorum, quos uiderim, longe princeps Pōponius Secundus, quē ſenes parū tragicum putabāt, eru.

Digitized by Google

dictione, ac nitore præſtare confitebantur. In comœdia maxime claudicamus, licet Varro muſas Epiſtolonis ſententia plautino dicat ſermõe locuturas fuiſſe, ſi latine loqui uellent, licet Cæcilium ueteres laudibus ferant, licet Terentij ſcripta ad Scipionem Africanum referantur, q̃ tamen ſunt in hoc genere elegantiſſima, & plus adhuc habitura gratiæ, ſi intra uerſus trimetros ſtetiſſent, uix leuem conſequimur umbram, adeo ut mihi ſermo ipſe Romanus non recipere uideatur illam ſolis conceſſam atticis uenerem, quando eam ne græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint, Togatis excellit Afranius, utinamq; non inquinaſſet argumenta puerorũ fœdis amoribus mores ſuos faſſus. At hiſtoria non ceſſerit græcis nec opponere Thucydidi Salluſtium uerear, nec indignetur Herodotus ſibi æquari T. Liuium, cum in narrãdo miræ iucunditatis, clariſſimiq; candoris, tum in concionibus ſupra quàm enarrari poteſt, eloquentem, ita dicuntur omnia cum rebus, tum perſonis accommodata, ſed affectus quidem, præcipue eos, qui ſunt dulciores, ut parciſſime dicam, nemo hiſtoricorum commendauit magis. Ideoq; immortalem illam Salluſtij uelocitatem diuerſis uirtutibus conſecutus eſt. Nam mihi egregie dixiſſe uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm ſimiles, qui & ipſe a nobis auditus eſt clarus ingenio, et ſententijs crebrior, ſed minus preſſus, quàm hiſtoriæ authoritas poſtulat, quam paulum ætate præcedens eum Baſſus Aufidius egregie utique in libris belli germanici præſtitit, genere ipſo probabilis in omnibus, ſed in quibuſdam ſuis uiribus minor. Supereſt adhuc & exornat ætatis noſtræ gloriam uir ſeculorum memoria dignus,

qui olim nominabitur, nũc intelligitur, habet amatores, nec immerito, ut libertas, quanquam circuncisis, quæ dixiſſet, ei nocuerit, ſed elatum abunde ſpiritum, & audaces ſententias deprehendas, etiam in iis, quæ manent. Sunt & alij ſcriptores boni, ſed nos genera degustamus non bibliothecas excutimus. Oratores uero uel præcipue latinam eloquentiam parem facere græce poſſunt. Nam Ciceronem cuicunq; eorum fortiter oppoſuerim, nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præſertim non id ſit propoſiti, ut eum Demoſtheni comparẽ hoc tempore. neque enim attinet, cum Demoſthenem in primis legendum, uel ediſcendum potius, putem, quorum ego uirtutes pleraſq; arbitror ſimiles, conſilium, ordinem, diuidendi, præparandi, probandi rationem. omnia denique, quæ ſunt inuentionis. In eloquendo eſt aliqua diuerſitas. denſior ille, hic copioſior. ille concludit aſtrictius, hic latius pugnat ille acumine ſemper, hic frequenter, & pondere. illi nihil detrahi poteſt, huic nihil adijci, curæ plus in illo, in hoc naturæ, ſalibus certe, & commiſeratione. qui duo plurimum affectus ualent, uincimus, & fortaſſe epilogos illi mos ciuitatis abſtulerit. Sed & nobis illa, quæ attici mirantur, diuerſa latini ſermonis ratio minus permiſerit. In epiſtolis quidem, quanquam ſunt utriuſq;, nulla contentio eſt. Cedendum uero in hoc, quod & prior fuit, & ex magna parte Ciceronẽ quantus eſt fecit. Nã mihi uidetur M. Tullius, cũ ſe totũ ad imitationem græcorũ contuliſſet, effinxiſſe uim Demoſthenis, copiam Platonis, iucunditatem Iſocratis. nec uero quod in quoq; optimũ fuit ſtudio conſecutus ẽ tñ, ſed plurimas, uel potius oẽs ex ſe ipſo uirtutes extulit, immor

Digitized by Google

talis ingenij beatiſſima ubertas. non enim pluuias (ut ait Pindarus *) aquas colligit, ſed uiuo gurgite exundat, dono quodã prouidentiæ genitus, in quo totas uirtutes ſuas eloquentia experiretur.* Nam *quis docere diligentius, mouere uehementius põt? cui tanta unq̃ iucunditas affluit? ut ipſa illa, quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum tranſuerſum ui ſua iudicem ferat, tñ ille non rapi uideatur, ſed ſequi.* Iam *omnibus, quæ dicit tanta authoritas ineſt, ut diſſentire pudeat, nec aduocati ſtudium, ſed teſtis, aut iudicis afferat fidem.* Tum *interim hæc omnia, quæ uix ſingula quisq̃ intentiſſima cura conſequi poſſet, fluunt illaborata, & illa, qua nihil pulchrius auditu eſt, oratio præ ſe fert tñ feliciſſimam facilitatem.* Quare *non immerito ab hominibus ætatis ſuæ regnare in iudicijs dictus eſt, apud poſteros uero id eſt ꝯſecutus, ut* Cicero *iam non hominis nomen, ſed eloquentiæ habeatur.* Hunc *igitur ſpectemus, hoc propoſitum nobis ſit exemplum.* Ille *ſe profeciſſe ſciat, cui* Cicero *ualde placebit.* Multa *in* Aſinio Pollione *inuentio, ſumma diligentia, adeo, ut quibuſdam etiam nimia uideatur, & conſilij, & animi ſatis, à nitore, & iucunditate* Ciceronis *ita longe abeſt, ut uideri poſſit ſeculo prior.* At Meſſala *nitidus, & candidus, et quodammodo præ ſe ferens in dicendo nobilitatem ſuã uiribus minor.* C. *uero* Cæſar *ſi tantum foro uacaſſet, non alius ex noſtris contra* Ciceronem *nominaretur, tãta in eo uis eſt, id acumen, ea concitatio, ut illum eodẽ animo dixiſſe, quo bellauit, appareat, exornat tamẽ hæc omnia mira ſermonis, cuius proprie ſtudioſus fuit, elegantia.* Multũ *ingenij in* Cœlio, *& præcipue in accuſando, multa ur*

Digitized by Google

banitas, dignusq; uir, cui & mens melior, & uita lon-
gior cōtigiſſet. Inueni qui Caluū præferrent omnibus,
inueni qui cōtra crederent eū nimia in ſe calumnia ue-
rum ſanguinē perdidiſſe, ſed eſt & ſancta, & grauis
oratio. & caſtigata, & frequēter uehemens quoq;. imi-
tator eſt aūt atticorum, fecitq; illi properata mors iniu-
riam, ſi qd adiecturus ſibi, non ſi qd detracturus fuit. in-
ſignem et Ser. Sulpitius nō immerito famam tribus ora-
tionibus meruit. Multa ſi cū iudicio legantur dabit imi-
tatione digna Caſſius Seuerus, qui ſi cæteris uirtutibus
colorē, & grauitatem orationis adiecıſſet, ponendus in-
ter præcipuos foret. Nā & ingenij plurimū eſt in eo,
& acerbitas mira, & urbanitas eius ſumma, ſed plus
ſtomacho, quàm conſilio dedit. Præterea ut amari ſales
ita & frequenter amaritudo ipſa ridicula eſt. Sunt au-
tem alij multi diſerti, quos perſequi longū eſt. Eorū, quos
uiderim, Domitius Afer, & Iulius Africanus lōge præ-
ſtantiſſimi, uerborū arte ille, & toto genere dicendi præ-
ferendus, & quem in numero ueterū habere nō timeas
hic concitatior, ſed in cura uerborum nimius, & com-
poſitione nonnunquam longior. & tranſlationibus pa-
rum modicus. Erant clara & nuper ingenia. nam &
Trachallus plerunq; ſublimis, & ſatis apertus fuit, et
quem uelle optima crederes, auditus tamen maior. nā
& uocis quantam in nullo cognoui felicitas, & pronū-
ciatio uel ſcenis ſuffectura, & decora. Omnia deniq; ei,
quæ ſunt extra, ſuperfuerunt. Et Vibius Criſpus cōpoſi-
tus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen
cauſis, q̃ publicis melior. Iulio ſecundo ſi longior conti-
giſſet ætas, clariſſimū profecto nomē oratoris apud po-

Digitized by Google

ſteros foret. Adiecisſet enim atq; adyciebat cæteris uir/tutibus ſuis, quod deſyderari poteſt. id eſt autem, ut eſ/ſet multo magis pugnax, ut ſæpius ad curam rerum ab elocutione reſpiceret. Cæterum interceptus quoque magnum ſibi uendicat locum. Ea eſt facundia, tanta in explicando, quod uelit gratia, tam candidum & lene, & ſpecioſum dicendi genus, tanta uerbor, etiam quæ aſſumpta ſunt proprietas, tanta etiã in quibuſdam ex periculo petitis ſignificantia. Habebunt qui poſt nos de oratoribus ſcribent, magnam eos, qui nunc uigent, ma/teriam uere laudandi. Sunt. n. ſumma hodie, qbus illu/ſtratur forum, ingenia, nãq; & conſumati iam patro/ni ueteribus æmulantur, & eos iuuenũ ad optima ten/dentium imitatur, ac ſequitur induſtria. Super ſunt qui de philoſophia ſcripſerint. quo in genere pauciſſimos adhuc eloquentes litteræ romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui, ut ubiq;, ẽt in hoc opere Platonis æmu lus extitit. Ægregius uero multoq;, q̃ in oratiõibus præ ſtantior Brutus, ſuffecit ponderi rerum, ſcias eum ſenti/re, q̃ dicit. ſcripſit non parum multa Cornelius Celſus Sceptios ſecutus, non ſine cultu, ac nitore Plancus in ſtoi cis rerum cognitioni utilis. in epicuris leuis quidẽ, ſed nõ iniucundus tamen author eſt Catius. Ex induſtria Senecam in oĩ genere eloquentiæ uerſatum diſtuli pro/pter uulgatam falsò de me opinionem, quia dãnare eũ, & inuiſum quoq; habere ſum creditus. Quod accidit mihi dum corruptum, & omnibus uitÿs fractum dicẽ di genus reuocare ad ſeueriora iudicia contendo. tum autem ferè ſolus hic in manibus adoleſcentiũ fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, ſed potioribus,

Digitized by Google

præferri non ſinebam, quos ille non deſtiterat inceſſere, cum diuerſi ſibi conſcius generis placere ſe in dicendo poſſe, ijs quibus illi placerent, diffideret. amabant autē eum magis, q̃ imitabantur, tantumq; ab eo defluebāt quantum ille ab antiquis deſcenderat. Foret enim optandum pares, ac ſaltem proximos illi uiro fieri, ſed placebat propter ſola uitia, & ad ea ſe quiſq; dirigebat effingenda, quæ poterat. Deinde cum ſe iactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat, cuius & multæ alioquin, & magnæ uirtutes fuerunt. Ingenium facile, & copioſum, plurimū ſtudij, & multarum rerum cognitio, in qua tamen aliquando ab ijs, quibus inquirenda quædam mandabat, deceptus eſt. Tractauit etiam oēm ferè ſtudiorum materiam. nam & orationes eius, & poemata, & epiſtolæ, & dialogi feruntur. etſi in philoſophia parum diligens, egregius tamen uitiorꝫ inſectator fuit, multæ in eo, claræq; ſententiæ, multa etiam morum gratia legenda, ſed in eloquēdo corrupta pleraq;, atq; eo pernicioſiſſima, quod abūdant dulcibus uitijs, uelles eum ſuo ingenio dixiſſe, alieno iudicio. nam ſi aliqua contempſiſſet, ſi parū concupiſſet, ſi non omnia ſua amaſſet, ſi rerum pondera minutiſſimis ſententijs non fregiſſet, conſenſu potius eruditorum, q̃ puerorum amore comprobaretur. Verum ſic quoq; iam robuſtis, & ſeueriore genere ſatis firmatis legendus, uel ideo quod exercere poteſt utrunq; iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda ſunt, eligere modo curæ ſit, quod utinam ipſe feciſſet. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit, effecit.

Digitized by Google

De imitatione.

EX HIS, cæteriſq; lectione dignis authoribus, & uerborum ſumenda copia eſt, & uarietas figurarum, & componendi ratio, tum ad exemplum uirtutum omnium mens dirigenda. Neq; enim dubitari poteſt, quin artis pars magna contineatur imitatiõe. Nam ut inuenire primum fuit, eſtq; præcipuum, ſic ea, quæ bene inuenta ſunt, utile ſequi, atq; omnis uitæ ratio ſic conſtat, ut quæ probamus in alijs, facere ipſi uelimus. Sic litterarũ ductus, ut ſcribẽdi fiat uſus, pueri ſequũtur, ſic muſici uocem docẽtium, pictores opera priorum, ruſtici probatam experimento culturam in exemplum tuentur. Omnis deniq; diſciplinæ initia ad propoſitum ſibi præſcriptum formari uidemus. & hercle neceſſe eſt aut ſimiles, aut diſſimiles bonis ſimus. Similem raro natura præſtat, frequenter imitatio, ſed hoc ipſum, quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quàm fuit iis, qui nihil, quod ſequerentur, habuerunt, niſi caute, & cum iudicio apprehenditur, nocet. Ante omnia igitur imitatio per ſe ipſa non ſufficit, uel quia pigri eſt ingenij contentum eſſe iis, quæ ſunt ab alijs inuenta. Quid enim futurum erat temporibus illis, quæ ſine exemplo fuerunt, ſi homines nihil niſi quod iam cognouiſſent faciendum ſibi, aut cogitandũ putaſſent? nẽpe nihil fuiſſet inuentum, cur igitur nefas ẽ reperiri aliquid à nobis, quod ante non fuerit? an illi rudes ſolamẽtis natura ducti ſunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærendum non eo ipſo concitemur, quod certe ſcimus inueniſſe eos, qui quæſierint. Et cum illi, qui

Digitized by Google

nullum cuiuſquam rei habuerint magiſtrum, plurima in poſteros tradiderunt, nobis uſus illarum rerum ad eruendas alias non proderit, ſed nihil habebimus niſi beneficij alieni? quemadmodum quidam pictores in id ſolum ſtudent, ut deſcribere tabulas menſuris, ac lineis ſciant. Turpe etiam illud eſt, contentum eſſe id cōſequi, quod imiteris. Nam rurſus quid erat futurum, ſi nemo plus effeciſſet eo, quem ſequebatur? Nihil in poetis ſupra Liuium Andronicum, nihil in hiſtorijs ſupra pontificum annales haberemus, ratibus adhuc nauigaremus, non eſſet pictura, niſi quæ lineas modo extremas umbræ, quam corpora in ſole feciſſent, circunſcriberet. Ac ſi omnia percenſeas, nulla ſit ars, qualis inuenta eſt nec intra initium ſtetit, niſi forte noſtra potiſſimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demum nihil creſcat. nihil enim creſcit ſola imitatione. Quod ſi prioribus adijcere fas non eſt, quomodo ſperare poſſumus ullum oratorem profectum? cum in ijs, quos maximos adhuc nouimus, nemo ſit inuētus, in quo nihil aut deſyderetur, aut reprehendatur, ſed etiam q ſumma nō appetent, contendere potius quàm ſequi debent. Nam q agit, ut prior ſit, forſitan etiam ſi non trāſierit, æquabit. Eum uero nemo poteſt æquare. cuius ueſtigijs ſibi uniq; inſiſtendum putat, neceſſe eſt enim ſemper ſit poſterior, qui ſequitur. Adde quod plerunq; facilius eſt plus facere, quàm idem. Tantam enim difficultatem habet ſimilitudo, ut ne ipſa quidem natura in hoc ita eualuerit, ut non res, quæ ſimillimæ uideantur, diſcrimine aliquo diſcernantur Adde quod quicquid alteri ſimile eſt, neceſſe eſt minus ſit eo, qđ imitatur, ut umbra corpore, &

imago faciei, & actus histrionum ueris affectibus, quod in orationibus quoq; euenit. Nāq; ijs, quæ in exemplū aſſumimus, ſubeſt natura, & uera uis. Contra omnis imitatio ficta eſt, & ad alienū propoſitum accōmodatur, quo fit, ut minus ſanguinis, ac uiriū declamationes habeant, q̄ orationes, qđ in illis uera, in his aſſimulata materia eſt. Adde quod ea, quæ in oratore maxima ſūt, imitabilia non ſunt, ingenium, inuentiones, facilitas, et quicquid arte non traditur. Ideoq; pleriq; cum uerba quædam ex orationibus excerpſerunt, aut aliquos compoſitionis certos pedes, mire à ſe quæ elegerunt, effingi arbitrantur, cum uerba intercidant, inualeſcantq; tēporibus, ut quorū certiſſima ſit regula in cōſuetudine, eaq; non ſua natura ſint bona, aut mala, nā p ſe ſoni tm̄ ſunt, ſed prout opportune, proprieq;, aut ſecus collocata ſunt, & cōpoſitio cum rebus accōmodata ſit, tum ipſa uarietate gratiſſima. Quapropter exactiſſimo iudicio circa hanc ptē ſtudiorū examinādā ſunt oīa. Primū quos imitemur, nā ſunt plurimi, q ſimilitudinē peſſimi cuiuſq;, & corruptiſſimū concupierunt. tum in ipſis, quos elegerimus, quid ſit, ad quod nos efficiendū cōparemus. Nā in magnis quoq; authoribus incidunt aliqua uitioſa, et à doctis inter ipſos etiam mutuo reprehenſa, atq; utinā tam bona imitantes dicerent melius, q̄ mala peius dicant. Nec uero ſaltem ijs, quibus ad euitanda uitia iudicij ſatis fuit, ſufficiat imaginē uirtutis effingere, & ſolā (ut ſic dixerim) cutem, uel potius illas Epicuri figuras, quas è ſummis corporibus dicit effluere, hoc aūt ijs accidit, qui non introſpectis penitus uirtutibus ad primū ſe uelut aſpectum orationis aptarunt, & cum ijs feliciſſi

Digitized by Google

me ceſſit imitatio, qui uerbis, atq; numeris ſunt nõ multum differentes. uim dicendi, atq; inuentionis non aſſequuntur, ſed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehendunt, fiuntq; pro grãdibus, tumidi, preſſis, exiles. fortibus, temerarij. lætis, corrupti. cõpoſitis, exultantes. ſimplicibus, negligentes. Ideoq; q horride, atq; incõpoſite qdlibet illud frigidũ, & inane extulerunt, antiquis ſe pares credunt, qui carent cultu, atq; ſententijs atticis ſcilicet qui præciſis concluſionibus obſcuri. Salluſtium, atq; Thucydidem ſuperant. triſtes ac ieiuni Pollionem æmulantur otioſi, & ſupini, ſiquid modo longius circũduxerunt, iurant ita Ciceronem locuturum fuiſſe. Noueram quoſdam, qui ſe pulchre expreſſiſſe genus illud huius cœleſtis in dicendo uiri ſibi uiderentur, ſi in clauſula poſuiſſent, eſſe uideatur. Ergo primũ eſt, ut quod imitaturus eſt qſq; intelligat. Et quare bonum ſit ſciat, tum in ſuſcipiendo onere conſulat ſuas uires. Nam quædam ſunt inimitabilia, quibus aut infirmitas naturæ nõ ſufficiat, aut diuerſitas repugnet. nec cui tenue ingenium erit, ſola uelit fortia, & abrupta. cui forte quidem, ſed indomitum, amore ſubtilitatis, & uim ſuã perdat, & elegantiã, quam cupit, nõ perſequatur. Nihil eſt enim tam indecens, quam cum mollia dureſcunt. atq; ego illi præceptori, quem inſtitueram in libro ſecundo, tradidi, non ea ſola docenda eſſe, ad quæ quenq; diſcipulorum natura compoſitum uideret. nam & is adiuuare debet, quæ in quoq; eorum inuenit bona, & quantum fieri poteſt, adijcere, quæ deſunt, & emendare quædã, & mutare. Rector enim eſt aliorum ingeniorum, atque formator. difficilius eſt naturam

Digitized by Google

ſuam fingere. Sed ne ille quidem doctor, quanquam om-
nia, quæ recta ſunt, uelit eſſe in ſuis auditoribus quàm
pleniſſima, in eo tamen, cui naturam obſtare uiderit, la-
borabit. Id quoq; uitandũ, in quo magna pars errat, ne
in oratione poetas nobis, & hiſtoricos in illis operibus
oratores, aut declamatores imitãdos putemus. ſua cuiq;
propòſita lex. ſuus cuiq; decor eſt. nec comœdia in co-
thurnos aſſurgit. nec contra tragœdia ſocco ingreditur.
Habet tamen omnis eloquentia aliquid commune. id
imitemur, quod commune eſt. Etiam ſolet hoc incom-
modi accidere ijs, qui ſe uni alicui generi dediderunt,
ut ſi aſperitas ijs placuit alicuius, hanc etiam in leni,
ac remiſſo cauſarum genere nõ exuant. ſi tenuitas, aut
nuditas, in aſperis, grauibusq; cauſis põderi rerum pa-
rum reſpondeant, cum ſit diuerſa non cauſarum modo
inter ſeipſas conditio, ſed in ſingulis etiam partium cau-
ſæ, ſintq; qui alia leniter, alia aſpere, alia concitate, alia
remiſſe, alia docendi, alia mouendi gratia dicent, quo-
rum omnium diſſimilis, atq; diuerſa inter ſe ratio eſt.
Itaq; ne hoc quidem ſuaſerim uni ſe alicui proprie, quẽ
per omnia ſequatur, addicere. Longe omnium perfectiſ-
ſimus græcorum Demoſthenes, aliquid tamẽ aliquo in
loco melius alij. plurima ille, ſed non qui maxime imi-
tandus, & ſolus imitandus eſt. Quid ergo? non eſt ſatis
omnia ſic dicere, quomodo M. Tullius dixit? Mihi qui-
dem ſatis eſſet, ſi omnia conſequi poſſem. quid tamẽ no-
ceret, uim Cæſaris, aſperitatem Cœlij, diligentiam Pol-
lionis, iudicium Calui quibuſdam in locis aſſumere?
Nam præter id, quod prudentis eſt, qđ in quoq; optimũ
eſt, ſi poſſit ſuum facere, tum in tanta rei difficultate,

Digitized by Google

unum intuentes uix aliqua pars ſequitur. Ideoq; cum totum exprimere, quem elegeris, penè ſit homini inconceſſum, pluriũ bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam ſæpius idem dicam) non ſit tantũ in uerbis, illuc intendenda mens, quantum fuerit illis uiris decoris in rebus, atq; perſonis, quod conſiliũ, quæ diſpoſitio, q̃ omnia etiam, quæ delectationi uideantur data, ad uictoriam ſpectant, quid agatur procemio, quæ ratio & q̃ uaria narrandi, quæ uis probandi, ac refellẽdi, quanta in affectibus omnis generis mouendis ſcientia, quantaq; laus ipſa popularis utilitatis gratia aſſumpta, q̃ tũ eſt pulcherrima, cum ſequitur, non cum arceſſitur. hæc ſi præuiderimus, tum ueræ imitabimur. Qui uero etiam propria ijs bona adiecerit, ut ſuppleat, quæ deerant, circuncidat ſiquid redundabit, is erit, quem quærimus, perfectus orator, quem nunc conſumari potiſſimum oportebat, cum tanto plura exempla benedicẽdi ſuperſunt, q̃ illis, qui adhuc ſummi ſunt, ↄtigerant. nam erit hæc quoq; laus eorum, ut priores ſuperaſſe, poſteros docuiſſe dicantur.

Qui modus ſcribendi ſit.

ET HÆC Quidem auxilia extrinſecus adhibẽtur. in ijs autẽ, quæ nobis ipſis paranda ſunt, ut laboris, ſic utilitatis etiam longe plurimum affert ſtylus. Nec immerito M. Tullius, hunc optimum effectorem, ac magiſtrum dicendi uocat, cui ſententiæ perſonam L. Craſſi in diſputationibus, quæ ſunt de oratore aſſignando, iu-

dictum ſuum cum illius authoritate coniunxit. Scribēdum ergo q̄diligentiſſime, & quamplurimum. nam ut terra altius effoſſa, generandis, alendiſq; ſeminibus fœcundior fit, ſic profectus non à ſummo petitus, ſtudiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet. nam ſine hac quidem conſcientia, ipſa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & uerba in labris naſcentia, illic radices, illic fundamenta ſunt, illic opes, uelut ſanctiore quodam ærario conditæ, unde ad ſubitos quoq; caſus, cum res exiget proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ ſufficiant labori certaminum, & uſu non exhauriantur. nihil enim rerum ipſa natura uoluit magnum effici cito, præpoſuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem, quæ naſcendi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uiſceribus parentum continerentur. Sed cum ſit duplex quæſtio & quomodo, & quæ maxime ſcribi oporteat, iam hinc ordinem ſequar. Sit primo uel tardus, dum diligens ſtylus, quæramus optima, nec primo ſe offerētibus gaudeamus. adhibeatur iudicium inuentis, diſpoſitio probatis. delectus enim rerum, uerborumq; habendus eſt, & pondera ſingulorum examinanda. poſt ſubeat ratio collocandi, uerſenturq; omni modo numeri, nō, ut quodq; ſe proferet uerbum occupet locum, quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda ſæpius erunt ſcriptori proxima. nam præter id, quod ſic melius iunguntur prioribus ſequentia, calor quoq; ille cogitationis qui ſcribendi mora refrixit, recipit ex integro uires, et uelut repetito ſpatio ſumit impetum, quod in certamine ſaliendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, & ad illud quo con

tenditur

Digitized by Google

tenditur, ſpatiũ curſu fit amplius. Vtq; in iaculãdo brachia reducimus, & ex pulſuri tela neruos retro tendimus. Interim tamen, ſi feret flatus, danda ſunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. omnia enim noſtra, dũ naſcuntur, placent, alioquin nec ſcriberẽtur. Sed redeamus ad iudicium, & retractemus ſuſpectam facilitatem, ſic ſcripſiſſe Salluſtium accepimus, & ſanè manifeſtus eſt etiã ex opere ipſo labor. Virgilium quoq; pauciſſimos die cõpoſuiſſe uſus author eſt Varus. Oratoris quidem alia cõditio eſt, itaq; hác morá, & ſolicitudinẽ initijs impero. Nam primum hoc conſtituendum, hoc obtinendum, ut quam optime ſcribamus. celeritatem dabit conſuetudo, paulatim res facilius ſe oſtendent, uerba reſpondebunt, compoſitio ſequetur, cuncta deniq; ut in familia bene inſtituta, in officio erunt. Summa hæc eſt rei, cito ſcribendo non fit, ut bene ſcribatur, bene ſcribendo fit, ut cito. Sed tum maxime, cum facultas illa cõtigerit, reſiſtamus ac prohibeamus, & ferentes equos frenis quibuſdam coerceamus, quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Nec uero rurſus eos, qui robur aliquod ſtylo fecerunt, ad infelicem calumniandi ſe pœnam alligandos puto. Nam quomodo ſufficere ciuilibus officijs poſſit, qui ſingulis actionum partibus inſeneſcat? Sunt autem quibus nihil ſit ſatis, omnia mutare, omnia aliter dicere, quàm occurrit, uelint, increduli quidam, & de ingenio ſuo peſſime meriti, qui diligentiam putant facere ſibi ſcribendi difficultatem. Nec promptum eſt dicere utros peccare ualidius putem, quibus omnia ſua placent, an quibus nihil. Accidit enim etiã ingenioſis adoleſcentibus frequenter, ut labore conſumantur, & in ſi

lentium uſq; deſcēdant nimia bene dicendi cupiditate, qua de re memini narraſſe mihi Iulium Secundum illũ æqualem meum, atq; à me (ut notum eſt) familiariter amatum, miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid eſſet ſibi à patruo ſuo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioqn inter paucos, diſertus, & dignus illa propinqtate. Is cum Secundum ſcholæ adhuc operam dantem triſtem forte uidiſſet, interrogauit quæ cauſa frontis tam obductæ. nec diſſimulauit adoleſcēs tertium iam diē eſſe, ex quo omni labore, materiæ ad ſcribendum deſtinatæ non inueniret exordiũ, quo ſibi non præſens tantum dolor, ſed etiam deſperatio in poſterũ fieret. Tum Florus arridens, nunquid tu inquit, melius dicere uis quàm potes? Ita ſe res habet, curandum eſt, ut quàm optime dicamus, dicendum tamen pro facultate. ad profectum enim opus eſt ſtudio, non indignatiōe. Vt poſſimus autem ſcribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modo præſtabit, in qua ſine dubio multum eſt, ſed etiam ratio, ſi non reſupini, ſpectanteſq; tectum, & cogitationem murmure agitantes expectauerimus quid obueniat, quid res poſcat, quid perſonā deceat, quod ſit tempus, qui iudicis animus, quo interim animo tandem ad ſcribendum acceſſerimus, ſic nobis & initia, & quæ ſequuntur natura ipſa præſtabit. Certa ſunt enim pleraq;, & niſi conniueamus, in oculos incurrunt, ideoq; nec indocti, nec ruſtici diu quærunt unde incipiant, quo pudendum eſt magis, ſi difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus ſemper optimum eſſe, quod latet, immuteſcamus alioquin, ſi nihil dicen-

Digitized by Google

dum uideatur, niſi quod non inuenimus. Diuerſum eſt huic eorum uitium, qui primo quaſi decurrere per materiam ſtylo quamuelociſſimo uolunt, & ſequentes calorem, atq; impetum ex tempore ſcribunt. Hanc ſyluā uocant, repetunt, deinde & cōponunt quæ effuderāt, ſed uerba emendantur, & numeri manent, in rebus temere ꝑgeſtis, quæ fudit leuitas, protinus ergo adhibere curam rectius erit, atq; ab initio ſic opus ducere, ut cælandum, non ex integro fabricandum ſit. Aliquādo tñ affectus ſequemur, in quibus ferè plus calor q̄ diligētia ualet. Satis apparet ex eo, quod hanc ſcribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi delitijs ſentiā. Nam in ſtylo quidem quamlibet properato dat aliquā cogitationi moram non conſequens celeritatem eius manus, cui dictamus, urget, atq; interim pudet etiam dubitare, aut reſiſtere, aut mutare, quaſi conſcium infirmitatis noſtræ timentes. Quo fit, ut non rudia tantum, et fortuita, ſed impropria interim, dum ſola eſt cōnectendi ſermonis cupiditas, effluant, quæ nec ſcribentium curam, nec dicentium impetum conſequantur. At idem ille, qui excipit, ſi tardior in ſcribendo, aut inertior in legendo, uelut offenſator fuerit, inhibetur curſus, atq; oīs, quæ erat concepta mentis intentio, mora, & interdum iracundia excutitur. Tum illa, quæ aptiorem animi motum ſequuntur, quæq; ipſa animum quodammodo cōcitant, quorum eſt iactare manum, torquere uultum, ſimul uertere latus, & interim obiurgare, quæq; Perſius notat, cum leuiter dicendi genus ſignificat,

Nec pluteū (inquit) cædit, nec demorſos ſapit ungues,

etiam ridicula ſunt, niſi cum ſoli ſumus. Denique

ut ſemel, quod eſt potiſſimum, dicam, ſecretum, in dictando, pariterq; liberum arbitris locum, & quam altiſſimum ſilentium ſcribentibus maxime conuenire nemo dubitauerit, non tamen protinus audiendi, qui credunt aptiſſima in hoc nemora, ſyluasq;, quod illa cœli libertas, locorumq; amœnitas, ſublimem animum, & beatiorem ſpiritum parent, mihi certe iucundus hic magis, quàm ſtudiorum hortator uidetur eſſe ſeceſſus. Nanque illa ipſa, quæ delectent, neceſſe eſt auocent ab intentione operis deſtinati. Neque enim ſe bona fide in multa ſimul intendere animus totum poteſt, et quocunque reſpexit deſinit intueri, quod propoſitum fuerat Quare ſyluarum amœnitas, & præter labentia flumina, & inſpirantes ramis arborum auræ, uolucrumq; cantus, & ipſa late circunſpiciendi libertas ad ſe trahunt, ut mihi remittere potius iſta uoluptas uideatur cogitationem, quàm intendere. Demoſthenes melius, qui ſe in locum, ex quo nulla exaudiri uox, & ex quo nihil proſpici poſſet, recipiebat, ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoq; lucubrantes ſilentium noctis, & clauſum cubiculum, & lumen unum uelut rectos maxime teneat. Sed cum in omni ſtudiorum genere, tum in hoc præcipue bona ualetudo, quæq; eam maxime præſtat, frugalitas neceſſaria eſt, cum tempora ab ipſa rerum natura ad quietem, refectionemq; nobis data, in acerrimum laborem conuertimus. Cui tamen non plus irrogandum eſt, quàm quod ſomno ſupererit. Obſtat enim diligentiæ ſcribendi etiam fatigatio, & abunde, ſi uacet, lucis ſpacia ſufficiunt. Occupatos in noctem neceſſitas agit. Eſt tamen lucubratio quoties ad

eam integri, ac refecti uenimus, optimum ſecreti genus. Sed ſilentium, & ſeceſſus, & undiq; liber animus, quæ ut ſunt maxime optanda, ita non poſſunt ſemper contingere. Ideoq; non ſtatim, ſiquid obſtrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies, uerum incommodis repugnandum, & hic faciendus uſus, ut omnia, quæ impedient, uincat intentio, quam ſi tota mente in opus ipſum direxeris, nihil eorum, quæ oculis, uel auribus incurſant ad animum perueniet. An non frequenter etiam fortuita hæc cogitatio præſtat, ut obuios non uideamus? & itinere deerremus? non conſequemur idem, ſi & uoluerimus? Non eſt indulgendum cauſis deſidiæ. nam ſi non niſi refecti, non niſi hilares, non niſi omnibus alijs curis uacantes, ſtudendum exiſtimauerimus, ſemper erit, propter quod nobis ignoſcamus. Quare in turba. itinere. conuiuijs, uel concione etiam, faciat ſibi cogitatio ipſa ſecretum. Quid alioqui fiet, cum in medio foro tot circunſtantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiam clamoribus erit ſubito continua oratione dicendum? ſi particulas, quas ceris mandamus, niſi in ſolitudine reperire non poſſumus? propter quæ ille idem tantus amator ſecreti Demoſthenes in littore, in quod ſe maximo cum ſono fluctus illideret meditans conſueſcebat concionum fremitus non expaueſcere. Illa quoque minora, (ſed nihil in ſtudijs paruum eſt) non ſunt tranſeunda, ſcribi optime ceris, in quibus facillima eſt ratio delendi, niſi forte uiſus infirmior membranarum potius uſum exigat, quæ, ut iuuant aciem, ita crebra relatione, quoad intinguntur calami, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem in utrolibet

Digitized by Google

genere contra uacuæ tabellæ, in quibus libera adijcien-
di ſit excurſio. nam interim pigritiam emendandi angu
ſtiæ faciunt, aut certe nouorum interpoſitione priora cō
fundunt. Ne latas quidem ultra modū eſſe ceras uelim,
expertus iuuenem ſtudioſum alioquin, prælongos ha-
buiſſe ſermones, quia illos numero uerſuum metiebatur,
idq́; uitium, quod frequenti admonitione corrigi nō po
tuerat, mutatis codicibus eſſe ſublatum. Debet uacare
etiam locus, in quo notentur, quæ ſcribentibus ſolēt ex-
tra ordinem, ideſt ex alijs, quàm qui ſunt in manibus,
locis occurrere. Irrrumpunt enim optimi nonnunquā
ſenſus, quos neq; inſerere oportet, nec differre tutū ē, qa
interim elabūtur. interim memoriæ ſui intentos ab alia
inuentione declinant. Ideoq́; optime ſunt in depoſito.

De emendatione.

SEQVITVR emendatio pars ſtudiorum lon-
ge utiliſſima. Neq; enim ſine cauſa creditum eſt, ſtylum
non minus agere, cum delet. Huius autem operis eſt
adijcere, detrahere, mutare, ſed facilius in ijs, ſimplici-
uſq́; iudicium quæ replenda, uel deijcienda ſunt. Pre-
mere uero tumentia, humilia extollere, luxuriātia aſtrin
gere, inordinata digerere, ſoluta componere, exultantia
coercere duplicis operæ. Nam & damnanda ſunt quæ
placuerant. & inueninda, quæ fugerant. Nec dubium
eſt optimum eſſe emēdandi genus, ſi ſcripta in aliquod
tempus reponantur, ut ad ea poſt interuallum uelut no
ua, atque aliena redeamus, ne nobis ſcripta noſtra qua
ſi recentes fœtus blandiantur. Sed neque hoc continge-
re ſemper poteſt, præſertim oratori, cui ſæpius ſcribere

Digitized by Google

ad præſentes uſus neceſſe eſt, & ipſa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia ſcripta tanquam uitioſa redeant, & quaſi nihil fas ſit rectum eſſe, quod primum eſt, melius exiſtimant quicquid eſt aliud, idq; faciant, quoties librum in manus reſumpſerunt, ſimiles medicis etiam integra ſecantibus, accidit itaq; ut cicatricoſa ſint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquādo quod placeat, aut certe q̃d ſufficiat, ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoq; eſſe debet modus. Nā quod Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus ſcriptam. & Panegyricum Iſocratis, qui parciſſime decem annis dicunt elaboratum, ad oratorē nihil pertinet, cuius nullum erit, ſi tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ ſcribenda ſunt præcipue.

PROXIMVM eſt, ut dicamus quæ præcipue ſcribenda ſunt. Hoc exuberantis quidem eſt operis, ut explicemus, quæ ſunt materiæ, quæ prima, aut ſecunda, aut deinceps tractanda ſint. Nam id factum eſt etiam primo libro, quo puerorum, & ſecundo, quo iam robuſtorum ſtudijs ordinem dedimus, ſed de quo nunc agitur, unde copia & facilitas maxime ueniat. Vertere græca in latinum ueteres noſtri oratores optimum iudicabant. Id ſe L. Craſſus in illis Ciceronis de oratore libris dicit factitaſſe. Id Cicero ſua ipſe perſona frequentiſſime præcipit, quinetiam libros Platonis, atque Xenophontis edidit hoc genere tranſlatos. Marco id Meſſalæ placuit, multaq; ſunt ab eo ſcriptæ ad hunc modum orationes, adeo, ut etiam cum illa Hype

Digitized by Google

ridis pro Phryne difficillima Romanis ſubtilitate cōtenderet, & manifeſta eſt exercitationis huiuſce ratio. Nā & rerum copia græci authores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur noſtris. Figuras uero, quibus maxime ornatur oratio, multas, ac uarias excogitandi etiam neceſſitas quædam eſt, quia plerunq; à græcis Romana diſſentiunt. Sed etiam illa ex latinis conuerſio multum & ipſa contulerit, ac de carminibus quidē neminem credo dubitare, quo ſolo genere exercitationis dicitur uſus eſſe Sulpitius. Nā & ſublimis ſpiritus attollere orationem poteſt, & uerba poetica libertate audaciora, præſumunt eādem prope dicendi facultatem, ſed & ipſis ſententijs adijcere licet oratorium robur, & omiſſa ſupplere, & effuſa ſubſtringere. Neq; ego παράφρασιν eſſe interpretationem tantum uolo. Sed circa eoſdem ſenſus certamen, atq; æmulationem. Ideoq; ab illis diſſentio, qui uertere orationes latinas uetant, quia optimis occupatis quicquid aliter dixerimus, neceſſe ſit eſſe deterius. Nam neq; ſemper eſt deſperandum aliquid illis, quæ dicta ſunt, melius poſſe reperiri, neq; adeo ieiunam, ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici niſi ſemel non poſſit, niſi forte hiſtrionum multa circa uoces eaſdem uariare geſtus poteſt, orandi minor uis, ut dicatur aliquid præter quod in eadem materia nihil dicendum ſit. Sed eſto neq; melius, quod inueniamus ſit, nec par, eſt certe proximus locus. an uero nos ipſi bis, ac ſæpius de eadem re dicimus, & quidem continuas nonnunquam ſententias, niſi forte contendere nobiſcū poſſu

mus, cũ alijs non poſſimus. Nã ſi uno genere bene dice
retur, fas erat exiſtimari p̃cluſam nobis à prioribus uiã
in dicendo, nunc uero innumerabiles ſunt modi, pluri
mæq́; e odem uiæ ducũt ſua breuitati gratia, ſua copiæ,
alia tranſlatis uirtus, alia proprijs, hoc oratio recta, il-
lud figura declinata commendat, ipſa deniq; utiliſſima
eſt exercitatiõi difficultas. Quid quod auctores maximè
ſic diligentius cognoſcuntur? Non enim ſcripta lectiõe
ſecura tranſcurrimus, ſed tractamus ſingula, et neceſſa-
rio introſpicimus. Et quãtum uirtutis habeant, uel hoc
ipſo cognoſcimus, quod imitari non poſſumus, nec alie-
na tantum transferre, ſed etiam noſtra pluribus modis
tractare proderit, ut ex induſtria ſumamus ſententias
quaſdam, easq́; uerſemus q̃numeroſiſſime uelut eadem
cera aliæ, atq; aliæ formæ duci ſolẽt. Plurimum autem
parari facultatis exiſtimo ex ſimpliciſſima quaq; mate-
ria. Nam in illa multiplici perſonarum, cauſarum, tem
porum locorum, dictorum, factorum diuerſitate facile
deliteſcet infirmitas tot ſe undiq; rebus, ex quibus ali-
quam apprehendas, offerẽtibus. Illud uirtutis indicium
eſt. fundere, quæ natura contracta ſunt, augere parua,
uarietatem ſimilibus, uoluptatem expoſitis dare, & be
ne dicere multa de paucis. In hoc optimæ facient infini
tæ quæſtiões, quas uocari θέσεις diximus. Quibus Ci-
cero iam princeps in repu. exerceri ſolebat. His cõfinis
eſt deſtructio, & confirmatio ſententiarum. nam cum
ſit ſententia decretum quoddam, atq; præceptum, quod
de re, idem de iudicio rei quæri poteſt. tum loci commu
nes, quos etiam ſcriptos ab oratoribus ſcimus, nam qui
hæc recta tantum, & in nullos flexus alios recedentia

Digitized by Google

copioſe tractauerit, utiq; in illis plures excurſus, recipiẽtibus magis abundabit, eritq́; in omnes cauſas gratus. omnes enim generalibus quæſtionibus conſtant. nam quid intereſt Cornelius trib. ple. quod codicem legerit, reus ſit, an quæramus, uioletur'ne maieſtas, ſi magiſtratus rogationem ſuam populo ipſe recitauerit. Milo Clodium recte'ne occiderit, ueniat in iudicium, oporteat'ne inſidiatorem interfici, uel pernicioſum reipu. ciuem etiam ſi non inſidietur. Cato Martiam honeſte'ne tradiderit Hortenſio, an conueniat, nec ne res talis bono uiro de perſonis iudicatur, ſed de rebus cõtenditur. Declamationes uero quales in ſcholis rhetorum dicuntur, ſi modo ſunt ad ueritatem accõmodatæ, & orationibus ſimiles, non tantum dum adoleſcit profectus, ſunt utiliſſimæ, quæ inuentionem, & diſpoſitionẽ pariter exercent, ſed etiam cum eſt conſumatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim, atq; eniteſcit uelut pabulo lætiore facundia, & aſſidua contentionum aſperitate fatigata renouatur. Quapropter hiſtoriæ nonnunquam ubertas in aliqua exercendi ſtyli parte ponenda, & dialogorum libertate geſtiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, ſicut athlætæ remiſſa quibuſdam temporibus ciborum, atq; exercitationum certa neceſſitate, otio, & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intuliſſe eloquentiæ lumen, quod in hos quoq; ſtudiorum ſeceſſus excurrit. Nam ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceſſe eſt deteratur fulgor, & dureſcat articulus, & ipſe ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forenſibus certaminibus excitatos, & quaſi militantes

reficit, ac reparat hæc uelut ſagina dicendi, ſic adoleſcẽtes non debent nimium in falſa rerum imagine detineri, et inanibus ſimulachris, uſq; adeo, ut difficilis ab ijs digreſſus ſit aſſueſacere, ne ab illa, in qua propè conſenuerint, umbra uera diſcrimina uelut quendam ſolem reformident. Quod accidiſſe etiam Portio latroni, qui primus clari nominis profeſſor fuit, traditur, ut cum ei ſummam in ſcholis opinionem obtinenti cauſa in foro eſſet oranda, impenſe petierit, uti ſubſellia in baſilicam transferrẽtur, ita illi cœlũ nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto, ac parietibus uideretur. quare iuuenis, qui rationem inueniendi, eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit, quod nõ eſt infiniti operis, ſi docere ſciant, & ueluti exercitationem quoq; modicam fuerit conſecutus, oratorem ſibi aliquem, qđ apud maiores fieri ſolebat, deligat, quem ſequatur, quem imitetur, iudicijs interſit quamplurimis, & ſit certaminis cui deſtinatur, frequens ſpectator, tum cauſas uel eaſdẽ, quas agi audierit, ſtylo & ipſe componat, uel etiam alias, ueras modo, & utrunq; tractet, & quod in gladiatoribus fieri uidemus, de rhetoricis exerceatur, ut feciſſe Brutum diximus pro Milone. melius hoc q̃ reſcribere ueteribus orationibus, ut fecit Sextius contra Ciceronis actiõem habitam pro eodem, cum alteram partẽ litis noſſe non poſſet ex ſola defenſiõe. Citius aũt ſic idoneus erit iuuenis, quem præceptor coegerit in declamãdo. quam ſimillimum eſſe ueritati, & per totas ire materias, quarum nunc facillima, & maxime fauorabilia decerpunt. Obſtat huic, quod ſecundo libro poſui, frequẽs turba diſcipulorum, & conſuetudo claſſiũ certis diebus

Digitized by Google

audiendarum, non nihil etiam perſuaſio patrum nu-merantium potius declamationes, quàm æſtimantium. Sed quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille ſe bonus præceptor maiore numero, quàm ſuſtineri poſſit, onerabit, & inanē loquacitatem recidet, ut omnia, quæ ſunt in controuerſia, non, ut quidam uolunt, quæ in rerum natura dicantur, & uel longiore potius dierum ſpatio laxabit dicendi neceſſitatem, uel materias ſibi diuidere permittet. Vna diligenter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quaſi deguſtatæ. Propter q̄d accidit, ut nec ſuo loco quicquam ponatur, nec illa, quæ prima ſunt, ſeruent ſuam legem, iuuenibus floſculos omnium partium in ea, quæ ſunt dicturi, congerentibus, quo fit, ut timentes, ne ſequētia ꝑdant, priora ꝯfundant.

De cogitatione.

PROXIMA *ſtylo cogitatio eſt, quæ & ipſa uires ad hoc accipit, & eſt inter ſcribendi laborem, extēporaleꝗ́ fortunā media quædam, & neſcio an uſus frequētiſſimi. Nā ſcribere nec ubiq; nec ſēꝑ poſſumus, cogitationi tēporis, ac loci plurimū eſt. Hæc paucis admodū horis magnas ēt cāſ cōplectitur. Hæc quoties intermiſſus ē ſomnus, ipſis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliq̄d inuenit uacui, nec otiū patitur. Neq; uero rerum ordinem modo, quod ipſum ſatis erat, intra ſe ipſa diſponit, ſed uerba etiam copulat, totamq; ita contexit orationem, ut ei nihil præter manum deſit. nam memoriæ quoq; plerunq; inhæret fidelius, quod nulla ſcribendi ſecuritate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi perueniri poteſt, aut ſu-*

Digitized by Google

bito, aut cito. Nam primum faciẽda multo ſtylo forma eſt, q̄ nos nec cogitantes ſequatur, tum aſſumendus uſus paulatim, ut pauca primũ complectamur animo, quæ reddi fideliter poſſint, mox per incrementa tam modica, ut onerari ſe labor ille non ſentiat, augenda uſu, & exercitatione multa continenda eſt, quæ quidem maxima ex parte memoria conſtat. Ideoq; aliqua mihi in illum locum differẽda ſunt. Eò tamen peruenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri ſtudio adiutus, tantum conſequatur, ut etiã quæ cogitarit, quæq; ſcripſerit, atq; edidicerit, in dicendo fidem ſeruent. Cicero certe græcorum Metrodorum Sepſium, et Eriphylum Rhodium, noſtrorumq; Hortenſium tradidit, quæ cogitauerãt ad uerbum in agendo retuliſſe. Sed ſi forte aliquis inter dicendum effulſerit extemporalis color non ſuperſtitioſe cogitatis, demum eſt inhærendum, neq; enim tantum habent curæ, ut non ſit dandus & fortunæ locus. Cum ſæpe etiam ſcriptis ea, quæ ſubito nata ſunt, inſerantur. Ideoq; totum hoc exercitationis genus, ita inſtituẽdum eſt, ut & digredi ex eo, et redire in id facile poſſimus. Nam ut primum eſt domo afferre paratam dicendi copiam, & certam, ita refutare temporis munera longe ſtultiſſimum eſt. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non poſſit, adiuuare poſſit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa, quæ complexi animo ſimus, fluant ſecura, ne ſolicitos, & reſpicientes, & una ſpe ſuſpenſos recordationis non ſinant prouidere, alioqn uel extemporalem temeritatem malo, quàm male cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur retrorſus, quia cum illa deſyderamus, ab alijs auertimur, & ex

memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura ſũt autem ſi ſtrictius utrunque quærendum eſt, quæ inueniri poſſunt, q̃ quæ inuenta ſunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur, & contineatur.

MAXIMVS uero ſtudiorũ fructus eſt, & uelut premium quoddam amplius longi laboris. ex tempore dicendi facultas, q̃ qui non erit conſecutus, mea quidẽ ſententia ciuilibus officijs renunciabit, & ſolam ſcribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. uix enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium publicum polliceri, quod præſentiſſimis quibusq; periculis deſit monſtrare portum, ad quem nauis accedere, niſi lenibus uentis uecta non poſſit. Siquidem innumerabiles accidunt ſubitæ neceſſitates, uel apud magiſtratus, uel repræſentatis iudicijs, continuo agendi. Quarum ſiqua non dico cuicunq; innocentium ciuium, ſed amicorum, ac propinquorum alicui euenerit, ſtabit ne mutus & ſalutarem petentibus uocem, ſtatimq; ſi non ſuccurratur, perituris, moras, & ſeceſſum, & ſilentium quæret, dum illa uerba fabricentur, & memoriæ inſidant, & uox, ac latus præparetur. Qui uero patitur hoc ratio, ut quisq̃ ſit orator imparatus ad caſus? quid, cum aduerſario reſpondẽdum erit, fiet? Nam ſæpe ea, quæ opinati ſumus, & cõtra quæ ſcripſimus fallunt, ac tota ſubito cauſa mutatur. Atqui ut gubernatori ad incurſus quoq; tempeſtatum, ſic agenti ad uarietatem cauſarum ratio mutanda eſt.

Quid porrò multus ſtylus, & aſſidua lectio, & longa ſtudiorum ætas facit? ſi manet eadem, quæ fuit inci

Digitized by Google

pientibus, difficultas? periſſe profecto confitendum eſt præteritum laborem, cui ſemper idem laborandum eſt, neq; ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, ſed ut poſſit. Id autem maxime hoc modo conſequemur. Nota ſit primum dicendi uia. neq; enim prius contingere curſus poteſt, quàm ſcierimus, quò ſit, & qua perueniendum. nec ſatis eſt non ignorare, quæ ſunt cauſarum iudicialium partes, aut quæſtionum ordinem recte diſponere (quanquam iſta ſunt præcipua). ſed quid quoq; loco primum ſit, quid ſecundũ, ac deinceps, quæ ita ſunt natura copulata, ut mutari, aut interuelli ſine confuſione non poſſint. Quiſquis autem uiam, qua ſit ingrediẽdum diſcet, ducetur ante omnia rerum ipſa ſerie uelut duce propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus ſeruant. deinde quid quoque loco quærant ſcient, nec circunſpectabunt, nec offerentibus ſe aliunde ſenſibus turbabuntur, nec confundent ex diuerſis orationem uelut ſalientes huc illuc, nec uſquam inſiſtentes. Poſtremo habebunt modum, et finem, qui eſſe citra diuiſionem nullus poteſt. Expletis pro facultate omnibus, quæ propoſuerint, perueniſſe ſe ad ultimum ſentiẽt. Et hæc quidem ex arte, illa uero ex ſtudio, ut copiam ſermonis optimi, quemadmodum præceptum eſt, comparemus. multo, ac fideli ſtylo ſic formetur oratio, ut ſcriptorum colorem etiam quæ ſubito effuſa ſint, reddant, ut cum multa ſcripſerimus, etiam multa dicamus. Nam conſuetudo, & exercitatio facilitatem maxime parit, quæ ſi paulum intermiſſa fuerit, non uelocitas illa modo tardatur, ſed ipſum coit, atque concurrit. Quanquam enim opus eſt

Digitized by Google

*naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima di
cimus, ſtruere ulteriora poſſimus, ſemperq; noſtram uo/
cem prouiſa, & formata cogitatio excipiat.* Vix *tamen
aut natura, aut ratio in tam multiplex officium diduce
re animum queat, ut inuentioni, diſpoſitioni, elocutiõi,
ordini uerborum, rerumq;, tum ijs, quæ dicit, quæ ſubiũ
cturus eſt, quæ ultra ſpectanda ſunt adhibita uocis, pro
nuntiationis, geſtus obſeruatione una ſufficiat.* Longe.*n.
præcedat oportet intentio, ac præ ſe res agat quantumq;
dicendo conſumitur, tantum ex ultimo prorogetur, ut
donec perueniamus ad finem, nõ minus proſpectu pro/
cedamus, quàm gradu, ſi nõ interſiſtentes, offenſanteſq;
breuia illa, atq; conciſa ſingultantium modo eiecturi ſu/
mus.* E*ſt igitur uſus irrationabilis quidam, quem græci*
ἄλογον τριβὴν *uocant, qua manus in ſcribendo de/
currit, qua oculi totos ſimul in lectione uerſus, flexusq;
eorum, & tranſitus intuentur, & ante ſequentia uidẽt,
quàm priora dixerunt, quo conſtant miracula illa in ſce
nis pilariorum, ac uentilatorum, ut ea, quæ emiſerint,
ultro uenire in manus credas, & qua iubentur decurre
re.* Sed *hic uſus ita proderit, ſi ea, de qua locuti ſumus,
ars anteceſſerit, ut ipſum illud, quod in ſe rationem non
habet, in ratione uerſetur.* N*am mihi ne dicere quidem
uidetur, niſi ꝗ diſpoſite, ornate, copioſe dicit.* Sed nec *tu/
multuarij, nec fortuiti ſermonis contextum mirabor un/
quam, quem iurgantibus etiam mulierculis ſuperfluere
uideo, cum eo. quod ſi calor, ac ſpiritus tulit frequenter
accidit, ut ſucceſſum extemporalem conſequi cura non
poſſit, deum tunc affuiſſe, cum id eueniſſet, ueteres ora/
tores, ut* Cicero *dicit, aiebant. ſed ratio manifeſta eſt. nã*

bene

Digitized by Google

bene concepti affectus, & recentes reꝝ imagines ꝯtinuo impetu feruntur, quæ nonnunquam mora ſtyli refrigeſcunt, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uero cũ infelix illa uerboꝝ cauillatio acceſſit, & curſus ad ſingula ueſtigia reſtitit, nõ poteſt ferri contorta uis, ſed ut optime uocum ſingulaꝝ cedat electio, non ꝯtinua, ſed compoſita eſt. Quare capiẽdæ ſunt illæ, de qbus dixi, reꝝ imagines quas uocari φαντασίας indicauimus, omniaq;, de quibus dicturi erimus, perſonæ, quæſtiones, ſpes, metus hñda in oculis, in affectus recipienda. pectus eſt.n. qd diſertos facit, & uis mentis ideoq; imperitis quoq;, ſi mõ ſunt aliquo affectu ꝯcitati, uerba non deſunt. Tum intendendus animus, non in aliq̃ rem unam, ſed in plures ſimul ꝯtinuas, ut ſi per aliquam rectam uiam mittamus oculos, ſimul omnia, quæ ſunt in ea, circaq; intuemur, non ultimum tm̃ uidemus, ſed uſq; ad ultimum. Addit ad dicendum et pudor ſtimulos. habet & dicendoꝝ expectata laus. mirumq; uideri poteſt, quod cum ſtylus ſecretò gaudeat, atq; omneis arbitros reformidet, extẽporalis actio auditoꝝ frequentia, ut miles concentu ſignoꝝ excitatur. Nãq; & difficiliorem cogitationem exprimit & expellit dicendi neceſſitas, & ſecundos impetus auget placendi cupido. Adeo premium omnia expectãt, ut eloquẽtia quoq;, q̃q plurimum habeat in ſe uoluptatis, maxime tñ præſenti fructu laudis, opinioniſq; ducatur. Nec quiſq̃ tm̃ fidat ingenio, ut id ſibi ſperet incipienti ſtatim poſſe contingere. ſed ſicut in cogitatione ꝑcepimus, ita facilitatẽ quoq; extẽporalem à paruis initijs paulatim ꝑducemus ad ſummam, quæ nec ꝑfici, nec cõtineri niſi uſu põt. Cæteꝝ ꝑuenire eò debet, ut cogitatio,

Digitized by Google

non utiq; melior ſit ea, ſed tutior, cum hanc fœlicitatem non in proſa modo multi ſint conſecuti, ſed etiam in carmine, ut Antipater Sidonius, & Licinius Archias. Credendum enim Ciceroni eſt, non quia noſtris quoq; temporibus non & fecerint quidam hoc, & faciant, quod tamen ipſum non tam probabile puto (neq; enim habet aut uſum res, aut neceſſitatem) quam exhortandis in hanc ſpem, qui foro præparantur, utile exẽplũ. Neq; uero eẽ unq̃ tantam fiduciam facilitatis, uelim ut non breue ſaltem tempus, quod nuſq̃ ferè deerit, ad ea, quæ dicturi ſumus, diſpicienda ſumamus, quod quidem in iudicijs, ac foro datur ſemper. Neq;.n. quiſq̃ eſt, qui cauſam, quam non didicerit, agat. Declamatores quoſdam peruerſa ducit ambitio, ut expoſita controuerſia protinus dicere uelint. quin etiam, quod eſt in primis friuolum, ac ſcenicum, uerbũ petant, quo incipiãt. Sed tam ↄtumelioſos in ſe ridet inuicem eloquentia, & q ſtultis eruditi uideri uolũt, ſtulti eruditis uidẽtur. Si qua tñ fortuna tam ſubitã fecerit agẽdi neceſſitatẽ, mobiliore quodã opus erit ingenio, & uis oĩs intendenda rebus, & in pñtia remittẽdũ aliqd ex cura uerborꝶ. Si ſeq utrũq; non dabitur, tum & tardior pronũciatio moras habet, & ſuſpenſa, ac ueluti dubitans oratio, ut tamen deliberare, non hæſitare uideamur Hoc, dum egredimur è portu, ſi nos non dum aptatis ſatis armamentis aget uentus, deinde paulatim ſimul eũtes aptabimus uela, & diſponemus rudentes, & impleri ſinus optabimus. Id potius, q̃ ſe inani uerborum torrenti dare quaſi tempeſtatibus, auferendum. Sed non minore ſtudio continetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim ſemel perce-
Digitized by Google

pta non capitur. ſtylus quoque intermiſſione paulum admodum de celeritate deperdit. promptum hoc, & in expedito poſitum exercitatione ſola continetur. Hac uti ſic optimum eſt, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorum ſumus iudicio, atq; opinione ſoliciti. rarum eſt enim, ut ſatis ſe quiſque uereatur, uel ſoli tamen dicamus potius, quàm non omnino.

Eſt alia exercitatio cogitandi, totasq; materias, uel ſilentio, dum tamen quaſi dicat intra ſe ipſum perſequendi, quæ nullo non tempore, locoq; quando nõ aliud aginus, explicari poteſt, & eſt in parte utilior, quàm hæc proxima. Diligentius enim componitur quàm illa, in qua contextum dicendi intermittereueremur. Rurſus illa alia prior plus confert uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipſe, ut dixi, excitat oratorem, & iactatione manus, pedis ſupploſione, ſicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uero ſemper, & ubiq;. Neque enim ferè tam ullus eſt dies occupatus, ut nihil lucratiuæ (uelut Cicero Brutum facere tradit) operæ ad ſcribendũ, aut ad legendũ, aut dicendum rapi aliquo momento tpis poſſit. Siquidem C. Carbo ẽt in tabernaculo ſolebat hac uti exercitatione dicendi, nec id quidem tacendũ eſt, quod eidem Ciceroni placet, nullum noſtrum uſq̃ negligentẽ eſſe ſermonem, quicquid loquemur, ubicunq; ſit, pro ſua ſcilicet portione perfectum, ſcribendum certe nunquam eſt magis, q̃ cum multa dicemus ex tempore, ita enim ſeruabitur pondus, & intrans illa uerborum facilitas in altum reducetur, ſicut ruſtici proximas uitis radices amputant, quæ illá in ſummum ſolũ ducunt, ut inferio

Digitized by Google

res penitus deſcendendo firmentur. Ac neſcio an utrũq; cum cura & ſtudio fecerimus, inuicem, proſit, ut ſcribẽdo dicamus diligentius, dicẽdo ſcribamus facilius. Scribendũ ergo quoties licebit, ſi id nõ dabitur cogitandum ab utroq; excluſi, debent tñ inniti, ut neq; deprehenſus orator, neq; litigator deſtitutus eſſe uideatur. Plerũq; aũt multa agentibus accidit, ut maxime neceſſaria, et utiq; initia ſcribãt, cætera, quæ domo afferunt, cogitatiõe cõplectãtur, ſubitis ex tpe occurrant. Quod feciſſe M. Tullium commentarijs ipſius apparet, ſed feruntur aliorũ quoq;, & inuenti forte, ut eos dicturus quisq; compoſuerat, & in libros digeſti, ut cauſaꝶ, quæ ſunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed ij, de qbus loquor, commentarij ita ſunt exacti, ut ab ipſo mihi ĩ memoriam poſteritatis uideantur eſſe compoſiti. Iam Ciceronis ad præſens modo tempus aptatos libertus Tiro cõtraxit, quos non ideo excuſo, qa non probem, ſed ut ſint magis admirabiles in hoc genere, prorſus recipio hanc breuem annotationem, libellos quoq;, q uel manu teneãtur, & ad quos interim reſpicere fas ſit, illud qđ Lenas præcipit, diſplicet mihi, ne in ijs, quæ ſcripſerimus, uel ĩ ſummas, ſiue in cõmentarios, & capita conferre. facit. n. & diſcendi negligentiam hæc ipſa fiducia, & lacerat, ac deformat orationem. Ego aũt ne ſcribẽdũ qdẽ puto, quod nõ ſimus memoria pſecuturi. Nam hoc quoq; accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec ſinat præſentem fortunam experiri, ſic anceps inter utrũq; animus æſtuat, cum & ſcripta perdit, & nõ quærit noua. Sed de memoria deſtinatus eſt proximo libro locus, nec huic pti ſubiũgẽdus, qa ſunt alia prius nobis dicẽda.

Digitized by Google

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER VNDECIMVS.

De apte dicendo.

PARATA, ſicut ſuperiore libro cōtinetur facultate ſcribendi, cogitādiq; & ex tpe ēt cū res poſcet, orandi, proxima eſt cura, ut dicamus apte, quam uirtutem quartā elocutiōis Cicero demōſtrat, quæq; eſt, meo qdē iudicio, maxime neceſſaria. Nam cū ſit ornatus oratiōis uarius, & multiplex, ꝯueniatq; alius alij, niſi fuerit accōmodatus rebus, atq; perſonis, non modo non illuſtrabit eam, ſed & deſtruet, & uim reꝝ in contrariū uertet. Quid.n. prodeſt eſſe uerba & latina, & ſignificantia, & nitida, figuris ēt, numeriſq; elaborata, niſi cum ijs, in quæ iudicem duci, formariq; uolumus, cōſentiāt? Si genus ſublime dicendi paruis in cauſis, paruū, limatumq; grādibus, lætum triſtibus, lene aſperis, minax ſupplicibus, ſummiſſum concitatis, trux, atq; uiolentū iucūdis adhibeamus, ut monilibus, & margaritis, ac ueſte longa, quæ ſunt ornamenta fœminaꝝ, deformētur uiri, nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari pōt auguſtius, fœminas deceat. Hunc locū Cicero breuiter in tertio de oratore libro perſtringit, neq; tñ uideri pōt qcquam omiſiſſe, dicendo non omni cauſæ, nec auditori, nec pſonæ, nec tempori congruere orationis unū genus, nec ferè pluribus in oratore eadem. Sed illic L. Craſſus,

cum apud ſummos Oratores, homineſq; eruditiſſimos di cat, ſatis habet partē hanc, uelut notare inter agnoſcentes. Et hic Cicero alloquens Brutum teſtatur eſſe hæc ei nota. Ideoq; breuius à ſe dici, quanquam ſit fuſus locus, tractetúrq; à philoſophis latius, nos inſtitutiōem profeſſi, non ſolum ſcientibus iſta, ſed etiā diſcentibus tradimus. Ideoq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum ſit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouendo iudici conueniat, quid quaq; parte orationis petamus, ita nec uetera, aut tranſlata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentando tractabimus. neque decurrentis contexto nitore circuitus, ubi diuidenda erit cauſa, & in partes ſuas digerenda. neq; humile, atque quotidianum ſermonis genus, & cōpoſitione ipſa diſſolutū epilogis dabimus. nec iocis lachrymas, nec ubi opus erit miſeratione ſiccabimus. Nam ornatus omnis non tam ſua, quàm rei, cui adhibetur, conditione conſtat, nec plus refert, quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc apte dicere, non elocutionis tm̄ genere cōſtat, ſed eſt cū inuentione cōe. nam ſi tm̄ habeant etiam uerba momētum, quanto res ipſæ maius? quarum quæ eſſet obſeruatio ſuis locis ſubinde ſubiecimus. Illud eſt diligentius docendum, eum demū dicere apte, qui non ſolum quid expediat, ſed etiam quid deceat inſpexerit, nec me fugit plerunq; hæc eſſe ꝯiuncta. Nā quod decet ferè prodeſt, neq; alio magis animi iudicum conciliari, aut, ſi res in ꝯtrarium tulit, alienari ſolent. aliquando tamen & hæc diſſentiunt, quoties aūt pugnabāt ipſam utilitatem uincet, quod decet. Nam quis neſcit nihil magis profuturum ad abſolutionem Socratis fuiſſe, quàm ſi eſſet uſus illo iudi-

ciali genere defenſionis, & oratione ſummiſſa, cũciliaſſet iudicũ animos ſibi, crimenq́; ipſum ſolicite redarguiſſet? Verum id minime eum decebat. Ideoq́; ſic egit, ut qui pœnam ſuam honoribus ſummis eſſet æſtimaturus. maluit enim uir ſapientiſſimus, quod ſupereſſet ex uita ſibi perire, q̃ quod præteriſſet, & quãdo ab hominibus ſui temporis parum intelligebatur, poſterorum ſe iudicijs reſeruauit, breui detrimento iam ultimæ ſenectutis, æuum ſeculorum omnium conſecutus. Itaq; quamuis Lyſias, qui tum in dicendo præſtantiſſimus habebatur, defenſionem illi ſcriptam obtuliſſet, uti ea noluit, cũ eã bonam quidẽ, ſed parum ſibi conuenientem iudicaſſet. Quo uel ſolo patet non perſuadendi, ſed bene dicendi finem in oratore ſeruandum, cum interim perſuadere deforme ſit, non fuit hoc utile abſolutioni, ſed quod eſt maius, homini fuit, nos ſecundum communem potius loquendi conſuetudinem, q̃ ipſam ueritatis regulam, diuiſione hac utimur, ut ab eo, quod deceat, utilitatẽ ſeparemus, niſi forte prior ille Africanus, qui patria cedere, q̃ cum tribuno pleb. humillimo contendere, de innocentia ſuã maluit, inutiliter ſibi uidetur conſuluiſſe, aut P. Rutilius, uel cum illo penè ſocratico genere defenſionis eſt uſus, uel cum reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid ſibi maxime conduceret neſciebat. Hi uero parua illa, quæ abiectiſſimus quiſque animus utilia credit, ſi cum uirtute conferantur, deſpicienda iudicauerunt. Ideoq́; perpetua ſeculorum admiratione celebrãtur. Neq; nos ſimus tam humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed qualecunq; diſcrimen, raro admodum eueniet. Cæterũ idem ferè, ut dixi, in oĩ genere

Digitized by Google

cauſarum & proderit, & decebit. Eſt autem quod oẽs & ſemper, & ubiq; perſuadere, ac dicere honeſte, honeſteq; facere deceat. contraq; neminem unq̃ ullo in loco turpiter. Minora uero, quæ ſunt ex medijs plerũq;, ſunt talia, ut alijs ſint concedẽda, alijs non ſint, aut pro perſona, tempore, loco, cauſa, magis, ac minus, uel excuſata debeant uideri, uel reprehendẽda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut noſtris, diuidenda eſt ratio eorum, dum ſciamus pleraq; neutro loco conuenire. In primis igitur omnis ſui uitioſa iactatio eſt, eloquẽtiæ tñ in oratore præcipue affertq; audientibus non faſtidium modo, ſed plerunq; etiam odium. habet. n. mens noſtra natura ſublime quiddam, & erectum, & impatiens ſuperioris. ideoq; abiectos, aut ſubmittentes ſe libẽter alleuamus, quia hoc facere tanq̃ maiores uidemur, & quoties diſceſſit æmulatio ſuccedit humanitas, atqui ſe ſupra modum extollit, premere, ac deſpicere creditur, nec tã ſe maiorẽ, q̃ minores cæteros facere. Inde inuidẽt humiliores. nam hoc uitiũ eſt eorum, qui nec cedere uolunt, nec poſſunt contendere, rident ſuperiores, improbãt bonos, plerunq; uero deprehẽdas arrogantium falſam de ſe opinionem, ſed in ueris quoq; ſufficit conſcientia. Reprehenſus eſt in hac parte non mediocriter Cicero, q̃q̃ is quidem rerum à ſe geſtarum gloria maior, q̃ eloquẽtiæ fuit in orationibus utiq; iactator, ac plerunque illud quoq; non ſine aliqua ratione fecit, aut enim tuebatur eos, quibus erat uſus adiutoribus in opprimenda coniuratione, aut reſpõdebat inuidiæ, cui tamen nõ fuit par, ſeruatæ patriæ pœnam paſſus exilium, ut illorum, quæ egerat in cõſulatu, frequens cõmemoratio poſſit uideri

Digitized by Google

non gloriæ magis q̃ defenſioni data. Eloquentiam quidem cum pleniſſimã diuerſæ partis aduocatis concederet, ſibi nunq̃ in agẽdo immodice arrogauit. Illius ſunt enim. Si quid eſt in me ingenij iudices, quod ſentio q̃ ſit exiguum. & , quo ingenio minus poſſum, ſubſidiũ mihi diligentia cõparaui. *Quin etiam contra* Q. Cæciliũ *de accuſatore in* Verrem *conſtituendo, quãuis multum eſſet in hoc quoq; momenti uter ad agendum magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatem magis illi detraxit, q̃ arrogauit ſibi, ſeq; non conſecutum, ſed omnia feciſſe, ut poſſet eam conſequi, dixit. In epiſtolis aliquãdo familiariter apud amicos, nonnunq̃ in dialogis aliena tamen perſona uerum de eloquentia ſua dicit. Et aperte tamen gloriari neſcio, an ſit magis tolerabile, uel ipſa illa uitij huius ſimplicitate, q̃ illa iactatione peruerſa, ſi abundans opibus pauperem ſe neget, nobilis obſcurũ, & potens infirmum, & diſertus imperitum planè, & infantem uocet. Ambitioſiſſimum gloriandi genus eſt etiam deridere, ab alijs ergo laudemur. Nam ipſos (ut* Demoſthenes *ait) erubeſcere etiam cum ab alijs laudabimur, decet. Neq; hoc dico non aliqñ de rebus à ſe geſtis oratori eſſe dicendũ. Sicut eidẽ* Demoſtheni *pro* Cteſiphonte, *quod tñ ita emendauit, ut neceſſitatem id faciendi oſtenderet, inuidiamq; oẽm in eum regereret, q hoc ſe coegiſſet. Sed &* M. Tullius *ſæpe dicit de oppreſſa coniuratione* Catilinæ, *ſed modo id uirtuti* Senatus, *modo prouidentiæ deoꝝ immortaliũ aſſignat, plerunq; contra inimicos, atq; obtrectatores plus uendicat ſibi. erant. n. tuenda, cum obijceretur. In carminibus utinam peperciſſet, quæ non deſierunt carpere maligni.*

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ, & *O fortunatam natam me conſule Romam,* & Iouem illum, à quo in concilium deorũ aduocatur, & Mineruam, quæ omnes eum artes edocuit, quæ ſibi ille ſecutus quædam græcorum exempla permiſerat. Verum eloquentiæ, ut indecora iactatio, ita nonnunquam concedenda fiducia eſt. nam quis reprehendat hæc? Quid putem? contemptum ne me? non uideo, nec in uita, nec in gratia, nec in rebus geſtis, nec in hac mea mediocritate ingenij quid deſpicere poſſit Antonius, & paulo poſt apertius. An decertare mecum uoluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium eſt, quid enim plenius? quid uberius? q̃ mihi pro me & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui ſe iudicaſſe de cauſa, nec aliter affuturos fuiſſe proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præſumentem partes ſuas, nec hoc oratori contingere inter aduerſarios quod Pythagoræ ĩter diſcipulos contigit, poteſt, ipſe dixit. Sed iſtud magis, minus ue uitioſum eſt pro perſonis dicentiũ. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate. authoritate, quæ tamẽ uix in ullo tanta fuerint, ut nõ hoc affirmationis genus temperandum ſit aliqua moderatione, ſicut omnia, in quibus patronus argumentum ex ſeipſo petet, quod fuiſſet tumidius, ſi criminis loco negaſſet Cicero equitis Romani eſſe filium ſe defendente. At ille fecit hoc etiam fauorabile coniungẽdo cum iudicibus dignitatem ſuã.

Equitis autem Romani eſſe filium criminis loco poni ab accuſatoribus, neq; uobis iudicantibus oportuit, nec defendentibus nobis. Impudens tumultuoſa, iracunda actio, omnibus indecora, ſed ut quiſq; ætate, dignita-

te, uſu præcedit, magis in ea reprehendendus. Videas aũt rixatores quoſdam, neq; iudicum reuerentia, neque agẽdi more, ac modo contineri. quos ipſo mentis habitu manifeſtũ ſit, tã in ſuſcipiendis, q̃ in agendis cauſis, nihil penſi habere. Profert enim mores plerũq; oratio, & animi ſecreta detegit, nec ſine cauſa græci prodiderunt, ut uiuat queq; etiã dicere. Humiliora illa uitia, ſummiſſa adulatio, affectata ſcurrilitas in rebus, ac uerbis parũ modeſtis, ac pudicis, uilis pudor, in omni negotio neglecta authoritas, quæ ferè accidunt ijs, qui nimium aut blandi eſſe, aut ridiculi uolunt. Ipſum autem eloquentiæ genus alios aliud decet. Nam neq; tam plenum, & erectum, & audax, & præcultum ſenibus conuenerit, q̃ preſſum, & mite, & limatum, et quale intelligi uult Cicero, cum dicit orationem ſuã cœpiſſe caneſcere, ſicut ueſtibus quoq; nõ purpura, coccoq; fulgentibus, illa ætas ſatis apta ſit. In iuuenibus etiã uberiora paulo, et penè periclitantia ferũtur, at in ijſdem ſiccum, & ſolicitum, & contractum dicendi propoſitum, plerũq; affectatiõe ipſa ſeueritatis inuiſum eſt, quando etiã morum ſenilis authoritas immatura in adoleſcentibus creditur. Simpliciora militares decent. Philoſophiã ex profeſſo, ut q̃dam faciunt, oſtentantibus, parum decori ſunt, pleriq; orationis ornatus, maximeq; ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoq; exquiſitiora, & compoſitio numeroſa tali propoſito diuerſa. non. n. ſolũ illa lætiora, qualia à Cicerone dicuntur. ſaxa, atq; ſolitudines uoci reſpondent. ſed etiã illa, quanquã plena ſanguinis. Vos enim iam albani tumuli, atque luci, uos inquã imploro, atq; teſtor, uoſq; Albanorum obrutæ aræ ſacrorum

populi Ro. ſociæ, & æquales, non conueniant barbæ il li, atq; triſtitiæ. At uir ciuilis, uereq; ſapiens, qui ſe non otioſis diſputationibus, ſed adminiſtrationi reipu. dedi derit, à qua longiſſime iſti, qui philoſophi uocantur, receſſerunt, omnia, quæ ad efficiendū oratione quod pro poſuerint, ualent, libenter adhibebit, cum prius, quod honeſtum ſit, efficere in animo ſuo conſtituerit. Eſt quod principes deceat, alijs non ꝯceſſeris. Imperatorꝶ, ac triū phalium ſeparata eſt aliqua ex parte rō eloquentiæ, ſi cut Pōpeius abunde diſertus rerum ſuarum narrator. Et hic, qui bello ciuili ſe interfecit, Cato eloquēs ſenator fuit. Idem dictum ſæpe in alio liberū, in alio furioſum, in alio ſupbū eſt. Verba aduerſus Agamēnonem à Ther ſite habita ridentur. Da illa Diomedi, alij'ue, cui pari, magnum animū ferre præ ſe uidebuntur. Ego te inqt conſulem putem L. Craſſus Philippo, cum tu me nō pu tes Senatorem? uox honeſtiſſimæ libertatis, non tñ fer res quēcunq; dicentem. negat ſe magni facere aliqs poe tarum, utrum Cæſar ater, an albus homo ſit, inſania, uerte, ut idem Cæſar de illo dixerit, arrogantia eſt. Ma ior in perſonis obſeruatio eſt apud comicos, tragicoſq;, multis. n. utuntur, & uarijs. Eadem & eoꝶ, qui oratio nes alijs ſcribebant, fuit ratio, & declamantiū eſt. non . n. ſemper ut aduocati, ſed plerunq; ut litigatores dici mus. Verū etiam in ijs cauſis, in qbus aduocamur, ea dem differentia diligenter eſt cuſtodienda. Vtimur. n. fi ctione perſonarum, & uelut ore alieno loquimur, dan diq; ſunt, ijs quibus uocem accommodamus, ſui mores. Aliter enim P. Clodius, aliter Appius cæcus, aliter Cæ cilianus ille, aliter Terentianus pater fingitur. quid aſpe

rius lictore Verris? ut adeas tantum dabis. quid fortius illo, cuius inter ipſa uerberum ſupplicia una uox audiebatur, ciuis Romanus ſum. q̃ dignæ Milonis in peroratione ipſa uoces eo uiro, qui pro repu. ſeditioſum ciuem toties cõpeſcuiſſet? quiq; inſidias uirtute ſuperaſſet? deniq; non modo quot in cauſa, totidem in proſopopœia ſunt uarietates. ſed hoc etiam plures, quod in his puerorum, fœminarum, populorum, mutarum etiam rerũ aſſimulamus affectus, quibus omnibus debetur ſuus decor. Eadem in iis, pro quibus agemus, obſeruanda ſunt. aliter enim pro alio ſæpe dicendum eſt, ut quiſquis honeſtus, humilis, inuidioſus, fauorabilis erit, adiecta propoſitorum quoq;, & anteactæ uitæ differentia. Iucundiſſima uero in oratore humanitas, facilitas, moderatio, beneuolentia, ſed illa quoq; diuerſa, bonum uirum decẽt, malos odiſſe, publica uice cõmoueri, ultum ire ſcelera, & iniurias, & omnia, ut in initio dixi, honeſta. Nec tantum quis, & pro quo, ſed etiam apud quẽ dicas intereſt. facit. n. & fortuna diſcrimen, & poteſtas, nec eadem apud principem, magiſtratum, Senatorem, priuatum tñ liberum ratio eſt, nec eodem ſono publica iudicia, & arbitrorum diſceptationes aguntur. nã ut orantem pro capite ſolicitudo deceat, & cura, & omnes ad amplificandam orationẽ quaſi machinæ, ita in paruis rebus, iudiciisq; uana ſint eadem, rideaturq; merito, qui apud diſceptatorẽ de re leuiſſima ſedẽs dicturus, utatur illa Ciceronis cõfeſſione, non modo ſe animo cõmoueri, ſed etiam corpore ipſo perhorreſcere. quis enim neſciat qn aliud dicendi genus poſcat grauitas ſenatoria, aliud aura popularis, cum etiã ſingulis iudicãtibus, non idẽ

Digitized by Google

apud graues uiros, quod leuiores, non idem apud eru-
ditum, quod militarem, ac ruſticum deceat. Sitq; nõnun
q̃ ſummittenda, & contrahenda oratio, ne iudex eam
uel intelligere, uel capere non poſſit. Tempus quoq;, ac
locus egent obſeruatione propria. nam & tempus, tum
lætum, tum triſte, tum liberum, tum anguſtum eſt. atq;
ad hæc omnia cõponendus orator, & loco publico an
priuato. celebri an ſecreto, aliena ciuitate an tua, in ca-
ſtris deniq;, an foro dicas, intereſt plurimũ, ac ſuã qcq;
formam, & proprium quendã modum eloquentiæ po
ſcit. cum etiam in cæteris actibus uitæ nõ idem in foro,
curia, campo, theatro, domi facere conueniat, & ple-
raq;, quæ natura non ſunt reprehendenda, atq; ideo in-
terim ſunt neceſſaria alibi, q̃ mos permiſerit, turpia ha-
beantur. Illud iam diximus quanto plus nitoris, et cul
tus demonſtratiuæ materiæ, ut ad delectationẽ audien-
tium cõpoſitæ, q̃ quæ ſunt in actu, & contentione ſuaſo
riæ, iudicialesq; permittant. Hoc adhuc adijciendũ ali-
quas etiam, quæ ſunt egregiæ dicendi uirtutes, quo mi-
nus deceant effici conditione cauſarum. An quiſq̃ tule-
rit reum in diſcrimine capitis, præcipue qui apud uicto
rem, & principem pro ſe ipſe dicat, frequenti tranſlatio
ne, fictis, aut repetitis ex uetuſtate uerbis, compoſitione,
quæ ſit maxime à uulgari uſu remota, decurrrentibus
periodis, q̃ lætiſſimis locis, ſententijsq; dicentẽ? non per
dant hæc omnia neceſſarium periclitanti ſolicitudinis
colorem, petendumq; etiam innocentibus miſericordiæ
auxilium? Cõmoueatur ne quiſq̃ eius fortuna, quem tu
midum, ac ſui iactantem, & ambitioſum inſtitorem elo
quentiæ in ancipiti ſorte uideat? nõ, immo oderit reum

uerba aucupantem, & anxiũ de fama ingenij, & cui eſſe diſerto uacet. Quod mire M. Cœlius in defenſione cauſæ, qua reus de ui fuit, cõprehendiſſe mihi uidetur: Ne cui ueſtrum, atq; etiam omniũ, qui ad rem agendã aſſunt, mens, aut uultus moleſtior, aut uox immoderatior aliqua, aut deniq; quod nimiũ eſt, iactãtior geſtus fuiſſe uideatur. Atqui ſunt quædam actiones in ſatiſfactione, deprecatione, confeſſione poſitæ, ſententiolis ne flendum erit, ἐπιφωνήματα, aut ἐνθυμήματα exorabunt, nõ quicquid meris adijcietur affectibus omne is eorum diluet uires, & miſeratiõem ſecuritate laxabit? Age ſi de morte filij ſui, uel iniuria, quæ morte ſit grauior, dicendum patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expoſitionis, quæ continget ex ſermone puro, atq; dilucido, quæret, breuiter, ac ſignificanter ordinem rei protuliſſe cõtentus, aut argumenta diducet in digitos? & propoſitionũ, ac partitionum captabit leporem &, ut plerũq; in hoc genere moris eſt, intentione omni remiſſa loquatur? quò fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ ſubſtiterint? unde ſe in mediũ tã ſecura obſeruatio artiũ miſerit? nõ ab exordio uſq; ad ultimã uocẽ ↄtinuus quidã gemitus, & idem triſtitiæ uultus ſeruabitur? ſi quidem uolet dolorem ſuum etiã in audientes trãsfundere, quem ſi uſquã remiſerit, in animum iudicantium nõ reducet. Quod præcipue declamantibus (neq; enim me pœnitet ad hoc quoq; opus meum, & curam ſuſceptorum ſemel adoleſcentiũ reſpicere) cuſtodiẽdum eſt, quo plures in ſchola finguntur affectus, quos non ut aduocati, ſed ut paſſi ſubimus. Cum etiam hoc genus ſimulari litium ſoleat, cum ius mortis à Senatu q̃dã, uel

ob aliquam magnam infelicitatem, uel etiam pœniten-tiam petunt, in quibus non ſolum non cantare, quod uitium peruaſit, aut laſciuire, ſed ne argumentari qdẽ niſi miſtis, & quidem ita ut in ipſa probatione magis emineant, affectibus, decet. nam qui intermittere in agendo dolorem poteſt, uidetur poſſe etiam deponere. Neſcio tñ an huius, de quo loquimur, decoris cuſtodia maxime circa eos, contra quos dicimus, examinanda ſit. nã ſine dubio in omnibus ſtatim accuſationibus hoc agendum ẽ, ne ad eas libenter deſcendiſſe uideamur. Ideoq; mihi illud Caſſii Seueri non mediocriter diſplicet. Dij boni uiuo, & quo me uiuere iuuet Aſpernatem reum uideo. non enim iuſta ex cauſa, uel neceſſaria uideri poteſt poſtulaſſe eum, ſed quadam accuſandi uoluptate. Præter hoc tñ, quod eſt commune, propriam moderationem q̃-dam cauſæ deſyderant. Quapropter & qui curationem bonorum patris poſtulabit, doleat eius ualetudine, & q̃libet grauia filio pater obiecturus miſerrimam ſibi oñdat eſſe hanc ipſam neceſſitatem, nec hoc paucis modo uerbis, ſed toto colore actionis, ut id eum non dicere modo, ſed etiam uere dicere appareat. Nec cauſanti pupillo ſic tutor iraſcatur unquam, ut nõ remaneant amoris ueſtigia, & ſacra quædam patris eius memoria. Iam quõ contra abdicantem patrem, quærentem uxorem agi cauſam oportet, in libro, ut arbitror, ſeptimo dixi, quando etiã aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo proœmij præcepta ſunt, continet. Eſſe & in uerbis qđ deceat aut turpe ſit, nemini dubium ẽ. Vnum iam igitur huic loco, quod eſt ſanè ſummæ difficultatis, adijciendum uidetur, quibus modis ea, quæ ſunt natura parum ſpecioſa

quæq;

Digitized by Google

quæq; non dicere, ſi utrunlibet eſſet liberũ, maluiſſemus, non tñ ſint indecora dicentibus. quid aſperiorem habere frontem poteſt? aut quid aures hominum magis reſpuunt? quàm cum eſt filio, filiі'ue aduocatis in matrẽ perorandum? aliquando tamen neceſſe eſt, ut in cauſa Cluentiј Habiti. Sed non ſemper illa uia, qua contra Saſiam Cicero uſus eſt, non quia non ille optime, ſed quia plurimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaq; illa cum filiј caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, quæ ſola ſupererant, diuine Cicero ſeruauit. Primum ne obliuiſceretur reuerentiæ, quæ parentibus debetur. deinde ut repetitis altius cauſis, diligentiſſime oſtenderet, q̃ id, quod erat in matrem dicturus, nõ oporteret modo fieri, ſed etiam neceſſe eſſet. Primaq; hæc expoſitio fuit, q̃q̃ ad præſentem quæſtionem nihil ptinebat, adeo in cauſa difficili, atq; perplexa, nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret, fecit itaq; nomen parentis nõ filio inuidioſum, ſed ipſi in quam dicebatur. poteſt tamen aliqñ mater & in re leuiore, ac minus infeſta contra filium ſtare, tum lenior, atq; ſummiſſior decebit oratio. Nam & ſatisfaciendo, aut noſtram minuemus inuidiam, aut etiam in diuerſum eá transferemus, & ſi grauiter dolere filium palàm fuerit, credetur abeſſe ab eo culpam, fietq; ultro miſerabilis. Auertere quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur, & oĩa nos paſſuros, nihil aſpicere dicturos teſtãdum, ut etiam ſiqd nõ poſſumus conuitiari, nolle uideamur. etiam ſiquid obiјciendũ erit, officium eſt patroni, ut id filio inuito, ſed fide cogente facere credatur, ita poterit uterq; laudari. Quod de matre dixi, de utroq; parẽ

te accipiendum eſt. Nam inter patres etiam, filiosq́;, cũ interueniſſet emancipatio, liti gatum ſcio. In alijs quoq; propinquitatibus cuſtodiendum eſt, ut inuiti, & neceſſario, & parce iudicemur dixiſſe. magis autem aut minus, ut cuiq; perſonæ debetur reuerentia. Eadẽ pro libertis aduerſus patronos obſeruãtia, &, ut ſemel plura cõplectar, nunq̃ decebit ſic aduerſus tales agere perſonas, quo modo ↄtra nos agi ab hoibus ↄditionis eiuſdem iniquo animo tuliſſemus. Præſtatur hoc aliqñ ẽt dignitatibus, ut libertatis noſtræ rõ reddatur, neq; nos aut petulantes in lædendis ijs, aut ẽt ambitioſos putet. Itaq; Cicero q̃q erat in Cottam grauiſſime dicturus, neq; aliter agi P. Oppij cã poterat, longa tñ præfatione excuſauit officij ſui neceſſitatẽ. Aliqñ ẽt inferioribus, præcipueq; adoleſcẽtulis parcere, aut mederi decet. Vtitur hac moderatione Cicero pro Cœlio contra Atracinum, ut eum nõ inimice corripere, ſed penè patrie monere uideatur, nam & iuuenis, & nobilis, & nõ iniuſto dolore uenerat ad accuſandum. Sed in ijs quidem, in quibus uel iudici, uel etiam aſſiſtentibus ratio noſtræ moderationis probari debet, minor eſt labor, illic plus difficultatis, ubi ipſos, cõtra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ ſimul huiuſmodi pſonæ Ciceroni pro Murena dicenti obſtiterunt, M. Catonis, Seruijq́; Sulpitij, q̃ decenter tamen Sulpitio, cum omnes conceſſiſſet uirtutes, ſcientiã petendi conſulatus ademit. quid aliud eſſet, quo ſe uictum homo nobilis, & iuris antiſtes magis ferret, ut uero rationem defenſionis ſuæ reddidit? cum ſe ſtuduiſſe petitioni Sulpitij contra honorem Murenæ, non idem debere accuſationi contra caput diceret? quàm molli autem arti-

Digitized by Google

culo tractauit Catonem? cuius naturam ſumme admira tus, non ipſius uitio, ſed ſtoicæ ſectæ quibuſdam rebus fa ctam duriorem uideri uolebat, ut inter eos non foreñſem contentionem, ſed ſtudioſorum diſputationem crederes incidiſſe. Hæc eſt profecto ratio, & certiſſimum præce ptorum genus illius uiri obſeruatio, ut cum aliquid de trahere ſalua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc ſolo uel minus peritum, q̃ in cæteris, adiecta, ſi potuerit fieri, etiam cauſa, cur id ita ſit uel paulo pertinaciorem, uel credulum, uel iratum, uel impulſum ab alijs. Hoc illis cõmune remedium eſt, ſi tota actione æqualiter ap pareat non honor modo, ſed etiã caritas. Præterea cau ſa, ſi nobis iuſta ſit, dicenda, neq; id moderate tantum fa ciamus, ſed etiam neceſſario. Diuerſum ab hoc, ſed faci lius, cum hominũ aut alioquin turpium, aut nobis in uiſorum quædam facta laudanda ſunt. Decet enim rem ipſam probare in qualicunq; perſona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimiciſſimis antea ſibi homini bus, & in quos orationes etiam ſcripſerat. uerum iu ſta ſit fatendo, non ſe de ingenij fama, ſed de fide eſſe ſo licitum. Difficilior ei ratio in iudicio cluentiano fuit, cum Scamandrum neceſſe haberet dicere nocentem, cu ius ægerat cauſam. uerum illud elegãtiſſime, cum eo℞, à quibus ipſe perductus eſſet, precibus, tum etiam ado leſcentiã ſuam excuſat, detracturus alioq̃n plus autho ritatis, ſi in cauſa præſertim ſuſpecta, ſi eum eſſe, qui te mere nocenteis reos ſuſciperet, fateretur. Apud iudicem uero, aut propter aliquod commodum eorum, quorum cauſam ſuſceperimus, aut ſuum, ut perſuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditiſſima. Fiducia enim iuſtitiæ

Digitized by Google

eius, non cauſæ, nihil non timere ſimulabimus. Ipſe erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura ſit fides; ac religio in pronuntiando, quanto minus uel offenſæ, uel utilitati ſuæ indulſerit. Hæc & apud eos, à quibus appellatum erit, ſi forte ad eoſdem remittentur, adijcienda rō uel neceſſitatis alicuius, ſi id cauſæ cedit, uel erroris, uel ſuſpitionis. Tutiſſimum igitur pœnitentiæ confeſſio, & ſatisfactio culpæ, ꝑducendusq; omni modo iudex ad iræ pudorem. Accidit etiam nonnunquam, ut eadem cauſa de qua pronuntiauit, iterum agatur, tum illud quidem cōmune, apud alium nos iudicem diſputaturos de illius ſententia non fuiſſe. neq; enim emendari ab alio quàm ab ipſo fas eſſe. Cæterū ex cauſa, ut quæq; ꝑmittet, aut ignorata quædam, aut defuiſſe teſtes, aut quod timidiſſime, & ſi nihil aliud planè fuerit, dicendum ē, patronos nō ſatisfeciſſe. Succurret etiam, ſi apud alios iudices agetur, ut in ſecunda aſſertione, aut in centumuiralibus iudicijs duplicibus parte uicta, decentius erit quoties contigerit ſeruare iudicum pudorem, de qua re latius probationū loco dictum eſt. Poteſt euenire, ut in alijs reprehendenda ſint, quæ ipſi fecerimus, ut obijcit Ligario Tubero, quod in Africa fuerit. & ambitus quidam damnati recuperandæ dignitatis gratia, reos eiuſdem criminis detulerunt, ut in ſcholis luxuriantem patrem, luxurioſus ipſe iuuenis accuſat. Id quàm decenter fieri poſſit, eqdē non inuenio, niſi aliquid reperiatur, quod interſit, perſona, ætas, tempus, cauſa, locus, animus. Tubero iuuenem ſe patri hæſiſſe, illum à ſenatu miſſum nō ad bellum, ſed ad frumentum coemendum ait, ut primum licuerit, a partibus receſſiſſe. Ligarium & ꝑſeueraſſe, & non pro

Cn. Pompeio, inter quem, & Cæſarem dignitatis fuerit contentio, cum ſaluam uterq; remp. uellet, ſed pro Iuba, atq; Afris inimiciſſimis Populi R. ſtetiſſe. Cæterū uel facillimum eſt ibi alienam culpam accuſare, ubi fateris tuam. Verū id iam iudicis eſt, non actoris. Quod ſi nulla contingit excuſatio, ſola colorem habet pœnitentia. Pōt enim uideri ſatis emendatus, qui in odium eorum, in q bus errauerat, ipſe conuerſus eſt. Sunt enim quidā, qui hoc natura ipſa rei non indecens faciunt, ut cū pater natum ex meretrice, quod duxerit meretricem in matrimonium, abdicat. Scholaſtica materia, ſed non quæ nō poſſit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quod omnium ſit uotum parentū, ut honeſtiores q̄ ſint ipſi, liberos habeant. nam & filia nata, meretrix eā mater pudicam eſſe uoluiſſet, uel quod humilior ipſe fuerit (licet enim hoc dicere) uel quod non habuerit patrem, qui moneret, quin eo minus id faciendum filio fuiſſe, ne renouaret domus pudorem, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ neceſſitatem, ne deniq; legem quandam ſuis quoq; ſubinde liberis daret. Eſt credibilis erit etiam propria quædam in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre nō poſſit. alia præterea. neq; enim nunc declamamus, ſed oſtendimus nonnūquam poſſe ipſis incōmodis dicentē bene uti. Illic maior æſtus, ubi quis pudenda queritur, ut ſtuprum præcipue in maribus, aut os profanatum, non dico ſi loquatur ipſe. Nam quid aliud ei quàm gemitus, ac fletus, & execratio uitæ conueniant? ut iudex intelligat potius dolorem illum, quàm audiat. Sed patrono quoque per ſimiles affectus eundum erit, quia hoc iniuriæ genus uerecundius ineſt

paſſis, quàm auſis. mollienda eſt in pleriſq; alio colore aſperitas orationis, ut Cicero de proſcriptorum liberis fecit. Quid enim crudelius quàm homines honeſtis parentibus, ac maioribus natos à repub. ſummoueri? Itaq; durum id eſſe ſummus ille tractandorum animorum artifex confitetur. Sed ita legibus Syllæ coerceri ſtatum ciuitatis affirmat, ut ijs ſolutis ſtare ipſa non poſſit, aſſecutus itaq; eſt, ut aliquid eorum quoq; cauſa uideretur facere, contra quos diceret. Illud etiam in iocis monui, quàm turpis eſſet fortunæ inſectatio, & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulanter incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædam de uniuerſo genere aliquorum hominum dicere, uel libertinorum, uel militum, uel publicanorum, uel ſimiliter aliorum, in quibus omnibus commune remedium eſt, ut ea, quæ lædunt, non libẽter tractare uidearis, nec in omnia impetum facias, ſed in id, quod expugnandum eſt, & reprehẽdens, alia laude compenſes. Si cupidos dicas eſſe, non mirum, quod periculorum, ac ſanguinis ſibi maiora deberi premia putent, eoſdem petulantes, & hoc fieri, quod bellis magis quàm paci aſſueuerint, libertinis detrahenda eſt authoritas, licet ijs teſtimonium reddere induſtriæ, per quam exierint de ſeruitute. Quod ad nationes exteras pertinet. Cicero uarie detracturus græcis teſtibus fidem, doctrinam ijs concedit, & litteras, ſeq; eius gentis amatorem eſſe profitetur. Sardos cõtemnit, Allobrogas ut hoſtis inſectatur, quorum nihil tũc, cum diceretur parum aptum, aut remotum, cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi ſolet, ſi qua eſt rei inuidia, ſi aſperum dicas nimium ſeuerum,

Digitized by Google

minuſtum perſuaſione labi, pertinacem ultra modum te⸗ nacem eſſe propoſiti, plerunq; uelut ipſos oneris ratione uincere, quod eſt molliſſimum. Indecorū eſt ſuper hæc omne nimium, ideoq; etiam quod natura rei ſatis aptū eſt, niſi modo quoq; temperetur, gratiam perdit. Cuius rei obſeruatio iudicio magis quodam ſentiri q̃ præceptis tradi poteſt, quantum ſatis ſit, & quantum recipiant aures, non habet hæc res menſuram, & quaſi pondus, quia ut in cibis alia alijs magis complent. Adijciēdum etiam breuiter uidetur, quod ferè dicendi uirtutes diuer ſiſſimæ, non ſolum ſuos amatores habeant, ſed ab eiſdē ſæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco ſcribit id eſ ſe optimum, quod cum te facile credideris conſequi, imi tatione non poſſis. Alio uero ſe non id ægiſſe, ut ita dice ret, quomodo ſe quilibet poſſe confideret, ſed quomodo nemo. quod poteſt pugnare inter ſe uideri. Verū utrūq; ac merito laudatur, cauſa enim, modoq; diſtat, quia ſim plicitas illa, et uelut ſecuritas inaffectatæ oratiōis mire tenues cauſas decet, maioribus illud admirabile dicen⸗ di genus magis conuenit. In utroq; eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti ſe poſſe conſequi credent, neu⸗ trum qui intelligent.

De memoria.

MEMORIAM quidam naturæ modo eſſe mu⸗ nus exiſtimauerunt. Eſtq; in ea non dubie plurimum, ſed ipſa excolendo, ſicut alia omnia, augetur, & to⸗ tus, de quo diximus, adhuc inanis eſt labor, niſi cæteræ partes hoc uelut ſpiritu continentur. Nam & omnis di

Digitized by Google

ſciplina memoria conſtat, fruſtráq; docemur, ſi quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, reſponſorum, dictorum, beneq; factorum, uelut quaſdam copias, quibus abundare, quasq; in promptu ſemper habere debet orator, eadem illa uis præſentat. neq; immerito theſaurus hic eloquentiæ dicitur, ſed non firme tantum continere, uerum etiam cito percipere multa acturos oportet. nec quæ ſcripſeris modo iterata lectione cõplecti, ſed incogitatis quoq; rerum, ac uerborum contextum ſequi, & quæ ſunt ab aduerſa parte dicta meminiſſe. nec utiq; eo, quo dicta ſunt, ordine refutare, ſed opportunis locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur mentis uigore conſtare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi ſumus intuenda ſunt, ita cum ſemper cogitatio ultra id, quod eſt, longius quærit, quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriam deponit. Quod illa quaſi quædam media manus acceptum ab intentione tradit elocutioni? Non arbitror autem mihi in hoc immorandum quid memoriam faciat, quãquam pleriq; imprimi quædam ueſtigia noſtro animo, quæ uelut in ceris annulorum ſigna, ſeruentur, exiſtimant, neq; ero tam credulus, ut quaſi habitu tardiorem, firmioremq; memoriam fieri putem. Eius autem, quod ad animum pertinet magis admirere naturam, ſubito res ueruſtas tanto ex interuallo repetitas reddere ſe, & offerre, nec tantum requirentibus, ſed etiam ſponte interim, nec uigilantibus, ſed etiam quiete compoſitis eo magis q̃ illa quoq; animalia, quæ carere intellectu uidemus, meminerunt, & agnoſcunt, & quanlibet longo itinere diducta ad aſſuetas ſibi ſedes reuertuntur.

Digitized by Google

Quid non hæc uarietatis mira eſt? excidere proxima, uetera inhærere, heſternorum immemores, acta pueritiæ recordari. Quid quod quædam requiſita ſe occultant? & eadem forte ſuccurrunt? nec manet ſemper memoria, ſed aliquando etiam redit. Neſciretur tamen quanta uis eſſet eius, quanta diuinitas illa, niſi in hoc lumen orandi uim extuliſſet, non enim rerum modo, ſed etiam uerborum ordinem præſtat, nec ea pauca contexit, ſed durat propè in infinitum, & in longiſſimis actiōibus prius audiendi patientia, quàm memoriæ fides deficit, quod & ipſum argumentum eſt ſubeſſe artem aliquã, iuuariq; ratione naturam, cum idem docti facere, illud indocti, & inexercitati non poſſumus, quanquam inuenio apud Platonem obſtare memoriæ uſum litterarũ, uidelicet quod illa, quæ ſcriptis repoſuimus, & uelut cuſtodire deſinimus, & ipſa ſecuritate dimittimus. Nec dubium eſt, quin plurimum in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à proſpectu rerũ, quas intuetur, non auerſa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies ſcribimus, ſi ediſcenda ſint, cogitatione ipſa contineantur. Artem autem memoriæ primus oſtendiſſe dicitur Simonides, cuius uulgata fabula eſt, cum pugili coronato carmen, quale componi uictoribus ſolet, mercede pacta ſcripſiſſet, abnegatam ei pecuniæ partem, quod de more poetis frequentiſſimo digreſſus in laudes Caſtoris, & Pollucis exierat. quapropter partem ab ijs petere, quorũ facta celebraſſet, iubebatur, & perſoluerũt, ut traditum eſt. nam cum eſſet grande conuiuium in honorem eiuſdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio eſt excitus, quod eũ duo iuuenes eq̃s adue-

ſi deſyderare maiorem in modum dicebantur, & illos quidem nõ inuenit fuiſſe tamen gratos erga ſe deos exitu comperit. nam uix eo limẽ egreſſo, triclinium illud ſupra conuiuas corruit, atq; ita contudit, ut non ora modo oppreſſorum, ſed membra etiam omnia requirentes ad ſepulturam propinqui nulla nota poſſent diſcernere. Tum Simonides dicitur memor, ordine, quo quiſque diſcubuerat, corpora ſuis reddidiſſe. Eſt autem magna inter authores diſſenſio. Glauco'ne Chariſtio. an Leocrati. an Agatharcho. an Scopæ ſcriptum ſit id carmẽ. & Pharſali fuerit hæc domus, ut ipſe quodã loco ſignificare Simonides uidetur. Atq; Apollodorus, & Eratoſthenes, & Euphorion, & Lariſſeus Euriphylus tradiderunt. an Cranone. ut Apollas Calimachus, quem ſecutus Cicero hanc famã latius fudit. Scopam nobilem Theſſalũ periſſe in eo conuiuio conſtat. adijcitur ſororis filius. putant & ortos pleroſq; ab alio Scopa, qui maiore ætate fuerit, q̃q̃ mihi totum de Tyndaridis fabuloſum uidetur, neq; omnino huius rei meminit uſquam poeta ipſe, profecto non taciturus de tanta ſua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum uidetur iuuari memoriã ſignatis animo ſedibus, idq; credere ſuo quiſq; experimento. Nam cum in loca aliqua poſt tẽpus reuerſi ſumus, non ipſa agnoſcimus tantum, ſed etiã quæ in ijs fecerimus reminiſcimur, perſonæq; ſubeunt, nõnunq̃ tacitæ quoq; cogitationes in mentem reuertuntur. Nata eſt igitur, ut in pleriſq;, ars ab experimento. Loca dicunt quammaxime ſpatioſa multa uarietate ſignata, concipienda eſſe, domum forte magnam, & in multos diductam receſſus, in ea quicqd notabile eſt, animo diligẽter affigitur,

Digitized by Google

ut ſine cunctatione, ac mora partes eius omneis cogita-
tio poſſit percurrere. Et primus hic labor eſt, non hære-
re in occurſu. plus enim q̃ firma debet eſſe memoria, q̃
aliam memoriam adiuuet, tum quæ ſcripſerunt, uel co-
gitatione complectuntur, & aliquo ſigno, quo monean-
tur, notant, quod eſſe uel ex re tota poteſt, ut de nauiga-
tione, militia, uel ex uerbo aliquo. Nã etiam excidentes
unius admonitione uerbi in memoriam reponũtur. Sit
autem ſignum nauigationis, ut anchora, militiæ, ut ali
quid ex armis. Hæc ita dirigunt, primum locum ueſti-
bulo quaſi aſſignant, ſecundũ puta atrium, tum implu-
uia circumeunt nec cubiculis modo, aut exedris, ſed ſta-
tuis etiam, ſimilibusq; per ordinem committunt. Hoc fa-
cto cum eſt repetenda memoria, incipiunt ab initio lo-
ca hæc recenſere, & quod cuiq; crediderunt repoſcũt,
& eoꝝ imagine admonentur, ut quamlibet multa ſint,
quoꝝ meminiſſe oporteat, fiunt ſingula connexa quo-
dam choro, ne errent coniungentes prioribus ſequẽtia
ſolo ediſcendi labore. quod de domo dixi, & in operi-
bus publicis, & in itinere longo, ut urbium ambitu, et
picturis fieri poteſt, etiã fingere ſibi has imagines licet.
Opus eſt ergo locis, quæ uel finguntur, uel ſumuntur,
imaginibus, uel ſimulachris, q̃ utiq; fingẽda ſunt, ima-
gines notæ ſunt, quibus ea, quæ ediſcenda, notamus, ut
qño Cicero dicit locis pro cera, ſimulachris pro litteris
utamur. Illud quoq; ad uerbũ ponere optimũ fuerit. Lo
cis eſt utendum multis illuſtribus, explicatis modicis in
teruallis, imaginibus aliq̃d agentibus, acribus, inſigni-
tis, q̃ occurrere, celeriterq; percurrere animum poſſint.
Quo magis miror qño Metrodorus ĩ duodecim ſignis,

per quæ ſol meat, tricenos, & ſexagenos inuenerit lo-
cos. Vanitas nimirum fuit, atq; iactatio circa memoriã
ſuam, potius arte, q̃ natura gloriantis. Equidem hæc ad
quædam prodeſſe non negauerim, ut ſi rerum nomina
multa per ordinem audita reddenda ſint, nanq; in iis,
quæ didicerunt, locis reponunt res illas, menſam (ut
hoc utar) in ueſtibulo, in atrio puluinum, & ſic cætera
deinde relegentes, inueniunt ubi poſuerint, & forſitan
in hoc ſunt adiuti, qui auctione dimiſſa, quod cuiq; uen
didiſſent, teſtibus argentariorum tabulis reddiderunt.
Quod præſtitiſſe Hortenſium dicunt. Minus idem pro-
derit in ediſcendis, quæ orationis perpetuæ erunt. nam
& ſenſus non eandem imaginem, quam res habent, cũ
alterum fingendum ſit, & horum tamen utrunq; com
monet locus. Sed cum ſermonis alicuius habiti uerborũ
contextus eſt ediſcendus eadem arte, quo modo compre
hendetur? mitto quod quædam nullis ſimulachris ſigni
ficari poſſunt, ut certæ coniunctiones, habeamus enim
ſanè, ut qui notis ſcribunt, certas imagines omnium, &
loca ſcilicet infinita, per quæ uerba, quæ ſunt in quinq;
contra Verrem ſecundæ actionis libris, explicentur, ut
meminerimus etiam omnium quaſi depoſitorum. non
ne impediri quidem eorum, quæ dicit, decurſum neceſ-
ſe eſt duplici memoriæ cura, nam quomodo poterunt co
pulata fluere, ſi propter ſingula uerba ad ſingulas for-
mas reſpiciendum erit? Quare & Carneades, & Sce-
pſius, de quo modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit
uſos hac exercitatione, ſibi habeant ſua, nos ſimpliciora
tradamus. Si longior complectenda memoria fuerit ora
tio, proderit per partes ediſcere. Laborat enim maxime

Digitized by Google

onere, & hæ partes nõ ſint perexiguæ, alioquin nimis multæ erunt, & eam diſtinguent, atq; concident, nec uti q; certum imperauerim modum, ſed maxime ut quiſq; finietur locus, ni forte tam ſit numeroſus, ut ipſe quoq; diuidi debeat. Dandi ſunt certi quidam termini, ut contextum uerborum, qui eſt difficillimus, cõtinuet crebra meditatio, partes deinceps ipſas repetitus ordo coniungat. Non eſt inutile, quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarum recordatio commoneat, & quaſi excitet memoriã. nemo enim ferè tam infœlix, ut quod cuiq; loco ſignum deſtinauerit, neſciat, ut ſi erit tardendus ad hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipſe excitent notæ. hinc eſt ex ipſa arte non inutile attentus ad eos, qui excidũt, ſenſus, anchoram, ut ſupra poſui, ſi de naue dicendum eſſet, ſpiculum, ſi de prælio. Multum. n. ſigna faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cũ trãſlatus annulus, uel alligatus commoneat nos cur id fecerimus. Hæc magis adhuc aſtringunt, quæ memoriam ab aliquo ſimili transferunt ad id, quod continendum eſt, ut in nominibus, ſi Fabius forte ſit tenendus, referamus ad illum cunctatorem, qui excidere non poteſt, aut ad aliquem amicum, qui idẽ uocetur, quod eſt facilius, in apris, & in urſis, & Naſone, aut Criſpo, ut id memoriæ affigatur, unde ſunt nomina. Origo quoq; aliquando declinatorum tenendi magis cauſa eſt, ut in Cicerone, Verrio, Aurelio. ſi debet inſeri, illud neminem non iuuabit iiſdem, quibus ſcripſerit, ceris ediſcere. Sequuntur enim ueſtigijs quibuſdam memoriam, & uelut oculis intuetur, non paginas modo, ſed uerſus propè ipſos, qui tum dicit ſimilis legenti. Iam uero ſi litura, aut adie

ctio aliqua, aut mutatio interueniat, ſigna ſunt quædã, quæ intuentes deerrare non poſſumus. Eſt ratio, ut & illi, de qua primum locutus ſum, arti nõ diſſimilis, ita, ſiqd me experimenta docuerunt, & expeditior, & potentior, ediſcere tacite. Nam id quoq; eſt, quod tum erat optimum, ſi non ſubirent, uelut otioſum animum plerunq; aliæ cogitatiões, propter quas excitãdus eſt uoce, ut duplici motu iuuetur memoria dicendi, & audiẽdi. Sed hæc uox ſit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediſcit, in parte tardatur, quod acrior eſt oculorum, q̃ aurium ſenſus. in parte iuuari poteſt, quod cum ſemel, aut bis audierit, continuo illi memoriã ſuam experiri licet, & cum legente contendere. Nam et alioquin id maxime faciendum eſt, ut nos ſubinde tentemus, quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus hæret, æqualiter tranſit, in experiẽdo teneas'ne, & maior intentio eſt, & nihil ſuperuacanei temporis perit, quo etiam quæ tenemus repeti ſolẽt, ita ſola, quæ exciderunt, retractantur, ut crebra reiteratione firmẽtur, quanq̃ ſolent hoc ipſo maxime hærere, quod exciderũt. Illud ediſcendo, ſcribẽdoq; cõmune eſt utriq;, plurimũ conferre bonam ualetudinem, digeſtum cibum, animũ cogitationibus alijs liberum, uerũ etiam in ijs, quæ ſcripſimus, cõplectendis multum ualent, & in ijs, quæ cogitamus, continendis propè ſolæ, excepta, quæ potentiſſima eſt, exercitatione, diuiſio, & cõpoſitio. nam qui recte diuiſerit, nunquam poterit in rerum ordine errare. Certa ſunt enim non ſolum in digerẽdis quæſtionibus, ſed etiam in exequendis ſi modo recte dicimus prima, ac ſecunda, & deinceps, cohæretq; omnis rerum copu

latio, ut ei nihil nec ſubtrahi ſine manifeſto intellectu, nec inſeri poſſit. An uero Scæuola in luſu .xij. ſcrupoꝝ, cum prior calculũ promouiſſet, eſſetq́ʒ uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato erraſſet, recordatus rediјt ad eum, qui cum luſerat, isq́ʒ ita factum eſſe confeſſus eſt. Minus idem ordo ualebit in oratione, præſertim totus noſtro arbitrio conſtitutus, cũ tantum ille ualeat alternus, etiam quæ bene cõpoſita erunt memoriam ſerie ſua ducent, nam ſicut facilius uerſus ediſcimus q̃ proſam orationem, ita proſam iunctam q̃ diſſolutam, ſic contingit, ut etiam quæ ex tempore uidebãtur effuſa, ad uerbũ repetita reddãtur, quod meæ quoqʒ mediocritatem memoriæ ſequebatur, ſi quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coegiſſet, nec eſt mendacio locus ſaluis, qui interfuerunt. Siquis tñ unam, maximamq́ʒ à me artem memoriæ quærat, exercitatio eſt, & labor, multa ediſcere, multa cogitare. Et, ſi fieri põt, quotidie potentiſſimũ eſt, nihil æque uel augetur cura, uel negligentia intercidit, quare & pueri ſtatim, ut præcepi, q̃ plurima ediſcant, & quæcũqʒ ætas operã iuuandæ ſtudio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, et ſcripta, & lecta ſæpius reuoluendi, & quaſi eundẽ cibum remandendi, quod ipſum hoc fieri põt leuius, ſi pauca primũ, et quæ odium nõ afferant, cœperimus ediſcere, tum quotidie adiјcere ſingulos uerſus, quoꝝ acceſſio labori ſenſum incrementi non afferat, in ſummã ad infinitum uſqʒ perueniat, & poetica prius tum oratorum, nouiſſime etiam ſolutiora numeris, & magis ab uſu dicendi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum. difficiliora

enim debent eē, quæ exercent, quò ſit leuius ipſum illud in quod exercent, ut athlætæ ponderibus plumbeis aſſueſaciunt manus, quibus uacuis & nudis, in certamine utendum eſt. Non omittam etiam quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem eē paulo tardioribus ingenijs recentem memoriam. mirum dictu eſt, nec in promptu ratio, quantum nox interpoſita afferat firmitatis, ſiue requieſcit labor ille, cuius ſibi ipſa fatigatio obſtabat, ſiue maturatur, atq; concoquitur, ſeu firmiſſima eius pars eſt recordatio, quæ ſtatim referri nō poterant, contexuntur poſtero die, confirmatq; memoriā idem illud tempus, quod eſſe in cauſa ſolet obliuionis, et illa præuelox ferè cito effluit, & uelut præſenti officio functa, nihil in poſterum debeat, tanquam dimiſſa diſcedit. Nec eſt mirum magis hærere animo quæ diutius effixa ſint. Ex hac īgenior̄ diuerſitate nata dubitatio ē, an ad uerbum ſit ediſcendum dicturis, an uim modo rerum, atq; ordinem complecti ſatis ſit, de quo ſine dubio non poteſt in uniuerſum pronuntiari. Nam ſi memoria ſuffragatur, tempus nō deſit, nulla me uelim ſyllaba effugiat, alioquin etiam ſcribere ſit ſuperuacuum. Idq; pcipue à pueris obtinendum, atq; in hanc conſuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis diſcamus ignoſcere. Ideoq; & admoneri, & ad libellum reſpicere uitioſum, quod libertatem negligentiæ facit, nec quiſquam ſe parum tenere iudicat. quod ne ſibi excidat non timet, inde interruptus actionis impetus, & reſiſtens, ac ſalebroſa oratio, & qui dicit ediſcenti ſimilis, omnē bene ſcriptorum gratiam perdit. uel hoc ipſo, quod ſcripſiſſe ſe confitetur. Memoria autem facit & prompti ingenij

genij famã, ut illa, quæ dicimus, non domo attuliſſe, ſed ibi protinus prompſiſſe uideamur; quod & oratori, & ipſi cauſæ plurimum confert, nam & magis miratur, & minus timet iudex, quæ nõ putat aduerſus ſe præparata. Idq; in actionibus inter præcipua ſeruandum eſt, ut quædã etiã quæ optime uinximus, uelut ſoluta enunciemus, & cogitantibus nonnunq̃, & dubitantibus ſimiles quærere uideamur, quæ attulimus. ergo q̃d ſit optimum, neminem fugit. Si uero aut memoria natura durior erit, aut non ſuffragabitur tp̃s, etiam inutile erit ad omnia ſe uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuſlibet aut deformem hæſitationem, aut ẽt ſilentium inducat. Tutiusq; multo cõprehenſis animo rebus ipſis libertatem ſibi eloquendi relinquere. nam & inuitus perdit quiſq; id, quod elegerat, uerbum, nec facile reponit aliud, dum id, quod ſcripſerat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remediũ eſt, niſi in ijs, qui ſibi facultatem aliquã dicendi ex tp̃e parauerunt. Quod ſi cui utrũq; defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, ac ſi quid in litteris ualet, ad ſcribendũ potius ſuadebo conuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterum quantum natura ſtudioq; ualeat memoria uel Themiſtocles teſtis, quem unum intra annũ optime locutũ eſſe perſice conſtat, uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuiſſe, uel Craſſus ille diues, qui cum Aſiæ præeſſet, quinq; græci ſermonis differentias ſic tenuit, ut qua quiſq; apud eum lingua poſtulaſſet, eadem ius ſibi redditum ferret, uel Cyrus, quem omnium militum tenuiſſe creditum eſt nomina. Quin ſemel auditos quãlibet multos uerſus pro

Digitized by Google

tinus dicitur reddidiſſe Theodectes. Dicebantur etiam eſſe nunc, qui facerent, ſed mihi nunquam ut ipſe intereſſem contigit. habenda tamen fides eſt, uel in hoc, ut qui crediderit, & ſperet.

De pronuntiatione.

PRONVNTIATIO à pleriſq; actio dicitur, ſed prius nomen à uoce, ſequens à geſtu uidetur accipe. Nāq; actionem Cicero alias quaſi ſermonem, alias eloquentiam quandam corporis dicit. Idē tamen duas eius partes facit, quæ ſunt eædem pronuntiationis, uocē, atq; motum. Quapropter utraq; appellatione indifferēter uti licet. Habet autem res ipſa miram quandam in orationibus uim, ac poteſtatem, nec enim tam refert qualia ſint, quæ intra noſmetipſos compoſuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quiſq; ut audit mouetur, quare nec probatio ulla, quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma eſt, ut non perdat uires ſuas, niſi adiuuetur aſſeueratione dicentis, & affectus omnes langueſcant neceſſe eſt, niſi uoce, uultu, totius propè habitu corporis inardeſcant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tn̄, ſi noſtrum illum ignem iudex conceperit, nedum eum ſupini, ſecuriq; moueamus, ac non & ipſe noſtra oſcitatione ſoluatur, documento ſunt uel ſcenici actores, qui & optimis poetarū tm̄ adijciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadem illa audita quàm lecta delectent, & uiliſſimis etquibuſdam impetrent aures, ut quibus nullus eſt in bibliothecis locus, ſit etiam frequens in theatris. Quod ſi in rebus, quas fictas eſſe ſcimus, & inanes tantum pronuntiatio poteſt, ut iram, lachrymas, ſolicitudinem affe

Digitized by Google

rat, quanto plus ualeat neceſſe eſt ubi & credimus? Eqdem uel mediocrem orationem commendatam uiribus actionis affirmauerim plus habituram eſſe momenti, q̄ optimam eadē illa deſtitutam. Siquidem & Demoſthenes quid eſſet in toto opere dicendi primum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemq́; ſecundum, ac tertium locum, donec ab eo quæri deſierit, ut eam uideri poſſit non præcipuam, ſed ſolam iudicaſſe. Ideoq́; ipſe tam diligenter apud Andronicum hipocriten ſtuduit, ut admirantibus eius orationem Rhodijs, non immerito Aeſchines dixiſſe uideatur, quid ſi ipſum audiſſetis? & M. Cicero unam in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulum plus opinionis conſecutum, quàm eloquentia tradit. eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lachrymas concitaſſe. Antonium, & Craſſum multum ualuiſſe, plurimū uero Q. Hortenſium, cuius rei fides eſt, quod eius ſcripta tantum intra famam ſunt, qui diu princeps oratorū aliquando æmulus Ciceronis exiſtimatus ē, nouiſſime quoad uixit ſecundus, ut appareat placuiſſe aliquid eo dicēte, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum ualeat multum uerba p ſe, & uox propriam uim adijciat rebus, & geſtus, motusq́; ſignificet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierunt, neceſſe ē. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiuſq́; animi tulit, actionem iudicent fortiorem, & ſolam uiris dignam, ſed non alij ferè quàm qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitoram, & quicquid ſtudio paratur, ut affectata, & parum naturalia ſolent improbare, uel qui uerborum, atque ipſius etiam ſoni ruſticita-

Digitized by Google

te, ut L. Cottam dicit Cicero feciſſe, imitationem antiquitatis affectant. Verum illi perſuaſione ſua fruantur, qui hominibus, ut ſint oratores, ſatis putant naſci, noſtro labori dent ueniam, qui nihil credimus eſſe perfectum, niſi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur non contumaciter conſentio primas partes eſſe naturæ. nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in ſcriptis memoria, aut in ijs, quæ ſubito dicenda erunt, facilitas prōpta defuerit, nec ſi inemendabilia oris incōmoda obſtabunt, corporis etiā poteſt eſſe aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidem niſi liberalis actionem habere optimam poteſt, bona enim, firmaq́;, ut uolumus, uti licet, mala, uel imbecilla & inhibet multa, ut inſurgere, exclamare et aliqua cogit, ut ſummittere, & deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatum deformi cantico reficere, ſed nos de eo nunc loquamur, cui non fruſtra præcipitur. Cum ſit autem omnis actio, ut dixi, in duas diuiſa partes, uocem, geſtumq́;, quorū alter oculos, alter aures mouet, per quos duos ſenſus omneis ad animum penetrat affectus, prius eſt de uoce dicere, cui etiā geſtus accōmodatur. In ea prima obſeruatio eſt, qualem habeas, ſecunda, q̄uo utaris. Natura uocis ſpectatur, quantitate, & qualitate, quantitas. n. ſimplicior eſt, in ſumma enim grandis, aut exigua eſt. Sed inter has extremitates mediæ ſunt ſpecies, et ab ima ad ſummam, ac retro multi ſunt gradus. Qualitas magis uaria, nam eſt & candida, & fuſca, & plena, & exilis, & lenis, & aſpera, & contracta, & fuſa, et dura, & flebilis, & clara, & obtuſa, ſpiritus etiam longior, breuiorq́;, nec cauſas cur quicque eorum accidat perſe-

Digitized by Google

qui propoſito operi neceſſarium eſt. Eorum'ne ſit diffe-
rentia, in qbus aura illa concipitur, an eorum, per quæ
uelut organa meat, an ipſi propria natura, an, prout mo
uetur, lateris, pectoris'ue firmitas, an capitis etiã plus
adiuuet. Nã opus eſt omnibus, ſicut non oris modo ſua
uitate, ſed narium quoq;, per quas, quod ſupereſt uocis
egeritur. dulcis tamẽ eſſe debet non exprobrans ſonus.
Sed utendi uoce multiplex ratio eſt. nam præter illã dif
ferentiam, quæ eſt tripartita acutæ, grauis, flexæ, tum
intentis, tum remiſſis, tum elatis, tum inferioribus mo-
dis opus eſt, ſpatijs quoq; lentioribus, aut citatioribus.
Sed ijs ipſis media interiacent multa, & ut facies, quã-
ex pauciſſimis conſtet, infinitam habet differentiam, ita
uox & ſi paucas, quæ nominari poſſint, continet ſpe-
cies, propria cuiq; eſt, & non hæc minus auribus q̃ ocu
lis illa dignoſcitur. Augentur autem ſicut omnium, ita
uocis quoq; bona, cura, & negligentia, uel inſcitia mi-
nuũtur, ſed cura non eadem oratoribus, quæ phonaſcis
conuenit, tamen multa ſunt utriſq; communia, firmitas
corporis, ne ad ſpadonum, & mulierum, & ægrorum
exilitatẽ uox noſtra tenuetur, quod ambulatio, unctio,
ueneris abſtinentia, facilis ciborum digeſtio, ideſt fruga
litas præſtat. Præterea, ut ſint fauces integræ, ideſt mol-
les, ac lenes, quarum uitio, & frangitur, & obſcuratur,
& exaſperatur, & ſcinditur uox. Nã ut tibiæ eodẽ ſpi
ritu accepto alium clauſis, alium apertis foraminibus,
aliũ non ſatis purgatæ, alium quaſſæ ſonum reddunt,
ita fauces tumentes ſtrangulant uocẽ, obtuſæ obſcurãt,
raſæ exaſperant, conuulſæ fractis ſunt organis ſimiles.
finditur etiã ſpiritus obiectu aliquo, ſicut lapillo tenues

Digitized by Google

aquæ, quarum ſpiritus etiam ſi ultra paulum coit, aliquid tñ caui relinquit, poſt id ipſum, quod offenderat. Humor quoq; uocem ut nimius impedit, ita ↄſumptus deſtituit. nam fatigatio ut corpora non ad præſens modo tempus, ſed etiam in futurum afficit. Sed ut communiter & phonaſcis, & oratoribus neceſſaria eſt exercitatio, qua omnia cõualeſcunt, ita curæ non idẽ genus eſt. Nam neq; certa tempora ad ſpirãdum dari poſſunt tot ciuilibus officijs occupato, nec præparare ab imis ſonis uocem ad ſummos, nec ſemper à contentione conquieſcere licet, cum pluribus iudicijs ſæpe dicendum ſit, ne ciborum quidem eſt eadem obſeruatio. nõ enim tam molli, teneraq́; uoce quàm forti, ac durabili opus eſt, cum illi omnes etiam altiſſimos ſonos leniánt cantu oris, nobis pleraq; aſpere ſint, concitateq; dicenda, & uigilandæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & inſudata ueſte durandum, quare uocem delitijs nõ molliamus, nec imbuamur ea conſuetudine, quæ duratura nõ ſit, ſed exercitatio eius talis ſit, qualis uſus ne ſilẽtio ſubſidat, ſed firmetur conſuetudine, qua difficultas omnis leuatur. Ediſcere autem quo exercearis erit optimum, nã ex tempore dicenti auocatur cura uocis ille, qui ex rebus ipſis concipitur, affectus. & ediſcere quàmmaxime uaria, quæ & clamorem, & diſputationem, & ſermonẽ, & flexus habeant, ut ſimul in omnia paremur, hoc ſatis eſt, alioqnin nitida illa, & curata uox inſolitum laborem recuſabit, ut aſſueta gymnaſiis, et oleo corpora, quamlibet ſint in ſuis certaminibus ſpecioſa, atq; robuſta, ſi militare iter, faceſq́;, & uigilias imperes, deficiãt, & quærant unctores ſuos, nudumq́; ſudorem. Illa qui

dem in hoc ope præcipi quis ferat? uitandos ſoles, atq; uentos, & nubila etiam, ac ſiccitates, ita ſi dicendum in ſole, aut uentoſo humido, calidó ue die fuerit, reos deſeremus. nam crudum quidem, aut ſaturum, aut ebriũ, aut eiecto modo uomitu, quæ cauenda quidam monẽt, declamare neminem, qui ſit mentis compos, puto. Illud non ſine cauſa ab omnibus præceptum, ut parcatur maxime uoci in illo à pueritia in adoleſcentiam tranſitu, quia naturaliter impeditur, non, ut arbitror, propter calorem, quod quidã putauerunt, nam eſt maior in alijs, ſed propter humorẽ potius, nam hoc ætas illa turgeſcit. Itaq; nares etiam, ac pectus eo maxime tẽpore tument, atq; omnia uelut germinant, eoq́; ſunt tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propoſitum redeam iam confirmatæ, conſtitutæq́; uocis genus exercitationis optimum duco, quod eſt operi ſimillimum, dicere quotidie ſicut agimus. nanq; hoc modo non uox tantum confirmatur, & latus, ſed etiam corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. Non alia eſt autem rō pronunciationis, quàm ipſius orationis. Nã ut illa emendata, dilucida, ornata, apta eſſe debet, ita hæc quoq; emendata erit, ideſt uitio carebit, ſi fuerit os facile, explanatum, iucundum, urbanum, ideſt in quo nulla nec ruſticitas, neq; peregrinitas reſonet. non enim ſine cauſa dicĩtur barbarũ, græcum'ue, nam ſonis homines, ut æra tinnitu dignoſcimus, ita fiet illud, quod Ennius probat, cũ dicit ſuaui loquẽti ore Cethegum fuiſſe. Non quod Cicero in ijs reprehendit, quos ait latrare non agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi, cum in quadam primi libri parte puerorũ ora formarem, opportunius ra-

Digitized by Google

tus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari poſſunt. Itaq; ſi ipſa uox primum fuerit (ut ſic dicam) ſana, id eſt nullum eorum, de quibus nunc dixi, patietur incommodum, deinde non ſubſurda, rudis, immanis, dura, rigida, uana, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, puſilla, mollis, effœminata, ſpiritus nec breuis, nec parum durabilis, nec in perceptu difficilis. Dilucida uero erit pronunciatio primũ ſi uerba tota exierint, quorũ pars deuorari, pars deſtitui ſolet, pleriſq; extremas ſyllabas non proferentibus, dum priorũ ſono indulgent. Vt autem eſt neceſſaria uerborum explanatio in omnibus, ita omnes computare, & uelut annumerare litteras moleſtum, & odioſum eſt. nam & uocales frequentiſſime coeunt, & conſonantiũ quædam inſequẽte uocali diſſimulantur, utriuſq; exemplum poſuimus, Multum ille & terris. Vitatur etiam duriorum inter ſe congreſſus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta ſunt. Ideoq; laudatur in Catulo ſuauis appellatio litterarum. Secundum eſt, ut ſit oratio diſtincta, id eſt, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & deſinat. Obſeruandum etiam quo loco ſuſtinendus, & quaſi ſuſpendendus ſermo ſit, quod græci ὑποδιαστολὴν, uel ὑποσυστολὴν, uel ὑποστιγμὴν uocant, quo deponendus ſuſpenditur,

Arma, uirumq; cano, quia illud, uirum, ad ſequẽtia pertinet, ut ſit, uirum, Troiæ qui primus ab oris, et hic iterum, nam etiam ſi aliud eſt unde uenit, q̃ quò uenit, non diſtinguendum tamen, quia utrũq; eodem uerbo cõtinetur, uenit, tertio Italiam, quia interiectio eſt, fato profugus, & continuum ſermonem, qui faciebat Italiam,

Digitized by Google

Lauinaq́; diuidit, ob eandemq́; cauſam, quarto profu-
gus, deinde lauinaq́; uenit littora. ubi iam erit diſtin-
ctio, qa inde alius icipit ſenſus. Sed in ipſis ēt diſtinctio
nibus, tp̄s alias breuius, alias lõgius dabimus. Intereſt
.n. ſermonẽ finiat an ſenſum, itaq́; illã diſtinctionẽ litto
ra protinus altero ſpũs initio inſequar, cũ illuc uenero,
Atq́; altæ mœnia Romæ, deponam, & morabor, et
nouum rurſus exordium faciam. Sunt aliqñ & ſine re
ſpiratione quædam moræ ēt in periodis, ut in illa. In
cœtu uero populi Ro. negotium publicum gerẽs magi-
ſter equum. & cætera multa habent membra, ſenſus. n.
ſunt alij, atq́; alij, aliqñ ſub unã circunductionẽ, & ſi-
cut una circunductio eſt, ita paulum morandum in ijs
interuallis, non interrumpendus eſt contextus, & è cõ
trario ſpũm interim recipere ſine intellectu moræ neceſ
ſe eſt, quo loco quaſi ſurripiendus eſt, alioqn ſi inſcite re
cipiatur, non minus afferat obſcuritatis, q̃ uitioſa diſtin
ctio. Virtus aũt diſtinguendi fortaſſe ſit parua, ſine qua
tñ eſſe nulla alia in agendo põt. Ornata eſt pronuncia
tio, cui ſuffragatur uox facilis, magna, beata, flexibilis,
firma, dulcis, durabilis, clara, pura, ſecans aera, & au-
ribus ſedens. Eſt. n. quædam ad auditum accõmodata,
non magnitudine, ſed proprietate ad hoc uelut tractabi
lis, atq́; habens omnes in ſe qui deſyderãtur, ſonos, intẽ
tionesq́;, & toto, ut aiunt, organo inſtructa, cui aderit
lateris firmitas, ſpiritus cum ſpatio pertinax, tum labo
ri non facile ceſſurus. neq́; grauiſſimus autem in muſi-
ca ſonus, nec acutiſſimus orationibus conuenit. nam et
hic parum clarus, nimiumq́; plenus, nullum afferre
animis motum poteſt. Et ille prætenuis, & immodicæ

Digitized by Google

claritatis, cum eſt ultra uerum, tum neq; pronuntiatio ne flecti, nec diutius ferre intentionem poteſt. nam uox ut nerui quo remiſſior, hoc & grauior, et plenior, quo tenſior hoc tenuis, & acuta magis eſt, ſic ima uim non habet, ſumma rumpi periclitatur. medijs ergo utendum ſonis, ijq; cum augenda intentio eſt, excitādi cum ſummittenda, ſunt temperandi. Nam prima eſt obſeruatio recte pronunciandi, æqualitas, ne ſermo ſubſultet imparibus ſpatijs, ac ſonis, miſcens longa breuibus, grauia acutis. elata ſummiſſis, & inæqualitate horum oīum, ſicut pedum claudicet ſermo. Secunda, uarietas, quæ ſola eſt, pronuntiatio, ac nequis pugnare inter ſe putet æqualitatem, & uarietatem, cum illi uirtuti cōtrarium uitium ſit, inæqualitas, huic, quæ dicitur μονοειδής, quaſi quidam unus aſpectus. Ars porrò uariandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, tum dicentem ipſa laboris pmutatione reficit, ut ſtandi, ambulandi, ſedēdi iacēdi uices ſunt, nihilq; eorꝫ pati unū diu poſſumus. Illud uero maximum, ſed id paulo poſt tractabimus, quod ſecundum rationem rerū, de quibus dicimus, animorumq; habitus conformanda uox eſt, ne ab oratione diſcordet. Vitemus igitur illam, quæ græce μονοτονία uocatur, una quædam ſpiritus, ac ſoni intentio, non ſolū ne dicamus omnia clamoſe, quod inſanum eſt, aut intra loquendi modū, quod motu caret, aut ſubmiſſo murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio, ſed ut in iiſdem partibus. iiſdemq; affectibus, ſint tamen quædam non ita magnæ uocis declamationes, prout aut uerborum dignitas, aut ſententiarum natura, aut depoſitio, aut inceptio, aut tranſitus poſtulabit, ut ꝗ ſingulis pin

xerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt ſine quo ne membris quidem ſuas lineas dediſſent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobiliſſima pro Milone principium, nõ ne ad ſingulas penè diſtinctiones, quamuis in eadem facie tamen quaſi uultus mutandus eſt? Et ſi uereor iudices ne turpe ſit pro fortiſſimo uiro dicere, incipientem timere. etiam ſi eſt toto propoſito contractum, atque ſubmiſſum, quia & exordium eſt, & ſoliciti exordium, tamẽ fuerit neceſſe eſt aliquid plenius, & erectius, dum dicit pro fortiſſimo uiro dicere, q̃ cum & ſi uereor, & turpe ſit, & timere. Iam ſecunda reſpiratio increſcat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus, quæ ſequuntur, et quo magnitudo animi Milonis oſtenditur. minimeq; deceat, cum T. Annius ipſe magis de reipub. ſalute, q̃ de ſua perturbetur. Deinde quaſi obiurgatio ſui eſt. me ad eius cauſam parem animi magnitudinem afferre non poſſe. tum inuidioſiora. tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uero iam penè apertis, ut aiunt, tibijs. qui quocunq; inciderunt, ueterem conſuetudinem fori, & priſtinum morem iudiciorum requirunt. nam ſequens latum etiam, atq; effuſum eſt. Non. n. corona conſeſſus ueſter. cinctus eſt, ut ſolebat. quod notaui, ut appareret nõ ſolum in membris cauſæ, ſed etiã in articulis eſſe aliquam pronũtiandi uarietatem, ſine qua nihil nec minus, nec maius eſt. Vox autem ultra uires urgenda non eſt. nam & ſuffocata ſæpe, & maiore niſu, minus clara eſt. Et interim eliſa in illum ſonum erumpit, cui græci ab immaturo gallorum cantu nomẽ dederunt, nec uolubilita

te nimia confundenda, quæ dicimus, qua & diſtinctio perit & affectus, & nonnunq̃ etiam uerba aliqua ſui parte fundantur. Cui contrarium eſt uitium nimiæ tarditatis, nam & difficultatem inueniendi fatetur, & ſegnitia ſoluit animos, & in quo eſt aliquid tpibus præfinitis, aquam perdit. promptum ſit os. non præceps, moderatum, non lentũ, ſpiritus quoq; nec crebro receptus concidat ſententiá, nec eouſq; trahatur, donec deficiat. nam & deformis eſt conſumpti illius ſonus, & reſpiratio ſub aqua diu preſſi ſimilis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat nõ ubi uolumus, ſed ubi neceſſe eſt. Quare longiorem dicturis periodũ colligẽdus eſt ſpiritus, ita tamen ut id neq; diu, neq; cum ſono faciamus, neq; omnino, ut manifeſtum ſit, reliquis partibus optime inter iuncturas ſermonis reuocabitur. Exercendus autem eſt, ut ſit quàmlongiſſimus, quod Demoſthenes ut efficeret, ſcandens in aduerſum, continuabat q̃ poſſet plurimos uerſus. idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi ſolebat. Eſt interim & longus, & plenus, & clarus ſatis ſpiritus, non tamen ſatis firmæ intentionis, ideoq́; tremulus ut corpora, quæ aſpectu integra neruis parum ſuſtinentur, id græci βράγχον uocant. Sunt qui ſpiritum cum ſtridore per raritatem dentium non recipiũt, ſed reſorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrſum ẽt clare ſonante, imitentur iumenta onere, & iugo laborãtia, quod affectant quoq; tanquã inuentionis copia urgeantur, maiorq́; uis eloquentiæ ingruat, q̃ quæ emitti faucibus poſſit. Eſt alijs concurſus oris, & cum uerbis ſuis colluctatio. Iam tuſſire, & expuere crebro, & ab

Digitized by Google

imo pulmone pituitam trocleis adducere, et oris humo-re proximos ſpargere, et maiorem partem ſpiritus in loquendo per nares effundere, etiam ſi non uniq; uocis ſunt uitia, quia tamen propter uocem accidunt, potiſſimum huic loco ſubijciantur. Sed quodcunq; ex ijs uitium magis tulerim, q̃ quo nũc maxime laboratur in cauſis omnibus, ſcholiſq;, cantandi, quod inutilius ſit an fœdius neſcio. Quid enim minus oratori conuenit, q̃ modulatio ſcenica, & nonnunquam ebriorum, aut cõmeſantium licentiæ ſimilis? Quid uero mouẽdis affectibus cõtrarium magis, q̃ cum dolendum, iraſcendum, indignandum, commiſerandum ſit, non ſolum ab ijs affectibus, in quos inducendus eſt iudex, recedere, ſed ipſam fori ſanctitatem ludorum talariũ licentia ſoluere? Nã Cicero illos ex Lycia, et Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit. nos etiã cantandi ſeueriorem paulo modum exceſſimus. Quiſquam'ne non dico de homicidio, ſacrilegio, parricidio, ſed de calculis certe, atq; rationibus, quiſquam deniq;, ut ſemel finiam, in lite cantat? quod ſi omnino recipiendum eſt, nihil cauſæ eſt, cur nõ illam uocis modulationem fidibus, ac tibijs, immo mehercules, quod eſt huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. facimus tamen hoc libenter, nam nec cuiq̃ ſunt iniucunda, quæ cantant ipſi, & laboris in hoc q̃ in agendo minus eſt. Sunt & quidam, qui ſecundum alia uitæ uitia, etiam hac ubiq; audiendi, quod aures mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo non & Cicero dicit eſſe aliquem in oratione cantum obſcuriorem, & hoc quodam naturali initio uenit. Oſtendam non multo poſt, ubi & quatenus recipiendus ſit hic flexus,

Digitized by Google

& cantus quidem, ſed quod pleriq; intelligere uolunt, obſcurior. Iam enim tempus eſt dicendi, quæ ſit apta pronuntiatio, quæ certe ea ẽ, quæ iјs, de quibus dicimus, accommodatur, quod quidem maxima ex parte pſtant ipſi motus animorum, ſonatq; uox, ut feritur. Sed cum ſint alij ueri affectus, alij ficti, & imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut dolentium, iraſcentium, indignantium, ſed carent arte, ideoq; non ſunt diſciplinæ traditione formandi. Contra, qui effinguntur imitatione artem habent. ſed ij carent natura, ideoq; in iјs primum eſt bene affici, & concipere imagines rerum, & tãquã ueris moueri, ſic uelut media uox, quem habitum à nobis acceperit, hunc iudicum animis dabit. eſt enim mẽtis index, & uelut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, ſimplex, & ipſa quodammodo hilaris fluit, at in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur, atrox in ira, & aſpera, ac denſa, & reſpiratione crebra. Neq; enim poteſt eſſe longus ſpiritus, cum immoderate effunditur, paulum in inuidia facienda lentior, quia non ferè ad hanc niſi inferiores confugiunt. At in blandiẽdo, fatendo, ſatisfaciendo, rogando, lenis & ſubmiſſa, ſuadentium, & monentium, & pollicentium, & conſolátium grauis. in metu, & uerecundia contracta. adhortationibus fortis, diſputationibus teres, miſeratiõe flexa & flebilis, & conſulto quaſi obſcurior. in egreſſiõibus fuſa, & ſecuræ claritatis. in expoſitione, ac ſermonibus recta, & inter acutum ſonum, & grauem media. attollitur autem concitatis affectibus, compoſitis deſcẽdit, pro utriuſq; rei modo altius, uel inferius. Quid autẽ

Digitized by Google

quiſq; in dicendo poſtulet locus, paulum differam, ut de geſtu prius dicam, qui & ipſi uoci conſentit, & animo cum ea ſimul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, ſatis uel ex eo patet, quod pleraq; etiam citra uerba ſignificat, quippe non manus ſolum, ſed nutus ēt declarant noſtram uoluntatem, & in mutis pro ſermone ſunt, & ſalutatio frequenter ſine uoce intelligitur, atq; afficit, et ex uultu, ingreſſuq; perſpicitur habitus animorum, & animalium quoq; ſermone carentium, ira, lætitia, adulatio, & oculis, & quibuſdam alijs corporis ſignis deprehenditur. nec mirum, ſi iſta, quæ tamen in aliquo poſita ſunt motu, tantum in animis ualent, cum pictura tacens opus, & habitus ſemper eiuſdem ſic intimos penetret affectus, ut ipſam uim dicendi nonnunquā ſuperare uideatur. Contra ſi geſtus. aut uultus ab oratione diſſentiant, triſtia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non authoritas modo uerbis, ſed etiam fides deſit. Decor quoq; à geſtu, atq; à motu uenit, ideoq; Demoſthenes grande quoddam ſpeculum intuens componere actionem ſolebat. Adeo quamuis fulgor ille ſiniſtras imagines reddat, ſuis demum oculis credidit qđ efficeret. Præcipuum uero in actione ſicut in corpore ipſo caput eſt, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad ſignificationem decoris illa ſunt, ut ſit primo rectum, & ſecundum naturam. Nam & deiecto humilitas, & ſupino arrogantia, et in latus inclinato lāguor ꝑduro, ac rigente barbaria q̄dā mētis oſtēditur. tum accipiat aptos ex ipſa actione motus, ut cū geſtu concordet, & manibus, ac lateribus obſequatur. aſpectus. n. ſemper eodem uertitur quo geſtus, exceptis quæ aut damnare

Digitized by Google

aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idem illud uultu uideamur auerſari, manu repellere.

Dij talem terris auertite peſtem.

Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis nam præter annuendi, renuendi, confirmandiq; motus, ſunt & uerecundiæ, et dubitationis, & admirationis, & indignationis notæ, & cõmunes omnibus. Solo tñ eo facere geſtum ſcenici quoq; doctores uitioſum putauerunt, etiam frequẽs eius nutus non caret uitio, adeo iactare id, & comas excutiẽtem rotare phanaticum eſt. Dominatur autem maxime uultus, hoc ſupplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc triſtes, hoc hilares, hoc erecti, hoc ſubmiſſi ſumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc ſpectant, etiã ante q̃ dicamus, hoc quoſdã amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic eſt ſæpe pro oĩbus uerbis, itaq; in ijs, quæ ad ſcenam cõponuntur, fabulis, artifices pronũtiandi à perſonis quoq; affectus mutuantur, ut ſit Niobe in tragœdia triſtis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculentus Hercules, in comœdijs uero præter aliam obſeruationem, qua ſerui lenones, paraſiti, ruſtici, milites, meretriculæ, ancillæ, ſenes auſteri, ac mites, iuuenes ſeueri, ac luxurioſi, matronæ, puellæ inter ſe diſcernuntur. Pater ille, cuius præcipue partes ſunt, qa interim concitatus, interim lenis eſt, altero erecto, altero cõpoſito eſt ſupercilio, atq; id oſtendere maxime latinis actoribus moris eſt, quod cum ijs, quas agunt, partibus cõgruat. Sed in ipſo uultu plurimũ ualent, oculi p quos maxime animus emanat, ut citra motum quoq; & hilaritate eniteſcant, & triſtitia quoddã nubilũ ducant, quin etiã la-

chrymas iis natura mentis indices dedit, quæ aut erum punt dolore, aut lætitia manant. motu uero intenti, remiſſi, ſuperbi, torui, mites, aſperi fiunt, quæ ut actus popoſcerit, fingentur. rigidi uero, & extenti, aut languidi, & torpentes, ſtupentes, aut laſciui, & mobiles, & natantes, & quadam uoluptate ſuffuſi, aut limi, et (ut ſic dicam) uenerei, aut poſcentes aliquid, pollicentes'ue nũquam eſſe debebunt, nam opertos, compreſſos'ue eos in dicendo, quis niſi planè rudis, aut ſtultus habeat, et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam, & in genis eſt quoddam deſeruiens iis miniſterium, multum & ſupercilijs agitur, nam & oculos formant aliquatenus, & frõti imperant, iis contrahitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille, q mentis habitu mouetur, cum infirmam uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, & pallore frigeſcit, temperatus medium quoddam ſerenum efficit. Vitiũ in ſupercilijs, ſi aut immota ſunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate, ut modo de perſona comica dixeram, diſſident, aut cõtra id, quod dicimus, finguntur. Etenim contractis triſtitia, diductis hilaritas, demiſſis pudor oſtenditur. annuendi quoq;, renuẽdi'ue rõne demittuntur, aut alleuãtur. Naribus, labriſq; nõ ferè quicquam decenter oſtendimus, tametſi deriſus, contemptus, faſtidium, ſignificari ſolet. nam & corrugare nares, ut Horatius ait, & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulſu ſubito ſpiritum excutere, & diducere ſæpius, & plana manu reſupinare indecorum eſt, cum emunctio etiam frequentior non ſine cã reprehendatur. Labra & porriguntur

male, & ſcinduntur, & aſtringuntur, & deducuntur, & dentes nudant, & in latus, ac penè ad aurẽ trahũtur, & uelut quodam faſtidio replicantur, & pendent, & uocem tantum altera parte dimittunt. lábere quoq; ea, & mordere deforme eſt, cum etiam in efferẽdis uerbis modicus eſſe eorum debeat motus. Ore enim magis q̃ labris loquendum eſt. Ceruicem erectam oportet eſſe, non rigidam, aut ſupinam. Collum diuerſa quidem, ſed pari deformitate & contrahitur, & tenditur, ſed tenſo ſubeſt, & labor, tenuaturq; uox, ac fatigatur, affixũ pectori mentum minus claram, & quaſi latiorem preſſo gutture facit Humerorum raro decens alleuatio, atque contractio eſt. breuiatur enim ceruix, & geſtum quẽdã humilem, atq; ſeruilem, & quaſi fraudulentum facit, cum ſe in habitum adulationis, admirationis, metus fingunt. Brachij moderata proiectio remiſſis humeris, atque explicantibus ſe in proferenda manu digitis, continuos, & decurrentes locos maxime decet. At cum ſpecioſius quid, uberiusq; dicendum eſt, ut illud, ſaxa, atq; ſolitudines uoci reſpondent. expatiatur in latus, & ipſa quodammodo ſe cum geſtu fundit oratio. Manus uero, ſine quibus trunca eſſet actio, ac debilis, uix dici poteſt quot motus habeant, cum penè ipſam uerborum copiam perſequantur. Nam cæteræ partes loquentẽ adiuuant, hæ (propè eſt, ut dicam) ipſæ loquuntur. An non ijs poſcimus, pollicemur, uocamus, dimittimus, minamur, ſupplicamus, abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerũ, tempus oſtendimus? non eædem concitant, ſupplicant, inhi

bent, probant, admirantur, uerecundātur? nōn' ne in demonſtrandis locis, atq; perſonis aduerbiorum, atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta per omnes gentes nationesq́; linguæ diuerſitate, hic mihi omnium hominum cōis ſermo uideatur. Etiam ij quidem, de qbus ſum locutus, cū ipſis uocibus naturaliter exeunt geſtus, alij ſunt, qui res imitatione ſignificant, ut ſi ægrum tentantis uenas medici ſimilitudine, aut citharœdum formatis ad modum percutientis neruos manibus oſtēdas, qđ genus quamlongiſſime in actione eſt fugiēdum. Abeſſe enim plurimum à ſaltatore debet orator, ut ſit geſtus ad ſenſus magis, q̄ ad uerba accommodatus, quod etiam hiſtrionibus paulo grauioribus facere moris fuit. Ergo ut ad ſe manum referre, cum de ſe ipſo loquatur, aut in eum, quem demonſtret, intendere, & aliqua ijs ſimilia permiſerim, ita non effingere ſtatus quoſdam, & quicquid dicet oſtendere. neq; id in manibus ſolū, ſed in omni geſtu, ac uoce ſeruandum eſt. non enim aut in illa periodo. ſtetit ſoleatus prætor Populi Roma. inclinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda ē, aut in illa. cædebatur medio foro Meſſanæ. Motus laterum, qualis eſſe ad uerbera ſolet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimitur eruenda, cum mihi comœdi quoq; peſſime facere uideātur, qui etiam ſi iuuenē agāt, cum tamen in expoſitione, aut ſenis ſermo, ut in Andriæ prologo, aut mulieris, ut in Georgo incidit, tremula, uel effœminata uoce pronuntiant, adeo in illis quoq; eſt aliqua uitioſa imitatio, quorum ars omnis conſtat imitatione. Eſt autem geſtus ille maxime communis, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicitis tribus, et

Digitized by Google

principijs utilis, cum leni in utranq; partem motu mo-
dice prolatus, ſimul capite, atq; humeris ſenſim, ad id,
quo manus feratur, obſecundantibus, et in narrando cer
tus, ſed tum paulo productior, & in exprobrando, &
in arguendo acer, atq; inſtans. longius.n.partibus ijs,
& liberius exeritur. uitioſe uero idem ſiniſtrũ quaſi hu
merum petens in latus agi ſolet, quanq̃ adhuc peius ali
qui tranſuerſum brachium proferunt, & cubito pronũ
ciant. duo quoq; medij ſub pollicem ueniunt, & eſt hic
adhuc priore geſtus inſtantior principio, & narratio-
ni non accõmodatus, at cum tres contracti pollice pre-
muntur, cum digitus ille, quo uſum optime Craſſum Ci
cero dicit, explicari ſolet. Is in exprobrando, & indicã
do, unde ei nomen eſt, ualet, & alleuata, ac ſpectante
humerum manu paulum inclinatus affirmat, uerſus in
terram, & quaſi pronus urget, & aliqñ pro humero
eſt, idẽ ſummo articulo utrinq; leuiter apphẽſo duobus
modice curuatis, minus tñ minimo aptus ad diſputan-
dum eſt, acrius tamẽ argumentari uidentur, qui mediũ
articulum potius tenent, tanto contractioribus ultimis
digitis, quantu priores deſcenderunt, eſt & ille uerecũ
dæ actioni aptiſſimus, quo quatuor primis leuiter in
ſummum coeuntibus digitis non procul ab ore, aut pe-
ctore fertur ad nos manus, & deinde prona, ac paulu-
lum prolata laxatur. hoc modo cœpiſſe Demoſthenem
credo in illo pro Cteſiphonte timido, ſummiſſoq; princi
pio, ſic formatam Ciceronis manum, cum diceret. ſiqd
eſt in me ingenij iudices, quod ſentio, q̃ ſit exiguum. ea
dem aliquatenus liberius deorſum ſpectantibus digitis
colligitur in nos, et fuſius paulo in diuerſum reſoluitur,

Digitized by Google

ut quodã modo ſermonem ipſum proferre uideatur. Bi/
nos interim digitos diſtinguimus, ſed non inſerto polli/
ce, paulum tñ inferioribus intra ſpectantibus, ſed ne il
lis quidem tenſis, qui ſupra ſunt. duo interim extremi
palmam circa ima pollicis premunt, ipſe prioribus ad
medios articulos iungitur, interim quartus oblique re/
ponitur, interim quatuor remiſſis magis, quàm tenſis,
pollice intus inclinato, habilem in latus demonſtran/
do, aut diſtinguendo, quæ dicimus manum facimus,
cum ſupina in ſiniſtrum latus, prona in alterum fer/
tur. Sunt & illi breues geſtus, cum manus leuiter pan/
data, qualis ſouentiũ eſt paruis interuallis, et ſub aſſen
tientibus humeris mouetur maxime apta parce, & qua
ſi timide loquentibus. Eſt admirationi conueniens ille
geſtus, quo manus modice ſupinata, anc ꝑ ſigulos à mi/
nimo collecta digito redeũte flexu ſinu explicatur, atq;
conuertitur. Nec uno modo interrogantes geſtum cõpo
nimus, plerũq; tñ uertentes manum, ut cũq; compoſita
eſt. Pollici proximus digitus, mediumq;, qua dexter eſt,
unguem pollici ſummo ſuo iungens remiſſis cæteris, eſt
& approbantibus, & narrantibus, & diſtinguẽtibus
decorus, cui non diſſimilis, ſed cõpreſſis tribus digitis,
quo nunc græci plurimũ utuntur, ẽt utraq; manu quo
ties enthymemata ſuo geſtu, uelut cornu tundũt, cæſim
manus lenior promittit, et aſſentatur, citatior hortatur,
interim laudat. Eſt & ille urgens orationẽ geſtus uul/
garis magis, q̃ ex arte, qui ꝯtrahit alterno, celeriq; mo/
tu, & explicat manum. Eſt & illa caua, & rara, &
ſupra humeri altitudinem elata cum quodã motu uelut
hortatrix manus à peregrinis ſcholis iam propè recep/

Digitized by Google

pta, tremula, ſcenica eſt, digitos, cum ſummũ coierunt, ad os referre cur quibuſdam diſplicuerit neſcio. nam id & leuiter admirantes, & interim ſubita indignatiõe, uelut paueſcentes, & deprecantes facinus. Quin compreſſam etiam manum in ſignum pœnitentiæ, uel iræ pectori admouemus, ubi uox uel inter dentes expreſſa non dedecet. quid nunc agam? quid faciam? Auerſo pollice demonſtrare aliqd receptum magis puto, quàm oratori decorum, ſed cum omnis motus ſex partes habeat, ſeptimus ſit ille, qui in ſe redit orbis. Vitioſa eſt una circunuerſio, reliqui ante nos & dextra, leuaq;, & surſum, & deorſum aliquid oſtendunt. In poſteriora geſtus non dirigitur, interim tamen uelut reijci ſolet. Optime autem manus à ſiniſtra parte incipit, in dextra deponitur, ſed ut deponere non ut ferire uideatur, quanquã & in fine, & interim cadit, ut cito tamen redeat, & nonnunquam reſilit uel negantibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres artifices illud recte adiecerunt, ut manus cum ſenſu & inciperet, & deponeret. alioquin. n. aut ante uocem erit geſtus, aut poſt uocem, quod eſt utrunque deforme. In illo lapſi nimia ſubtilitate ſunt, quod interuallum motus tria uerba eſſe uoluerũt, quod nec obſeruatur, neq; fieri poteſt, ſed illi quaſi menſuram, tarditatis, celeritatisq; aliquam eſſe uoluerunt, nec immerito, ne aut diu otioſa eſſet manus, aut (quod multi faciunt) actionem continuo motu conciderent. Aliud eſt, quod & fit frequentius, & magis fallit. Sunt quædam latentes ſermonis percuſſiones, & quaſi aliqui pedes, ad quos plurimum geſtus cadit, ut ſit unus motus. nouum crimen. alter. C. Cæſar. tertius. & ante hãc diem. quar

tus inauditũ. deinde propinquus meus, &, ad te Quin
tus Tubero detulit. unũ id quoq; fluit uitium, ut iuuenes,
cum ſcribunt, geſtu præmodulati cogitationem ſic cõpo
nant, quomodo caſura manus ſit, unde & illud uitiũ,
ut geſtus, qui in fine dexter eſſe debet, in ſiniſtrum fre-
quenter deſinat. Melius illud cum ſint in ſermone omni
breuia quædam membra ad quæ, ſi neceſſe ſit, recipere
ſpiritum liceat, ad hæc geſtum diſponere, utputa. nouũ
crimen Cai Cæſar. habet per ſe finem quendam ſuum,
quia ſequitur coniunctio, deinde. & ante hanc diem in
auditum ſatis circunſcriptum eſt. Ad hæc commodanda
manus eſt. Idq; dum erumpit, erit prima, & cõpoſita
actio, at ubi iam calor eam concitauerit, etiã geſtus cum
ipſa orationis celeritate crebreſcet, & alijs locis citata,
alijs preſſa conueniet pronunciatio. Illa trãſcurrimus,
congerimus, abundamus, feſtinamus, hac inſtamus, in-
culcamus, infigimus, plus aũt affectus habent lentiora,
ideoq; Roſcius citatior, Æſopus grauior fuit, quod ille
comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoq; ob-
ſeruatio eſt, itaq; in fabulis iuuenum, ſenũ, militum, ma
tronarum grauior ingreſſus eſt, ſerui, ancillæ, paraſiti,
piſcatores citatius mouentur. tolli autem manum artifi-
ces ſupra oculos, demitti intra pectus uetant, adeo à ca-
pite eam petere, aut ad imum uentrem deducere uitio-
ſum habetur. ad ſiniſtrum intra humerũ promoueatur,
ultra nõ decet, ſed cum auerſantes in leuam partem ue
lut propellemus manum, ſiniſter iterum humerus pro-
ferendus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat.
Manus ſiniſtra nunquã ſola recte geſtum facit, dextræ
ſe frequenter accõmodat, ſiue in digitos argumẽta dige-

Digitized by Google

rimus, ſiue aduerſis in ſiniſtrũ palmis abominamur, ſi-
ue obijcimus aduerſas, ſiue in latus utrãq; diſtẽdimus,
ſiue ſatisfacientes, aut ſupplicantes. Diuerſi autem ſunt
ij geſtus, ſummittimus, ſiue adorantes attollimus, ſiue
aliqua demonſtrationi, aut inuocationi protendimus.
Vos albani tumuli, atq; luci. aut gracchanum illud.
Quò uertam? Quò me miſer conferã? in capitolium'ne
at fratris ſanguine redundat. an domum? plus enim
affectus in ijs iunctæ exhibent manus. in rebus paruis,
mitibus, triſtibus, breuibus, magnis, lætis, atrocibus ex
tenſiores ſunt. Vitia quoq; earum ſubijcienda ſunt, quæ
quidem accidere etiam exercitatis actoribus ſolent. Nã
geſtum poculum poſcentis, aut uerbera minantis, aut
numerum quingentorum pollice flexo efficientis, quæ
ſunt à quibuſdam ſcriptoribus notata, ne in ruſticis qui
dem uidi. Aut ut brachio exerto introſpiciatur latus,
ut manum alius ultra ſinum proferre nõ audeat. Alius
inq̃tum patet longitudo protendat, aut ad tectum eri
gat, aut repetito ultra leuum humerũ geſtu, ita in ter-
gum flagellet, ut cõſiſtere poſt eum parum tutum ſit, aut
ſiniſtrũ ducat orbem, aut temere ſparſa manu in proxi
mos offendat, aut cubitum utrũq; in diuerſum latus uen
tilet, ſæpe ſcio euenire, Solet eſſe & pigra, et trepida,
& ſecanti ſimilis, interim uncis ẽt digitis, aut à capi-
te deijciatur, aut eadẽ manus ſupinata in ſuperiora ia-
ctetur. Fit & ille habitus, qui eſſe in ſtatuis pacificator
ſolet, qui inclinato in humerũ dextrũ capite brachio ab
aure protenſo, manũ infeſto pollice extendit, qui q̃dem
maxime placet ijs, q̃ ſe dicere ſublata manu iactãt, adij
cias licet eos, qui ſnĩas uibratis digitis iaculantur, aut

Digitized by Google

manu ſublata denuntiant, aut quod per ſe interim reci piendū eſt, quoties aliqd ipſis placuit, in ungues erigū tur, ſed uitioſum id faciunt, aut digito q̄to plurimū poſ ſunt erecto, aut ét duobus, aut utraq; manu ad modum aliqd portantium cōpoſita. His accedunt uitia nō natu ræ, ſed trepidationis, cum ore ↄcurrente rixari, ſi memo ria fefellerit, aut cogitatio nō ſuffragetur, quaſi faucibus aliqd obſtiterit inſonare, in aduerſum tergere nares, ob ambulare ſermone imperfecto, reſiſtere ſubito, & lau dem poſcere ſilentio, quæ omnia perſequi propè infini tum eſt. ſua. n. cuiq; ſunt uitia. pectus, ac uenter ne proij ciantur obſeruandū, pandunt. n. poſteriora, & eſt odio ſa omnis ſupinitas, latera cum geſtu cōſentiant, facit. n. aliquid & totius corporis motus, adeo ut Cicero plus illo agi, q̄ manibus ipſis putet. Ita enim dicit in orato re. nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articu lus cadens, trunco magis toto ſe ipſe moderans, & uiri li laterum flexione. Fœmur ferire, quod Athenis pri mus feciſſe creditur Cleon, & uſitatū eſt, & indignan tes decet, & excitat auditorem, idq; in Callidio Cicero deſyderat. non frons inquit, percuſſa, non femur. q̄q̄ ſi licet de fronte, diſſentio, nam etiam cōplodere manus ſcenicum eſt, & pectus cædere. Illud quoq; raro dece bit, caua manu ſummis digitis pectus appetere, ſiquan do noſmetipſos alloquemur, cohortantes, obiurgantes, miſerantes, quod ſiquando fiat, togam quoq; inde remo ueri non dedecebit. In pedibus obſeruantur ſtatus, & inceſſus, prolato dextro ſtare, & eandem manum, ac pedem proferre deforme eſt. In dextrum incumbere in terim datur, ſed æquo pectore, qui tamen comicus mat

gis, q̃ oratorius geſtus eſt, male etiam in ſiniſtrum pe/
dem inſiſtentium dexter aut tollitur, aut ſummis digitis
ſuſpenditur. Varicare ſupra modum & inſtando defor
me eſt, & accedente motu propè obſcœnum. Procurſio
opportuna, breuis, moderata, rara, conuenit, & ambu
latio quædam propter immodicas laudatiõum moras,
q̈q̃ Cicero rarum inceſſum, neq; ita longum probat. Di
ſcurſare uero, & quod Domitius Afer de Sura Manilio
dixit ſatagere ineptiſſimum, Vrbaneq; Flauus Virgi/
nius interrogauit de quodam ſuo antiſophiſte quot mil
lia paſſuum declamaſſet. Præcipi & illud ſcio, ne am/
bulantes auertamur à iudicibus, ſed ſint obliqui pedes
ad concilium nobis reſpicientibus, id fieri iudicijs pri/
uatis non poteſt. uerũ & breuiora ſint ſpatia, nec auer/
ſi diuſimus, interim tñ recedere ſenſim datur. quidam ẽt
reſiliunt, quod eſt planè ridiculum. Pedis ſupploſio, ut
loco eſt opportuna, ut ait Cicero in contentionibus, aut
incipiendis, aut finiendis, ita crebra & inepti eſt ho/
minis, & deſinit iudicem in ſe conuertere. Eſt & illa
indecora in dextrum, ac leuum latus uacillatio alter/
nis pedibus inſiſtentiũ, lõgiſſime fugienda mollis actio,
qualem in Tityo Cicero dicit fuiſſe. Vnde & ſaltatiõis
quoddam genus tityus eſt appellatum. Reprehẽdenda
eſt & illa frequens, & concitata in utrãq; partem nu/
tatio, quam in Curione patre irriſit & Iunius quærens
quis in lintre loqueretur, & Sicinius. nã cum aſſidente
collega, qui erat propter ualetudinem & deligatus, &
pluribus medicamentis propter dolorem artuum deli/
butus, multum ſe Curio ex more iactaſſet, nunq̃ inquit
Octaui collegæ tuo gratiam referes, qui niſi fuiſſet iſtic,

hodie te muſcæ comediſſent. Iactantur et humeri, quod uitium Demoſthenes ita dicitur emendaſſe, ut cũ in anguſto quodam pulpito ſtans diceret, haſta humero depẽdens immineret, ut ſi calore dicendi uitare id excidiſſet, offenſatione illa cõmoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, ſi in cauſis publicis, in qbus ſunt multi iudices, quod dicimus, quaſi ſingulis inculcare peculiariter uelimus. Illud uero non referendũ, quod quidam reiecta in humerũ toga, cum dextra ſinum uſq; lumbos reduxerunt, ſiniſtra geſtum facientes ſpatiẽtur, & fabulentur, cum etiam leuã reſtringere prolata longius dextra ſit odioſum. Vnde moneor quoq; ut ne id qdem tranſeam ineptiſſime fieri. Cum inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum ſodalibus iocantur, aut nonnunq̃ ad librarios ſuos ita reſpiciunt, ut dictare ſportulã uideantur. Inclinari ad iudicẽ cum doceas utiq; ſi id, de quo loquaris ſit obſcurius, decet. Incũbere aduocato aduerſis ſubſellijs ſedenti, iam ꝯtumelioſum eſt. Reclinari etiam ad ſuos & manibus ſuſtineri, niſi planè iuſta fatigatio eſt delicatum ſicut palã moneri excidentis, aut legere. nãq; in his omnibus & uis illa dicendi reſoluitur, & frigeſcit affectus, & iudex parum ſibi præſtari reuerentiæ credit. Tranſire in diuerſa ſubſellia parum uerecundum eſt. nam & Caſſius Seuerus urbane aduerſus hoc facientes lineam popoſcit. Et ſi aliquando concitate itur, nunquam non frigide reditur. Multa ex ijs, quæ præcipimus, mutari neceſſe eſt ab ijs, qui dicunt apud tribunalia, nam & uultus erectior, ut eum, apud quem dicitur, ſpectet, & geſtus, ut ad eundẽ tendens elatior ſit, neceſſe eſt, & alia q̃ occur

Digitized by Google

rere etiam me tacente omnibus. Itemq; poſſunt ab ijs, q ſedentes agunt. (nam & ferè fit in hoc rebus minoribus, & iidē impetus actionis eſſe non poſſunt) & quædam uitia fiunt neceſſaria. Nam & dexter pes à leua iudicis ſedentis proferendus eſt, & ex altera parte multi geſtus neceſſe eſt in ſiniſtrum eant, ut ad iudicem ſpectent. Equidem pleroſq; & ad ſingulas clauſulas ſententiarum uideo aſſurgentes ſibi, et nonnullos ſubinde. aliquid etiam ſpatiantes, quod an deceat ipſi uiderint, cum id faciunt non ſedentes agunt. Bibere, aut etiam eſſe inter agendum, quod multis moris fuit, & eſt quibuſdam ab oratore meo procul abſit, nam ſiquis aliter dicendi onera perferre non poſſit, non ita miſerum eſt non agere, potiusq; eſt multo q̄ & operis, & hominū contemptum fateri. Cultus non eſt proprius oratoris aliquis, ſed magis in oratore conſpicitur. quare ſit, ut in omnibus honeſtis debet eſſe, ſplendidus, & uirilis. nam & toga & calceus, & capillus tam nimia cura q̄ negligentia ſunt reprehēdenda. Eſt aliquid in amictu, quod ipſum aliquatenus temporum conditione mutatum eſt. nam ueteribus nulli ſinus, perquam breues poſt illos fuerunt. Itaq; & geſtu neceſſe eſt uſos eſſe in principijs eos alio, quorum brachium ſicut græcorum, ueſte cōtinebatur. Sed nos de præſentibus loquimur, cui lati claui ius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, poſterioribus ad medios poplites uſq; perueniant. nam infra mulierum eſt, ſupra centurionum. Vt purpuræ recte deſcendant, leuis cura eſt, notatur interim negligentia. latum habentium clauum modus eſt, ut ſit paulum cinctis ſummiſſior. ipſam

Digitized by Google

togam rotundam eſſe, & apte cæſam uelim. aliter. n. multis modis fiet enormis, pars eius prior medijs cruri bus optime terminatur, poſterior eadem portione, altius quàm cinctura ſinus decentiſſimus, ſi aliquanto ſuprà imã togam fuerit, nunquam certe ſit inferior, ille, qui ſub humero dextro ad ſiniſtrum oblique ducitur, uelut balteus, nec ſtrangulet. nec fluat, pars togæ, quæ poſtea imponitur, ſit inferior. nam ita & ſedet melius, & con tinetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertum in actu redeat, tum ſinus inijciendus humero, cuius extremã oram reieciſſe non dedecet. Operiri au-tem humerum cum toto iugulo non oportet. alioquin amictu fiet anguſtus, & dignitatem, quæ eſt in latitu-dine pectoris, perdit. Siniſtrum brachium eo uſq; alle-uãdum eſt, ut quaſi normalem illum angulum faciat, ſuper quod ora ex toga duplex æqualiter ſedeat. Ma-nus non impleatur annulis præcipue medios articulos non tranſeuntibus, cuius erit habitus optimus, allenato pollice, & digitis leuiter inflexis, niſi ſi libellum tene-bit, quod non utiq; captandum eſt. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, & ad multos geſtus eſt impedi mento. Togam ueteres ad calceos uſque demittebant, ut græci pallium. Idq;, ut fiat qui de geſtu ſcripſerunt circa tempora illa Plotius, Nigidiuſq; præcipiunt, quo magis miror Plynij Secundi docti hominis, & in hoc utiq; libro penè etiam nimium curioſi perſuaſiõem, qui ſolitum id facere Ciceronem uelandarum uaricum gra tia tradit, cum hoc amictus genus in ſtatuis eorũ quoq;, q̃ poſt Ciceronem fuerunt, appareat. Palliolum ſicut fa ſcias, quibus crura ueſtiuntur, & focalia, & aurium

Digitized by Google

ligamenta ſola excuſare poteſt ualetudo. Sed hæc amictus obſeruatio dum incepimus, procedente uero actu iam penè ab initio narrationis ſinus ab humero recte uelut ſponte delabitur, & cum ad argumenta, ac locos uẽtum eſt, reijcere à ſiniſtro togam, deijcere etiam, ſi hæreat, ſinum cõueniet, lænam à faucibus, ac ſummo pectore abducere licet. ardent enim iam omnia, & ut uox uehementior, ac magis uaria eſt, ſic amictus quoque habent actum quendam uelut prælianteM. Itaque ut leuam inuoluere toga, & incingi penè furioſum eſt, ſinum uero in dextrum humerum ab imo reijcere, ſolutum, ac delicatum, fiuntq́; adhuc peius aliqua, ita cur laxiorem ſinum ſiniſtro brachio non ſubijciamus? habet enim acre quiddam, atq; expeditum, & calori, concitationiq́; non inhabile. Cum uero magna pars eſt exhauſta orationis utiq́; afflante fortuna, penè omnia decent, ſudor ipſe, & fatigatio, & negligentior amictus, & ſoluta, ac uelut labens undique toga, quo magis miror hanc quoque ſuccurriſſe Plynio curam, ut ita ſudario frontem ſiccari iuberet, ne comæ turbarentur, quas componi poſt paulum, ſicut dignum erat, grauiter & ſeuere uetuit. Mihi uero illæ quoque turbatæ præ ſe ferre aliquid affectus, & ipſa obliuione curæ huius commendari uidentur. At ſi incipientibus, aut paulum progreſſis decidat toga, non reponere eam prorſus negligentis, aut pigri, aut quomodo debeat amiciri neſcientis eſt. Hæc ſunt uel illuſtramenta pronuntiationis, uel uitia, quibus propoſitis multa cogitare debet orator. Primum quid, apud quos, quibus præſentibus ſit acturus. nam ut dicere, alia alijs, & apud alios magis conceſſum eſt, ſic etiam facere, neq; ea

dem in uoce, geſtu, inceſſu apud principem, Senatum, populum, magiſtratum, priuato, publico iudicio, poſtulatione, actione ſimiliter decent. Quam differentiã ſubijcere ſibi quiſq; qui animum intenderit põt, tum quã de re dicat, & efficere qd uelit. Rei quadruplex obſeruatio eſt. Vna in tota cã. ſunt. n. triſtes, hilares, ſolicitæ, ſecuræ, grandes, puſillæ, ut uix unq̃ ita ſolicitari partibus earum debeamus, ut non ſummæ meminerimus. Altera, q̃ eſt in differẽtia partiũ, ut in procemio, narratione, argumẽtatiõe, epilogo. Tertia in ſententijs ipſis, in qbus ſecũdum res & affectus uariantur oĩa. Quarta ĩ uerbis, quo℞ ut eſt uitioſa, ſi efficere oĩa uelimus, imitatio, ita qbuſdam niſi ſua natura redditur, uis oĩs aufertur. Igitur in laudationibus niſi ſi funebres erunt, gratia℞ actiõe, exhortatione, ſimilibus, læta, & magnifica, et ſublimis eſt actio, funebres cõciones, ꝯſultationes, plerunq; cauſæ reo℞ triſtes, atq; ſummiſſæ. In Senatu conſeruanda authoritas, apud populum dignitas, in priuatis modus.

De partibus cauſæ, & ſententijs, uerbiſq;, qa ſunt multiplicia, pluribus dicendũ. Tria aũt præſtare debet pronuntiatio, conciliet, pſuadeat, moueat, quibus natura cohæret, ut etiam delectet. Conciliatio ferè aut cõmendatione morum, qui neſcio quomodo ex uoce ẽt, atq; actione perlucent, aut orationis ſuauitate conſtat, perſuadendi uis aſſeueratione, quæ interim plus ipſis probationibus ualet. an iſta (inqt Callidio Cicero) ſi uera eſſent ſic à te dicerentur? &. tantum abeſt, ut inflãmares noſtros animos, ſomnũ iſto loco uix tenebamus. fiducia igitur appareat, & ꝯſtantia utiq; ſi authoritas ſubeſt. Mouendi autem eſt ratio aut in repſentandis, aut imitãdis

affectibus. Ergo cum iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de cauſa iuſſerit, leuiter conſurgendũ, tum cõponenda toga, uel ſi neceſſe erit, etiam ex integro inijcienda duntaxat in iudicijs. Apud principem enim et magiſtratus, ac tribunalia non licebit, paulum eſt commorandum, ut & amictus ſit decentior, et protinus aliquid ſpatij ad cogitandũ, etiam cum ad iudicem os conuerterimus, & conſultus permiſerit dicere, nõ protinus eſt erumpendum, ſed danda breuis cogitationi mora. mire enim auditurum dicturi cura delectat, & iudex ſe ipſe cõponit. hoc præcipit Homerus Vlyſſis exẽplo, quem ſtetiſſe oculis in terram defixis, immotoq; ſceptro prius q̃ illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione ſunt quædam non indecentes, ut appellant ſcenici, moræ, caput mulcere, manum intueri, infringere articulos, ſimulare conatum, ſuſpiratione ſolicitudinem fateri, aut quod quenq; magis decet, eo diutius ſi iudex non dum intendit animum. ſtatus quidẽ ſit rectus, æqui, & diducti paulum pedes, uel procedẽs minimo momento ſiniſter, genua recta, ſic tñ ut non extendantur. humeri remiſſi, uultus ſeuerus non mœſtus, nec ſtupens, nec lãguidus, brachia à latere modice remota, manus ſiniſtra, qualem ſupra demõſtraui, dextra cum iam incipiendum erit, paulum prolata ultra ſinum, geſtu quàm modeſtiſſimo uelut ſpectans qñ incipiẽdum ſit. Vitioſa enim ſunt illa intueri lacunaria, perfricare faciem, & quaſi improbam facere, tendere confidentia uultum, aut quo ſit magis toruus, ſupercilium aſtringere, capillos à fronte contra naturam retro agere, ut ſit horror ille terribilis, tum id, quod græci, frequnetiſſime

faciunt,

Digitized by Google

ſciunt, crebro digitorum, laborumq́; motu cõmentari, clare excreare, pedem alterum longe proferre, partem togæ ſiniſtra tenere, ſtare diductum, uel rigidum, uel ſupinum, uel incuruum, uel humeris, ut luctaturi ſolent, ad occipitium ductis. Procemio frequentiſſime lenis conuenit pronũtiatio. nihil eſt. n. ad conciliandum gratius uerecundia, non tñ ſemper, nec. n. uno modo dicuntur exordia, ut docui, plerũq; tñ & uox temperata, ac geſtus modeſtus, & ſedens humero toga, & laterum lenis in utranq; partem motus eodẽ ſpectantibus oculis decebit. Narratio magis prolatam manũ, amictum recidentem, geſtum diſtinctum, uocem ſermoni proximam, & tantũ acriorem, ſonum ſimplicem frequentiſſime poſtulabit in ijs dũtaxat. Q. igitur Ligarius, cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, &, A. Cluentius Habitus pater huiuſce. aliud in eadem poſcent affectus, uel ꝯcitati. nubit genero ſocrus. uel flebiles. conſtituitur in foro Laodiceæ ſpectaculum acerbum, & miſerũ toti Aſiæ prouinciæ. Maxime uaria, et multiplex actio eſt probationũ. Nã & proponere, partiri, interrogare ſermoni ſunt proxima, & contradictionem ſumere. nã ea quoq; diuerſa propoſitio eſt. ſed hæc tñ aliqñ irridentes, aliqñ imitantes pronuntiamus. Argumentatio plerunq; agilior, & acrior & inſtantior conſentientẽ orationi poſtulat etiã geſtum, ideſt fortem celeritatem. inſtandũ quibuſdam in partibus, & denſanda oratio. Egreſſiones ferè lenes, & dulces, & remiſſæ, raptus Proſerpinæ Siciliæ deſcriptio, Cn. Pompeij laus. Neq;. n. mirũ minus habere contentionis ea, quæ ſunt extra qõnem. Mollior nonnunq̃ cum reprehenſione diuerſæ partis, imitatio. Videor ui

Digitized by Google

dere alios intrantes, alios autem exeuntes, quoſdam ex uino uacillantes. ubi non diſſidens à uoce promitur, geſtus quoq; in utranq; partem tenera quædam, ſed intra manus tñ, & ſine motu laterꝶ tranſlatio. Accendendi iudicis plures ſunt gradus, ſummus ille, & quo nullus eſt in oratore acutior. ſuſcepto bello Cæſar, geſto etiam iam ex parte magna. prædixit enim quantum potero uoce contendam, ut populus hæc Romanus exaudiat.

Paulum inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis. quid enim Tubero tuus ille diſtrictus in acie pharſalica gladius agebat? plenius adhuc, & lętius, iocūq; dulcius. In cœtu uero populi Romani negotium publicum gerens. producenda omnia, trahendæq; tum uocales. aperiendæq; ſunt fauces, pleniore tamen hæc canali fluunt. Vos albani tumuli, atq; luci. nam cantici quiddam habent, ſenſimq; reſupina ſunt. ſaxa, atque ſolitudines uoci reſpondent. Tales ſunt illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demoſthenes, atq; Aeſchines exprobrant. non ideo improbandæ, cum enim uterq; alteri obijciat, palàm eſt utrunq; feciſſe. nam neq; ille per Marathonis, & plateaꝶ, & Salaminis propugnatores recto ſono iurauit, nec ille Thebas ſermone defleuit. Eſt ijs diuerſa uox, et penè extra organum, cui græci nomē amaritudinis dederunt ſupra modum, ac penè naturam uocis humanæ acerba, quin compeſcitis uocem iſtam indicem ſtultitiæ, teſtem paucitatis. Sed id, quod maxime excedere modum dixi, in illa parte prima eſt, quin compeſcitis. Epilogus ſi enumerationem rerum habet, deſyderat quandam conciſorum continuationem, ſi ad concitandos iudices eſt accommodatus aliquid ex ijs, q̄

ſupra dixi, ſi placandos, inclinatam quandam lenitatẽ ſi miſericordia commouendos, flexũ uocis, & flebilẽ ſua uitatem, qua præcipue franguntur animi, quæq; eſt maxime naturalis. nam ẽt orbos, uiduasq; uideas in ipſis funeribus canoro quodam modo proclamantes, hic etiã fuſca illa uox, qualem Cicero fuiſſe in Antonio dicit, mire faciet. habet. n. in ſe quod imitemur, duplex eſt tñ miſeratio, altera cum inuidia, qualis modo dicta de damnatione Philodami, altera cum deprecatione demiſſior, quare ẽt ſi eſt in illis quoq; cantus obſcurior. in cœtu uero populi. R. non. n. hæc rixantis mõ dixit. &, uos albani tumuli. neq; enim quaſi inclamaret, aut deteſtaretur, locutus eſt. eſt tñ infinito magis illa flexa, & circunducta. me miſerum, & me infelicem. Et. qd rñ debo liberis meis. &, reuocare tu me in patriam potuiſti Milo per hos, ego te in eadem patria per eoſdem retinere non potero? &, cum bona C. Rabirij uno Seſtertio addicit. O miſe℞, acerbumq; præconium. Illa quoq; mire facit in peroratione uelut deficientis dolore, & fatigatione confeſſio, ut pro eodem Milone. Sed finis ſit, neq;. n. præ lachrymis iam loqui poſſum. quæ ſimilem uerbis hẽre debent ẽt pronũtiationẽ, poſſunt uideri alia quoq; huius partis, atq; officij, reos excitare, pueros attollere, propinquos producere, ueſtes laniare, ſed ſuo loco dicta ſunt. Et qa in ptibus cãæ ẽt alijs ẽ uarietas, ſatis apparet accõmodãdã ſnĩis ipſis pronũtiationẽ ſicut oñdimus. Sed uerbis quoq;, quod nouiſſime dixerã, nõ ſem p, ſed aliqñ. An non hæc miſellus, & pauperculus, ſummiſſa, atq; contracta, fortis, & uehemens, & latro, erecta, & concitata uoce dicenda ſunt? Accedit enim uis,

Digitized by Google

& proprietas rebus tali adſtipulatione, quæ niſi adſit, aliud uox, aliud animus oſtendat. Quid quod eadem uerba mutata pronunciatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuant, aliter enim dicitur,

Tu mihi quodcunq; hoc regni, &
Cantando tu illum, &
Tú ne ille Æneas, &
Meq; timoris
Argue tu Drance, & ne morer, intra ſe quiſq;, uel hoc, uel aliud, quod uolet, per oẽs affectus uerſet, uerum eſſe quod dicimus ſciet. Vnũ iam iȷs adiȷciẽdũ eſt, cum pcipue in actione ſpectetur decoꝝ, ſæpe aliud alios decere. Eſt.n. latens quædã in hoc ratio, & inenarrabilis, &, ut uere hoc dictum eſt, caput eſſe artis decere quod facias, ita id nec ſine arte eſſe, nec totum arte tradi pōt. In quibuſdã uirtutes non habent gratiam, in qbuſdam uitia ipſa delectant. Maximos actores comœdiarum Demetrium, & Stratoclem placere diuerſis uirtutibus uidimus. Sed illud minus mirũ, quod alter deos, & iuuenes, & bonos patres, ſeruosq;, & matronas, & graues anus optime, alter acres ſenes, callidos ſeruos, paraſitos, lenones, & omnia agitatiora melius. fuit.n. natura diuerſa. nam uox quoq; Demetriȷ iucundior, illius acrior erat. Annotandæ magis proprietates, quæ transferri nō poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri cauſa producere, & ingrediendo uentum cōcipere ueſte, & nonnunq̃ dextro latere facere geſtus, quod neminem alium præter Demetrium decuit. Nãq; in hæc omnia quaſi ſtatura, & mira ſpecie adiuuabatur. Illũ

Digitized by Google

curſus, & agilitas, & uel parum conueniens perſonæ riſus, quem non ignarus rationis populo dabat, & con tracta etiam ceruicula. quicquid horum alter feciſſet fœdiſſimum uideretur. Quare norit ſe quiſq;, nec tantũ ex cõmunibus præceptis, ſed etiam ex natura ſua capiat cõſilium formandæ actionis, neq; illud tamen eſt nefas, ut aliquem uel omnia, uel plura deceant. Huius quoq; loci clauſula ſit eadem neceſſe eſt, quæ cæterorum eſt, regnare maxime modum. non enim comœdum eſſe, ſed oratorem uolo, quare nec in geſtu perſequemur omnes argutias, nec in loquendo diſtinctionibus, tpibus, affectibus moleſte utemur, ut ſi ſit in ſcena dicendum.

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem
Cum acceſſor ultro? an potius ita me comparem
Non perpeti meretricum contumelias?

Hic enim dubitationes moras, uocis flexus, uarias manus, diuerſosq; nutus actor adhibebit. aliud oratio ſapit, nec uult nimium eſſe condita, actione enim cõſtat non imitatione. Quare non immerito reprehẽditur pronunciatio uultuoſa, & geſticulationibus moleſta, & uocis mutationibus reſultans, nec inutiliter ex græcis ueteres tranſtulerunt, quod ab his ſumptum Lenas Popilius poſuit, eſſe hãc mucoſam actionem. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ ſupra ex oratore poſui. Quibus ſimilia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta eſt actio paulo agitatior, & iam exigitur, & quibuſdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni, & grauis authoritatem.

Digitized by Google

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DVODECIMVS.

u ENTVM EST *ad partem operis deſtinati longe grauiſſimam. Cuius equidem onus ſi tantum opiniōe prima concipere potuiſſem, quanto me premi ferens ſentio, maturius cōſuluiſſem uires meas, ſed initio pudor omittendi quæ promiſeram tenuit, mox quanq̃ per ſingulas propè partes labor creſceret, ne perderem quæ iam effecta erãt, per omnes difficultates animo me ſuſtẽtaui. Quare nunc quoq; licet maiori q̃ unquã mole premar, tamen proſpicienti finem mihi conſtitutum eſt, uel deficere potius q̃ deſperare. fefellit autem quod initium à paruis cœperamus, mox uelut aura ſolicitante prouecti longius, dum tantum nota illa, & pleriſq; artium ſcriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à littore procul uidebamur, & multos circa uelut iiſdem ſe uentis credere auſos habebamus.* Iam *cum eloquendi rationem nouiſſime repertã, pauciſſimiſq; tentatam ingreſſi ſumus, rarus, qui iam procul à portu receſſiſſet reperiebatur.* Poſtquam *uero nobis ille, quem inſtituebamus, orator à dicendi magiſtris dimiſſus, aut ſuo iam impetu fertur, aut maiora ſibi auxilia ex ipſis ſapientiæ penetralibus petit, quàm in altum ſimus ablati ſentire cœpimus, nunc cœlum, undiq;, & undiq; pontus.* V*num modo in illa immenſa uaſtitate cernere uidemur* M. T*ullium, qui tamen ipſe quanuis tanta, atq; ita in*

ſtructa naue hoc mare ingreſſus contrahit uela, inhibebetq́, remos, & de ipſo demum genere dicendi, quo ſit uſurus perfectus orator, ſatis habet dicere. At noſtra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & aſſignabit officia, ita nec antecedentem conſequi poſſumus, & longius eundum eſt, ut res feret. probabilis tamen cupiditas honeſtorum, & tutioris audaciæ eſt tentare quibus paratior uenia eſt.

Non poſſe oratorem niſi uirum bonum eſſe.

SIT ergo nobis orator, quem inſtituimus, is, qui à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. Verũ id, quod ille poſuit prius, & ipſa natura potius, ac maius eſt utiq; uir bonus, id non eo tantum, quod ſi uis iſta dicendi malitiam inſtruxerit, nihil ſit publicis, priuatiſq́; rebus pernicioſius eloquentia, nosq; ipſi, qui pro uirili parte cõferre aliqd ad facultatem dicendi conati ſumus, peſſime mereamur de rebus humanis, ſi latroni cõparemus hæc arma nõ militi. Quid de nobis loquor? rerum ipſa natura in eo, quod præcipue indulſiſſe homini uidetur, quoq; nos à cæteris animantibus ſeparaſſe, non parens, ſed nouerca fuerit, ſi facultatem dicendi, ſociam ſcelerum, aduerſam innocentiæ, hoſtem ueritatis inuenit, mutos enim naſci, & egere omni ratione ſatius fuiſſet, quàm prouidentiæ munera in mutuam perniciem conuertere. Longius tendit hoc iudicium meum. neq; enim tantum id dico, eum, qui ſit orator uirum bonum eſſe oportere, ſed ne futurum quidem oratorem niſi uirum bonum. Nam certe nec intelligentiam cõceſſeris ijs, qui propoſita honeſtorum, ac turpium uia, peiorẽ ſequi ma

Digitized by Google

lunt, neq; prudentiá, cum grauiſſimas frequenter legũ, ſemper uero malæ conſciẽtiæ pœnas à ſemetipſis impro uiſo rerum exitu induantur. quod ſi neminem malum eſſe niſi ſtultum eundẽ, non modo à ſapientibus dicitur, ſed uulgo quoq; ſemper eſt creditum, certe non fiet unq̃ ſtultus orator. Adde quod ne ſtudio quidem operis pul cherrimi uacare mens, niſi omnibus uitijs libera poteſt. Primũ quod in eodem pectore nullũ eſt honeſtoꝝ, tur/ piumq; cõſortium, & cogitare optima ſimul, & deterri ma, non magis eſt unius animi, q̃ eiuſdem hominis bo/ num eſſe, ac malũ, tum illa quoq; ex cauſa, quod mentẽ tantæ rei intentam, uacare omnibus alijs etiá culpa ca rentibus curis oportet. Ita demum .n. libera, ac tota nul la diſtringente, atq; alio ducente cauſa ſpectabit id ſolũ, ad quod accingitur. quod ſi agroꝝ nimia cura, & ſoli/ citior rei familiaris diligentia, & uenandi uoluptas, et data ſpectaculis dies, multum ſtudijs auferunt. (Huic .n. rei perit tṗs quodcunq; alteri datur) quid putamus facturas cupiditatem, auaritiam, inuidiam, quarũ im/ potentiſſimæ cogitationes, ſomnos etiá ipſos, & illa per quietem uiſa perturbant. Nihil eſt .n. tam occupatũ, tã multiforme, tot, ac tam uarijs affectibus conciſum, atq; laceratum, q̃ mala mens. Ná & cum inſidiatur, ſpe, cu ris, labore diſtringitur, & cum ſceleris compos fuerit, ſolicitudine, pœnitentia, pœnarum omnium expectatio ne torquetur. Quis inter hæc litteris, aut ulli bonæ arti locus? non hercle magis q̃ frugibus in terra ſentibus, ac rubis occupata. Age non ad perferendos ſtudiorum la/ bores neceſſaria frugalitas? Quid ergo ex libidine, aut luxuria ſpei? non præcipue acuit ad cupiditatem littera

rum, amor laudis? num igitur malis eſſe laudem curæ putamus? Iam hoc quis non uidet maximam partem orationis in tractatu æqui, boniq; conſiſtere, dicet'ne de ijs ſecundum debitam rerũ dignitatem malus, atq; iniquus? Deniq; ut maximam partem quæſtionis eximã, demus id, quod nullo modo fieri poteſt, idẽ ingenij, ſtudij, doctrinæ peſſimo, atq; optimo uiro, uter melior dicetur orator, nimirum qui homo quoq; melior. Nõ igitur unq̃ malus idem homo, & perfectus orator. nõ. n. perfectum eſt quicq̃, quo melius eſt aliud. Sed ne more ſocraticorum nobiſmetipſis reſponſum finxiſſe uideamur, ſi ſit aliquis adeo cõtra ueritatem obſtinatus, ut audeat dicere eodem ingenio, ſtudio, doctrina præditum nihilo deteriorem futurum oratorem malum uirum, q̃ bonum, conuincamus huius quoq; amentiam. Nã hoc certe nemo dubitabit omnem oratorem id agere, ut iudicĩ quæ propoſita fuerint, uera, & honeſta uideãtur. Vtrũ igitur hoc facilius bonus uir perſuadebit, an malus, bonus q̃dem & dicet ſæpius uera, atq; honeſta. Sed etiã ſiquando aliquo ductus officio, quod accidere, ut mox docebimus, poteſt, falsò hæc affirmare conabitur, maiore cũ fide neceſſe eſt audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti nonnunquã excidit ipſa ſimulatio. Inde immodeſte proponunt, ſine pudore affirmant. Sequitur in ijs, quæ certum eſt effici non poſſe, deformis pertinacia, & irritus labor, nõ ſicut in uita, ita in cauſis quoq; ſpes improbas habent. Frequenter aũt accidit, ut ijs etiam uera dicentibus fides deſit, uideaturq; talis aduocatus malæ cauſæ argumentũ. Nunc de ijs dicendũ, quæ mihi quaſi conſpiratiõe qua-

dam uulgi reclamari uidentur. Orator ergo Demoſthe-
nes non fuit, atqui malum uirum accepimus. Non Ci-
cero, atqui huius quoq; mores multi reprehenderunt.
Quid agam? magna reſponſi inuidia ſubeunda eſt, mit-
tigandæ ſunt prius aures. mihi enim nec Demoſthenes
tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia,
quæ in eum ab inimicis congeſta ſunt, credam, cum &
pulcherrima eius in repu. conſilia, & finem uitæ clarū
legam. Nec M. Tullio defuiſſe uideo in ulla parte ciuis
optimi uoluntatem. Teſtimonio eſt actus nobiliſſime cō
ſulatus, integerrime prouincia adminiſtrata, & repu-
diatus uigintiuiratus, & ciuilibus bellis q̄ in ætate eius
grauiſſima inciderunt, neque ſpe, neq; metu declinatus
animus, quo minus optimis ſe partibus, ideſt reip. iun
geret. Parum fortis uidetur quibuſdam, quibus optime
reſpondit ipſe non ſe timidum in ſuſcipiēdis, ſed in pro
uidēdis periculis, quod probauit morte quoq; ipſa, quā
p̄ſtantiſſimo ſuſcepit animo. Quod ſi defuit iis uiris ſum
ma uirtus ſic quærentibus an oratores fuerint, reſponde
bo quomodo ſtoici ſi interrogentur, an ſapiens Zeno, an
Cleantes, an Chryſippus, ipſi reſpondeant magnos qui
dem illos, ac uenerabiles, non tamen id, quod natura ho
minis ſummum habebat, conſecutos. Nam & Pythago
ras non ſapientem ſe, ut qui ante eū fuerunt, ſed ſtudio-
ſum ſapientiæ uocari uoluit. Ego tn̄ ſecundum cōem lo
quendi ꝯſuetudinem ſæpe dixi, dicamq; perfectū orato-
rem eſſe Ciceronē, ut amicos, & bonos uiros, & prudē
tiſſimos dicimus uulgo, quoꝝ nihil niſi perfecte ſapiēti
datur. Sed cū proprie & ad legem ipſam ueritatis lo-
quendū erit, eum quærā oratorem, quem & ille quære

bat, q̃q̃ enim ſtetiſſe ipſum in faſtigio eloquentiæ fateor, ac uix, quid adyci potuerit inuenio, fortaſſe inuenturus quid adhuc abſciſſurum putem fuiſſe. Nam ferè ſic docti iudicauerunt plurimũ in eo uirtutum, nõ nihil fuiſſe uitiorum, & ſe ipſe multa ex illa iuuenili abundantia coercuiſſe teſtatur, tamen quãdo nec ſapientis ſibi nomẽ minime ſui contemptor aſſeruit, & melius dicere certe, data longiore uita, ætate ad componẽdum ſeueriore potuiſſet, non maligne crediderim defuiſſe ei ſummam illam, ad quam nemo propius acceſſit. Et licebat ſi aliter ſentirem, fortius id, liberiusq́; defendere. An uero M. Antonius neminem à ſe uiſum eloquentem, quod tanto minus erat, profeſſus eſt? Ipſe etiam M. Tullius quærit adhuc eum, & tantũ imaginatur, ac fingit. Ego non audeam dicere aliquid in hac, quæ ſupereſt, æternitate inueniri poſſe, eo quod fuerit perfectius. Tranſeo illos, qui Ciceroni, ac Demoſtheni ne in eloquentia quidem ſatis tribuunt, quanquam neq; ipſi Ciceroni Demoſthenes ſatis uideatur eſſe perfectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto, Caluoq́; qui certe compoſitionem illius etiam apud ipſum reprehendunt, nec Aſinio utrique, qui uitia orationis eius etiam inimice pluribus in locis inſequuntur. Concedamus ſanè, quod minime natura patitur, repertum eſſe aliquẽ malum uirum ſumme diſertum, nihilo tamen minus oratorem eum negabo. Nam nec omnibus, qui fuerint manu prompti uiri fortis nomen conceſſerim, quia ſine uirtute intelligi non poteſt fortitudo. An ei, qui ad defendendas cauſas aduocatur, non eſt opus fide, quã nec cupiditas corrũpat, nec gratia auertat, nec metus fran

gat, ſed proditorem transfugam præuaricatorem donabimus oratoris illo ſacro nomine? Quod ſi mediocribus etiam patronis conuenit, hæc, quæ uulgo dicitur bonitas, cur non orator ille, qui non dum fuit, ſed poteſt eſſe tam ſit moribus, q̃ dicendi uirtute perfectus. Non enim forenſem quandam inſtituimus operam, nec mercenariam uocem, nec ut aſperioribus uerbis parcamus, non inutilem ſanè litium aduocatum, quem deniq; cauſidicum uulgo uocant, ſed uirum cum ingenij natura præſtantem, tum uero tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualem nulla antea uetuſtas cognouerit, ſingularem, perfectumq;, undiq; optima ſentientem, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborum ſcelera compeſcet, aut in pecuniarijs quæſtionibus ueritati contra calumniam aderit. Summus ille quidem in ijs quoq; opibus fuerit, ſed in maioribus clarius elucebit, cum regenda ſenatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talem quendã uidetur finxiſſe Virgi. quem in ſeditione uulgi iam faces, & ſaxa iaculantis, moderatorẽ dedit animi,

Tum pietate grauem, ac meritis ſi forte uirum quem
Conſpexere, ſilent, arrectisq; auribus adſtant.

Habemus igitur ante omnia uirum bonum, poſt hoc adiecit dicendi peritum.

Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Et quid nõ in bellis quoq; idẽ ille uir, quem inſtituimus ſi ſit ad prælium miles cohortandus ex medijs ſapientiæ præceptis orationem trahet? Nam quo modo pugnam ineuntibus tot ſimul metus laboris, doloris, poſtremo

mortis ipſius exciderint, niſi in eorum locum pietas & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? quæ certe melius perſuadebit alijs, q prius perſuaſerint ſibi, prodit enim ſe quãlibet cuſtodiatur ſimulatio, nec unq̃ tanta fuerit eloquendi facultas, ut non titubet, ac hæreat, quoties ab animo uerba diſſentiũt. Vir aũt malus aliud dicat neceſſe eſt, q̃ ſentiat. bonos nunquam honeſtus ſermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam ijdem etiam prudentes erũt) inuentio, quæ etiam ſi lenocinijs deſtituta ſit, ſatis tamen natura ſua ornatur, nec quicquã non diſerte, quod honeſte dicitur. Quare iuuentus immo omnis ætas (neq; enim rectæ uoluntati ſerum eſt tẽpus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forſan, & conſumare contingat. Nam ſi natura non prohibet & eſſe uirum bonum, et dicendi peritũ, cur non aliquis etiam unus utrũq; conſequi poſſit? Cur autem non ſe quiſq; ſperet fore illum aliquem? ad quod ſi uirẽs ingenij non ſuffecerint, tamen ad quem uſq; modum proceſſerimus, meliores erimus, ex utroq; hoc certe prorſus eximatur animo, rerum pulcherrimã eloquẽtiam, cum uitijs mentis poſſe miſceri. Facultas dicendi ſi in malos incidit, & ipſa iudicanda eſt malũ, peiores .n. illos facit, quibus contigit. Videor mihi audire quoſdam, nec enim deerunt unq̃, qui diſerti eſſe, q̃ boni malint illa dicentes. Quid ergo tantum artis eſt in eloquẽtia? cur tu de coloribus, & difficilium cauſarum defenſione, non nihil etiã de confeſſo locutus es? niſi aliquando uis, ac facultas dicendi expugnat ipſam ueritatem bonus .n. uir nõ agit niſi bonas cauſas, eas porrò ẽt ſine doctrina ſatis per ſe tuetur ueritas ipſa. Quibus ego cũ

de meo primum opere reſpondero etiam pro boni uiri officio, ſiquãdo eum ad defenſionem nocentium rõ duxerit, ſatisfaciam. Pertractare.n. quo modo aut pro falſis, aut pro iniuſtis aliquando dicatur, non eſt iutile, uel propter ſolum hoc, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quæ nocent, fuerint. Neq;.n. academici cũ in utranq; diſſerunt partem, non ſecundum alteram uiuunt, neq; Carneades ille, q Romæ audiente Cẽſorio Catone, non minoribus uiribus contra iuſtitiã dicitur diſſeruiſſe, q̃ pridie pro iuſtitia dixerat, iniuſtus ipſe uir fuit. Verum & uirtus quid ſit aduerſa ei malitia detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifeſtior, et plurima contrarijs probantur. Debent ergo oratori ſic eẽ aduerſariorum nota conſilia, ut hoſtium imperatori. Verũ & illud quod prima propoſitione durum uidetur, põt afferre ratio, ut uir bonus in defenſione cauſæ uelit auferre aliquando iudici ueritatem. Quod ſiquis à me proponi mirabitur, quanquam non eſt hæc mea proprie ſentẽtia, ſed eorum, quos grauiſſimos ſapientiæ magiſtros, ætas uetus credidit, ſic iudicet pleraq; eſſe, quæ non tam factis, quàm cauſis eorum, uel honeſta fiant, uel turpia. Nam ſi hominẽ occidere ſæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimum eſt, aſperiora quædã adhuc dictu, ſi communis utilitas exegerit, facere conceditur, ne hoc quidem nudum eſt intuendum, qualem cauſam uir bonus, ſed etiam quare, & qua mente defendat. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod ſtoicorũ quoq; aſperrimi confitentur, facturum aliquando bonũ uirum, ut mendacium dicat. Et quidem nonnunquam

Digitized by Google

leuioribus cauſis, ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus, nedum ſi ab homine occidendo graſſator auertendus ſit, aut hoſtis pro ſalute patriæ fallendus, ut hoc, q͂d alias in ſeruis quoq; reprehendendum eſt, ſit alias in ipſo ſapiente laudandum. Id ſi cõſtiterit, multa iam uideo poſſe euenire, propter quæ bene orator ſuſcipiat tale cauſæ genus, quale remota ratione honeſta non ſuſcepiſſet. Nec hoc dico, q͂a ſeueriores ſequi placet leges pro patre, fratre, amico periclitantibus, tam & ſi non mediocris hæſitatio eſt, hinc iuſtitiæ propoſita imagine, inde pietatis nihil dubij relinquamus. Sit aliquis inſidiatus tyranno, atq; ob id reus, utrum'ne ſaluum eum nolet is, qui à nobis finitur orator, an ſi tuendum ſuſceperit, nõ tam falſis defendet, quàm qui apud iudices malam cãm tuetur. Quid ſi quædam benefacta damnaturus eſt iudex, niſi ea nõ eſſe facta conuicerimus, non uel hoc modo ſeruabit orator, non innocentem modo, ſed etiam laudabilem ciuem. Quid ſi quædam iuſta natura, ſed conditione temporum inutilia ciuitati ſciemus? non'ne utemur arte dicendi bona quidem, ſed malis artibus ſimillima? Ad hoc nemo dubitabit, qñ ſi nocentes mutari in bonã mentem aliquo modo poſſint, ſicut poſſe interdum conceditur, ſaluos eſſe eos magis è rep. ſit, quàm puniri. Si liqueat igitur oratori futurum bonum uirum, cui uera obijcientur, non id aget, ut ſaluus ſit. Da nunc ut crimine manifeſto prematur dux bonus, & ſine quo uincere hoſte ciuitas non poſſit, non'ne ei communis utilitas oratorem aduocabit? Certe Fabricius Cornelium Ruffinũ alioqui & malum ciuem, & ſibi inimicum, tamẽ q͂a

utilem ſciebat ducem imminente bello palàm conſulem ſuffragio ſuo fecit, atq; id admirantibus quibuſdam reſpõdit, à ciue ſe ſpoliari malle, q̃ ab hoſte uenire. ita hic ſi fuiſſet orator non defendiſſet eundẽ Ruffinũ, uel manifeſti peculatus reũ. Multa dici poſſent ſimilia, ſed uel unum ex ijs quodlibet ſufficit, non enim hoc agimus, ut iſtud illi, quem formamus, uiro ſit ſæpe faciendũ, ſed ut ſi talis coegerit ratio. Sit tamẽ uera finitio, oratorem eſſe uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uero, ac diſcere, quo etiam in probatione difficilia tractẽtur, neceſſarium eſt. Nã frequenter etiam optimæ cauſæ ſimiles ſunt malis, & innocens reus multis ueriſimilibus premitur. quo fit ut eadẽ actionis ratione defendendus ſit, qua ſi nocẽs eſſet. Iam innumerabilia ſunt bonis cauſis, maliſq; communia, teſtes, litteræ, ſuſpiciones, opiniones, non aliter autem uerisimilia, q̃ uera & confirmantur, & refellũtur. Quapropter, ut res feret, flectetur oratio manente honeſta uoluntate.

Cognoſcẽda eſſe oratori quibus mores formentur.

QVANDO igitur orator eſt uir bonus, is autẽ citra uirtutem intelligi non poteſt, uirtus & ſi quoſdam impetus à natura ſumit, tamen perficiẽda doctrina eſt, mores ante omnia oratori ſtudijs erunt excolendi, atque omnis honeſti, iuſtiq; diſciplina pertractanda, ſine qua nemo nec uir bonus eſſe, nec dicendi peritus põt, niſi forte accedamus ijs, qui natura conſtare mores, & nihil adiuuari diſciplina putant, ſcilicet ut ea quidem, quæ manu fiunt, atq; eorum etiam contemptiſſima confiteãtur egere doctoribus. Virtutẽ uero, qua nihil homini, quo

ad deos

ad deos immortales propius accedat datum eſt, obuiã, & illaboratam, tantũ quia nati ſumus, habeamus. Abſtinens erit, *qui quid ſit abſtinentia ignorarit?* Et *fortis, qui metus doloris, mortis, ſuperſtitionis, nulla rõne purgauerit?* Et *iuſtus, qui æqui, boniq; tractatũ, qui leges, quæ natura ſunt omnibus datæ, quæq; proprie populis, & gentibus conſtitutæ, non eruditiore aliquo ſermone tractauerit?* O *q̃ iſtud parum putant, quibus tam facile uidetur.* Sed *hoc tranſeo, de quo neminem, qui litteras uel primis, ut aiunt, labris deguſtarit, dubitaturum puto.* Ad *illud ſequẽs reuertar, ne dicendi quidem ſatis peritum fore, qui non & naturæ uim omnem penitus perſpexerit, & mores præceptis, ac ratione formarit.* Neq; *enim fruſtra in tertio de* Oratore *libro.* L. Craſſus *cuncta, quæ de æquo, iuſto, uero, bono, deq; ijs, quæ ſunt cõtra poſita dicũtur, propria eſſe oratoris affirmat, ac philoſophos, cum ea dicendi uiribus tuentur, uti rhetorum armis non ſuis.* Idem *tamen confitetur ea iam eſſe à philoſophia petenda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in poſſeſſione earum rerum fuiſſe.* Hinc *etiam illud eſt, quod* Cicero *pluribus libris, & epiſtolis teſtatur, dicendi facultatem ex intimis ſapiẽtiæ fontibus fluere.* Ideoq; *aliquandiu præceptores eoſdem fuiſſe morum, atq; dicendi.* Quapropter *hæc exortatio mea non eò pertinet, ut eſſe oratorem philoſophum uelim, quando non alia uitæ ſecta longius à ciuilibus officijs, atq; ab omni munere oratoris receſſit.* Nam *quis philoſophorum, aut in iudicijs frequens, aut clarus in cõcionibus fuit?* Quis *deniq; in ipſa, quam maxime pleriq;, præcipiũt, reipu. adminiſtratione uerſatus?* Atqui *ego illum, quem inſti-*

Digitized by Google

tuo, romanum quendam uelim eſſe ſapientem, qui non ſecretis diſputationibus, ſed rerum experimentis, atque operibus ſe uere ciuilem uirum exhibeat. Sed quia deſerta ab ijs, qui ſe ad eloquentiam contulerunt, ſtudia ſapiẽtiæ, non iam in actu ſuo, atq; in hac fori luce uerſantur, ſed in porticus & gymnaſia primum, mox in conuentus ſcholarum receſſerunt, id quod eſt oratori neceſſarium, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab ijs petere nimirum neceſſe eſt, apud quos remanſit. euoluendi penitus authores, qui de uirtute præcipiunt, ut oratoris uita cum ſcientia diuinarum rerum ſit, humanarumq́; coniuncta, quæ ipſæ quanto maiores, ac pulchriores uiderentur, ſi illas ij docerent, qui etiam eloqui præſtantiſſime poſſent. Vtinamq; ſit tempus, quo perfectus aliquis, qualem optamus, orator, hanc partem ſuperbo nomine, & uitijs quorundam bona eius corrumpentiũ inuiſam, uendicet ſibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidem cum ſit in tres diuiſa partes naturalem, moralem, rationalem, quæ tandem non ẽ cũ oratoris opere coniuncta? Nam ut ordinem retro agamus, de ultima illa, quæ tota uerſatur in uerbis, nemo dubitauerit, ſi & proprietates uocis cuiuſq; noſſe, & ambigua aperire, & perplexa diſcernere, & de falſis iudicare, & colligere, ac reſoluere quæ uelis, oratoris ẽ, quãquam ea non eſt tam minute, atq; conciſe in actionibus utendum, quàm in diſputationibus, quia nõ docere modo, ſed mouere etiam, ac delectare audientes debet orator, ad quod impetu quoque, & uiribus, ac decore eſt opus, ut uis amnium maior eſt altis ripis, multoq́; gurgitis tractu fluentium, ꝗ̃ tenuis aquæ, & obiectu lapil-

lorum reſultantis, & ut palæſtrici doctores illos, quos neruos uocant, non iccirco diſcentibus tradunt, ut ijs oībus, quæ didicerunt in ipſo luctandi certamine utantur. plus enim pondere, & firmitate, & ſpiritu agitur, ſed ut ſubſit copia illa, ex qua unum, aut alterum, cuius ſe occaſio dederit, efficiant. Ita hæc pars dialectica, ſiue illam dicere malumus diſputatricem, ut eſt utilis ſæpe et finitionibus, & comprehenſionibus, & ſeparādis, quæ ſunt differentia, & reſoluenda ambiguitate, diſtinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando, ita ſi totum ſibi uēdicauerit in foro certamen, obſtabit melioribus, et ſectas ad tenuitatem ſuam uires ipſa ſubtilitate conſumet. Itaq; reperias quoſdam in diſputando mire callidos, cum ab illa uero cauillatione diſceſſerint, non magis ſufficere in aliquo grauiore actu, quàm parua quædam animalia, quæ in anguſtijs mobilia in campo deprehenduntur. Iam quidem pars illa moralis, quæ dicitur ethice, certe tota oratori eſt accommodata. nam in tanta cauſarū (ut ſuperioribus libris diximus) uarietate cum alia cōiectura quærantur, alia finitionibus concludantur, alia iure ſummoueantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipſa inter ſe concurrant, uel in diuerſum ambiguitate ducantur. nulla ferè dici poteſt, cuius non parte in aliqua tractatus æqui, ac boni reperiantur, pleraſque uero eſſe quis neſcit, quæ totæ in ſola qualitate conſiſtant? In conſilijs uero quæ ratio ſuadendi eſt ab honeſti quæſtione ſepoſita? Quin illa etiam pars tertia. quæ laudandi, ac uituperandi officijs continetur? nempe in tractatu recti, prauiq; uerſatur, an de iuſtitia, fortitudine, abſtinentia, temperantia, pietate non plurima dicet orator?

Digitized by Google

Sed ille uir bonus, qui hæc non uocibus tantum ſibi nota, atq; nominibus aurium tenus, ac in uſum linguæ perceperit, ſed qui uirtutes ipſas mente complexus, ita ſentiet, nec in cogitando ita elaborabit, ſed quod ſciet uere dicet. Cum autem ſit omnis generalis quæſtio ſpeciali potentior, quia uniuerſo pares continetur, non utiq; accedit parti, quod uniuerſum eſt, profecto nemo dubitabit generales quæſtiones in illo maxime ſtudiorum more uerſatas. Iam uero cū ſint multa proprijs, breuibusq; comprehenſionibus finienda. unde etiam ſtatus cauſarum dicitur finitiuus, non'ne ad id quoq; īſtrui ab ijs, q plus in hoc ſtudij dederunt, oportet? Quid? non quæſtio iuris omnis, aut uerborum proprietate, aut æqui diſputatione, aut uoluntatis coniectura continetur, quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat? Ergo natura permiſta eſt omnibus his oratio, quæ quidem oratio eſt uere. nam ignara quidem huiuſce doctrinæ loquacitas, erret neceſſe eſt, ut quæ uel nullos, uel falſos duces habeat. Pars uero naturalis cum eſt ad exercitationem dicendi, tanto cæteris uberior quāto maiore ſpiritu de diuinis rebus, q̄ humanis loquēdum eſt. Tum illam etiam moralem, ſine qua nulla eſſe, ut docuimus, oratio poteſt, totam complectitur. nam ſi regitur prouidentia mundus, adminiſtranda certe bonis uiris erit reſpu. Si diuina noſtris animis origo, tendēdum ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis ſeruiendū. an hoc non frequenter tractabit orator? Iam de augurijs, reſponſis, religione deniq; omni, de quibus maxima ſæpe in Senatu conſilia uerſata ſunt, non erit ei diſſerendum? ſiquidem, ut nobis placet, futurus eſt uir idem

ciuilis, quæ deniq; intelligi ſaltem poteſt eloquentia hominis optima neſcientis? Hæc ſi ratione manifeſta non eſſent, exemplis tamen crederemus. Siquidem & Periclem, cuius eloquentiæ etiam ſi nulla ad nos monimēta uenerunt, uim tamen quādam incredibilem cum hiſtorici, tum etiam liberrimum genus hominum comici ueteres tradunt, Anaxagoræ Phyſici conſtat auditorē fuiſſe. & Demoſthenem principem omnium græciæ oratorum dediſſe operam Platoni. Nam M. Tullius nō tantū ſe debere ſcholis rhetorum, quantū academiæ ſpatijs, frequenter ipſe teſtatus eſt. Neq; ſe tanta in eo unquā fudiſſet ubertas, ſi ingenium ſuum conſepto fori nō ipſius rerum naturæ finibus terminaſſet. uerū ex hoc alia mihi quæſtio exoritur, quæ ſecta conferre plurimū eloquentiæ poſſit, quanq̃ ea non inter multos poteſt eſſe contentio. nam Epicurus in primis nos à ſe ipſe dimittit, qui fugere omnem diſciplinam nauigatione, quàm uelociſſime iubet. Neq; uero Ariſtippus ſummum in uoluptate corporis bonum ponens, ad hūc nos laborem hortetur. Pyrhon quidem quas habere in hoc opere partes pōt, cui iudices eſſe, apud quos uerba faciat, & reum, pro quo loquatur, & Senatum, in quo ſit dicenda ſentētia, non liquebit. Academiam quidam utiliſſimam credūt, quod mos in utranq; partem diſſerendi ad exercitationem forenſium cauſarum proxime accedat. Adijciunt loco probationis, quod ea præſtantiſſimos in eloquētia uiros ediderit. Peripatetici ſtudio quoq; ſe quodam oratorio iactant. nam theſis dicere exercitationis gratia ferè ab ijs eſt inſtitutum. Stoici ſicut copiā, nitoremq; eloquētiæ ferè præceptoribus ſuis defuiſſe cōcedant neceſſe

Digitized by Google

eſt, ita nullos aut probare acrius, aut concludere ſubti lius contendunt. ſed hæc inter ipſos, qui uel, ut ſacra mento rogati, uel etiam ſuperſtitione conſtricti nefas du cunt à ſuſcepta ſemel perſuaſione diſcedere. Oratori ue ro nihil eſt neceſſe in cuiusq̃ iurare leges. maius enim opus, atq; pſtantius, ad qđ ipſe tendit, & cuius eſt ue lut candidatus, ſiquidem eſt futurus cum uitæ, tum etiã eloquentiæ laude perfectus. quare in exemplum bene dicendi facundiſſimum quenq; proponet ſibi ad imitã dũ, moribus uero formandis q̃honeſtiſſima præcepta, rectiſſimamq; ad uirtutem uiam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, ſed tamen erit plurimus in maxi mis quibusq;, ac natura pulcherrimis. nam quæ poteſt materia reperiri ad grauiter, copioſeq; dicendum ma gis abundans, q̃ de uirtute, de repu. de prouidentia, de origine animorum, de amicitia? hæc ſunt, quibus mẽs pariter, atq; oratio inſurgant, quæ uere bona, quid mi tiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinioni bus uulgi, animumq; cœleſtem, neq; ea ſolum, quæ ta libus diſciplinis continentur, ſed magis etiã, quæ ſunt tradita antiquitus dicta, ac facta præclare, & noſſe, et animo ſemper agitare cõueniet, quæ profecto nusq̃ plu ra, maioraq;, q̃ in noſtræ ciuitatis monimentis reperiẽ tur. an fortitudinem, fidem, iuſtitiam, continentiã, fru galitatem, contemptum doloris, ac mortis, melius alij docebunt q̃ Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq; innumerabiles? quantũ enim græci præceptis ualent, tantum Romani, quod eſt maius, exemplis, tantum quod non cognatis id ẽ rebus admoneri, qui non modo proximum tempus, lucemq; præſentẽ intueri ſatis cre

dat, ſed omnem poſteritatis memoriam ſpatium uitæ honeſtæ, & curriculum laudis exiſtimet. hinc mihi ille iuſtitiæ hauſtus bibat, hinc ſumptam libertatem in cauſis, atq; conſilijs præſtet. neq; erit perfectus orator, niſi qui honeſte dicere & ſciet, & audebit.

Neceſſariam iuris ciuilis oratori ſcientiam.

IVRIS quoq; ciuilis neceſſaria huic uiro ſcientia eſt, & morum, ac religionum eius reip. quam capeſſet. nam qualis eſſe ſuaſor in conſilijs publicis, priuatis'ue poterit, tot rerum, quibus præcipue ciuitas continetur ignarus? quo aũt modo patronũ ſe cauſarum nõ falsò dixerit, qui quod eſt in cauſis potentiſſimũ, ſit ab altero petiturus, penè non diſſimilis ijs, qui poetarum ſcripta pronunciant? nam quodã modo mandata perferet, et ea, quæ ſibi à iudice credi poſtulaturus eſt, aliena fide dicet, & ipſe litigantium auxiliator egebit auxilio, quod ſi fieri nõnunq̃ minore incommodo poſſit, cũ domi præcepta, & cõpoſita, et ſicut cætera, quæ in cã ſunt, diſcendo cognita ad iudicem perfert, qd fiet in ijs qõnibus, quæ ſubito inter ipſas actiones naſci ſolent, non deformiter reſpectet, & inter ſubſellia minores aduocatos interroget? põt aut ſatis diligenter accipere, quæ tum audiet, cum ei dicenda ſunt? aut fortiter, affirmare, aut ingenue pro ſuis dicere, in actiõibus, qd fiet in altercatione ubi occurrendum ꝯtinuo, nec libera ad diſcendum mora eſt? Quid ſi forte peritus iuris ille non aderit? quid ſiquis non ſatis in ea re doctus, falſum aliquid ſubiecerit? Hoc.n.eſt maximum ignorantiæ malum, quod credit eũ ſcire, q̃ moneat. neq; ego ſum no

ſtri moris ignarus, oblitus'ue eorum, qui uelut ad arcu-
las ſedent, & tela agentibus ſumminiſtrant, neq; idem
græcos quoq; neſcio factitaſſe. unde nomen iјs pragma-
ticorum datum eſt, ſed loquor de oratore, qui nõ clamo
rem modo ſuum cauſis, ſed omnia, quæ profutura ſunt,
debet. Itaq; eum nec inutilem, ſi ad horam forte con-
ſtiterit, neq; in teſtationibus faciendis eſſe imperitum ue
lim. Quis. n. potius præparabit ea, quæ cum aget eſſe in
cauſa uelit? niſi forte Imperatorem quis idoneũ, credit
in prælijs quidem ſtrenuum, & fortem, & omnium,
quæ pugna poſcit, artificem. ſed neque delectus agere,
nec copias contrahere, atq; inſtruere, nec proſpicere cõ-
meatus, nec locum capere caſtris ſcientem. Prius eſt. n.
certe parare bella q̃ gerere. Atqui ſimillimus huic ſit ad
uocatus, ſi plura, quæ ad uincendum ualent, alijs reli-
querit. Cum preſertim hoc, quod eſt maxime neceſſa-
rium, nec tam ſit arduum, q̃ procul intuentibus fortaſſe
uideatur. nanq; omne ius, quod eſt certum, aut ſcripto,
aut moribus conſtat. dubiũ æquitatis regula examinan
dum eſt, quæ ſcripta ſunt, aut poſita in more ciuitatis
nullam habent difficultatem. cognitionis ſunt enim nõ
inuentionis, at quæ conſultorum reſponſis explicantur,
aut in uerborum interpretatione ſunt poſita, aut in re-
cti, prauiq; diſcrimine. Vim cuiuſq; uocis intelligere,
aut cõmune prudentium eſt, aut proprium oratoris,
æquitas optimo cuiq; notiſſima eſt. Nos porrò & bonũ
uirum, & prudentem in primis oratorẽ putamus, qui
cum ſe ad id, quod eſt optimum, natura direxerit, non
magnopere cõmouebitur, ſiquis ab eo conſultus diſſen-
tiat, cũ ipſis illis diuerſas inter ſe opiniões tueri ꝯceſſum

Digitized by Google

ſit. Sed etiam ſi noſſe quid quiſq; ſenſerit uolet, lectionis opus eſt, qua nihil eſt in ſtudijs minus laborioſum. Qđ ſi pleriq; deſperata facultate agendi ad diſcendum ius declinauerunt, q̃ id ſcire facile eſt oratori, quod diſcunt, qui ſua quoq; confeſſione oratores eſſe non poſſunt? Verum & M. Cato cum in dicendo præſtantiſſimus, tum iuris fuit idem peritiſſimus. Et Scæuolæ, Seruioq; Sulpitio conceſſa eſt etiam facundiæ uirtus. Et M. Tullius nõ modo inter agendum nunquam eſt deſtitutus ſciẽtia iuris, ſed etiam componere aliqua de eo cœperat, ut appareat poſſe oratorem non diſcendo tantum iuri uacare, ſed etiam docendo. Verum ea, quæ de moribus excolendis, ſtudioq; iuris præcipimus, non æquius eo quis credat reprehendenda, quod multos cognouimus, qui tædio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiã neceſſe eſt, confugerint ad hæc diuerticula deſidiæ, quorũ alij ſe ad album, ac rubricas tranſtulerunt, & formularij, uel, ut Cicero ait, legulei quidã eſſe maluerunt, tanquam utiliora eligentes ea, quorum ſolam facilitatem ſequebantur, alij pigritiæ arrogantioris, qui ſubito fronte conficta, immiſſaq; barba, ueluti deſpexiſſent oratoria præcepta, paulum aliquid ſederunt in ſcholis philoſophorũ, ut deinde in publico triſtes, domi diſſoluti captarent authoritatem contemptu cæterorũ. philoſophia enim ſimulari poteſt, eloquentia non poteſt.

Neceſſariam oratori cognitionem hiſtoriarum.

IN PRIMIS uero abundare debet orator exẽplorum copia, cum ueterum, tum etiam nouorũ. adeo, ut non ea modo, quæ cõſcripta ſunt hiſtorijs, aut ſerma-

nibus, uelut per manus tradita, quæq; quotidie aguntur, debeat noſſe, uerum ne ea quidem, quæ ſunt à clarioribus poetis ficta, negligere. Nam illa quidem priora aut teſtimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinēt locum. ſed hæc quoq; aut uetuſtatis fide tuta ſunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta credūtur. Sciat ergo q̃plurima, unde etiā ſenibus authoritas maior eſt, quod plura noſſe, & uidiſſe credūtur, quod Homerus frequentiſſime teſtatur, ſed nō eſt expectāda ultima ætas, cum ſtudia præſtent, ut q̃tū ad cognitionem pertinet rerum, ēt præteritis ſeculis uixiſſe uideamur.

Quæ ſunt oratoris inſtrumenta.

HÆC ſunt, quæ me redditurum promiſeram, inſtrumenta, non artis, ut quidam putauerunt, ſed ipſius oratoris. hæc arma habere ad manum, horum ſciētia debet eſſe ſuccinctus, accedente uerborum, figurarūq; facili copia, & inuentionis ratione, & diſponēdi uſu, & memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimum ex iis ualet animi præſtantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientiū authoritas ultra debitam reuerentiam tardet. Nam ut abominanda ſunt contraria iis uitia confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ, ita citra conſtantiam, fiduciam, fortitudinem, nihil ars, nihil ſtudiū, nihil profectus ipſe profuerit, ut ſi des arma timidis, & imbellibus. inuitus mehercule dico, quoniam & aliter accipi poteſt, ipſam uerecundiam, uitium quidem, ſed amabile, et quæ uirtutes facillime generet, eſſe interim aduerſam, multisq; in cauſa fuiſſe, ut bona ingenii, ſtudiiq;

Digitized by Google

in lucem non prolata ſitu quodam ſecreti conſumerentur. Sciat autem, ſiquis hæc forte minus adhuc peritus diſtinguendi uim cuiuſq; uerbi leget, non probitatem à me reprehendi, ſed uerecundiam, quæ eſt timor quidam reducens animum ab ijs, quæ facienda ſunt. Unde confuſio, & cœpti pœnitentia, & ſubitum ſilentiũ. Quis porrò dubitet uitijs aſcribere affectum, propter quem facere honeſte pudet. Neq; ego rurſus nolo eum, qui ſit dicturus, & ſolicitum ſurgere, & colorem mutare, & periculum intelligere, quæ ſi non accident, et ſimulanda erunt. ſed intellectus hic ſit operis non metus, moueamurq; non concidamus. Optima eſt autem emendatio uerecundiæ fiducia, etiam quælibet imbecilla frons magna ꝯſcientia ſuſtinetur. Sunt & naturalia, ut ſupra dixi, quæ tñ & cura iuuãtur, inſtrumenta uox, latus, decor, quæ quidẽ tantũ ualent, ut frequẽter famam ingenij faciant. Habuit oratores ætas noſtra copioſiores, ſed cum diceret, eminere inter æquales, Trachalus uidebatur, ea corporis ſublimitas erat, is ardor oculorum, frontis authoritas, geſtus præſtantia, uox quidem, non, ut Cicero deſyderat, penè tragœdorum, ſed ſuper omnes, quos ego quidẽ audiuerim, tragœdos. Certe cum in baſilica iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, ut moris eſt, cogerentur, atq; omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris contumelioſiſſimum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. ſed hoc uotum eſt, & rara felicitas, quæ ſi non adſit, ſanè ſufficiat ab ijs, quibus quis dicit audiri, talis eſſe debet orator, & hæc ſcire.

Digitized by Google

Quod ſit incipiendi cauſas agere tempus.

AGENDI *autem initium ſine dubio ſecundum uires cuiuſq; ſumendum eſt, neq; ego annos definiam, cum* Demoſthenem *puerum admodum actiones populares habuiſſe manifeſtũ ſit.* Caluus, Cæſar, Pollio, Ma*tius ante quæſtoriam omnes ætatem grauiſſima iudicia ſuſceperint, prætextatos egiſſe quoſdam ſit traditũ.* Cæ*ſar* Auguſtus *duodecim natus annos* Auiam *pro roſtris laudauerit.* Modus *mihi uidetur quidam tenendus, ut neq; præpropere diſtringatur immatura frons, & quicquid eſt, illud adhuc acerbum proferatur. nam inde & contemptus operis innaſcitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, &, quod eſt ubiq; pernicioſiſſimum, præuenit uires fiducia. nec rurſus differendum eſt tirociniũ in ſenectutem. nã quotidie metus creſcit, maiuſq; fit ſemper quod auſuri ſumus, & dum deliberamus quando incipiendum ſit, incipere iam ſerum eſt.* Quare *fructũ ſtudiorum uiridem, & adhuc dulcem promi decet, dũ & uenia, & ſpes eſt, & paratus fauor, & audere non dedecet & ſiquid deſit operi ſupplet ætas. & ſiqua dicta ſunt iuueniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille* Ciceronis *pro* Sexto Roſcio *locus.* Quid *enim tam cõe, q̃ ſpiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus eiectis? quæ cum ſex & uiginti natus annos ſummis audientium clamoribus dixerit, deferbuiſſe tempore, et annis liquata iam ſenior idem fatetur. & hercle quãtumlibet ſecreta ſtudia contulerint. eſt tñ proprius quidã fori profectus, alia lux, alia ueri diſcriminis facies, pluſq;, ſi ſepares, uſus ſine doctrina, q̃ citra uſum doctrina ua-*

Digitized by Google

leat. Ideoq; nonnulli ſenes in ſchola facti ſtupent nouitate cum in iudicia uenerunt, & omnia ſuis exercitationibus ſimilia deſyderant. at illic & iudex tacet, et aduerſarius obſtrepit, & nihil temere dictum perit. & ſiqd tibi ipſe ſumas, probandum eſt, & laboratam, congeſtamq; dierum, ac noctium ſtudio actionem aqua deficit, & omiſſo magna ſemper flandi tumore in quibuſdam cauſis loquendũ eſt, quod illi diſerti minime ſciũt. Itaq; nonnullos reperies, qui ſibi eloquẽtiores uideãtur, q̃ ut cauſas agant. Cæterum illum, quem iuuenem, teneriſq; adhuc uiribus nitentem in forum deduximus, & incipere, quammaxime facili, ac fauorabili cauſa uelim, uti catuli ferarum molliore præda ſaginãtur, & nõ utiq; ab hoc initio continuare operam, et ingenio adhuc alẽdo callum inducere. ſed etiam ſcientem quid ſit iam pugna, & in quam rem ſtudendum ſit, refici, atq; renouari. Sic & tirocinij metum, dum facilius eſt audere, tranſierit. nec audendi facilitatem uſq; ad contemptum operis adduxerit. Vſus eſt & hac ratione M. Tullius, et cũ iam clarum meruiſſet inter patronos, qui tunc erant, nomen. in Aſiam nauigauit, ſeq;, & alijs ſine dubio eloq̃ntiæ, ac ſapientiæ magiſtris, ſed præcipue tamen Apollonio Moloni, quem Romæ quoq; audierat, Rhodi rurſus reformandum, ac uelut recoquendum dedit. Tũ dignũ operæpretium tenuit, cum inter ſe congruunt præcepta & experimenta.

Quæ in ſuſcipiendis cauſis oratori obſeruanda ſint.

CVM iam ſatis in omne certamen uirium fecerit, prima ei cura in ſuſcipiendis cauſis erit. in quibus defen

dere quidem reos profecto quàm facere uir bonus malet non tamen ita nomen ipſum accuſatoris horrebit, ut nullo neque publico, neque priuato duci poſſit officio. ut aliquem ad reddendam rationem uitæ uocet. nam & leges ipſæ nihil ualeant, niſi actoris idonea uoce munitæ. et ſi pœnas ſcelerum expetere fas non eſt, propè eſt, ut ſcelera ipſa permiſſa ſint, & licentiam malis dari certe contra bonos eſt. Quare neque ſociorum querelas, nec amici, uel propinqui cædem, nec erupturas in rempub. conſpirationes inultas patietur orator, non pœnæ nocentium cupidus, ſed emendandi uitia, corrigendiq; mores. nam qui ratione traduci ad meliora nō poſſunt, ſolo metu continétur. Itaque ut accuſatoriam uitam uiuere, & ad deferendos reos, premio duci proximum latrocinio eſt, ita peſtem inteſtinam propulſare cum propugnatoribus patriæ comparandum. Ideoq; principes in repu. uiri non detractauerunt hanc officij partem, creditique ſunt etiam clari iuuenes obſidem reipu. dare malorum ciuium accuſationem, quia nec odiſſe improbos, nec ſimultates prouocare, niſi ex fiducia bonæ mentis uidebātur. Idq; cum ab Hortenſio, Lucullo, Sulpitio, Cicerone, Cæſare, plurimis alijs, tum ab utroque Catone factum eſt, quorum alter appellatus eſt ſapiens, alter niſi creditur fuiſſe, uix ſcio cui reliquerit huius nominis locum. nanq; defendat omnis orator idem, portumq; illum eloquentiæ ſuæ ſalutarem, non etiam piratis patefaciet, duceturq; in aduocationem maxime cauſa. Quoniam tamen, omnes, qui non improbe litigabunt, quorum certe pars eſt, ſuſtinere non poteſt unus, aliquid etiam commendantium perſonis dabit, & ipſorum, qui iudicio de

cernent, aut optima cuiusq; uoluntate moueatur. nanq; hos & amiciſſimos habebit uir bonus. Summouendum uero eſt utrunq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi operam ſuam, uel illud etiam iactā tius, minores utiq; contra dignitatem attollendi. non.n. fortuna cauſas uel iuſtas, uel improbas facit, neq; uero pu dor obſtet, quominus ſuſceptam, cum melior uideretur, litem cognita inter diſceptandum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixerit uerum. nam & in hoc ma-ximum, ſi æqui iudices ſumus, beneficium eſt, ut non fallamus uana ſpe litigantem. neque enim dignus ope-ra patroni, qui non utitur conſilio. & certe non conue-nit ei, quem oratorem eſſe uolumus, iniuſta tueri ſcien-tem. nam ſi ex illis, quas ſupra diximus, cauſis falſum tuebitur, erit tamen honeſtum, quod ipſe faciet. Gratiſ ne ei ſemper agendum ſit, tractari poteſt. Quod ex prima ſtatim fronte dijudicare imprudentium eſt. Nam quis ignorat, quin id longe ſit honeſtiſſimum, ac liberalibus diſciplinis, & illo, quem exigimus, animo digniſſimū, non uendere operam, nec eleuare tanti beneficij autho-ritatem? Cum pleraq; hoc ipſo poſſint uideri uilia, quod prætium habent, cæcis hoc (ut aiunt) ſatis clarum eſt, nec quiſquam qui ſufficientia ſibi (modica autem hæc ſunt) poſſidebit, hunc quæſtum ſine crimine ſordium fe-cerit. At ſi res familiaris amplius aliquid ad uſus neceſ-ſarios exiget, ſecundum omnium ſapiētium leges patie tur ſibi gratiā referri, cū & Socrati collatū ſit ad uictū, & Zeno, Cleanthes, Chriſippus mercedes à diſcipulis acceptauerint. Neque enim uideo quæ iuſtior acqrendi

ratio, q̃ ex honeſtiſſimo labore, & ab ijs, de quibus optime meruerint, quiq; ſi nihil inuicem præſtent, indigni fuerint defenſione, quod quidem non iuſtum modo, ſed neceſſarium etiam eſt, cum hæc ipſa opera, tẽpusq; omne alienis negotijs datum facultatem aliter acquirendi recidant. Sed tum quoq; tenendus eſt modus, ac plurimum refert, & à quo accipiat, & quantũ, et quouſq;, paciſcendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit. Cum preſertim bonos homines, bonasq; cauſas tuenti non ſit metuendus ingratus, qui ſi futurus, malo tamen ille peccet. nihil ergo acquirere uolet orator ultra q̃ ſatis erit, ac ne pauper quidem tanquã mercedem accipiet, ſed mutua beneuolẽtia utetur, cum ſciat ſe tanto plus præſtitiſſe, quia nec uenire hoc beneficium oportet, nec perire. deniq; ut gratus ſit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in diſcendis cauſis oratori obſeruanda ſunt.

PROXIMA diſcendæ cauſæ ratio, quod eſt orationis fundamentum. neq; enim quiſq̃ tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia, quæ ſunt in cauſa, diligẽter cognouerit, ad docendum certe iudicem nõ ſufficiat, ſed eius rei pauciſſimis cura eſt. nam ut taceã de negligentibus, quorũ nihil refert, ubi litium cardo uertatur, dum ſint, quæ uel extra cauſam ex perſonis, ac cõmuni tractatu locorum occaſionem clamandi largiantur, aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanquam occupati, ſemperq; aliquid habentes, quod ante agẽdum ſit, pridie ad ſe uenire litigatorẽ, aut eodẽ matutino iubẽt, nonnunq̃

nonnunquam etiam inter ipſa ſubſellia didiciſſe ſe glo-
riantur, partim iactantia ingenij, ut res cito accepiſſe ui-
deantur, tenere ſe, & intelligere penè prius q̃ audiant
mentiti, cũ multa & diſerte, ſummisq; clamoribus, quæ
neq; ad iudicem, neq; ad litigatorem pertineant, decan-
tauerint, bene ſudantes, beneq́, comitati per forum re-
ducuntur. Ne illas quidem tulerim delitias eorum, qui
doceri amicos ſuos iubent, quanq̃ minus mali eſt, ſi illi
ſaltem recte diſcant, recteq; doceãt. ſed quis diſcet tam
bene, q̃ patronus? Quomodo autẽ ſequeſter ille, & me-
dia litiũ manus, & quidam interpres impendet æquo
animo laborem in alienas actiones, cum dicturus ipſe
non ſit? Peſſimæ uero conſuetudinis libellis eſſe conten-
tum quos componit, aut litigator, qui cõfugit ad patro-
num, quia liti ipſe non ſufficit, aut aliquis ex eo genere
aduocatorum, qui ſe non poſſe agere confitentur, deinde
faciunt id, quod eſt in agendo difficillimũ. Nam qui iu-
dicare quid dicendum, quid diſſimulandum, quid de-
clinandum, imitandum'ue, fingendum etiam ſit, põt,
cur non ſit orator? quando quod difficilius eſt facit. hi
porrò non tantum nocerent, ſi omnia ſcriberent, uti ge-
ſta ſunt. Nunc conſilium, & colores adijciunt, & ali-
qua peiora ueris, quæ pleriq;, cum acceperunt, immuta-
re nefas habent, & uelut themata in ſcholis poſita cu-
ſtodiunt. Deinde deprehenduntur, & cauſam, quá di-
ſcere ex ſuis litigatoribus noluerunt, ex aduerſarijs di-
ſcunt. Liberum igitur demus ante omnia ijs, quorum
negotium erit tempus, ac locum, exhortemurq; ultro,
ut omnia quálibet uerboſe, & unde uolent repetito tẽ-
pore exponant. nõ enim tam obeſt audire ſuperuacua,

quam ignorare neceſſaria. Frequenter autem & uulnus & remediũ in ijs orator inueniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum uidebantur, nec tanta ſit acturo memoriæ fiducia, ut ſubſcribere audita pigeat, nec ſemel audiſſe ſit ſatis, cogendus eadem iterum, ac ſæpius dicere litigator, non ſolum, quia effugere aliqua prima expoſitione potuerunt, præſertim hominem, quod ſæpe euenit, imperitum, ſed etiam ut ſciamus, an eadem dicat. plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant cauſam, ſed agant, non ut cum patrono, ſed cum iudice loquuntur. Quapropter nunquam ſatis credẽdum eſt, ſed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. nam ut medicis non apparentia modo uitia curanda ſunt, ſed etiam inuenienda quæ latent. ſæpe ea ipſis. qui ſanandi ſunt, occulentibus, ita aduocatus plura, quàm oſtenduntur aſpiciat. nam cum ſatis in audiendo patientiæ impenderit, in aliam rurſus ei perſonam tranſeundum eſt, agendusq; aduerſarius, proponendum quicquid omnino excogitari contra poteſt, quicquid recipit in eiuſmodi diſceptatione natura. Interrogandus quàm infeſtiſſime, ac premendus, nam dum omnia quærimus, aliquando ad uerum ubi minime expectauimus, peruenimus, in ſumma optimus eſt in diſcẽdo patronus incredulus, promittit enim litigator omnia, teſtem populum, paratiſſimas conſignatiões, ipſum, denique aduerſarium quædam non negaturum. Ideoq; opus eſt intueri omne litis inſtrumentum, quod uidere non eſt ſatis, perlegendum erit. nam frequentiſſime aut non ſunt omnino, quæ promittebantur, aut minus continent, aut cum alio aliquo nocituro permiſta

ſunt, aut nimia ſunt, & fidem hoc ipſo detractura, quæ non habent modum denique linum ruptum, aut turbata cera, aut ſine agnitione ſigna, frequenter inuenies, quæ niſi domi excuſſeris, in foro inopinata decipient, pluſq; nocebunt deſtituta, quàm non promiſſa nocuiſſent. Multa etiam, quæ litigator nihil ad cauſam pertinere crediderit, patronus eruet, modo per omnes, quos tradidimus argumentorum locos eat, quos ut circumſpectare in agendo, & attentare ſingulos minime conuenit, propter quas diximus cauſas, ita etiam in diſcendo rimari neceſſarium eſt, quæ perſonæ, quæ tempora, quæ loca inſtituta, inſtrumenta, cæteraq;, ex quibus non tantum illud, quod eſt artificiale probationis genus, colligi poſſit, ſed qui metuendi teſtes, quo modo ſint refellendi. nam plurimum refert inuidia reus an odio, an contemptu laboret, quorum ferè pars prima ſuperiores, proxima pares, tertia humiliores premit, ſic cauſam perſcrutatus propoſitis ante oculos omnibus, quæ proſint, noceant'ue. tertiam deinceps perſonam induat iudicis, fingatq; apud ſe agi cauſam, & quod ipſum mouiſſet de eadem re pronuntiaturum, id potentiſſimum, apud quemcunq; agetur, exiſtimet, & ſic eum raro fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ ſeruanda in agendis cauſis oratori ſint.

QVAE ſint in agendo ſeruanda toto ferè opere executi ſumus, pauca tamen propria huius loci, quæ non tam dicendi arte, quàm officijs agendi continentur, attingam. Ante omnia ne, quod pleriſq; accidit, ab utilitate eum cauſæ præſentis cupido laudis abducat. Nā

Digitized by Google

ut gerentibus bella non ſemper exercitus per plana, & amœna ducendus eſt, ſed adeundi plerunq; aſperi colles, expugnandæ ciuitates quālibet præciſis impoſitæ rupibus, aut operum mole difficiles, ita oratio gaudebit quidem occaſione latius decurrendi, & æquo congreſſa campo, totas uires populariter explicabit. at ſi iuris anfractus, aut eruēdæ ueritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis uibrantibus, cōcitatisq; ſententijs uelut miſſilibus utetur, ſed operibus, & cuniculis, & inſidijs, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non, dum fiunt, laudantur, ſed cum facta ſunt, unde etiam minus cupidis opinionis plus fructus uenit, nam cum illa dicendi uitioſa iactatio inter plauſores ſuos detonuit, reſurgit ueræ uirtutis fortior fama, nec iudices à quo ſint moti diſſimulant, & doctis creditur, nec eſt orationis uera laus niſi cum finita eſt. Veteribus quidem etiam diſſimulare eloquentiam fuit moris. Idq; M. Antonius præcipit, quo plus dicentibus fidei, minusq; ſuſpectæ aduocatorum inſidiæ forent, ſed illa diſſimulari, quæ tum erat, potuit. non dū enim tantum dicendi lumē acceſſerat, ut etiam per obſtantia erūperet, quare artes quidem, & conſilia lateant, & quicquid, ſi deprehenditur, perit. hactenus eloquentia ſecretum habet. Verborum quidem delectus, grauitas ſententiarum, figurarum elegantia, aut nō ſunt, aut apparent, ſed uel propter hoc ipſum oſtentanda non ſunt, qđ apparent, aut ſi unum ſit ex duobus eligendum, cauſa potius q̄ patronus laudetur. Finem tamen hunc præſtabit orator, ut uideatur optimā cauſam optime egiſſe. Illud certum erit neminem peius agere, q̄ qui diſpli-

cente cauſa placet. neceſſe eſt enim extra cauſam ſit, quod placet. Nec ullo faſtidio laborabit orator nõ agendi cauſas minores tanquam infra eum ſint, aut detractura ſit opinioni minus liberalis materia, nam & ſuſcipiendi ratio iuſtiſſima eſt officium, & optandum etiam, ut amici quàm minimas lites habeant, & abunde dixit bene, quiſquis rei ſatisfecit. At quidam etiam ſi forte ſuſceperint negotia paulo ad dicẽdum tenuiora extrinſecus adductis ea rebus circunliniunt, ac ſi defecerint alia, conuitijs implent uacua cauſarum, ſi contingit, ueris, ſi minus, fictis, modo ſit materia ingenua mereaturq; clamorem dum dicitur. Quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, ut eum ne uera quidem obiecturum, niſi id cauſa exigit, credam. Ea eſt enim prorſus canina (ut ait Appius) eloquẽtia, cenſuram maledicendi ſubire, quod facientibus, et male audiendi præſumenda patiẽtia eſt. Nam & in ipſos fit impetus frequenter, qui egerunt, & certe patroni petulantiam litigator luit, ſed hæc minora ſunt ipſo illo uitio animi, quo maledicus à maleſico non diſtat, niſi occaſione, turpis uoluptas, & inhumana, & nulli audientium bono grata, à litigatoribus quidem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quàm defenſionem. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorum facienda ſunt. Hoc quidem quis hominum liberi modo ſanguinis ſuſtineat, petulãs eſſe ad alterius arbitrium? Atqui etiam in aduocatos partis aduerſæ libenter non nulli inuehuntur, quod niſi forte meruerint, & inhumanum eſt, reſpectu cõmunium officiorum, & tum ipſi qui dicit, inutile, nam idem iuris reſpõſuris datur, tum cauſæ cõtrarium, quia planè aduerſarij fiunt, & ini

Digitized by Google

nici, & quantulumcunq; ijs uitium eſt, cõtumelia au-
getur. Super omnia perit illa, quæ plurimũ oratori &
authoritatis, & fidei affert, modeſtia, ſi à uiro bono in
rabulam, latratoremq; cõuertitur. cõpoſitos nõ ad ani-
mum iudicis, ſed ad ſtomachũ litigatoris. Frequenter ẽt
ſpecies libertatis deducere ad temeritatem ſolet, nõ cau
ſis modo, ſed ipſis ẽt, qui dixerunt, periculoſam. Nec im
merito Pericles ſolebat optare, nequod ſibi uerbum in
mentem ueniret, quo populus offenderetur, ſed quod il
le de populo, id ego de omnibus ſentio, qui tantundem
poſſunt nocere. Nã quæ fortia dum dicuntur, uideban-
tur, ſtulta cum læſerunt, uocantur. Nunc quia uarium
ferè propoſitum agentium fuit, & quorundã cura, tar
ditatis, quorundam facilitas, temeritatis crimine labo-
rauit, quem credam fore in hoc oratoris modũ, trade-
re non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ ſem
per quantum plurimum poterit, neq; enim ſolum ne-
gligentis, ſed mali, & in ſuſcepta cauſa perfidi, ac pro
ditoris eſt peius agere q̃ poſſit. Ideoq; ne ſuſcipiendæ
quidem ſunt cauſæ plures, quàm quibus ſuffecturum ſe
ſciat. Dicet ſcripta, q̃ res patietur, plurima. Et, ut Demo
ſthenes ait, ſi continget & ſcalpta, ſed hoc aut primæ
actiones, aut quæ in publicis iudicijs poſt interiectos
dies dantur, permiſerint. At cum protinus reſponden-
dum eſt, omnia parari non poſſunt, adeo ut paulo mi-
nus promptis etiam noceat ſcripſiſſe, ſi alia ex diuerſo,
q̃ opinati fuerint, occurrerint. Inuiti enim recedunt à
præparatis, & tota actione reſpiciũt, requiruntq; num
aliquid ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis in
ſeri poſſit, quod ſi fiat, nõ cohæret, nec commiſſuris mo-

Digitized by Google

do, ut in opere male iuncto hiantibus, ſed ipſa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber eſt impetus, nec cura contexta, & utrunq; alteri obſtat. Illa enim, quæ ſcripta ſunt, retinent animum, non ſequuntur. Itaq; in his actionibus omni (ut agricolæ dicunt) pede ſtandũ eſt. Nam cum in propoſitione, ac refutatione cauſa ꝯſiſtat, quæ noſtræ partis ſunt, ſcripta eſſe poſſunt, quæ etiam reſponſurum aduerſarium certum eſt (eſt enim aliquãdo certum) pari cura refelluntur. Ad alia unum paratum afferre poſſumus, ut cauſam bene nouerimus, alterum ibi ſumere, ut dicentem aduerſariũ diligenter audiamus, licet tamen præcogitare plura, et animum ad omnes caſus componere. Idq; eſt tutius ſtylo, quo facilius & omittitur cogitatio, & transfertur, ſed ſiue in reſpondendo fuerit ſubito dicendum, ſiue ꝙ alia ita exegerit ratio, nunquam oppreſſum ſe, ac deprehẽſum credet orator, cui diſciplina, & ſtudium, & exercitatio dederit uires etiam facilitatis, quenq; armatum ſemper, ac uelut in procinctu ſtantem, non magis unquam in cauſis oratio, ꝗ in rebus quotidianis, ac domeſticis ſermo deficiet, nec ſe unquam propter hoc oneri ſubtrahet, modo ſit cauſæ diſcendæ tempus, nam cætera ſemper ſciet.

De genere dicendi.

SVPEREST ut dicam de genere orationis, hic erat propoſitus à nobis in diuiſione prima locus tertius, nam ita promiſeram me de arte, de artifice, de opere dicturũ. Cum ſit autẽ rethorices, atq; oratoris opus oratio, pluresq; eius formæ, ſicut oſtendam, in omnibus

Digitized by Google

ijs, & ars eſt, & artifex, plurimũ tamen inuicem diffe rũt, nec ſolum ſpecie, ut ſignum ſigno, tabula tabulæ, actioni actio, ſed genere ipſo, ut à græcis thuſcanicæ ſtatuæ, ut aſianus eloquens attico. ſuos autem hæc operum genera, quæ dico, ut authores, ſic etiam amatores habent, atq; ideo nondum eſt perfectus orator, ac neſcio an ars ulla, non ſolũ, quia aliud in alio magis eminet, ſed quod non una omnibus forma placuit, partim conditione uel temporum, uel locorum, partim iudicio cuiuſq;, atq; propoſito. Primũ, quorum quidem opera, non uetuſtatis modo gratia uiſenda ſunt, clari pictores fuiſſe dicuntur Polygnotus, atq; Aglaophon, quorum ſimplex color tam ſui ſtudioſos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis, qui poſt hos extiterunt, pictoribus, præferantur, proprio quodam intelligendi (ut mea opinio fert) ambitu. poſt Zeuſis, atq; Parrhaſius, non multum ætate diſtantes. circa Peloponneſia ambo tempora. nam cum Parrhaſio ſermo Socratis apud Xenophontẽ inuenitur, plurimum arti addiderunt. quorum prior luminum, umbrarumq; inueniſſe rationem, ſecundus examinaſſe ſubtilius lineas traditur. nam Zeuſis plus membris corporis dedit, id amplius, atq; auguſtius ratus, atq; (ut exiſtimant) Homerũ ſecutus, cui ualidiſſima quæq; forma etiam in fœminis placet. ille uero ita circunſcripſit omnia, ut eum legum latorem uocent, quia deorũ, atq; heroum effigies, quales ab eo ſunt traditæ, cæteri tanquam ita neceſſe ſit, ſequuntur. Floruit autem circa Philippum, & uſq; ad ſucceſſores Alexandri pictura præcipue, ſed ex diuerſis uirtutibus, nam cura Protogenes,

Digitized by Google

ratione Pamphilus, ac Melanthius, facilitate Antiphi-
lus, concipiendis uiſionibus, quas φαντασίας uocát,
Theon Samius, ingenio, & gratia, quam in ſe ipſe ma
xime iactat, Apelles eſt præſtantiſſimus. Euphranorem
admirandum facit, quod & cæteris optimis ſtudijs in
ter præcipuos, & pingendi, fingendiq; idem mirus ar-
tifex fuit. Similis in ſtatuis differentia, nam duriora, &
thuſcanicis proxima Calon, atq; Egeſias, iam minus
frigida Calamis, molliora adhuc ſupradictis Myron fe
cit, diligentia, ac decor in Polycleto ſupra cæteros, cui
quanquam à pleriſq; tribuitur palma, tamen ne nihil
detrahatur, deeſſe pondus putant. nam ut humanæ for-
mæ decorem addiderit ſupra uerum, ita non expleuiſſe
deorum authoritatem uidetur, quin ætatem quoq; gra
uiorem dicitur refugiſſe nihil auſus ultra leues genas,
at quæ Polycleto defuerũt, Phidiæ, atq; Alcameni dan
tur. Phidias tñ dijs q̃ hõibus efficiendis melior artifex
traditur. in ebore uero longe citra æmulum, uel ſi ni-
hil niſi Mineruã Athenis, aut Olympium in Elide Io-
uem feciſſet, cuius pulchritudo adieciſſe aliquid etiam
receptæ religioni uidetur, adeo maieſtas operis deum
æquauit. ad ueritatem Lyſippum, ac Praxitelem acceſ
ſiſſe optime affirmant. nam Demetrius tanquã nimius
in ea reprehenditur, & fuit ſimilitudinis, q̃ pulchritu-
dinis amãtior. In oratione uero ſi ſpecies intueri uelis,
totidem penè reperies ingeniorum, quot corporum for
mas, ſed fuerunt quædam genera dicendi conditione tẽ
porum horridiora, alioquin magnam iam uim inge-
nij præ ſe ferentia. hinc ſunt Lælij, Africani, Catones
etiam, Gracchiq;, quos tu licet Polygnotos, uel Calo-

Digitized by Google

nas appelles. mediam illam formam teneant L. Craſſus Q. Hortenſius, tum deinde efflore ſcat non multum inter ſe diſtantium tempore oratorum ingens prouentus. hinc uim Cæſaris, indolẽ Cœlij, ſubtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caſſii, diligentiam Pollionis, dignitatem Meſſalæ, ſanctitatem Calui reperiemus. in ijs etiã, quos ipſi uidimus, copiá Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatẽ Criſpi, ſonum Trachali, elegãtiam Secundi. at M. Tullium non illum habemus Euphranorem circa plurimarum artium ſpecies præſtantẽ, ſed in omnibus, quæ in quoq; laudantur eminentiſſimum? quem tamen & ſuorum homines temporum inceſſere audebant, ut tumidiorem, & aſianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in ſalibus aliquãdo frigidum, & in compoſitione fractum, exultantem? ac penè (quod procul abſit) uiro molliorem. poſtea uero q̃ triumuirali proſcriptione cõſumptus eſt, paſſim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores etiã præſentis potentiæ non reſponſurũ inuaſerunt. Ille tamen, qui ieiunus à quibuſdam, atq; aridus habebatur, nõ aliter ab ipſis inimicis male audire, q̃ nimijs floribus, & ingenij affluentia potuit. falſum utrunq;, ſed tamen illa mentiẽdi propior occaſio, præcipue uero preſſerunt eũ, qui uideri atticorũ imitatores concupierant. hæc manus quaſi quibuſdam ſacris initiata, ut alienigenam, & uirum ſuperſtitioſum, deuinctumq; illis legibus inſequebantur. unde nunc quoq; aridi, et exucci, & exãgues, hi ſunt. n. qui ſuæ imbecillitati ſanitatis appellatiõem, quæ eſt maxime contraria, obtendant, qui quia clario-

trem uim eloquentiæ uelut ſolem ferre non pñt, umbra magni nominis delitescunt, qbus quia multa & pluribus locis Cicero ipſe reſpondit, tutior. mihi de hoc diſſerendi breuitas erit. Et antiqua quidem illa diuiſio inter atticos, atq; aſianos fuit, cum ij preſſi, & integri, cõtra, inflati illi, & inanes haberentur. in his nihil ſuperflueret, illis iudiciũ maxime, ac modus deeſſet. Quod qdam, quorꝫ & ſanctra eſt, hoc putant accidiſſe, quod paulatim ſermone græco in proximas Aſiæ ciuitates influente non dum ſatis periti loquendi facundiã concupierunt. Ideoq; ea, quæ proprie ſignari poterant, circuitu cœperint enũtiare, ac deinde in eo perſeuerauerint. Mihi aũt orationis differentiã feciſſe, & dicentium, et audientium naturæ uidentur, qđ attici limati quidã, et emuncti nihil inane, aut redundans ferebant. Aſiana gens tumidior alioqn & iactantior uaniore etiã dicendi gloria inflata eſt. Tertium mox, qui hæc diuidebãt, adiecerũt genus, rhodium, quod uelut mediũ eſſe, atq; ex utroq; miſtum uolunt. neq; enim attice preſſi, neq; aſiane ſunt abundantes, ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid authoris. Æſchines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eo ſtudia Athenarum, quæ uelut ſata quædam cœlo, terraq; degenerant, ſaporem illum atticum peregrino miſcuerunt. Lenti ergo qdã, ac remiſſi, nõ ſine pondere tamen, neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, ſed lenibus ſtagnis ſimiles habentur. Nemo igitur dubitauerit longe eſſe optimũ genus atticorũ, in quo ut eſt aliquid inter ipſos cõmune, ideſt iudicium acre, terſumq;, ita ingeniorꝫ plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum uidentur, qui ſolos

eſſe atticos credunt tenues, & lucidos, et ſignificantes, ſed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac ſemper manum intra pallium continentes. Nam quis erit hic atticus? ſit Lyſias. hunc enim amplectuntur amatores iſtius nominis modum. Non igitur iam uſq; ad Coccū, & Andocidem remittemur. Interrogare tamen uelim an Iſocrates attice dixerit. nihil enim tam eſt Lyſiæ diuerſum, negabunt? At eius ſchola principes oratorum dedit. Quæratur ſimilius aliquid, Hyperides atticus certe. at plus indulſit uoluptati. Tranſeo plurimos Lycurgum, Ariſtogitona, & ijs priores Iſæum, Antiphōtem, quos ut homines inter ſe genere ſimiles differentes dixeris ſpecie. Quid ille, cuius modo fecimus mentionem, Æſchines? non'ne ijs latior, et audentior, et excelſior? Quid deniq; Demoſthenes? non'ne cunctos illos teretes, & circunſpectos ſublimitate, ui, impetu, cultu, compoſitione ſuperauit? non inſurgit locis? nō figuris gaudet? non tranſlationibus nitet? non oratione ficta dat tacentibus uocem? non illud iuſiurandum per cæſos in Marathone, ac Salamine propugnatores reip. ſatis manifeſto docet præceptorem eius Platonem fuiſſe? Quem ipſum, num aſianum appellabimus? plerunq; inſtinctis diuino ſpiritu uatibus comparandum? Quid Periclea? ſimilem'ne credimus lyſiacæ gracilitati, quem fulminibus, & cœleſti fragori comparant comici, dum illi conuitiantur. Quid eſt igitur, quod in ijs demum, qui tenui uenula per calculos fluunt, atticum ſaporem putēt? ibi demum thymum redolere dicant? quos ego exiſtimo, ſi quod in ijs finibus uberius inuenerint ſolum, fertiliorem'ue ſegetem, negaturos atticā eſſe, quod plus q̄ ac-

ceperit ſeminis reddat. quia hanc eius terræ fidem Mæ-nander eludit. Ita nunc ſiquis ad eas Demoſthenis uir-tutes, quas ille ſummus orator habuit, tamen quæ defuiſſe ei, ſiue ipſius natura, ſiue lege ciuitatis uidentur, adie-cerit, ut affectus concitatius moueat. audiam dicentem, non fecit hoc Demoſthenes, & ſiquid exierit numeris aptius (fortaſſe non poſſit) ſed tamen ſiquid exierit, non erit atticum. Melius de hoc nomine ſentiat, credantq; attice dicere eſſe optime dicere, atq; in hac tamen opi-nione perſeuerantes græcos magis tulerim, latina mihi facundia, ut inuentione, diſpoſitione, conſilio, cæteriſq; huius generis artibus ſimilis græce, ac prorſus diſcipu-la eius uidetur, ita circa rationem eloquẽdi uix habere imitationis locum. nanq; ipſis eſt ſtatim ſonis durior, q̃m & iucundiſſimas ex græcis litteras non habemus uo-calem alteram, alterã conſonantem, quibus nullæ apud eos dulcius ſpirant, quas mutuari ſolemus, quoties illo-rũ nominibus utimur. quod cum contingit, neſcio quo-modo hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephy-ris, Zopyriſq;, quæ ſi noſtris litteris ſcribantur, ſurdum quiddam, et barbarum efficient, ſed uelut in locum ea-rum ſuccedunt triſtes, & horridæ, quibus græcia ca-ret. nam & illa, quæ ſexta eſt noſtrarum, penè non hu-mana uoce, uel omnino non uoce potius inter diſcrimi-na dentium efflanda eſt, quæ etiam cum uocalem pro-ximam accipit, quaſſa quodam modo, utiq; quoties ali quam conſonantium, frangit, multo fit horridior. Æoli cæ quoq; litteræ, qua ſeruum, ceruumq; dicimus, etiam ſi forma à nobis repudiata eſt, uix tamen non ſonus ip-ſe proſequitur. Duras & illa ſyllabas facit, quæ ad con-
Digitized by Google

iungendas denum ſubiectas ſibi uocales eſt utilis, alias ſuperuacua, ut equos ac æquum ſcribimus, cum ipſæ ēt hæ uocales duæ efficiat ſonum, qualis apud græcos nullus eſt, ideoq; ſcribi illorum litteris non poteſt. quid qđ pleraq; nos illa quaſi mugiente littera cludimus, in qua nullum græce uerbum cadit? At illi N iucundam, & in fine præcipue quaſi tinnientem illius loco ponunt, q̄ eſt apud nos rariſſima in clauſulis. Quid quod ſyllabæ noſtræ in B litteram & D innituntur, adeo aſpere, ut pleriq; non antiquorum quidem, ſed tamen ueterū mollire tentauerint, non ſolum auerſa pro aduerſis dicendo, ſed & in propoſitione B litteræ a ſonam, & ipſam F ſubijciendo. Sed accentus quoq; cum rigore quodam tum ſimilitudine ipſa minus ſuaues habemus, quia ultima ſyllaba nec acuta unquam excitatur, nec flexa circū ducitur, ſed in grauem, uel in duas graues cadit ſemp. Itaq; tanto eſt ſermo græcus latino iucundior, ut noſtri poetæ quoties dulce carmen eſſe uoluerunt, illorum id nominibus exornent. His illa potentiora, quod res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit transferre, aut circumire, etiam in ijs, quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadem nos frequentiſſime reuoluit. At illis non uerborum modo, ſed linguarum etiam inter ſe differentium copia. Quare qui à latinis exigit illá gratiam ſermonis attici, det mihi in loquendo eandem iucūditatem, & parem copiam. Quod ſi negatum eſt, ſententias aptabimus ijs uocibus, quas habemus, nec rerum nimiam tenuitatem, ut non dicam pinguioribus, fortioribus certe uerbis miſcebimus, ne uirtus utraq; pereat ipſa confuſione. nam quo minus adiuuat ſermo, rerum inuē

tione pugnandum eſt. ſenſus ſublimes, uariíq; eruantur, permouendi omnes affectus erunt. Oratio tranſlationum nitore illumiánda eſt, non poſſumus eſſe tam gráciles, ſimus fortiores, ſubtilitate uincimur, ualeamus pondere, proprietatis penes illos eſt certior, copia uincamus ingenio, græcorum etiã minora ſuos portus habent, nos plerũq; maioribus uelis moueamur, ualidior ſpiritus ſinus noſtros tendat, non tamen alto ſemper feremur, nam & littora interim ſequenda ſunt. Illis facilis per quælibet uada acceſſus, ego aliquid non multo tamen altius, in quo mea cymba conſidat non inueniam? neque enim ſi tenuiora hæc, ac preſſiora græci melius, in eoq; uincimur ſolo, & ideo in comedijs non contendimus. prorſus tamẽ omittẽda pars hæc orationis, ſed exigenda, ut optime poſſumus, poſſumus autem rerum & modo & iudicio eſſe ſimiles. uerborum gratia, quam in ipſis nõ habemus, extrinſecus condienda eſt. an non in priuatis, et acutus, & non aſper, & non indiſtinctus, & non ſupra modum elatus M. Tullius? non in M. Callidio inſignis hæc uirtus? non Scipio, Lælius, Cato in eloquendo uelut attici Romanorum fuerunt? cui porrò non ſatis eſt, quo nihil eſſẽ melius poteſt? Adhuc quidam nullam eẽ naturalem putant eloquentiam, niſi quæ ſit quotidiano ſermoni ſimillima, quo cum amicis, coniugibus, liberis, ſeruis loquuntur contenti promere animi uolũtatẽ, nihilq; accerſiti, & elaborati reqrentes, quicqd huc ſit adiectũ, id eſſe affectationis, & ambitioſæ in loquendo iactãtiæ, remotũ à ueritate, fictumq; ipſorum gratia uerborum quibus ſolum natura ſit officium attributum ſeruire ſenſibus, ſicut athlætarũ corpora etiã ſi ualidiora fiãt exercitatiõe,

& lege quadam ciborũ, non tamen eſſe naturalia, atq; ab illa ſpecie, quæ ſit conceſſa hominibus, abhorrere. Quid enim inquiunt, attinet circuitu res oſtendere, & tranſlationibus, ideſt aut pluribus, aut alienis uerbis? cum ſua cuiq; ſint aſſignata nomina. Deniq; antiquiſſimum, quenq; maxime ſecundum naturam dixiſſe contendũt. mox poetis ſimiliores extitiſſe, etiam ſi parcius, ſimili tamen ratione, falſa, & impropria uirtute dicentes. Qua in diſputatione non nihil ueri eſt, ideoq; non tam procul, q̃ fit à quibuſdam, recedẽdum à proprijs, atq; communibus. Siquis tamen, ut in loco dixi compoſitionis, ad neceſſaria, quibus nihil minus eſt, aliqd melius adiecerit, non erit hac calumnia reprehendẽdus, nam mihi aliam quandam uidetur habere naturam ſermo uulgaris, aliam uiri eloquentis oratio, cui ſi res indicare modo ſatis eſſet, nihil ultra uerborum proprietatem elaboraret, ſed cum debeat delectare, mouere, in plurimas animum audientis ſpecies impellere, utetur ijs quoq; adiutorijs, quæ ſunt ab eadem nobis conceſſa natura. nam & lacertos exercitatione conſtringere, et augere uires et colorem trahere, naturale eſt. Ideoq; in omnibus gentibus alius alio facundior habetur, & eloquendo dulcis magis. quod ſi non eueniret, omnes pares eſſent, & idem omnes deceret. at loquuntur, et ſaluant perſonarũ diſcrimen. Ita quo quiſq; plus efficit dicendo, hoc magis ſecundum naturam eloquẽtiæ dicit. Quapropter ne illis quidem nimium repugno, qui dandum putant non nihil etiam temporibus, atq; auribus nitidius aliqd, atq; affectatius poſtulantibus. Itaq; non ſolum ad priores Catonem, Gracchosq; , ſed ne ad hos

quidem

Digitized by Google

quidem oratorem alligandum puto. Atq; id feciſſe M. Tullium uideo, ut cum omnia utilitati, tum partē quandam delectationi daret, cum & ipſam ſe rem agere diceret (agebat autem maxime) litigatoris. nam hoc ipſo proderat quod placebat, ad cuius uoluptates nihil equidem, quod addi poſſit, inuenio, niſi ut ſenſus nos quidē dicamus plurimis. neq; enim fieri poteſt, ſalua tractatione cauſæ, & dicendi authoritate, ſi non crebra hæc lumina, & continua fuerint, et inuicem offecerint. Sed me hactenus cedentem nemo inſequatur ultra, do tempori ne craſſa toga ſit, non ſerica, ne intonſum caput, nō in gradus, atq; annulos comptum cum in eo, qui ſe non ad luxuriam, ac libidinem referat, eadem ſpecioſiora quoq; ſint, quæ honeſtiora. Cæterum hoc, quod uulgo ſententias uocamus. (ueteribus, p̄cipueq; græcis in uſu non fuit, apud Ciceronem enim inuenio) dum rem contineant, & copia redundent, & ad uictoriam ſpectēt, quis utilem neget? feriunt animū, & uno ictu frequenter impellunt, & ipſa breuitate magis hærent, & dictione perſuadent. ac ſunt qui hæc excitatiora lumina, etiam ſi dicere permittant, à componēdis tamen orationibus excludenda arbitrentur. Quo circa mihi ne hic quidem locus intactus eſt omittendus, quod plures eruditorum aliam eſſe dicendi rationem, aliam ſcribendi putauerunt, ideoq; in agendo clariſſimos quoſdam nihil poſteritati, mãſuriſq; mox litteris reliquiſſe, ut Periclem, & Demadem, rurſus alios ad componendum optimos, actionibus idoneos non fuiſſe, ut Iſocratem, præterea in agendo plus impetus plerūq;, & petitas uel paulo licentius uoluptates. Cōmouēdos. n. eſſe,

Digitized by Google

docendoſq; animos imperitorum. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur, terſum, ac limatum, & ad legem, ac regulam compoſitum eſſe oportere, q̃a ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifices, quin illi ſubtiles, ut ſimiles, ac multos perſuaſerunt magiſtri παράδειγμα dicendo ἐνθύμημα ſcribendo eſſe altius tradiderunt. Mihi unum, atq; idem uidetur bene dicere, ac bene ſcribere, neq; aliud eē oratio ſcripta quàm monimentum actionis habitæ. Itaq; nullas non, ut opinor, debet habere uirtutes, dico non uitia, nam imperitis placere aliquando quæ uitioſa ſunt ſcio. Quo different igitur? quod ſi mihi des conſilium iudicum ſapiētum, perquam multa recidam ex orationibus, non Ciceronis modo, ſed etiam eius, qui ē ſtrictior multo, Demoſthenis, neq; enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures delectatione mulcendæ, cum etiam procemium ſuperuacuum eſſe apud tales Ariſtoteles exiſtimet. non. n. trahentur ijs illi ſapientes, proprie & ſignificanter rem indicare, probatione colligere ſatis eſt. Cum uero iudex detur, aut populus, aut ex populo, laturiq; ſententiā indocti ſæpius, atq; interim ruſtici omnia, quæ ad obtinendum, quod intendimus, prodeſſe credimus, adhibēda ſunt, eaq; & cum dicimus promenda, & cum ſcribimus, ut doceamus quo mō dici oporteat, an Demoſthenem mallem ſic egiſſe, ut ſcripſit? aut Ciceronē, aut eos p̄ſtantiſſimos oratores alio quàm ſcriptis cognoſcimus? melius egerunt igitur an peius? nam ſi peius ſic potius oportuit dici, ut ſcripſerunt, ſi melius ſic oportuit ſcribi, ut dixerunt. Quid ergo ſemper ſic aget orator, ut ſcribit ſi licebit ſemper, quod ſi impediant breuitatem tempora

Digitized by Google

à iudice data, multumq́; ex eo, quod potuit dici, recide-
runt, editio habebit omnia. Quæ autem ſecundum natu
ram iudicantium dicta ſunt, non ita poſteris tradentur,
ne uideantur propoſiti fuiſſe non temporis, nam id quoq;
plurimum refert quomodo iudex audire uelit, atque ei
uultus ipſe ſæpe rectus eſt dicentis, ut Cicero præcipit,
ideoq; inſtandum iis, quæ placere intellexeris, reſilien-
dum ab iis, quæ non recipientur, ſermo ipſe, qui facile iu-
dicem doceat, optandus, nec id mirum ſit, cum etiã te-
ſtium perſonis aliqua mutentur. prudenter enim qui cũ
interrogaſſet ruſticum teſtem, an Amphionem noſſet, ne
gante eo detraxit aſpirationem, breuiauitq́; ſecundam
eius nominis ſyllabam, & ille eum ſic optime norat. hu
iuſmodi caſus efficiunt, ut aliquãdo dicatur aliter quàm
ſcribatur, cum dicere quomodo ſcribendum eſt, non li-
cet. Altera eſt diuiſio, quæ in tres partes & ipſa diſce
dit, qua diſcerni poſſe etiam recte dicendi genera inter
ſe uidentur, nanque unum ſubtile, quod ἰσχνὸν uocãt
alterum grande, atque robuſtum, quod conſtituunt ἁ-
δρὸν, tertium alij medium ex duobus, alij floridum,
nanque id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum
tamen ea ferè ratio eſt, ut primum docendi, ſecundum
mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, ſi-
ue aliud interconciliandi præſtare uidetur officium. In
docendo autem acumen, interconciliando lenitas, gra-
uitas in mouendo uideatur. Itaq; illo ſubtili præcipue ra
tio narrandi, probandiq́; conſiſtet. Sed quod etiam detra
ctis cæteris uirtutibus ſuo genere plenum, medius hic
& traſlationibus crebrior, & figuris erit iucundior,
egreſſionibus amœnus, cõpoſitione aptus, ſentẽtijs dul-

Digitized by Google

ctis, lenior tamen, ut amnis & lucidus quidam eſt, & uirentibus utrinq; ſyluis inumbratus, at ille, qui ſaxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas ſibi faciat, multos & torrens iudicem uel nitentem contra feret, cogetq; ire qua rapit. Hic orator & defunctos excitabit, ut Apium cæcum, apud hunc & patria ipſa exclamabit. Aliquandoq; Ciceronem in oratione contra Catilinam in Senatu alloquetur. Hic & amplificatiõibus extollet orationem, & in ſuperlatiõem quoq; eriget, quæ charybdis tam uorax. et oceanus mediusfidius ipſe. nota ſunt enim iam ſtudioſis hæc lumina, hic deos ipſos in congreſſum propè ſuum, ſermonemq; deducet. Vos. n. albani tumuli, atq; luci. Vos inquam Albanorum obrutæ aræ ſacrorum populi Romani ſociæ, & æquales. hic iram, hic miſericordiam inſpirabit, hic dicet, te uidit, & fleuit, & appellauit, & per omnes affectus tractatur. hic itaq; illuc ſequetur, nec doceri deſyderabit. Quare ſi ex tribus his generibus neceſſario ſit eligendum unum, quis dubitet hunc præferre omnibus? & ualidiſſimum, alioquin et maximis quibusq; cauſis accommodatiſſimũ? nam & Homerus breuem quidẽ animi iucunditatem, & propriam (id enim eſt non errare uerbis) & carentem ſuperuacuis eloquentiam Menelao dedit, quæ ſunt uirtutes generis illius primi. Ex ore Neſtoris dixit dulciorem melle profluere ſermonẽ, qua certe delectatione nihil fingi maius poteſt. Sed ſummã aggreſſus eſt in Vlyſſe facundiam & magnitudinem illi iunxit, cui orationem, ſimilem niuibus hybernis, & copia uerborum, atq; impetu parem tribuit. Cum hoc igitur nemo mortalium contendet, hunc ut deum homi

nes intuebuntur. Hanc uim, & celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Ariſtophanes cõparat, hæc eſt uere dicendi facultas, ſed neq; ijs tribus quaſi formis incluſa eloquẽtia eſt. nam ut inter gracile, ualidumq; tertium aliquid conſtitutum eſt, ita horum interualla ſunt. atq; inter hæc ipſa miſtum qddã ex duobus medium eſt eorum. nam & ſubtili plenius aliqd, atq; ſubtilius, & uehementi remiſſius, atq; uehemẽtius inuenitur, & illud lene aut aſcendit ad fortiora, aut ad tenuiora ſummittitur, ac ſi propè innumerabiles ſpecies reperiuntur, quæ utiq; aliquo momento inter ſe differant, ſicut quatuor generaliter uentos totidem mundi cardinibus accepimus flare. cum interim plurimi medij eorum uarietate regionum, ac fluminũ proprij deprehenduntur. eademq; muſicis ratio eſt, qui cum in cithara quinq; conſtituerunt ſonos, plurima deinde uarietate complent ſpatia illa neruorum, atq; ijs, quos interpoſuerunt, inſerunt alios, ut pauci illi tranſitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquentiæ facies, ſed ſtultiſſimum quærere, ad quam recturus ſe ſit orator. cum omnis ſpecies, quæ mõ recta eſt, habeat uſum, atq; id ipſum omne ſit oratoris, quod uulgo genus dicẽdi uocant. Vtetur enĩ, ut res exiget, omnibus, nec pro cauſæ modo, ſed pro partibus cauſæ. nam ut nõ eodem modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis, ac ſponſionibus, & de certa re credita dicet, ſententiarum in Senatu, & contionum, & priuatorum conſiliorum ſeruabit diſcrimina, uitam ex differentia perſonarum, locorum, temporumq; mutabit, ita in eadem oratione aliter conciliabit, nõ ex iiſdem par

Digitized by Google

tibus iram, & miſericordiam petet, alias ad docendũ, alias ad mouendum adhibebit arteis, non unus color procœmij, narrationis, argumentorum, egreſſionis, per/orationis ſeruabitur. Dicet idem grauiter, ſeuere, acriter, uehementer, concitate, copioſe, amare, comiter, remiſſe, ſubtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, urbane, non ubiq; ſimul, ſed ubicunq; par ſibi fiet, cum id propter qđ maxime repertus eſt uſus orationis, ut & dicat utiliter, & ad efficiẽdum quod intendit potenter, tum laudem quoq; non doctorum modo, ſed etiam uulgi conſequa/tur. Falluntur enim plurimi qui uitioſum, & corruptũ dicendi genus, quod aut uerborũ licentia reſultat, aut puerilibus ſententiolis laſciuit, aut immodico tumore turgeſcit, aut inanibus locis bacchatur, aut caſuris, ſi leniter excutiantur, floſculis nitet, aut præcipitia pro ſublimibus habet, aut ſpecie libertatis inſanit, magis exi/ſtimet populare, atq; plauſibile. quod quidem placere multis nec inficior, nec miror. Eſt enim iucundioris, ac fauorabilis qualiſcunq; eloquẽtiæ, & ducit animos naturali uoluptate uox omnis: neq; aliunde illi per fora, atq; aggerem circuli, quo minus mirum eſt, quod nulli non agentium parata uulgi corona eſt. Vbi uero quid exquiſitius dictu accidit auribus imperitorum, quale/cunq; id, quod modo ſe ipſi poſſe deſperent, habet admirationẽm, neq; immerito, nam ne illud quidem facile eſt, ſed euaneſcunt hæc, atq; moriuntur comparatione me/liorum, ut lana tincta fuco citra purpuras placet, at ſi contuleris etiam lacernæ conſpectu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uero iudicium ijs corruptis acrius adhibeas, ut ſuccinis ſulfura, iam illud, qđ fefellerat, exuat

mentitum colorem, & quadam uix enarrabili fœdita
te palleſcat. luceat igitur hæc citra ſolem, & ut quædã
exigua animalia igniculi uidentur in tenebris. Deniq;
mala nulli probant, nemo improbat bona. neq; uero
omnia iſta, de qbus locuti ſumus, orator optime tm̃, ſed
etiam facillime faciet, neq; enim uis ſumma dicẽdi eſſet
admiratione digna, ſi infelix uſq; ad ultimum ſolicitu-
do perſequitur, ac oratorẽ macerat, & coquit ægre uer
ba uertentem, & perpendendis, coagmentandiſq; eis
intabeſcentem nitidus ille, & ſublimis, & locuples cir
cunfluentibus, undiq; eloquentiæ copijs imperat. deſi-
nit enim in aduerſa niti, qui peruenit in ſummũ, ſcan-
denti circa ima labor eſt. Cæterum quantum proceſſe-
ris mollietur diues, ac lætius ſolum. Et ſi quoq; hæc iam
lenius ſuprema perſeuerãtibus ſtudijs euaſeris. Inde fru
ctus illaborati offerunt ſeſe, & omnia ſpõte proueniũt,
quæ tamen quotidie, niſi decerpantur, areſcunt. Sed &
copia habet modum, ſine quo nihil nec laudabile, nec
ſalutare eſt, & nitor ille cultum uirilem, & inuentio
iudicium, ſic erunt magna, non nimia, ſublimia, nõ ab
rupta, fortia, non temeraria, ſeuera, non triſtia, grauia,
non tarda, læta, non luxurioſa, iucunda, non luxu, diſ-
ſoluta plena, non tumida. Similis in cæteris ratio tutiſ-
ſima ferè, per medium uia, quia utriuſq; ultimum ui-
tium eſt.

Quæ poſt finem ſtudia.

HIS dicendi uirtutibus uſus orator in iudicijs, con
ſilijs, concionibus, ſenatu, in oĩ deniq; officio boni ciuis,
finem quoq; dignum, & optimo uiro & opere ſanctiſ-

Digitized by Google

ſimo faciet, non quia prodeſſe unquam ſatis ſit, & illa mente, atq; illa facultate prædito, non conueniat operis pulcherrimi q̃ longiſſimum tempus. ſed quia decet hoc quoq; proſpicere, neq́d peius q̃ fecerit faciat, neq; enim ſcientia modo conſtat orator, quæ augetur annis, ſed uoce, latere, firmitate, quibus fractis, aut imminutis ætate, ſeu ualetudine, cauendum eſt, nequid in oratore ſummo deſyderetur, ne interſiſtat fatigatus, ne quæ dicet parum audiri ſentiat, ne ſe quæratur perire. Vidi ego longe omnium, quos mihi cognoſcere contigit, ſummũ oratorem Domitium Afrum ualde ſenem quotidie aliquid ex ea, quam meruerat, authoritate perdentem, cũ agente illo, quem principem fuiſſe quondá fori, non erat dubium, alij quod indignum uideatur, riderent, alij erubeſcerent, quæ occaſio illis fuit dicendi, malle eum deficere, q̃ deſinere, neq; erant illa, qualiacunq;, mala, ſed minora. quare ante q̃ in has ætatis ueniat inſidias, receptui canet, et in portum integra naue perueniet. neq; .n. minores eum, cum id fecerit, ſtudiorũ fructus ſequentur. Aut ille monimenta rerum poſteris, ut L. Craſſus in libris Ciceronis deſtinabat quærentibus tradet, aut eloquentiæ artem componet, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignum os dabit. Frequentabunt uero eius domum optimi iuuenes more ueterum, & ueram dicendi uiam uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quaſi eloquentiæ parens, & ut uetus gubernator littora, & portus, & quæ tempeſtatum ſigna quid ſecundis flatibus, quid aduerſis ratis poſcat, docebit. non humanitatis ſolum communi ductus officio, ſed amore quodam opis. nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit.

Digitized by Google

quid porrò eſt honeſtius, q̃ docere quod optime ſcias? Sic ad ſe Cœlium deductum à patre Cicero profitetur, ſic Panſam Hircium Dolabellam in morem præceptoris exercuit, quotidie dicens, audienſq;. ac neſcio an eũ tunc beatiſſimum credi oporteat, cum iam ſecretus, & conſecratus, liber inuidia procul à contentionibus fama in tuto collocarit, & ſentiat uiuus eam, quæ poſt fata præſtari magis ſolet, uenerationem, & quid apud poſteros futurus ſit, uidebit. Conſcius ſum mihi quantum mediocritate ualui, quæq; antea ſcierim, quæq; opis huiuſce gratia potuerim inquirere, candide me, atq; ſimpliciter in notiam eorum, ſiqui forte cognoſcere uoluiſſent, protuliſſe, atq; id uiro bono ſatis eſt docuiſſe, quod ſcierit. Vereor tamen, ne aut magna nimiũ uidear exigere, qui eundem uirum bonum eſſe, & dicendi peritum uelim, aut multa, qui tot artibus in pueritia diſcẽdis morum quoq; præcepta, & ſcientiam iuris ciuilis, præterea quæ de eloquentia tradebantur, adiecerim, quæq; operi noſtro neceſſaria eſſe crediderim, uelut põdus rei perhorreſcant, ac deſperent ante experimentũ. Sed hi primum renuntient ſibi quanta ſit humani ingenij uis, q̃ potens efficiendi quæ uelit, cum maria tranſire, ſyderum curſus, numeroſq; cognoſcere, mundum ipſum penè dimetiri, minores, & difficiliores artes potuerint? tum cogitent quantam rem petant, quãq; nullus ſit hoc propoſito premio labor recuſandus, quod ſi mente conceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipſum iter neq; imperuium, neq; ſaltem durum putent. nã id, quod prius, quodq; maius eſt, ut boni uiri ſimus uoluntate maxime conſtat, quam qui uera fide induerit,

facile eaſdem, quæ uirtutem docent, artes accipiet. neq; enim aut tam perplexa, aut tam numeroſa ſunt, quæ premunt, ut non paucorum admodum annorum intẽtione diſcantur. longam enim facit operam quod repugnamus breuis ẽ inſtitutio uitæ honeſtæ, beatæq;, ſi credas. natura.n. nos ad mẽtẽ optimã genuit, adeoq; diſcere meliora uolentibus promptum eſt, ut uere intuẽti mirum ſit illud magis, malos eſſe tam multos. nã ut aqua piſcibus, ut ſicca terrenis, circunfuſus nobis ſpiritus uolucribus conuenit, ita certe facilius eẽ oportebat ſecundum naturam, q̃ contra eam uiuere. Cætera uero etiam ſi ætatem noſtrã non ſpatio ſenectutis, ſed tempore adoleſcentiæ metiamur, abunde multos ad diſcendum annos habent. Omnia enim breuiora reddet ordo, & ratio, & modus. Sed culpa eſt in præceptoribus prima libenter detinentibus puerum, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quo difficilius ſit, quod pollicentur, partim etiam inſcitia tradendi, uel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo, quod nouimus, q̃ diſcere quæ nondum ſcimus melius putamus. nam ut de noſtris potiſſimum ſtudijs dicam, quid attinet tam multis annis, quanquam in more eſt plurimorum (ut de ijs, à q̃bus magna in hoc pars ætatis abſumitur, taceam) declamitare in ſchola? & tantum laboris in rebus falſis conſumere? cum ſatis ſit modico tempore imaginem ueri diſcriminis, & dicendi leges comperiſſe. quod non dico, quia ſit unquam omittenda dicendi exercitatio, ſed quia non ſit eius ſpecie conſeneſcẽdum. cognoſcere enim, & præcepta uiuendi perdiſcere, & in foro nos experiri potuimus, dum ſcholaſtică

ſumus, diſcendi ratio talis, ut non multos annos poſcat. quælibet.n.ex ijs artibus, quarum prius habui mentio-nem in paucos libros contrahi ſolet, adeo infinito ſpa-tio, ac traditione opus eſt. Reliqua eſt, quæ uires cito fa-cit, conſuetudo, rerum cognitio quotidie creſcit, & ta-men multorum ad eas librorum neceſſaria lectio eſt, quibus aut rerum exempla ab hiſtoricis, aut dicendi ab orato-ribus petuntur. Philoſophorum quoq; conſultorumq; opi-niones, ſicuti alia uelimus legere neceſſarium eſt, quæ quidem poſſumus omnia, ſed breue nobis tps nos feci-mus, quãtulum.n. ſtudijs partimur? alias horas uanus ſalutandi labor, alias datum fabulis otiũ, alias ſpecta-cula, alias conuiuia trahunt. Adijce tot genera luden-di, & inſanã corporis curam. Trahat inde peregrina-tio, rura, calculorum anxiæ ſolicitudines, multæ cauſæ libidinum, & uinum, & flagitioſis omni genere uolu-ptatum animis, ne ea qdem tpa idonea, quæ ſuperſunt. quæ ſi omnia ſtudijs impenderentur, iam nobis longa ætas, & abũde ſatis ad diſcendũ ſpatia uiderentur, & diurna tantũ cõputantibus tempora, & noctes, quarũ bona pars omni ſomno longior eſt, adiuuarent. Nunc cõputamus annos, nõ qbus ſtuduimus, ſed quibus uixi-mus, nec uero ſi geometræ, ac grammatici, cæterarumq; artium profeſſores omnem ſuam uitam, quanlibet lon-ga fuerit, in ſingulis artibus conſumpſerunt, ſequitur ut plures quaſdã uitas ad plura diſcenda deſyderemus. neq; illi didicerũt hæc uſq; in ſenectutẽ, ſed ea ſola didi ciſſe contenti fuerunt, ac tot annos non in percipiendo exhauſerunt. Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullius non artis aut perfecta, aut certe nõ dubia ueſti-

Digitized by Google

gia reperiuntur, ut Ælium Hippiam tranſeam, qui nõ liberaliũ modo diſciplinarum præ ſe ſcientiam, ſed ueſtem, & annulum, crepidaſq́;, quæq́; omnia manu ſua fecerat, in uſu habuit, atque ita ſe præparauit, ne cuius alterius ope ægeret ullius rei. Gorgias quoq; ſummæ ſenectutis, quærere auditores de quo quiſq; diſputari uellet, iubebat. quæ tandem ars digna litteris Platoni defuit? quot ſeculis Ariſtoteles didicit, ut non ſolum quæ ad philoſophos, atq; oratores pertinent ſcientia cõplecteretur, ſed animalium, ſatorumq́; naturas omnes perqreret. Illis.n. hæc inuenienda fuerunt, nobis cognoſcẽda ſunt, tot nos præceptoribus, tot exemplis inſtruxit antiquitas, ut poſſit uideri nulla ſorte naſcendi ætas felicior, q̃ noſtra, cui docẽdæ priores elaborauerunt. M. Cenſorius Cato idem orator, idem hiſtoriæ cõditor, idẽ iuris, idem rerum ruſticarum peritiſſimus fuit, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi ſeculo, litteras græcas ætate iam declinata didicit, ut eſſet omnibus documento, ea quoq; percipi poſſe, quæ ſenes concupiſſent, q̃ multa penè omnia tradidit Varro. Quod inſtrumentum dicendi M. Tullio defuit? qd plura cum etiam Cornelius Celſus mediocri uir ingenio, non ſolũ de ijs omnibus conſcripſerit artibus, ſed amplius rei militaris, & ruſticæ etiã, & medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipſo propoſito, ut eum ſciſſe omnia illa credamus. At perficere tantum opus, arduum eſt, & nemo perfecit. Ante omnia ſufficit ad exhortatiõem ſtudiorum, non capere rerum naturam, ut quicquid non eſt factum ne fieri quidem poſſit, cum omnia, quæ magna ſunt, atq; admirabilia tempus aliquot, quo primũ

Digitized by Google

efficerentur, habuerint. Quantum enim poeſis ab Homero, & Virgilio, tantum faſtigium accepit eloquentia à Demoſthene, atq; Cicerone. denią; qcquid eſt optimum ante non fuerat. uerum etiã ſiquis ſumma deſperet, quod cur faciat, cui ingenium, ualetudo, facultas, præceptor non deerunt? tñ eſt, ut Cicero ait, pulchrum in ſecundis, tertijsq; ɔſiſtere. Neq;.n. ſiquis Achillis gloriam bellis conſequi non poteſt, Aiacis aut Diomedis laudem aſpernabitur. neq; Heſiodi, & Theocriti, q Homeri non fuerint, quin immo ſi hanc cogitationẽ homines habuiſſent, ut nemo ſe meliorem fore eo, qui optimus fuiſſet, arbitraretur, ij ipſi qui ſunt optimi, non fuiſſent. neq; poſt Lucretium, ac Macrum Virgilius, nec poſt Craſſum, & Hortenſium Cicero. ſed nec alij poſt eos uicerunt. Verum ut tranſeundi ſpes non ſit, magna tamen dignitas ſubſequendi. An Pollio, & Meſſala, q iam Cicerone arcem tenente eloquẽtiæ agere cœperũt, parum in uita dignitatis habuerunt, parum ad poſteros gloriæ tradiderunt? alioquin peſſime de rebus humanis pductæ in ſummũ artes mererentur, ſiquod optimũ fuiſſet defuiſſet. Adde quod magnos modica quoq; eloquẽtia parit fructus. ac ſi quis hæc ſtudia utilitate ſola metiatur, penè illi perfectæ par eſt. neq; erat difficile uel ueteribus, uel nouis exẽplis palàm facere non aliũde maiores honores, opes, amicitias, laudem præſentẽ, futuram hominibus contigiſſe, ſi tamẽ dignum litteris eſſet ab ope pulcherrimo, cuius tractatus, atq; ipſa poſſeſſio pleniſſimam ſtudijs gratiam refert. hanc minorẽ exigere mercedem more eorũ, qui à ſe non uirtutes, ſed uoluptatem, quæ ſit ex uirtutibus, peti dicunt. ipſam igi

Digitized by Google

tur orandi maieſtatem, qua nihil dij immortales melius homini dederunt, & qua remota muta ſunt omnia, & luce præſenti, et memoria poſteritatis carent, toto animo petamus, nitamurq́; ſemper ad optima, quod facientes aut euademus in ſummum, aut certe multos infra nos uidebimus. Habes Marcelle Victori, *quibus præcepta dicendi pro uirili parte adiuuari poſſe per nos uidebãtur, quorum cognitio ſtudioſis iuuenibus ſi nõ magnam utilitatem afferet, at certe, quod magis petimus, bonam uoluntatem.*

FINIS.

Impreſſum Florẽtiæ opera & ſumptu Philippi Iuntæ. Anno à natiuitate. D. XV. Supra mille menſe Octob. Leone Decimo Pontifice.

REGISTRVM.

✠ *a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t u x y z & ꝯ ℞* A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V

Quaterniones omnes præter ✠ *duernionem.*

Digitized by Google

Digitized by Google